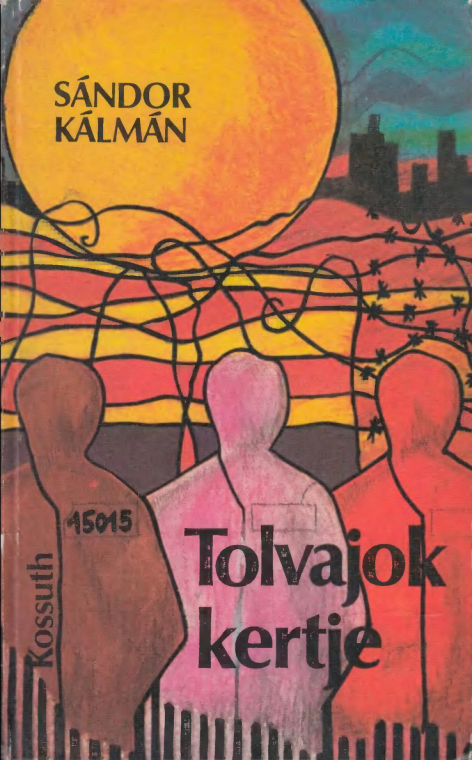
SÁNDOR
KÁLMÁN
15015
Kossuth
Tolvajok
kertje

SÁNDOR KÁLMÁN

Tolvajok kertje

REGÉNY

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ 1982

Ötödik kiadás

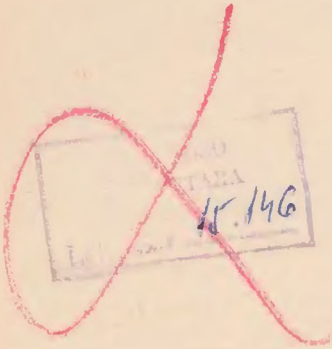

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Készült a Zrínyi Nyomdában (81.1236/1) rotációs ofszetnyomással,
Felelős vezető Vágó Sándorné, vezérigazgató
A kötetet Nyerges András szerkesztette
A borító Szántó Tibor munkája, ifj. Würtz Ádám László illusztrációja felhasználásával
Műszaki vezető Aranyi Imre
Műszaki szerkesztő Szakos Zsuzsa
Terjedelme 31,8 (A/5) ív

ISBN 963 09 1964 8

© Sándor Kálmán örököse

(3427)

1

1945. július 10-én, ezen a rekkenő meleg nyári napon, úgy déli egy óra tájt, mindenféle rendkívüli sovány emberek jöttek elő kissé dülöngélve, és feltűnően büszke arccal gyülekezni kezdtek egy földszintes faépület előtt, melyre angol nyelven ez volt kiírva: Ward 12.

– Piszok külföldiek! – mondta rájuk egy nyírott fejű, szőke férfi, aki a szomszéd hullaház ajtajában álldogált.

Teljesen egyforma, hosszú zöld földszintes faépületek mindenütt. Drótházós ablakok. Előttük keskeny gyep. Salakutak egymást derékszögben metsző tömkelege. Senki sem ismerte ki magát sehol! Egy csukott bódét például április 29-e után két hónappal vélętlenül nyitott fel valaki. Nyolcszáz fekete reverendát és több láda használt fogkefét találtak itt.

A büszke soványak – talán harmincöten – csoportokban álldogáltak a Ward 12 előtt, vagy tarka ágyhúzatba bugyolált, ormótlan, óriási csomagjaikon ültek. Az olvadt hőségben mindannyian vastag nemezcsizmát viseltek, mely vékony lábszáruktól függetlenülve, minden lépésnél meglepően önfejű, lötyögő mozgásokat végzett, teljesen kiszámíthatatlan irányokban.

A gyülekezők valami utazásra várakoztak.

Két szenvedélyes arcú, hollófekete hajú férfi távolabb állt, és spanyol nyelven, heves taglejtésekkel egy briliánsgyűrűre alkudozott. Ezek görögök voltak. A tömeg közepén egy Schütz Rafael nevű kis fiatalemberke, dülledt szemmel lazacot evett, nézte az alkudozókat, orrával együtt mozgott a rajta levő pattanás is.

Az utazásra várakozók közül egynek sem volt inge. Az álldogálók és üldögélők mindannyian tereptarka, úgynevezett „tigrisruhát" viseltek, mely sovány testüket gúnyolva, kuncogóráncokat vetett. Fejük búbján vagy teljesen a fülükre húzva, bojtos bosnyák fez gubbasztott. Ezt halálfej, keresztbe tett lábszárcsontok s egy sas díszítette.

Egy mély hang ekkor magyar nyelven ezt mondta:

– Büszkék vagyunk, mint valami sasok!

Egy magas termetű férfi, nemes Mikula Károly, budapesti írógépkereskedő, aki április huszonkilencedike óta vörös harcsabajuszt növesztett, hátat fordított a világnak, és rendkívül komoly arccal nézegette magát az ablak üvegében. Egy krumpliorrú fiú csomagján ült, feze bojtjával játszott, és szuszogott. Többen szorgos becsüsként, összehúzott szemmel mérlegelték az előttük állók csizmájának előnyös és előnytelen tulajdonságait. Minden vadonatúj volt! Valaki tüsszentett. Hárman gumit rágtak.

Mikula Károly ezt mondta mély hangon:

– Nem jön! A francba!

E szavakat fülsiketítő motordörgés nyelte el. A keresztező salakútról, a bódé sarka mögül hirtelen nyersolajmotoros, óriási teherautó kanyarodott elő, és csikorgó fékekkel állt meg, közvetlenül a szomszédságban. Szempillantás alatt óriási tülekedés, kiáltozás támadt. A legtöbben felugrottak, s csomagjaikat nyomban vonszolni kezdték a gépkocsi felé. Egy üldögélő öregember a tolongásban csomagjáról a földre gurult és kiáltozott.

A gépkocsit ekkor már körülvették. A német sofőr egykedvűen ült, nem nézett senkire. A tigrisruhások izgatottan ordítoztak. A rendkívül magas, nyitott teherautó felkapcsolt hátsó palánkját belülről kellett volna leereszteni, hogy a batyukkal feljuthassanak. Erre senki nem gondolt. Más történt.

A Ward 12-vel szomszédos terem ajtaján – vállán valami szőnyeggöngyöleggel – kijött a nyírott fejű, szőke német, aki pár perccel előbb az egész társaságot gondolatban „piszok külföldiek"-nek nevezte. Jött a gépkocsi felé, egyetlen szó nélkül s egy vállfordulattal a fehér göngyöleg lehajló végét orvul egyszerűen a leghátul álldogáló tigrisruhásnak az orra alá dugta. Az vékony hangon kiáltozott, s az előtte tolongók válla fölött tovább nyújtogatta nyakát a mozdulatlanul ülő sofőr felé.

Egy pillanat múlva mindannyian észrevették az emberi lábakat a göngyölegben, csend lett, s kelletlenül kissé odább húzódtak. A sofőr felállt az ülésen, átvette a keskeny, hosszú göngyöleget, s az oldalpalánk fölött ügyes mozdulattal a kocsiba csúsztatta. A göngyöleg huppant a kocsi fenekén, a vezető visszaült, gázt adott, fék csikordult, motor bőgött, az óriási gépkocsi már porzott is el.

– Egy ember külön kocsin! – nézett az autó után szemrehányóan az első tigrisruhás.

A második ezt mondta:

– Fájn Ajzik volt a lepedőben. Egy nadrágszabó! Mikor jön a mi kocsink?

– Pofon ütjük a németet? – kérdezte a harmadik.

A nyírott fejű, aki a göngyöleget kihozta, külön állt, s nem hallhatta ezt. Nézett ő is a gépkocsi után. Előbb leheletnyi kárörvendő vigyor futott át arcán, aztán megijedt saját vakmerőségétől. Nyakát behúzta, s a büszke soványak hallgató sorfala között ment vissza a teljesen üres polcokkal várakozó terembe.

Csaknem a küszöbről mégis visszafordult.

– Nyolcvan cigaretta – mondta, két lépést tett visszafelé, előrenyújtotta vöröskeresztes jobb karját, s nyitott tenyerén barnássárga, horpadt fém csillogott.

– Fogak! – szólt a Schütz Rafael nevű kis fiatalemberke németül, s üzleti érdeklődéstől felvillanó szemmel az elébe dugott tenyér fölé hajolt; halálfejes fezének bojtja az orra előtt himbálózott. – Aranyból?

A vörös harcsabajszú férfi, nemes Mikula Károly szintén odahajolt, és merev arccal, egyetlen szó nélkül, rendkívül megfontoltan beleköpött a nyitott tenyérbe. Egy magas görög öklével hátulról fültövön ütötte a nyírott fejűt, az felkiáltott, hátrahőkölt. Ekkor már kirúgták kezéből a fémet, vérbe borult szemmel elállták útját a hullaház felől, és hörögve ütni kezdték. Közben úgy ordítoztak, mint az eszelősök. Az izmos német nem mert visszaütni, csak lerázta őket – soványak voltak és gyengék –, és hátrált.

– Az én fogam! – ordította, s a pillanatnyi szünetben jobb kezének hüvelykujjával feltolta ajkát: fogsorában, éppen elől, valóban hiányzott a két metszőfog. De egy elkésett ütés még lecsúszott a vállán.

Ekkor már többen előregörnyedve vagy guggolva kotorásztak a salakos földön, és keresték az elrepült fogakat. Az imént üzleti érdeklődést tanúsított Schütz nevű kis fiatalember négykézláb hajladozott a salakon.

– Ide esett – mondta kétségbeesetten –, hova tűnt? – És gyanakodva nézett a többiekre.

– Adják vissza! – ordította foghíjas ínyével a német; és közben még mindig tartotta hüvelykujjával az ajkát.

– Ne ordítson! – szólt rá szigorúan nemes Mikula Károly magyarul. – Átkozott gyilkosok, maguk hatmillió ember aranyfogát lopták el. Két vacak fogért mer maga itt slumbákolni?

A nyírott fejű mozdulatlanul állt, az indulattól sápadtan, merőn nézte őket, s bárgyún csak nyomta tovább az orrához – hiányzó fogainak fekete rése fölött a felső ajkát. Orra egészen pisze lett ettől a nyomástól.

– Ordított volna akkor! – mondta még valaki.

A német hirtelen elengedte felső ajakát, s az cuppanva, függönyként fogaira hullott vissza.

– Még cuppog is! – szólt a magas görög vészjóslóan.

A nyírott fejű gyorsan megnézte a földet, aztán megfordult és elment.

– Nem a Fájn Ajzik foga volt! – mondta egy lengyel családottan.

– De hova lett?

Gyanakvón nézték egymást. Többen úgy tettek, mintha ruhájuk porolásával lennének elfoglalva. A salakúton két kekiruhás amerikai közeledett: egy kövér orvosőrnagy (civilben fogorvos Chicagóban) s vele egy pisze egészségügyi közlegény. Kissé mögöttük egy vöröskeresztes karszalagot viselő, szemüveges német fogoly nagy mappát hozott a hóna alatt.

Megálltak a Ward 12 ajtajában.

A kövér tiszt a küszöbről – válla fölött – visszanézett. A Ward 12-nek e hosszú, teljesen üres termében csupán egy pad állt, hátul az ablaknál. Három ember ült ott nagy csendben, előttük három batyu; valami magyarok, bár egyikük tetejébe talán zsidó is volt. A dróthálós ablakon bevetődött a napsugár egy sávja, s megvilágította tarka térdüket. A középső ember – alacsony volt és idősebb – orrán valami csepp reszketett a napsugárban; ez az ember, fején a halálfejes fezzel, éppen sírt, de teljesen hangtalanul. A bal oldali odaszólt neki, erre megtörölte orrát. A jobb oldali nézte az amerikai tisztet.

Künn, a bódé előtt a tigrisruhások szintén a kövér őrnagyot nézték merőn. A szemüveges német összecsapta előtte a bokáját, fővetést csinált, s így szólt angolul:

– Nem maradt lepedőnk! A vizelőüvegek is eltűntek!

A kövér fogorvos őrnagy ráncolta a homlokát.

– Csomagokat be – mondta végül angolul, s hüvelykujjával az ajtó felé intett.

– Csomagokat be! – tolmácsolta stentori torokhangon a szemüveges német altiszt. A harsány parancsosztástól arca kissé kivörösödött.

– Apád füle! – szólt az ott üldögélő harcsabajszú alak magyarul, és elfordult tőlük. Valaki litvánul is káromkodott.

– Mit mond? – kérdezte az amerikai őrnagy. A német tanácstalanul mutatta, hogy nem tudja.

Nemigen mozdultak a többiek sem; vagy hárman ott álltak a két kekiruhás amerikai – az őrnagy és az egészségügyi közlegény – előtt, és csak bámultak rájuk. Ezek semmiféle nyelven nem tudtak egyetlen szót sem. A jóég tudja, miféle nemzethez tartoztak. Egyikük bárgyún ismételgette: – Cigaret!

Az őrnagy csak ráncolta a homlokát, társa, az amerikai közlegény azonban dühbe gurult. Fenyegető taglejtésekkel hadart valamit angolul. Azután nézett a német altisztre. Az megköszörülte torkát, s éles tenorhangja már hirdette is:

– Azt mondja, aki nem viszi be a csomagját, nem utazik. Jawohl!

A fogorvos őrnagy helyeslően bólintott, társa, a hosszú közlegény megveregette a szemüveges német vállát.

A batyukon üldögélők egymásra néztek, azután a földet bámulták makacsul. Néhányan morogtak, egy ember felállt, földhöz vágta a sapkáját, és méltatlankodva ordítozni kezdett, mikor azonban tekintete találkozott az amerikai közlegény vizenyős szemének merev nézésével, elhallgatott.

– Nincs már hitlerizmus! – közölte nemes Mikula Károly magyarul a szemüveges némettel, harciasan állt, és kevélyen nézett rá. Többen is álltak harciasan mögötte, és lengyelül helyeseltek, azután mindannyian váratlanul felkapták batyujukat, és versenyt kezdték cipelni az ajtóhoz. Óriási csizmájában egy vézna litván is ott slappogott közöttük gönceivel, alig állt a lábán, homlokán csorgott a verejték, litvánul káromkodott, és gúnyosan hahotázott. Egy görög fején vitte batyuját rendkívül komoly arccal, a küszöbnél – közvetlen közelről – hirtelen az őrnagyra öltötte a nyelvét. Az elvörösödött, és elfordult.

A Ward 12 imént üres terme csakhamar megtelt ormótlan

batyukkal, verejtékező emberekkel, lengő bojtú piros fezekkel, koppanó szőrcsizmákkal s a dróthálós ablakokon beszivárgó napsugárban tarkán cikázó tigrisruhákkal. Ezeknek az embereknek egy kis része zsidó volt, ezek voltak a legsoványabbak. Egy közülük, egy Zajac nevű vilnói öregecske a sarokba állt, és – noha nem is volt itt az ideje, legföljebb a küszöbön álló utazás tette indokolttá – tüstént imádkozni kezdett. Semmitől nem zavartatta magát, mormogva hajlongott, közben szemét le nem vette csomagjáról, csak néha nézett hivalkodva a kövér őrnagy felé. A többiek hangos kiáltozással vonszolták batyuikat a földön, széles taglejtésekkel vitatkozó csoportok alakultak – a Fekete Erdő! – mondta valaki harsányan, nyögtek, hahotáztak, krákogtak, lábukkal dobogtak, éneklő hangsúllyal magyaráztak, ordítoztak legalább nyolc nyelven.

Közben az ajtót nézték.

Utolsónak Schütz Rafael taszigálta be roppant erőlködéssel batyuját. A csomag feltűnően nagy volt, és igen ormótlan. A kockás, kék lepedő, melybe holmiját burkolta ez az utazó, mindenféle madzagokkal volt körülkötözve, a kötelékek alól ráncok és csücskök kandikáltak szerte. A vékony fiatalemberke felemelni nem tudta a nagy batyut, egy lazább madzagnál megmarkolva húzta maga után a földön. Két görög végül odaállt, hogy segít. A fiatalember gyanakodva bámult rájuk, azok félretolták őt, és vitték a batyut a fal felé. A tulajdonos rövid kiáltásokat hallatva topogott mögöttük, semmi másra nem nézett, csak a segítők kezére. A falnál ellenséges arccal tüstént letelepedett batyujára. Előrehajtott fejéről a fez bojtja még sokáig lengett orra előtt, amelyen nagy pattanás gubbasztott.

– Szegény!

A padon ülő három magyar egyike mondta ezt, egy Zák Ede nevű újpesti szabócska, idősebb, őszülő hajú, alacsony ember, aki az imént sírt.

– Ekkora csomag! – szólt a jobb oldali padszomszéd, Kosaras József, harmincon aluli, igen sápadt fiatalember, aki azon fáradozott, hogy ölében tartott fezéről lefejtse a halálfejet és a sast.

– Ez egy magyarláposi fiú – így az őszülő hajú Zák Ede. – Két napig velem volt, éppen az orrán kapott kelést, Schütz Rafaelnek hívják. Micsoda gyönge! Csak ül, mint kutya a csonton.

– Magának mije van? – kérdezte váratlanul a bal oldali padszomszéd, harmincöt év körüli, magas férfi, valami budapesti tanár, kéthetes szakáll ütközött ki az arcán. Csizmája orrával megpiszkálta az alacsony emberke batyuját, amely előttük hevert a földön. – Ékszereket visz-e haza?

– Gatyám – Zák Ede elgondolkozott – az van nekem egy a csomagban. Külföldi lábravaló, kanavász. Becsomagoltam a fogolysapkát is és van egy palesztinai harisnyám, az a múltkori rabbi nekem is adott belőle, később mondták, hogy tévedés, de nem kérték vissza. Aztán egy zacskó napraforgómag, meg adták azt a hálóruhát a fürdésnél a négerek. Van még két kakaóm, cukrozott belga, egy nadrágot varrtam érte, aztán egy doboz hús, és találtam egy szép faládácskát.

– Halálfejes marhák! – mondta ingerülten a tanár, aki fezéről már régebben levette a német felségjelvényeket. – Hát még? – érdeklődött tovább.

– Két takaróm – a középen ülő Zák Ede kissé elpirult –, mondják, azt engedik elhozni. Kihirdették. Jó ruhát csinálok majd belőle... – a kis szabócska kék szemének gyámoltalan tekintetét a tanárra vetette – ...otthon. Újpesten.

– Jól van, Zák úr – mondta a tanár, és szája széle remegett –, menjen haza, és csókolja meg a vitéz Zadravecz jobb kezét.

– Hová menjek, kérem? – Zák Ede a tanár térdét nézte. – ... A Horn-vendéglővel szemben van a lakás, Szent Gellért utca 8. Talán már várnak. Majd csak megtalálom őket – olyan halkan mondta ezt a kis szabó, alig lehetett hallani. A tanár így szólt:

– Nagy politikus maga, Zák bácsi. Mint valami újpesti Jézus. Szépen hazamegy, és majd varr nadrágokat a rendelőnek. Akár a kisfia leventeoktatójának is, mi?

– Magyar ember Pejachevich-nadrágot visel – szólt érces hangon Kosaras, és elfintorította az orrát.

A szabó ezt mondta:

– Mit csináljunk... – hangja mintha remegett volna –, várni köll.

– Magyarország. Ott mindenki nyilas volt! – A tanár letolta térdéről a szabó kezét –, maga is lefejthetné már a sapkájáról a díszt.

– Psakrev cholera – ordította egy lengyel.

A két amerikai a szemüveges némettel együtt itt benn állt már

a teremben, és bontatták fel az első batyut, egy szőke lengyel férfi csomagját.

– Psakrev cholera! – ordította a lengyel, és fogával ráncigálta szét a kenderspárga makacs csomóját. Úgy görnyedt ott morogva s a csomót marcangolva az amerikai lábánál, mint a kutya a koncon. A spárga görcse végül mégiscsak szétnyílt, a szőke lengyel széthajtogatta a batyut burkoló tereptarka sátorlapot, csíkos, hosszú fogolykabát volt legfelül gondosan összehajtogatva. Az amerikai közlegény lehajolt, s beletúrt a csomagba. Bádogdobozok voltak ott, négy takaró szürke, könnyű ruhaszövetből, ebből harmincezer métert találtak itt egy raktárban, s az amerikaiak két méter húsz centiméteres darabokra vágták takarónak. Volt ott még négy kéktarka lepedő s egy fehér, egy párnahuzat német bélyegzővel, egy sakktábla, egy kakukkos schwarzwaldi kis faóra s legalul egy igen rozsdás, töltetlen német pisztoly. A kövér tiszt megnézte a pisztolyt, legyintett, és mondott valamit. A másik amerikai rákiáltott a lengyelre, két takarót kirántott, és a pisztollyal együtt dühösen a sarokba dobta, elvette a lepedőket is meg a huzatot. A német lehajolt, és szépen kisimított mindent. Már intettek is a lengyelnek, hogy álljon odább. Az nézte őket dühösen, és morgott – mit raboltak a németek Varsóban! – kiáltotta a háttérből egy másik lengyel vörös arccal, a kövér tiszt ránézett, és szólt a németnek.

– Két takarónál többet nem lehet elvinni! – mondta az végül harsányan, de nem a tigrisruhásokra nézett, hanem csak az amerikai tisztre, közelebb is húzódott hozzá. A teremben nagy mozgás támadt. De ekkor már a következő utas csomagjához léptek, és bontották; tilos lepedők és takarók kerültek elő, és kezdtek egymásra tornyosulni a sarokban, sőt szalmával töltött kispárnák is, a tigrisruhások úgy nézték ezt, hogy majd megszakadt a szívük. Akivel végeztek, az morogva összekötözte batyuját, és kimehetett a teremből. Odakünn máris hangosan tárgyaltak, az ajtón nyújtogatták be fejüket, egy lengyel zsidó vissza is jött, az őrnagy körül ólálkodott, végül elébe is állt, és heves taglejtésekkel magyarázott valamit. A kövér tiszt mutatta, hogy nem érti, s a szemüveges némethez utasította a zsidót, az kiáltott egyet, és dühösen kiment.

– Nincs mit tenni! – mondta odakünn jiddisül – finef jór! – és hozzátette – meg vannak veszve! – Ezt megismételte lengyelül

is, mire a szőke lengyel öklével fenyegetett be az ajtón, de akkor, amikor az amerikaiak nem néztek oda.

Több mint fél óráig tartott ez a hercehurca, végén a batyuk sokkal kisebbek és ha lehet, még ziláltabbak lettek. A sarokban pedig már magasra tornyosultak az elkobzott szürke szövetek, a kéktarka huzatok és lepedők, a szalmával töltött kispárnák, tábori ágyak lebontott barna vásznai fémlyukakkal és egész sereg gyűrött, csíkos fogolyruha, sőt még facipő is akadt három pár. A pisze katona külön félretett öt hőmérőt, négy darab Fahrenheit beosztású amerikait, egyre ez volt írva: Magyar Hőmérőipar Rt, Kispest; vizelőüveget persze nem találtak. A német a sarokban mindent pompásan rendberakott, kifogástalan glédában sorakoztak a holmik, az ablak magasságát már jóval túlhaladták, mire a harmincadik emberrel is végeztek.

Persze nem ment egészen simán a dolog. Voltak, akik átkozódtak, sokan hangosan méltatlankodtak, két hivő katolikus lengyel csak vetette a keresztet, mások könyörögtek, a zsidók közül sokan az égre néztek, hogy nem szakad-e le, vitatkoztak heves taglejtésekkel, szelíd torokhangokat hallatva próbálták meglágyítani a kövér fogorvos szívét, egyesek sápadtan hallgattak, a görögök bősz kecskebakként még a levegőbe is felugrottak, a kis litván hangosan hahotázott, és mindebből a zűrzavaros lármából, a tucatnyi idegen nyelv barbár szavainak darabos görgéséből a csikágói kövér orvos füléhez csupán egyetlen ismerősen visszatérő szó verődött, újra és újra szakadatlanul, mint egy eszelős visszhang: Hitler!

Azután már csak öten, magyarok maradtak a teremben, hárman a padon ültek, közelükben a falnál óriási batyuján a pattanásos orrú Schütz Rafael citerázott, s a terem közepén egyedül várta a végzetet a vörös harcsabajszú, magas férfi. Az megállt a kövér amerikai előtt.

– Nemes Mikula Károly! – nyújtotta a kezét, és meghajtotta magát.

A tiszt vigyorgott, és kezet fogott vele, a következő szempillantásban a csomagra mutatott ellentmondást nem tűrően. A harcsabajszú pislogni kezdett egyik amerikairól a másikra, azok közönyös arccal vártak. Ekkor a németre nézett, az meg egyszerűen elfordult tőle.

– Open! – mondta az egészségügyi, és mutatott a csomagra.

– Aufmachen! – tolmácsolta a német.

– Kinyitni! – szólt valaki a padról.

Légy zümmögött a teremben. Mikula Károly arca elkomorult, egy repedést fejcsóválva megnézett még a mennyezeten, mint valami pallér, aztán már hajolt a batyuhoz, bontotta ki a madzagot, onnan szólt vissza a padon ülőkhöz:

– Nem úri emberek – mentegetőzött –, mit bámul ez a puffadt nevjorki rabló rám!

Szám fölötti takaró nem került elő a batyuból, lepedő egy sem, találtak egy igen büdös kis dobozt elszívott amerikai cigaretták sárgásbarna csonkjaival, úgynevezett csikkekkel, valóságos kincs! Ezt nem vették el. Fogolyruha sem volt ott, párnahuzat és szalmapárna sem. Facipő még kevésbé. Előkerült azonban az Ötös Ward elorzott közepes nagyságú orvosságos ládája mindenféle üvegampullákkal, kálcium volt ott és inzulin, végbélkúpok aranyereseknek, egy kórházi csomagolású salvarsanos skatulya és három doboz tífusz-védőoltás. Mindezt két fecskendő egészítette ki a megfelelő tűkkel. Ez volt minden.

Az egészségügyi amerikai kiköpte a gumiját, a német csak nézte a ládácskát, a tiszt meredt a harcsabajszúra, de végül ezt is csak megunták, s a kövér fogorvos intett, hogy menjenek tovább. A német is továbblépdelt velük, hóna alatt az orvosságos ládával, ő két lépésről szemüvege fölött még visszanézett, aztán elkapta tekintetét.

Mikula morgott, kötözgette batyuját.

– Krank – mondta Schütz, és csak üldögélt bánatosan a csomagján, a követ is meglágyító, panaszos szemmel felnézvén az őrnagyra, szeme fehérje kissé kilátszott, meleg és szomorú tekintete volt, mint egy kiskutyának, amely panaszait nem tudja elmondani, s úgy is ült ott szelíden és barnán, két kezét csaknem szügye előtt lógatva az irtózatosan nagy batyun. Az őrnagy megfogta ütőerét is, s ő reménykedve várt, az egészségügyi katona a hóna alá nyúlva gyengéden talpraállította, ő ott lógott kissé ernyedten annak atyai karjaiban, fél szemmel azonban batyuja felé pislogva. És valóban, a gyanakvásra minden oka megvolt, mert a kövér fogorvos biccentett a fejével, mire a német, aki eddig csak ólálkodott körülötte, vérfagyasztó természetességgel odatérdelt a batyu elé és bontani kezdte.

Egy német!

Schütz kibontakozott az ölelő karokból, és teljesen kiegyenesedett. Melléig ért a hosszú amerikainak.

– Krank! – mondta, nagyot ütött a mellére, és köhögni kezdett. De akkor a csomag már felnyitva állt, ez a vöröskeresztes német valóságos bűvésze volt a csomagolásnak! Az amerikai katona elengedte Schütz Rafaelt, odahajolt a holmikhoz, és varázslatos gyorsasággal dobálni kezdte a tarka ágyhuzatokat a sarok felé. A padon ülő szabócska tizenhárom elkobzott kéktarka huzatot számolt meg, akkor a kekiruhás abbahagyta a tarka huzatok hajigálását, és három fehér damaszt paplanhuzatot emelt a magasba s egy hófehér, csipkebetétes párnát, könnyű fodorral; a paplanhuzatok madeira-kézimunkájának lyukacsai körül néhol kissé foszladozott a hímzés, a párnába és huzatokba selyem névbetűket hímeztek: Sz. E., mindezt talán kelengyéjéhez készítette valaha egy lány szorgos keze, Európa valamelyik délkeleti csücskében, egy falucskában, és mindezen most ott sötétlett a gótbetűs, sasos német bélyegzés kimoshatatlan fekete festékkel. Egy pillanatig mustrálta ezt az amerikai katona, aztán repült a sarokba, a kéktarkák közé; Schütz nyögött egyet, ott ólálkodott a batyuja körül, akkor még három szám feletti tilos takaró is suhogott át a termen, az őrnagy csak bámult a vézna fiatalemberkére. A német szépen simította ki a huzatokat a sarokban, s rakta egymásra az összehajtogatott takarókat, az egyik damaszthuzat ott virított legfelül, s a fekete bélyegző sasának karmaiban a horogkereszt!

Egy vörös klistélygumit emelt még a kekiruhás a magasba, utána egy kékfodros női hálóinget, hunyorított jobb szemével, s ezeket visszatette. Alul még egy lyukas talpú bakancs maradt, valami pepita sál s a *Leipziger Illustrierte Zeitung* című képeslap 1945. március 23-i száma, címlapján a Vezér, szeme helyén két lyuk, melyet gondos körmök kapartak. A szem nélküli arckép alatt ott hivalkodott a bátor merénylő neve: Schütz Rafael, mindezeket már nem bántották. Schütz teljesen megtörve hajolt csomagja földi maradványaihoz, hogy e roncsokat egybeszedje, az amerikai katona azonban újra fogta őt a hóna alatt, közben vigyorgott, és szelíden vigasztalta, mert aggasztóan forgott a kis fiatalember szeme, s a fehérje úgy világított. Lógott az amerikai katona karján, s közben a német egy perc alatt csodálatosan szép csomagot kötött össze, négy szabályos sarka volt a csomag-

nak, de ez már igazán nem volt „kunszt". Aztán az amerikai katona kart karba öltve szépen kivezette Schützöt, az ajtón utánatették csomagját is, és egyszerűen otthagyták őt bánatával.

A padon már csak a borostás arcú tanár ült, a másik kettő felállt közben. A sápadt fiatalemberrel igen röviden végeztek, a kekiruhás egészségügyi csupán rápillantott a kibontott csomagra, nem volt ott semmi, igazán semmi, még takarók sem; néhány rongydarab, törülközőknek is nézhette az ember, egy foltozott sárga flanell haskötő, egy erősen viseltes, csíkos civilnadrág, oslói szabó cégjelzésével, egy pár lyukas olasz bakancs, egy foltozott könyökű kötött német katonaujjas, legfelül egy 1864-ben kiadott német nyelvű orosz nyelvtan hevert, barna csomagolópapírba gondosan bekötve, ráírva a név: „Kosaras József, Szövetség u. 38. III. 12.", és alája piros ceruzával sarlót és kalapácsot rajzolt valaki meg egy csillagot, kissé ügyetlen kézzel. Kikefélt, kimosott és mégis nyomorúságos dolgok voltak ezek, az embereknek ebben a tarka tömkelegében a kövér orvos igazán nem engedhette meg magának, hogy bármiféle, két percnél hosszabb időt igénybe vevő és különben is céltalan gondolatnak vagy érzésnek átengedje magát. Félnap alatt beleőrült volna, ha minden egyéni esettel külön foglalkozik.

Így hát intett.

Kosaras József már vitte is ki batyuját, csak úgy nyitva, az ölében. Barna haja, melyet nyilván csak rövid idő óta növesztett, túlságosan kicsi feze mellett körös-körül sörtében felállt. Mikor az ajtón kiért, ott benn a teremben éppen egy sasos lepedőt vettek el az őszülő hajú, kis szabócskától, mindössze ennyit vettek el tőle, ő köhögött, a csizmáját nézte szégyenében kissé pirosan, valamit dadogott is.

Ekkor a tanár ott állt már mellette, és segített összecsomagolni.

– Elfelejtette és kész! – mondta határozottan – a nyavalya törje ki őket a birodalmi lepedőjükkel! Mit törődik velük, Zák bácsi...? Majd otthon a Törekynek bevallja!

– Nem én! – mondta a kis emberke – egy inget szerettem volna varrni! – Már mosolygott is.

– Go on! – szólt a rövid orrú katona, és Zák Ede, az őszülő hajú, kis újpesti szabó is kiment apró léptekkel. A tanár egyedül maradt velük. Nézte őket, és nem mozdult.

– Hey! – mondta végül a tiszt. – Open! – és mutatta.

– Én? Nyissa ki egyedül! – A tanár németül beszélt, de félreérthetetlenül az őrnagyhoz intézte szavait.

A szemüveges német meghökkent.

– Mit mond? – kérdezte az őrnagy, és a német angolul szólt valamit. A borostás arcú tanár felemelte kezét, és a szemüvegesre mutatott.

– Ez az ember hazudik! – szólt angolul. – Nem ezt mondtam. Én azt mondtam: „Machen sie selbst auf!" Nyissa ki egyedül! A német hazudik!

A német arca lángvörös volt. A kövér orvos szemöldökét ráncolta, arca nagyon petyhüdt lett, a másik amerikai abbahagyta a gumirágást.

Csönd.

– Nem nyitja? – kérdezte egykedvű tárgyilagossággal a rövid orrú katona.

– That's not my business - a tanár nézett ki az ablakon.

A katona egy percig várt, a légy zümmögött. Akkor a kekiruhás lehajolt a csomaghoz, és kibontotta. Két cipő, egy iszonyúan nagy méretű, hosszú német alsónadrág, egy szétrágott pipa, egy szvetter, egy dobozka cigarettavég, sakktábla, egy impregnált fehér hózubbony, csúcsos olasz katonai sapka, egy doboz szárított kaliforniai szőlő, egy lazac, Európa térképe és két pirostarka törülköző mellett csupán könyvek voltak benne. Az orvos egy pillanatra kiesett szerepéből, lehajolt, és felvette a legfelül heverő könyvet, valami történelemkönyv volt a harmincéves háborúról, egy Schiller nevezetű német írta, a borító barna csomagolópapíron sasos vörös bélyegző: Lagerbücherei. A fogorvos nehezen olvasta a gót betűket, elhárító mozdulatot tett és visszarakta.

– Irtózatos sokan vannak... – hangja teljesen érctelen és fáradt volt – ...őrültekháza! – tette hozzá petyhüdten. Nem nézett a tanárra.

A szemüveges német, parancs nélkül, szolgaian rendezte a tarka sátorlapon a tanár holmiját. Összecsomagolt, utána levette párás szemüvegét, rálehelt, és vaksin törölgetni kezdte. A tanár hóna alá vette a csomagot, és köszönés nélkül, nyikorgó csizmákkal kiment, a kövér őrnagy bámult utána, nem szólt egy szót sem, csak intett a fejével, és ők is elindultak. A terem ajtaját

15.146

a visszaszerzett takarók és lepedők miatt külcsra zárta be utánuk a német, s elbandukolt valamerre a zöld faépületek között.

Két óra volt éppen. A nap tűzött. Künn, a bódé előtti gyepen a lengyelek repacsit játszottak, a csontos fenekeken rettentően csattanó ütlegekkel, és minden ütés után felharsant a hahota. A lengyelországi zsidók közül többen felháborodottan még mindig tárgyalták az elszenvedett méltánytalanságokat – töröltessék el az emlékezete! – mondták a távozó őrnagy után, és előírásszerűen köptek. Schütz Rafael a vézna litvánnal alkudozott valamire. A litván mint eladó, mindenféle ösztökélő balti ínyhangokat hallatott, és közben élénk nemzetközi taglejtésekkel a kereskedelmi összeköttetés haladéktalan felvételére buzdított. Schütz Rafael mint vevő, egyszerűen pöfögő hangokat adott ki, és megvetően gyűrögette az alku tárgyát: egy fekete páncélosmellényt. Végül huszonöt darab „Troupe" nevű, rendkívül büdös francia cigarettában egyeztek meg.

– Keske máty! – káromkodott ukránul Mikula Károly, éppen akkor, amikor a tanár letette batyuját a gyepre, és leült mellé jük – keske máty! – kiáltotta még egyszer hivalkodón, mert az egész ukrán nyelvből e fáradságosan megtanult csonka káromkodáson kívül egyetlen szót sem ismert – meddig várjunk itt arra a hervadt autóra?

Ültek a gyepen négyen magyarok, egymás mellett: Kosaras, Mikula, Zák és a tanár, és nézegettek abba az irányba, ahonnan a gépkocsinak valószínűleg jönnie kellett. De semmi! A tanár különösen mogorván ült, Kosaras egy igen rövid csikkre gyújtott, csaknem megpörkölte az orrát, Mikula vakarózott, csak úgy megszokásból, mert élősdinek valóban nyoma sem volt itt.

– Nem jön a kocsi. Megmutatom addig a fényképeket – szólt Zák Ede, a tigriskabát bal oldali mellzsebét kigombolva –, íme, tanár úr!

A tanár hallgatott.

– Íme, a fénykép! – mondta Zák Ede, és megállíthatatlan monoton hangon beszélni kezdett – novemberben a cipőmben dugtam el, a fürdőben vizes is lett akkor, úgy kellett megszárítani, mit tetszik szólni ehhez a képhez, kérem, persze csak amolyan gyorsfénykép, az Árpád úton van egy fényképész, Selley nevezetű, az csinálta, magát talán nem is érdekli, tanár úr?

– Érdekel – mondta a tanár lecsüggesztett fejjel, nem nyúlt a kép után, Zák valósággal a kezébe erőszakolta.

– A Zsiguci el is mozdult egy kicsit, de a feleségem éppen ilyen, nem kimondottan szép, és mi lenne ezen szégyellnivaló: én nagyon szeretem ma is. Szorgalmas asszony, izraelita, a ruhája itt éppen új volt.

A tanár nézte a képet.

– Utoljára Budakalászon látták őket az újpestiekkel – a szabó arca kifejezéstelen volt –, én erősen remélem, hogy megvannak, hogyan gondolkozik efelől a tanár úr, mi lenne, ha most egyenesen hazavinnének bennünket, csak előbb valami állomáson tartanának pár napot.

Mindannyian hallgattak.

– Biztosan bánja már az egész ország! – Zák hangja most határozottan csengett – erősen bánják azok, amit velünk csináltak, kérem! Talán még teherautókat is küld értünk a kormány, hisz nem lehet az, hogy itt hagyjanak. Már harmadik hónapja! Hát Kosaras úr, maga sem hallott semmit erről, maguk csak inkább tudhatják, hát a kommunistákra még ez a Szegedi Maszák, ez a magyar elnök is kell, hogy hallgasson!

– A Maszák! – a tanár vállat vont.

– Tudom én, kérem, biztosan nehéz dolog az, talán kevés a teherautó odahaza... de mégis...

Ültek a napon. A tanár a fényképet nézte, erősen nézte. Igen kopott, megsárgult kép volt, közepén egy gondosan kisimított gyűrődés vonala látszott, Zák Ede újpesti szabót és családját mutatta a kép, valamikor, egy vasárnap délután. Az apa fekete ruhában ült, kissé mereven mosolygott, egy másik Zák Ede volt ez a képen, jóval fiatalabb és legalább tizenöt kilóval kövérebb, haja fekete, kis bajuszka is ült orra tövében. Molett, fekete asszony hajtotta vállához a fejét, hajlott orra volt, s ő is mosolygott. Szülei között álldogálva vékony fiúcska bámulta kissé bamba arccal apja térdét, fejének vonala tarkójánál elmosódott, bizonyára elmozdult felvétel közben.

– Hányadikba jár? – kérdezte a tanár.

– Olyan az esze, mint a tűz! Most jött volna a harmadik polgáriba. Ez folyton huncutságon töri a fejét, kérem, el is nadrágoltam én néha emiatt.

Most Kosaras nézte a képet.

– Tehet arról, hogy az anyja zsidó? – mondta a szabó.

– Az apja őskeresztény.

Senki nem felelt.

– Ez egy pribékség volt. Egy keresztény fiút nem hagytak Magyarországon. Kosaras úr! Maga is őskeresztény ember, szóljon már. Nekem minden ősöm evangélikus volt, a nagyapám mint bádogosmester, ott dolgozott evangélikus létére az újpesti katolikus nagytemplom tornyának építésekor. Maga mit mond erre?

Csönd volt.

– Bánom is én a maga evangélikus őseit – mondta végül Kosaras.

Zák Ede arca vörös lett.

– Mi? – kérdezte meghökkenve.

Kosaras legyintett.

– Az ősök vallása... – mondta. – Kik beszéltek erről?

Zák a fejét vakarta. Sandított Kosarasra, már egy kis bűntudattal.

– ..akik bedumálták a népnek – folytatta Kosaras –, hogy a zsidókra figyeljen meg a dédnagyapja anyakönyvi kivonatára meg mindenféle marhaságra, ne a bankárokra meg a gyárosokra és a földesurakra. A fiam apja őskeresztény! Hohó!

– Ez nekem tiszta bükkfanyelven van! – szólt közbe a harcsabajszú Mikula – no, mindjárt jön az a Marx... – bökte oldalba a szabócskát.

– Hallgasson! – förmedt rá váratlanul dühbe gurulva Zák Ede – maga most hallgasson! Na és? – fordult Kosarashoz.

– Mit magyarázzak? Hogy lehet egy kisiparosnak ilyen lassú esze? Hiszen akkor maga teljesen hiába szenvedett!

– Mellőzzük, kérem, a szakmai sértegetéseket! – Zák Ede pillantását méltóságteljesen hordozta körül a társaságon.

– A zsidónak nagy az orra! – szólt váratlan tűzzel Kosaras. – A zsidónak pá-á-ájesze van! A zsidó uzsorázik, ezt mondják azok... no persze, volt a zsidók között is, sajnos, elég uzsorás. Üsd a zsidót, mondják ők. De nem azért ütik őket, mert akkor csak az uzsorásokat ütnék, az összes uzsorásokat ütnék! De nem! Ki ellen csinálják ők ezt így?

– Én ellenem nemigen – mondta Mikula – pedig az én orrom is nagy!

– Pszt – intett Zák Ede – ne marháskodjon annyit! Halljuk, ki ellen?,

– A melósok ellen, ha akarja tudni! Suttyomban mindenféle üzleti háborúkat készítenek! Közben megkeverik a káposztalevet a fejünkben, és elterelik a figyelmünket a valódi ügyről. Az osztályharcról!

– Itt van már az a Marx! – súgta Mikula, s fintort vágott.

– Ebbe lehet valami – mondta Zák Ede –, erre már én is gondoltam! Csak ez az osztályharc, ez nem tetszik nekem! Miért köll itt harc? Elég volt a harcbul! Nézze, tanár úr, a Kosaras ezt biztosan úgy gondolja, hogy...

A tanár félbeszakította őt.

– Szóval zsidókérdés maga szerint nincs is? – kérdezte.

Kosaras nem felelt.

– Ezek lengyelek? – kérdezte a tanár, és a lengyel zsidók külön várakozó csoportjára mutatott – lengyelek ezek?

– Ők mit mondanak? – nézett arra Kosaras – micsodák?

– Azt mondják: zsidók. Nem akarnak visszamenni Lengyelországba. A szülőföldjükre!

Kosaras gondolkozott.

– Sokat szenvedtek... – szólt végül.

– Na és?

– Döntsék el ők! Irtózatos, min mentek keresztul... ha ők így gondolják... hát zsidók... ez talán... az ő dolguk, amíg nem soviniszták.

– A keleti zsidók nemzetiségnek tekintik magukat.

Kosaras hallgatott.

– Szóval zsidókérdés nincs? – kérdezte felülkerekedve a tanár.

– Hohó! – mondta Kosaras. – Van lengyelkérdés is és örménykérdés is és írkérdés is és székelykérdés is, tisztelt tanár úr és négerkérdés is. A tőkés társadalmon belül! Megoldhatatlan nemzetiségi kérdések. De csak az imperialisták számára, a polgári nacionalisták számára. Erről van szó! Hiszen maga is látta, tanár úr, annál az alacsony lengyel zsidónál a „Kapital"-t jiddisül!

– No – mondta Zák Ede elégedetlenül –, ez már csak olyan beszéd! Ezt maga csak a könyvekből szedte... ez hát viszont csak olyan elmélet. Mert nézzük az életet. Az egyik ember ilyen,

a másik meg olyan. Az egyik magyar, a másik meg török. És veszekednek! Ott van Zrínyi Miklós. Magyar mindig lesz!

– Lesz – felelte Kosaras. – Meg lesz tatár meg lesz ukrán meg lesz kirgiz! És van egy ország, Zák bácsi, ahol ezenfelül még grúz is él meg tadzsik meg még egy tucat nemzetiség. Kétszázmillió ember! A grúz az grúzul beszél, a tadzsik tadzsikul. Élnek, dolgoznak és erősödnek. Melósok. Semmi bajuk egymással. Nincsenek ott kapitalisták, akik uszítsák őket egymás ellen. És nem lehet senki uzsorás, hiába akarna. Én a Szovjetunióról beszélek. Ez nem elmélet, Zák bácsi... éppen, hogy ez az élet és nem az a mindenféle zöldfőzelék, amit maga az *Új Magyarság*ban olvasott.

– De hova menjenek a zsidók? – kérdezte a tanár.

– Haza.

– Hová haza? Palesztinába?

– Én csak azt mondtam: haza. Maga mit gondol, magának hol a hazája, tanár úr?

Most csend volt. A tanár csizmája orrát nézte. Ki tudja, mire gondolt.

– A maga családjából kit égettek el? – kérdezte.

Kosaras hallgatott.

– Magának könnyebb... – tűnődve mondta ezt a tanár.

– Maguk már megoldották az egész zsidókérdést – mondta Mikula –, és az a hervadt autó még mindig nem jön. Adják ide azt a fényképet! Én is szeretném látni Zák úr kedves családját.

Kosaras nyújtotta a képet Mikulának. Az sokáig nézte, csendben voltak.

– Újpest – mondta Mikula, és nézte dülledt szemmel. – Haha! – kiáltott fel.

– Mi az? – kérdezte aggódva Zák Ede.

– Semmi. – Mikula meredt a képre. – Csak magán felemás harisnya van, Zák bácsi.

– Az nem lehet! – kiáltotta a szabó.

– De lehet – legyintett Mikula –, az egyik büdösebb, mint a másik.

– A ménkű üssön magába! – A szabó vigyorgott.

– Jön! – kiáltotta egy lengyel izgatottan. Többen tüstént talpraugrottak, és nyújtogatni kezdték a nyakukat a mutatott irány-

ba, motorzúgást azonban senki sem hallott. Nem is az autó jött. Hiába minden! Még mindig nem az autó!

– Jön egy nő! – kiáltotta a lengyel, és akkor már mindannyian meglátták, a többi lengyel abbahagyta a fenékreverősdit, aki éppen ütni akart, annak fennmaradt a levegőben a keze, aki az ütésnek alátartott, az egy pillanatig előrehajolt, meredt fenekével a semmibe, de ő is gyorsan talpraugrott, és az arca vörös volt még a fejébe futott vértől. Dülledt szemmel, nagyokat nyelve nézték mindannyian a tüneményt, minden teketória nélkül bámultak, Mikulának még az orrlikai is tágultak.

– Nem az autó! – szólt dühösen a Zajac nevű idős vilnói emberke (legalább hatvan esztendős volt, hogyan maradhatott ez életben?) – nem a kocsi! – mondta – egy siksze! Egy keresztény nő! – és csalódott arccal visszaült.

Valójában jöttek ott, már a szomszéd bódénál, három ember, egy csak úgy, egyszerűen hosszú német trikógatyában, a másik kettő nadrágot viselt, de az egyik minden kétséget kizáróan nő volt, a szürkészöld katonanadrág felett fehér selyemblúz feszült dús keblein. Egyre közelebb jöttek – mádzsáresz! – mondta valaki, és elfintorította orrát, ekkor már nyilvánvaló volt az is, hogy a jövevények magyarok, sőt Zák Ede fel is kiáltott.

– Szervusz, Kónya, mit keresel te itt?

– Szervusz – mondta a trikógatyás, a Kónya nevű gazdag szoboszlói gépkereskedő, teljesen ősz bajuszú férfi a tömkeleg közepéből, mely tüstént körülvette, és zsibongva kísérte őket –, szervusz, te Zák Ede!

– No ez nagyszerű – örvendezett a kis szabó –, eljöttél a búcsúztatásunkra? Megyünk ám!

– Eljöttem. Csak megyek át délben a ti barakkotokba, ott mondja a te bolond Guszti ápolód...

– Csak így gatyában?

– Gatya vagy nem gatya. Ha nincs nadrágom. Csak elbúcsúzok tán! Szóval téged visznek?

– Vinnének. Nem jön a kocsi, csak izzadunk itt.

– Ez itten az unokahúgom.

– Nevem Zák Ede.

– Újvárosi lány. A nevem látta a listában, hogy élek, s eljött. Ez meg, azt mondja, a vőlegénye, egy Szalonikiből való görög. Tudod, honnan jöttek? A Starnbergi tótól. Ők ott szabadultak, április huszonkilencedikén, ők is. Megállt a menet, jöttek né-

gerek, belökdösték őket mindenféle villákba. A lakókat meg sipirc! És ők ott laknak szabadon ötszázan.

– Ajha – furakodott hirtelen közéjük Mikula, és már nyújtotta is kezét a lánynak. – Nemes Mikula Karcsi! Sajnos vőlegénye van már magának. Szép ott? – kérdezte, és nagy orra tündökölt az izgalomtól.

– Tegnap nyúlhús volt ebédre – mondta a lány.

– Magyart hányat liferálnak most? – kérdezte Kónya.

– Kevesünket – szólt Zák –, ez itt Babrián Mihály tanár úr, ez meg Kosaras. Hé Rufi!

Schütz Rafael egy percre odapislantott, de csak intett, hogy nem ér rá. Ezúttal egy szőke hajú lengyellel volt elfoglalva: egymással szemben álltak egyetlen szó nélkül, mint valami párbajozók. Kivörösödve, siketnéma módon csak mutogattak egymásnak. Schütz hat ujját tartotta föl a magasba, mire a lengyel a fejét rázta, és mint egy áldást osztó pápa, tíz ujjal válaszolt, hóna alól egy tigrisnadrág lógott lefelé. Miféle társasjáték volt ez?

– Tudjátok már, hova? – kérdezte Kónya.

– Ezek nekünk nem szólnak.

Ekkor már sokan álltak körülöttük, félkörben mindenféle nemzet fiai, és irigyelték a magyarokat a dúskeblű lányért, néztek a repülő mondatok után egyik beszélő szájáról a másikra, szinte ütemesen forgatták fejüket jobbra-balra, egy láthatatlan labdát kísérve ide-oda. A beszédből persze egyetlen szót sem értettek. A magyar nyelv ötvenezernyi szavából a közös rabság idején csupán három szót sajátítottak el. Nem is titkolták tudásukat. – Kitsi kéner! – kiáltotta vigyorogva az egyik lengyel, a vékony litván viszont egy igen nemtelen és igen híres magyar szót mondott behízelgő hangon, és udvariasan meg is hajolt hozzá. E három magyar szó – a kenyérínség kifejezése és az állat-bonctanból vett káromkodás – szinte a világhírnév kiszámíthatatlan útját példázta Hammerfesttől Pireusig.

Leplezetlenül bámulták a lányt, akivel Mikula igen fesztelenül csevegett. Például:

– Valódi selyem? – és három ujját roppant hitetlenül a dús keblű lány oldalához nyomta – selyem! – állapította meg szakszerűen. A görög vőlegény vasvillaszemeket vetett a fesztelen csevegőkre.

– Kónya István gépkereskedő neje! – szólt a trikógatyás –

hát ha előbb hazakerülnél, pajtás, csak írd meg oda, hogy jövök. Nagy isten, talán már otthon vannak...

– Írok, ne félj... – és hallgattak.

Az ősz bajszú a melléhez nyúlt, s az inge alól papírlapokat vett elő:

„Magyar Újság" – ez a tollal rajzolt cím állt fenn, az első oldalon. A kézzel sokszorosított, kezdetleges kis hírlap négy oldalát ékezet nélküli idegen írógéppel írták. Zák, Mikula, Babrián és Kosaras nézte a betűket, körülöttük zsibongtak a tigrisruhások, tűzött a nap.

„Elment a jugoszlávok utolsó transzportja is" – így szólt az első cikk. „Cipőrevaló finombőr kiosztása" – tárgyalta a másik. A harmadik „S. amerikai ezredes távozása alkalmából rendezett búcsúünnepség" tárgyában íródott, ezen szavalataikkal, tréfás előadásaikkal többen sikeresen szerepeltek. Majd gúnyos hangú elmélkedés következett egy Pallavicini őrgrófról, aki mint az itteni bizottság elnöke, négy hete hivatalosan Párizsba ment, s azóta füle botját sem mozgatja. Egy „szépirodalmi humoreszk" következett, majd Szegedi Maszák Aladár új elnök nyilatkozata a hazaszállítás kilátásairól. Csupa itteni hír!

Nagy kiáltozás támadt, és már berregtek is a motorok, csikorogtak a fékek, két Renault-gyártmányú, ponyvasátras óriási francia teherautó állt ott már, hörgő nyolchengeresek, a vezetőülésen az Egyesült Nemzetek Segélyszervezetének barna egyenruhájában francia sofőrök ültek, loholva jött a szemüveges német, hóna alatt a mappával s a másik német is, a nyírott fejű a hullaházból.

– Vite! – mondta az egyik francia sofőr – gyorsan. – Los! – kiabálták szolgai buzgalommal és izgatottan a németek; a teherautók hátsó palánkját már leeresztették, a tigrisruhások mohón tülekedve dobálták fel csomagjaikat, aki fenn ült, megkönnyebbült és elégedett arcot vágott – gyerünk, mert lemaradunk! – kiáltotta Mikula, s még a búcsúról is megfeledkezve ugrott a csomagjához.

Zák, Kosaras és a tanár éppen akkor a negyedik oldalon olvasták a hírt: „Vencel István szobagazda a ketteseknél, külön engedéllyel bevásárlás céljából Münchenben volt és hallotta, hogy ott előtte való nap egy vöröskeresztes személyautó haladt át svéd utasokkal. Az egyik utas, egy magyar származású orvos-

nő Budapestről jött. Azt mesélte, hogy ott járnak a villamosok, a polgármester Vas Zoltán kommunista, a kormányban Dálnoki Miklós Béla tábornok elnöklete alatt miniszterként részt vesznek: Erdei Ferenc, egy Faragó nevű tábornok, Rákosi Mátyás, gróf Teleki Géza kultuszminiszter, Valentiny szocdem és még többen, akiknek a nevére az orvosnő nem emlékezett."

Mindössze ennyi volt az egész, nézték a papírlapot, Kosaras arca vörös lett, de nem volt idő egy pillanat sem, jártak bőgve a motorok, kiáltoztak az emberek, Zák Ede gyorsan visszaadta a papírlapokat.

– Áldjon meg az ég – megölelte a trikógatyást –, áldjon meg... – Össze is csókolóztak cuppanva, emelték a batyukat, fentről nyújtották többen a kezüket, s nagy üggyel-bajjal felráncigálták őket a magas kocsira az óriási szőrcsizmákban. – Miféle maskarák vagytok! – kiáltotta észbekapva utánuk a lenn maradt Kónya, de a kocsi hátsó palánkját gyorsan felcsatolták, a motorok hörögve túráztak, a kocsik még mindig nem indultak el, a szemüveges német a mappával felült az első kocsi vezetője mellé az ülésre.

A nagy teherkocsik palánkjai fémből készültek, derékmagasság fölött: a ponyva és a fémpalánk felső széle között azonban a kocsioldalon tenyérnyi rés futott körös-körül, azon kukucskáltak most ki az emberek a lenn maradtakra: a görög vőlegényre, az ősz bajszú férfira és a dús keblű lányra. Zák akart még valami fontosat, nagyon fontosat lekiáltani, azonban mindkét teherautóból, a ponyvák alól, láthatatlanul, többen magyarul kiáltották: „kitsi kéner" – és a másik nemtelen összetett szót is, idegen kiejtéssel, de félreérthetetlenül, mintha megvesztek volna, kórusban és ütemesen s rendkívül elégedettek voltak, ez a kiáltozás minden más magánügyet egyszerűen tárgytalanná tett, szemek villogtak a rések mögött.

– Kónya Istvánné, Szoboszló – toporzékolta még a trikógatyás, akkor a motorok felüvöltöttek, a kocsik elindultak, s a hőbörödött magyar kórus lassan távolodott, felkavarva a salakot, és porfelhőt hagyva maga után.

– Ennek a nőnek egy egész estét betöltő melle van – mondta Mikula a félhomályban, és csettintett, de azok hárman nem törődtek vele, ott guggoltak egymás mellett, és néztek ki a résen:

Zák, Babrián, Kosaras. Az autó igen lassan haladt a salakúton, zöld bódék szakadatlan sora mellett.

– Magyarország – szólt a tanár, amint ott guggolt, és arca igen keserű volt –, ketten Horthy-tábornokok, egy gróf a kultuszminiszter...

Zöld bódé előtt rendkívül sovány emberek álltak alsónadrágban, és integettek, egy másik bódéból teljesen meztelenül kiszaladt egy ember, mellkasán látszottak a bordák, egy harmadik bódé előtt fekvőszékeken hunyorgó csontvázak napoztak, egy negyedik bódéból hordágyat hozott ki két vöröskeresztes német, szakállas amerikai tiszt várt künn, kabátja hajtókáján Dávid csillaga. Mindenütt furcsa készülékek hevertek, drága csiszolt üveglencsékkel ellátott, rozsdásodó vascsövek, tetőig érő talpbőrök tornya, egy elhagyott, kerék nélküli nagy autón a félig leszerelt adóállomás kincseket érő öblös rádiócsöveire gatyákat feszített valaki száradni, az imaházban zsidók énekeltek. Magas palánkon túlról, óriási puszta térség közepéről nyersfából összeácsolt, három emelet magasságú kereszt fehérlett, hitbuzgó lengyelek építették, akik már távol jártak, mindenféle deszkafallal kiegészített rozsdás és lecsüngő drótsövények mentén gaz és kóró burjánzott: egy eszelős világ vonult lassú ütemben a haladó autó palánkjának résén figyelő, lázasan csillogó szemek előtt.

– Magyarország – szólt még egyszer a tanár, és Kosarasra nézett.

– Szabadok vagyunk – ezt mondta Kosaras, és megfogta a tanár karját. Zák sírni kezdett, madárarcán lassan csorogtak alá a könnyek, a közöttük guggoló Kosaras másik kezével az ő karját is megfogta, nem nézett egyik emberre sem, mohón bámult ki a résen, az autó éppen kifordult a drótsövénynek valami összeeszkábált kapuján, melynél géppisztolyos amerikai katona álldogált, két fatorony mellett haladtak el, síri csend volt most az autóban, a tornyok között vasrácsos kapu, a kapu fölött gót betűkkel a felírás: „Arbeit Macht Frei". Arrébb egy kis vasútállomás szürke táblával:

DACHAU

Életben maradtunk – mondta Kosaras –, a magyar kormányban kommunisták vannak.

2

– Biciklizö németek, ezt nézd, Rufi!
– Magának nem volt elég belőlük?
– Dugd ki az orrod! Ezek spinék... méghozzá micsoda...
– Mit törődik velük, Mikula úr. Én a sárga földig utálom őket. Egyetlen német se...

– Micsoda biciklik, barátom. Csupa nikkel meg zománc, szombaton Münchenben tucatszámra láttam ilyent... büdösök! Mit érhet egy ilyen? Jó lenne egyet organizálni. Legalább kétszáz cigaretta!

Schütz Rafael kinézett:

– Ilyen volt a Tóth törzsőrmester úrnak – mondta –, aki Garanyban a tata szakállát kitépte!

Öt perce voltak úton, Dachau városkáját éppen elhagyták, előzték a kerékpárosokat. A két szőke nő s a mögöttük kerekező ötvenes német férfi az út szélén taposta a pedált, egy darabig az ő tehergépkocsijuk mellett haladtak. Az út kanyarodott, a lombok közül fehér barokk kastély kandikált ki.

– Paradicsom – mondta Zák Ede –, ha már nem haza, akkor jó lenne ilyen helyre kerülni.

A kígyózó betonszalagon, velük szemben kis dzsip jött sebesen és nagy dudálással, két tiszt ült benne, elöl a szélvédőn nagy tábla: „Ne állítsd meg! Futárszolgálat!" A teherautó még jobban az út szélére szorította a kerékpárosokat, a kastély kapujából hosszú szőrű, nagy fehér agár rontott ki vicsorgó fogakkal és felhúzott ínnyel, az első teherautó hátsó kereke mellé szegődött, és dühösen csaholt, majd lemaradt, és át akart surranni a két kocsi között az út másik oldalára. A második kocsi vezetője tülkölt, káromkodott, fékezett, jobbra fordította a kormányt, az egyik kerekező nőt csaknem az árokba huppantva. Már úgy látszott, hogy a kutya átjut, akkor a dróttal ideiglenesen megerősített horpadt sárhányóról egy oldalra kunkorodó kis drótvég elkapta a kutya lelógó, hosszú fehér szőrét, s az agarat gubancánál fogva a bal kerék alá rántotta. Vonítás töl-

tötte be a levegőt, majd az elnyújtott mély hang a kocsi egy zökkenése után lassú, vékony vinnyogásba csapott át. A nagy teherkocsi sikoltó fékkel, ferdén keresztben állt meg az úton, fél méterrel a futárautó mopszli orra előtt.

A németek is leszálltak kerékpárjukról, és ijedten várakoztak, a két amerikai tiszt is, benn a ponyva alatt kiáltoztak a tigrisruhások. Mikula rövid habozás után kicsatolta a kocsi hátsó palánkját, egy lengyel segítségével leengedte, kinézett, majd kisvártatva leugrott.

A nagy fehér agár ott vonszolta magát vörös lepénnyé mángorolt hátsó lábakkal a kocsi fara mögött. Első két lábára támaszkodott, emelgette és visszaejtette fejét, vörös sárral borított, élettelen hátsórészét csak húzta maga után a földön. Tíz tigrisruhás állta körül ingó fezbojttal.

– Micsoda maskarák ezek? – kérdezte az egyik amerikai tiszt. A francia sofőr megtörülte homlokát, Schütz és a Geldomaras nevű vékony litván ott guggolt a kutyánál, az vinnyogott, nézett a kis emberekre homályosodó barna szemmel. Schütz orrán elfehéredett még a pattanás is, neki is barna szeme volt, a kutya fejét éppen az ő nagy szőrcsizmájának jó bő orrára tette és hörgött.

– Szép kutya – mondta a kis litván –, szegény ..

– Nagyon szép kutya, micsoda sovány. – Schütz egészen lehajolt, s egy pillanatra a kutya fejére tette a kezét.

– Ein deutscher Hund! – kiáltotta egy magas görög – megőrültetek? – Villogó szemmel körülnézett, már emelte is a karját, úgy látszott, nyomban a kis magyarláposi emberkére üt csontos öklével.

De nem ez történt, a görög egyszerűen csak felgyűrte jobb karján a tigriskabátot, iszonyú fogakkal szétmarcangolt és csipkés dudorodásokkal rosszul összenőtt sovány hús látszott, egy flossenbürgi német, fogolyőrző farkaskutya rettenetes marásának behegedt nyoma.

– Lágy a szíved? – és köpött.

A kutya utolsót vonaglott, és megmerevedett.

Mikula és még néhányan mákszemnyit sem törődtek a kutyával, ott álltak az út szélén, a fényes kerékpárokra támaszkodó ijedt nők mellett, mögöttük sápadtan pislogott a testes, idősebb német férfi. Mikula vigyorgott, látszott rajta, hogy barátkozni

akar a nőkkel, kezét rá is tette az egyik gép kormányára, a többiek viselkedése azonban némaságában és komor mozdulatlanságában fenyegető volt, valaki egyetlen szó nélkül ott tartotta felemelt öklét a német férfi előtt. Sem az ököl nem mozdult, sem a férfi: az csak pislogott, vállába húzott fejjel. Távolabb, a kocsi orránál, hóna alatt a mappával ott állt a szemüveges német fogoly is, a világ minden kincséért sem jött volna közelebb. Mikula az egyik nő karját fogta már, és eszét teljesen elvesztve próbálta rábeszélni valamire, a nő csak állt iszonyú ijedelemben.

A futárkocsi két tisztje végül odajött.

– Mi történik itt? – kérdezte az egyik kekiruhás, kékre borotvált amerikai, cigarettát vett elő és rágyújtott. Geldomaras odaállt elébe, és csak nézte őt, végül a tiszt karjával félretolta a kis litvákot, és mindannyiukat visszaparancsolta a kocsira, a német nők kiszabadultak szorongatott helyzetükből. A szőrcsizmások morogva felkapaszkodtak a ponyva alá, a hátsó kocsipalánkot azonban nem csatolták vissza. Onnan fentről, egymás válla fölött nyújtogatták nyakukat.

A francia vezető visszaült helyére, a motor felbődült, a vértől iszamos betonon a kerekek egy pillanatig helyben forogtak, aztán a teherautó elindult. Mögötte lassan kisebbedtek az alakok, a ponyva alól bámészkodók látták még, amint a testes német férfi az árokparthoz támasztja kerékpárját, a kutyához megy, s a dögöt vonszolni kezdi az útról az árok felé. A futárok még valamit kérdeztek a csinos szőke nőktől, az egyik lány undorítóan mosolygott, és farát riszálta, még ezt is látta, vagy látni vélte a felhevült Mikula, aztán az út kanyarulata elfedte a csoportot.

– Gyilkosok – mondta ekkor valaki.

Schütz Rafael, bűntudatosan vállába húzott fejjel, batyuján ült. A szemét is behunyta, az apja arcát látta maga előtt, nevetséges, hófehér szakállával, melyből egész csomók hiányoztak, s a megmaradt fehér gubancokat, és a tisztásokat az öreg Schütz arcán alvadt vér borította. „Minek ilyesmit látni? gondolta végül, a szőrcsomók éppúgy hiányoztak a tata arcáról, mint az a... annak a német kutyának, és vinnyogott is a hat napig tartó szakálltépés alatt a sorakozásnál, minden reggel az öreg Schütz... minek ilyesmire gondolni."

Émelygett a gyomra, fejét a kocsi fémpalánkjához hajtotta, egy zökkenőnél jól bele is ütötte.

– Biztos Chesterfieldet is ad a nőknek! – ezt mondta egy szőke lengyel.

Hallgattak. A lebocsátva tartott hátsó fémpalánkon mégiscsak inkább bejött valami levegő, ott kígyózott mögöttük az út, pompás német betonút, még csak nem is főútvonal, délnek vezet, két szélén valami német fák, a fák is németek meg törökök meg magyarok, ott van például a gömbakác, az magyar, akárcsak Zrínyi Miklós – ezt gondolta kissé összefüggéstelenül Zák Ede, és hirtelen megszólalt.

– Mondta ez a Kónya, hogy új listák is vannak. Ő még nem látta, de a Török Ignác megtalálta benne a lányát, Kemptenben szabadult, azt mondja, holnap már engedélyt is kér, oda akar utazni. És képzeljük el, kérem, talán nem is az ő lánya. Ki tudja ezeknél a listáknál? – Mintegy önkéntelen és kegyetlen vigasztalásként tette hozzá, mert ő maga húsznál több listát is átnézett már az elmúlt hetekben, ezt a két nevet keresve: Frau Eduard Zak és Siegmund Zak, Újpest, hiába! A különböző helyeken életbenmaradtakról készültek ezek a listák, maguk a felszabadultak készítették, a neveket német, lengyel, litván, meg mindenféle helyesírással, a legtöbbször hibásan írva.

A döglött „világbirodalom" útjain – listákra felvéve és azokból kimaradva – körülbelül ötmillió rendkívül sovány külföldi lézengett ezekben a hetekben. Volt kényszermunkások, elhurcoltak, túszok, menekültek, politikai foglyok, faji üldözöttek, a „Nacht und Nebel", az „Éj és Köd" híres keiteli hadparancsának homályból elővánszorgó volt rabjai; most mindenféle cifra rongyokban: egyenruha-maradványokban, fogolyköpenyben, megjelölt hátú polgári ruhában bandukoltak, dülöngtek, szédelegtek, tántorogtak, marsoltak, autókon rohangáltak, kézikocsikat húztak a pompás német országutakon, vagy még mindig kerítések mögött várták, hogy elszállítsák őket. Csoportosan lepték el a német városokat: gebe lengyelek és csontváz görögök, vállukba húzott fejű zsidók és komor, égő szemű ukránok, szlovákok, belgák, jugoszlávok, spanyolok...

Németország amerikai zónája volt ez.

Július tizedikén forrón sütött a nap, a két teherautó a tigrisruhásokkal délnyugat felé rohant.

E tigrisruhás utasok – negyvenötezer ember között – Dachauban szabadultak. Két és fél hónapja már ennek - április huszonkilencedikén történt –, hogy a Hetedik Amerikai Hadsereg (parancsnoka Alexander M. Patch tábornok) végigrohant Dél-Németországon, és elfoglalta Dachau táborát.

A raktárakban tízezrével tornyosult halmokban egymáson a civilruha, egy eszelős német kéz minden kabát hátán huszonöt centiméter nagyságú, szorzójel alakú rést vágott, a rés fölé csíkos rabszövetet varrtak jelnek. A raktárak e készletét az első napokban – élősdiektől és járványoktól félve – válogatás nélkül felégették az amerikaiak.

Ez – mint rövidesen kiderült – elhamarkodott cselekedet volt. Ekkor már csupán a katonai ruharaktárak maradtak épen: új német egyenruhákkal. Szürkészöld tábori zubbonyokkal, barna galléros tábornoki köpenyekkel, fekete páncélosmellényekkel, szürke repülőöltönyökkel, fehér szegélyes kék katonazenészfrakkokkal, olasz nyári zsávolyegyenruhákkal, zöld mellényekkel, tereptarka SS nyárinadrágokkal.

A tábor három hétig egészségügyi vesztegzár alatt volt, azután először a franciákat szállították el a közeli francia zónába. Ők még csíkos, de teljesen új rabruhában utaztak. A luxemburgiaknak és a cseheknek a sorkatonaság szürkészöld egyenruhája jutott és varrott orrú, jó olasz bakancsok. Ezt kapták az utazó jugoszlávok is július 2-án. A belgákat mindenki irigyelte, azok fekete páncélosöltönyben és hozzá csúcsos olasz sapkában szorongtak a szállítóautókon, a hollandok közül legtöbben szürke olasz zsávolyban távoztak, a szovjet polgárok egy része alacsony német katonai bőrcsizmát szerzett; e csizmáknak kellett volna libalépésben a moszkvai Vörös Tér aszfaltját döngetni – de sok orosznak már csak kék zenészfrakk jutott, bár vitték őket csíkosban és repülőegyenruhában is. A nyolcszáz papi reverendát csak a napokban fedezték fel. A lengyelek, a magyarok, a zsidók, Európa déli nemzetei és néhány – olasznak elkönyvelt – arab maradt végül a táborban. Rajtuk kívül csak a betegek; azok ezrével, mindenféle nemzetbeliek. Az első napokban százával hulltak. Temetésükre kivezényelték a városka lakosságát.

A tornyokkal övezett rabtábor, melynek felgyújtásáról csupán

beszéltek, június elejére mégis teljesen kiürült: a tornyokon túl földszintes zöld katonai barakkok valóságos városa maradt épségben, a volt SS-kaszárnyák negyede; ide kerültek a megmaradtak. Dróthálós ablakok, tábori ágyak, mindenütt gyep, egymást merőlegesen metsző salakutak. Német mértan. A zöld faépületek e füves negyedéből szállították őket azután néhány hét múlva szerte mindenfelé Dél-Németországba. Innen indultak július 10-én, a mi teherautónk utasai is: lábadozók; köztük öt magyar: Kosaras, Babrián, Zák, Mikula és Schütz. A hajdan dús katonai raktárak kincseiből nekik már csak a tereptarka cirkuszi ruha maradt és a halálfejes fez (ezzel akarták a németek pacifikálni Boszniát), számukra már bakancsot se találtak sehol, ők csupán ormótlan szőrcsizmákat kaptak. Ezeket a bőrtalpú botosokat a megvadult német katonai gépezet az utolsó pillanatokban még tízezrével gyártotta, hogy valamikor, 1950-ben leigázza velük az orosz „Tél-tábornok" hírhedt seregét.

– Szombaton benn voltunk Münchenben – mondta Mikula –, ott láttunk ilyen kerékpárokat... a katonai rendőrség hozott vissza...

– Csíkos ruhában mentek a városba? – kérdezte Kosaras. – Mi a fenét kerestek ott?

Egy haverommal vittünk mindenfélét. Üzlet! Törje ki a nyavalya, sokat nem láttunk Münchenből.

– Hogyhogy? Másfél napig voltak ott, behunyták a szemüket? – szólt közbe Zák Ede is.

– Mink azt nem úgy gondoltuk. Először is bevittünk egy villamostűzhelyet meg egy kevés talpbőrt. Ezt organizáltuk

– Meg huzatot – egészítette ki Schütz Rafael.

– Azt is – bólintott Mikula. – Elkaptunk egy vonatot, valami vegyesvonat, félig teher. Kalauz is volt, látta a csíkos ruhát, jegyet nem mert kérni. Ez már jó, mert pénzünk simon.

– Elegáns kereskedők – mondta Schütz. – Csíkos ruhában.

– Tán volt más? Abba mentünk, ami volt. Lelépünk valami romoknál egy Pasing nevű állomáson, ez már a külváros, cepeljük a tűzhelyet. Kinn megyünk már az utcán, büszkén, mert látták rajtunk a csíkos ruhát, és szeleltek a németek mind arrébb. Szavamra, lementek előlünk a gyalogjáróról. Mint valami ku-

kacok. A közelünkbe senki nem mert jönni, csak bámultak messziről. Szóval rögtön nagy feltűnőséget csináltunk, és ennek még örültünk is marha módon.

Mikula már vigyorgott. Legyintett, aztán folytatta:

– Mink azt gondoltuk, szalonnát és cigarettát cserélünk, akkor aztán, sok a német nő, ismerkedünk. A többi már jön magától. De látszik, hogy bután terveztük ki az egészet, az agyunkra ment a felszabadulás! Mondja a haver: te, ez nem jó lesz így, ezek nagyon mutogatnak. Mutogattak is, de közel senki nem jött. Ha feléjük fordultunk, ők léptek az olajra. Féltek a nyavalyás gyilkosok a häftlingek bosszújától! Annyira berezelt egész München, hogy egyáltalán nem lehetett eladni nekik a tűzhelyet. Különben a talpbőrt nagyon nézték messziről, de az istennek se!

– Zebrák a fővárosban! – A tanár nevetett.

– Mögöttünk mindenféle németek csordaként jönnek, és mutogatnak ránk, a sarkon beleütközünk valakibe, gyorsan kínáljuk: nem kell-e tűzhely? Az meg csak áll tátott szájjal, és remeg a nyavalyás, aszongya: „ich demokrát!" – aztán szaladni kezd. Mink meg röhögünk. Jön egy másik ember, az sem vesz, az meg rajtunk röhög. De azon látszott, nem volt német, különben nem mert volna kiröhögni bennünket, inkább belgafélének gondolom, a gomblyukában vöröskereszt.

– Mi lett a nőkből? – kérdezte Schütz.

– Savanyú ügy! – legyintett Mikula. – Nagy volt az izzadás a tűzhellyel. És már tudtuk, nő se lesz. Micsoda? Német emberek sétálnak mindenféle szép ruhában, mi meg csíkosban. Pénzünk nincs. Majd éppen azok a büdösök szóba állnak velünk. Vagy egy órát gyalogoltunk. Mindenütt megállt a forgalom. Akkor szirénáztak, de nem tűz volt, jöttek a nyavalyás amerikaiak autón. Bevittek egy legfőbb épületbe. Mindent kikérdeztek mindenféle nyelven. Mondtam magyarul: a németek gyilkosok, maguk mit pártfogolják őket? De ezt nem akarták megérteni. A haver tud németül. Mink csak mondjuk, hát, azaz hogy ő: häftlingerek vagyunk. Nem is lett semmi, ott aludtunk, elég jó kaját kaptunk, halat is. A holmit elvették, és minket ide vissza. Látták, hogy színigazat mondtunk. Autóztunk, láttunk mindenfélét. Rufi, adj egy cigarettát!

– Nincs.

– Gebedj meg.

Mező mellett vitt az út, a zöldellő rét közepén amerikai tankok álldogáltak elhagyatottan legelésző gulyaként, kisebbek és nagyobbak, legalább kétszáz. A haladó kocsiról hiába integettek feléjük, ember sehol, még csak őrt sem láttak. Úgy állt ott a páncélosoknak ez a gulyája, ahogy talán a háború legutolsó napján kiszállt belőlük a lövész meg a vezető, cigarettára gyújtott, felült egy autóra, és búcsút mondott az egésznek, hogy hazautazzon.

– Ezek jöttek Dachauba is – mondta Zák Ede.

Jó félórája utazhattak. Az utak mentén mindenütt angol nyelvű jelzőtáblák: „Conwoys only 40 m. p. h.", katonai kocsik jöttek szembe, vagy előzték meg őket, három falun haladtak keresztül.

Az országutakon alig láttak polgári utast, annál több katonai autókaravánnal találkoztak, repülőgépek keringtek fenn a magasban, a földeken itt-ott ingujjas öreg németek arattak szemüvegben, vagy nők, persze gyakori volt a kilőtt páncéloskocsi is, a falvak házainak falán még ott sötétlett a híres kémelhárító plakát: „PST! Feind hört mit!" Minden alakulóban volt, egy új világ bontogatta rózsaszínű szárnyait, szemben velük két apáca jött biciklin, széles, keményített főkötőjüket lengette a szél, a pedál fölött megvillant keresztcsíkos harisnyájuk.

– Ha ezt látná a vitéz Zadravecz! – csettintett Mikula.

– Ki az a Zadravecz? – kérdezte Schütz.

– Püspök! – Mikula hangjában szemrehányás csengett.

A falvakban, melyeken keresztülhaladtak, férfit alig láttak, néha egy-egy nő kinézett valami ablakon, a kocsi és különösen a francia sofőrök láttára azonban óvatosan visszahúzódtak. „A franciák ördögök, milyen nehezen felejtenek." Ezt gondolták a háború befejezte után hatvan nappal a németek, és sértődötten lebiggyesztették szájukat alpesi bajor stílusban épült, vagy önémet formájú házaik mélyén, a fehér függönyök mögött. Különböző viccek is keringtek róluk, éppen egy német kommunista mesélte még az Ötös Wardban, hogy a Hetedik Hadsereg tankjainak bevonulásakor München utcáin sok helyütt sorfalat álltak, integettek, sőt szolgai módon éljeneztek is a németek.

– Mit éljeneznek? – kérdezte tőlük az egyik német származású amerikai tiszt, megállítván kis futárkocsiját.

– Mi mindig demokraták voltunk! – felelte egy vörös képű kövér bácsi.

– Azt hittem, Németországban mindenki nemzetiszocialista volt?

A vörös képű még vörösebb lett:

– Rágalom! – mondta – aljas plutokrata, judeobolsevista rágalom!

Persze ez csak vicc volt. A német, aki Babriánnak mesélte, keserűen nevetett.

Egy kis városka barokk, ónémet, alpesi, sőt reneszánsz stílusú egyemeletes házakkal övezett főterén megálltak a teherautók.

A sofőrök leszálltak, s az utat tanulmányozták, egy térkép fölé hajolva. Alighanem eltévedtek. Nem tudta őket útbaigazítani a szemüveges német sem, mert ő szászországi volt, járókelőt meg nem láttak sehol. Hol bújtak az emberek fényes délután? Még a kocsma is zárva. Egy toronyóra egyet ütött, s mutatói a fél négyet jelezték, a kocsik egy szobor tövében vesztegeltek; a szobor: parókás, szögletes kalpagú férfi, Nagy Frigyes porosz király éppen a második teherautó faránál állott, s pálcájával lemutatott a ponyva alá, Schütz Rafaelre.

– Ez nekik a királyuk volt – fekete hajú, alacsony lengyel mondta ezt, aki gyanúsan jól tudott németül, egyenesen keletporosz nyelvjárásban. Azt suttogták róla, hogy „népi német"-nek vallotta magát Danzigban, és isten tudja, miféle suskussal került a felszabadult lengyel foglyok közé. Mindezt persze senki nem tudta bizonyítani, az amerikaiak fikarcnyit sem törődtek ilyesmivel. Tény, hogy titokban nagyon jóban volt a Wardok német ápolóival, de ez egymagában nem bűn és nem is bizonyíték. Úgy beszélt lengyelül is, mint az anyanyelvén, dicsekedett is, hogy ő Anders tábornok hadseregében harcolt, a többi lengyel azonban mégis kerülte őt.

– Az öreg Fritz – mondta a fekete hajú –, a doktor Göbbels mindig róla beszélt a rádióban!

– Úgy – egy másik lengyel csak nézte őt –, mit beszélt?

Ott álltak a leeresztett hátsó palánknál az autó végében, a fekete hajú kicsit lehajtott fejjel nézte a csizmáját. Sandított oldalt a másikra, aztán gondolt egyet, kigombolta nadrágját, és diadalmas arccal vizelt a szoborra.

Mikula nevetett, más senki. És senki nem szólt egyetlen szót

sem. A szemközti ház ablakfüggönyét hirtelen leeresztette egy kéz. A fekete lengyel befejezte dolgát, és csúfondáros arccal fordult vissza a kocsiba. A másik lengyel egy pillanatig nézte őt, aztán öklével teljes erőből az arcába csapott.

– Du! – kiáltotta éles torokhangon a fekete hajú, vérző orrához kapott, és hirtelen lengyelre fordította a szót, ekkor egy harmadik lengyel a combjába rúgott.

– Ledobunk a kocsiról – mondta valaki. A fekete hajú orravére csorgott a tigriskabát mellére, s még tarkábbá tette azt, valami rongyot kotorászott elő, és szipákolva visszahúzódott a ponyva alá. Orrát törölgette ott elöl. Összesúgtak a háta mögött.

Elöl a sofőrök, úgy látszik, végre megegyeztek az útirányban, mert az autók tülköltek, az elektromos önindító kurrogott, a motorok újra hörögni s a kerekek forogni kezdtek, a kocsik kigördültek a kis városka főteréről.

Nagy Frigyes szobra a pálcával sokáig mutatott utánuk, és mintha a fejét is csóválta volna. De ezt már csak Schütz Rafael látta így igen nagy messzeségből, ott benn, a kocsi sátrának félhomályában.

Vasútállomás mellett mentek el később; a romos állomásépület tábláján ez állt: „München-Karlstadt."

Babrián rosszkedvűen magába süppedt, behunyta szemét, és igyekezett elképzelni Pestet, itt, ezen az izzó bajor országúton, mérhetetlen távolságban mindentől. Járnak a villamosok. Könnyű nyáriruhás nők sétálnak, a Bucsinszky-kávéház ablakában kopasz ember ül és ír, autók tülkölnek, a Margithídon a 6-os villamos... De nem, ez nem lehet. A Margithídról tudja, hogy még novemberben felrobbantották... jó, akkor autóbuszon menne a Lánchídon át a krisztinavárosi templomig, Ilonáék... de talán Lánchíd sincs. Ki tudja, mi van.

– Miért olyan rosszkedvű? – kérdezte Kosaras.

– Elgondolkoztam... becsomagoltak bennünket... oda szállítanak, ahova akarnak. Csak tárgyak vagyunk, és nem emberek. Azt sem tudjuk, hova megyünk. Mint a csomag, amelyet föladnak. Hány éve! Maga nem érzi ezt? Ennek a háborúnak egyik legfőbb tanulsága, hogy az ember: csomag!

– Hm... látott már maga éneklő csomagot? – kérdezte Kosaras.

– Látott a fene – mondta rosszkedvűen a tanár. – Hova akar kilyukadni?

– Akiről én beszélek, az énekelt. Nem volt szép hangja, rekedt. És akár egy csomagot, egy tárgyat, őt sem kérdezte senki, hogy ő mit akar. Még rosszabb volt neki, mint nekünk. Mint valami bekötött nyakú liszteszsákot a vasútra, úgy föladták őt a semmibe... a Horthy vagy egy bádoggalléros, nem tudom ki. Én nem ismertem. Az elvtársak azt mondták, valami szabotázsügy miatt akasztják föl, de ők sem tudták pontosan. Ő pedig, mit tehetett mást, a hurok alatt jó hangosan énekelt. Mutatta, hogy az ember nem csomag! Ez az. A „Bunkócskát" énekelte.

A tanár hallgatott.

– Azt mondták később, hogy angyalföldi fiú, a Röppentyű utcában laknak a szülei.

– Maga mit tett volna az ő helyében? – kérdezte a tanár. – Egy olyan hurok alatt én nem tudom, hogyan viselkednék.

– Én sem tudom – vallotta be őszintén Kosaras –, nehéz lehet énekelni.

Elhallgatott.

– Hova visznek ezek? – kérdezte a tanár – látom, délnyugatra megyünk.

Egy kis erdőn haladtak át. Schütz azt hitte, hogy Mikula megőrült.

– Ötven amerikai cigaretta – mondta az hirtelen éneklő hangon, és a tenyerét Schütz felé tartotta. De nem volt őrült, két barnássárga aranyfog csillogott a tenyerén.

– Hogy került ez magához, Mikula úr?

– Egy kis madárka hozta, Rufi! – Mikula hunyorított.

– A német foga!

– Most az én fogam. Ötven Chesterfield. No?

– Nem igazság! – mondta Schütz – ezért köpött a tenyerébe?

– A német az gyilkos – oktatta Mikula –, mit tudod te, hány embert ölt meg azzal a tenyerivel?

– Mit tudja maga?

– Én sem tudom – vallotta be Mikula –, no, most itt a fog. Organizáltam és kész. Ötven amerikai cigaretta, akarod, vagy se?

– Se! – mondta Schütz. – Ez nem szép magától, Mikula úr,

miért nem hagyta, hogy a némettől megvegyem? És mit szólna maga, ha én most előremennék az első autóhoz, és megmondanám neki, ott ül elöl. Harminc német cigarettát adok érte.

– Neked tán teljesen elment az eszed? Tudom, miért fenyegetőzöl a mószerolással. Negyven amerikai, ez az utolsó ára.

Mikula nem kapott választ.

– Legyen harmincöt! – Hangja rábeszélően csengett, és tenyerét a kis emberke válla fölött annak orra elé dugta. Ekkor megfogta valaki a karját, és hátrarántotta, Mikula azonban az utolsó pillanatban összecsukta öklét, így a fog nem esett ki belőle. Hátrafordult. A magas, villogó szemű görög állt előtte, Xynos nevezetű, csattogtatta a fogát, húzta Mikula karját maga felé, és csak hadart dühösen. A vörös harcsabajszú felháborodottan elrántotta magát a szorításból.

– Mit akar ez a rabló? – kérdezte fenyegetőn.

Álltak a rohanó autóban szemben egymással Mikula és a görög, az is fenyegető taglejtéseket tett és csak hadart. Mikula a tanárra nézett, mintegy segélyt, felvilágosítást vagy erkölcsi támogatást várón, majd Kosarasra.

– Itt a balhé – mondta Kosaras –, csak csinálja egyedül! – És már fordult is el.

– Azt mondja, a fele az övé – szólt a tanár, de azután ő is vállat vont.

– Micsoda honfitársak! – ezt gondolta keserűen Mikula, és megrázta öklét a görög orra előtt. Még ketten odajöttek a háttérből, ezek azt sem tudták, miről van szó, csak ordítozni kezdtek.

– Hajaj – gondolta Schütz, és vállába húzta a fejét –, itt még verekedés lesz! Velem is kikezd ez a megharapott görög.

Már mindenütt ordítottak a batyukon, senki sem tudta, miről van szó, a sofőr is tülkölt elöl, ő sem tudta, mi az. Mikula jól megtermett ember volt, viszonylag nem is olyan nagyon sovány, nyomhatott vagy hatvannyolc kilót. A görög fontolgatta az esélyeket, hogy üssön-e, különben is látta már, micsoda vihart kavart szempillantás alatt, ő semmi esetre sem így gondolta eredetileg. Egyszóval, vagy az általános ordítás, vagy Mikula határozott fellépése, vagy a görög megfontolása következtében mégsem lett verekedés a dologból, de az is lehet, hogy azért nem, mert az autó éppen túl hirtelen kanyarodott, és mindany-

nyian a palánknak dőltek. A kanyarodó után kissé lecsillapultak, Xynos az autó elején magyarázott, de persze egészen másról, feleslegesnek tartotta az ügy további tárgyalását az ordítozó plénum előtt. Talán voltak is bizonyos tapasztalatai elmúlt esztendőkben az igazság mindenféle sorsát illetően, meglehet.

– Harminc! – mondta gyorsan Mikula, és meglóbálta csukott kezében a fogat Schütz orra előtt. Az végül nem bírta tovább a csábítást, beleharapott a horogba. Jobb kezével zsebében kotorászott, bal tenyerét odanyújtotta Mikulának, és mutatóujjával hívogató mozdulatot tett. Mikula kis tétovázás után rátette a kis ember tenyerére a fogakat. Az gyorsan elsüllyesztette.

– Ez húsz – egy doboz Chesterfieldet vett elő – valódi amerikai. És tíz német! – tette hozzá villámgyorsan, már rakta is Mikula tenyerére a fűízű Sondermischungot. Az meghökkenten bámult rá, egy percig habozott, hogy az egészet visszaadja, de már úgyis elég bonyodalmas volt az ügy, hát csak eltette a cigarettákat.

– Uzsorás – mondta megvetően. Schütz teljes közönyt színlelve nézett ki a résen, úgy tett, mintha Mikula már a világon sem volna. Az ebmart görög a háttérből figyelt. Mikula ekkor gyorsan rágyújtott, mélyen leszívta a füstöt, majd vállat vont. Hirtelen megszállta őt az adakozás ördöge.

– Szívjatok – mondta jólelkűen vigyorogva, és szétkínált egy egész csomó Sondermischungot, amúgy sem szerette, mert túlságosan gyenge volt neki, ő maga Chesterfieldet szívott urasan. Osztogatta a német cigarettákat, előbb mégis a magyarokat kínálta, de sem Babrián, sem Kosaras nem akart most dohányozni.

– Azért eltehetik – szólt Mikula –, mindig jó egy bláz dugaszban!

De mégsem vették el, s ő ezen egyáltalán nem sértődött meg, csak Zák Ede gyújtott rá, és Schütz tartotta a tenyerét, hogy ő neki is adjon belőle, mire Mikula hüledezve rámeredt, és hahotázni kezdett.

– Egy túrósat! – mondta, s inkább a lengyeleknek kínálta; szempillantás alatt szétosztotta mind a Sondermischungokat a kapkodó kezek között aranyat dobál így egy király a nép közé. Az utolsó előttit némi töprengés után mégiscsak a magas görög-

nek adta, az mutatta, hogy még, mire a gavallér Mikula nekiadta az utolsó német cigarettát is, sőt kisvártatva még egy amerikait is előhúzott, s akkor mutatta, hogy nincs több. A görög persze mindebből egy szót sem hitt el, de vigyorgott, még tüzet is kért Mikulától, természetesen rögtön az amerikaira gyújtott, és helyreállt a békesség, mintha mi sem történt volna.

– Maradt tizennyolc – gondolta Mikula, s roppant gazdagnak és népszerűnek érezte magát. Így volt ez Pesten a haverokkal, az írógépes Mikula már csak ilyen gavallér ember. Eredeti szakmája az írógépszerelőség, aztán rátért az írógépekkel való kereskedésre is, csak úgy privát, meg mindenféle... És született katolikus létére itt Németországban jól belecsöppent a zsidók meg a görögök meg a lengyelek meg mások közé, pedig még Vácott is megvolt egy darabig a névjegye: nemes Mikula Károly írógépkereskedő. Ez a tanár mindenféle nyelveken vartyog, és milyen nagyra van vele. Bezzeg mikor az ilyenek tisztították a... akkor nyögtek. Ha meg kezébe adnának egy Remingtont, azt se tudná, hol a gyári szám. A Kosarasról jobb nem beszélni. Ismerjük az ilyen prolikat a tudákos beszédjükkel. Az a sok légduma, amit ezek ketten csinálnak a tanárral, az már néha gyomorra megy. Még a Zák papa leginkább...

A teherautó vasúti aluljárón haladt át, Grauing volt az állomáska neve. Egy aszfalt mellékútra csaptak, kertes villák sora vonult a kocsi kétoldalán. Bombakár, romok sehol. Az emberek errefelé nem bújtak el előlük, München délnyugati környékén lehetett ez. Kár, hogy a fővárost elkerülték, csak Karlstadt állomásról tudták, hogy elkocsiztak mellette.

Fákkal szegélyezett út szélén gyerekek játszanak, egy virágoskertben idősebb férfi rózsát olt, gyalogosokat előznek meg tülkölve. A férfiak pörge zöld nemezkalapban, többnyire polgáriruhások, néhányon rangjelzéstől megfosztott egyenruha. Amott két fehér köpenyes férfi beszélget, vajon ezek micsodák? Talán nem is németek. Pufók asszony gyerekkocsit tol, valahol a fák között énekelnek. Ilyen csoda! Fenyőerdőcske szélén fordulnak balra, nyitott, széles kapubejáraton haladnak át, csak olyan kertikapu ez. Sárgás vakolatú, zöld zsalugáteres nagy épületek, kerti sétányok, gyep, sőt virágok, mindenütt emberek sétálnak, a központi nagy épületen a felírás:

Az autók kanyarognak a kerti utakon, s végül megállnak egy sárgára vakolt, piros téglákkal díszített, zöld zsalugáteres, faerkélyes, bajor stílusú mellékpavilon bejáratánál, fölötte egy táblán ez áll: „B IV, B V."

A vilnói öreg emberke, az a Zajac nevű kicsi, ekkor sikoltozva dobta le magát a tehergépkocsi padlójára. Előbb azt hitték, most is tréfál, hiszen honfitársai, magas kora ellenére, sokszor hátba is vágták vad tréfáiért, de ez most komoly dolog volt. Hanyatt vágta magát a padlón, sikoltozott és rugdalózott, lehunyt szeme sarkában könnycseppek ültek. A batyuk között a kis Geldomaras térdelt le előbb hozzá, megfogta a karját, majd a homlokára tette tenyerét, végül tanácstalanul a fülét tartotta két ujja között. Zajac szörnyű átkokat mondott, amiket a litvánokon kívül senki nem értett, de még ők se mindent. A kocsik körül odalenn összegyűltek az emberek, sokan csíkos ruhában, de ez mégis egészen másfajta ruha volt, mint a raböltöny. A leeresztett hátsópalánknál fejek bámultak be a sátorba, a legtöbbön csupán néhány hét óta növesztett, tüskés haj meredezett. Ez ismerős és megnyugtató jelenség volt az idegen környezetben.

Valahogy mégis felültették a toporzékoló Zajacot.

– Luftwaffe! – kiáltotta az éles torokhangon – mein Gott! – Most keverte a német és litván beszédet, de csak elvetette megint a testét, és szeméből szivárogtak a könnyek. Ez a kis litván öregember nyolc hónapig dolgozott kényszermunkásként a német légihaderő egy repülőterén, valahol Litvániában. Most rohama volt, sírt és nevetett félelmében, homlokát egy szögletben be is zúzta, amint dobálta magát, kis vér szivárgott alá, pár csepp mindössze, szóltak hozzá többen, ő csak tördelte a kezét eszelősen – hová kerültünk – motyogta, és vadul körülnézett, hiába minden, nem lehetett megnyugtatni.

Odalenn, az autó körül összegyűlt nagy tömegben nők is voltak. Majdnem mind fiús, fekete hajat viselt, ritka volt közöttük az igazán sovány. Tágranyitott szemmel néztek. Egy férfi orosz nyelven szólt be az autó sátorába. Több zsidó is állt ott.

A tömeg között csak nehezen tudott utat törni magának egy fehér köpenyes fiatal férfi, s egy másik, egészen szőke és aranyfogú. Idősebb, kövérkés apáca jött velük. Ezek németek voltak, az orvosi köpenyes fiatalember tiszti csizmát viselt s a pilóták szürke nadrágját. Valamit mondott németül, ekkor az aranyfogú szőke ápoló visszament az épületbe, kisvártatva másodmagával jelent meg, hordágyat hoztak. Az aranyfogú felmászott a teherautóra, határozott mozdulattal félretolta az utasokat, ügyesen ölébe vette a pillanatra elhallgató Zajac vézna testét, s lenyújtotta a kocsiról, mint valami meghökkent kis kolbászt. Már ugrott is le, s vitték Zajacot hordágyon az épületbe.

– Segítség – ordította az őrjöngő félelmében – nem csináltam én... akarok vissza Dachauba! – A zokogás gurgulázva halt el a kapualj öblös visszhangjában.

– Egy bolond embert hoztak – mondta egy cseh lenn az autónál –, vissza akar menni Dachauba!

– Te a bolond! – szólt le a kis Geldomaras – dolgoztál volna te Vilnóban a Luftwaffénak, jajgatnál most. Neki feleség nincs már, se gyerek. Mentek ők a kéményen! Ha fél most!

Néhány perc telt el. A lenn várakozók legtöbbje kielégült kíváncsisággal továbbsétált, a nézők erősen megritkultak. A két ápoló visszajött hordágy nélkül, a fehér köpenyes és az apáca is ott állt az autó leeresztett palánkjánál.

– Bitte, meine Herren, absteigen zu wollen! Kérem, uraim, szíveskedjenek leszállni! – mondta a fehér köpenyes fiatal orvos alázatosan.

3

A magyar urak szíveskedjenek! – erősen érezhető rajnai kiejtéssel mondta ezt a kövér német apáca, és előreindult a lépcsőn, ők a vastag talpú, koppanó csizmákban, az utazástól merev lábakkal másztak fel utána, vállukon vagy kétkézzel emelve a batyut. Erősen lihegtek a lépcsőn, az első emeletig kétszer is meg kellett pihenniük, csak Mikula bírta egy szuszra végig, ott fenn megállt, és diadalmasan lenézett rájuk. Az apáca türelmesen várt, míg mindannyian felérnek a csomaggal.

– Hatan vagyunk, nagyon derék – bólintott. Hátuk mögött egy hatodik is jött, valami gyerek.

– Hát te miféle vagy, te is magyar? – kérdezte Zák.

– Ühüm – szólt a krumpliorrú fiú, lehetett vagy tizenhárom esztendős, szintén tigrisruhát viselt, a zubbony leért a csizmájáig, abban meg nem tudta mozgatni a térdét, s ezért jött utolsónak, egészen trottyosan széttett lábakkal, azonban büszke arccal.

– Te hogy maradtál meg? – kérdezte Zák, és nagyot nyelt. A gyerek vállat vont erre a kérdésre.

– Én az első autón jöttem.

De nem volt idő további faggatózásra; az apáca balra indult a linóleummal fedett folyosón, mindenféle csukott fehér ajtók mellett mentek el, az egyik előtt egy igen magas és teljesen kopasz mongol állt, hosszú szárú, szortyogó pipát szívott, és bámulta őket.

– Teljesen Törökországba érkeztünk! – mondta Mikula gyér néprajzi ismereteit fitogtatva, annál is inkább, mivel a pipázó férfit láthatóan elsősorban az ő vörös harcsabajusza érdekelte.

– Ez az – szólt az apáca, és benyitott a 131-es számú, fehérre lakkozott ajtón.

Bementek utána, elsőnek Mikula, utána a gyerek, majd Babrián, Kosaras, Zák és Schütz. Mögöttük nyitva maradt az ajtó, félénken álldogáltak, még Mikula is megilletődött volt, a csomagot le sem tették, csak néztek egyetlen szó nélkül.

A szoba szépen kifényesített parkettjén tiszta nevetség volt

az ő ormótlan szőrcsizmájuk, az ajtóval szemben két virágokkal díszített, nagy ablak nyílt valami kertre, az ablakok között két fehérre lakkozott csukott szekrény s az ajtó mellett jobbra egy harmadik. A fehér mennyezetről üveggömb lóg alá, alatta fényezett fehér asztal, ugyanilyen székekkel. A falnál, mindkét oldalon, három-három világos zománcú csőágy, még éjjeliszekrények is, szigorúan fehér minden, párnahuzatok és takarók, mindez csodálatos rendben.

– Tévedés kérem – gondolta bárgyún Zák Ede, aki leghátul állt, egy szót sem értett az egészből, minden tagja reszketett, csaknem sírva fakadt, és legszívesebben talán el is iszkolt volna első felindulásában, de azt sem mert. Természetesen Mikula tért elsőnek magához, egyszerűen a bal sarokban álló ágyhoz lépett és rátette csomagját, mögüle előugrott a krumpliorrú kisfiú, nem kérdezett semmit, és csomagjával együtt helyet foglalt a bal oldali középső ágyon. A tanár a jobb oldali ablaknál levőt nézegette, de nem mozdult. – Foglalja csak el – szólt Kosáras –, én meg maga mellett majd! – s már lépett is a jobb oldali középső ágyhoz. Schütz Rafael a tanáréval szemben levőt foglalta el, a bal oldali ablaknál. – Úgyis legjobban szeretek a falnál, a huzat miatt – mondta Zák Ede, s letelepedett a jobb sarokban levő ágyra.

Az Aachenből való kövér apáca nézte őket – ezekből az ágyakból előző nap vitték el a német repülőket – s nagyot sóhajtott.

– A holmikat, kérem, majd a szekrénybe... – és kiment.

Babrián tanár ült az ágyon, és nagyokat nyelt, a könnyek fojtogatták. Nagyon csöndes volt, s a világ minden kincséért nem nézett volna fel. Ilyen erős felindulást október 15-e óta nem érzett, amikor... Azóta egyetlen koporsót sem látott. Halottat mennyit! A többiek is megilletődöttek. Senki sem moccant. Ülnek az ágy szélén, csupán a kisfiú kuporgott fel a sodronyos, ruganyos ágyra csizmával, elterült a hátán, dobálja magát, csizmás lábával kapálózik a levegőben, s közben nagyokat vakkant az izgalomtól.

– Asztal is van – gondolja a tanár, és végül felnéz – fehér asztal! – tekintete találkozik a többiekével. Zák Ede keze az ölében, lehorgasztott fővel, mozdulatlanul ül, Rufi kihúzza éjjeliszekrénye fiókját, abban kotorászik izgatottan, de csalódott,

a barna csomagolópapírral frissen kibélelt fiók üres, Kosaras feláll és nyújtózik. Mikula a földhöz vágja fezét.

– Ez aztán a kégli! – kiáltja lelkesen.

A gyerek megáll a rugdalózásban. Felemeli az orrát:

– Micsoda ez?

– Szamár vagy, ez már aztán lakás!

– Szamár vagy te! – mondja a gyerek – lágerben mindenki egyforma!

– Hűha, de szemtelen ez a gyerek – szólt megrökönyödve Mikula, de nem haragszik, hahotázni kezd.

– Két ember egy szekrény – Kosaras kinyitja a jobb oldali ablaknál levőt, és a tanárra néz.

– Jó – bólint az –, mi ketten költözzünk ebbe.

Bontogatják a csomagokat, a bal oldali szekrénybe a gyerek és Rufi rakja be holmiját, az ajtónál levőbe meg Mikula, és végül Zák Ede is felkel, színlelt közönnyel nyújtózik, ő nem is csomagol ki, csak leteszi a batyuját Mikula göncei mellé.

– Aztán csak semmi organizálás innen – mondja a gyerek, és szemtelenül néz Rufira.

– Neked meg mi a neved? – kérdezi Schütz Rafael.

– Nekem Makkos József.

– Miféle zsidó vagy te, ezzel a névvel?

– Olaszliszkai. Ha nem tetszik, tegezd a kelést az orrodon!

– Kapsz egy pofont.

– Gyereket nem lehet verni, majd jól agyonütnek érte.

Schütz vörös volt, a tanár odajött.

– Hagyd ezt a gyereket, Rufi, te már felnőtt vagy. Te meg, fiam, légy szíves és ne gorombáskodj. Nézd meg ezt a szobát, milyen tiszta. Mit szól majd az apád hozzád...

– Te ki vagy? – kérdezte a gyerek, és szája remegett, látszott, hogy küzd a sírással.

– Babrián Mihály. – Nyújtotta a kezét. – Otthon tanár.

– Az apámra hiába hivatkozik – mondta a gyerek, és kezet fogott –, az én papámat mint muzulmánt, visszavitték a rokkantakkal a kéménybe. Arra hiába is hivatkozik.

A tanár nagyot nyelt, s az ágy gombját babrálta.

– Hát – mondta végül – rendes szoba ez. Itt még fehér asztal is van meg székek, majd vigyázunk a tisztaságra. Biztos te is ezt gondolod most. No!

A kövér apáca jött be, karján mindenféle fehérnemű, vele egy piros arcú, jó formájú, erős testalkatú köténves lány, mellehez szorítva két kézzel egy fehérre lakkozott dobozt. Mikulának tüstént ugrik ki a szeme a gödréből. Már pattan is oda, hogy segítsen. A köténves lány elég félreérthetetlenül vigyorog, Mikula ettől olyan tűzbe jön, hogy kettőt vakkant, a lány meg elfordul, a fehér dobozt, melynek első lapját valami mintás szövet díszíti, leteszi jobboldalt a középső éjjeliszekrényre. A ládácskáról dróton lelógó villanydugót benyomja a falikapcsolóba Kosaras ágya mögött.

„Volámi cseszkoszlovenszki nyemecko opcsáni!" – mondja nyomban egy mély férfihang: „Hívjuk a csehszlovákokat Németországban" és Dvorzsák „Új világ" szimfóniájának első ütemei töltik be a szobát, csak az első ütemek, s ezután a mély hang neveket és évszámokat kezd felolvasni.

Makkos József tágra nyitja szemét, kék gyerekszemek, szája is tátva, világosszőke rövid haja az égnek áll – ajha – mondja a gyerek, mezítláb van, mert a csizmát lehúzta, a tarka katonanadrág kötőmadzagjai bokája mögött a földet seprik, sompolyogni kezd a hangok felé. A két nővel e pillanatban senki nem törődik, pedig az apáca minden ágyra valami fehérneműt rak, most mindannyian a lakkozott fehér deszkaskatulyát nézik, a világ szól hozzájuk újra, a rabságnak, az elszigeteltségnek, a névtelen létezésnek és a nyomorúságnak, az ínségnek és a borzalomnak talán most vége van. Íme, most visszavonhatatlanul kiléptek az éjből, és a ködből, a megújuló világ hangja szól.

– Rádió – mondja Kosaras, az ő éjjeliszekrényén van a doboz. – A Németországban eltűnt csehszlovákokat keresik – szól a tanár. Zák Ede is odatotyog, a gyerekkel együtt orrukat egészen a ládácskához dugják, Kosaras megcsavarja a láda egyetlen gombját, a hang elhalkul – na! – kiált fel Zák és a kisfiú egyszerre, holott egy szót sem értettek az idegen nyelvű, de mégis izgalmas beszédből. Kosaras visszaforgatja a gombot; a hang újra erős.

– Csehül beszél – így Babrián –, rádiónk van.

Pedig ez csupán egy hangszóró-ládácska, nem rádiókészülék. Az valahol az épületek központjában van, az irodában, ott állítja be egy láthatatlan kéz, s a beállított állomás hangja drótokon fut szét a pavilonok szobácskáiban.

– Nem igazság – mondja rögtön a gyerek, és vörös arccal felemeli a ládikát –, miért áll ez a maga éjjeliszekrényén?

– Hallgass! – kiáltja Kosaras mindannyiuk számára váratlan indulattal – azonnal tedd le!

Felállt, még a keze is reszketett. Ilyennek még nem látták Kosarast, ilyen izgatottnak, ordítani is most hallják először. Egykedvűségének teljesen vége, magából kikelt, egészen sápadt. A bajban aránylag nyugodtan viselkedett, most azonban látszik, milyen felfortyanó természetű. Csak meg ne üsse az ostoba kisfiút.

A gyerek elengedi a ládácskát, szája neki is reszket, csak áll mezítláb, és lábujjait mozgatja a padlón. Néz egyik férfiról a másikra. A nővér egy szót sem ért a magyar nyelvű kiáltozásból, abbahagyja a ruhaosztást, éppen az ugrásra készen várakozó Schütz Rafael ágyánál, s karján a megmaradt fehérneművel visszanéz. Kosaras végigsimít homlokán:

– Budapest – német szavai szaggatottak –, Budapest I-et kell fogni!

A nővér odamegy hozzá, és vállára teszi a kezét.

– Ez csak hangszóró – mondja –, a készülék a gondnoki irodában van, az A épületben. Was wollen die Herren?

Mikula ebben a pillanatban az apáca háta mögött gyorsan megfogta a szobalány izmos karját. A lány nyitott, nedves szájjal nézett vissza, kivillantak egészséges fogai. Lassan elhúzta a karját. A tanár még valamit kérdezett, az apáca magyarázott, Mikula magyar nyelvű ajánlatot súgott a köténves lánynak, és bandzsított rá.

– Mindjárt nyerít! – gondolta Schütz, és nyakába húzta a fejét. A nővér megfordult.

– Elza! – mondta, mire a lány engedelmesen kiment, az ajtóból azonban visszanézett a vörös harcsabajuszúra.

Makkos Jóska megrántotta az apáca kötényét, és kissé ferdén tartott fejjel, roppant ártatlanul nézett rá. Hízelgő hangsúllyal, meglepően jó németséggel beszélni kezdett, előbb kérlelt, majd követelni kezdte, hogy a rádiót az ő éjjeliszekrényére tegyék. Még a szemét is megdörzsölte bánatosan, aztán sunyin így fejezte be: – Elvégre mindenki egyforma häftling.

A nővér megfogta a gyerek karját, és húzta maga után.

– Hallgass szépen – mondta lassan –, te még gyerek vagy

- Maga német, maga hallgasson! - Kirántotta karját az apáca szorításából, hogy az megtántorodott, aztán meztelen talpacskáival visszakullogott az ágyához, ott hasra feküdt, és hangosan sírni kezdett.

A nővér és Babrián tanár ott állt az ágy mellett, az apáca kövér arca egészen piros volt, s amikor tekintete találkozott Babriánéval, lesütötte a szemét. Kezét a hason fekvő gyerek fejére tette.

- Du bist ein Esel -- mondta -, szamár vagy! Hiszen a te ágyadnál nincs is vezeték meg kapcsoló. Hogyan lehetne idekapcsolni a rádiót?

A gyerek fölnézett.

- Nem igaz - szólt hüppögve -, miért ne lehetne.

- Nézd meg - a nővér a falra mutatott.

- Tényleg nincs - szólt a gyerek, nézte a nővért, és lassan elmosolyodott.

- Nagy hólyag vagy! - mondta a tanár. - Tegnap még majdnem elégettek, ma már a rádió miatt veszekszel.

- Majd neked szép inget adunk - a nővér válogatott a karján levő fehérneműk között, és egy kivágott nyakú, trikószövésű inget és ugyanilyen hosszú alsónadrágot tett le az ágyára, továbbá egy törülközőt meg egy zsebkendőt. Schütz ágyára is dobott egyet mindenből, a gyerek már a fehér inget bontogatta, és sebesen vetkőzni kezdett, a nővér meg továbbment, hogy Mikulának adja oda a hatodikat mindenből. Az lehajolva állt, éjjeliszekrénye alsó részében kotorászott mindenféle kincsekben elmerülve, és nagy figyelemmel, fenekén megfeszült a tigrisnadrág. A kövér apáca előbb szólt hozzá, amikor Mikula csak tovább kotorászott, magasba emelte a kezét, és húsos tenyerével csattanósat ütött a feszülő nadrágra. Mikula hirtelen visszafordult, a nővér ártatlan arccal letette a holmikat Mikula ágyára. Aztán ment is már ki, az ajtóból még visszaszólt: - Urak, vetkőzzenek le, vegyék fel a tiszta holmit, majd öltönyöket is hozok - rákacsintott Babrián Mihályra, és már csukta be maga mögött az ajtót.

- Mi volt ez? - kérdezte hüledezve Mikula, és csak bámult komoly arccal, Kosaras kezdett először vinnyogva nevetni.

- Hahaha - mondta a gyerek is gúnyosan és könnyekkel a szemében -, kibántak magával!

– Micsoda hely ez – kérdezte gyanakodva Mikula –, itt az apácák fenékreverősdit játszanak?

Még a szomorú Zák Ede is nevetett – zsebkendőm van! kiáltotta a gyerek diadalmasan, trombitálva fújta az orrát, a ruganyos ágyon állt, s a törülközővel turbánt csavart a feje köré, ekkor már gatyában voltak mind a hatan, pompás új, fehér, vékony német trikó-alsógatyában és ugyanilyen kivágott nyakú ingben, az ágy tetején álltak, még a tanár is, sőt a többiek példájára Zák is az ágyon állva húzta fel az alsónadrágot – bajuszt fogok újra növeszteni! – mondta hirtelen lelkesedéssel – trarará! – tenyeréből tölcsért formálva trombitált Mikula – micsoda elegáns emberek leszünk, mit szól, kedves tanár úr? – mire Schütz Rafael így felelt: – egy ilyen lábravaló az megvan még húsz cigaretta is!

Hirtelen nyílt az ajtó, a piros arcú, jó termetű cselédlány jött be, tálcát hozott, azon két nagy tányér palacsinta, hat bögre és egy négyliteres porcelánkannában tej, lerakott mindent az asztalra. Mikula táguló orrlikakkal nézte őt, egészen elvesztette az eszét ezen a napon, látszott a szeme fehérje, nagyot ordított, hogy mindannyian szinte megijedtek, és leugrott az ágyról. Az erős cselédlány mellbe lökte őt, hogy hátratántorodott, s akkor kifutott a nyitott ajtón, Mikula kurjantozva egyenesen utánavetette magát. – Ez teljesen megbolondult! – mondta aggódva Kosaras – azt hiszi, Bábolnán van! – kiáltotta szokása ellenére teli jókedvvel Zák Ede – hahaha.

Mikula csattogó, meztelen talppal futott a folyosón a lány után, szeme villogott. Mindenféle ajtók nyíltak, s fejek hajoltak ki, húzódtak vissza, a lány beugrott egy félig betett jobb oldali ajtón, Mikula utánarohant, és ott horkanva megállt.

Kőpadlós, tágas teakonyha, egy szigorú arcú apáca a nagy tálalószekrényben rakosgatott, a kövérkés nővér a villanytűzhelyen teát főzött, egy vastag bajor cseléd a sarokban rengeteg edényt mosogatott, az ablaknál állt a szőke, aranyfogú ápoló és beszélt valamit a tálalónál rakosgató szigorú arcú apácának, a piros képű lány jámbor arccal, mint aki kettőig sem tud számolni, tányérokat rendezgetett az asztalon egy tálcára. Mikula zihált és kissé roggyant térddel eresztett gyökeret a kőpadlóba, mint egy frissen talpig fehérbe öltözött, mezítlábas, harcsabajszú kísértet.

– Was wünscht der Herr? – kérdezte a széparcú nővér, és odajött, a harcsabajszú teljesen kukán meredt rá. Az apáca több dolgot kérdezett még tőle, ő csak nyöszörgött, végül a nővér utolsó kérdése után megadóan lehajtotta fejét, amit az beleegyezésnek vélt, és tüstént egy nagy tányér palacsintát nyomott Mikula kezébe. Ő állt a tányérral, végül keserveset legyintett és sarkon fordult. A piros arcú lány kuncogott utána.

Amint ment vissza a folyosón a 131-es szobába, mindenféle félig nyitott ajtóból kidugott, tüskés hajú fejek vigyorogták szembe kárörvendőn, s kirgiz, török, lengyel, jiddis, litván és egyéb nyelveken pompás megjegyzéseket tettek rá. Vesszőfutás volt ez a nagy tányér palacsintával, lába is fázott a hideg linóleumon, végül megtalálta a 131-es szoba nyitott ajtaját, kihúzta magát, s rendkívül közönyös arccal belépett, a tányért úgy tartotta maga előtt, mint valami szentséget, s letette az asztal közepére.

– Jóba kell lenni a személyzettel – mondta egyszerűen, mint ami magától értetődik, s leült az asztal mellé, felvett egy palacsintát, nagyot szuszogott, és a palacsintát egy darabban leeresztette a torkába. Majd megfulladt, két pofája kiduzzadt, és mutatta, hogy ő most eszik. Néma csönd volt a szobában.

– Ügyes ember – mondta kacsintva Zák Ede.

– Már végzett? – kérdezte gyorsan Schütz Rufi, akit órák óta mardosott a lelkiismeret, ha arra gondolt, hogy azokat a bizonyos aranyfogakat biztosan huszonöt cigarettáért is megkaphatta volna. Mikula azonban válaszra sem méltatta a gúnyolódót, sőt ellenkezőleg, tüstént teljes lelki nagyságában mutatkozott meg, amikor kijelentette, hogy az újabb adag palacsinta természetesen mindannyiuk közös tulajdona.

A gyerek csak úgy ujjal nyomban benyúlt a palacsinták közé, kivett vagy három darabot, visszaült az ágyára, mormogva enni kezdett, mint valami kiskutya. Rufi is egyszerűen követni akarta a példáját.

– Hallgasson ide, Zák bácsi – mondta a tanár –, maga a legidősebb.

Zák odajött.

– Most már emberek lettünk – a tanár úgy tett, mintha egyedül Zákhoz beszélne, de szavai félreérthetetlenül a többieknek szóltak.

- Szabadok és nem valami nyavalyás foglyok! - tette hozzá Kosaras.

- Tiszta a fehérneműnk is! - tódította tele szájjal Mikula.

- Nincs tetűnk se! - még Schütz is megszólalt lelkesedve.

- Palacsintát eszünk! - kiáltotta a gyerek.

- Rádiót hallgatunk! - mondta végül Zák is.

- Nincs nő - szegezte le elárulva magát e tömeglelkesedés közepette Mikula.

- No hát! - folytatta a tanár. - Itt hat szék van az asztal mellett, legyen mindenkinek állandó helye, jó? Ott ahol az ágya van. Makkos Jóska, te például itt ülsz Mikula úr mellett, és senki más nem ülhet oda, helyes?

A gyerek már szállt le az ágyról, csak nézte a tanárt, azután kissé elpirult, és kezében a palacsintákkal gyorsan elfoglalta helyét Mikula mellett, aki az asztal végénél ült, háttal az ajtónak.

- Ide az asztalfőre maga üljön, Zák bácsi, maga a legidősebb.

- Nem kérem, én már csak ottmaradok, ahol az ágyam van, ez a rend. Üljön a tanár úr oda, az ágya is ott van, és különben is magának jutott eszébe. Kosaras meg ideül én mellém - no sógor, éppen szemközt ülünk - mondta a gyereknek Zák.

Már csak egy hely maradt üresen, Kosarassal szemben. Végül Rufi is leült.

- Már csak más ez - szólt elégedetten a hirtelen bőbeszédűvé lett Zák Ede - asztalnál ülünk urasan. Az ételt szépen elosztjuk, harminchat palacsinta van, mindenkinek hat jut.

Lassan ettek, lesütött szemmel, mindannyian kicsit szégyellték magukat, a tanárnak a háta is lúdbőrös lett, olyan új volt ez mindannyiuknak: asztalnál enni. Kuporogtak ők mindenféle csorba bádogedényekkel deszkaágyak sarkában, ültek köveken, itták a német marharépalevest csak úgy állva, kenyeret faltak mindenféle vasúti teherkocsikban, még holttetemeken ülve is, ételükbe beleesett az eső, a felső ágysorokból belehullott a szalma, guggoltak árokparton krumplihéjat rágcsálva, majszoltak romlott margarint kenyér nélkül, menet közben, ettek olyan fél tányér levest, mely mellől meghalt valaki, kanállal a kezében s gyomrában a leves másik felével, sőt az utóbbi hetekben amerikai lazacot is meg német marhahús konzervet, azt is csak tábori ágyakon heverve. De így, asztalnál, nagyon régóta nem.

Schütz egy palacsintát dugott a szájába, és teleszájjal keservesen sírni kezdett.

– Nem ízlik a német túrós palacsinta? – kérdezte Kosaras.

– Itt ült a tata! – mondta Schütz Rafael, s a kezében levő, félig leharapott palacsintával sírva a tanárra mutatott az asztalfőn – itt ült, ez az ő helye, és éppen ezen a helyen ültem én, mellettem meg az öcsém, a Hersi, evés előtt mink mindig kezet mostunk és áldást mondtunk Magyarláposon.

– Jól van – szólt a gyerek –, de azért ne bőgj, te buta, Liszkán az én apám is kezet szokott mosni... – és ő is sírva fakadt.

– Nesztek, marhák! – mondta Mikula, őelőtte még három palacsinta volt, egyet a Rufi tányérjára dobott, egyet Makkos Jóskáéra, a harmadikat meg gyorsan, nehogy felbuzdulásában elajándékozza, egészben a torkára eresztette.

Ez volt az első uzsonnájuk, tiszta tehéntejet ittak hozzá kék kőedénybögrékből, a grauingi Luftwaffe Lazaretben, 1945. július tizedikén, egy keddi nap délutánján. Az ágyak végére erősített fekete táblákon még mindenféle német pilótanevek álltak a rangjelzés rövidítésével; az előző lakók nevei: Feldw. Karl Schmidt 25 Jahre, Unteroff. Johann Becker 32 Jahre, Obersold. Matthias Löhne 22 Jahre és így tovább.

– Radio Lussemburgo – mondta a fehér dobozban olaszul egy hang – az Egyesült Nemzetek Adója, keressük a következő Németországban eltűnt olaszokat. – Egy láthatatlan zenekar a Nagy Folyó dallamát játszotta, mély basszushang énekelt hozzá angolul, Paul Robeson hangja. Valóban úgy látszott, egy új világ kezdeténél állnak.

Az ajtót felszakították. Két ember jött be, egy óriás és egy alacsonyabb, pirospozsgás hordómellű. A magasabb talán a két métert is elérte, a pirosabb képű lehetett száz kiló. Rengeteg rendkívüli méretű ócska cipőt hoztak a hónuk alatt, némettel kevert ukrán nyelven beszéltek, vigyorogtak, körüljárták az asztalt, és lapáttenyerükkel mindenkinek rendkívül erősen a vállára veregettek. El nem lehetett képzelni, mit akarnak ezek a szőke hajú, kék szemű emberek, szépen csak mentek körbe, arcukról sugárzott a jóindulat, és eleinte egyáltalán nem tudta senki: kik ők és miért jöttek.

– A csizmákat akarják – szólt végül a tanár, aki tudott egy kissé oroszul is.

– Ezek oroszok – mondta Kosaras, ő két hónapja tanult oroszul, és felragyogott az arca. Lelkendezve tüstént felállt, és kezet fogott velük.

Az óriás megpillantotta az ágy alatt Schütz Rafael szőrcsizmáját, lehajolt, felemelte, az orrát sokáig nyomkodta hüvelykujjával, a talpát mutatóujjával megkopogtatta, belenézett a szárába, a nemezt mutató- és hüvelykujja között dörzsölgette, karjába vette, és szeretettel végigsimogatta a csizmát, mint egy hallgatag csecsemőt, aztán leült Kosaras székére, a halom cipőt a tanár székére tette, lerúgta jobb lábáról az ócska bakancsot, lábfejét bedugta a csizmába, próbálta felhúzni. Schütz Rafael izgatottan ott állt előtte. Nem ment fel, az orosz erőlködött, arca piros lett, csak gyömöszölte be a lábát, csóválta a fejét, és kurta, rosszalló torokhangokat hallatott, nem megy!

A hordómellű odaguggolt hozzá, az ölébe vette a csizmát, nekifohászkodott és iszonyú nagy kezével nyomta fel a társa lábára. Az ő arca is vörös volt az erőlködéstől, rázta a fejét, mérgesen ordított, nem megy.

Az ülő nagyot sóhajtott, ráförmedt a csizmára, és ledobta. Felállt, nyújtotta vissza az izgatott Rufinak. A guggoló szovjet polgárnak még nagyobb lába volt, mint ennek. Körülnéztek a szobában, az egyik mondott valamit, és mutatott a cipőkre.

– Cserélni akarnak! – mondta Kosaras ujjongva, hogy megértette. Tüstént ment a szekrényéhez, hozta a csizmáját. Az óriás figyelmesen megvizsgálta azt is, mindkét szovjet polgár sóhajtott, tüstént látták, hogy az is kicsi, átok a szűk csizma!

Schütz az oroszok által közszemlére kitett cipők között kutatott, és diadalmas arccal emelt fel egy pár vadonatúj, varrott orrú olasz bakancsot, micsoda nagyszerű bakancs, kicsit ugyan nagy, hej de jó lenne az ő lábára! Arca elborult, hiszen az ő csizmája nem kell ezeknek. Az éjjeliszekrényéhez ment, ott kotorászott, gyorsan visszajött, és csábító mozdulattal felmutatott egy zárt doboz Chesterfieldet.

– Papiroszi! – mondta, mert ennyi orosz tudás még az ő üzleteihez is nélkülözhetetlen volt, akkor előbb a saját mellére bökött, majd az óriáséra.

Az megvetően rázta a fejét:

– Stiefel! – és csizmahúzó mozdulatot tett. – Nagy a tél – tette hozzá ezt már ukránul: – Vinyica! Nálunk kell jó csizma. Stiefel!

– Ich geb cigaret – próbálkozott még egyszer izegve-mozogva Schütz, de azok egyszerűen elfordultak tőle; ő éppen azt mérlegelte, vajon elővegye-e végső érvnek az aranyfogakat, ám a csizma szenvedélyes vágya oly kizárólagossággal sugárzott a két vendég arcáról, hogy tovább mégsem próbálkozott. Mikula is nézte a cipőket, neki azonban egyelőre nem volt kedve üzletet kötni, tizenhét amerikai cigaretta rejtőzött a fiókjában, volt egy lyukas bakancsa is, tehát gazdagnak és úrnak érezte magát, mit törekedjen ő most üzletekre?

Az egyik orosz a tanár mezítelen lábát nézte, a magastermetű Babriánnak elég nagy lába volt, negyvenötös, mindkét lábfején nagy sebek fehér hege. A hordómellű még fel is emelte a tanár lábát, igen figyelmesen nézte, mutatóujját az egyik sebhelyre tette, és ráncolt szemöldökkel mondott valamit, melyben ez a gyűlölt szó fordult elő: germanski! Araszával megmérte a tanár lábát, bólintott, és kutatón körülnézett.

– No, tanár úr! – buzdította őt Kosaras – én azt mondom, cseréljen. Ha jó a cipő a lábára! Minek magának a csizma, neki meg pompás lesz otthon. Maga is jól jár, meg ő is!

– Hát... – mondta a tanár tétován, és vállat vont.

– Már hozom is! – Kosaras benyúlt a szekrénybe, és diadalmasan hozta a csizmát, kezébe nyomta az óriásnak. A szovjet polgárok tüstént nézegetni kezdték, a tanár meg felhúzta az olasz bakancsot, jó szíj volt rajta, be is fűzte, kicsit ugyan nagy volt mezítlábra, de harisnyával majd...

A nagyobbik orosz aggódó arccal húzta a csizmát, elégedetten pöfögött egyet: a csizma felment! Akkor felállt, rendkívül aggódva tett néhány lépést, odament az ablakhoz, és kinézett, visszajött, lábujjhegyre állva hajlítgatta a finom bőrtalpat, leült, lerúgta bal cipőjét is, felhúzta a másik csizmát, a társa segítségét még el is hárította. Járkált a szobában az ágyak között, előbb kissé aggodalmasan, majd felderült arccal. A csizma pászolt, mint a parancsolat.

– No – mondta Kosaras aggódva, s nézett a tanárra, annak lábán az olasz bakancs, nézett a szovjet polgárra, annak lábán a német csizma. A tanár bólintott, az orosz bólintott, kezet

fogtak: minden rendben volt! Kosaras megkönnyebbülten sóhajtott.

Odament ő is az oroszhoz, és kezet fogott: – tovaris! – mondta, aztán kezet fogott a hordómellűvel is. A szovjet polgárok fogták az ócska cipőket, sorba megveregették mind a hatuk vállát, végigkezeltek, aztán roppant elégedetten elmentek.

– Német csizma! – mondta Kosaras, és dörzsölgette gatyáját a térdén – hála istennek, mégis abba az országba került, ahová szánták! De másként!

– Én meg azt mondom, tanár úr, jobban lehetett volna üzletet csinálni, ezek még tán cigarettát is adtak volna a tetejébe a remek csizmáért! – szólt Schütz Rafael, és irigyen nézte a tanár lábán a vadonatúj bakancsot.

És mintha minden épületet, egész Grauingot felbolygatták volna ezen a délutánon és mindenki őket akarta volna látni, sorra jöttek mindenféle emberek az ő szobájukba. Micsoda hely is volt ez a Grauing, a Luftwaffe hajdani szanatóriuma, ahová most üdülésre szállították őket, ezek a messzehúzódó épületek, a számtalan bajor stílusú épületszárny s a távolba vesző rengeteg kert meg sűrű fenyveserdő. Gyorsan híre ment, hogy miféle emberek érkeztek ide ma délután. Halálfejes bosnyák fezük van. Kincs! Csizmájuk van. Kincs! Cigarettájuk van! Kincs! Pompás tigrisruhájuk és ki tudja, még miféle nagyszerű holmik.

Előbb egy hajlott orrú rendkívül fekete ember jött be, később jutott csak eszükbe, hogy hiszen hosszú haja volt! Érthetetlen, hogy ezt a gyanús körülményt nem vették azonnal észre! A roppant fekete, olajbarna bőrű ember arcán állandó mosoly ült, csíkos kórházi kabátban, élénkzöld nadrágban volt, tört németséggel beszélt. Dobozokat szedett elő a zsebéből, csettintett a nyelvével, és felnyitotta őket. Fényes német öngyújtók voltak az egyikben, nagyszerű stuttgarti fésűk a másikban, nürnbergi szipkák és tükrök a harmadikban. Nekik hosszúhosszú hónapok óta nem volt fésűjük. Mikula egy szipkát vett rögtön a kezébe, és gyönyörködve nézegette, aztán az öngyújtót próbálgatta, szikrázott, de benzin nem volt benne.

– Huszonöt márka – mutatott az öngyújtóra a fekete hajú –, hat márka – mutatott a szipkára –, tizenkét márka – ez meg a fésűkre vonatkozott és várt. Kissé mereven tartotta fejét, mint a fülelő kutya.

– Nix mark! – rázta fejét Mikula, és elővette a cigarettát, mutatta cserélési szándékát. Nagyon vágyott egy valódi öngyújtóra, vagy legalább egy szipkára, s bármely fájdalmas áldozatra is hajlandó lett volna nagy felbuzdulásában. A folyosón azonban léptek hangzottak, az ajtó kitárult, az árus vállába húzta fejét.

– Itt van! – szólt egy erős hang, változatosság okáért most románul – ki vele!

A hívatlan jövevények ketten voltak, szintén rendkívül fekete hajúak, középtermetűek, hajlott orrúak. Románok. Amikor az árus meglátta őket, gyorsan úgy tett, mintha rendkívül elmerült volna a Mikulával való élvezetes társalgásban, fél szeme azonban az új vendégeken volt. Torz mosollyal tartotta a sóvárgó Mikula orra előtt az öngyújtót.

– Ki vele! – kiáltotta a jövevények közül a fiatalabb most németül, és megfogta az öngyújtóárus vállát, az ügyesen kibújt, és még mindig igyekezett tudomást nem venni minderről.

– Ez az ember gyilkos! – mutatott rá a másik felháborodottan, és román szidalmakat kevert szavai közé; társa a legnagyobb természetességgel revolvert húzott elő, kékre edzett browningot, és ráfogta az árusra. Az mondott valamit, s kezében skatulyáival hátrált az ajtó felé, végül hátat fordítva tette meg az utolsó néhány sompolygó lépést. A fiatalabb román becsukta az ajtót.

– Csirkefogó – mondta –, láttátok a nadrágját?

Senki nem tudta, mit kellett volna ezen a nadrágon látni.

– Német segédrendőr-nadrág. Ott szolgált ez a hóhér. A ti szüleiteket is ő gyilkolta meg – hadonászott a revolverrel.

Senki nem felelt. – Micsoda helyre kerültünk? – gondolták némán.

– Őt is itt ápolják. Na. Ti odaálltok egy hosszú hajúval? Micsoda emberek vagytok? Ez összerabolt mindenfélét.

Csend volt.

– Mit hadar ez? – kérdezte Mikula – mit akar a rebuzerrel?

– Egy gyilkos! – Az idősebb román arca szigorú volt. – Szóba állni csak rövid hajúval szabad, az fogoly volt.

A fiatalabb román eltette a revolvert, az idősebb a zsebébe nyúlt és kis dobozokat szedett elő. Stuttgarti fésűket, nürnbergi szipkákat és tükröket, öngyújtója nem volt, árai méltányosságban meg sem közelítették a kidobott gyilkoséit. Mikula három

amerikai cigarettáért mégis vett egy kis tükröt. Azok még hadonásztak vagy két percig, azután odébbálltak, hogy a többi szobát is végiglátogassák.

– Ezeknek rövid hajuk volt – mondta a tanulékony Schütz.

A következő félórában mindenféle idegenek adták egymásnak a kilincset. Egészen bizonyos, hogy ezek között volt néhány valódi gyilkos is. Rengeteg mindenféle árucikket hoztak, amerikai konzerveket, német nadrágokat, francia kölnivizet, holland pudingport, magyar fogpiszkálót és nemzetközi ócska cipőket. Szovjet polgárok is jöttek, ezek azonban láthatólag nem viszonteladók voltak, őket kizárólag a szőrcsizma érdekelte, de ez is csak abban az esetben, ha illik a lábukra. Kosaras cserélt is eggyel egy használt, de jó állapotban levő gumitalpú amerikai katonacipőért, a gyerek eladta a fezét egy litvánnak két tábla csokoládéért. Végül úgy hat óra felé mégiscsak elfogytak a látogatók.

A tanár cigarettát vett elő, megkínálta Kosarast is, igaz, hogy csak német Sondermischung volt. De nem volt gyufájuk; Kosaras kinézett a folyosóra, sehol egy lélek, vacsora felé járt az idő, úgy látszik azért volt olyan kihalt minden.

– Szerzek valahol – Kosaras magára kapta a csíkos, teljesen új fogolyköpenyt, amit onnan hozott magával, egészen jó háziköntös, a gumitalpú cipő meg kényelmes. Elindult a néptelen folyosón, sehol senki. Fülelt. A szobákban idegen nyelveken beszélgettek, benyitott a teakonyhába is, ott sincs senki, a személyzet a vacsoráért ment a központi konyhára, hátul meg, egy üvegfülkében a szigorú arcú osztályvezető nővér rakosgatta a fehérneműt. Kosaras állt egy darabig a lépcsőn, aztán elindult lefelé, a földszinti folyosón sem látott senkit, ellenben kinn, a pavilon kiskapuja előtt a kertben emberek üldögéltek a gyepen.

Kilépett a kapun. A séta órája volt ez. A gyepen pihenők többnyire csíkos, de szépen vasalt kórházi öltönyt viseltek. A széles kerti utakon férfiak és nők korzóztak, igen sok nő virágos, kifogástalan nyári ruhában; ragyogó tiszti lakkcsizmás, magas, szőke férfiak, vörös arcúak, merev léptűek; külön csoportokban kórházi ruhások meg mindenféle szedett-vedett tüskés hajú

népség, ócska nadrágokban, egy fezes is felbukkant a ma délután jöttek közül, ezt egész érdeklődő csoport állta körül. A sétáló társaságok vörös képű férfiai a német légierő szürke egyenruháját viselték, gallérjukon még a rangjelzés is ott fehérlett, de zubbonyuk már kigombolva, erről látszott csak, hogy a háborúnak mégis vége. Egy fekete páncélos, két szürkészöld gyalogsági tiszttel járkált, felbukkant két fehér köpenyes is, a köpeny alatt ezek is csizmát viseltek.

Kosarasnak a délutáni román látogatók mondása jutott eszébe: „Csak rövid hajúval álljatok szóba." Valóban, az elegáns sétálók frizurája kifogástalan, persze csak amúgy német módra, ahogy Mikula szokta jellemezni: „A borbély rátesz a fejünkre egy virágcserepet, ami kimarad, azt kopaszra nyírja!" Ezek németek. Kosaras megy előre az úton, keres egy tüskés hajút, hogy tüzet kérjen, honnan kerül ide ennyi német, mit keresnek ezek itt – gondolja –, milyen fesztelenül sétálnak, nem úgy, mint a vöröskeresztes fogolyápolók ott a zöld barakkokban.

Hárman jöttek vele szemben tüskés hajúak: fölül csíkos kórházi zubbony, csúcsos zöld olasz katonai sapka, amilyen Babrián tanárnak is van, alul meg mindenféle katonanadrág. Tüzük nincs, ellenben az egyik megáll, heves taglejtésekkel lengyelül szól valamit Kosarasnak, az nem érti, de a hanghordozásból kiérzi a szemrehányást. Az ember mutogat, az ő lábszárára mutogat, azon valóban kifehérlik a csíkos köpeny alól a hosszú alsónadrág, a kis lengyel megfogja a csíkos köpenyt is, rosszallóan rázza a fejét, mutat a sétálókra. Tűz ellenben nincs.

Két magas német tiszt jön vele szemben, megnézik őt szemük sarkából, össze is pislognak, de úgy tesznek, mintha nem látnák, amikor elhaladtak mellette, az egyik mond valamit. S mintha egy súlyos kéz nehezedne a tarkójára: ugyanilyen peckesen sétáltak ezek, hol is... a Rákóczi úton látta őket utoljára, a Divatcsarnok előtt. Merev, vörös német tiszti arc. Erősen fékezi magát, a délutáni jelenetre gondol a gyerekkel. Bizony neki elég rossz természete van, csak nyeli, nyeli mindenféléért a haragot, és nem szól, azután egyszerre csak egy semmiségért kitör, s valami jóvátehetetlent csinál. Nehéz dolog ez, most... most, hogy szabad... a felfortyanó természete. Most ez a gyerek,

ez a Makkos Jóska... szegény srác, hogy sírt, amikor az apjáról került szó. Mama is... – gondolta Kosaras –, hogy mondta: „Pulyka." Mi lehet vajon mamával...

Ment a sétaúton, cigarettával a szájában, alkonyodott, egy padon a fenyőerdő szélén cigaretta tüze parázslott fel. Magányos alak szájában. Odalépett, és németül tüzet kért, akkor látta, hogy valami lány, csíkos kórházi nadrágban, haja rövid, és tüskésen szétáll.

– Bocsánat – motyogta ő zavarában magyarul. A nő nyújtotta feléje cigarettáját, s a parázs fellobbanó fényében megnézték egymást.

Mindkettejüknek egyaránt növőfélben levő fekete haja volt, a cigarettázó lány sápadt arcán bal oldalt a halántéktól a szájig valami éles szerszám vonalszerű vágásának behegedt nyoma látszott.

– Jöttek maguk délután magyarok? – ezt mondta a lány magyar nyelven – miért ön fogolyköpenyben?

– Hűha! – szólt Kosaras, és bambán meredt a cigarettázóra. A lány felnevetett·

– Ne bámuljon, itt nem járkálsz fogolyköpenyben. Se nadrág, se semmi. – A nő elfintorította orrát, és Kosaras lábszárára mutatott.

– Bizony, kilátszik a lábravalóm, kisasszony! – mondta az megadón, miután hiába próbálta dugdosni a lábát – maga magyar?

– Szlovén. Nagyanyám a magyar.

– Én, sajnos, csak disznóságokat tudok szlovénül. Káromkodni. Meg: kleba.

– Mindenki ezt tud. Honnan jöttél?

– Dachau – mondta Kosaras, és hallgatott.

– Zsidó, szegény? – kérdezte a lány.

– Nem.

– Minek eljött akkor Dachauba?

– Kommunista – mondta Kosaras.

– Aha – a lány hallgatott –, ha nem akar csókolózni, persze akkor leülhet.

Kosaras engedelmesen leült, szótlanul szították cigarettájukat.

– Mit dolgoz otthon? – kérdezte a lány.

– Cipőfelsőrész-készítő.

– Az mi?

Kosaras elmagyarázta.

– Én vagyok tanítónő, egy falu, Ljubljanából közel.

– Az szép – mondta Kosaras.

– Volt nem szép – fintorította orrát a lány –, muszáj tanítottam butaságokat. Peter kralj első ember. Szrbszke birodalom. Harmadik osztályban.

– Most talán szép lesz – szólt Kosaras.

– Talán lesz. Lesz talán új világ.

– Lesz!

– Ne kiabálj! Ti mindig csak kiabáltok, husz-szár! Bett-jár!

– Butaság – legyintett Kosaras.

A lány megsértődött.

– Te a buta! Neved mi?

– Kosaras József.

– Nagyanya neve Rosa Molnár

– Hát a magáé?

– Vera Modic, sok itt a német.

– Sok. Minek jött Németországba?

– Mit csináltam én?

– Idejött.

– Szamárság, hoztak éngemet munkázni. Dolgoztunk Dunánál Messerschmittben, kényszermunka. Most szabad, de vagyok beteg, kicsit az én tüdőm...

– A vágás – kérdezte Kosaras tapintatlanul –, az arcán a vágást a németek csinálták?

A lány hallgatott. Kosaras bánta már ostoba kérdését. Hülye vagyok, hogyan beszélek én egy nővel? Sértegetem. Mondom: butaság, meg a vágást kérdezem, itt ülök gatyában. Hűha, de tényleg alsónadrágban ülök itt.

– Mit nevetsz? – A lány sértődötten felállt, és elindult az úton. – Ostoba! – mondta pár lépésnyi távolságból – jó éjszakát! – Ment még két lépést, és csak úgy jártában szólt vissza, már a kanyarból, de jól hallhatóan:

– Nem németek csinálták nekem, éles kaszával szereztem gyerekkoromban...

Aztán eltűnt a fák mögött.

A 131-es szobában meg hiába várták Kosarast a tűzzel, helyette a szigorú arcú, szép osztályosnővér, a Luitgarde neve-

zetű jött be, csíkos kórházi ruhákat hozott és nemezpapucsokat. Kitűnően felszerelt szanatórium volt ez, minden darabon a horogkeresztes fekete bélyegző, a háború látszólag alig érintette Grauing üzemét, vagy talán éppen a háború szolgálatában volt ilyen kitűnően felszerelve. Válogattak a csíkos ruhák között, míg testükre illőt találtak, nyomban fel is öltötték, tiszta szappanszaga volt mindennek, a szanatórium mosodája valóságos nagyüzem, a ferences apácák felügyelete alatt, tökéletes gépi felszereléssel működött.

Mikula felgyújtotta a villanyt, az ablakhoz ment, és tetszelegve nézegette magát a frissen vasalt öltönyben, odament az ajtóhoz, a kilincsre tette a kezét, és kicsit várt – hüm! – csak ennyit mondott, és egyszerűen elment, utána Schütz Rafael is felkászálódott – megkeresem a litvánokat, nemsokára visszajövök.

Hárman maradtak, a tanár, Zák és a gyerek. A tanár kirakta könyveit az éjjeliszekrényre szép rendben, legfelül egy vékony kis könyv hevert, Tacitus *Germania*ja, azalatt egy Schwegler *Bölcselet-történet*, egy 1885-ben kiadott állattani könyv, Gottfried Keller *Zürcher Novelle*nje, aztán Schiller *Harmincéves háború*ja, az alatt egy spanyol nyelvtan, s legalul vékony füzet, melybe jegyezgetni szokott Babrián. A könyvek mind német nyelvűek voltak, nagyrészt gót betűkkel nyomtatva, és minden könyv első oldalán a bélyegző brutális betűi: „Konzentrazionslager Dachau, Lagerbücherei." A gyerek odajött, lapozgatott a könyvekben, s letette azokat.

– Minek ezek a piszok német könyvek? – kérdezte gyűlölettel.

– Sokat kellene tanulnod – mondta Babrián Mihály –, beleszólsz, olyasmibe, amihez nem értesz.

A gyerek arrébb sompolygott, válla fölött fétován visszanézett a tanárra, azután odament Zák Edéhez, aki éppen felhajtotta és varrta fel túl hosszú kórházi nadrágját.

– Egész jól varr – mondta a gyerek érdeklődve.

– Varrok – szólt Zák –, szabó vagyok.

– Én is.

– Tudom. – Zák figyelmesen nézte a felhajtást, s elsimította.

– A maga fiát Zsigának hívják.

Zák felnézett. Letette a nadrágot.

– Mit beszélsz?

– Magát Záknak hívják.

– Mi van erről beszélni való? – kérdezte a szabó, s újra felvette a nadrágot.

– Zák Zsiga – szólt a gyerek –, együtt voltam vele.

A szabó felállt.

– Hol? – kérdezte sápadtan.

– A négyes lágerben. Kaufering mellett.

– Nem! – A szabó vállánál fogva rázta a gyereket.

– Mit rángat! – mondta ijedten Makkos Jóska. – Ne bántson, Zák úr!

– De az anyád!... Majd adok én neked, te piszokfészek!

A gyerek kibújt a szorításból, két lépést hátrált, Zák felemelt kézzel holtsápadtan ment utána.

– Januárban láttam, Osvicből jött, alacsony fiú, azt mondja: félzsidó. Újpesti srác, neki meg a mamája ment a kéménybe, mint epebajos...

Zák Ede már Kosaras ágyán ült. Lehorgasztotta a fejét, nem sírt, nem szólt, karja lelógott. Senki nem mozdult vagy két percig a szobában.

– Hol láttad? – kérdezte a szabó, fel sem emelve a fejét.

– A négyesben. Egy paraszthoz jártunk ki dolgozni.

– Mikor?

– Januárban.

Csönd.

– Milyen volt?

– Semmilyen. Mint egy gyerek.

– Nem köhögött?

– Mindenki köhögött.

– Jaj

Csönd.

– Most hol van?

– Engem január végén Laichingenbe vittek gyárba. A parasztnál jobb volt. Krumpli!

– Feküdj le – mondta végül a szabó –, már későn van.

Ő meg visszaült az ágyra, simítgatta a nadrág felhajtóját, és lassan, szép öltésekkel varrni kezdett. A folyosón az ételhordó kézikocsi nyikorgott, a vacsorát hozták.

Mikula Károly ezt az időt egy bezárt fürdőszobában töltötte. A dolog így történt:

Kevéssel vacsora előtt elindult – úgy tervezte: félórára csak – világot látni. Új csíkos ruhában, fütyörészó jókedvvel a visszhangos folyosón, zsebében tizenhárom cigaretta. Megy le a kertbe. Abban a pillanatban, amint lábát az első lépcsőfokra tette, valahol énekelt egy nő. Vérforralón, a folyosó egyik csukott ajtaja mögöt. Az anyját, hogy énekelt!

Mikula tüstént visszafordult. A hangok a teakonyha melletti csukott ajtón túlról jöttek. Víz is zuhogott odabenn.

– Ez fürdik! – Mikula orrlyukait a kulcslyukhoz dugta, megremegett, és lenyomta a kilincset. Nyitva!

Fehér gőzpára gomolygott a magasba, mindenféle kádakban forró vizek zuhogtak, és a fürdőszoba fehér csempevilágában tekergő pára mögül lassú, kéjes látomásként női combok és gödrös karok kezdtek előfehérleni, sőt rózsállani, mint valami egészben főtt, pompás malac, melyet megpillant a fazék fedője alá kukkantó éhes családapa.

Mit malac! Nő! Az Elza nevű cselédlány hajladozott feltűrt ruhaujjakkal és övig felgyűrt szoknyában. Mikula egyetlen szót sem szólt, egyszerűen rátolta a reteszt az ajtóra.

– Fürödjünk együtt! – mondta kissé eszelősen, és óriási orrlikakkal előlépett a vízzuhogásban a gőz mögül. Ekkor fejéhez röpült a vizesrongy, mellyel a lány a kádakat mosta. Mikula ezt szerelmi kihívás nyílt bizonyítékának tekintette. Nem tétovázott tovább, átkarolta a lány derekát, mire az öklével mellbe puffantotta őt, kevés híján beleült az egyik kádba.

– Erős spiné! – Tüstént elismerte, amint a fürdőkád szélére fenekével ráhuppant, s a gőzből való glóriák már az ő fejét is körülimbolyogták. A cselédlány parancsolón az ajtóra mutatott:

– Hinaus! – mondta, mire Mikula bólintott:

– Ne félj, bezártam! Ih sliszen! – és mutatta. A cselédlány undorodva rázta fejét. Ez újabb kedvező előjel a bajor nőknél, minden tapasztalt férfi tudja. Ilyen előzmények után Mikula nem is habozhatott tovább, újra átfogta a nő derekát, és íme: az egyszerre elomlott, kivillantak fogai, lesütötte a szemét.

– Amerikanische Zigaretten! – suttogta szendén.

Mikula öntudatosan zsebére ütött, és vonszolta az odaadón pislogó lányt a gyékény lábszőnyeg felé.

Víz zuhogott, gőzglória gomolygott mellettük a kádból, mindenféle karalábélevesekkel csikordulva tolták a vacsorahordó kocsit odakünn a folyosón.

A bajor lány csukott szemmel feküdt a kissé nedves gyékényen. Mikula derekát, térdét és torkát már az első pillanatban bénító görcs fogta össze, szíve teljesen őrült módra dobálózott, keze lecsúszott a nő csípőjéről, és szinte élettelenül hevert a földön. És pergett, hiába pergett az idő homokórája. Mikula végül megsemmisülten feltápászkodott, zihált egy darabig levegőt sem kapott, csak üldögélt mellére hajtott fejjel a fürdőkád szélén, mint mákszemmé zsugorodott férfiú, méltóságában egyszerűen megsemmisülve.

– No! – mondta a bajor lány a gyékényről, és hanyatt fekve, teljesen nyitott pillái alól hideg, csodálkozó germán tekintet kandikált. Várt.

– Niksz – mondta lassan Mikula, és szája reszketett.

Csönd, zuhog a víz, gomolyog a gőz.

A lány feláll, fehér combjaival ott tornyosul az emberi mákszem fölött.

– Du bist blöd! – mondja. – Hát mit akartál te? Hol a cigaretta?

Gyanakszik. Mikula bárgyú mozdulattal két, kissé összenyomódott cigarettát nyújt át. A lány elzárja a vízcsapokat – marha külföldi – gondolja, nem is néz többé rá; az ajtóhoz lép, néhány pillanatig hallgatózik, óvatosan félretolja a reteszt – pfui! – mondja és kilép.

A lépcső felől éppen jő a szigorú arcú osztályosnővér, az esti áitatosságra készül, barna ünnepi ruhában, vörössel hímzett kereszt a mellén.

– Zusperren! – szól. – Hányszor mondjam, éjszakára csak a mosdó lehet nyitva!

A zárra ráfordítja kívülről a kulcsot, lehúzza és zsebre teszi. Ezzel a végzet szépen kigömbölyödik, mint a felül hurkapálcával lezárt finom disznósajt egy bendő burkában.

Odabenn, a fürdőszobában a gőzglóriák lassan eloszlottak, mint a földi dicsőség, minden vízzé változott vissza, s a fürdőszoba fehér csempéin egymással versenyző, lassú, hideg cseppek haladtak át, a csapok is csepegtek ütemesen: a dolgok szüntelenül változó és egykedvű örökkévalóságának hangja volt mindez.

Mikula hervadtan ült az egyik kád szélén, s a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium kilenc írógépére gondolt. Két Remingtonra, egy Underwoodra, négy Adlerre és két Mercedesre. Itt ül, mint valami teljesen öreg muki. A lába reszket, gyomrát összeszorítja egy kéz, ez lett belőle: – átkozott masinák!

– Nem kóser! – rögtön mondta a félszemű Bencsik – nem hozzányúlni! – Ez a Liszt Ferenc tér sarkán volt, a kávéházban, Bencsik megigazította fekete monokliját. – Csak ide bízz! – felelte akkor ő – nekem, nemes Mikula Károlynak nem kötelességem tudni, honnan valók a gépek!

Ez volt 1943 augusztusában. Öt nappal később, szép nyári estén a Susogó teraszáról hívta ki két férfi, szeptemberben már tárgyalást is tartottak. Vérlázító gyalázat: egy civilt a katonai bírósághoz! Az ügyvéd rögtön ráncolta a homlokát: – Sajnos, ez nem közönséges ügy, a hadviselés érdekeit veszélyeztető bűncselekmény!... Marha parasztok, még súlyosbító körülménynek is vették azt a három hónapot a Markóban, azt az 1937-es írógép-ügyet. A kettős házasságról nem tudtak – három év! – mondták. – Nem kell annyira mellre színi! – így az ügyvéd – fél esztendő, és vége a háborúnak, győzünk, jön a közkegyelem. Nem jött semmi. Egy év jött Vácon, tavaly novemberben a többiekkel együtt őt is felpakolták, ott gyülekeztek mind, vagy négyszázan Komáromban, a föld alatt három kazamatateremben. Ez a freier Kosaras is ott volt, mondja ő, de ki emlékszik vagy négyszáz besitteltre? Idehozták őt a németek néhány moslék gépért.

Három muzulmánná fogyott zsidóval aludt, häftling a deszkaágyon. Hegyes könyökök döfték őt éjszaka, ne forgolódjék. Mindig csak röhögtek a csontvázak, mikor ő mindenféle combokról, tomporokról és mellekről álmodott, és kitárta karját – mit akarsz te a nőktől – mondták reggel –, haha, répaleves meg margarin.

Szépen kifestette magának: – vége a háborúnak! – mondja majd egy hang a blokkudvaron. Ő szépen felöltözik, rögtön szerez valami nőt. Az lesz aztán egy éjszaka.

– A szentségit! – mondta Mikula, és megvakarta tarkóját.

Ült bárgyún a kád szélén, lehajtotta fejét – jaj – gondolta – ez nem lehet. Harminchat éves vagyok mindössze, és mint egy öreg muki... hát így szabadultam én föl, a frász álljon beléjük!

Egy könnycseppet dörzsölt szét szeme sarkában, s ekkor arra gondolt, hogy bosszúból megfürdik mind a négy kádban – aj! azzal az Elzával muszájna együtt fürdeni. Biztosan másképpen kellett volna kezdeni, ilyen másfél esztendő után az nem megy csak úgy: hityirityi!

Mikula már megint kancsalított. – Esküszöm! – gondolta, nézte a falakat, és kezdte kissé visszanyerni önbizalmát. Akkor lenyomta az ajtó kilincsét.

Zárva. Bámult az ajtóra.

Megrázta a kilincset, vállát nekidöntötte a deszkának, halkan kopogott, és ferdén tartott fejjel fülelt. Három perc elteltével hirtelen megunta mindezt: egész erejét összeszedte, felháborodottan dörömbölni és érces hangon ordítozni kezdett. A folyosón összefutottak az emberek, a kopasz mongol is ott hallgatózott az ajtó előtt pipájával, mely éppen olyan hosszú és vékony volt, mint ő; adott is valami kirgiz tanácsot. Ketten lengyelül szóltak csillapítón a deszkán keresztül, egy osztrák volt fogoly is odamerészkedett meg két litván zsidó. Végül előkerült Makowiak, az aranyfogú ápoló, sokáig nyomozott a fürdőszobakulcs után, nagysokára elment a nővérért, és elhívta őt az ájtatosságról.

– A Krakowski haldoklik? – kérdezte előbb a nővér, odabenn szépen énekelt az apácakórus.

– Még nem – mondta az ápoló –, egy másik külföldi ordít a bezárt fürdőszobában.

– Micsoda külföldi? – kérdezte az apáca. A kórus énekelt.

– Azt senki nem tudja! Értelmetlen nyelven ordít – felelte az ápoló.

Akkor a nővér megtalálta zsebében a kulcsot, de nem adta oda Makowiaknak. Maga jött el, és kiengedte Mikulát párás börtönéből.

– Este nem lehet fürdeni! – mondta szigorúan.

Mikula csak állt, körülötte a nemzetközi félkaréj, élén az apáca, mellén a hímzett kereszt.

– Pasli – mondta egy ukrán és vigyorgott.

– Was haben Sie gesucht? – kérdezte az apáca.

Mikula nem felelt, sértődötten elindult szobája felé, az éles eszű apáca gyanakodva bámult utána.

Kosaras az asztalnál ül és karalábélevest eszik kolbásszal,

a tanár ágyban fekszik és olvas, Makkos Jóska törökülésben talpát vakargatja az ágyán. Zák Ede fülig betakarta magát, behunyta a szemét, és nagyon csendesen lélegzett.

– Mi volt az a lárma a folyosón? – kérdezi Kosaras, és felnéz a levesből, Mikula elpirul.

– Miféle lárma? – Észbekap: – Egy lengyel bezáródott a fürdőszobába.

Mikula leveti a kabátját, és leül, ingujjban, farkasmohósággal enni kezd, mától kezdve erőt gyűjt. Egész sereg tányér az asztalon, karalábéleves van kolbásszal, halkonzerv és sűrű zabpehely tejben. Langyos már minden.

– Rufi hol van?

– Biztos nézi a házat – Makkos Jóska szuszog –, azt nézi micsoda lepedők vannak a szobákban mindenhol, a vacsora meg csak hűl, maga hol volt, Mikula úr?

– Csak úgy – mondja Mikula.

– Zrí volt a folyosón – szól a gyerek –, mi nem mentünk ki – fejével a csendesen fekvő Zák Ede felé int.

– Mi az, beteg? – halkan kérdi ezt Mikula.

– Pszt – a gyerek szája elé teszi az ujját –, majd később – súgja.

Most visszaérkezik Schütz Rafael is, arca piros, szeme csillog, köszön, de nem néz senkire, megy egyenesen szekrényéhez az ablaknál, kinyitja, kotorászik, egy kicsit hátrasandít, aztán gyorsan bedug az egyik kisajtós rekeszbe valamit. Fehér kórházi ing, ma esti szerzemény.

– Mi az? – kérdezi a gyerek – üzlet?

– Tán társam vagy? – Rufi ráncolt szemöldökkel nézi Makkos Jóskát.

– Kihűlt a vacsorád! – mondja a gyerek, és vakargatja a talpát.

Schütz leül az ételhez, hárman csendesen esznek, azaz hogy Rufi csámcsog. A tanár leteszi könyvét.

– Milyen hely? – kérdezi. – Maguk látták. No, Mikula úr?

– Hát egy hely... – morogja bizonytalanul Mikula, és fejével bólint.

– Nagy?

Mikula hallgat.

– Rendes kórház, mi?

Mikula vállat von, kicsit elpirul, szája körül két redő.

– Ezerhetven ágy – felel helyette Kosaras –, csak sétálnak itt lakkcsizmában a német tisztek. Nem is tudni, hol a vége ennek a kertnek meg fenyőerdőnek.

– Sétálnak? Hol sétálnak német tisztek? – Schütz csámcsogva felpillantott leveséből.

– Hát te hol voltál? – kérdezte Mikula – hogy nem láttad őket?

– Szobákban. Hű, mennyi szoba van itt! Voltam a litvánoknál, azok a földszinten vannak a B III Stationban. Micsoda? Ketten egy szobában! Még mosdó is. Az aztán a szoba. A Zajac bácsi meg csak fekszik az ágyban, nem is vetkőzött le, a fején egy törülköző, és még mindig sír, az orvos már kétszer megszúrta a fecskendővel, ő csak kiabál, vissza akar menni Dachauba. Attól félnek, hogy megbolondul.

– Szóval kórház. Lazaret.

– Sok a súlyos – mondta Schütz fontoskodva –, a B III-ban nagy haldoklás folyik. Csak szaladgálnak az orvosok meg ezek a fejkötős keresztény nők mindenféle flaskákkal. Most látják ők is, mi volt az a láger! A szobákban a sok häftling, mint az urak. Arra litvánok vannak. A Zajac meg ordít.

– Nem kórház. – Kosaras rázta a fejét. – Inkább szanatórium. Üdülő.

– És a litván haldoklók? – így Schütz. – Hogy üdül egy haldokló? Erre feleljen, Kosaras úr.

– Honnan organizáltad az inget? – kérdezte a gyerek.

Schütz elengedte füle mellett a kérdést:

– Láttam egy lengyelt, annak teljes új civilruhája volt, órája meg bilgerije. Az Landsbergben szabadult, fényképezőgépje is van neki.

– Senki sem tudja, hogy micsoda ez! Mifélék vannak itt. Minden nemzetből – mondta Kosaras. – Soknak a tüdejével van egy kis baja, mint nekünk. Sokan csak gyengék a lágertől.

– És a német tisztek – kérdezte Mikula –, azok mit akarnak?

– Nem tudom, sétálnak, mintha teljesen egészségesek lennének.

– Biztos antifasisztá k! – A hang Zák Ede ágya felől jött, mindannyian odanéztek, a vézna kis szabó kisírt szemmel felült.

– Vörös a szeme – szólt Schütz –, beteg?

– Hallgass! – mondta a gyerek szigorúan.

– Mit parancsolgatsz, te!

– Keresik majd az inget...

– Irigyled? – kérdezte Schütz gúnyos fintorral.

– Az esze tokja, Zák bácsi – szólt Mikula –, hát hallja, hogy rangjelzésük is van meg tiszti csizmájuk.

– A maga esze tokja, Mikula úr – mondta a gyerek –, mi volt a fürdőszobában, inkább erről beszéljen!

– Látja, milyen szemtelen? – Schütz egyetértést keresőn Mikulához fordult. Az csak pirosodó arccal nézett maga elé.

– Még megpofoznak, Jóska – nevetett Kosaras. A gyerek vállat vont.

– Micsoda németek ezek, Kosaras? – kérdezte a tanár.

– Az A-épület tele van velük. Sok a pilóta. Ott nagy sebészet is van. Hátul kertiházak, oda tornamester is jár.

– A kapunál amerikai őrség! – Schütz hangja elégedett volt.

– Jól kikóstolták maguk ezt – mondta Mikula.

– Német nők, micsoda ruhákban, azt látná, Mikula!

– Nem érdekel – a harcsabajszú ember komor volt.

– Ajha, addig éljen a Hitler! – hunyorított Schütz.

– Szóval együtt vagyunk a németekkel. Az előbb egy román gyilkos jött be, most meg a német sétálók. Ez szép – szegezte le Zák Ede.

– A németek miért nem haldokolnak? – kérdezte bambán Schütz.

– Majd meglátunk holnap mindent... – A tanár könyve után nyúlt.

– Akkor intézkedünk a haldoklás ügyében is – tette hozzá gépiesen Mikula.

A kövér bajor cselédlány jött be, a vastag orrú mosogató. Előbb bámészkodott rájuk, aztán összeszedte az edényt – jó éjszakát urak – szólt illedelmesen, és kiment. Kosaras már vetkőzött. Schütz is lefeküdt, csak Mikula ült az asztalnál. Odakünn elcsendesedett a folyosó, itt benn is csend volt, a tanár könyvét olvasta. Kosaras az orosz nyelvtant vette elő, Mikula ráncolt homlokkal meredt maga elé az asztalra, és sóhajtott is. Arca sárga volt most, szája két mély redő zárójelében.

– Hát vannak-e itt raktárak? – kérdezte Schütz töprengve, és felült az ágyában, de senki nem felelt. A gyerek a takaró fölött

feküdt, és azzal szórakozott, hogy a lábujjait mozgatta. A múlt téli nagy lábfagyások óta ragadt mindannyiukra ez a rossz szokás, mindig újra meg kellett győződni a facipőben, hogy mozog-e még a lábuk. A gyerek közben saját orrát nézte, a villany égett, később járt már.

Gyors léptek a folyosón, nyitották az ajtót, két férfi lépett be, elöl egy magas szőke, ez keskeny karimájú, félrecsapott lódenkalapot viselt és vadászgombos, zöldgalléros tiroli civilkabátot. A másik csak kórházi ruhát.

– Miért ég itt a villany? – kérdezte a szőke németül, kísérője, egy lengyel, csak állt mögötte.

Mind a hatan felnéztek, senki sem felelt. Ő ezt mondta:

– Tíz óra elmúlt. Én a ti bizalmitok vagyok.

– Hogyan? – kérdezte a tanár magyarul, ingerülten. Ott Dachauban, a negyvenágyas zöld barakkokban felszabadulás után megszokták, hogy mindenki addig marad fönn, amíg jólesik. A sarokban gyakran haldokolt valaki, a lengyelek fél éjszaka zavartalanul kártyáztak mellette.

– Bizalmi férfi – így a magas szőke, és parancsolón körülnézett.

– Niksz dájcs! – mondta rosszkedvűen a tanár, és visszamerült olvasmányába. A vadászzubbonyos arca vörös lett. Szerencsére bejött a kövérkés, mosolygó apáca.

– Mein Herrschaften! – mondta, és csaknem gügyögött szolgai buzgalmában – ez itt Julek Leder úr, a maguk bizalmi férfija, tíz óra elmúlt, ilyenkor itt az urak lecsavarják a villanyt, így szokták.

– Ja! – mondta Leder, és ezzel nyomban elárulta, hogy nem német, mert azok 1933. január 31-e óta a világ minden kincséért sem mondták volna egyszerűen így: „Ja!", hanem mindig katonásan: „Jawohl!"

– Az urak csak ma jöttek – egyengette a békességet a kövérkés apáca, várt egy kicsit, a szőke férfi nem is nézett rá – jó éjt! – mondta meghunyászkodva a nővér, felvett egy tányért és kiment.

– Lengyelül nem tudtok? – kérdezte a bizalmi.

Csönd.

– Nem beszél itt senki németül?

– Ih – mondta első fellobbanásában Mikula, és előlépett – ih sprehen!

Ez azonban csupán üres kérdés volt, csak vonogatta a vállát, egyetlen szót sem értett abból, amit Leder erre felelt. A bizalmi férfi nagylelkűen Mikula vállára tette kezét, beszélt még, közben azonban egyre Makkos Jóskát nézte. Kicsit mosolygott, azután lassan közelebb ment az ágyhoz, nézte a gyereket, körülsandított a szobában, küszködött magával, valami torokhangot hallatott, és leült az ágy szélére.

A krumpliorrú szőke kisfiú furcsán mosolygott, a tanár könyve mögül fél szemmel nézte. A kórházi ruhás lengyel Kosarasnak és Záknak magyarázott: látjátok, Ihr Madjaren, ez itt teljhatalmú ember Grauingban, ez a Leder, ajánlatos hallgatni rá, mert teljesen tőle függ, ki kap majd finom civilnadrágot meg új bakancsot. Hogy is képzelitek, dehogy német! Krakkói ember, de tökéletesen beszél németül. Grauing igazgatója is meg az amerikai sergeant – gyorsan mondta ezt, mert közben meglátta, hogy Leder megfogta a gyerek kezét – azt teszik, amit ő a betegek nevében parancsol.

– Kitsi – mondta Leder – madjar – fogta a gyerek kezét, és oly furcsán mosolygott. A tanár arca vörös volt, a többiek semmit nem vettek észre, csak Schütz nézett nagyon komoran.

– Talán tévedek – gondolta a tanár, és mégsem szólt. Nem nézett arra, kényelmetlenül érezte magát.

A gyerek is mosolygott, rossz mosolygás volt ez.

– Mindannyian kaptok amerikai fogkeféket – szólt a teljhatalmú bizalmi férfi, és felállt, kipirult arcára közönyt erőltetett, széles mozdulattal intett körül a szobában.

Senki nem felelt, úgy tettek, mintha valami nagyon elfoglalná a figyelmüket. A rossz érzés egyre erősödött bennük. Schütz már ült az ágyán, bámult merőn a bizalmira, sőt megvetőn intett is, ez azonban nem akarta észrevenni.

– A villanyt, kérem, csavarják majd le – már az ajtóból szólt vissza Leder úr, s kísérőjével együtt eltávozott. Makkos Jóska még nézett utána.

– Szereti a gyerekeket – gondolta ártatlanul a vézna kis szabó.

– Makkos – szólt Schütz, aki három hónapot töltött a bir-

kenaui Buna-gyárban, s karján ott kéklett a tetovált azonossági szám is: „A 3684" –, ki leszel rúgva a szobából, érted?

A gyerek nagyon elcsöndesedett, akkor a tanár már tudta, hogy előbbi érzése mégsem volt alaptalan, s hirtelen lelkifurdalás és maró szégyen rohanta meg.

A többiek bámultak Jóskára, csak Zák Ede mosolygott tovább gyanútlanul.

– Te pipeli! – mondta Schütz megvetően – ez nem láger! Innen mars, ha meglátunk vele.

Íme, ez a kis ember, ez a lepedő- és ingtolvaj, ez a kis uzsorás kereskedő egyszerre mindannyiuk szószólója lett, szabatosan kimondta, amit mindannyian éreztek.

Makkos Jóska eldugta arcát a takaró alá.

– Ez a mi bizalmink? – kérdezte Kosaras, és lecsavarta a villanyt – ki választotta őt? ..

Nem volt egészen sötét. A növekvő félhold besütött az ablakon. Feküdtek a fehér ágyakban, a szekrények mögött árnyak imbolyogtak, a sarok felől hallották Mikula hangos lélegzését, a gyerek nagyon csöndes volt.

– A fene – mondta halkan a kis Schütz – éppen ma hoztak ide! Tegnap egy nagy raktárt találtunk az asztalosgyárnál Dachauban, asszonyruhákkal, vissza kellene oda menni ..

A tanár az ablak melletti ágyában, a holdsugár növekvő ezüstjében feküdt, nézte a távoli sarlót az égen, s 1943 januárjában a keleti fronton eltűnt testvéröccsére, dr. Babrián Pál orvosra gondolt, aki munkaszolgálatosként talán fogságba esett. Kosaras képzeletében a Szövetség utcában járt, és behunyt szemmel a budapesti házak homlokzatán mindenféle, szélben lobogó vörös zászlókat látott. A diadalmas sarló ezüstje lassan csúszott Kosaras ágya fölé, a lábára már sütött is a fehér holdsugár, a szemközti B II Stationon, az első emeleten mély baritonhangok oroszul énekeltek, a születő új világ dalai voltak ezek.

– A feleségem – mondta a sötét sarokban Zák Ede, és csendesen sírni kezdett

4

1945. április 30-án, alkonyat előtt a grauingi Luftwaffe-Lazaret óriási telepét az amerikai gépesített gyalogságnak egy hatvanfőnyi osztaga vette birtokába. Azon a hétfői napon, München elfoglalása után, délnyugati irányban 12 kilométerre a bajor fővárostól, a grauingi fennsíkon 400 méter magasságban a tenger színe fölött, havas eső esett. A telepet övező erdők fenyőfái, tölgyei és bükkjei, a nagy kert óriási platánjai és vadgesztenyefái némán hajlongva álltak.

Az amerikaiak nagy őrtüzeket raktak a kapunál, a főépület előtti gyepágyon és még vagy három helyen: a rengeteg kert mintegy másfél kilométer hosszúságban és nyolcszáz méter szélességben húzódott délnyugati irányban.

Este az épületek rádiói némák voltak. Elhallgatott a Führer hörgő, eszelős baritonja, elnémult a sánta doktor üvöltő éles tenorja, nem recsegtek az indulók.

A Harmadik Birodalom vége volt ez. A pártjelvényeket a vécékbe hajigálták; az igazgatói iroda faláról leakasztották Hitler Adolf arcképét. A folyosón szürke arccal, lábujjhegyen jártak az ápolók. A kápolnában apácák énekeltek. Az A-épület tiszti különszobáiban elégették a térképeket, s a fehér ágyakban csendesen feküdtek a német tisztek.

Reichling tábornokorvos-igazgatót őrizetbe vették. Kihirdették, hogy mindenki hadifogoly: az ápoltak, az ápolók, az orvosok és a takarítóasszonyok is. Messze délen, rohanó amerikai osztagok géppuskái kerepeltek. Itt már csend volt.

Május 8-án a nagy egészségügyi telep igazgatását a 111. számú Medical Collecting Company vette át. Az igazgató szobájában egy amerikai orvos-kapitány székelt, a főépület előtt a gyepen dzsipek táboroztak. Huszonhárom lábadozó SS-tisztet, két SS-orvost s egy gyalogsági sebész-főtörzsorvost amerikai teherkocsin elszállítottak.

Május 9-én Dönitz vezértengernagy aláírta Németország feltétel nélküli megadását. A következő napon az amerikai orvos-

kapitány a 111. Medical Collection Company parancsára átadta a kórház igazgatását egy magas, sovány német civil orvosnak, dr. Alfred Sovinskynak, aki jól beszélt angolul, és állítólag már felszabadulás előtt antifasiszta tevékenységet fejtett ki. Az orvos-kapitányt visszarendelték W.-be, az amerikai katonai orvos-csoport hadiszállására, a kórház katonai parancsnoka egy Kasimir Kaplan nevű amerikai őrmester lett. Vele együtt tizenhat géppisztolyos gyalogos katona maradt Grauingban, ezek egész nap base-ballt játszottak nagy kesztyűkkel a kapuőrségen. Ha valaki nyolclépésnyire megközelítette őket, figyelmeztetésül rövid puskájukból vagy éppen géppisztolyból néhány golyót közvetlenül a lába elé küldtek a földbe, aztán tovább labdáztak.

Grauingtól messze, északnyugatra és északkeletre, az Allachtól egész Kauferingig városáig terjedő körívben: erdők mélyén, kukoricásokban, a rozsvetésben, sőt a réteken is, még mindig naponta több tucat csíkos ruhás halottra bukkantak az amerikai járőrök és a német parasztok. Ezek a bozótban, kukoricásban elrejtőzött csíkos ruhás hullák úgy pettyezték a német földet, mint valami gyalázatos és gyógyíthatatlan kiütés. Dachau tíz melléktáborának az erdőkbe elkóborolt, végelgyengülésben meghalt, menet közben agyonlőtt, vagy elbujkált foglyai voltak ezek. Tíz kisebb kényszermunka-tábor húzódott a dachaui koncentrációs tábortól nyugatra fekvő erdőségekben vagy mezőkön. Ezeket a menekülés végső perceiben, április utolsó napjaiban még kiürítették, s a foglyokat pontos katonai menetrend alapján gyalogszerrel Tirolba irányították. Ezekben az eszelős utolsó áprilisi napokban még a távolabbi északról is fegyveres kísérettel mindenünnen a tiroli hegyek felé meneteltek csíkos ruhás férfiak ezrei az országutakon, vasúti szerelvényeken döcögtek a haldoklókkal dél felé. A buchenwaldiak két hetet utaztak Dachauig, és onnan másnap gyalogszerrel indultak tovább, hogy elérjék a hegyeket. Elhagyott állomásokon, lezárt vasúti teherkocsikban emberi test rakománya bűzlött hullaszagúan. A környező falvak és városkák német házai megteltek izzó szemű, élő csontvázakkal. Sokan még mindig a sűrű erdőben lappangtak, eszelős félelemmel, gyökereket és nyers gombát ettek, napokig vadásztak rájuk az amerikaiak, hogy elfogják őket, mert fogalmuk sem volt arról, hogy a háborúnak már vége.

Az első felszabadult foglyokat május 10-én hozták észak felől Grauingba: tíz embert, köztük Julek Leder krakkói lengyel zsidót. Egy eldugott falucskában bukkantak rájuk, két parasztasszony ápolta őket, a községháza dísztermében, melyet Göring és Himmler arcképe díszített. Az egész orvosi kar egyenruhában, kissé sápadt arccal ott várta őket a főépület előtt, egy apáca virágot hozott, ez sírt. Amikor az utasok saját lábukon lemásztak a teherautóról, és hunyorogva megálltak a napon, az orvosi kar rangidőse, Dr. Tassler főtörzsorvos vigyázzt vezényelt, és tisztelgett, aztán a torkát köszörülte, hogy beszédet mondjon:

– Ihr, Opfer des Faschismus! – kezdte.

– Shut up! – Fogd be a szád! – rivallt rá Kasimir Kaplan elsőosztályú amerikai őrmester, dr. Tassler nagyon sápadt lett, és hátrahúzódott. A többiek lesütötték szemüket, és ajkukat rágták, az apáca abbahagyta a sírást.

– Helyes – mondta Leder –, nincs szükségünk német ugatásra!

A B I földszinten helyezték el őket kétágyas szobákban. Az első éjszaka meghalt közülük egy, Grauing első felszabadult-fogoly halottja, egy Jaroslaw Reznicek nevű morva. Ezen az éjszakán a nővérek és ápolók szakadatlanul hordták az ágytálakat és az üvegeket a szobák és a vécé között, bármit adtak nekik, az étel egyszerűen keresztülment rajtuk, gyorsvonati sebességgel száguldott a táplálék a bárzsingon, a gyomron s a belek alagútjain keresztül a szájtól a végbélig, a betegasztaltól az ágytálig.

Az apácák sírtak, az ápolók szájuk szélét harapdálták, az emberi nyomorúságnak olyan mélysége tárult eléjük.

– Barmok, előbb sírtatok volna! – mondta Leder, feküdt az ágytál fölött, és szakadatlanul cigarettázott.

– Mi nem tudtuk – mondta az egyik apáca, és törölte a kezét. Leder erre már nem felelt semmit, csak vigyorogva legyintett. Másnap reggel a megmaradt kilenc fogoly közül egy megőrült. A többi nyolc életben maradt.

Aztán a következő napokban megindult tizennyolc nemzet fiainak és lányainak áramlása a nagy kert bajor stílusú épületei felé. Először a szovjet polgárok jöttek, két teherautón ötvenen. Az egész telep fölött ezen a május 13-án a rettegés lett úrrá. Síri hangulatban kanalazták a levest az orvosi ebédlőben,

már nem öltöttek társasági egyenruhát, hogy ott fogadják őket a főépület előtt, az apácák nem mertek virágot hozni, a lábadozó tisztek elbújtak a függönyös ablakok mögött, Göbbels eszelős üvöltözése ott csengett még fülükben: „A steppék hordái akarják elözönleni a másfélezer éves német kultúrát." A B II-re, az első emeletre beosztott ápolók siralomházi rettegéssel nyitottak be az oroszok szobáiba.

De nem történt semmi. Ezek a szovjet emberek: oroszok, ukránok, fehéroroszok, kazakok, üzbégek csak feküdtek az ágyakban, ha bejött egy német a szobájukba, minden szem a lépteit követte, figyelték őt: kék, barna, fekete, szürke szemmel, de szólni nem szóltak hozzájuk egyetlen szót sem. Sőt amikor az egyik halálraijedt német ápoló leejtette a négyliteres porcelánkancsót, és a tej végigfolyt a padlón, a cselédlánynak kellett bejönnie, hogy feltörölje, akkor is hallgatott mindenki. Csaknem levegőnek tekintették a németeket, a férfiakat s nőket egyaránt, az apácának megmondták, ha valamire szükségük volt, azt is igen kurtán, tört németséggel. Csupán egyszer fordult elő, hogy egy haldokló a cselédlány melléhez nyúlt, néhány perccel halála előtt. Ezekben a halálból visszatértekben olyan hőfokon izzott még mindig a gyűlölet, hogy egyelőre minden más érzést porrá égetett bennük. Csak sokkal-sokkal később, öt nap múlva került sor arra, hogy az első tréfát kimondta egy kis, köpcös ember, a többi szovjet polgár akkor úgy érezte, összedől a világ.

Mindenféle ember volt közöttük. Óriások Moszkva vidékéről, kis köpcösök a Kaukázusból, negyvenkilós súlyú felnőtt emberek s aránylag jó húsban levők, öregek és fiatalok. Az első este, amikor a német orvostisztek dermedt csendben ültek a fényűzően berendezett orvosi társalgóban s a B II felől basszus és baritonhangok kórusa szállt a levegőben, a Dubinuskát énekelték, a legtöbben úgy tettek, mintha semmit sem hallanának, s óvakodtak attól, hogy egymásra nézzenek.

Múltak a napok. A május különösen szép volt. Enyhe tavaszi délutánokon koporsók indultak a grauingi temető felé.

Az orgona virágzott. A koporsókon vörös festékkel sarló és kalapács, ötágú csillag s a név cirill betűkkel. A temetőben,

bajor bárók kriptái szomszédságában már hét szovjet sír domborult, s e sírokra hamarosan fejfa is került – a szovjet polgárok között volt asztalos is és ács is –, a gőgös német márvány síremlékek társaságában nem fakeresztek voltak ezek, hanem valami egészen más. Gyalult deszkanyél, annak végén egy vörösre festett nagy ötágú csillag fából kifűrészelve, benne a sarló és kalapács, alatta név s két évszám. Néhányan, akik már kissé lábra álltak, el is kísérték a sírhoz a koporsókat teherautón, mert a temető igen messze volt, a városka másik szélén. A sírnál egyikük mindig beszédet is mondott, ebben mindig két név szerepelt, az egyiket: „Gitler", a szónok rendszerint ökölbe szorított kézzel mondta s nagy, gyűlöletes csend lett, a másikat emelt hangon: „Sztálin", akkor komolyan bólogattak. Papot vagy idegent sohasem engedtek a temetésre.

A szovjet polgárok érkezése után mintegy varázsütésre megindult a rémlátomásszerű külvilág beözönlése a légierők tündérkertjébe. A pettyes erdőkből jöttek, s a dögvészes kukoricásokból, német falvak házacskáiból és feloszló koncentrációs táborokból. Teherautók sörtehajú, hámló, fakó, szürke bőrű, orsó soványságú férfiakkal. Keresztények és izraeliták, mohamedánok és pogányok, magasak és alacsonyak, szőkék és feketék: az életben maradtak, a könnyű lábadozók, a betegek, a végelgyengülés szélén állók, a haldoklók. Néha egy-egy szállítmány nő is érkezett, ezek csodálatos módon túlnyomó többségben alacsonyak és köpcösek voltak. Úgy látszik, valamifajta kiválasztódás következtében elsősorban az ilyen alkatúak maradtak életben.

Tizennyolc nyelv zsivaja szivárgott szét a nagy kert csendjébe, s a sétányok külső képe egy-egy nagyobb szállítmány érkezése után lökésszerűen változott meg. Csoportokban bukkantak fel bágyadt, sovány emberek, akik még a házirendet sem tudták, az orvosoknak nem köszöntek, ordítoztak a folyosón, az épületek előtt, a málnabokroknál, a kerti és erdei sétányokon, a mosodánál, a garázsok körül, a sportpályán, a kapu közelében: gyűlölt új hódítók. Totyogva, merev léptekkel, széttett lábbal jártak, mintha mindannyiuknak kankója lenne, mellükhöz nyomott mutatóujjal földre dönthette volna őket az ember.

Az A-épület német tisztjei az első napok pánikhangulata után kissé magukhoz tértek. Fényesre tisztított csizmában, kifogás-

talan, de a béke jeléül elöl kissé kigombolt egyenruhában, az előírt egészségügyi napirendet aggályosan betartva, újra lejártak sétálni. A német nők felöltötték virágos ruháikat. Sokan azonban vesszőfutásnak érezték ezt. A repülőtisztek közül többen beszéltek angolul – volt olyan, aki 1940-ben London bombázásában is részt vett –, most többen egymással versengve kíséreltek meg, hogy beszédbe elegyedjenek az amerikaiakkal. Azok megvetően hátat fordítottak, s ha valaki nyolc lépésnél közelebb jött a kapuhoz, pisztollyal a lába elé soroztak, csak úgy porzott a föld. Ez történt Johann Glowitz Oxfordban végzett német őrnaggyal is, aki megbetegedése előtt Canaris tengernagy kémelhárítójánál volt beosztásban.

A németek buzgó szolgálatkészsége fellángolt. Többen tolmácsnak jelentkeztek. Egy századot alkalmaztak is az amerikaiak a ruharaktáraknál, egy pilótaőrmester – könnyű beteg – Kaplan katonai parancsnok második tolmácsa lett a csinos titkárnő mellett. A világ napról napra változott. A kapuőrség helyzete sem volt irigylésre méltó.

Egy ízben például egy kis öreg lengyel zsidó ment a kapu felé, kerek dinnyesapka volt a fején, szivarozott, és még közelebbről akarta nézni az amerikaiak labdajátékát. Az őr csak úgy játékból két golyót eresztett a lába elé.

– You are a „mesüge"! – förmedt az amerikaira vörös arccal a dinnyesapkás, félig angolul, félig jiddisül, és szivarjával megfenyegette őt. – I am a Häftling! – ordította, kidüllesztette mellét, nyolc lépésnél jóval közelebb jött, az amerikaiak ábbahagyták a labdázást, szájuk kissé nyitva maradt.

– Zurikk! – ezt mondta egy izraelita vallású katona, de meglepően udvariasan, és mutatta is. Látszott, tulajdonképpen mindannyian zavarban vannak, mert mi legyen, ha ez a rendkívül öntudatos foglyocska mondjuk még közelebb jön. Mi akkor az ő dolguk? Szerencsére a helyzet magától megoldódott, a dinnyesapkás jól megnézett magának mindent, a labdajátékra helybenhagyóan bólintott, aztán elment. Sem félelem, sem alázat egy pillanatra sem látszott az arcán. Öt évig élt gettóban és koncentrációs táborban.

S ezek a mocskos jövevények mindenüvé befurakodtak. A málnabokrokat lengyelek selypítő gyülekezetei böngészték, ukránok gombát szedtek, a sétautakon lengyel zsidók vitatkozó

csoportjai hadonásztak, a hizlaldában a disznók hátát szlovén parasztok vakargatták. A sétáló németek egy-egy ilyen csoport mellett elhaladva, mindig nagyon fontos beszélgetésekbe merültek. Szemük sarkából néha-néha azonban óvatos pillantást vetettek a betolakodókra, azok rohamos módon és csodálatosan híztak és erősödtek, volt olyan, aki az első héten hét kilót gyarapodott súlyában.

A németek túlnyomó többsége az A-épületben lakott, ez egy nagyon hosszú szárú és nagyon rövid talpú L betű alakjában húzódott. Az L betű szárában, a földszinten és az emeleten, egy-egy végtelenbe vesző nyílegyenes folyosón kétoldalt fehér ajtók nyíltak, hatágyas legénységi szobák és kétágyas tiszti különszobák ajtajai. A csaknem nyolcvan méter hosszúságú folyosót vastag vörös linóleumszőnyeg borította, s öt orvosi osztályon vezetett végig, minden osztálynak külön rendelőszobája, teakonyhája, mosdója és fürdője. Az L betű rövid talpában az emeleten a műtők és a sebészeti osztály, a földszinten a laboratórium és az igazgatói irodák voltak elhelyezve. Az épület alatti betonozott szuterén katonai és kórházi ruharaktárak célját szolgálta, ide egy röntgenállomást is építettek, hogy repülőtámadások ellen védve legyen.

Az A-épület előtt hatalmas nyílt térség gyepággyal, fácskákkal, séta- és autóutakkal, a térség másik oldalán az L betűvel egy óriási E betűt formáló épület nézett farkasszemet, csakhogy ennek két középső szára volt. E nagy épület földszintes szárában, valamint egy emelet magasságú négy szárnyában B, C, D, F betűkkel és római számokkal jelzett betegosztályok, összesen tíz „Station" foglalt helyet.

A nyomorult idegeneket szállító amerikai teherautókkal arányban, fokozatosan előbb az E betűből költöztették ki a németeket. Legfelső szárnyában már régen szovjet polgárok laktak, végében még mindig a Luftwaffe férfi és női betegei éltek. (Babrián tanárék szobája a 131-es, az E-betűnek egyik szárnyában, felülről a másodikban – a szovjet polgárok ablakaival nézett szembe, azoktól nagy füves és fás térség választotta el.)

Hátul, az erdőben, a fák között, fehér függönyös ablakú zöld faépületekben mindenféle „segédnépek" laktak: vlaszovista ukrán ellenforradalmárok s az európai népek mindenféle söp-

redéke: olyan románok, jugoszlávok, hollandok, lengyelek, magyarok, sőt törökök, akik hitlerista szolgálatban, német segédrendőri, SS vagy katonai egyenruhában betegedtek meg, s még a Birodalmi Egészségügyi Szolgálat helyezte őket ide.

E bódékon túl hullámbádogból készült nagy garázsépületek következtek, majd a mosoda hosszú fémbarakkja. Mindig volt itt bámészkodó, mindig volt itt látnivaló: a száradni kiakasztott fehérneműtől kezdve a kovács- és asztalosműhelyekig, s különösen a nagymosoda pompás gépi berendezése: óriási körforgó mosógépek, gőzkatlanok, üstök, kazánok, dagasztókarok, elektromos szárítók, vasalógépek; a mosodát is az Aachenből kiürített franciskánus nővérek vezették. Az út mentén két elhagyott benzinkút álldogált, e kutakat és a nagy garázsépületek hullámbádogját a háború utolsó napjaiban felülről jövő gépfegyvergolyók lyukasztották rostává. És mindezeken túl a kertészet épületei, az üres istállók, a fűvel és bojtorjánnal benőtt óriási sportpálya következett.

Az épületek tetején mindenütt vöröskereszt. Elöl a főkaputól balra a személyzeti barakkok elzárt, külön negyede húzódott nagy területen, jobbra a gépi felszerelésű konyhák, 1400 emberre méretezve, a szénraktárak, a hullaház s egy kis fenyőerdő.

Ez volt Grauing. Zárt világ. A német légierő kertje. Kincseket érő fehérneművel, orvosi gépekkel, műszer és gyógyszerraktárakkal.

A németek mélyen hallgattak. A leltárt dr. Reichling égette el, április 30-án, délben, az amerikaiak megérkezése előtt, a „Rechnungsführer" a karját lendítette, és sírt, a „Kammerführer" ezen a délutánon kinyitotta a ruharaktárakat, utalvány nélkül vadonatúj ingeket, cipőket és egyenruhadarabokat osztott ki boldog-boldogtalannak lázas sietséggel. A pince röntgenállomásának nagy lámpája e napon délután négy órakor kiégett, a vegyszerek eltűntek a laboratóriumból, öt mikroszkópnak és egy nagy centrifugának is lába kelt. Egy ápolót ismeretlen tettesek agyonvertek a kis fenyőerdőben.

Az ápoltak, az orvosok, a szent nővérek, az ápolók, az irodai személyzet és a nemi mellékfunkciókba kitűnően betanult mosogató- és szobalányok: a németek hallgattak.

Elsősorban bizonyos férfibetegekről hallgattak. E betegek gyanúsan új repülőegyenruhát viseltek, úgy mint a többiek.

Május 25-én hét ilyen ápolás alatt álló repülőtisztet vittek el az amerikaiak, miután valami lajstromból kiderült, hogy azok nem repülők, hanem a halálfejes SS kötelékébe tartoznak. Egy nyolcadik, a sebészeten haldoklott. Elvitték dr. Beckmann főorvost, a híres tüdőspecialistát is, miután SS obergruppenführeri rangja megállapítást nyert.

Grauing hallgatott.

A német orvosok szolgai módon biflázni kezdték az angol nyelvet, néhányan gyakorlásképpen egymás között is angolul beszéltek. A pártjelvények ott úsztak a szennycsatornában, a nyelvleckék tanulói meglepő gyorsasággal sajátították el az amerikai idiomatizmusokat - hello boys! - köszönt május 18-án dr. Tassler főtörzsorvos az orvosi ebédlőben - son of a bitch, szuka fia! - köszönt vissza pompás humorral dr. Kunze törzsorvos. Aztán leültek a leveshez, amerikai módra vigyorogtak kissé, s csak az első kanál híg lötty után kezdték ráncolni homlokukat, amikor az egyik fiatal bajor segédorvos a kelkáposztaleves fölé hajolva ezt mormolta társának: „Volksverräter!"

Mindannyian jól hallották ezt, ijedten pislogtak levesük felett.

1945. július 11-én, Babriánék megérkezése utáni reggelen a kórházi iroda ágynyilvántartója ezt mutatta:

A 111. Med. Coll. Co beutaltja	287 fő
Birodalmi Egészségügyi Szolgálat	695 fő
Üres ágyak száma	88
Összesen	1070 ágy

Ezen a napsütéses júliusi reggelen, még reggeli előtt, úgy nyolc óra tájt a 131-es szoba lakói egy Annie nevű mosolygós és pisze fiatal világi ápolónő vezetésével elindultak az A-épület felé. A két nagy épület közötti virágágyakon kertészek dolgoztak, a fűszálakon vízcseppek reszkettek, szürke gumitömlő kígyója húzódott végig az úton, az öntözést már befejezték.

Az ösvényen libasorban mentek, kényelmes nemezpapucsaikban kissé dülöngélve, elöl az Annie nevű pisze német nő, szorosan mögötte Mikula Károly, le nem vette szemét a nő lábáról,

aztán a többiek, leghátul Zák Ede bandukolt. Az A-épület kapuján belépve jobbra fordultak, felmentek vagy négy lépcsőn, s benyitottak egy nagy szobába, ahol hosszú asztalnál fehér ruhás nők dolgoztak, vércseppeket kentek kis üveglapokra, pipettákkal szájukban vért szívtak a sorban várakozók mutatóujjából, kémcsövekbe mindenféle vegyszereket öntöttek, bunzenlámpák égtek. Vérszag is volt meg mindenféle vegyszer szaga, előttük három nő és négy férfi állt sorba az asztalnál és várt.

– Ni, egy honvéd! – mondta Mikula meglepetten – szolgája, szakaszvezető úr!

A sorban utolsónak álldogáló, harminc év körüli, erőteljes zömök férfi a magyar királyi honvédség barna egyenruhájában, gallérján három csillaggal, hátrafordult.

– Szolgája – szólt –, maguk kicsodák?

– Mink dachauiak vagyunk. – Mikula örvendezve és bizalmasan az előtte álló szakaszvezető vállára tette kezét – tegnap jöttünk. Maguknak is vért vesznek, koma?

– Szóval maguk jöttek tegnap? – A szakaszvezető két lépést előrement, mert előtte a sorban két ember vérét felkenték már a fehér köpenyes nők, Mikula és a többiek rukkoltak utána.

– Maguk mikor jöttek? – kérdezte Mikula.

– Mink áprilisban – a szakaszvezető visszafordult. – De maguk jobb kosztot kapnak.

– Miért kapnánk?

– Azok is magyarok? – kérdezte az egyenruhás, és Mikula háta mögé mutatott.

– Ezek mind. Dachauiak.

– Az én unokabátyám régi szociáldemokrata Kispesten mondta a szakaszvezető.

– Na és? – kérdezte Mikula.

– Csak mondom. Nevem Kocsis Gusztáv.

Ezzel a párbeszéd be is fejeződött, mert a szakaszvezetőnek beleszúrtak a mutatóujjába, két perc alatt végeztek vele, s már mondta is a fehér köpenyes nő: – A következő ..

– Megvárom kinn – szólt Kocsis.

– Helyes – felelte Mikula, nyújtotta az ujját, bámészkodott a kibuggyanó vércseppre, melyet üveglemezre kentek, még vékony csövön kis vért is szívtak a szúrásból. Papírvattát kapott az ujjára.

– Még röntgenre megyünk – figyelmeztette Zák, Mikula menőfélben bólintott, a folyosón vár ő is.

Aztán mindannyian végeztek a vérvizsgálattal, fehér vattával ujjukon künn gyülekeztek, jött a pisze Annie nővér, s az ő vezetésével elindultak röntgenre. Mikulát nem látták sehol. Egy lépcsőn mentek lefelé, leértek a pincébe.

A homályos, hosszú pincefolyosó végén, a röntgen ajtaja előtt, hosszú padokon, dróthálóval védett apró villanykörte gyér fényében vagy tízen várakoztak. Ott üldögélt Mikula is Kocsis szakaszvezetővel bizalmas barátságban, teljesen elmerültek az érdekes beszélgetésben. A többiek, nagyobb részt lengyelek: egy volt katonai hivatalnok, egy Swierat nevű aranyfogú szőke, továbbá a fekete férfi, aki abban a kisvároskában levizelte a szobrot és még vagy öten. Schütz és a gyerek tüstént odamentek a röntgenszoba ajtajához, és nézegették a világító meg kialvó felírást: „Achtung! Aufnahme!" – még az orrukat is odadugták az ajtóhoz. Zák leült a padra, és kezet fogott a szakaszvezetővel.

– Itt van az a tanár, akit mondtam! – szólt Mikula felnézve. Felállt, vele együtt a szakaszvezető is.

– Ez az én komám – szólt –, izé... hogy is...

– Kocsis Gusztáv.

– ...Szóval Kocsis szakaszvezető úr, ez meg itten...

– Menjenek a fenébe! – mondta a tanár, és egyszerűen otthagyta őket. Mikula meghökkenten simogatta bajuszát, a szakaszvezető elvörösödött.

– Én is magyar vagyok – mondta végül –, én mindig pártoltam a zsidókat.

– Én nem vagyok zsidó – mondta Kosaras.

Csend lett.

– Urak – szólt közbe Mikula –, értsük meg egymást, mink magyarok.

– Mi a szakmája? – kérdezte Kosaras.

– Negyvenegy óta katona vagyok – felelt Kocsis. – A Thék-gyárban dolgoztam, asztalossegéd.

– Maga Szálasiékkal jött ki? – kérdezte hirtelen Kosaras.

– Hm – mondta a szakaszvezető.

– Ő mondja, hogy nem politizál. Elvégezte a munkáját. Székeket csinált – szólt Mikula. – Minek pártoskodunk, mi magyarok?

– Az én anyám Pécelen él – szólt a szakaszvezető –, engem kihoztak!

– Ide hallgasson! – mondta Kosaras. – Április elején én egy éjszaka feküdtem a blokkban Dachauban. Érti? Csönd volt, és valami katonák masíroztak a tábor falán túl. Azok is magyarok voltak, az éjszakai csöndben hallottam tisztán, amint magyarul énekeltek.

– Látja! – kiáltotta elégedetten Mikula – nincs szebb, mint a magyar nóta!

– Azt énekelték: „De szeretnék, de szeretnék Szálasival beszélni!"

Csönd volt.

– Nem volt maga köztük? – kérdezte Kosaras. – Miért fogjon a tanár magával kezet? Majd otthon.

A szakaszvezető nézte a homályban Kosarast, nem látta jól az arcát. Vállat vont, és elindult a hosszú, homályos folyosón egyedül. – Büdösök – gondolta, és nagyon lassan ment, Kosaras szinte megsajnálta.

– Miért köllött egy magyart így megbántani? – mondta szemrehányón Mikula – itt van a bajban szegény. Ez egy proli!

– Ide hallgasson – szólt Kosaras –, hagyja maga is abba. A Schallmeyer is proli volt, és miniszter a nyilas kormányban.

Azzal fogta magát, és odament, leült a tanár mellé a padra. Két perc múlva Mikula is ott volt mellettük.

– Pedig érdekes dolgokat mesélt!

– Sokáig kell itt várni – szólt a tanár Zákhoz.

– Azt meséli, decemberben jött el Pestről, karácsony előtt. A Lánchidat felrobbantották.

Senki sem felelt.

– Az Erzsébet-hidat felrobbantották!

– Nem igaz – a tanár arca vörös volt –, hazugság!

– Ő mondta – intett fejével Mikula. – Felrobbantották a Ferenc József-hidat.

– Hallgasson! – kiáltotta Babrián. – Nem érdekelnek a hírei.

– A Horthy-hidat és az Összekötő vasúti hidat is felrobbantották – folytatta könyörtelenül Mikula. – Budát összebombázták, Pestet ő nem tudja, és ha maguk nem jönnek és nem sértik meg, még tovább is mesélt volna...

A lengyeleket most, mind a nyolcat, behívták röntgenre, ők

hatan egyedül maradtak a hosszú padon. Hallgattak. Kosaras az orrát vakargatta, a tanár a lábát nézte, Zák Ede a fiára gondolt, hogyan kezdje most majd keresni, Makkos Jóska kenyeret rágcsált.

– Magyar lányok is vannak itt a D-Stationban! – mondta Mikula, de ez a hír már nem érdekelt senkit. Bentről, a röntgenről egyszerre csak nagy csörömpölést, ordítozást, jajveszékelést, lábdobogást hallottak, mintha hirtelen földrengés támadt volna, s zűrzavaros hangok, mindenféle zuhogás közepette belülről hirtelen felszakították az ajtót, övig meztelen ember ugrott ki rajta, fejéből, arcából csorgott a vér, magas, vékony hangon sikoltozott, mint a leszúrás előtt álló disznó, és rohanni kezdett a homályos folyosón. Az ajtón kizúdult utána a lengyelek tömege, azok is derékig meztelenek voltak, rettentő ordítozás támadt künn a folyosón is – eszesz! eszesz! – ezt ordították a lengyelek, és rohantak ők is a folyosón a menekülő után, akinek útját a meszelt pincefalra freccsenő vér jelezte, a röntgenszobából vörös fény sugárzott, a pokoli világításban egy fehér köpenyes német orvos jelent meg az ajtóban, s kezét tördelte, hallani lehetett, amint azok dobbanó léptekkel rohannak fel a lépcsőn. Ők mind a hatan önkéntelenül felugrottak, Jóska tüstént futni kezdett az üldözők után, mögötte Schütz kissé dülöngélve, Mikula is nyomban utánuk indult.

– Azt kiabálták: SS! – szólt Kosaras.

– Nézzük meg, mi az? – mondta Zák Ede.

– Röntgen? – kérdezte még a tanár, s a német orvos tagadó fejmozdulatára ő is elindult a többiek után. Felértek a lépcsőn, az A-épület kapuja előtt rengeteg ember állt, csupa fogoly volt, heten övig meztelenek, néhánynak kezében bot, soknak a cipője meg a nadrágja véres volt, az aranyfogú lengyel éppen dobta el husángját.

Aztán csönd lett. A sárga homokos kerti úton övig meztelenül ott feküdt az a lengyel, aki Nagy Frigyes szobrát levizelte, orra betörve, szájából vér szivárgott, koromfekete, kusza haján vércsomók alvadtak, szeme csukva, talán nem is lélegzett.

– Mörder! – mondta egy hang németül, s valaki még egyet rúgott az élettelen testbe.

– Mi történt? – kérdezte Schütz a kis Geldomarastól, aki szintén ott álldogált.

– A lengyelek agyonvertek egy SS-t – felelte a kis litván. – A röntgenen levetkőzött, és látták a hóna alatt tetoválva a vérjelzést. Akkor neki! Biztosan sokat gyilkolt ez még Litvániában is. Azt mondják, az anyja lengyel volt.

Szirénáztak, két dzsipen jött az őrség géppisztolyokkal. Az amerikaiak leugráltak a gépkocsikról, és nagyon komor arccal fegyverüket a tömegnek szegezték. Nagy csönd volt, nem mozdult senki az élettelen test mellől. – SS – mondta egy hang, és a tömeg zúgott utána. Az amerikaiak végül a puskák agyával lökdösték félre az embereket, vagy hatan fegyverrel kört formáltak a fekvő körül, puskájuk csöve a tömeg felé irányult.

– SS! – mondta egy másik hang, és öklök emelkedtek a levegőbe Az épület kapujában megjelent a magas, sovány dr. Sovinsky kórházigazgató, nagyon sápadt volt az ő arca is, mögötte egy német orvos és két apáca, de azok nem mertek kijönni a kerti útig.

Sovinsky végül mondott valamit lengyelül, és utat tört magának, letérdelt a testhez, hallgatózott, rázta a fejét.

– Szmrt! Tode! Halál!

De valamit angolul is dünnyögött, úgy, hogy csak Kaplan értse. S intett a kapuban álló apácának, az eltűnt. Kisvártatva két ápoló jött hordággyal, sápadtak voltak félelmükben.

A botok azonban már a földön hevertek, a tömeg hátrahúzódott, és kicsit meg is ritkult: a derékig meztelenek, meg akiknek vér freccsent a cipőjére vagy ruhájára, azok most kijózanodva igyekeztek észrevétlenül eltűnni.

Az amerikai őrmester odalépett a hordágyon fekvő összezúzott testhez. Felemelte az élettelen jobb kart, s a hóna alatt megnézte a tetoválást.

– Go on! – intett, a német ápolók elindultak a ringó hordággyal. Az A-épülettől elkanyarodtak balra, a kapuőrség felé. A nagykapu mellett az egyik vasrácsos ablakú barakk, még a német időkben, kórházi fogda céljait szolgálta.

– Szigorú vizsgálat jön! – kiáltotta Kaplan őrmester. Dr. Sovinsky fordította németre és lengyelre. Egyelőre azonban nem fogtak el senkit. Az amerikaiak puskával, géppisztollyal mentek a hordágy után, mögöttük lassan gördült a két dzsip. Mire az aludt vérrel borított, övig meztelen test a rácsos barakkhoz érkezett, ott egy német sebész várta. A fekete hajú még nem volt

halott, az eszméletlenséget életveszélyes fejsebe, a lélegző központ részleges bénulása okozta. – Életben maradásának eshetősége azonban elég csekély – állapította meg dr. Schmidthauer.

A sárga kerti úton a fekete foltokat sokáig bámulták még mindenféle emberek. Az A-épület ablakaiban muskátlik bólogattak, és senki sem mutatkozott, a német tisztek ágyuk szélén ültek, szobájukból hallgatták az idegen nyelvű zsivajgást, két kertész friss sárga homokot szórt az útra, a fekete foltok azonban újra és újra átütöttek a friss homokon. Az A-épület nagy órája negyed tízet mutatott.

Kosarasék már otthon voltak a 131-es szobában, éppen reggeliztek, amikor bejött a lányosképű, rendkívül fiatal orvos, s félszegen meghajolt, megmondta a nevét: dr. Josef Müller, a Station alorvosa. Hóna alatt papírok, engedelmet kért, és leült az asztal mellé, kissé szaglászott: bizonyára éhes volt, látta a tejet, a fehérkenyeret és a vajat. A németek csak 1120 kalóriát kaptak. A csészék között kiteregette papírjait.

– A kórtörténet miatt, ugyanis – mondta elfogódottan, s ültében megint meghajolt –, mikor tetszett születni? – kérdezte elsőnek Zák Edétől, s írta.

Zák Ede:

született 1897. október 7-én, Újpest, foglalkozása Schneidermeister, magyar, Dachauból jött, mikor betegedett meg: nem tudom, talán januárban, édesatyja Zák Ágoston, anyja Károlyi Júlia, szülei nem élnek.

– Családi állapota? – kérdezte az orvos – nős, nőtlen, elvált, özvegy?

Zák hallgatott. Az orvos megismételte kérdését.

– Nős voltam – felelte végül Zák.

– Életben levő gyermekeinek száma?

– Nem tudom – mondta Zák, s az asztalt nézte.

– Ez miket kérdez! – szólt dühösen Mikula.

Nagy csend volt. Az orvos kicsit elvörösödött.

– Hány testvére él? – nyögte végül.

– Azt hiszem, egy. In Szatymaz.

– Milyen betegségei voltak életében?

Zák Ede nem tudta németül a bárányhimlő, a vakbélgyulladás és a mellhártyagyulladás nevét, melyeken élete során átesett. A tanár megmondta.

– Köszönöm – sóhajtott az orvos –, a többi adatot majd a vizsgálat során. Jetzt Herr ..

Josef Kosaras:

geboren 1920. augusztus elsején, Budapest.

– Szép város – mondta dr. Müller –, voltam ott.

Kosaras merőn nézte az orvost, senki sem szólt egy mukkot sem. A kis dr. Müller összerezzent, mintha megértette volna a hallgatást.

– Ihr Beruf? – kérdezte halkan.

– ...foglalkozása cipőfelsőrész-készítő, magyar, atyja Kosaras Béla, anyja Kis Erzsébet, anyja él, nőtlen, bátyja van, skarlátja volt és lábtörése... – sorban mindenre felelt. A tanár következett.

Michael Babrián:

született 1909. január 14. Budapest középiskolai tanár.

– Magyar? – kérdezte a kis orvos.

Babrián hallgatott, a töltőtollát nézte dr. Müller kezében.

– Igen – mondta végül.

– Jude? – kérdezte egy csepp hallgatás után a kis orvos, és nem mert felnézni – ...az amerikaiak kívánják ugyanis... a statisztika miatt – tette hozzá.

– Jude – mondta a tanár –, édesatyja Johann Babrián, anyja Király Anna, nem élnek, családi állapota elvált, élő testvére van-e: nem tudja, agyhártyagyulladása volt 1943 novemberében...

Herr Karl Mikula:

– Kaufmann von Schreibmaschinen! – ezt németül mondta, jó hangosan, a többi kérdésnél azonban megakadt, Kosaras és a gyerek segítettek neki felelni:

– ...született Kaposváron, 1907-ben, Dachauból jött, apja Mikula Nándor, édesanyja Krompecher Mária, apja él, 68 éves, az egy remek ember, ő magyar, nős-e?... hm... nőtlen! Gyermeke alma, két testvére él, betegsége: tüdőcsúcs-hurut... kankó, ezt halkan mondta, Makkos Jóska tüstént vigyorogni kezdett.

– Meine Name ist:

Herr Josef Makkos:

– mondta a gyerek – geboren Olaszliszka!

Az orvos segélykérőn körülnézett.

– Hogy lehet ilyen helyen születni? – szólt kárörvendőn Mikula – ott hamisította a Friedländer a százpengősöket!

Kosaras végül leírta az orvosnak a nehéz magyar helységnevet. Hát igen...

...A gyerek 1932-ben született, most Dachauból jött, előzőleg Auschwitzban, Augsburgban és Kauferingben dolgozott, március óta beteg, apja Makkos Miksa, anyja Kreisel Fanny.

– Élnek-e a szülei, Herr Mákkosz?

A gyerek hátat fordított az orvosnak, és nem felelt többé egy szót sem. Csend lett. Hiába próbálkozott vele Kosaras is meg Mikula is – menjenek a francba maguk is! – ezt morogta, és csak ült az ágyán. Az orvos nem tehetett mást, félretette a gyerek kórlapját, és Schützét vette elő.

Schütz Rafael:

született 1924-ben Magyarláposon, apja Schütz Méir, anyja Berger Lea, nem élnek, a németek megölték őket.

– Entschuldigung – mondta rendkívül bárgyún a kis orvos. Schütz vállat vont: ő nőtlen, gyermeke nincs, testvére Schütz Hirsch, nem tudja, él-e.

– Magyar?

Rufi a plafonra nézett, valami istent keresett a német menynyezeten, feleljen az erre a kérdésre. Amikor született, Magyarlápos a románoké volt. Szülei egymással zsidóul, vele magyarul, a vevőkkel románul beszéltek, apja a férfiakkal szombaton kizárólag héberül. Bejöttek Horthyék 1940-ben.

– Staatenlos – döntött végül Schütz Rafael –, hontalan. Jude. Betegségei: szamárköhögés, hasgyulladás.

Az orvos hümmögött. Beírt valamit, összeszedte az iratokat, félszegen meghajtotta magát, fél szemmel a vajra pislogott és elment.

Az ágyon hevertek. Kosaras bekapcsolta a hangszórót, házi hanglemezeket közvetítettek az irodából. Schütz és a gyerek mégis felkászolódott, és együtt elindultak a litvánokhoz. Bejött az Elza nevű cselédlány, hogy a kávéscsészéket és tányérokat kivigye. Mikula közönyt színlelt, és jobb foglalatosság híján a saját tenyerét nézegette, mi érdekes látnivaló lehetett azon? A lány az asztalon rakosgatott, Mikula nem mert odanézni, végül cigarettára gyújtott. Elza egyszerre csak letette a tálcát, és odajött hozzá.

– Tud jósolni? – komoly arccal nyújtotta tenyerét.

Mikula nem értette a kérdést.

– Hogy érzi magát? – kérdezte Elza.

Mikula makacsul a falat nézte. A lány hirtelen fejbe ütötte őt, aztán felkapta a tálcát és kiszaladt.

– Ez mi volt? – kérdezte Zák Ede. Mire Kosaras:

– Szerelmi vallomás!

– Utána kéne futni – gondolta Mikula és felült.

– A bajor nők szeretik a vörös bajuszt! – így Zák.

– Tudja a nyavalya, mit akar? – csóválta a fejét Mikula, s hirtelen visszafeküdt. Zák tüsszentett, Mikula keservesen hahotázni kezdett.

– A tenyerébe kellett volna köpni! – gondolta.

Zák Ede szemöldökét ráncolva feküdt, a falat nézte. Kosaras erősen töprengett valamin, a tanár is mélyen elmerült gondolataiba.

– Micsoda nevetség – gondolta. – Jön egy német és kérdez, mi egyszerre a legnagyobb zavarba jövünk. Mint a hülyék. Ki vagy? Nem tudom. Apád él? Nem tudom. Testvéred van? Mi vagy, magyar? Hol az anyád? Nem tudom. Milyen országban születtél? Román vagy? Mi a város neve?

– Igaza van, tanár úr, borzasztó ez! – Kosaras felkönyökölt.

– Nem igaz! – kiáltotta Zák – ezt nem hiszem a Lánchíddal!

– Ki beszélt a Lánchídról? – kérdezte dühösen a tanár.

– Hát nem azt mondta? – szólt Kosaras.

– Én?

– A Lánchíd! Ezt hallottam én is – erősítette meg Zák Ede.

– Még jajgatott is – szólt Mikula.

– Nagyon elgondolkoztam – mondta a tanár vörös arccal.

– Én meg arra gondoltam – így Kosaras –, nincs még huszonnégy órája, hogy itt vagyunk. Mintha egy éve lenne.

– Haza kellene menni – a kis szabó keserves arccal felült.

Nem felelt neki senki.

– Bánom is én a fehér ágyakat – mondta –, otthon csak barna faágyam van.

– Nekünk is – szólt Kosaras.

– Egy borjúpörkölt a Miksa utcában! – kiáltotta váratlanul Mikula.

– Tanár úr, maga megígérte, hogy elmegyünk az amerikai őrmesterhez a Zsiga végett.

– Az most nyomoz – mondta Mikula –, nem ér rá. Jól agyonverték azt az SS-t. Teljesen összetörték a pacekját.

– Megmondjuk neki angolul – szólt Zák –, kerestesse a fiamat. Zák Zsigmond, született 1932-ben.

– Délután – felelt rá a tanár.

Hallgattak.

– Az én apám szövősegéd volt – szól elgondolkozva Kosaras –, hát a maga apja, Babrián úr?

– Tanár.

– Régen meghalt?

– 1944-ben.

Csönd.

– Németországban? – kérdezte most Zák.

– Nem. Október 15-én volt a temetése Rákoskeresztúron.

– Szerencse – mondta Zák. Kicsit megijedt saját szavaitól, de a tanár bólintott, mint aki természetesnek találja a kijelentést.

– Azon a napon nekünk egy smasszer mondta, hogy a Horthy fegyverszünetet kért az oroszoktól – szólt Kosaras. – Délután már lövöldöztek... akkor mi már Komáromban voltunk. Tudtuk, hogy nincs fegyverszünet. Nem kaptunk enni.

– Én már akkor lágerben voltam – szólt közbe Zák Ede.

– Maga még szabad volt, mi? – kérdezte Kosaras a tanártól.

– Szabad. Kinn voltam a temetésen, rajtam kívül csak a két keresztény sírásó. Hantolták már fel a sírdombot, akkor mon-

dom én: – Emberek, állj! Az apám mellén rajtamaradt a csillag! – Megálltak az ásásban. – Mit árt az a halottnak? – mondta az egyik. – Igaz – mondtam én –, a ruhával együtt elrothad majd az is! – Ők csak néztek. – Menjen gyorsan haza – szólt a másik–, tán még visszajut a városba.

– Milyen volt Pest? – kérdezte Kosaras – örültek?

– Hallgattak a villamoson. Arra kifelé már lövöldöztek. Azt gondoltam, levesznek a pótkocsiról, két gyászfátyolos asszony nagyon nézte rajtam a sárga csillagot. De még hazaértem a Bulyovszky utcába. Hat órakor jöttek, hogy beszél Szálasi a rádióban. Csak huszadikán vittek el a házból a nyilasok.

– Azzal most mi lehet – szólt Zák –, azzal a Szálasival?

– „An alle Patienten" – mondta egy hang Kosaras mellett a rádió hangszórójában, mindannyian összerezzentek, olyan váratlan volt ez, a tanár torkát összeszorította egy láthatatlan kéz. „Minden beteghez! A volt foglyokat az igazgatóság mozielőadásra hívja meg délután fél öt órára a moziterembe: A-épület, manzard. Széket mindenki hozzon magával."

Ugyanezt megismételte egy másik hang oroszul, egy harmadik hang lengyelül, egy negyedik jiddisül.

– Egy pillanatra már azt hittem, megint valami politikai cirkusz! – szólt megkönnyebbülve Zák.

Délután négy órakor a két épület közötti térség tarkállott a csíkos ruháktól s a vállon vitt fehér székektől. Zák és a tanár éppen akkor jött vissza a központi irodákból: – Kaplan őrmester elutazott! – közölte velük a német titkárnő – holnapután tessék.

Széket fogtak ők is a hónuk alá, s mentek felfelé az A-épület lépcsőjén. Előttük három szovjet polgár, mellettük két lengyel, mögöttük ott szuszogott roggyanó-csosszanó léptekkel nemez papucsában a kopasz, hosszú mongol a 134-es szobából, ez a mongol olyan gyenge volt, hogy a széket is alig bírta fel a lépcsőn, ám a hosszú pipa most is ott lógott a szájában kialudtan.

Fenn, a terem bejáratánál két német ápoló állt, de nem kértek sem jegyet, sem pénzt. – Biztosan csak a rend miatt – gondolta Zák.

– Szép nagy padlásterem – mondta a kis szabó odabenn, ami-

kor körülnézett. Baloldalt, közvetlenül a gerendás mennyezet alatt, apró ablakokon jött be a világosság, a mennyezet a tetőnek megfelelően ferdén ereszkedett jobb felé, a jobb oldali falnál a terem olyan alacsony volt, hogy állni nem is lehetett, legfeljebb ülni. Elöl, nagy színpadféle deszkaalkotmányon két sovány emberke hadonászott, fintorokat vágtak, és esetlen bakugrásokkal próbálták szórakoztatni a gyülekező nézőket, néhányan tréfásan kiáltoztak, végül leráncigálták őket a dobogóról. Geldomaras volt az egyik s egy ugyanolyan kistermetű honfitársa volt a másik, sértődött arcot vágtak.

A terem zsibongott. Székeket húzkodtak, ismerősök és ismeretlenek kiáltoztak át egymásnak, sokan ide-oda vitték széküket, míg az elhelyezkedést megfelelőnek találták. Mások csoszogtak, tapsoltak, pedig csak negyed öt volt még. Ott keringett szép tigrisruhában Schütz Rufi is a székével, végül mégiscsak leült a tanárék mellett, jobboldalt a harmadik sorban.

– Én nem láttam még mozit – mondta tüstént Babriánnak –, a vallás miatt mink Láposon sosem mentünk oda.

Egyébként nem ő volt az egyedüli ebben a bosnyák jelmezben, voltak ott szép számmal mások is, általában aki csak tehette, a kórházi ruha helyett jól kiöltözködött mindenféle egyenruhákba, hogy kincseit fitogtassa.

– Ülj le már, Miska! – kiáltott egy hang a terem bal oldalán ülő szovjet polgárok között, mire nagy nevetés támadt. Az első sorban ott ült a Miskának nevezett kétméteres ukrán, aki tegnap Babriánnal csizmát cserélt, azt nevették, mert ülve is akkora volt, mint más közönséges mozinéző állva. Miska fogta székét, intett hordómellű barátjának, és hátrább vonultak, bal tenyerükbe tették iszonyú jobb öklüket, és hallgatva vártak.

– Ócskaság! – gondolta rosszkedvűen Mikula. A délutánt Kocsis szakaszvezetővel töltötte, s izgalmas terveket készítettek a jövőre. Megbeszélték, hogy másnap kimennek a faluba szétnézni. A szakaszvezető tudott egy rést az erdő felé a kerítésen, ott kijuthatnak, anélkül, hogy az őrség észrevenné. Kenyérért és vajért a németektől majd még inget is cserélhetnek. A tervezgetés végén Mikula rávette Kocsis Gusztávot, hogy az is jöjjön vele együtt a moziba. A szakaszvezető eleinte – Mikula számára teljesen érthetetlenül – húzódozott, végül mégiscsak jött egy székkel.

Az ajtónál a német ápolók meglátták Kocsis Gusztáv barna honvédegyenruháját: zöld parolin három csillag. Nem engedték be az istennek se!

– Schnell abhauen! – mondta az egyik – még úgy járhat, mint a délelőtti...

Kocsis Gusztáv magyar királyi szakaszvezető kullogott vissza a lépcsőn a székkel, a szembejövők megnézték, s gondoltak, amit gondoltak.

Itt benn, a teremben izgatott főkereskedők cikáztak a külön csoportokban ülő nemzetek között. Egy férfi óvszert árult, egy másik teljesen értelmetlen díszgombokat akart mindenáron eladni, egy harmadik fehérkenyérrel házalt, mintha még foglyok lennének és valakinek is szüksége volna valaha erre! Ezt a bárgyú árust minden néző kinevette, ő csak járkált a jugoszlávoktól az oroszokhoz, onnan a lengyelekhez, majd a zsidókhoz, végül megállt a terem közepén. Két cigarettát szeretett volna egy nagy darab kenyérért.

Kosaras nagyon nézegetett a terem közepe felé.

– Mit néz, Kosaras? – kérdezte Zák – mit néz olyan nagyon?

Kosaras elvörösödött, a jugoszlávok között ott ült a fekete hajú tanítónő, jobb profilja élesen kirajzolódott a behulló fényben, a bal halántékától a szájáig húzódó vékony vonal most nem látszott. Egy másik lánnyal ült, nevettek éppen, akkor észrevette Kosarast.

– Nézi magát – mondta Mikula irigyen –, egészen csinos, csak kicsit gebe.

– Hol? – kérdezte a tanár is. A lány már elfordult.

Fél ötkor két német ápoló befüggönyözte az ablakokat, villanyt gyújtott. A zsúfolt teremben hátul még álltak is sokan, akik nem hoztak széket magukkal. Fülledt meleg volt. Sovinszky igazgató felállt a dobogóra, németül, majd angolul beszélt a nézőkhöz. Üdvözlő szavait Julek Leder, a szőke „bizalmiférfi" tolmácsolta lengyelül és jiddisül, rendkívül hivatalos arccal.

– Fordítsa le valaki oroszra is! – mondta végül dr. Sovinszky. Egy alacsony termetű orosz felállt egy székre.

– Itt vagyunk, karasó! – szólt, azzal leszállt. Nagyon megtapsolták.

Eloltották a villanyt, a sötétségben nyomban tréfás felkiáltá-

sok hangzottak, egy lengyel férfi női hangon kiáltozott, néhányan cuppogtak, peregni kezdett a híradó.

Ebből Schütz Rufi, aki a vallás miatt életében most volt először moziban, a következőket látta:

Sötétség van, azt se tudja az ember, hova nézzen. Valahonnan szomorú zene szól, mély hangok jönnek. Egyszerre csak a lepedőn megjelenik sok keresztény ember szakáll nélkül, lassan mennek valami után. Mindenféle kocsik. Mindenkin ruha van! Egy ilyen ruha még kétszáz cigarettánál is többet ér! Egy menő ember a fülét vakarja. Nők sírnak. Hát ez valami temetés, látszik a sok koszorútól. Egy hang a lepedő mögül mindenféléket mond, de ebből egy szót sem lehet megérteni.

A tanár ezt látta:

Gyászzene szól, Beethoven Eroicája. – Franklin Delano Roosevelt temetése – mondja a szpíker. Százezres tömegek álldogálnak a gyalogjárón: férfiak, nők, gyermekek. Hosszú gyászmenet vonul a koszorúkkal borított gyászkocsi után, a szenátus, a képviselőház, a legfelsőbb bíróság tagjai, a szövetségesek katonai küldöttségei.

A híradóhoz nem voltak feliratok, az amerikai szpíkert a nézők közül csak kevesen értették. – Roosevelt! – mondta mégis egy hang, s a termen végighullámzott lengyelül, németül, oroszul, magyarul, szlovénul, csehül, zsidóul: President Roosevelt, amerikanszki prezident... Roosevelt... Roosevelt.

A következő képből Mikula ezt látta:

Mindenféle sötét ruhás öreg manuszok. Egy ősz hajú sovány szivar mellére teszi bal kezét, éppen a briftasnijára. („Mennyi dohány lehet benne?") Jobb kezét föltartott két ujjal a levegőbe emeli. Ki a fenék ezek?

– Harry S. Truman, az USA új elnöke esküt tesz az alkotmányra – mondta a szpíker.

– Teljesen fel vannak öltözve! – kiáltotta egy lengyel sóvár szemmel – és ha akarják, szivarra gyújtanak, meg mindenféle pálinkát isznak.

– Csurcsil! – morajlottak a padlásterem nézői a következő képnél – csörcsil, hurhil, kurkul, curcil és még vagy hatféle módon. Ezt már megismerték, ezt igen! Ez jó kövér, összerágott szivarvég a szájában, csak szónokol dühös arccal, aztán meg vigyorog, a szivar hamuja meg csak a kabát hajtókájára hull,

ha ez akarja, akár öt kabátot is kiégethet egy nap, micsoda ferde nyakkendője van? – Ha nekem ilyen nyakkendőm lenne – gondolta a teremben egyszerre vagy tizenöt divatférfiú sóváran –, én azt jobban megkötném. Meg én!

A következő kép aztán elsöpört minden nemzeti különbséget, egyszerre nyolcvan néző kezdett csettinteni a teremben, óriási nyálcsorgás és sóhajtozás támadt, néhányan torokhangon kurrogtak, „Strandszépségverseny Palm Beachben", Mikula fertelmesen szuszogott: fürdőruhás nők!

Hirtelen zsiráfok jöttek.

– Rusnyaság! – gondolta Schütz Rufi – ilyen állat nincs is!

– Harcok Okinawa szigetén a japánokkal.

– Lidicei árvagyerekek Londonban. – Zák Ede csendesen sírdogált a sötétben.

Zene szólt: az Internacionálé. A terem bal oldalán orosz basszusok dünnyögték a dallamot. Csapatok vonultak végelathatatlan sorban, a zene megszakad – május elseje a moszkvai Vörös Téren – mondja a vászonról a hang angolul, de ezt már egyáltalán nem kell magyarázni.

– Moszkva! – kiáltja egyszerre harminc hang a teremben, egy pillanatra egy ősz bajszú egyenruhás férfit is meglátnak, sapkájához emelt kézzel áll az emelvényen, az oroszok a bal oldalon óriási tapsba kezdenek. A terem egy része velük tapsol, Kosaras is.

Sokan mélyen hallgatnak. A nézők között mindenféle ember van: Anders-hadseregbeli lengyel, észt ellenforradalmár, királypárti délszláv.

A híradó végén felgyullad a villany, egy kis lengyel zsidót ölben visznek ki az ápolók, elájult a fülledt teremben. A szovjet polgárok hallgatva ülnek, a vásznat nézik. A tanár megpillantja Makkos Jóskát az első sorban, mellette Julek Leder. – Ez mégiscsak lehetetlen dolog – gondolja Babrián –, valamit kell itt tenni.

Sötét lesz újra. Valaki feleségül vesz egy kísértetet: amerikai vígjáték, felírások nélkül, angol párbeszédek, az amerikai katonák számára készült másolatot vetítik, senki sem ért az egészből semmit.

Schütz ezt látja:

Jön egy nő. Miért van lepedőben? Egy ember jó ruhában van,

és ölelgeti őt mindenki szemé láttára, mint egy pogány. Teljesen érthetetlenül és unalmasan beszélgetnek mindenféle emberek meg nők különböző ruhákban. Schütz arca komor, azok meg csak beszélgetnek, többször ablakokat is betörnek, zsidó embert sehol sem látni. Nem dolgozik senki, nem látható egyetlen kereskedő sem. Miből élnek ezek az emberek? Csak szomorkodnak és hahotáznak. Teljesen fölöslegesen kergetik egymást, mint valami bolondok. Autók is mennek. A legtöbbet ér az egészből a sok jó holmi és a ruhák, és erre ők ügyet sem vetnek. A lepedős nő bemegy egy kulcslyukon, saját szemével látja az ember ezt, különben el sem hinné. Mik vannak a világon. Itt sokat lehetett tanulni – gondolja elégedetten.

Mikula ezt látja:

Ez a kísértet kóser nő! A férfinak biztos sok dohánya van. Egy pillanatra mindenféle jó írógépeket is látni, kár, hogy nem elég közelről. Nagyon jó az a dalbetét meg a tánc. Úgy látszik, érdekes vígjáték ez, csak kár, hogy nincsenek feliratok, és így keveset ért belőle az ember. Hű, a nő a végén eldobja a lepedőt, és ott áll fürdőruhában. A haja biztosan festett, a színházi lapokból tudható, hogy ezek még a fogukat is kihúzatják, és szebbet csináltatnak. Az ilyen hollywoodi spinékhez sok pénz kell. A végén hazaviszi az ipse a nőt. Jól élnek a büdösök Amerikában, pénzt kell szerezni és kész.

Felirat: The End.

Így végződött az első mozielőadás a felszabadulás után. A villany kigyulladt, székeket tologattak, az emberek hangosan tárgyalták a látottakat, és csoszogva indultak kifelé, a terem lassan kiürült. Mennyi sóhajt hagytak itt ezek az iszonyatból, nyomorúságból visszatért emberek, ha mindez hirtelen tollpehellyé változna, egyszerre tetőig érő meleg dunna lenne ez a padlás.

Kosaras az ajtónál került össze a szlovén lánnyal. Egymás mellett mentek le a lépcsőn, Vera Modic is széket cipelt, a csíkos kórházi nadrághoz piros kötöttkabátot viselt, rövid haja már odasimult a fejéhez, csak egy-egy szál meredt akaratosan felfelé.

– Milyen sovány maga – mondta udvariasan Kosaras.

Két köpcös és hegyes hasú lengyel nő ment el mellettük.

– Vagyok sovány – felelte a lány –, na és?

– Nekem tetszik a sovány – szólt merészen Kosaras.

– Másról beszéljünk – így a lány.

– Beszéljünk – mondta Kosaras.

– Miről?

– Hát... – szólt Kosaras –, miről is?

– Te mondsz: jó volt ebéd? Mondom én: nem főzik jól. Volt häftling evésről beszél!

Leértek a kertbe. Mögöttük Zák és Mikula ment, a harcsabajszú könyökével már harmadszor döfte oldalba Zák Edét, hogy figyelmeztesse az előttük beszélgetőkre.

– Miért hallgat? – kérdezte a tanítónő.

– Hazakísérem.

– Majd mi hazavisszük a székét, Kosaras úr – szólalt meg a hátuk mögött Zák Ede, meg is fogta rögtön a fehér széket, ellentmondást nem tűrőn intett Mikulának, és ők ketten a három székkel indultak is már a B V felé.

– Kedves ember – mondta Kosaras.

– Kedves ember – mondta utána Vera Modic gúnyosan –, honfitársa pártol udvarlást.

– Pártol! – szólt dühösen Kosaras.

– Rosszul mondtam? Hogy mondanak jól?

– Sehogy! – Hogy ízlett az ebéd? Hogy főznek itt?

– Akarsz udvarolni? – kérdezte a lány kedvesen és komolyan.

– Akarok – mondta Kosaras.

Most hallgatva mentek a D-épület felé, a lány a széket cipelte, semmiképpen sem engedte, hogy Kosaras vigye helyette. A kerti utakon vacsorahordó kocsik nyikorogtak.

– Udvarolj! – szólt a lány.

– A főzelék nem volt elég zsíros délben – mondta Kosaras.

Megérkeztek a D-épület elé, a szobák ablakaiban mindenütt virág, azok mögül női fejek figyelték a kertet, a kiskapu előtt több pár búcsúzkodott, egy idősebb férfi megcsókolt egy fiatal lányt, az bement a kapun.

– Papája! – mondta Vera Modic. – Itt találta meg őt.

– Este lejön? – kérdezte Kosaras – szék nélkül!

– Nem lehet. Minek?

– Sétálunk. Beszélünk főzelékről.

– Muszáj gyors levél írni Landsbergbe. Tőlünk egy lány megy.

– Hát holnap délelőtt.

– Jó. Tíz órakor.

– Itt.

– Igenis.

– Holnap nem leszek ilyen hülye – mondta Kosaras.

– Az nagyon jó lesz – szólt a lány, kezet adott, és bement a kapun. Egy kicsit visszanézett, törékeny volt és szánalmat keltő, amint cipelte a nagy fehér széket. Hogyan bírhatta a kényszermunkát a Messerschmitt-gyárban?

Kosaras álldogált még egy kicsit, aztán elindult hazafelé. A kapunál éppen akkor gördült ki hörögve egymás után négy üres nagy amerikai teherautó, s nekivágott az alkonyatnak a kinti világba.

– Rengeteg új beteget hoztak – mondta odafönn a szobában Zák Ede –, azt mondják, száznegyvenen jöttek a délután, míg mi moziban voltunk.

– A C-épület tele van velük – szólt Schütz.

– Dachauiak – mondta Zák.

– Ez már egy nagy szerelem – így Mikula.

Kosaras tűnődött.

– Nagyon sok magyar jött – mondta végül Schütz Rafael.

5

Aznap éjjel ismeretlen tettesek betörtek az egészségügyi telep nagy gőzmosodájába. A betörést másnap hajnalban fedezték fel, gyönyörű hajnal volt. A füvön harmat reszketett, a feketerigó még énekelt. Villanuova nővér, a gőzmosoda vezetője pontosan öt órakor odalépett a mosoda barakkjának főbejáratához. Az osztályok mindig csütörtökön jönnek tiszta fehérneműért.

A nővér jobb kezében az előretartott nagy kulccsal megállt, félúton a levegőben. Az ajtó vaspántja félrehajtva, a lakat nyitott füllel lógott a vasgyűrűben. Az apáca egy percig nézte az ajtót, nem mert bemenni, a lógó vaslakat vészes látvány mindenfajta ruharaktáron.

Az úton egy serény mosodai munkás jött, mellette Luciola nővér, a helyettes vezető. – Mein Gott! – mondta Luciola, mert már húsz lépésről feltűnt Villanuova dermedt jobbja az értelmetlenül előremutató kulccsal az űrben.

– Rossz a lakat? – kérdezte az ostoba mosodai munkás, mert ő még reménykedett. A főnővér válasz helyett kitárta az ajtót, és belépett, mögötte Luciola, amögött a Heinze nevű munkás. Az első teremben egy feldőlt szék, egyébként semmi rendellenesség. A második terem polcai, melyekre a tiszta ruhákat az osztályok számára előkészíteni szokták, csaknem üresen szomorkodtak. A földön mindenütt szerteszét tiszta ingek, alsónadrágok, hálókabátok, törülközők s lepedők a legnagyobb összevisszaságban. Egy meggyalázott német világegyetem. S egy nagy batyu külön, ezt már nem tudták elvinni.

– Diese Ausländer! – szólt megvetően Villanuova, akiknek öccse a Waffen-SS kötelékében szolgált – ezek a külföldiek! Ezeknek még mozit is játszottak tegnap! – Szegény külföldi betörők! – mondta közönséges népáruló módjára a kissé gügye Luciola nővér – biztosan azért tették, mert nem volt nekik egyetlen saját ingük sem – mondta még, s úgy fájt a szíve a szegény tettesekért, csaknem sírva fakadt. Lehajolt, és szedegetni kezdte a ruhát, azonban dr. Göbbels és Szent Péter együttes gőzmosodai megbízottja: Villanuova nővér parancsolóan intett.

– Heraus! – mondta szokatlanul nyersen.

A két nővér s a mosodai munkás (a Gestapo volt tisztje) együtt kiment a barakk elé.

– Senki nem mehet be! – mondta Villanuova, s indult, hogy felkeresse a gondnokot. Kezében a teljesen értelmetlenné vált nagy gőzmosodai kulcs. A betegek még aludtak, a B V. osztály 131-es szobájában tátott szájjal horkolt Mikula, ráncolt homlokkal szuszogott Kosaras, sápadt arccal álmodott Zák Ede, a gyerek mormogott álmában. Itt künn a kertész éppen akkor kezdte öntözni a gyepet, hosszú gumikígyó húzódott keresztben az úton.

Aztán lassan ébredezni kezdett a nagy kert, emberi hangok törték meg a csendet, s reggel fél kilenc felé, amikor a mosoda a kárfelvétel után újra teljes üzemmel dolgozott, két ember haladt el előtte. Az egyik Mikula Károly volt, a másik Kocsis Gusztáv magyar királyi szakaszvezető. Így kívülről a mosoda barakkján a borzalmas betörésnek semmi nyoma nem látszott, a két gyanútlan vándor elhaladt a tragédia színhelye mellett, az asztalosműhelyeken túl Kocsis szakaszvezető útmutatása nyomán kibújtak a kerítés egy résén, s az elhagyott úton elindultak valami tanyák felé, csak úgy vaktában. Vajat, fehér kenyereket és valami szíjakat vittek magukkal csere céljából. A szíjakat a gyógyszertár előtt gazdátlanul heverő katonai hordágyakról nyiszálták le.

Egy vörös téglás, nagy német tanya bújt meg a nyugati domb mögött. Mielőtt ezt elérték volna, Mikula jóvoltából amerikai cigarettákra gyújtottak, s urasan pöfékelve léptek be a tanya udvarára. A vörös arcú, ötvenes bőrsipkás bajor paraszt a nagy istálló ajtajában állt, háta mögött az üresnek tűnő istállóban, hosszú jászol előtt egy sovány tehén, s egy girhes ló szomorkodott. A kerítésen túl ritkás rozs hullámzott sárgásan, kellős közepén széles tanknyom vitt keresztül, azon túl jó darabon feketére pörkölve a föld. Az istálló mögötti keskeny földsávon a paraszt lánya kapált, satnya krumplibokrok között, rövid bajor bőrnadrágban, s itt kis káposztafejeket és kukoricát is láttak. A tanyához negyven hold föld tartozott, a széles ugaron mindenütt lapu és közönséges fű zöldült, az Alpesek árnyékában errefelé bő esőzések vannak.

A béna balkarú paraszt, aki nyomorúsága miatt kimaradt a

„Volkssturm"-ból, bizalmatlanul nézett egyikről a másikra, az asszony félt, eleinte nem mert előjönn a házból, az ablakban leskelődött. Amikor megmutatták a fehé kenyeret, vajat és szíjakat, előmerészkedett.

– Butter! – mondta Mikula. – Brot! – A szíjakat nem tudta németül, csak megmutatta.

– Nincs semmink – mondta a paraszt, és vágyakozva nézte a szíjakat –, wir sind arm. Ezek a nacionálszocialisták.

Egy eke rozsdásodott az istálló előtt. Az asszony a vajat nézte, s odakiáltott a lányának, az abbahagyta a kapálást, és előjött barnán, vaskosan, rövid bőrnadrágban és trikóblúzban. Mikula a meztelen térdekre sandított, s rögtön átnyújtott egy amerikai cigarettát.

A paraszt mogorván állt, mint aki semmit nem lát.

– Ezek a szíjak – mondta, és megtapogatta azokat.

Az asszony bement a házba, kisvártatva visszajött. Foltozott szürke katonanadrág és egy foszladozó, gallértalan csíkos ing volt a kezében. Mikula megnézte, az ing hátában francia cégjelzés: 100.000 Chemises, Bld. St. Michel, Paris. Az asszony mutatta: mindenért!

– Gyerünk! – mondta a szakaszvezető, és könyörtelenül kivette a paraszt kezéből a szíjakat. Mikula még álldogált egy pillanatig, aztán ő is elindult Kocsis Gusztáv után. A kerítésen túlról visszanézett, a három ember: a paraszt, a felesége és a lány ott állt egymás mellett, és komoran bámultak utánuk. A lány szájában a meg nem gyújtott cigaretta.

– Eldugtak mindent – szólt Kocsis Gusztáv –, ki akarták szúrni a szemünket! Büdösök!

Mikula az út kanyarulatából még egyszer visszanézett, akkor már nem látott senkit az üres udvaron, csak a rozsdásodó ekét az istálló előtt, s a kút kerekére kiakasztott francia ing rongyos karjait lengette a könnyű szellő.

A nap sütött, a fűvön felszáradt már a harmat. Mikula és Kocsis ott kutyagolt a mezőn, hajdani „segédnépek" szomorú képviselői. Hátuk mögött a bőrsipkás bajor paraszt udvarán a valaha Franciaországban rabolt s már foszladozó ing úgy lengedezett a kút kerekén, mint a dicsőséges német múltból ittmaradt koszos lobogó; tömör jelképe egy birodalom felbomlásának. Mikula hümmögött. Micsoda vízözön mosta el a pol-

gári összeköttetés pompás német útjait; württembergi főkönyvelők, keletporosz junkerek, wesztfáliai szerszámlakatosok, aacheni apácák itt álltak a pártjelvény, a szubordináció, a pénzben kifejezhető csereérték és a hazafias versek iránytűje nélkül. – Törje ki őket a frász! – gondolta Mikula.

A német föld, a vérrel áztatott amerikai zóna térképe egyetlen fehér folt. Trottyos kalandorok, orrukat piszkáló gyarmatosítók, föllázadt segédnépek, oklahomai benzinkereskedők, New York-i mosodatulajdonosok földje.

Valaki tegnap a mozi előtt mesélte Mikulának, hogy Pocking környékén ez idő szerint három lengyel tartózkodik. Három testvér. Óránként egy kilométert mennek hazafelé. Harmadik hete utaznak Landsberg felől egy útjavító gőzhengeren. A gőzhenger után kapcsolt kis kerekes házikót organizált holmikkal töltötték meg. Szalmazsákokat, rádiót, konyhaedényeket, lapátokat, ásókat és fejszéket is visznek Lengyelországba. Az erdőkben megállnak, fát vágnak tüzelőnek a kazán alá. Német vízből készült gőz viszi őket keletnek, egy teljesen lerombolt lengyel kisváros felé 1200 kilométernyi távolságra, ahol talán még házak sincsenek, s ahol egész családjukat lemészárolták a németek. Bíznak abban, hogy így hazajutnak. Az útjavító kerekes házacska otthon egyelőre jó lakás lesz, a holmik segítségével új életet kezdhetnek.

A Kocsis–Mikula-társascég felfedező útja a német világban egész délelőtt lankadatlan eréllyel folyt tovább. Az első kis kudarc után nem csüggedtek, s végül találtak is egy keskeny ösvényt az árvíz sújtotta csereérték fölött húzódó iszonyú ingoványban: a vaj ösvényét; két dűlőutat a vízözön mosta német földön: a fehér kenyér s a lopott szíjak kereskedelmi dűlőútját. Egy tanyán rövid alkudozás után a vajért három kilónyi zöld almát kaptak, egy másik tanyán a kenyér átlényegült egy pár stoppolt fejű német térdharisnyává és tíz márkává, egy harmadik tanyán a szíjak láttán jó állapotban levő galléros német pepita ing búvt elő rejtekéből. A nagyorrú Mikula s a hitlerbajszú Kocsis szakaszvezető vigyázó szeme előtt a jelen ködéből egy széles körű és közhasznú jövőbeli tevékenység lehetőségének körvonalai bontakoztak ki. Mennyit cserélnek és mi mindent szereznek majd ők a jövőben.

Még a kerítésen kívül megosztoztak. Mikula, némi vita után,

magához ragadta a zsákmány oroszlánrészét: a pepita inget és a készpénzt. A szakaszvezetőnek jutott a térdharisnya és az alma. Mikula könyörtelen volt a vitában: ő felszabadult fogoly („Opfer des Faschismus!"), a szakaszvezető pedig csak egyszerű hadifogoly. Slussz, ne is firtassuk ezt tovább! Éppen ebédre csengettek, amikor visszabújtak a kerítés résén.

– Van vajuk? – kérdezte aznap ebédnél Schütz Rafael. Ő reggel nyolc óra óta járkált egyik osztályról a másikra, egyik szobából a másikba, mint hangyaszorgalmú belkereskedő. Tizennyolc nemzet fiaival tárgyalt különböző üzleti ügyekben, titokzatos és szilárd kapcsolatokat létesített, mindenféle híreket hallott (Merkur egyaránt a kereskedelem, a tolvajok és a hírszerzés istene), harmadik napja élt itt ebben a kertben, s a jövő rendkívül sok jóval biztatta tevékenységét, valóságos mámorban úszott ő.

– Három és fél márka! – mondta Schütz pártfogó hangon a krumplileves után – annyiért vesznek itt egy adag vajat, vagy másfél amerikai cigarettáért. Ha akarják, én eladom maguknak.

Két egész doboz amerikai cigarettát vett elő, meg sok német márkát. Mikula saját szerény gyarmatosító eredményei kis kupacáról csak nézett fel, mint valami szegény rokon, vagy mint valami jámbor hittérítő, aki a vadon kellős közepén rábukkan a régvárt emberevő törzsre, a fazekakban még emberi végtagok hűlnek, de már éppen keresztény istentiszteletet tart egy másik misszionárius, aki megelőzte őt.

– Honnan van ennyi pénzed? – kérdezte irigyen Makkos Jóska.

– És cigarettád? – kérdezte Mikula. – Vegyél egy jó német inget! Bőrerős.

A pepita ing még az ebéd folyamán kilenc cigarettáért gazdát cserélt. Zák Ede is eladta két Chesterfieldért aznapi vajadagját. S a hírek, melyeket aztán a maga módja szerint szépen kiszínezve mesélt Rufi! Olyanoktól hallotta, akiknek van ruhájuk, és folyton utaznak mindenfelé. Ezek bezzeg nem töltötték tétlenül a felszabadulás óta eltelt két és fél hónapot. Mit mesélnek ezek? A vasutak nagyon szépen járnak, látnák csak a németeket, hogy behúzzák a vonaton a nyakukat! Ők már nem urak, ha akarja egy olyan felszabadult, mint maga, Mikula úr, csak fogja egy német ember zöld kalapját a mindenféle bádogjelvényekkel

- fasiszt! - mondja, és kidobja a vonatablakon. Ezért senki sem szólhat egy szót se. A múltkor még a németet magát is ledobták a vonatról. Ment a vonat, szemtelenkedett a német. És az amerikai katonák, azoknak vízhatlan órájuk van. Valami Garmischba utazik mindenki, ott a nagy hegyre dróton lehet felmenni, hogy mondja, tanár úr, Zugspitze? Függővasút, igen. Mennyi mindent láthat itt az ember, amiről egy magyarláposinak fogalma sincs. Azt mondják, kereskedők is jöttek Münchenbe az amerikai fővárosból, mindenféle gépeket vesznek. Minek nekik a német gép, Amerikában jobbat csinálnak, ezt mindenki tudja. És még mesélt valamit egy mármarosi, azt mondja, az országúton sok a német lány, akik csak úgy vándorolnak, és minden autónak integetnek, két cigaretta, Mikula úr és kész! De a volt häftlingektől nagyon félnek, inkább az amerikaiakat szeretik. Büdös van nagyon Münchenben, a főpályaudvarnál délben olyan nagy a por meg a halottszag, hogy az emberek zsebkendővel járnak. Fekszenek ott a romok alatt még rengetegen. Csónakázni is lehet mindenféle tavakon, csak civilruhát venni nehéz. Hát mit szólnak ehhez? Mikor megyünk mi utazni?

A pattanásos orrú kis Merkur befejezte szaggatott elbeszélését. Fogta az inget, és elment, félóra múlva ing nélkül, elégedett arccal tért vissza.

A többiek már feküdtek az ágyban. Mikula szuszogva aludt, kimerítette délelőtti útja, a tanár olvasott, Zák Ede és Kosaras nyitott szemmel meredt maga elé. Zák már kora reggel felkászolódott, és elindult a tegnap érkezett magyarok meglátogatására a C II Stationra. Vagy tizenöt szobát járt végig csak úgy találomra, beszélt is harminc emberrel, mindenütt a fia felől érdeklődött, de semmi. Senki nem tudott semmit, senki nem látott semmit, újpesti fiú, hm, olyan alacsony fekete, hol és ki látta utoljára? Nem, mégsem, nem tudok kérem róla semmit. A magyarok között volt távolabbi ismerős is, de ezzel a kis szabó most nemigen ért rá foglalkozni, teljesen egykedvű arccal érkezett haza, leült az ebédhez, megette a krumplilevest, a vajadagját két cigarettáért odaadta Schütz Rafaelnek, ennyit mondott csak:

- Voltam a magyaroknál, semmi.

Kosaras is fáradt volt és rosszkedvű. Délelőtt tíz órakor, amint azt előző este a mozi után megbeszélték, ott várta a D-

épület előtt Vera Modicot, a szlovén lány nem jött. A virágos ablakokból mindenféle nők bámultak ki, több férfi is álldogált, úgy mint ő, felszóltak a tüskés hajú, mosolygó lányoknak az emeletre; lengyelül, németül, szerbül, jiddisül bizalmaskodtak egymással: a férfi lenn, a lány fenn. Talán a szlovén tanítónő is ott rejtőzik a függöny mögött, s neveti, hogy komolyan vette ígéretét. Milyen bambán áll ő itt, ugratás volt az egész! Fenn az ablakban ágylepedőbe burkolva hajlong egy lány, bólogat és járkál, a tegnapi kísértetet utánozza. Ez az amerikai kísértet alaposan megbolondította egész Grauingot, tegnap éjszaka vagy öt betegosztály folyosóján jelentek meg lepedős, hajbókoló rémek, a nagyobb hatás kedvéért lengyelül és jiddisül ordítoztak, s egész hahotázó karaván kísérte őket szobáról szobára. Talán kísértetek voltak a mosodai betörők is? Még Makkos Jóska is elvitte az ágylepedőjét, csuromvizesen jött haza éjfél felé, valaki leöntötte, s éjszaka úgy aludt lepedő nélkül. Két német orvost is meg akartak ijeszteni a rémek, az orvosok éjfél előtt injekcióval siettek valakihez, nevető gyűrű vette őket körül, ők nagy kínban voltak, kényszeredetten mosolyogtak, míg dolgukra nem engedték őket.

Kosaras félórát várakozott a D-Station előtt, aztán egyedül sétálni ment, az erdőben üldögélt kissé görnyedten, kezében kinyitva az orosz nyelvtan, milyen jól tanulhattak volna együtt, fájt a szíve és fáradt volt, déltájt azért csak visszament a női osztály felé, s elsétált az ablakok előtt. Most itt fekszik az ágyban, csend van, veszi az orosz nyelvtant, és tanulni kezd...

Július. Teljes volt a bajor nyár. A fák dús zöld lombjai mögül cinkék és stiglicek leskelődtek, mókus surrant, izzó délben harkályok kopácsoltak, hajnalban búgott a vadgalamb, alkonyatkor megszólalt a kakukk. Zsálya illatozott, eper vöröslött, napkelte előtt és napnyugta után feketerigó fütyült. Gombák lapultak, nyulak füleltek. A kék égen a közeli Alpok felé apró bárányfelhők vitorláztak délnyugatnak. Messze délkeleten, ahonnan felhők sem jöttek és hírek sem, némán rejtőzött a 131-es szoba lakói elől az új Magyarország. Harmadik napja voltak a nagy kertben, s lassan peregni kezdett előttük a grauingi július közönyös homokórája.

Bólogató sűrű fák. Lassan múló napok. Grauing, ez a kolosszus, szakadatlanul emészt, nyeli el az új embereket, és okádja ki a régieket. Egyik nap a másik után. Az összes épületekből fokozatosan üríteni kezdték a németeket. Délelőttönként nagy teherautók hörögtek az A-épület előtt, elegáns német tisztek kapaszkodtak fel rájuk, harmincával-negyvenével vette fel őket a teherkocsi, jól tápláltak voltak és piros arcúak, de a tekintetük már alázatos. Állva vitte őket a zsúfolt gépkocsi, fogództak a merevítővasakban és a palánk peremében, kitűnő bőröndjeik voltak, s most mentek az egészségesebbek hadifogságba, a betegebbek valami német kórházba, az egészen súlyosak számára megmaradt még az A. IV. számú betegosztály. A szanatórium német egészségügyi alkalmazottai lehetőleg kikerülték ezeket a délelőtti kiürítőkocsikat, a német orvosok csak úgy futtában búcsúztak el volt betegeiktől, gyáván lapultak, s az elszállításra váró tisztek is egészen természetesnek tartották ezt a magatartást. Minden német a nyakát féltette, holott minden ezrediknek sem igen esett bántódása, például a bőröndöket sem nézte meg senki, hogy mit visznek magukkal, benne lehettek volna akár a hesseni koronaékszerek is. Az aacheni apácák titokban könnyeztek, s itt is, ott is lopkodtak a felszabadult idegenek, a „kacetlerek" élelmezéséből, hogy sutytyomban a németeknek adják. A B III Station konyhanővérét le is váltották, mert tizenöt lazac- és húskonzervet találtak félretéve szekrényében, vagy két kiló vajat és elég sok fehér kenyeret, melyet a halállal vívódó idegen ápoltak nem tudtak elfogyasztani.

Az orvosi karban előtérbe került dr. Tassler főtörzsorvos és dr. Kunze törzsorvos, e két tiszteletet érdemlő szellem, akik az angol nyelvhez már az összeomlás előtt is konyítottak valamit, sőt egyikük ismerte Bryce-nak, az amerikai demokráciáról írt ősrégi könyvét. Ezek ketten most sülve-főve együtt voltak, összedugták a fejüket, s míg a többiek hallgattak, ők tiszteletteljes kérvényt nyújtottak be az amerikai őrmesterhez, például a „Lancet" című angol orvosi lap beszerzésének engedélyezése tárgyában, memorandumokkal bombázták a katonai parancsnokot, dr. Sovinskyval mosolygósan beszélgettek, de a háta mögött mindent elkövettek, hogy kitúrják az amerikaiak kegyéből. Micsoda versenyfutás következett mindenütt! Az angol

nyelv biflázása ijesztő méreteket öltött. Dr. Tassler tartott egy előadást a német orvosok számára az amerikai sebészet diadalútjáról. Angol nyelven kezdte, huszonhárom tündöklő amerikai orvosi nevet sorolt fel. Az orvosi előadásra meghívták Kaplan őrmestert is, aki civilben egy kis mosoda társtulajdonosa volt a New York-i 132-ik utcában, ő azonban nem jött el. Egy másik előadást is tartott dr. Tassler a betegek számára. Ezt viszont Lewis Sinclair amerikai író *Dr. Arrowsmith* című könyvéből vett rendkívül hosszú idézettel kezdte. Ezt az előadást közvetítette a szanatórium rádiója, s Julek Leder mondott előtte néhány szót. Lederről, aki a főtörzsorvossal nagy barátságot tartott fenn, azt suttogták, hogy ő mentette meg dr. Tasslert a fogolytábortól is, bizonyítványt írt alá, hogy a főtörzsorvos milyen emberien viselkedett a kényszermunkásokkal valami repülőtéren 1945 januárjában. Ezért a bizonyítványért állítólag tíz dollárt fizetett dr. Tassler Leder úrnak. A főtörzsorvos csakhamar félhivatalosan Sovinsky igazgató helyettese lett, ettől kezdve jóságosan mosolygott minden betegre, s német beszédébe szakadatlanul angol szavakat kevert, alig értette meg őt valaki. – Azt remélem, hogy ön jól érzi magát nálunk – mindig ezzel a mondattal kezdte orvosi vizitjét. A németek azonban kezdték érezni az ő erős kezét és szigorúságát.

Az apácák lehorgasztott fővel jártak, szakadatlanul vitték el a német betegeket.

Július 19-én, a Hitler elleni merénylet első évfordulójának előestéjén dr. Kunze akart előadást tartani az orvosoknak „Egy elszalasztott alkalom" címen, ezen azonban mindössze hárman jelentek meg. Dr. Kunzét aznap este ismeretlen tettes a sötétben hátulról erősen farba rúgta, és elszaladt. Egy fiatal keletporosz orvos ellen vizsgálat is indult. Megnézték dr. Kunze nadrágját is, melyen hátul agyagnyomokat találtak, a fiatal orvosra azonban nem sikerült rábizonyítani az aljas merényletet, az ügy elaludt.

Július 20-án délelőtt tíz órakor teherautók álltak az A-épület előtt, két kocsin hatvan német szorongott. Az első gépkocsin ezt kiáltotta egy hang: „Heil Hitler!"

Dermedt csend támadt. Az első teherautón lökdösni kezdték egymást a németek, egy perc múlva már összevissza rikácsoltak, mint valami madarak, csipogtak, és izgatottan ingatták fejü-

ket, mint egy felkavart csirkeketrec lakói. Egy lovagkeresztes főhadnagy, Dieppe hőse, akinek a gyomrába könyököltek, elájult. Mindenki odébb igyekezett attól a helytől, ahonnan a kiáltás jött. Egy köpcös fiatal zászlós körül tág kör támadt. – Nem én voltam! – ordította ő és sápadtan, egyedül állt már a palánknál. Egy német ápoló lóhalálában az amerikai parancsnokért rohant, ez az ápoló Jénában született, másodosztályú vaskeresztje volt, s a német hadseregben altiszti rangja. A futástól lihegve jelentette a dolgot Kaplan őrmester amerikai kórházparancsnoknak, a tolmács híven fordította szaggatott szavait – Johann Gericke zászlós volt a tettes! – mondta végül az ápoló vigyázzban. Az amerikai csak nézett rá, hirtelen elvörösödött.

– Menjenek a pokolba! – kiáltotta – nem érek rá ilyen hülyeségekre, piszkos gombócevők!

A két teherautó tíz óra huszonöt perckor bántódás nélkül kigördült a kapun, s most mintha hallgatagon gubbasztó nagy madarakat vitt volna.

S a németek helyébe új betegek jöttek. Ezeket rendszerint alkonyat előtt hozták. Micsoda emberek voltak ezek! Valamelyik amerikai katonai irodában, avagy talán az UNRRA intencióinak megfelelően egy gyűjtőnév alá fogták mindannyiuk helyzetét a világban: „Displaced Person – Elhurcolt Személy."

Ez az egységes osztályozás gyakorlatilag kitűnően bevált: egy elsőrendű elméleti szociálpolitikus találta ki Washingtonban. Az elnevezés gyékényén igen jól elfértek a hazájukból elmenekült lappangó háborús bűnösök s az áldozatok. Balti fehérterrorista s félig kiirtott zsidó. Megbetegedett szovjet ember s németbarát ukrán vlaszovista. A magyar Békepárt megkínzott tagja s a Margit körúti katonai börtön smasszerjének gyengélkedő lányai. Pilsudszkista lengyelek és lodzi partizánok. Bácskai svábok, akik még mindig hordták a zöld német segédrendőregyenruhát, horvátok, akik usztasaként jöttek Németországba s kényszermunkára elhurcolt szlovén lányok.

Ezerhetven ember a „Displaced Person" elnevezés csillagos amerikai cilindere alatt. Szőkék, barnák, feketék. Kopaszok. Kétlábúak, féllábúak. Könnyű betegek, haldoklók. Kövérek, soványak. Görbe orrúak, piszkék. Zsidók, keresztények, mohamedánok, pravoszlávok, felekezet nélküliek. Siiták, szunniták. A Jóisten sem ismerte ki magát az ezerhetven ápolt között, aki-

ket egy volt mosodatulajdonos amerikai őrmester vezérletére bíztak. Tagbaszakadt lett gyilkosok belterjes hízókúrát tartottak az UNRRA költségén és idős amerikai hölgyek dedikált bibliáját őrizték fehér szekrényükben. Hitler egyik segédtisztjét öt hónappal később tizennégy kilós súlygyarapodás után emelte ki véletlenül a CIC az ápoltak tömegéből, ez a segédtiszt a Young Men's Christian Association kék gatyáját hordta. Azt suttogták, hogy egy ideig Adolf Eichmann is itt lappangott, ez azonban túlzás volt.

Körös-körül, odakünn a német világban: ínség és bizonytalanság, pácolt amerikai cigaretták fanyar füstje és hullaszag. Napi 1120 kalória. Grauingban 7000 kalória fejenként és naponta, fehér kenyér, vaj korlátlanul tej és zöldfőzelék. Az élelmiszerfölöslegek lassan megkezdték áramlásukat a német feketepiac felé.

Az ezerhetven ápolt közül azonban legalább nyolcszáz valóban a koncentrációs pokol életbenmaradottja volt. Velük nem tudott konkurrálni a legelszántabb színlelő, a legrafináltabb lappangó gyilkos sem. Ezt nem színlelhette senki: ezt a hamuszürke arcot, a pikkelyesen hámló bőrt, a megritkult, vékony szálú rövid hajat, a megállíthatatlan hasmenést, a kutyaharapás szörnyű hegeit, a kötőszövetek szakadatlan gennyes gócait, a táplálkozásra való képtelenséget, a gyomor és tüdő embertelen méretű elváltozásait, a papírrá vékonyodott beleket, a fénytelen tekintetet, a kiütéseket, a skorbutot, a farkasvakságot, a foghús vérzését, az ízületek merevségét s a vitaminhiány rengeteg egyéb tünetét, azt, hogy a körmük vékony volt s alig nőtt, a gyenge perifériku vérkeringést, hogy a vérsüllyedésük 100 körül járt, hogy a tűszúrást ujjhegyeik nem érezték, hogy szakadatlanul vizeltek, hogy éjjel jiddisül, szerbül és oroszul a mamájuk után sírtak, hogy a gerincük teljesen merev volt.

A szanatórium tizenkét tucat új ágytálat és vizelőüveget szerzett be, a régi készlet elégtelenné vált. A szennycsatornákban megnőtt az emberi váladék. Egy Méir Kagan nevű litván zsidó a B V Stationon, valahányszor ki kellett gombolnia elöl a nadrágját, mindig sírni kezdett. A pisszoár fehér csempéje volt az ő siratófala; könnye és vizelete együtt került a csatornába.

S emellett a most ideszállítottak már összehasonlíthatatlanul jobb állapotban voltak, mint a május–júniusi napok rémképszerű

első jövevényei; ezek már majdnem emberek. A felszabadulás óta eltelt három hónap mindamellett rövid időnek bizonyult. Az éhhalál réme hosszú évek óta lebegett mindannyiuk feje fölött, három hónapi evés ezt nem tudta még elűzni tőlük. A zabálás mámora elöntött mindent.

Dülledt szemmel faltak. Megszárították az erdőben szedett gombát. Dús vacsorák után éjszaka belopóztak a teakonyhába, és főztek-sütöttek borzalmas lengyel pacalokat, mint az eszelősök. Sokan szekrényeikben tartalék-ennivalót halmoztak fel, a fiókokban kilószámra avasodott a vaj. Senki nem tudott eleget enni.

Makkos Jóska például a 131-es szobában literszámra itta a tejet, pocakja nőtt mint a dob, s rendkívüli étvágyára való hivatkozással pótadagot követelt mindenből. Sírt és fenyegetőzött, elégetett apja emlegetésével zsarolta az igazgatóságot, míg végül a különadagot megkapta. Néhány nap múlva a szigorú arcú osztályosnővér tizenhét darab kővé száradt kenyeret és kilenc adag érintetlen sárguló vajat fedezett fel a gyerek éjjeliszekrényében. Megfogta Makkos Jóska kezét, odavezette őt az éjjeliszekrényhez, kinyitotta az ajtaját. Nem szólt egy szót sem, a kötényét simogatta, és kiment. A gyerek csak álldogált.

– Szégyellem magam! – mondta végül s aztán összeszorította a száját.

Odalenn a nagy kertben nem sétáltak már német tisztek. A betegosztályokon rengeteg volt a fekvő, de százával járkáltak már a kerti utakon mindenféle nemzetbeli férfiak és nők. Egy Hildegarde nevű gyönyörű észt nő naponta más nyáriruhában sétált, egy amerikai katona udvarolt neki, autózni is elvitte. Igen sok levelet kapott. A leveleket férje írta az internálótáborból, egy Friedrich Krause nevű német SS Obersturmführer.

A szovjet polgárok betegosztálya elkülönült a többiekétől. Innen csakhamar kitették a német orvosokat, az aacheni nővéreknek ajtót mutattak, az ápolókat is leváltották. Két Vörös Hadsereg-beli katonaorvos érkezett: egy főhadnagy és egy hadnagy, ezek vették át a külön szovjet-betegosztály vezetését, két ápolónő is jött velük. Három ukrán, aki mint népi német jött önként 1943-ban Németországba, összecsomagolt, és átköltözött az A-épületbe. A szovjet betegek komitéja pontosan meg is állapított mindent róluk, s az iratokat beterjesztették az ameri-

kaiakhoz, azok azonban csak hümmögtek, s nem is történt a három ukrán sorsáról semmi intézkedés.

Mi történt itt? Micsoda sarjadó kis csírákat ápoltak itt a fasizmus bukása után titokzatos kezek, micsoda mérges növények palántáit öntözgették ismeretlen érdekek, amelyek az emberszeretet és a menekültek istápolásának leple alá húzódtak. Mi lapult itt a földben? Micsoda sarjadzó konfliktus?

Még a koncentrációs pokol életbenmaradottjainak esete sem volt olyan egyszerű! Választóvíz cseppent rájuk, a szenvedés azonban – úgy látszik – mindenért nem szavatolhatott. Hiszen ki mindenki járta meg Oranienburgot, Buchenwaldot, Kauferinget és Dachaut. Ártatlan faji üldözött, öntudatos kommunista, homoszexuális, a nemzeti függetlenség harcosa, közönséges zsebtolvaj, politikai fogoly, egyszerű kényszermunkás, csalásért internált, fegyelmi vétséget elkövetett bácskai segédrendőr, salgótarjáni cigány, aki Hitler nevét sem ismerte, zsidófaló lengyel pap, görög partizán, szabotázzsal vádolt török fajvédő, engedetlen lavale-isták, akik Abetz orrára megjegyzést tettek, hajósüllyesztéssel vádolt touloni torpedóromboló-gépészek és zsidók, zsidók, zsidók.

– Hát ez micsoda? – kérdezte egy csütörtöki nap estéjén Schütz Rafael. Makkos Jóska és Mikula Károly vacsora után éppen valami közös útról tért vissza, kis zsákocska volt hónuk alatt. Mikula tüstént a szekrényéhez ment, motoszkált ott, s a maga zsákocskáját a holmijai mögé rejtette, integetett a gyereknek is, ekkor azonban már mindannyian odanéztek, Babrián tanár fel is könyökölt, az izgatott Schütz meg nem is kérdezett semmit, csak belenyúlt a gyerek zsákjába, s kirántott onnan egy hosszú vörös gumicsövet, melynek végén egy óra és egy piros labda lógott. Az óra ketyegett, nem is olyan számok voltak rajta, mint általában egy közönségen órán szoktak lenni. Schütz füléhez tette, aztán megszagolta a gumit, a labdát megnyomta, az szuszogó hangot hallatott.

– Adod ide! – mondta a gyerek, Schütz az asztal mögé ugrott, a gyerek kergetni kezdte őt az asztal körül, Mikula dühösen káromkodott, az ajtó kinyílt – guten Abend – mondta dr. Müller alorvos, Rufi megállt, magasra emelt kezében a vö-

rös gumi ott lengett az orvos orra előtt. Az nézte egy darabig.

– Vérnyomásmérő – szólt kínos mosollyal, s mit tehetett egyebet, meghajolt. Mikula odajött, gyorsan a kezébe nyomott egy amerikai cigarettát – besten Dank! – mondta az orvos, és megszagolta. A gyerek kivette Schütz kezéből a vérnyomásmérőt, és morogva párnája alá dugta. Az orvos hóna alatt nagy mappa, letette az asztalra, lapozni kezdett.

– Herr Zák! – mondta. – Ihre Diagnose. Sie haben eine beiderseitige Rippenfellenthaitung, unten links beim Diafragma eine...

Beszélni kezdett, latin kifejezéseket és röntgendiagnosztikai megjelöléseket kevert szavai közé, Zák ott hajlongott előtte, érteni ugyan keveset értett, az egészből csupán azt vette ki, hogy állapota aránylag jó, valami lezajlott mellhártyagyulladás nyomai .. kis pihenés, aggodalomra semmi ok. Kevés a gyomorsava, kap majd savat. Zák bólogatott, és visszament az ágyához, töprengve leült, az orvos akkor már Kosarasnak magyarázott, majd a tanárnak hosszan, nekik kettejüknek egyaránt valami lezajlott kis folyamatuk volt, szerencsére nem jelentős az egész... főként a testi legyengültség, sokat kell feküdniük, egy keveset sétálhatnak, étvágyuk jó. Also Danke!

– Schütz úr... hm... – az orvos erősen ráncolta homlokát, s hallgatott. Schütz Rufi az ágyán ült, s nyújtogatta nyakát – wir werden einen Pneumothorax versuchen beiderseits!

Csóválta a fejét, hát igen, Schütz úrnak nagyon kell vigyáznia, baloldalt a hetedik bordánál felritkulás, jobboldalt a sternum alatt mogyoró nagyságú folt... szóródás nyomai, rendkívül szorgalmasan kell feküdnie... extrasystolék a szívvel...

Schütz az orvos minden szava után közbevágott: – hány bordája van egy embernek? – kérdezte például – mi az a diafragma? – szólt, s az orvos részletes magyarázata alatt bólogatott, mintha értené – mit jelent az magyarul, hogy bei der Lappe, és micsoda hártya veszi körül az ember tüdejét, például van-e egy kutyának mellhártyája, és mit lehet meglátni egy csepp vérből? Tudja-e az orvos, hogy az Atyák Mondatai szerint például négyféle emberi természet van! Ha a torka viszket az embernek, akkor hideg vagy meleg kell rá? Láposon, ha valaki nagyon köhögött, rögtön kecsketejet kellett inni!

Az orvos türelmesen mindent meghallgatott, mit tehetett

mást. Minden keresztkérdésre felelt, jó húsz percig tartott ez a vallatás, Schütz Rufi belevonta kérdéseibe a szent könyvek élettudományi megállapításait is, s nagyon elégedetlen maradt, még akkor is közbe-közbeszólt, amikor az orvos a gyereknek magyarázott.

Herr Mákkosz állapota igazán kitűnő, neki úgyszólván csak egy kis üdülés kell, nála két meszes pont látszik mindössze, vigyáznia kell azonban a gyomrára, az orvos hunyorított, nagyon fel van fúvódva, gyerek létére akkora pocakja van, wie ein türkischer Pascha!

– Mitül fáj az ember sarka, amikor sokat jár? – kérdezte hosszabb töprengés után Schütz Rafael. – Holnap majd megvizsgáljuk – felelte az orvos, és Mikulához fordult.

Mikula panasszal kezdte: – Ez a gyerek egész éjjel szeleket ereget! Fordítsa le neki, tanár úr. – Az orvos nézett Mikuláról a tanárra, az azonban csak legyintett. Ami a diagnózist illeti, Mikula úrnál nem lehet még semmi határozottat mondani, várni kell, majd meglátjuk. A reumájára meg majd kap gyógyszert.

– Jó éjszakát uraim, angenehme Ruhe! – Az orvos az ajtóból még visszafordult – kitűnő vérnyomásmérő – mondta és elment.

Schütz Rufi ágya szélén töprengett.

– A Talmudban minden orvostudomány benne van! – mondta nagyon elégedetlen arccal.

– Mit mondott rólam ez a pasas? – kérdezte Mikula. A tanár röviden összefoglalta.

– Phö! – mondta Mikula a magyarázat végén – ezek csak olyan katonaorvosok.

– Lássuk a zsákot! – szólt Schütz, felkelt, odament a gyerek ágyához, Makkos Jóska vállat vont, és kezdte kirakni a takaróra a zsákocska tartalmát. Csupa csillogó fehér fém volt. S-betű alakjában görbülő kanalas olló, kisebb-nagyobb nyeles kampók és horgok, görbe fecskendők, csipeszek, hegyes árfélék, végükön lyukkal, egy kétélű keskeny kés, hosszú nyelű vésők, melyekből egy horog áll ki, borotvaéles körömpiszkáló. Teljesen tompa vékony olló, egy óriási fogó, melynek két kanala közé az ember ökle belefér, nyolc doboz ragadós szalag, valami Leukoplast.

A fémek fehéren csillogtak a takarón, Mikula haragosan dünnyögött a sarokban.

– Orvosi műszerek! – mondta a tanár.

– Hű! – kiáltotta Schütz, és az óriásfogó két kanala közé szorította saját fejét, turkált a kincsek között, hirtelen újra kirántotta a párna alól a vérnyomásmérőt – hol organizáltátok?

A gyerek Mikulára nézett, az dühösen elfordult.

– A lengyelek találták meg a raktárt – mondta a gyerek – még vacsora előtt. Azt látnád, azok miket szereztek! Sokan voltunk. Ez már semmi, csupa ócska dolog. Jó lesz mindenfélére.

– Hogy adod ezt a gumis órát? – kérdezte Schütz.

– Mit adsz érte?

– Az eladónak kell megmondani!

– Szólj te!

– Három amerikai!

A vérnyomásmérőt végül huszonkét márkáért szerezte meg Schütz, visszaült ágyára, és tüstént nyomogatni kezdte a vörös gumilabdát, elégedetten nézte a mutató ingadozását.

– Hogyan nyom a vér? – kérdezte a tanártól.

– Nézd meg a Talmudban! – felelte a tanár és nevetett.

– Ez a gúnyolódás nem szép magától – mondta Schütz.

Kosaras ráncolta a homlokát, valamit motyogott, végül kikelt a takaró alól, és papucsot húzott, kezébe vett egy fogót az ágyon kirakott műszerekből, s szórakozottan letette újra. Háta mögött Mikula az ágya szélén ülve szuszogott, éppen nemezcsizmáját vetette le, mert abban volt el. Kosaras hirtelen megfordult, mélyet lélegzett, és leült Mikula ágyára.

– Ez mégsem járja – mondta csöndesen.

– Maga miről beszél? – kérdezte Mikula a csizmahúzástól kivörösödött arccal.

– Minek kellettek ezek maguknak? – Kosaras fejével a gyerek ágyán kirakott fehér fémholmik felé intett.

– Maga micsoda, vizsgálóbíró?

– Maga szereti a németeket?

– Miről beszél? – kérdezte megint Mikula.

– Én arról, hogy az egész szobára azt mondják majd, hogy tolvajok!

– Le vannak ibolyázva. Mindenki organizál, vegye tudomásul! Csak a tiszta bolond hagyja ezt a németeknek. Van nekem egy fuszeklim? Erre feleljen. Talán életem végéig tigrisruhában járjak? Ad nekem a Marx ruhát?

– Igaza van neki – szólt közbe a gyerek.

– Hallgass, taknyos! – kiáltott rá a tanár. Makkos Jóska morgott, gyorsan összeszedte a műszereket, és a zsákkal együtt párnája alá tette.

– Maga ezért szabadult fel? – kérdezte Kosaras.

– Mi köze hozzá! – szólt fújtatva Mikula. Kosaras fejét elöntötte a vér.

– Ez lopás – mondta.

– Lo-pás? – utánozta gúnyosan Mikula. – Ezt nem meri a lengyeleknek mondani. Azok majd jól megverik!

Felállt. Kosaras is állt már zihálva. Zák Ede odajött hozzájuk.

– De urak! – szólt.

– Elég volt a kommunista szólamokból – mondta Mikula.

– Kuss!

– El innen! – kiáltotta Mikula, és mellbe lökte Kosarast. Az elkapta Mikula kezét, s rántott egyet rajta, a sovány Kosarasból nem is nézett volna ki az ember ennyi erőt, Mikula hanyatt esett a gyerek ágyán, tüstént újra talpra állt, és nyitott tenyérrel Kosaras felé suhintott, az oldalt hajolt. Az ütés nagyot csattant Zák Ede arcán.

– Jajajaj, Zák bácsi! – kiáltotta a gyerek.

Csend lett. A tanár kiszállt ágyából, és odajött a megmeredt csoportozathoz. A két ágy közében Mikula már leeresztett karral állt, előtte Zák Ede halálsápadtan, arcán lassan pirosodó folt: az ütés nyoma. Mellette, a kis szabócska karját fogva Makkos Jóska, mögöttük ökölbe szorított kézzel Kosaras.

A tanár egy szót sem szólt, csak kinyújtotta karját, és parancsolón mutatott. Mikula visszament az ágyához, leült, és csizmáját nézegette. Zák végigsimított arcán, aztán lassan vállat vont, és kissé görnyedten a helyére ment, Kosaras rendkívül sápadtan egy gombját tépdeste. Schütz bárgyún ült törökülésben az ágyán, nyaka köré csavarva a vérnyomásmérő gumija – a Talmudban minden benne van – mondta elgondolkozva, de erre az időszerűtlen kijelentésére senki nem felelt.

Mindannyian lefeküdtek, csak Mikula ült még egy darabig, egyik csizmáját kezében lógatva. Végül ő is levetkőzött, s eloltotta a villanyt.

– Nem akartam magát, na! – szólt a sötétben – ne haragudjon, Zák úr!

6

Másnap délelőtt erősen kopogtak.

– Herein! – mondta Zák, de nem jött be senki. A kopogás egy perc múlva ismétlődött – szabad! – kiáltotta Kosaras, de az ajtó csak nem nyílt, hangok hallatszottak mögötte, majd megint kopogás. Kosaras odament, és kinyitotta. Az ajtóban ott állt Zajac, a hatvanesztendős kis litván tigrisruhában és fezzel, mögötte vagy nyolc ember suttogott.

– Búcsúzni jött! – mondta egy hang, s belökték az öreg litvákot, vele még ketten jöttek, két teljesen ismeretlen. Zajac körülnézett a szobában, s odament Schütz Rafaelhez.

– Vusz iz nájesz, fetter Zajac? – kérdezte Schütz.

– Tévedés volt – mondta németül az öreg –, kiderült hogy óriási tévedés!

– Micsoda? – kérdezte Schütz, de az öreg nem felelt. Háta mögött a két ismeretlen vigyorogva integetni kezdett.

– Talán üzlet? – kérdezte Schütz Rufi – valami sürgősen eladó?

A litvák csak bámult rá.

– Melyik a szabó? – kérdezte, és körülnézett a szobában.

– Ő – mutatta Schütz.

– Magától elbúcsúzom! – Odalépett Zák Edéhez, a zsebéből kivett egy konzervet, és kezébe nyomta – én is szabó vagyok. Hát maguk micsodák? – kérdezte a tanártól. – Talán maguk is szabók? Máma mindenki szabó? – Gyanakodva körülnézett.

– Nem – felelte Babrián –, mi nem.

Az öreg litván sóhajtott, és leült egy székre. Csak meredt maga elé. Lógatta a nyelvét. Odakünn, az ajtó előtt kuncogtak.

– Alma, fetter Zajac! – Schütz letett az asztalra az öreg elé két almát, Zajac megnyalta őket, aztán visszatette az asztalra.

– Mi van a nadrágokkal? – kérdezte Schütz – a vevők várnak!

– Semmiféle nadrágok! Semmiféle vevők! Engem erősen várnak otthon! Utazok is!

Felállt, rendkívül szomorú arccal mindenkivel kezet fogott, két kísérőjével is, azok vigyorogtak. Babrián látta, miről van szó.

– Remélem, nincs itt semmiféle katolikus pap – mondta Zajac csendesen, aztán Zák mellére bökött –, legyen olyan szíves, adja vissza a konzervemet, mit gondol maga, én nagyon szegény ember vagyok, nem tudok én konzerveket osztogatni. „Salom!" Béke! – mondta kezében a konzervvel és kiment. Odakünn felharsant a hahota, hallották Zajac hangját, a Belzről szóló jiddis kuplét énekelte rekedten, kimentek ők is az ajtó elé, egész tömeg kísérte az öreg litvákot. Makkos Jóska rohant utánuk, izgatottan vigyorgott. A lépcsőn futva jött fel a kis Geldomaras, Zajac szobatársa. Keresztülfurakodott a tömegen, megfogta az öreg karját, és valamit súgott neki, az lehorgasztotta fejét, és engedelmesen elindult vele.

– Mit bámultok? – kiáltotta Geldomaras németül – nem látjátok, mi van vele, szegény emberrel? Nincs nektek szívetek?

Zajac szeméből csorogtak a könnyek – Hát megbolondultam – mondta –, mi van ezen bámulni való! Mindenki tudhatta, hogy ez lesz az én végem! Buta bivalyok!

Egy orvos jött és egy ápoló.

– Nem katolikus papok? – kérdezte az öreg hunyorítva Geldomarastól. Vitték a lépcsőn lefelé, s ő hangosan énekelte a „Chasszid szabók ollócskája" című dalt, elvezették. Két napig ott tartották még egy szobában a kis Geldomaras-szal, ágya mellett éjjel-nappal ápoló ült. Zajac nem akart enni egy falatot sem, s csak akkor feküdt nyugodtan, ha a német harmonikázott, meg kellett tanulnia a Belzről szóló kuplét s a „Chasszid szabók ollócskája" című dalt, az öreg litvákot végül mégis el kellett szállítani, mert mindent összerondított, egy borzalmas német tébolydába vitték.

Kiderült, hogy megérkezése pillanata óta állandóan különböző bajok voltak vele a B III Stationon. Az első roham után, mely megérkezésekor jött rá, az injekciók hatására látszólag lecsillapodott. Bár mindig különös dolgokat művelt. Szobatársa, a kis Geldomaras volt az egyetlen ember, akire hallgatott, akinek szavára kissé megnyugodott, és engedelmeskedett. Geldomaras úgy bánt vele két héten keresztül, mint a saját apjával, gyakran ő etette, amikor a német nővérek nem látták, sokszor ő is vetkőztette le, ha az istennek sem akart lefeküdni, vele énekelte kedvenc jiddis dalait, egyszer a legnagyobb titokban fel is törülte a padlót, amikor az öreg a sarokba vizelt. Általában tit-

kolta az öreg állapotát a németek előtt, megérkezése után Zajac két napig csendesen sírt, végül letett a Dachauba való visszamenés gondolatáról, és akkor az az eszméje támadt, hogy őt már erősen várják Vilnóban, a felesége meg a lánya várja, és hátha a litván fővárosban nincs együtt a tíz férfi, aki egy izraelita istentisztelethez szükséges. Ilyenkor, amikor ez az eszméje támadt, kora hajnalban meglepő csendesen felöltözött tigrisruhába, csizmába és fején a fezzel kilopózott, egyenesen a kapuhoz. Az amerikai őr aludt a kis kapusfülkében, Zajac bezörgetett, litvánul, jiddisül és németül magyarázta, hogy ez az egész dolog tévedés, neki sürgősen utaznia kell, egy amerikai katonától egyszer öt cigarettát kapott, egyébként persze mindig visszaküldték, vagy hat reggel egymás után. Töprengve indult vissza, hazament a kis különszobába; és Geldomaras kétszer is arra ébredt, hogy az öreg kelet felé fordulva áll a falnál, hajlong, veri a mellét, és mondja a halottakért szóló imát. Ilyen napokon aztán nagyon csendesen és meglepő értelmesen viselkedett, még üzletek után is járt, egyszer egész nap varrt, Schütz Rafael megbízásából két tűrhető nadrágot készített takaróból, az egyik nadrágot Schütz – aki egész nap a litvánokkal lógott – nagyon jól értékesítette. Az is előfordult, hogy az öreg mesélt arról a német repülőtérről, ahol hosszú hónapokon keresztül kényszermunkásként dolgozott. „Egyszer hat hétig volt ott egy nagyon jó őrnagy, annál nekem minden reggel jelentkezni kellett, elöl kigombolt nadrággal, az csak leköpött engem ott, te már tudod, hogy hol, s aztán mindig adott egy darab kenyeret. – Eredj zsidó, zabálj! – mondta. Tréfás ember volt. Kérdezd meg a Méir Kagant, az is velem volt. Az már akkor mindig sírt, minden reggel a nadrággombolásnál, és azóta se szokik le erről. Sajnos, az őrnagyot elvezényelték."

Ezt a történetet Zák Ede is hallotta, és egészen belesápadt. Éppen egy szabó! Zák még mindig reménykedett a fiát illetően, háromszor járt már az amerikai őrmesternél, az kétszer meg is hallgatta, s feljegyezte ügyét, harmadszor azonban a titkárnő elküldte.

Aznap reggel, amikor Zajacot elvitték, Schütz Rafael megkérte a kis német orvost, hogy az ő saját vérnyomásmérőjével mérje meg az ő vérnyomását. – Százhúsz! – mit jelent az, hogy százhúsz, jó vagy rossz? Az orvos sokáig magyarázott neki az

ember testének érrendszeréről, a szívről, amely olyan, mint a kerékpárpumpa, csak nem levegőt szivattyúz, hanem vért az erekbe. A magyarázat végén Schütz az orvosnak ajándékozta a vérnyomásmérőt, később kissé fájt a szíve érte, s nagyon titkolta is könnyelműségét, a világért sem beszélt volna róla.

Ha a tata megtudná, gondolta lelkifurdalással, micsoda fiú vagy te, egy németnek ajándékot ad! És ha a tanár megtudná, jobb arra nem is gondolni, micsoda gúnyolódás lenne abból, ilyenek a zsidók! Ezt mondaná a tanár, és igaza lenne, csak most hagyták abba a kínzásukat, és ők már ajándékot adnak, hát csoda, hogy ilyen sorsuk van?

Egész délelőtt töprengett, és később elmondta, hogy aznap Geldomaras hívta őt szobatársnak Zajac helyébe, nagyszerű szoba ez, kétágyas, még mosdó is van benne, de ő mégsem megy, már egészen megszokta itt, és itt mindenfélét lehet tanulni, ha a tanár úr meg a Kosaras beszélgetnek, csak jobban megmagyaráznák neki... például amit a vérkeringésről mondott tegnap, Babrián úr, ki hinné, hogy úgy szalad az emberben a vér körös-körül, és ez a dolog a csillagokkal, hogy ezek a csillagok, amiket látunk, akkorák, mint a föld, ő azt gondolja, hogy akkor talán országok is vannak rajtuk, és biztos akkor még emberek is, hátha van ott még egy Schütz Rafael, egy ottani Dachauban. Gondolják el! Azért ebben van valami borzasztóság, ezt elgondolni!

Ezen a napon egyébként mindenféle események torlódtak össze. Egymást követték az új dolgok, az új ismerősök és a mindenféle hírek. S a sok új dolog: esemény, hír, ismeretség közvetítője a kereskedelem volt, mely a napok múlásával egyre jobban fölélenkült, köre szélesedett, kiterjedt minden betegosztályra, a tanyákra, Grauing városkájára, sőt Münchenig is kinyújtotta tapogatózó csápjait. A sétányokon valóságos börzéket tartottak már, megbeszélték a konzervek, az ócska ruhadarabok, a vaj, a cigaretta árfolyamait, egy lengyel zsidó szobájában, a B III osztályon, az ablak előtt csapra vert söröshordó állt, bárki vehetett magának egy pohár sört, ha meg tudta fizetni a borsos árat, csak bement a vendég, a bal oldali ágyban valami súlyosabb beteg feküdt, a jobb oldali ágy tulajdonosa, egy Hezkel nevű negyven körüli férfi az asztalnál ült, és többnyire a szent könyveket tanulmányozta. A vevő csak odament a csaphoz, ki-

nyitotta, Hezkel fél szeme az írásmagyarázaton, fél szeme a sörön, elvette a pénzt vagy cigarettát a vevőtől, s már újra belemerült az írások szent és mérhetetlenül bonyolult magyarázataiba. Mit mondanak az Atyák például a négyféle emberi természetről, milyen magyarázatot fűz ehhez rabbi Gamaliel, hogyan kell érteni ezt a magyarázatot rabbi Chucpisz szerint, mi a tulajdonképpeni célja rabbi Chucpisz kommentárjának rabbi Joséf ben Semarja szerint és így tovább, egy liter sör hat cigaretta!

Schütz Rafael már a legelső idők óta sokat üldögélt ebben a szobában, egész nap vitatkozott Hezkellel, böngészte a könyveket, értékes bölcsességeket szívott magába a jámbor életre és a sörmérésre vonatkozóan egyaránt. Kincs az emberi ész! S a német orvos nem mert megjegyzést tenni sem a fehér betegszoba sörtócsáira, sem a látogatók írásmagyarázataira.

A vaj felvásárlására egész konzorciumok alakultak, ezek már alkalmazottakat is tartottak. Egy ilyen virágzó vajkereskedelmi tömörülés egyik kifutója volt például a Botos Gáspár nevű tizenöt éves salgótarjáni cigányfiú is. Egy szép napon, 1944 novemberében Salgótarjánban egész családjával felpakolták őt, és kihozták Németországba, Dachauban számot kapott meg csíkos ruhát, és Augsburgban dolgozott egész télen. Egészen Augsburgig hírét sem hallotta annak, hogy vele párhuzamosan él a földön egy Hitler Adolf nevű német ember – csak kihoztak, mert cigány vagyok – mondta a tanár kérdésére vigyorogva –, féne tudja, mit akartak? – S valóban nem tudta ezt senki megmagyarázni, mit is akartak éppen tőle a németek, apja a salgótarjáni lókupec és öccse, aki negyedik elemibe járt, „valami hurutban haltak meg" a télen Augsburgban. Botos Gáspár, akit csak Gazsinak hívott mindenki, hóna alatt dobozzal járta végig a szobákat, hat nyelven tudta már a vaj nevét, rendkívül piszkos márkabankjegyekkel fizetett, kétes tisztaságú ujjai közé fogta a vajat, bedobta a dobozba a többi közé, a német feketepiacon így is jó lesz, s már ment is tovább.

Ez a Botos Gáspár úgyszólván már az óriási telep minden betegszobájában járt – már bizony van vagy mennyi magyar itt! – mondta – még én sem tudom, mindennap jönnek mindenféle kocsik! – Vagy tíz napja laktak már akkor a 131-es szobában Babriánék, mindenféle embereket ismertek meg, közöttük

vagy egy tucat magyart is, szatmári baromfikereskedőket, kolozsváriakat, cigányokat, valami diákot a C II Stationban, egy budapesti hivatalnokot, egy javítóintézetből kikerült fiatalembert és mindenféle mást is. Ki ismerte volna ki magát az épületek és épületszárnyak tömkelegében, szobák százai között, ki tudott volna ilyen rövid idő alatt kiigazodni ennyi újonnan jött közepette? Bizonyos, hogy ezer ember között itt is, ott is akadt távoli lágerismerős, Zák Ede egy darabig kísérletezett is azzal, hogy csak úgy találomra benyitott mindenféle szobákba, és megkérdezte, lakik-e ott magyar, nem tudnak-e egy Zák Zsigmond nevű újpesti kisfiúról, két napig csinálta ezt, aztán ő is belefáradt. Csendes és rosszkedvű volt ezekben a napokban, különösen a Mikulával való eset óta. Kosaras és a tanár egyszer volt valami magyar szobában. Egy szatmári baromfikereskedővel, egy budapesti zsebtolvajjal, egy siófoki hivatalnokkal, egy miskolci hitközségi alkalmazottal és Monalekkel, egy javítóintézetből szabadult fiatalemberrel beszélgettek akkor.

Mikula kerülte a szobatársait. Az emlékezetes összetűzés óta rendszerint kora reggel elment, ebédre jött haza, nemigen beszélgetett senkivel, többnyire hátul kuncsorgott, a kerti házak körül. Három magyar barátja is volt, mind katonák, Kocsis szakaszvezető kebelbarátai, ők is a hadsereggel kerültek ki, s a németek elszállításakor valahogyan ittfelejtették őket, azonban csupán német kosztot kaptak. Ezekkel a magyar katonákkal Mikulán kívül nem érintkezett senki olyan, aki megjárta a koncentrációs tábort. Még Schütz sem, pedig az igazán mindenfelé járt, hozott híreket, ezek még törökökről is szóltak néha, de magyar katonákról soha. Schütz hírei persze többnyire litvánokról meg lengyelekről szóltak, esetleg a kereskedelem vagy a sörmérés körébe tartozó legújabb vívmányokat tárgyalták, avagy a zsidó vallásköltészet egy 580 esztendős magvas megfigyeléséről tudósítottak. S aznap, amikor Botos Gáspár vajvásárlás közben újra beszélt mindenféle szobákban elszórtan levő magyarokról, a 131-esben a honvágy egyszerre sűrűvé tette a szoba levegőjét. Lenn a mentőkocsiba éppen akkor vezették be az öreg Zajacot, lógott a nyála, Geldomaras karonfogva vezette a kocsiig – megyek a bolondokházába – mondta az öreg, átölelte és megcsókolta Geldomarast, a fejére tette kezét, hogy megáldja, de nem jutott eszébe az áldás. Becsukódott mögötte az ajtó, a kocsi elment,

Geldomaras arcán csorgó könnyekkel elindult Hezkelhez, mert délelőttönként ő is szívesen segített a sörmérésben és a vallásbölcsészetben. A 131-es szobában csend volt.

– Én néha elképzelem, Babrián úr – mondta egyszerre csak Zák –, hogy mink egyszer találkozunk majd valami kerthelyiségben otthon, talán a Horváth-kertben, Rákospalotán, csak szól a cigányzene, a pincér meg hozza a sört, és mi mindenféléről beszélünk, hogyan volt a nyomorúság, emlékeznek, mikor ott feküdtünk már abban a Grauingban, volt minden jól, de semmit sem hallottunk hazulról, úgy éltünk, mindentől elzárva még, otthonról elzárva, micsoda szomorúak voltunk!

– Tegnap hívtak Palesztinába – mondta a tanár.

Kosaras ránézett.

– És? – kérdezte.

– Nem megyek – mondta a tanár.

– A litván doktor hívta?

– A Girzovics.

– Miért nem megy?

– Nem tudom. Nehéz dolog. Harminchat éves vagyok.

– Nehéz – mondta Kosaras.

– Nem tudok héberül. Nincs szakmám. Magyar irodalomtörténetet tanítsak Jeruzsálemben? Vagy németet?

– Hány nyelven tud? – kérdezte Zák.

A tanár hallgatott.

– Most más világ van otthon. – Kosaras nézte a tanárt.

– 1939-ben lélektanból akartam doktorálni – a tanár takaróját gyömöszölte –, nem engedtek. Érti? Bevonultunk Kárpátaljára. Már késő volt.

– Magát várja valaki otthon? – kérdezte Zák Ede. – Erről soha nem beszél, tanár úr, hát csak mindenkinek van valakije?

– Nekem nincs! – A tanár szinte kiáltott. – Nem tudom...

– Harminchat éves, ha én annyi nyelvet tudnék – szólt Kosaras.

– Újra kezdeni? Szart! – szólt a tanár.

Csönd lett.

– Voltak már a Horváth-kertben? – kérdezte Zák Ede. – Jó a sör. Az járt mindig az eszemben nekem, mikor a gettóból el-

vittek Kistarcsára. Látják, ilyen az ember! Még pofon is vágtak, mondja nekem az őrmester: – Piszok, nem szégyelled magad? te keresztény vagy? a zsidókhoz pártolsz? Püff! Beköltöztél a gettóba, nyavalyás. Püff. Pofozott, én meg behunytam a szemem, és csak gondoltam: milyen a sör a Horváth-kertben! Mért akartál te a gettóban lakni? – A feleségem meg a fiam kérem – mondom én. Püff! Akkor én megint: jó a sör a Horváth-kertben. De már, úgy látszik, hangosan mondtam. – Miféle sörről beszélsz, te gazember, kérdezi az őrmester, megbolondultál? Hagytad volna ott a zsidó feleségedet! – Én meg csak: jó a sör! És bizony sírtam is. Micsoda furcsaság, nem a verés miatt és nem is a feleségem miatt. Hanem akkor már huszonnégy órája nem adtak inni. Ilyen állat az ember!

– Nagy fák vannak ott – mondta Kosaras elgondolkozva. – Rákospalota. Messze van villamoson.

– Messze – szólt a tanár. – A vendégek most nyilas jelvény nélkül ülnek ott. Mit szól ehhez?

– Nekem is nehéz lesz – mondta Zák Ede –, majd ülök ott, iszom a sört, és gondolom: hol a pofozó őrmester? És özvegy vagyok.

Sűrű csend.

– Megyek az Árpád úton – folytatta a kis szabó –, mennek az emberek, a kávéháznál vasárnap este sokan álldolgálnak, nézik a futballeredményt. Én azt gondolom majd: köztük van-e az, aki az én Rózámat kísérte? Ezt gondolom majd én, és bizony nehéz lesz nekem is, tanár úr, nemcsak magának.

A tanár hallgatott.

– Mit tehetünk mást? – kérdezte Zák Ede. – És maga Kosaras, maga nem szól semmit erre?

– Az anyám meg a bátyám talán csak élnek mondta lassan Kosaras –, és ott lesz még...

– A párt – fejezte be a tanár, és nem lehetett tudni, mire gondol.

– Maga mondta – bólintott rá Kosaras.

– Na gyertek! – szólt egy hang a nyitott ajtóban, Makkos Jóska jött elöl, mögötte bilgericsizmás, harmincon aluli, köpcös fiatalember, mögötte egy fiatal fiú, a kis Wilhelm Rezső a 125-ösből.

– A Rezső bátyja – mondta Makkos Jóska , Dachauból.

A bilgericsizmás köszönt, sorra megnézte az ágyra erősített táblákat, odajött Babrián ágyához, kezet nyújtott.

- Magát üdvözlik - mondta -, üdvözli Sebes, akivel a 2-es Wardban volt.

- Mi van vele?

- Hajjaj! Sofőrök vagyunk az amerikaiaknál. A haverom, miskolci ő is.

- Most is kocsival jött ez - mondta irigyen Makkos Jóska -, egy kapitányt hozott.

- Egészséges a Sebes? Jó már a lába?

- Semmi baja. Kilencvenkét kiló. Mondta, hogy maga itt van.

- Üljön le - szólt a tanár. A köpcös fiatalember leereszkedett az ágy szélére, kis táskáját maga mellé tette. Körülnézett a szobában.

- Mind magyarok - mondta Makkos Jóska.

- Maga hogy került lágerbe? - kérdezte Zák.

- Borból jöttünk szeptemberben gyalog.

- Aha - szólt Kosaras -, szóval Flossenbürgbe.

A fiatalember bólintott. Nézte a tanárt.

- Babrián - mondta, de valahogy elgondolkozva. Csönd volt. Maga nemcsak úgy látogatóba jött, igaz? - kérdezte a tanár.

- Igaz - mondta a fiatalember -, én ott voltam a voronyezsi áttöréskor Davidovkában. 202/18.

A tanár felült. A homlokát ráncolta.

- Mi van vele? - kérdezte végül. - Meghalt?

A fiatalember bólintott. Mindenki hallgatott. Néztek a tanárról Wilhelmre és megint a tanárra. Mintha ez a kettő idegen nyelven beszélt volna. A tanár mereven ült, meg sem rándult az arca. A takarót nézte.

- Biztos? - kérdezte. - Nem téveszti össze? A századszám egyezik.

- Nem. Ő mondta, hogy van egy Mihály nevű bátyja, pesti tanár.

Kosaras akkor már megértette, hogy Babrián öccséről van szó, elzárta az eddig halkan zümmögő rádiót, de tüstént meg is bánta, olyan kísérteties csend lett hirtelen a szobában. A két gyerek: Jóska és Rezső ott állt az ágy előtt, és bámulta a tanárt Az még mindig nem tudta rászánni magát, hogy végső bizo-

nyosságot szerezzen, és kimondja öccse nevét, keze kissé reszketett a takarón. Kosaras szólt közbe:

– Dr. Babrián Pál, orvos.

A tanár hátradőlt.

– Az – mondta Wilhelm –, 1913-ban született, a novioszkoli flekk-kórházban engem is kezelt, egy században voltunk.

– Hogyan halt meg? – kérdezte a tanár – tífusz?

– Tüdőgyulladás. Január 12-én éjjel. Az áttörés napján. Nagy ágyúzás volt már.

– Ott temették el?

Wilhelm hallgatott.

– Na? Mondjon el mindent.

– Nem lehetett. Két méter mélységre megfagyott a föld. Csak úgy... negyven fok hideg. Volt ott egy... kis árok. Tízen görgettük föléje a nagy köveket, mert jó orvos volt. Aztán már futottunk is visszafelé, majd megvakultunk, világos volt a rakétáktól.

– Sokáig volt beteg?

– Szilveszterkor fára másztunk – mondta Wilhelm.

– Micsoda fára? – kérdezte Zák.

– Gatyában. Részeg volt a főhadnagy. Boldog újévet, gatyás zsidók! – mondta. Pohár volt a kezében, előbb békaügetés a havon, aztán föl a fára. Kukorékolni.

– Mi lett vele? – kérdezte a tanár

A főhadnaggyal?

– Azzal.

– Nem tudom. Talán otthon van

A tanár Kosarasra nézett.

Az komoran hallgatott.

– Ne féljenek – mondta Wilhelm –, az lógni fog. A világ végére is utána mennek. Százkét muszos esküdött meg rá, abból maradtak életben. Az Oktogonon már januárban akasztottak kereteseket. Azt mondják, most a nyáron a nagykátai Murait is.

Csönd lett.

– Hát... sajnálom. Nagyon jó orvos volt. – Wilhelm felállt.

– Mindenki lógni fog – mondta Zák –, ilyenek... ilyenekkel nem lehet egy világban élni! Mit hallott otthonról? Mi van a mi szállításunkkal? Nem ismer egy Zák Zsiga nevű kisgyereket?

– Nem ismerek. Mink a garázsban dolgozunk, kétszáz ciga-

retta egy hónapra meg konzervek és százhúsz márka. Nem ismerek Zák Zsiga nevűt.

– A fia neki – magyarázta Makkos Jóska –, egy fekete fiú, újpesti.

– Magyar transzport még nincs – mondta Wilhelm. – Elment a Révész még a jugoszlávokkal, hogy onnan könnyebb hazajutni, meg mentek a csehekkel, hogy a mi nevünkben majd intézkednek otthon. Semmi hír, talán el sem jutottak Pestig. A határt nagyon őrzik, hogy a nácik ne szökjenek.

– Otthon – kérdezte Kosaras –, van otthon kenyér?

– Mondják, Pesten nagyon nehéz az élet. Mindenki csont és bőr. Falun osztják már a földet, a grófokét meg a papokét. Földreform!

– Jó lenne ott lenni – mondta Kosaras –, most kellene otthon lenni! – Felült, egészen kipirulva.

– Egy hajóhídról beszélnek a Vigadónál, ott már lehet Budára átmenni, meg valami Gergely vagy Gerő nevű miniszter van ott, azt nagyon mondják.

– Az ki? – kérdezte Zák Ede.

– Azt már nem lehet tudni – mondta Wilhelm –, ezt a sok új nevet...

– A rádió? – kérdezte Kosaras. – Hát nincs maguknak rádiójuk? Nem hallgatják meg Budapestet?

Nem szól. Budapest helyén nem szól semmi. Nem lehet hallgatni, többet nem is tudok én sem meg a többiek sem hazulról, Miskolcról semmit se hallani.

– Zák Zsiga, tizenhárom éves újpesti gyerek – mondta a szabó –, ha találkozik valakivel, legyen szíves kérdezze meg. Ne felejtse el. Jó nadrágot varrok én magának. Zák Zsiga. Maga annyi emberrel találkozik, mint sofőr.

– Hatszáz magyar van még Dachauban, majd szólok én erről, csak ők vannak már ott meg a románok. Hátul laknak az SS-barakkok mögött... hogy is... három, nem, négy nagy ház. Rendes egyemeletes házak, iroda volt, meg valami gyár. De mink legtöbbet az amerikaiakkal vagyunk, van egy jó szobánk kettőnknek a haverral a garázsnál, még rádió is, nyolclámpás. Most már egész jól beszélünk a „hello boy"-okkal, a kék őröknek meg semmi közük hozzánk, azok lovon járnak, úgy viszik az SS-eket minden reggel melózni.

– Ebből egy szót sem értek – mondta Kosaras –, hát mi van ott? Micsoda kék őrök?

– Maguk mikor jöttek el?

– Tizedikén.

– Hát maguk azt gondolják, hogy a häftling-tábor üres? Szó sincs róla! A felgyújtásról már egyáltalán nem hallani. Tudják, kik vannak ott? SS-ek. Valami ötezren. Még tábornok is van köztük.

– Hallja, tanár úr? – mondta Zák Ede. – Ez már igen! Kezdődik a nagy söprés. Most ők vannak ott, ahol mi kutyák voltunk. Achtung! Stillstand! Mützen ab!

– Nono! – szólt Wilhelm –, nem egészen így van. Nagyon kényelmesen vannak azok. Hely van bőven, harminc blokkban ötezernek, mi az? Ahol mi negyvenezren voltunk. Se tetű, se semmi. Amerikai orvosság, Amerikából hozzák nekik a kosztot, 1700 kalória, hahaha, jobb a gyilkosoknak, mint künn a németeknek, híznak is szépen, látogatás minden hónapban kétszer, csak jönnek a német nők, azt látnák, azt a cucimucizást, maguk azt hiszik, hogy azok hoznak ennivalót? Visznek! Nem viccelek. Azokat irigylik, akik a dróton belül vannak.

– Meg vannak ezek az amerikaiak veszve? – kérdezte Zák.

– Előbb szökések is voltak, amíg csak a katonák őrizték őket. A tábornokok külön szobában.

– Ezt nem is lehet elhinni – mondta Kosaras –, minek tenyésztik őket?

– Tudja a nyavalya. Most aztán hoztak lengyel őröket, azok kék ruhát kaptak, néhányan puskát is. Azok őrzik őket, már szigorúbbak, néha jól ellátják egy ilyen gyilkosnak a baját, mikor az amerikaiak nem néznek oda. De ezt ritkán lehet, mert vigyáz mindig egy amerikai katona is. A kórházuk az mindig tele van lógósokkal, német orvosok mondják meg, kinek nem kell munkára menni, és mit törődik azzal az amerikai ezredes, ki a beteg. Na, de én megyek, fésűt nem vesznek?

Schütz Rafael éppen erre a végszóra érkezett haza, Wilhelm kinyitotta kis táskáját, tele volt fésűkkel, voltak ott finom szaru női bontófésűk s fekete sűrűfésűk és jó férfi zsebfésűk.

– Hűha! – mondta Schütz –, hát ez honnan van?

– Dachauból – felelte Wilhelm –, nagy pech!

– Micsoda pech? – kérdezte Rufi. – Nekem lenne ennyi fésűm!

– A sűrűfésű öt márka, a zsebfésű négy, a bontófésű, mondjuk hét. Hogy mi a pech ezekkel a fésűkkel? Ezt az SS-ek hozták, tizenhatodikán jött vagy kétszáz gyilkos, a tábor kisállomásánál lerakták a csomagot, volt nagy nyögés, hogy azok milyen hátizsákokat cipeltek, le kellett tennijük a csomagot, hogy az amerikaiak majd fertőtlenítenek mindent, őket bevitték a fürdőbe. Már bámultunk ott volt häftlingek vagy húszan, akkor egyszerre neki a csomagoknak, általános organizálás. Hiába ordított az egy szál amerikai, aki ott maradt, mindenki felkapott egyet, és sipirc! Micsoda? Tán még azt is hagyjuk, hogy az SS-ek a rabolt holmijukból bankot rendezzenek be maguknak? Előbb egy kis ládát kaptam fel, nagyon kicsit, letettem, föl egy nagy hátizsákot és el.

– Ajha. Mi volt benne?

– Fésűk! Kétszáz fésű, az se rossz meg finom fehérneműk. A kis zöld ládát egy Monosi nevű román vitte el, az sokkal jobban járt, abban a ládában órák voltak, egy duplafedelű aranyóra, két Doxa-karóra meg még vagy nyolc mindenféle óra, három svájci!

– Borzasztó! – mondta Schütz Rafael részvétteljesen. – Ha minden fésűt egy márkával olcsóbban ad, veszek huszonötöt.

Megegyeztek. Schütz Rafael százmárkással, egy ötvenessel fizetett, de volt még ezenkívül is pénz a vászontárcájában. Kosaras és Zák is vett zsebfésűt, hiszen mostanáig egyetlen foghíjas kis fafésűjük volt, azzal fésülködtek hármasban a tanárral és negyediknek Makkos Jóska. Kosaras a tanárnak is vett egy fésűt, és szó nélkül letette éjjeliszekrényére. Babrián hallgatva feküdt. Wilhelm odajött hozzá, hogy elbúcsúzzon, akkor nyújtotta kezét a takaró alól, de csak bólintott.

Wilhelm elment az öccsével és Makkos Jóskával, ők négyen magukra maradtak a szobában, Kosaras vette az orosz nyelvtant, úgy tett, mintha mélyen elmerülne benne, de úgyszólván a betűket sem látta, Zák Ede valami gombot kezdett nagy sürgősen varrogatni, Schütz Rufi kirakta mind a huszonöt fésűt a takaróján, gyönyörködött bennük, és homlokát ráncolgatva számolt, a tanár az csak feküdt némán.

Közvetlenül ebéd után felöltözött, egyedül kószált az erdőben egészen estig. Amikor visszajött, a többiek már elfogyasztották vacsorájukat, Mikula újra el is ment, reggel óta ultizott

hátul a kerti házban Kocsissal és egy magyar katonával, nagy vesztésben volt, nem akarta hagyni a pénzét. Babrián egyedül vacsorázott, szórakozottan mindent megevett, végül három tányér tejbegrízt is, amihez a többiek nem nyúltak, Zák csak figyelt. A tanár végül meghökkenten észbe kapott.

– Megettem három tányér tejbegrízt – mondta, s oly különösen mosolygott, csak ült az asztalnál az üres tányérok mellett. Zák Ede odajött, összeszedte mind az edényt, és nem várva Elzára, kivitte. Amikor visszajött, leült az asztal mellé, a tanár akkor már pipázott. Zák Ede is rágyújtott egy cigarettára, Kosaras valami nehéz igét ragozott.

– Utoljára gyerekkoromban kukorékoltam – mondta a tanár. Zák Ede megfogta a karját, de nem szólt egy szót sem, Kosaras abbahagyta a ragozást.

– Bocsássanak meg – szólt a tanár, vette törülközőjét, és kiment a mosdóba, amikor ott felcsavarta a villanyt, egy kövérkés ember ült a kövön.

– Widowsky vagyok – mondta mosolyogva németül –, lengyel költő. Nem tudok felkelni.

A tanár a hóna alá nyúlt, és talpra segítette, a kövérkés férfi erősen lihegett.

– Goethének jobb szíve volt, mint nekem, mi? – kérdezte. – A 141-es szobába, kérem.

Karonfogva dülöngéltek végig a folyosón, a tanár vállán a törülköző.

– Szépek vagyunk így – mondta Widowsky –, két dalia! Maga kicsoda? Maga az a tanár a 131-esből? Remélem, nem katolikus érzelmű?

A tanár megmondta a nevét, s a kövérkés ember kérdésére azt is, hogy német és magyar irodalomtörténetet tanít.

– Maga magyar irodalomtörténetet tanít, jó ember? – kérdezte tüstént szánakozva Widowsky. – Hogy lehet ez? Nincs is magyar irodalom! Talán a Horthy verseket is írt?

Kirántotta bal karját a tanáréból, a jobbal együtt hevesen az égnek emelte. De rögtön meg is tántorodott, a falnak dőlt, s roggyanó térdekkel lassan ereszkedett alá, mint a harmonika.

– Maga elég beteg – mondta a tanár, s újra a hóna alá nyúlt –, minek izgatja magát az irodalommal?

Petefi! – szólt Widowsky. – Madacs! Ne haragudjon, csak

tréfáltam, nem akartam bántani magát, ezt a kettőt kitűnően ismerem én, kitűnő, jó írók, még akár lengyelként is megállnák helyüket, pedig a lengyel irodalom! Aber diesen Giula Diak und Franz Molnar... – elfintorította az orrát.

– Itt vagyunk – mondta, amikor végül szobájában lerogyott az ágyára –, ez a hulla, aki itt a másik ágyon olvas, sajnos, Berstenne belga ember, csak vigyázzon, mert rendkívül katolikus és harap.

– Ne beszéljen annyit – mondta Berstenne felkönyökölve –, még majd itt meghal nekem! Mondtam, hogy ne menjen ki egyedül mosdani.

Widowsky lihegve ült az ágyán, nagyon nehezen kapott lélegzetet, valami gyógyszert cseppentett egy pohárba, felhajtotta, utána ruhástól végigheveredett az ágyon.

– Prenez place – szólt a belga –, látja, így fest egy lengyel költő, mindenáron maga akar mosdani, ez az egyik rögeszméje, a másik meg a materializmus. Nem hiszi el, hogy elavult. Hát nem olyan éppen, mint egy fulladozó víziló? Megártott a víz, mi?

– A magyar költők is mosdanak, nem igaz? – kérdezte Widowsky, amint kissé lélegzethez jutott – a vizet csak a katolikus szentek nem szerették. Például Stylites Simon, aki harminc évig állt mosdás nélkül egy oszlop tetején. Hála istennek, én nem vagyok katolikus szent.

– Azt a dolgot a Simonnal csak az Anatole France hazudta – mondta dühösen Berstenne.

– A szent remeték se mosdanak, ez tudnivaló! szegezte le Widowsky – és az egyházatyák...

– Menjen a fenébe! – ordította Berstenne. – Ilyen szellemességekkel szórakoztatja maga a vendéget?

– A magyar költők – mondta a tanár – általában mosdanak, uraim, Jules Krúdy, kitűnő magyar elbeszélő sokat járt gőzfürdőbe, Ady nagy költő Mentonban fürdőzött, egy Tersánszky nevű jeles írónk meg egyenesen úszóbajnok. Ámbár mi kis nemzet vagyunk, uraim, mindazonáltal íróink szorgalmasan fürdenek.

– Több magyar király vízbe fulladt. Petefi is fürdött – zárta be a vitát Widowsky. – Hagyjuk a marhaságokat. Maga hol szabadult, monsieur Babrián?

A tanár aznap este lefekvésig élénk társalgás közben ott ült a 141-es szobában.

Kétágyas szobácska volt ez; az ablak felőli ágyban a sovány Pierre Berstenne, liège-i biztosítási matamatikus feküdt, harcos katolikus, a belga ellenállási mozgalommal kapcsolatosan került fogolyként Németországba. Az ajtó felőli ágyban a kövérkés Stanislaus Widowsky, bendzini születésű varsói költő, akivel a fürdőszobában ismerkedett meg Babrián. Ő négy esztendőt töltött zsidó volta miatt különböző kényszermunka-táborokban, miután előzőleg 1941-ben fiatal feleségével és kislányával együtt a treblinkai megsemmisítőtábor felé haladó vasúti teherkocsiban megmérgezte magát. Családja elpusztult, ő életben maradt. Elpusztíthatatlan testében heves térítőszellem lakozott, végigvitatkozta a négy esztendőt, saját fogolytársai két ízben csaknem agyonverték. Egy ízben lengyel katolikus papok, egyszer zsidók.

A 141-es szoba két lakóját, a katolikus Berstenne-t s a kommunista Widowskyt néhány napja külön betegszállítókocsi hozta Dachauból – súlyos ödémás szívzavarokkal, dagadt lábbal. Itt ismerkedtek össze megérkezésükkor a szobácskában. Azóta feküdtek az ágyban szigorú mozdulatlanságra kárhoztatva; feküdtek, rettentően unatkoztak, és izzó szemmel, fogukat csikorgatva, szenvedélyesen vitáztak. Az egyik vitázó oldalán többnyire ott harcolt maga Szent Pál, ezenkívül a szigorú X. Pius, a kopasz Sir Arthur Eddington és mindenekfelett Aquinói Tamás személyesen, továbbá az újtomisták és a belga életbiztosítási díjtételekkel kapcsolatos valószínűségszámítás, ezenkívül a modern fizikai idealizmus legfőbb érvei; határozatlansági elv, a táguló világegyetem, az okozatiság feltételezett érvénytelensége az atomon belül... A másik vitázó a karalábélevestől kezdve a lengyel költészeten keresztül Voltaire-ig és Marxig egyszerűen mindenre hivatkozott, előszeretettel utalt a lélek halhatatlanságának és a kamatlábnak szoros összefüggésére, több ízben szóvá tette a szívélyes viszonyt is, mely a püspököket köztudomásúan a vezérigazgatókhoz fűzi...

Babrián ott ült velük és hallgatott. Gyorsan múlt az idő, Babrián szívébe tompán bele-belesajdult még a délben kapott hír, néha azonban percekre megfeledkezett bánatáról, s beleszólt a két ödémás vitájába. Csak akkor, amikor törülközőjével

bandukolt újra a folyosón a 131-es szoba felé, akkor kezdte érezni szörnyű egyedüllétét a világban. Hirtelen megrohanták az emlékek. Látta maga előtt az öccsét, mint gyereket, homlokába lógó, többnyire zilált haját, milyen lehet az, amikor egy felnőtt orvos ezerháromszáz kilométeres gyaloglás után, negyvenfokos hidegben gatyára vetkőzve kukorékol a fán? Állt egy darabig még az ajtó előtt, végül összeszedte magát és benyitott. Mindannyian feküdtek már, Mikula is otthon volt, minden pénzét és cigarettáját elvesztette. A tanár levetkőzött, és lecsavarta a villanyt.

Hold nem volt, Babrián nyitott szemmel nézte a sötétet. Öccse arcát látta maga előtt a homlokába hulló makacs fürttel.

7

Eddig is loptak Grauingban. Ezt úgyszólván senki nem tekintette becsületbevágónak.

Nem volt olyan nap, hogy valakik valamit valahol ne „organizáltak" volna. Hol a kertész rozsdás gereblyéi tűntek el, hol az üvegház ablakai. Egyszer a sebességmérőket szerelték ki a teherautókból, máskor a tolókocsik gumiját.

A teakonyhában néha egész kenyereknek kelt lába, nagy karika allgäui sajtok lettek láthatatlanná, egy hordó narancsszörp gurult el a semmibe.

Ellopták dr. Tassler hatdioptriás szemüvegét és angol nyelvű orvosi előadásának kéziratát. Az A IV rendelőjéből egy napon az összes betegek iratai ismeretlen helyre távoztak.

Litván jogászok nadrágokat loptak; ezért senki nem vetette meg őket, jóllehet a dolgot bizonyos mértékig szabálytalannak tekintették maguk a tettesek is. Az egész közösség számára azonban eleinte talán nem volt jelentősége. Egyes esetek csupán, szakadatlan apró erőszakos változások a tulajdoni viszonyokban: egy gatya a tulajdonos beleegyezése nélkül gazdát cserélt, egy sajtot más evett meg, mint akinek a raktárból vételezték. Ám napról napra szorgosan folyó munka volt ez, lassú és fokozatos, eleinte talán észrevehetetlen, mint a követ vájó vízcseppé, később azonban egyszerre szembetűnő.

Ezen a meleg nyári éjszakán, a hamu alatt lappangó parázsból egyszerre valamiféle titokzatos tömegmozgalom lángja lobbant fel. A jeladás egy gazdag, sovány török halála volt.

Ez a sovány török, Sultan nevű, négy hete haldokolt az A V osztály 12-es számú betegszobájában; hasán melegítővel, a mennyezetet bámulta egész nap, egyetlen szót sem tudott semmiféle hozzáférhető nyelven. Ha az orvosok vagy ápolók mégis valami halaszthatatlanul fontos dolgot akartak vele közölni, üzentek Ütün nevű bajtársáért, egy köpcös fekete emberért, aki hátul lakott a kertiházak egyikében, s német kosztot evett, mivel őt még a Birodalmi Egészségügyi Hivatal utalta be

annak idején. Isten tudja, honnan került ide, a németek által szervezett valamiféle osztag kötelékében. Ütün jött, hadonászva, és megrovó torokhangon sokáig beszélgetett a haldoklóval. Az nézett az orvosra, nézett őrá, s egyazon mozdulattal bólintott, megrázta a fejét, egyfajta ismeretlen keleti mohamedán nép sajátos módján. A köpcös fekete tolmács közbenjárása eredményét tört németséggel közölte az egészségügyi személyzettel, kapott egy darab kenyeret, s elment.

Azt nem tudta meg soha senki, hol ringatták Sultan bölcsőjét, hogyan került ő ide, a villamos hasmelegítők hazájába.

Egy ízben a B II betegosztályról átjött egy emberke, aki azt állította magáról, hogy ő nyelvész. Bement Sultan szobájába, elébeteregette Törökország térképét, s rábeszélő torokhangok kíséretében mutatóujjával különböző ázsiai városokra bökött. Sultan bámult a térképre, megigazította hasán a melegítőt, s bámult a kis emberkére. Az végül vállat vont és kiment. Odakünn letörölte a verejtéket homlokáról. – Nem ismeri Törökország térképét! – mondta valósággal felháborodva – tulajdonképpen nem is törökül beszél. Az Isten tudja, mi ez?

– Hát valahogy csak beszél? – kérdezte egy kíváncsi beteg.

A nyelvtudós vállat vont, tűnődve nézett, köpött, s eltávozott.

Gúnyosan bámultak utána. Annyi mindenféle ember élt itt személyi iratok nélkül, s mindenki kétségtelenül az volt, úgy hívták s onnan való, amit ő mondott. Az egyiket például maga a danzigi érsek szentelte pappá, a másik egyetemi tanár, a harmadik hírneves üldözött, a negyedik óriási földek birtokosa. Jólesik még csak hallani is. Bizonyára igaz is. S az egyik ember azt mondja: ő török, a másik meg azt: ő nyelvtudós. Nehéz itt igazságot tenni.

Egyik este a török nagyon nyöszörgött, a nővér éppen elhaladt ajtaja mellett, s benyitott. Sultan vinnyogva aludt, s a nővér úgy vélte, hogy álmában vékonyan panaszkodik: „Oh, Mutti!" Felrázta őt, s német nyelven megvigasztalta. Sultan álomittasan sokáig bámult az apácára, de nem felelt, csak homlokához tette a kezét, s mutatta: nem érti. A nővér megtörölte a beteg verejtékező homlokát, s kiment. – Lehet, hogy rosszul hallottam – gondolta –, talán valami hasonló szókat mondott törökül.

A nyöszörgő török jól bezárt szekrénye tele volt ruhával, cigarettával és csokoládéval. Szobájában mindig részvételjes látogatók ültek, ezek gyakran összevesztek egymással, ilyenkor hangos jeleneteket rögtönöztek. A sovány török éjjel-nappal szívesen látott mindenkit, erősen neheztelt, ha az orvos vagy az apáca egy-egy nagyobb veszekedés után, mondjuk éjjel tizenegy órakor, német alázatossággal s a beteg állapotára való szerény hivatkozással távozásra kérte fel a füstfellegekbe burkolt ordítozókat. E vendégek, ha éppen nem veszekedtek, az ágy szélén ültek, s mosolyogtak a törökre, az előzékenyen visszamosolygott rájuk, mert tisztelte a vendégjogot, mint az egy gondos muzulmánhoz illik. Sokszor megfogta értékes vendégei kezét, kiváló tisztelettel megsimogatta, és sokáig tartotta nyirkos tenyerében, közben ajkai hangtalanul mozogtak. A tájékozatlanabb látogatók eleinte szóltak is hozzá mindenféle nyelveken. Kérdezték hollandul és karakalpakul: kíván-e ezt vagy azt enni. Kecsegtető befektetéseket ajánlottak neki angolul és jiddisül. Betegségekről beszélgettek, és csodálatos gyógyulásokról, tótul. Később hallgattak, mert ő egyetlen szóra sem felelt soha. Vendégszeretően mosolygott, bizonyosan a Korán 172-ik szurájának szavaira gondolt.

– Ilyen makacs törököt még nem láttam! – mondta a danzigi érsek által felszentelt lengyel katolikus pap, és szigorúan ráncolta szemöldökét.

A török előrehaladott májsorvadásával még az utolsó időben is elvégezte a napjában ötszöri kötelező vallásos mosakodást. A betegszoba kőpadlóján kiterítette értékes imaszőnyegét, és kelet felé fordulva, hosszú német alsónadrágban, bonyolult muzulmán tornagyakorlatokat végzett. Homlokát többször a földhöz érintette, elnyújtott torokhangon énekelt, nem zavartatta magát ilyenkor az éppen belépő vendégektől sem. Két ízben eszméletlenül szedték fel az imaszőnyegről.

Végül meghalt egy éjszaka. Szekrényében nem maradt semmi!

– Vajon ezt teljesen meztelenül hozták ide Grauingba? – kérdezte tűnődve a hivatalos hagyatéki leltár felvevője. Az imaszőnyeg is eltűnt, sőt Sultan kettős fogsora is, melyet soha nem érintett bor vagy disznóhús, s ami közönséges kaucsukból készült, rendszerint az éjjeliszekrényén állt egy pohár vízben,

és senki nem vehette hasznát, mert kizárólag Sultan inyének és szájpadlásának vonalait követte.

Ezen az éjszakán öt különböző betegosztályon törtek fel szekrényeket, haldoklókét és nagyon is élőkét vegyesen. Ugyanezen az éjszakán a B V Stationon egy Enzel nevű szorgalmas és tehetős feketekereskedő négy kiló – adagonként összevásárolt és egybegyúrt – vajat tett ki első emeleti ablakába, hogy ott kevésbé olvad majd. A csomagot gondosan az ablakfélfához kötötte. Ez az Enzel egyébként rossz alvó volt, fél szeme úgyszólván nyitva alvás közben, s a kincsein. Reggelre a csukott ablak mögül eltűnt a négy kiló vaj, mellyel tulajdonosa éppen beutazni készült Münchenbe. Az ablak csukva volt, a spárga elvágva fityegett, végéről hiányzott az értékes csomag. Kívülről horgászták le az éjjel? De hogyan vágták el a spárgát? Kinek van ilyen hosszú, az első emeletig érő ollója? Vagy létrát hoztak? Mégis kinyitotta valaki belülről az ablakot? Bűvészmutatvány! Semmi nyom. Enzel nyomozása során a szomszéd 139-es szobában összezördült egy általa meggyanúsított honfitársával, a vajkereskedelem egy másik korifeusával. A nézeteltérés tisztázása során a két korifeus igen széles körű érdeklődő hallgatóság előtt emelt hangon fedte fel egymásnak számos fontos üzleti titkát. Az ordítozás végén kölcsönösen arculköpték egymást, mire Enzel emelt fővel eltávozott. Délben egy igen fontos ügyfél indítványára összejöttek, hogy lefolytassanak egy gyapotharisnyákra vonatkozó bonyolult kereskedelmi tárgyalást. Higgadt érvelésük súlya alatt az ajánlattevő ügyfél végül meghajolt, a megállapodás létrejött.

Ugyanezen az éjszakán betörtek a főkapu mellett a nagykonyhán. Csillagok virrasztottak, meleg volt az éj, a géppisztolyos amerikai őr gumit rágva és cigarettázva künn üldögélt egy széken, a kapusépület előtt, körülbelül huszonöt méternyire a nagykonyha bejáratától. Előtte egy másik széken Bing Crosby énekelt az Amerika-vevő rádiókészülékben, még éjjel három órakor is. Az őr azt hallgatta, dúdolta a keresztyén slágert, a „Going my way"-ből, s közben a géppisztoly ravaszával játszott. Nem tapasztalt semmi gyanús dolgot egész éjszaka. Reggel a nyitott konyhalakat szépen ott lógott a vasgyűrűn, az ajtó tárva-nyitva, s a konyhából öt darab tízkilogrammos vajtömb hiányzott. Abban az időben ötven kiló vaj az egész

egészségügyi telep napi szükségletének felét tette, s a feketepiacon körülbelül kétezer márkát vagy 1140 amerikai cigarettát adtak érte. A tetteseket – akik a konyhában ottfelejtettek egy hímzett mellényt, melyben később felismerték a gazdag, sovány, halott török Sultan tulajdonát – nem találták meg. A halott török alibije kétségen kívül állt, ezt még maga Kaplan amerikai őrmester is elismerte.

Ezen az éjszakán ellopták dr. Kunze főorvos szemüvegét is, a B IV és B V betegosztályok mosdóiból eltűnt egy-egy nagy – hosszú csavarokkal a falhoz erősített – tükör. A nagy műtő mennyezetéből hiányzott az ezerwattos különleges izzólámpa. A szanatórium egyik disznajára reggel a grauingi országúton akadtak rá, éppen egyedül bandukolt, nyilván teljesen önként a feketepiac felé, senkit nem láttak körülötte.

Senki nem talált meg semmiféle tettest! Másnap délelőtt az udvaron hangos csoportok tárgyalták az éjszaka eseményeit. Eddig is számos különálló lopás történt, de egyetlen éjszaka egyszerre ilyen tömegesen még soha. A legtöbben legyintettek, sokan egyszerűen csak nevettek, s így szóltak: – Onnan vitték el, ahol volt! – A károsultakat kivéve senki nem mutatott felháborodást: – organizáltak és kész!

A németek vakaróztak és sunyin vigyorogtak. A nővérek sopánkodtak, Kaplan őrmester gumit rágott, Sovinsky igazgató nagyokat nyelt, dr. Kunze szemüveg nélkül, vaksin dühöngött – ha a Führer ezt megérte volna! – sopánkodott egy Trude nevű mosogatólány az A I konyhájában.

Július 21-én, ez éjszakára következő szombati napnak verőfényes délutánján, jóval alkonyat előtt Babrián Mihály hóna alatt könyvvel az erdő felé sétált. A kerti úton sokan ballagtak, különösen izraeliták, akik e napra felfüggesztették üzleti tevékenységüket; erősen katonai jellegű, azonban mégiscsak ünneplő ruhában, várták a szombat kimenetelét s az esti ima eljöttének idejét, amikor majd színes fonott gyertyát gyújtanak, s annak lángját az ünnep elmúltának tiszteletére kiöntött borba fojtják.

Babriánnal szemben, a kerti úton idősebb férfi kíséretében egy nyilvánvalóan nagyfontosságú beszélgetésbe mélyen el-

merülve, Schütz Rafael jött. Az idősebb férfi rövid, vöröses szakállt, széles karimájú fekete kalapot viselt, mint az igazán jámbor életűek. Bólogatva magyarázott valamit Schütznek, megfogta a karját, meg is álltak egymással szemben. Rufi rendkívül figyelmes arccal hallgatott, homlokát ráncolta, szája nyitva volt, szeméből szinte sugárzott a heves tisztelet. Semmi gúny az arcán, semmi lenézés, semmi lekicsinylés, semmi megvető fintor a hozzáintézett szavakra. Tüstént és teljesen félreérthetetlenül láthatta még a vak is, hogy ezúttal nincs szó semmiféle üzleti ügyről. Sem nadrágról, sem konzervről. Sokkal inkább valami súlyos hitéleti kérdés forog szőnyegen, talán egy szigorú szertartási előírás részletei vétetnek fontolóra, esetleg egy világhírű gaon, azaz vallási bölcs tanítására történik alapos utalás, avagy egy nagy „maggid" mélyértelmű példázata vétetik éles bonckés alá.

A nagykalapú férfi éppen azt magyarázta Rufinak, milyen nehézségekbe ütközik a felsőbányai rituális fürdő elkorhadt padlójának előírásszerű megjavítása.

– Szolgája, tanár úr! – mondta közben Rufi. A szakállas férfi is Babriánra nézett.

– Ach! – mondta. – Micsoda kövérség ez?

A tanár csak nézett.

– Herr Babrián, szolgája! Tán nem ismersz meg? Micsoda kövér lettél?

– Hű! – mondta Babrián – csak nem?

– De bizony – szólt a vöröses szakállú –, én vagyok! Születtem 1897-ben.

– Schwitzer – a tanár megrázta a férfi kezét –, meg sem ismertelek ebben a szép kalapban, szakállt növesztesz, jól meg is híztál te is, olyan vagy, mint egy uraság.

– Üljünk le – felelte Schwitzer –, azonban egy zsidó metszőt nem szükséges éppen valami keresztény urasághoz hasonlítani, ezt mondom én neked. Hát hogy vagy?

Mindhárman leültek egy padra.

– Örülök, hogy látlak – mondta Babrián.

– Mit szólsz az itteni tolvajságokhoz, ki teheti ezeket?

– Egészséges vagy már? Mi van a füleddel? – kérdezte a tanár.

– Először is, nem volt zsidó. Másodszor: ha zsidó volt,

nem volt vallásos. Jámbor zsidó nem lop péntek éjjel! – mondta Schwitzer.

– Igazság! – helyeselt Schütz és tűnődött.

– Hagyjuk ezt – szólt a tanár –, inkább arról beszéljünk, hova vittek téged a felszabadulás után? Úgy eltűntél, mint a kámfor. Akkor láttalak utoljára, amikor a 13-as számú blokk udvarán beültettek a négerek a vöröskeresztes kocsiba.

– Elég szégyen! – mondta Schwitzer – teljesen meztelenül engem. Május 29-én. Tízen voltunk a kocsiban, mindenféle nadrágok nélkül.

– Féltek az amerikaiak a tetűtől.

– Nem hallom jól – Schwitzer a füléhez tette tenyerét – ...féltek, féltek. Előbb jött a fertőtlenítés, aztán vittek a moziba, ott már kaptunk nadrágot, ott az SS-moziban az volt kiírva: SS Kulturhaus, két színpad is volt, óriási terem, neked szerencse, hogy nem jöttél oda.

– Nem volt máshol hely – felelte Babrián –, az összes tiszta barakkok tele beteggel, arról a moziról már hallottam, a tábor legszélén volt, kívülről a kerítésen, az országútnál. Ott tartottak Hitler idejében az SS-eknek színházi és mozielőadásokat.

– Tartottak vagy nem tartottak. Te érettségiztél és egyetemre jártál, egy tanár mindent jobban megtud itt. Én a fülem miatt különben is... Abba a nagy terembe tettek százegyven tábori ágyat, amerikai vászonból, még a színpadokra is, ott inkább a haldoklók feküdtek, volt egy fal kemény vászonból, erre rá volt festve egy ház, azt néztük egész nap. Beteg embereket ilyen helyre küldeni bolondság. Mosakodni meg nehéz volt, mink vallásosak folyton sorban álltunk a víz miatt. Ez tartott tíz napig, akkor vittek máshová, egy emeletes kórházba, mondták, azelőtt SS-kórház volt, mellette éppen az uszodájuk. Ott már jól ment.

– Láttam a tábor térképén, amit a jugoszlávok rajzoltak.

– Térkép vagy nem térkép, én ehhez nem értek, nekem ott még mindig disznóhúst kellett ennem!

– Szépen meghíztál.

– Ez gúnyolás? Nagyon rossz a gyomrom, nincs még mindig fogsorom, fáj nekem a mellhártyám, izzadok én, a torkom mindig karcol. Ha én egyszer rendes kosztot ehetnék, egy kremzlit főttelen krumpliból, amit nekem a feleségem főz . – Schwitzer sóhajtott.

– A családod? – kérdezte Babrián.

Schwitzer kétoldalt széttette két tenyerét és nem felelt. Babrián már meg is bánta felesleges kérdését, hiszen hallotta valakitől, hogy Schwitzer egyik fia, a legnagyobb, a felszabadulás után az allachi táborban halt meg végelgyengülésben, tizenhét éves korában. Ezt még mindig nem merte senki ennek az embernek megmondani. Hallgattak. A tanár nézte a felsőbányai metszőt, akinek állán gyéren kunkorodott az újra növesztett szakáll, jóval kövérebb is, beszéde határozottabb, micsoda nyolc hetet töltöttek együtt felszabadulás előtt a koncentrációs tábor 13-as kórházbarakkjában, két egymás melletti ágy szalmazsákján. Micsoda nyolc hét volt ez március elejétől április végéig, hogy álltak alsóruhában esténként a nagy cserépkályha mellett, melyen lopott szénnel mindenféle jókat főztek a franciák és belgák, különösen a vízben kifőtt és forró margarinban megforgatott bab volt igen étvágygerjesztő! Mekkorákat nyeltek, ez a Schwitzer még a kályha mellett is magán tartotta három foszladozó jégernadrágját, mindenféle toprongyos szürkésbarna ingeket, mert mindig fázott, szakadatlanul panaszkodott, a huzattal volt legtöbb baja, nem is az SS-ekkel, mert azokat sosem látták itt a kórházban. S a két méter hosszú német katolikus pap, Johann Ketzlick, akinek a felsőbányai metsző mindig hajlongva köszönt, mert mindenféle ételmaradékot kapott tőle, a suboticai ügyvéd és a hosszú dalmát könyvkötő; azokon a március eleji hideg német estéken, hogyan szivárogtak idáig a hírek, az oroszok átkeltek az Oderán, elhagyták Küstrint, az amerikaiak átkeltek a Rajnán, a buchenwaldiak már felszabadultak, ó, azok boldogok, Stuttgartnál folynak a harcok, a tankok Ingolstadt előtt vannak, a sok rémhír Dachau kiürítéséről, a betegeket agyonlövik, no, nem a németeken múlt! Hogy didergett Schwitzer, hogy szűkölt a hidegtől és a félelemtől, a német ápolótól és az éhségtől. Micsoda nap volt az, amikor öt magyar könyv érkezett a kórház könyvtárába: a Seignobos–Métin történelme, Zoványi: Felvilágosodás története, az Ágoston-féle Nagybirtok-történet, egy Bromfield-könyv s egy nagy fekete biblia Károli Gáspár fordításában. Mikor a felsőbányai metsző, aki szakadatlanul unatkozott itt, végül hosszas töprengés után rászánta magát, kölcsönvette ezt a bibliát, melynek első oldalára beírta egy kéz: „Kaptam

ezt a bibliát egy jó bajtársamtól, és tudom, hogy az én Jézusom megsegít engem. Schwartz Samu, Magyaróvár, 1944. november 15-én, délután." Előbb tartotta az ölében, felvette, megnézte a kötését, s Babriánra sandított. Aztán kinyitotta, közönyös arccal böngészte az Ó-Testamentum könyveinek felsorolását, lapozott egyet, még egyszer a tanárra nézett, rövidlátón hunyorított, és hangtalanul mozgatva száját, olvasni kezdte Mózes Első Könyvét: „Kezdetben teremté Isten a mennyet és a földet." Olvasott még három mondatot, ráncolta a homlokát, letette a könyvet, gondolkozott, de nem szólt egy szót sem. Újra felvette, és gyanakodva olvasott tovább vagy tíz percen keresztül. – Micsoda dolog ez? – mondta akkor rosszallón – Nem értem! Hiszen ez ugyanarról szól, mint a mi bibliánk, csak magyarul! – Nézett Babriánra kissé felháborodottan és csodálkozva. Micsoda március volt az, reménység és halálfélelem közepette. Halálfélelem . amikor az SS-főorvos, az egész kórháztömb parancsnoka, ahol háromezer ember döglődött, egyetlenegyszer tündöklő csizmájú nagy kísérettel gyorsan végigment a termen, és Schwitzer – bizonyára pillanatnyi elmezavarában – utánaszólt: „Herr Dakter!", mert panaszkodni akart a főfájására, hogyan búját egyszerre a takarója alá mindenki, hogy láthatatlanná legyen, és micsoda fellélegzés volt, hogy a gyilkosok nem hallották meg Schwitzer szavait, hogyan ült később ő is vacogó, foghíjas innyel az ágyában, mikor eszébe jutott, mit követett el, magára akarta vonni a figyelmet, szép vége lehetett volna ennek!

– Te – mondta most Schwitzer –, tudod, hogy holnap csomagok érkeznek? Mi van azzal a budapesti keresztény hölggyel, akiről annyit meséltél nekem mindig Dachauban? Hallottál már róla?

A tanár felriadt gondolataiból, s elpirult. Rufi nem vette le szemét róla.

– Nem tudom – felelte Babrián.

– Ez a fiatalember – Schwitzer megfogta Rufi karját – jó, vallásos fiú. Csak persze a tudás még kevés. Mi már régóta ismerjük egymást, régebben, mint téged, igaz, Schütz?

– Negyvennégy augusztusban Varsóban – mondta Rufi –, az volt ám csak a munka! – A tanárhoz fordult. – Tanár úr, mink ott dolgoztunk a teljesen lebombázott gettóban. Az egész

utca tiszta rom, mi meg csak szedjük a téglát, amit vittek Németországba építkezéshez. Kétezer häftling szedte két hónapig, és amikor eljöttünk, az utcán meg se látszott, hogy ott csinált valaki is valamit, annyi rom maradt. Micsoda zsidópincéket láttunk mi ott, ugye, Schwitzer bácsi, öt ház alá is elvezettek azok, ott védekeztek a zsidók sokáig a németek ellen, mi még csontvázakat is ástunk elő...

– Minek erről nagyon sokat beszélni, Röfuel? – szólt szemrehányóan a felsőbányai metsző, és megsimogatta szakállát – bizony gyöngék voltunk, folyton dobálni a téglát, egész nap!

– Magát sokszor kinevették és fejbe verték ott – mondta Schütz –, ügyetlen volt maga, Schwitzer úr, de sok téglát elejtett, és emlékszik, amikor talált egy könyvet egy mély pincében, zsidókönyvet, Vilnában csinálták, mi volt abba beleírva?

– Mi volt?

– Hát nem emlékszik már? Az volt: „Ajjaj cipajr ufa, cipajr ufa jufa!" Hova lett a szép madár, elrepült a szép madár! Dobtuk a téglát, és mondogattuk ezt mindig. Szolgája, Kosaras úr!

Babrián is intett, az arra sétáló Kosaras odajött.

– Nem ül le? – kérdezte a tanár – ez itt Schwitzer Ernő, két hónapig voltunk együtt a 13-as revier-ben, azaz három hónapig, mert egy hónapot még felszabadulás után is.

Kosaras leült.

– Kereszténynek tetszik lenni? – kérdezte Schwitzer.

– Budapesti – felelte Kosaras.

– Politikai fogoly volt – mondta a tanár.

– Politikai? Az nagyon szép! Szenvedett kegyed is. Milyen könyvet tetszik olvasni?

– Tanulok, orosz nyelvtan.

– A Kosaras úr nagy kommunista – mondta Schütz –, a tanár urat is folyton szeretné odatéríteni, pedig az nyelveket is tud.

– Nálunk is vannak kommunisták a Stationon – szólt Schwitzer –, azok is keresztények! Nagyon rosszul vannak. Egy kövérebb, annak egy szeme van, meg egy teljesen sovány. Nem tetszik őket véletlenül ismerni? Budapestiek.

– Mi a nevük?

– Bizony én azt nem is tudom. C II Station, a 23-as szobában, csak kétágyas, mert azok ott már nagyon gojszenolnak... par-

don, mink ezt így mondjuk, amikor alig mozog már az élő bennük.

– C II? – kérdezte Kosaras, és felállt. – 23-as szoba? Megyek és megnézem őket.

Mindhármukkal kezet fogott, s elindult az alkonyatban.

– Jó úri ember! – A felsőbányai metsző elgondolkozva, sokáig nézett Kosaras után.

– A hóna alatt könyv – szólt Rufi –, hogy siet! Ők jobban összetartanak, mint mi!

Kosaras valóban sietett. Meg is állt a C II kapujában, hogy kissé kifújja magát. Balra, egészen a folyosó végén kopogott a 23-as szoba ajtaján, s szívdobogva benyitott. Köszönésére csak bólintott az egyik fekvő. Ez fekete kötést viselt a bal szemén, széles s a láztól pirosló képe volt, csapzott vöröses haja, igen gyorsan lélegzett. A másik ágyban fülig betakarva, szaggatottan zihált egy alvó ember. Savanyú verejtékszag ült mindenen, a nyitott ablak sem segített. Az ágyakra erősített beteglapok lázgörbéi magasan a vörös vonal fölött húzódtak – klasszul hervadunk, mi? – mondta a félszemű, és meglevő fél szemével hunyorítani próbált, de ez nagyon szánalmasan sikerült – maga kicsoda, uram? – kérdezte. Kosaras megmondta a nevét, s a félszemű invitáló kézmozdulatára leült.

– Maga elvtárs? – kérdezte kis csend után.

– Van eszemben! – A félszemű vigyorgott, verejtékcseppek fénylettek orra hegyén.

Kosaras meghökkent.

– Maga biztosan kommunista – mondta a félszemű.

– Az.

– Mi a fenének jött ide?

Kosaras hallgatott.

– Jobbulást – mondta végül, és indult az ajtó felé.

– Hagyjuk a légdumát – legyintett a félszemű –, nemsokára leves lesz az én lábszárcsontomból! Legyen szíves és maradjon.

– Hűtlenségi? – kérdezte már állva Kosaras. – Nem láttam én magát novemberben Komáromban?

– Biztos látott. Eegem mindenki meglát az én fél szememmel.

Honnan veszi, hogy kővári Bencsik Gyula spion volt? – Ezt büszkén mondta.

– Gondoltam. Ne haragudjon.

– A hadviselés érdekei ellen... – mondta a félszemű Bencsik. – Arannyal írtam, szarral pecsételtek! Ez a helyzet.

– Igen – mondta nagy kínban Kosaras. „Szóval valami árdrágító", gondolta elszontyolodva, keze a kilincsen, s hirtelen úgy érezte, nézik.

Megrezzent, odafordult. A másik ágy lakója nézte őt: mély szemgödreiben szorongatón nagy volt a szeme fehérje. Arccsontjai hegyesülők, süppedt a halántéka, mint valami régi küszöb, sárga fogsora az elvékonyult ajkak között erőszakos s az akaratától függetlenülő, szakadatlan vigyort mutatott. Az elmúlt fél esztendőben sok ilyen arcot látott Kosaras.

– Beszéljen vele az Eszméről – mondta könyörtelen cinizmussal Bencsik –, nem látja, hogy más baja nincs? – s a másik haldokló felé intett. Kosaras ingerülten legyintett Bencsik felé, s egyszerűen hátat fordított neki.

A takaró alól egy kéz nyúlt ki, amikor Kosaras megfogta, érezte, milyen nyirkosan langyos. – Vajon ki lehet? – gondolta megrendülve, nagy kínban, s homlokát ráncolva, hiába igyekezett emlékezni.

– Bazsó – mondta a gyenge hang –, Bazsó Pál. Üljön le.

Kosaras egy önkéntelen rezzenésnyit húzódott csak hátra, szempillantásig tétovázott talán, ezt Bazsó, akinek világító szemei szinte sütöttek az ő arcára, észrevette. Lehajtotta a fejét. Kosaras hirtelen leült az ágy szélére.

– Nem akart megismerni – mondta Bazsó halkan –, értem.

„Nem érti", gondolta Kosaras, s a takarót bámulta. A megvetés viaskodott benne egy másik érzéssel. „Akkor másképp beszélne" gondolta. „Jó, hogy nem nézi magát tükörben."

Összeszorította a fogát, és szembenézett a nyúzott arccal. Véletlen és hozzávetőleges volt ez az arc az emlékeiben élőhöz képest, bizonyos régi vonalak azonban mégis átderengtek rajta, mint a rosszul átfestett végtáblán a régi festés betűi: Bazsó Pál, hegesztő.

– A körmömet tépték! – mondta a gyenge hang – nem hiszi?

Kosaras nem felelt, a takarót nézte.

– Izzadok, mint egy ló! Micsoda savanyú egy ilyen eszme – mondta Bencsik.

– Hallgasson! – förmedt rá Kosaras, de Bencsiket nem lehetett olyan könnyen elhallgattatni. Sőt, egyenesen őrjöngő ékesszólás vett rajta erőt, aminek előidézéséhez nyilván igen magas láza s az eddigi kényszerű, hosszú hallgatás is hozzájárult.

– Nem lennék én kommunista semmi pénzért! – mondta elégedetten és lenézően. – Maguk úgy ülnek itt, mint Miksa császár gyilkosai. De még azok se vágtak ilyen arcot a Capitol-moziban, amikor a mexikóiak hegyes nyársat dugtak a fenekükbe. Haha. Tisztára, mint a tormába esett férgek! Hahaha...

A megerőltető ékesszólástól iszonyú asztmarohamot kapott, egészen elkékült a köhögéstől, félő volt, hogy nyomban megfullad, patakzott róla a víz, mutatóujjával egyre bökdösött az asztal felé, míg Kosaras megértette, és átnyújtotta neki az orvosságos üveget, abból nyomban nagyot húzott, s talán a rohamoldó gyógyszer hatására ezután már nagyon csendesen feküdt; megszeppenve, könyörgő arccal nézett Kosarasra.

Az visszaült Bazsó ágyára.

– Ez egyszer megfullad – mondta Bazsó, és mintha autonóman vigyorgó fogaitól eltekintve külön is mosolyogni próbált volna.

Csönd volt.

– Nem igaz, hogy én köptem be a Benyát! – förmedt föl egyszerre vadul Bazsó. – Sátoraljaújhelyen én nem köptem! Hazugság! A véres szuronyról nem én szóltam.

Kosaras hallgatott.

– Iszonyúan fáj a körömtépés – ezt nagyon halkan mondta Bazsó, s a verejték csorgott arcáról.

– Fáj – mondta Kosaras, s összeharapta a fogát.

– A töltényeket, azt igen – folytatta Bazsó –, ki bírta azt a Csiki-villában? A Kékkői körmömet tépte, és vigyorgott. Soroksáron... a töltényeket én köptem be.

„Hazudik – gondolta Kosaras –, most is hazudik..."

Felállt. Még mosolyogni is próbált.

– Mit gondol? – kérdezte Bazsó, szeme fehérje ijesztő volt, önkéntelen vigyorgása egyszerre megette az egész arcát – maga mit gondol? Ha meggyógyulok...

Elhallgatott.

Nézte Kosarast.

– Talán visszavennének?

Kosaras nem nézett rá. Nem tudta magát rászánni a hazugságra, pedig ez... ez itt rövidesen meghal. „Zsarol", gondolta.

– Nem tudom – mondta. – Ez a párt dolga. Igyekezzen meggyógyulni, Bazsó úr.

– Igen – szólt Bazsó, izgalmában nem is figyelve arra, hogy Kosaras őt „úr"-nak szólította. – Elvégre szenvedtem én is. – A takaró alól szégyenlősen előhúzta kezét, s mint egy mocskos, ingadozó zászlót a levegőbe emelte. Várt ez a nyirkos kéz. Kosaras nem tudott elérzékenyülni. Ezer meg ezer ilyen haldoklót látott az utolsó fél esztendőben: szemérmes hősöket, tolakodó spicliket és öntudatlan áldozatokat egyaránt. Szíve köré az erőszakos halál szakadatlan élményének egész geológiai rétegei rakódtak le; az öntudat önvédelme volt ez őrület és halál ellen. Mint azok a foglyok mindannyian, akik a koncentrációs pokol legalsó bugyrába zuhanva is megőriztek valamit szívük kövületei alá rejtetten előző életükből – az emlékezés gyémántját – Kosaras is ösztönszerűen tudta: csak a kiválasztott halottakra szabad személy szerint emlékeznie, ha minden halottért egyszer helyt akar majd állni, az élőkkel törődni.

Nem érzékenyült el. A nyirkos kezet, undorát legyőzve, mégiscsak megfogta, már szeretett volna kívül lenni az ajtón, s ekkor a körmöket érezte tenyerén, a kaparászó körmöket!

– Viszontlátásra! – szólt Bazsó, s Kosaras tudta, hogy egyik embert sem látja többé.

– Randevú a hullaházban! – mondta Bencsik, amikor Kosaras kívülről becsukta az ajtót. Olyan üresen kongtak a szavak most ebben a szobában, mintha egyszerre visszhang támadt volna, s Bencsik keservesen sírni kezdett, ép fél szeméből csorogtak a könnyek, a bal oldali üres gödör teljesen száraz maradt. A másik ember vigyorgó fogakkal, de a gyűlölettől izzó szemmel meredt rá.

Kosaras mélyet lélegzett a folyosó orvosságszagú levegőjéből, kilépett a kapun, s elindult a széles kerti sétányon.

A nap már egész vörösen és dagadt arccal húzódott a nyugati dombok fáinak koronái alá, a sétálók megritkultak, a vallásos zsidók elindultak az imaház felé, az utakon vacsorahordó kocsik nyikorogtak, Babrián tanár még ugyanazon a padon ült, amely-

nél Kosaras elvált tőle, de most egyedül volt, egy kis könyvet böngészett, Schwegler bölcselettörténetét, mintha száz esztendő telt volna el közben! Kosaras kissé tétovázott, azután mégis leült. A tanár felnézett a könyvből, bólintott.

– Gyorsan visszajött. Megtalálta őket?

– Meg.

– Ismerősök?

– Nem. – Kosaras a földet nézte. – Azaz hogy... az egyik.

A tanár szótlanul várt.

– Pesti vagány az egyik – szólt végül Kosaras –, a másik... – elhallgatott.

– Maga nem túlságosan közlékeny.

– Figyeljen ide – szólt komolyan Kosaras –, ez nem tréfa. Az a másik ember... amiatt felakasztottak valakit...

– Valami besúgó, mi?

Kosaras hallgatott.

– Harapófogó kell a magával való beszélgetéshez – mondta a tanár.

– Kicsit zavart vagyok. Ott haldoklik a 23-as szobában.

Csönd volt.

– Nem tudtam szabadulni onnan – folytatta Kosaras. – Muszáj volt kezet fognom vele, nagy hülyeség tőlem, talán...

– Nem tudom.

– Bazsónak hívják. Bazsó Pál. Begyulladt... féreg... azt hitte, menti a bőrét. A mások bőre árán. Ez lett belőle. Akire árulkodott, azt felakasztották. Őt pedig mégiscsak kihozták Laichingenbe, hordta ő is a cementet, ha lecsúszott válláról a papírzsák, éppúgy hasba rúgták, mint minket. Mi pedig szóba se álltunk vele, hiába sírt nekünk... ez a kukac. Durván beszélek róla. Most meghal. Érzéketlennek tart, mi?

– Nem.

– Kiderült, hogy a Def-en is ő köpte be a töltényeket!

Kosaras elhallgatott.

– Úgy látszik – mondta Babrián –, nekem meg kell tanulnom a maguk világát.

– Tudja, hol a Wien-szálló? – kérdezte kis csend után Kosaras.

– Nem.

– A József körúton kezdődött az egész dolog. Ott tartották az ifi-napot a VIII. kerületi szocdemek, hátul kellett bemenni

a Német utcáról, mi meg fél legális kultúrdélutánokat rendeztünk, régi költők háborúellenes verseit... maga most biggyeszti a száját, tanár úr. Kezében a filozófia története.

– Nem biggyesztem.

– Négy polgárit végeztem – mondta Kosaras. – Mi folyton krumplit és babot ettünk otthon, az én apám szövősegéd volt a Goldbergerben, negyvenkettőben halt meg, sokat betegeskedett előtte, majd megfulladt néha, egy szövőteremben nem jó az asztma, a bátyám is szövősegéd, engem behoztak a Belvárosi Cipőüzembe inasnak. Elvégeztem a negyedik polgárit, látja, maga azon bánkódik, hogy nem engedték doktorálni. Én mit szóljak? Tiszta jeles voltam. Ne érzelmeskedjünk: ez a polgárság kultúr-monopóliuma. Azt mondták ők, hogy melós maradjon melós, ne törődjön az, mondjuk Kanttal. Azoknak az volt a véleményük, hogy egy szocdem szövősegéd fiának még a polgári filozófia is veszélyes dolog. Maga mit gondolt akkoriban?

– Az nem fontos – felelte a tanár –, beszéljen most maga.

– Dehogynem fontos! Nagyon is fontos. Maga akkor bizonyára nem gondolt semmit. Csak sértődött volt. Engem az én anyám odaadott volna még katolikus papnak is, csak hogy a szegénységtől legalább én szabaduljak. Én azt hiszem, ahhoz, hogy maga most végre gondoljon valamit, sajnos, egy háború kellett. Negyedik polgáriban jeles voltam. A tisztelendő úr pártolt, fene tudja, miért, egy fiatal káplán. Pedig én a Szívgárdába se akartam soha belépni, ezért különben az apám bizonyosan agyonvert volna. Ez a pap egyszer eljött a lakásunkra, kileste, mikor nincs otthon a fater. Az én anyám csak sírt, nagyon szeretett engem, festegette a képeket a jövőmről. El is mentem egyszer mamával a Kisfaludy utcába, valami árvaházba, francia szerzetespapok voltak ott, ezerkilencszázharminc négyben. De be se mentünk. – Mama – mondtam én a kapuban –, úgyis kirúgnak innen minket, mi prolik vagyunk, látják rajtunk, hogy csak azért tesszük, mert már bab sincs otthon. (Apám ekkor már három hónapja luftolt, bátyám még csak inas.) Mama rám nézett: – Hát te ezt így tudod, mondta, mégis eljöttél? Micsoda ravasz fiú vagy! – Sírni kezdett, megfogta a kezem, és hazamentünk. Később együtt nagyot nevettünk az én papságomon, anyám is csak végső kétségbeesésében gondolhatott rá. – Egy szocdem szövősegéd fiából esztergomi

érsek! – kiáltotta apám, nevetett, és az asztalt verte jókedvében – hahaha, Bözsi, ezt te jól kigondoltad a te nagy eszeddel! – Vagy egy hónapig csak főtisztelendő úrnak hívott az apám. A Belvárosi Cipőüzemtől rövidesen kiraktak, ott úgyis sokat küldözgettek a segédek. Nagy nehezen átkerültem a Wolfner-gyárba, ott szabadultam, csak 1940-ben.

– Apa negyvenkettőben halt meg, akkoriban – a függetlenségi mozgalom lebukása után – nagy kizárások voltak a szocdem pártból, az ificsoportokat is betiltották, jött a hír, előbb Rózsa Ferenc haláláról, aztán Schönherz Zoltán kivégzéséről, azon az őszön mi sokat jártunk kirándulni; Budakalászon volt a VIII. kerületi szocdemeknek üdülőjük, csak olyan fabódék, Gödön meg – inkább csak nyáron – a szabók és a természetbarátok. Én már segéd voltam, a bátyám is keresett valamit, ő inkább táncolni járt, sok pénzünk akkor sem volt. Mi, kirándulók, úgy hívtuk magunkat: kultúrcsoport. Mi csak szavaltunk meg énekeltünk és előadásokat tartottunk, néha piszkoltuk a Peyert meg egyes nyamvadt szocdem-vezetőket, de egyáltalán nem állítom, hogy kommunisták lettünk volna. Engem egyszer be akartak szervezni a Wolfnerben a nyilasok is, persze nem sikerült nekik. Nálunk a csoportban volt egy bőrös ifi, az mindig nagy dolgokat akart csinálni, az országzászlót kellene éjszaka ledönteni, ezzel jött egyszer. Később megtudtuk, hogy rendőrspicli. A Sombor-Schweinitzer főkapitány, úgy látszik, hagyott bennünket, mert így jobban szemmel tarthatott. Különben, mi kinevettük azt a bőröst, az országzászlóval. De ez az egész talán nem is érdekli magát, Babrián.

Kosaras elhallgatott.

– Ezekről a dolgokról én nagyon keveset tudtam – mondta a tanár.

Kosaras vállat vont:

– A *Pesti Hírlap* már csak azt közölte, amikor a Margit körúton ítéletet hoztak. Egy volt hivatalnok is járt velünk, ez kifutó volt egy optikusnál. Nagyon sovány, csöndes ember. – Tud maga hallgatni? – kérdezte egyszer ez az ember tőlem. Lehetett vagy huszonhat-huszonnyolc éves. Ez karácsony másnapján volt 1942-ben, az Andrássy út végén jártunk a Ligetnél, csak úgy sétáltunk ketten, az orrunk piros volt, beszélgettünk a háborúról és arról, hogy a németek hogyan megakadtak

Sztálingrádnál. Az igazat akkor még mi sem tudtuk, drukkoltunk persze nagyon az oroszoknak. Én nem is feleltem az ő kérdésére, ő nézett rám, a zsebébe nyúlt, kivett egy gépírásos köteget, én meg se néztem, gyorsan zsebre tettem. – Kedden este nyolckor vissza kell adni, mert kevés van belőle. Az Izabella utca és a Dob utca sarkán – mondta, és már ott is hagyott. Otthon elővettem a köteget, Botos Vince: „A dialektikus és történelmi materializmusról" – ez volt a címe. Erről a Botos Vincéről én még sohasem hallottam, de nagyon világosan írt, olyan egyszerű lett előttem minden, még jókedvem is támadt. – No? – kérdezte az én kifutóm kedden este az Izabella utcában, amikor visszaadtam neki a dolgot. – Így kell beszélni! – mondtam én – ki az a Botos Vince? – Nem tudom – nevetett. Attól fogva mi ketten külön találkoztunk kétszer egy héten, vitatkoztunk, egyszer az imperializmusról adott megint papírlapokat nekem, máskor az értékelméletről, sajnos, mindig gyorsan vissza kellett adni, pedig szerettem volna jól megtanulni a dolgokat, mert éreztem, legelőször ezeket kell tudni, s akkor sokkal könnyebb az embernek. Mosolyog?

– Eszem ágában sincs – mondta a tanár.

– Saját magát nevetné ki, ha mosolyogna. Akármelyik német egyetemi vagy középiskolai tanár jól ismeri Schopenhauert meg Nietzschét, ezek Mozartot és Bachot játszottak otthon, úgy beszéltek a reneszánsz építészetről, mint a vízfolyás, utána szépen feltűzték a horogkeresztet, és mentek asszonyokat meg gyerekeket égetni. Ezek például ma is nevetnék az én műveletlenségemet, hiszen én talán a pythagorasi-tételre sem emlékszem már. De a dolgok gyökerét mégis mi ismerjük jobban. Amivel kezdeni kell. Ez a ménkű sok filozófus meg zenebarát rablógyilkos miért nem győzött Sztálingrádnál, mit gondol? Legyen nyugodt, majd megtanuljuk mi a maguk műveltségét is, lesz időnk bőven még a reneszánsz építészetre is. Nem vagyunk mi gyökéren élő remeték, hogy bármifajta tudásnak hátat fordítsunk. Szépen kisajátítunk mindent, amit jónak tartunk. De a kisajátítást semmi esetre se az építészeti stílussal kezdjük.

Kosaras kicsit kifáradva elhallgatott. A nap teljesen eltűnt a fák között.

– A kifutó – mondta a tanár –, mi lett a kifutóval? Arról beszéljen.

– Január első napjaiban egy köteg röpcédulát bízott rám, a Wolfner-gyárban dobáltam szét, a cédulákon ez állt: „Az új esztendőben is lapos hassal és néma pofával bámulunk a robogó vonatok után." Én akkor már nyakig benne voltam a dologban, szívesen csináltam. – Ne kérdezzen – mondta az én emberem –, ha velünk akar dolgozni, azt csinálja, amit én mondok. – A párt – így szóltam én. – Szolgája – mondta ő –, én nem beszélek semmiféle pártról, értetlen ember! – És már el is akart menni. – Jó, nem kérdezek semmit – feleltem –, mi a tennivaló? – A maga neve mától kezdve „Zsákos". Engem csak „Szepinek" hívnak, érti? Maga senkivel se törődik, csak azt teszi, amit én mondok. – Komoly illegális munka – gondoltam én, és megdobbant a szívem. – Semmi – szólt ő, mintha kitalálta volna a gondolatomat –, csak ne képzelődjön! Csütörtök este hét órakor a Pozsonyi út és Rudolf tér sarkán egy kiskocsit talál, üres papírok vannak rajta. Elhúzza az Aréna út 120. számú házig, egyszerűen otthagyja, ennyi az egész. Elváltunk. Ezután több kisebb megbízást kaptam, egyszer röpcédulákat kellett szétszórnom a Frangepán utca környékén, amikor egy gyárból jöttek kifelé a munkások, kétszer falfestésben vettem részt, én ugyan csak figyeltem a Murányi utca és a Dembinszky utca sarkán, az utca másik végén a saroknál egy másik ember állt, köztünk ide-oda biciklizett valaki, mintha csak sétálna, középen meg két elvtárs nyomogatta a festékes hengert a falra: „Békét, kenyeret!" Gyerekjáték volt az egész.

– Április elején azt mondja nekem „Szepi": – Komolyabb munka. Gondolja meg jól, Zsákos. – Én csak bólintottam, mi van ezen meggondolni való? Ő: – Maga biciklivel ott lesz a Horthy-híd alatt hatodikán, délután hatkor. Jön egy asszony. – Merre van a Központi Vásárcsarnok? – ezt kérdezi az asszony, maga azt feleli: Balra! Az asszony átad egy aktatáskát, maga elviszi a Ranolder utcába, ilyen és ilyen számú ház elé. Odajön majd egy ember: – A csarnok? – kérdezi maga. Erre ő azt feleli: – Balra! Akkor átadhatja neki az aktatáskát. Vigyázzon, értékes csomag. Ismételjen el mindent. Jól van! – A csomagot valóban baj nélkül át is adtam, még kétszer közvetítettem áprilisban csomagot, mindig nagyon nehezek voltak, mint az ólom. Később megtudtam: 7,65 milliméteres pisztolytöltények és fegyveralkatrészek, a Fegyvergyárból csempészték ki

őket, isten tudja, hogyan. (Sokan általános fegyveres felkelésről ábrándoztak; később aztán megtudtam: erre akkor valóban semmi lehetőség nem volt. Az egyetlen járható utat még mindig az akkor már halott Rózsa Ferenc régi vezércikkei mutatták: az összes demokratikus erők németellenes összefogásának szükségét.) Én folytattam az előző életemet, jártam az ifi-csoporttal is.

– Május elsejére, illetve április 30-a estéjére azt terveztük, hogy a csepeli WM gyár egyik üzemen kívül álló kéményének aljában helyezünk el röpiratokat, a kémény óriási huzata valósággal a levegőbe repíti majd céduláinkat, és azok sok kilométeres körzetben vitorláznak szét a telepen. Nagy terv! A kémény a kazánkovácsműhely mellett, a gyártelep közepén állt, a tervet nem tudtuk megvalósítani. Május 3-án, a Vilma királynő út végén, a középső sárkánynál kellett újra találkoznom az összekötővel. – Két fejes lebukott – mondta ő –, nincs baj, a vonal el van szigetelve. – Negyedikén délután egy nagyhasú állapotos asszony keresett otthon a Szövetség utcában. A férjét bevitték az óberhére, őt mint állapotost elengedték. Jött figyelmeztetni, én megköszöntem, de persze az asszonyt figyelték már, és így megvolt az én címem. Milyen kezdő voltam, erre nem is gondoltam. Aznap estére Szepi rendelt a Bérkocsis utcába. Úgy mondta, én egy kapualjban álldogáljak, ő meg majd csak sétál az utcán, én figyeljem, hogy követi-e őt valaki. Szepi nem jött. Hazamentem.

Szürkült, hűvösödött. Babrián tanár megborzongott, összegombolta csíkos kórházi kabátját.

Kosaras folytatta:

– Megyek föl a lépcsőn. Az első emeletnél mellém lép egy ember, karonfog: – Józsi, te vagy az? – kérdezi, egy másik hátulról a vállamra teszi kezét. Megyünk föl együtt. Mama szerencsére nincs otthon, moziban van. A két detektív kidobál mindent a szekrényekből a földre, még a szennyesládát is feltúrják. Aztán lemegyünk, be egy autóba, a Dob utca 27. számú ház előtt két órát várunk, egy Nemes nevű elvtársat kellett volna elkapni, az szerencsére drótot kapott és mi hiába vártunk. Gyerünk a főkapitányságra. A politikai osztályon bevisznek egy szobába, a szoba közepén rendőr ül, leültetnek egy kályha mellé, a hekusok kimennek, engem otthagynak a rendőrrel. – Maga is ezek közé a marhák közé tartozik! – mondja a rendőr

és köp. Nagyon unatkozik, vakarja a fejét, csak ül és nézi a földet. – Kuss – mondja –, egy szót se! – Egy órát ülünk így, én meg bedobálom a nálam levő írásokat a kályhába, igaz, semmi különös nincs bennük, de mégis... Egy óra múlva behívnak a másik szobába. Ott két-három pofont mázolnak le nekem, egyetlen szót nem kérdeznek és visszaküldenek. Nem akarnak bajlódni velem. Az első szobában, a sarokban akkor már ott ült kék arccal „Kandúr", ez a Bazsó nevű hegesztő. Engem a másik sarokba ültetnek, középen a rendőr. Múlik az éjszaka, bóbiskolunk, a rendőr is. Mindig a mellére esik a feje, hízott, vörös arca van. Mutatja Bazsó az ujjával, hogy pisztoly, és teszi a szája elé az ujját. Ő nem szólt a töltényekről, én se szóljak. Az első dolga volt ennek ez a telefonálás, úgy látszik, akkor már be is köpte a dolgot, de rögtön tisztára akarta mosni magát. Nem tudom biztosan. Mit mondjak erről a Bazsóról? Odakünn elvégezte a munkát, itt benn megrettyent az ina, egyszerre vége volt az egész embernek.

– Ami most jön, arról nem tudok részletesen beszélni. Bizonyos dolgokat csak érinteni fogok. Másnap tíz óra felé autón kivittek Soroksárra, a Csiki-villába. Az volt kiírva: „Budapest Székesfőváros Növényvédelmi Intézete." Ez egy négyszobás villa lehet, az első szobában csendőrök szalmazsákjai, ott felvették a személyi adatokat, átvett engem a Def, a Defenzív Osztály, a katonai kémelhárító. Tizenegy órakor az egyik külön szobában elkezdtek engem bunyózni. Előbb flemmek jöttek, aztán gumibot, közben rúgások, a végén jól megtalpaltak. Közepes bunyó volt, közepesen ordítottam csak, szerettem volna jobban, de ezt szégyelltem. Különben is gondolom, jó néha ordítani, mert azok ott még jobban megvadulnak, ha az ember nem is jajgat, de meg ezt ne is tagadjuk, jó nehéz megállni teljesen jajgatás nélkül. Voltak a mi mozgalmunkban nálamnál sokkal keményebb emberek, én nem azokról beszélek. Közben én reszkettem, mert főként attól féltem, nem bírom majd a verést, és köpni fogok, akkor aztán mélyebben el vagyok temetve, mint a sírban. Akkor már ismertük a halott Rózsa Ferenc szavait: „Ha vallatnak, inkább válaszd a halált, mint hogy árulóvá legyél. Ütni fognak, villanyozni, csontjaidat fogják összetörni, de te gondolj közben arra: a Pártnak ki kell vezetnie Magyarországot a háborúból."

A tanár moccanás nélkül ült, tágra nyitott szemmel nézte Kosarast.

– Ez a legnehezebb a dologban! – mondta Kosaras – ez a félelem. Hogy az ember saját magától fél. Attól, hogy köpni fog. Hiszen ő nem akar éppen áruló lenni, csak gyenge. Mind a kettő ugyanaz. Hú az anyját! Két civil vert, de mind a kettő kémelhárító. Az egyik egy Juhász nevű, annak teljesen zöld szeme volt (csak én láttam így verés közben?), az ha vert valakit, habzott a szája. A másik, a Kékkői, az udvariasan mosolygott közben, soha nem ordított, még vicceket is mesélt. Engem csak közepesen vertek, kis pont voltam, nem vártak tőlem sokat. Tormászacskó és villanyozás nem is volt, szerencsére elájultam. Két órakor levittek a pincébe. Óriási pince volt, három helyiség. A fal előtt a földön szalma, oda kellett ülni törökülésben, hátratett kézzel. Mögöttünk csendőrök puskával, nem volt szabad se megmukkanni, se megmoccanni. Másnap még egyszer jegyzőkönyvet vettek fel, akkor is megvertek, akkor közös megállapodásra beköptem egy elvtársat, aki a pincében ott ült mellettem, és aki meg engem köpött be, amikor őt verték. Ez volt a mi technikánk, ezt a trükköt találtuk ki, hogy mondjunk mégis valamit, nehogy esetleg kinti elvtársak nevét verjék ki belőlünk, mert nem tudtuk, mennyi fájdalmat tudunk majd elviselni. Így aztán új láncszemet nem adtunk a kezükbe, talán nem is ártottunk egymásnak, és csak félig vertek hülyére. Ez volt a legnehezebb. Az ember nemcsak a veréstől félt, hanem legjobban attól, hogy árulóvá lesz. Akkor aztán hova fusson? Akkor saját maga elől fut. Itt van példa erre, ez a Bazsó. Hosszú ügy ez, Babrián, majd máskor befejezem, már a vacsorát is felvitték. Soroksárnál hagytuk abba.

Kosaras felállt.

– Nem – mondta a tanár határozottan –, üljön le! Legyen szíves, üljön le és folytassa. Hideg vacsora van.

– Öt percet futottunk reggel – mondta Kosaras elgondolkozva, s leült –, és este is annyit az udvaron, ez volt a séta. Három hétig ültem a szalmán, mondtam, összesen kétszer hallgattak ki, harmadszor egyszerűen csak a jegyzőkönyvet aláírni vittek fel. Látja, én egyáltalán nem voltam valami hős. Kétszer voltunk a toloncban fertőtleníteni, aztán vissza Soroksárra. Egy reggel fölvittek valami nagy szobába. Sorba kellett állnunk, voltunk

vagy ötvenen, bejött egy hadbírószázados, nem tegezett, azt mondja: – Önök ellen hazaárulás a vád, értem? – Nézett bennünket, azután kiment. Így közölték velünk a vádiratot. A Margit körúti fogházba kerültünk, két napig tartott a tárgyalás, négyszáz ember bukott le akkor azzal az illegális csoporttal, négy részletben tárgyaltak bennünket, a vádiratban szó volt a töltényekről, illegális nyomdákról, röpcsikről, papírokról, mindenfélékről. A katonai bírákat gyertya előtt eskették meg, hogy igazságosak lesznek, két percig tartott egy kihallgatás. Az utolsó szó jogán – összebeszéltünk – senki sem szólalt fel, egy szerepelni vágyó ügyvédi írnok kivételével, ez nem tudom, hogy került közénk, azt mondta, fütyül a mi határozatunkra. Ez az írnok odaállt a bírák elé. Meghajtotta magát, azt mondja: – Tisztelettel kérem a főügyész úr elmeállapotának megvizsgálását! – Ez jó mondás volt, sokat nevettünk rajta később, egy rakás sötétzárkát kapott érte, és összesen tízévi fegyházat. Bátor ember volt, vagy hepciás, de éppen olyan, mintha egy gőzmozdonnyal odaállt volna bokszolni! Engem mint hatvanharmadrendű vádlottat, hűtlenségért háromévi börtönre ítéltek. Halálos ítélet nem volt, ezt már Sztálingrádnak köszönhettük.

– Két hétig tartottak a Margit körúton, tizennégyen voltunk egy egyszemélyes zárkában, beosztottuk: hárman-négyen mindig feküdtek és aludtak, a többiek álltak. Egy hajnalon kettenként összeláncoltak bennünket, nyitott Hansa-autókra ültünk, végig a Margit körúton, a járdákat söpörték a házmesterek, a körúton is végig, aztán a Rákóczi úton a Keleti pályaudvarig. Ott nyolcvanával be egy vasúti személykocsiba, nyolcvan emberre nyolc puskás katona, azokba a kocsikba civileket nem engedtek fel. Másnap reggel gyalog mentünk végig – kettesével összeláncolva – Sátoraljaújhely városán. A fegyházból ki lehetett látni a szőlőhegyre és az erdőmérnöki hivatalt is láttuk. Fiatalkorúak katonai börtöne volt az tulajdonképpen, eleinte nem is a legrosszabb hely. Az első emeleten polgári foglyok és polgári fegyőrök, ezt a második és harmadik emelettől, ahol a katonai elítélteket: a kommunistákat és a szerb diákokat tartották, vasháló zárta el. Előbb egy öreg trottyos volt a fegyházparancsnok, L. Lajos, civilben nyugalmazott fegyházalezredes, a háborúra való tekintettel behívták katonának, és most hadnagyi egyenruhát viselt. Ez elég lágyszívű

polgár volt, a katonai fegyőrök meg többnyire környékbeli öreg parasztok, hazulról még csomagot is kaphattunk, reggel sétára vittek bennünket, a zárkákat se zárták valami nagyon rendesen, kívülről többnyire csak egy retesz zárta el. Később jött parancsnoknak Spohner Ödön árvaszéki elnök, akit főhadnagyi rangban hívtak be, aszott arcú újhelyi ember, múmia volt a csúfneve. Ez gonosz, miskároló természetű ember volt, csupa ránc az arca, ha civilben jött, akkor is magyar ruhát viselt, arany rojtos nyakkendőt és lengyelbundát. Mindenféle aljas kínzásokat talált ki, ő fegyelmezésnek hívta, erre az emberre bízták békében az árvaszéket. De bennünket teljesen hiába nyúzott, mert fegyelem tekintetében továbbra is az őrök közt ment leggörbébben minden; magyar királyi katonai gazdálkodás volt, legfontosabb a vigyázzállás és a békaügetés.

– Huszonnégyen laktunk egy zárkában, a kübli egy közönséges bádogvödör födél nélkül, piha, fél évvel később jött a svéd követ, akkor kaptunk faládákat, abban állt a vödör, már le lehetett takarni. Még azt akartam elmondani, hogy csak bennünket, huszonnégy éven aluliakat hoztak ide, az idősebbek a szegedi Csillagbörtönbe kerültek.

– Ha itt ülünk, most már elmondom végig... Éppen kilenc hónapja voltam Újhelyen. Ezerkilencszáznegyvennégy március 20-án a sitiben mindenki arról beszélt: a németek most már mindannyiunkat torkon fognak. Hétfői nap volt ez, délben, úgy fél kettőkor egyszerre nagy ordítás. Berohan az egyik elvtárs, kinti munkán írnok. (Mondtam, a zárkaajtó csak retesszel volt kívülről bezárva, patent magyar börtön!) – Lefegyverzik az őrséget! – mondja az írnok. Két-három perc telt el, akkor besétál a zárkaajtón egy szerb agrármérnök. Aranyszőke hajú és mint egy atléta, Vlaskalics Milenkónak hívták, nem hiszi el, hogy fehér glaszékesztyű volt rajta? Pedig úgy volt, és kesztyűs kezében revolver. Ránk fogta: – Aki akar, jöhet! – mondta. Néhányan kimentek vele, a két S.-testvér is. (Egyik Németországban pusztult el.) Nagy rohanás volt a folyosókon, lövöldözés, ordítozás. Később megtudtuk: a szerbek kezdték az egész lázadást, az őröket lefegyverezték, egy nagyon gonosz természetű szakaszvezetőt agyon is lőttek, a többi őrnek nem lett bántódása. Nem tudom, mennyi idő telt el ezzel a lármával, mi vagy két percig tanácstalanok vol-

tunk, hiszen velünk előre nem közölték a dolgot. Kimentünk a folyosóra, ott fel és alá rohangáltak az emberek, egy Benya nevű szerb állatorvos véres szuronnyal szaladgált, a lépcsőig mentünk, most már igazán segíteni akartunk, hiszen a mi ereinkben sem folyt savó. Nagy lökdösődés volt, és már rohant is vissza a két S.-testvér. – Itt vannak az SS-ek! – kiáltotta valaki. – A lépcsőháznak a második emeleten nagy ablaka volt, azon keresztül lentről már géppuskával lőtték is a németek a lépcsőt, hogy senki le ne mehessen. Mi már nem is jutottunk le az udvarra! Azt hiszem, hat perc alatt történt mindez. A folyosón lézengtünk egy darabig, tehetetlenül. Nem beszélek az érzéseinkről, csikorgattuk a fogunkat, vártunk egy kicsit, visszamentünk a zárkába, leültünk, megint kijöttünk. Lenn az udvaron késő estig tartott a lövöldözés. Éjjel tizenegy órakor két tarackágyú lövés, utána iszonyú csend. Mi ültünk a zárkában. – Föl a kezekkel! – mondta egy hang, egy pisztolycső és puskacsövek meredtek ránk az ajtóból. Egy magyar tiszt jött be pisztollyal a kezében, a rangját nem tudom, vele szuronyos katonák. Megmotoztak mindenkit, puskatussal ütötték a fejünket, fegyvert a mi zárkánkban nem találtak. Levitték az udvarra zárkánként az egész fegyházat. A lépcsőn magyar katonák és SS-ek álltak sorfalat, puskatussal ütöttek azok is. Egy szobafestő végig sírt a lépcsőn, mint az eszeveszett: – Mi nem csináltunk semmit! – folyton ezt ordította. – Mást is üssenek! – Annál inkább ütötték őt, csak úgy zuhogott rajta a puskatus, fejéből csorgott a vér, ettől megvadultak a katonák, meg az üvöltésétől.

– Holdfény volt, kinn az udvaron testek feküdtek, némelyik mocorgott és jajgatott még, tócsákat is láttunk, gondolom vér volt, holdfényben nem látszott a színe, csak olyan sötét. Hideg tavaszi éjszaka volt ez, mi feltartott kézzel álltunk a holdfényben, géppisztolyok vettek körül. Mindenféle tisztek és altisztek járkáltak zseblámpákkal, németül és magyarul káromkodtak. Éjjel háromig álltunk így, feltartott karunkban egy csepp vér sem maradt már. Folyton hozták és vitték a különböző csoportokat az udvarról be az épületbe, onnan megint ki, a sebesültek nyögtek. Teljesen összekeverték az embereket, azt hiszem, meg voltak keveredve kissé ők is, különösen a magyarok, azok úgy hajlongtak az SS-ek előtt, mint a kisfiúk. – Vissza! – mondta végül egy hang németül, akkor fölvittek egy zárkába, oda szá-

zunkat gyömöszöltek be, aztán ránk csapták az ajtót. Volt vagy hat súlyos sebesült is velünk, persze kötözés nélkül, azok a falhoz támasztva hevertek a földön, szivárgott némelyikből a vér, a falon nagy foltok lettek. Egy hétig voltunk abban a zárkában, vártuk, hogy az SS-ek torkon fognak. De Kassáról jöttek a politikai detektívek. Én sokat gondolkoztam azóta, hogy azok miért viselkedtek olyan bárgyún. Közel voltak az oroszok, elsősorban ezért. A kémelhárító nyomozóihoz képest ezek tacskók voltak, akik még a kínzáshoz sem értettek igazán, ez volt a második ok. Harmadszor, biztosan unták ők is a dolgot és végül negyedszer – talán ez a legvalószínűbb – a magyar hatóságok bizonyos mértékig tussolni szerették volna a dolgot, mert az alapos vizsgálat során biztosan kiderül az árvaszéki elnök elképzelhetetlenül marha börtönvircsaftja, és a magyar hatóságok maradtak volna benn a pácban a németek előtt. Persze mindez nem jelent annyit, hogy ne készültek volna akasztásokra... De ne vágjunk elébe...

– Mondom, ezek a politikai detektívek csak úgy kézzel meg bottal hirigeltek, nem is faggatták sokáig az embert. És ez a Bazsó akkor rettyent meg másodszor. Nem is kérdezték, és ő kezdte mondani a Benya Antalt meg a véres szuronyt, amivel az járkált a folyosón. Benyát szembesítették Bazsóval, végül külön kezdték verni, s aztán el is különítették mindenkitől. Nem is láttuk többé. Ez a Bazsó, ez csak a kezeit tördelte, de akihez szólt, az elfordult tőle.

– Amikor a vizsgálat befejeződött, huszonhatan kerültünk egy zárkába, teljesen összekeverték a volt szobatársakat. Három hónapra minden kedvezményt megvontak mindenkitől, az őrséget teljesen kicserélték, egy alhadnagy került oda, aki huszonöt évig a Conti utcai katonai fegyházban működött, azt hiszem, már nem volt teljesen épelméjű. Ez reggeltől estig egy kis asztalra támaszkodva, arccal a fal felé ült, tele volt a melle kitüntetésekkel, mint a Göringnek, a falat leste még szabad idejében is. Legfeljebb 155 centiméter magas volt az egész alhadnagy, hordóhasú, egész nap szuszogott. Halkan kezdett beszélni, és mire befejezte, bömbölt, mint egy bika!

– Lassan aztán jobban megtudtuk a dolgokat. Az udvaron és a szőlőhegyen ötvenegyen estek el miközülünk, jórészt fegyverrel. Tehát mégis volt, aki kijutott a kapun, azonban

meg nem menekült senki. Négyen egy erdészházig jutottak, az erdész beköpte, megkötözve hozták vissza őket. Április elején volt a hadbírósági tárgyalás, tizenegy halálos ítéletet hoztak. Ezek tizenegyen az utolsó éjszakát együtt töltötték, volt cigaretta, kenyér és lekvár. Lakomáztak és énekeltek, kólót is táncoltak, volt ott egy átlőtt tüdejű szerb, az táncolt legjobban, így mesélik.

– Április 6-án, reggel voltak az akasztások az udvaron, négyszáz katonát állítottak fel, egészen a kötélig álltak a magyar katonák. Vajon mit gondoltak? Kijött egy hadbíró, kihozták a tizenegy embert, a hadbíró beszédet kezdett el, az a tizenegy kiáltozni kezdett, biztatták a katonákat, a kommunizmust éltették, a szabadságot és a Szovjetuniót. Túlordították a hadbíró beszédét, az abba is hagyta és intett. Vajon mit gondoltak a magyar katonák? Sokáig tartott az akasztás, kilenctől tizenegyig, nem tudom, miért. Tizenegyen kezdtek énekelni kilenc óra után, tizenegy óra előtt pár perccel már csak egy ember énekelt. Aztán egy se. A hadbíró az akasztás után tartotta meg a beszédet, fene tudja, miről beszélt, négyszáz katona hallgatta, a kötélen ott himbálództak az imént éneklők.

– Most már befejezem. Szeptember vége felé nagyon közel lehettek már az oroszok, akkor felpakoltak bennünket, tizennégy napig utaztunk marhakocsikban Komáromig, a föld alatti kazamatákba kerültünk, ezek valami erődök voltak a hegyoldalba építve, negyvenkilencben Klapka védekezett ott. Három óriási teremben laktunk, egy-egy lehetett még tizenkét méter hosszú is. Az összes fegyházakból jöttek mindenféle emberek, feketéző malmosok, kémek, árdrágítók, csempészek, feketekereskedők, vagányok, elvtársak, a hadviselés érdekeit veszélyeztető bűncselekményért elítéltek. Végül lehettünk vagy négyszázan, én azt hiszem, ott láttam ezt a Mikulát, de ebben nem vagyok egészen biztos, ott láttam a Bazsónak a mostani szobatársát is, azt a félszemű vagányt, annak akkor még fekete monoklija volt, és nagyon emlegette a nemesi előnevét. November 12-én tettek bennünket vonatra, SS-ek sorfala között mentünk a kaputól a börtönkerítés előtti vagonokig, husánggal ütöttek, míg oda fel nem kapaszkodtunk, négy vagy öt napig tartott az út Dachauba, ott a 126.781-es számot kaptam...

Egészen sötét volt már. Nem látták egymás arcát sem.

Vagy két percig hallgattak, kis szellő kerekedett, a hosszú A-épület végtelen ablaksorából mindenünnen sárga villanyfény bogarai hunyorogtak ki az estébe, egy-egy árnyék körvonala jelent meg néha az ablakokban a lámpa előtt, a szovjet polgárok harmonikáztak, szombat este volt, az ablakok sárga fénye olyan vidám, rengeteg ablak, mögöttük száz meg száz ember, körülöttük a nyári éj, csillagok szikráztak, a szellő elült, a fák kissé bólogattak még, a megrebbenő levelek susogtak, a tanár mély lélegzetet vett.

– Menjünk – mondta Kosaras, és a sötétből ők ketten egyetlen szó nélkül elindultak az egyik kivilágított épület felé.

8

Szkopljét látnák egy ilyen szombat este! – mondta Petrovic, jugoszláv vasúti hivatalnok, a 141-es szoba látogatója, és mélyet szippantott cigarettájából – a kis kávéházakat az új pályaudvar környékén, az öreg mozlimok fehér szakálla a hozzátámasztott pipaszár mentén a szájtól a köldökig teljesen sárga, ezeket a köldökig érő mozlim szakállakat egy nikotin-egyenlítő osztja két részre, micsoda hosszú meggyfa-pipaszárak, nyolc feketét is megisznak egy ültükben, tűzforrón hörpintik le, pöfékelnek és hallgatnak. Európa legmodernebb pályaudvara, és az Iszlám legagyafúrtabb lapátszakállai Teherántól Belgrádig!

– Miért beszél erről? – mondta Widowsky, a lengyel istentagadó – mintha nem tudná, hogy a pályaudvart felrobbantották a németek?

Petrovic a száját rágta, hallgatott.

– Ezek az oroszok – mondta Berstenne, a belga –, milyen szépen harmonikáznak. Milyen kár!

– Mi a kár? – förmedt rá Widowsky.

Berstenne hallgatott.

– Tudom én, maga mit fájlal! Tudom én, mi hiányzik magának. Ezek a szovjet emberek megvannak a saját erejükből. Nem szorulnak a német orvosokra, mi? Nem járnak a német kápolnába? Nagy baj ez magának?

Berstenne legyintett.

– Jön már az isten! – Widowsky szemével Petrovic felé csippentett.

– Azért se jön – mondta Berstenne.

– Maguk ma megint nagyon harciasak – szólt Petrovic –, néha arra gondolok, hogy májbajuk is van.

– A kápolna nem német – mondta Berstenne –, a fene egye meg magát. A kápolna katolikus!

– Úgy? A kánonjog szerint talán a téglák is katolikusok, mi?

– A puffadt dalmát szokott így dühöngeni, mint maguk – szólt Petrovic –, de annak hivatalosan megállapított májbaja van.

„Leberparenchymschädigung", a boszniai szilvóriumtól. Az a tányérját tele savanyú káposztával tegnap a falhoz vágta mérgében.

– Igaza volt – mondta Widowsky mérgesen –, minek adnak egy májbajosnak savanyú káposztát?

– Hm – hökkent meg Petrovic, és csak nézett Widowskyra. Mindhárman hahotázni kezdtek, Berstenne még a szemét is törülgette, mert a nevetéstől kicsordult a könnye.

– Ma délelőtt meg mi történt? – folytatta Petrovic. – A kis orvos éppen nálunk tartott vizitet, a 135-ös szobában. Ez a Trifunic egyszerre csak kiugrott az ágyából, és kergetni kezdte az asztal körül a kis orvost! Az meg folyton csak azt kiáltozta: – Aber Herr Trifunic! Aber Herr Trifunic! – Ha a szobatársak közéjük nem állnak, még talán oda is sóz egyet ez a májbeteg dalmát. Úgy vezették vissza az ágyába, még akkor is egészen sárga volt a haragtól. – Kuruzsló! – ezt mondta, és úgy nézett a kis Müllerre, mint valami őrült.

– Hát mi baja volt? – kérdezte Widowsky.

– A kis orvos megmondta neki, hogy a Takata-Ara pozitív! Valami vérvizsgálat májbajnál. Igaz, mást is mondott. Megkérdezte Trifunictól, hogy nem ismerte-e véletlenül a Kurz nevű tisztviselőt, német ember, az Aufnahme-Entlassung-irodában dolgozott. – Nem, miért? – kérdezte Trifunic. – Az három napja halt meg májbajban – mondta a kis Müller –, de az még negyvennégyben szerezte Afrikában, altiszt volt a Rommel-hadseregben. Erre ugrott ki az ágyból Trifunic.

– Hát ez mi volt? – kérdezte Widowsky. – Mit akart ezzel a kis Müller?

Petrovic vállat vont.

– Talán figyelmeztetés – kockáztatta meg Berstenne –, hogy a dalmát jobban vigyázzon a májára.

– Orvosi otrombaság! – kiáltotta Widowsky. – Maga persze mindenre talál valami jóságos magyarázatot, mint egy Paulai Szent Vince – ezt rendkívül megvetően mondta.

– Widowsky úr – szólt Petrovic –, ha nem tudnám, hogy maga kommunista... maga olyan dühösen antiklerikális, mint valami polgári szabadgondolkozó. Állj, most én beszélek! Én azt hiszem, mindkettőjüknek igaza van. Az is igaz, hogy figyelmeztetni akarta, és az is igaz, hogy otrombán csinálta. Ezek a náci-

orvosok olyan lapos és mechanikus materialisták lettek, hogy a gyógyító tényezők közül egyszerűen kifelejtik a beteggel való okos bánásmód szerepét, a tapintatot, a pszichológiát...

– Várjon még a Freuddal – szólt közbe Widowsky. – Tudja, hány éves ez a kis Müller?

– Talán huszonhat.

– Huszonöt sincs. Ezerkilencszázhúsz decemberében született, szudétanémet. Két éve kész orvos, negyvenhárom óta Unterarzt a repülőknél, ez hadnagyi rang, negyvenhárom decemberétől három hónapot töltött Petsamo fölött, valahol a Murmanszk-partoktól nem messze, az Északi-Jeges-tenger egy német repülőtámaszpontján. Négyszáz kilométer körzetben ő volt az egyetlen orvos, élet és halál ura, a taknyos.

– Jól tudja az életrajzát!

– Ez még semmi. Tudja, hogyan lett orvoş? Harmadéves orvostanhallgató volt Bécsben, amikor besorozták. Féléves katonai tanfolyam, Gelenksübung, kis sebészet, utána orvosi diploma, és rászabadították az emberiségre. Ajha, mit tanulhatott az ilyen, finom orvosi gyakorlatot látott maga előtt! Tudja, hogy ezekben az ágyakban, mielőtt mi jöttünk, a német betegeknek, a haldoklóknak is, vigyázzban kellett feküdniük vizitkor?

– Anekdota.

– Kérdezze csak meg Makowiakot, az majd mesél magának különb anekdotákat is. És ez a fiatalember még aránylag java a pacalnak, ez a szabad idejét, mondja Makowiak, orvosi könyvekkel tölti. Vége a Hitlernek, hát most tanulhat, csak sajnos, mirajtunk.

– Igaz! – mondta Berstenne. Widowsky meghökkenve bámult rá, oly szokatlan volt, hogy ők ketten valamiben egyetértsenek.

Egy pillanatra még Petrovic is azt hitte, hogy a belga gúnyolódik.

– Igaz – folytatta Berstenne. – Gondolják csak el, mi volt ezeknek a „tudósoknak" ez a tizenkét év, a „Machtergreifung" óta. Milyen mélyre süllyedtek ezek a „gyógyítók" mind, micsoda tudományos mosogatólében lubickoltak 1933 óta. Miféle habzó szájú kispolgárok parancsnokoltak az endokrinológiában! Árja orvostudomány, ez lett Koch, Behring és Ehrlich bakteriológiájából, Pettenkoffer szociálhigiéniéjéből,

Billroth és Sauerbruch sebészetéből, a bécsi és berlini orvosi iskolából. Őskeresztény phagocyták, zsidó kolerabacilusok, fúj, ezek nemcsak Krisztust csúfolták meg...

– A végével kicsit elrontotta – mondta Widowsky, de váratlan melegséggel hozzátette: – különben ezúttal teljesen egyetértünk. Fölkelnék, és megszorítanám a kezét, kanonok úr, de megint kissé nagy a hasam a víztől!

– Mit tudnak ezek? – szólt Berstenne – belgyógyászat helyett masíroztak, kórbonctan helyett indulókat tanultak. Az a hülye Lenart zsidó fizikáról és viking matematikáról beszélt, a relativitás-elméletet pedig egyszerűen a Talmud egy fejezetének minősítette. Micsoda?! Ezek a rohamosztagos falusi borbélyok az eleven häftlingek felvágott hasában tanulták meg az emberi bél peristaltikus mozgását...

– Micsoda hév! – mondta Widowsky. – Micsoda ékesszólás! – És érdeklődve nézte Berstenne-t. – Micsoda orvosi tudás!

– A csizmájukban dobogott a szívük – szólt tovább a belga –, ha egy néptársnőnek méhkaparás közben a hashártyáját perforálták, az: „Elesett a Führerért!"

– Még humora is van! – így Widowsky. Petrovic pedig:

– Embertelenek ma is. Kérges lett a szívük, ez biztos.

– Kérges? Tudja, mit mondott Clémenceau a németekről? A Tigris azt mondta: „Az európai nemzetek közül a németek vannak a legbizalmasabb viszonyban a halállal."

– Na, ez már mítosz, ellenfajvédelem! – fintorgatta orrát Widowsky.

– Nem az. Hogy mondják németül: öngyilkosság?

– Selbstmord – felelte Petrovic.

– Van egy másik szavuk is: „Freitod", „szabadhalál", nyavalyás pogányok, ez leplezi le az ő fehér köpenyes kuruzslóikat legjobban!

– A pogányságukat én nem bánom – mondta Petrovic. – De az A IV Stationban kilenc ember fekszik gennyes mellhártyagyulladással, egyszerű szalagégetés után! Suszterek.

– Nem akarok magának ellentmondani, Berstenne – szólt Widowsky. – Mondhatnám ugyan már most is, hogy Thälmann is német volt, meg Karl Liebknecht is. Nem mondom. Ne beszéljünk most általában a németekről, majd máskor. Akkor

majd alaposan tönkresújtom magukat az én mérhetetlen eszemmel, majd szétboncolom, hogy vajon alapvető, absztraktan „örök" tulajdonság-e mindez a németeknél, „faji jegy", mint ahogy az ellenfajvédők állítják, vagy nem az, hanem csupán valamiféle társadalmi és politikai átalakulás eredménye? Ezt most hagyjuk, mert mérges leszek, és újra jön a víz a lábba! Berstenne meg ordít, és valeriana kell neki. Beszéljünk csak az orvosaikról. Abban aztán egyetértünk! A tudományuk? Azt már jól elintézte maga, Berstenne. De mondják meg, ezek az orvosok mint emberek, micsodák lettek? Hogy hajlonganak egy cigarettáért előttünk, még az én dagadt sémita talpamat is nyalják! Megkapják a cigarettát, két perc múlva kitör belőlük az embertelen közöny. Ez a Tassler főorvos megmondta a haldokló Krakowskinak, hogy meg fog halni, és udvariasan mosolygott hozzá.

– Hát ez volt az? – mondta Petrovic. – Ezért vinnyogott Krakowski?

– Nem vinnyogott – felete Widowsky. – A fal felé fordult, senkivel nem beszélt többé egyetlen szót sem a haláláig. Két teljes napig. Összeszorított szájjal hallgatott, de folytak a könnyei, egészen addig, míg a Luitgarde le nem fogta a szemét. Látott már maga nedves arcú hullát? A Krakowski az volt.

Berstenne ezt mondta:

– A Lacoste-ot nem ismerik, itt lakik a C II-ben. Hétbordás plasztikát kellett rajta csinálni. Előtte való napon a dög Kunze megkérdezte tőle: „Tudja-e, milyen óriási műtét a bordacsonkolás?" Fél óráig magyarázta iszonyú tudományosan a részleteket, szép fényképeket is mutatott a műtét közben nyitott mellkasokról. Ez feltétlenül szükséges, mi? Német alaposság. Mosolygott, és udvariasan hajlongott hozzá. Másnap reggel Lacoste a műtő előszobájából megszökött. A lépcsőről hozták vissza. Vacogott a foga. – Nem kell műtét! – mondta – nem, a jóistennek sem! – Ezt már ordította. Azt mondja a sebész német tapintattal: – Mensch! Vagy meghal, vagy idefekszik! – Lacoste egészen kék arccal feküdt az asztalra. A műtét négy óra hosszat tartott, szívzavarok miatt többször félbe kellett szakítani. Érzéketlen barmok ezek.

Petrovic ezt mondta:

– Szadisták. Az emberekben határozott hajlam van a kegyet-

lenségre. Az agressziós ösztön ez, vagy másképp halálösztön. Hogy mások szenvedésében gyönyörködjenek. A civilizáció szublimálja ezt a hajlamot. Ez a csorda pedig egyenesen rákapott az aszociális ösztönök kiélésére.

– Freudizmus! – fintorgatta orrát Widowsky. – Ezt már nem hiszem. Ha elhinném, az „örök háború" kapitalista hirdetői dörzsölnék csak a kezüket. Én nem dőlök be az ilyen művészi formájú hipotéziseknek. A németek ma szadisták? Mitől lettek azok?

– Egy biztos – mondta Berstenne –, az orvostudományuk teljesen érzéketlen lett az emberi szenvedés és az egyéniség iránt. Két formája van az ő tudásuknak. Vagy gépiesen elintézhető laboratóriumi rubrikának tekintik az embert és annak betegségét: mennyi a vérsüllyedése, milyen a kvantitatív vérképe, az alapanyagcseréje, mit mutat a röntgen, mennyi a vizeletében a billirubin és így tovább, azt hiszik, ezzel kimerítik egy ember betegségét. Pedig ahány ember, annyifélét jelenthet ugyanegy laboratóriumi adat. Ez az egyik formája tudásuknak, de a másik talán még rosszabb: a metafizika! Misztikus jellem- és alkattanok, Naturheilkunde, sőt gyógyító grafológia! Erre a Hanussenre egész csomó nácinagyság esküdött. Mindez miért? Mert az orvostudományukból teljesen kiveszett a humanizmus.

– Belőlük is – mondta Petrovic.

Csönd volt.

– A borzalmak megtanítottak minden nemzetet... – mondta Berstenne.

– Igen? – kérdezte Widowsky különös mosollyal. – Jó emberek maguk. – Vállat vont, és nem szólt többé.

– Negyed kilenc – szólt végül Petrovic –, levelet kell még írnom, megyek haza. Ne veszekedjenek ma már többet.

Amikor a szkopljei vasúti hivatalnok betette maga mögött a 141-es szoba ajtaját, a lépcső felől éppen két ember jött, két magyar a 131-es szoba lakói közül, az egyik az a Babrián nevű tanár, a másik egy sápadt, nyurga fiatalember: ez Kosaras volt. Kissé lihegtek még a lépcsőtől, úgy látszik, lentről, a kertből jöttek, nagyon elgondolkozva a szobájuk felé. Pet-

rovic és Babrián üdvözölték egymást, a tanár azonban nem állt meg, csak bólintott a fejével. A 131-es szoba ajtaján Kosaras lépett be elsőnek.

– Hol voltak olyan sokáig? – kérdezte türelmetlenül Zák Ede. – Nem látták az ügyeletes orvost? Hol marad ez a nővér is?

– Beszélgettünk – mondta Kosaras –, kis levegőt szíttunk egy padon. Minek kell a nővér?

– Vért köp – szólt Zák, és fejével Schütz ágya felé intett. Rufi félreszontyolodott hálósipkában, ijedt arccal, mozdulatlanul feküdt; éjjeliszekrényén félpohár langyos sós víz, ezt már a nővértől kapta, a felét lassan ki is kortyolta, a mellén jeges zacskó. Ágya szélén Makkos Jóska ült, és fogta Schütz kezét.

– Ne sírj! – mondta a gyerek. – A bőgés az nagyon árt! – Rufinak eszeágában sem volt a sírás, forgatta a szemét, kilátszott a szeme fehérje.

– Le köll vinni a nadrágot! – mondta végül. Azonban senki nem kérdezte meg tőle, miféle nadrágot. Mikula ott ült a saját ágyán, mellette Kocsis szakaszvezető, az most először volt vendégségben a 131-es szobában, halk hangon valamit nagyon tárgyaltak, Kocsis már több ízben felállt, hogy elmegy, Mikula erősen marasztalta. Suttogtak, közben néha Rufi ágya felé néztek, Mikula meg pislogott a tanárra és Kosarasra, talán azt leste, mit szólnak a vendégéhez, azok azonban nem törődtek most velük.

Schütz krákogott s időnként egyet nyöszörgött, ennyi volt az egész. Végül az éjszakai nővér kíséretében mégiscsak megjelent az ügyeletes orvos, igen magas, szőke fiatalember.

– A sört segítettem – mondta akkor Rufi; a magas szőke, ez éppen a B III orvosa volt, azé az osztályé, ahol Hezkel, a sörárus lakott, csak csóválta fejét. A nővér gumiszalaggal leszorította Schütz békaizma alatt a karját, a magas, szőke a fecskendőtűvel beleszúrt a könyökhajlásba, s amikor a fecskendőbe – annak jeleként, hogy a tű az érbe talált – vér jött fel, az orvos lassan belenyomta a vénába a tíz köbcentiméter kalciumot.

– Ganz ruhig liegen! – mondta gépiesen, s aztán el is ment.

– Micsoda sörről beszélt ez? – kérdezte Zák Ede Makkos

Jóskától. – Hallgass, Rufi, nem téged kérdeztelek. Te csak hallgass!

– Bizony – mondta Kosaras –, nem hallottad tán, hogy mit mondott az orvos? Csak ne beszélj! Nem kell azért így elszontyolodni.

– A Hezkelnek segített – szólt a gyerek. – A templom után meggyött a sör. Egy német hozta kiskocsival. Ez a bolond ment a hordót emelni! Ez már társ a Hezkel üzletében! Látták, mennyi pénze van neki?

– Hallgass – motyogta Rufi.

– Micsoda nagy imádkozást csinált – a gyerek megfogta Schütz kézét, és megsimogatta. – Meg se várta az ima végét, akkor már kinn állt a német a sörrel. Ez meg csak szaladt, gurították a hordót. Amikor föltették a székre a sört és benyomták a csapot, akkor ez már köhögött. Ne bőgj! Csak kevés vér jött. Én vezettem haza, ez még talán ott is maradt volna a sörmérésnél, a Hezkel kidobta.

– Sír a fene! – szólt Rufi.

A hosszú, sovány mongol jött be az ajtón, a kialudt pipa most is ott lógott a szájában, senki sem tudta, mit akar.

– Papiroszi – mondta bizonytalanul, körülnézett, s egy zsíros kétmárkást lobogtatott. A tanár a fejét rázta, a többiek is csak nézték, de a mongol megpillantotta Schütz Rafaelt, elvigyorodott, egyenesen az ágyához jött, és a mellére tette a két márkát. Schütz bandzsán bámult az orra előtt, a lélegzetétől remegő pénzre.

– Tévedés! – mondta Zák a mongolnak, és rázta a fejét, a mongol azonban csak hadart valamit, nem oroszul, hanem talán valami karakalpak nyelven, amiből senki nem értett egyetlen szót sem.

– Hallja, hogy tévedés! – mondta Mikula is magyarul. Schütz tűnődött, a kísértés győzött.

– Nem tévedés – szólt végül, és kaparászni kezdett a pénz után, a kezét azért még mindig nem merte mozdítani –, ott a cigaretta! – Fejével az éjjeliszekrénye felé intett.

– Ez meghal két márka végett – suttogta Mikula a szakaszvezetőnek –, mit szólsz?

Az nem szólt semmit. Zák azonban Rufi segítségére sietett.

– A fiókban, mi? – mondta, és kihúzta az éjjeliszekrény fiókját – csak ne mozogj, szamár.

Kivett onnan egy felbontott csomag cigarettát, odatartotta Schütz orra elé, az alig észrevehetően bólintott.

– Buta – szólt Makkos Jóska –, kell neki üzlet.

– Hányat? – kérdezte Zák. Schütz a hüvelykujjával mutatta, hogy egyet. Zák kivett egy cigarettát, odaadta a mongolnak, az megszagolta, nézte Schützöt.

– Niksz – mondta Schütz. A mongol vállat vont, és kiment. Zák felemelte a pénzt, és begyűrte az éjjeliszekrény fiókba. Rufi megkönnyebbülten sóhajtott, de akkor már ott állt ágya előtt egy másik cigarettavásárló, ez valami lengyel volt, öt márkát tartott a kezében, és ezért három cigarettát követelt, igen hangosan beszélt. Schütz sóhajtozott, és rázta a fejét, kezét azonban fel sem emelte, csak úgy mutatta két ujjával a takarón az árat, a lengyel káromkodott.

– Menj ki! – mondta neki dühösen Makkos Jóska, a lengyel azonban egyáltalán nem mutatott távozási szándékot, dühösen alkudozott, senki nem felelt neki. Schütz nagyban, dobozszámra, másfél márkáért vette a cigaretta darabját, és kicsinyben két márkáért adta tovább. Valamiféle árengedményről tehát látnivalóan szó sem lehetett. A lengyel az ajtóig ment, várt, majd visszajött, újabb ajánlattal.

– Niksz – mondta dühösen most már Zák Ede, és elébe állt. Zák nem foglalkozott semmiféle üzlettel, most azonban egyszerűen kivette a lengyel kezéből az öt márkát, egyet visszanyomott a markába, aztán odaadott neki két cigarettát, a vevő hangosan nevetett, az egyikre rágyújtott, s végül távozott. Ezután még egy ügyfél jött, ezt azonban egyesült erővel kidobták, mert semmiképpen sem tudtak vele zöldágra vergődni.

Most, hogy ez a kis Schütz ágynak dőlt, most derült csak ki, hogy milyen kiterjedt vevőkört szerzett magának az elmúlt igen rövid idő alatt, hihetetlen fürgeséggel dolgozva és folyton szimatolva. Egy litván konzerveket is hozott eladásra, az ajánlatot azonban a követelt esztelen árak miatt visszautasították. A jószívű, ám az üzleti életben teljesen járatlan Zák Ede Schütz nevében nagy felháborodást mutatott a litván mértéktelen követelése felett. – Csaló! – mondta, mikor az végül betette maga mögött az ajtót. Rufi mégis elégedetlen volt, mert ha ő egészsé-

ges, akkor mindez egészen másképp zajlik le, akkor a konzervek most már bizonyosan az ő szekrényében vannak. Hiába, ágyban fekve a legügyesebb ember is csak félkereskedő! Zák és Jóska segítsége pedig...

– Ennek mennyi kuncsaftja van – mondta a gyerek.

A hirtelen feltorlódott üzletfél-forgalom természetesen egyaránt volt köszönhető Schütz régi kereskedői hírnevének, valamint a szombat kimenetelének. Szombaton Rufi üzleti szünnapot tartott; mindig fájt ugyan e napon kicsit a szíve, egy vértanú arckifejezésével számítgatta az ősök emlékének szigorú tisztelete következtében elmaradt hasznát, ám végül a vallás eddig mindig győzedelmeskedett; Schütz nem kezdett semmiféle hasznot hajtó vállalkozásba szombati napon. A 131-es szobába eddig csak nagyon ritkán tévedtek fel Rufi üzletfelei, tudván, hogy ő egész nap nem tartózkodik otthon s kereskedelmi telepét Hezkel szobájában meg másutt ütötte fel. Mi volt ennek az oka? Talán Schütz nem akarta, hogy szobatársai lássák az ő gyors felvirágzásának bizonyos mozzanatait? Üzleti titkait féltette Mikulától és Makkos Jóskától? Vagy egyszerűen tekintélyi okokból vélte hasznosabbnak a kereskedelmi tevékenység lakáson kívül való megszervezését? Nem tudhatjuk. Annyi bizonyos, hogy váratlan ágynakdőlése felnyitotta az üzleti érintkezés zsilipeit, s a cserére szomjas nép egyszerűen behömpölygött a szobába! Még szerencse, hogy a jószívű Zák Ede megszánta a beteget, mi lett volna vele s a szoba többi lakójával különben.

Bejött újra a nővér, zacskóban jeget hozott – hol a nadrág? – mondta a háta mögött egy szemrehányó hang, a nővér megfordult – micsoda nadrág? – kérdezte. Az ember nem felelt, csak legyintett, azaz hogy két ember volt, s csak az egyik legyintett a nővér kérdésére, ez volt Hezkel, a rövidre nyírt hajú sörmérő és írásmagyarázó, vele egy zömök, piros képű férfi. A nővér eligazította Schütz mellén a jegestömlőt, Rafael sziszegett a hidegtől – mit fújsz! – mondta neki Hezkel – elhoztam a vevőt! – Schütz tanácstalanul bámult maga elé, kissé még el is vörösödött, mintha szégyellte volna a tanár és Kosaras előtt ezt az élénk sürgés-forgást, krákogott és szenvedő arcot vágott. – Jó, jó, tudom! – mondta Hezkel. – Ha beteg is vagy, egy nadrágot azért csak meg lehet nézni. Ebben nincs semmi. De nagy úr

lettél. Senki nem akarja a te betegségedet. Röfüe söléme! Gyógyulj békében! Hol van a nadrág, majd én elővesz em.

Ezt azonban Schütz már mégsem hagyhatta annyiban. Hogyne, hogy Hezkel az ő szekrényében turkáljon, hiszen az éles, gyakorlott tekintetével egy szempillantás alatt mindjárt leltárt is csinál, ennek viszont kiszámíthatatlan következményei lehetnek. Ráncolta homlokát, vívódott magával, s pillantása találkozott Zákéval. Az odament Schützhöz.

– No? – kérdezte jóságosan és odahajolt – mi kell? Segítsek, te nagy szamár?

Rufi hosszan suttogott Zák fülébe, pislogott a szekrénye felé, pislogott a vevő felé, a kis szabócska csak bólogatott – tudom, tudom – mondta. A szekrényhez lépett, csak félig nyitotta ki az ajtaját, amögé bújva motozott, senki nem láthatott semmit, végül kihúzott egy vastag, szürke, pokrócból készült, elég ügyetlen kézzel varrt nadrágot.

– Ez az? – kérdezte csodálkozva Rufitól, az bólintott – ez egy nadrág! – mondta akkor a tanulékony Zák – ein Hose! – és csettintett a vevő felé, arcán azonban nagyon jól látszott, hogy egészen-egészen mást gondol a rusnyán varrott ruhadarab láttán, hogy viaskodik benne a szabás-varrás művészetét mindennél többre értékelő szakember, arcán továbbá egy pillanatra még rendkívüli iszonyodás is látszott e különös remekmű láttán, végül azonban mesteremberi öntudata fölött mégiscsak győzelmet aratott a szívében lakozó irgalmas betegápoló szamaritánus, amely őt most e vért köpő kis kereskedő engedelmes segédjévé tette.

– Egy nadrág – mondta Hezkel is közönyösen.

– Egy nadrág? – mondta felháborodottan a tömzsi vevő.

– Eine Hose!!! – mondta lelkesen Schütz, s a gyönyörtől elalélva félig behunyta szemét – aber, was für eine Hose! – A vevő gúnyosan nevetett.

– Ha tüstént nem hallgatsz, nem segítek többé! – förmedt rá Zák váratlan szigorral, Schütz megszeppenve elcsöndesedett, a nadrág már Hezkel kezében volt, ez a higgadt, negyven év körüli, tapasztalt kereskedő tudta, mitől dóglik a légy. A túlzott dicséret most elriasztaná a vevőt, nyomban megtalálta a helyes jelzőket, a lélektanilag előnyös szövegezést.

– Erős! – mondta, s mintha sikertelenül széttépni próbálná – meleg! – szólt, s arcához tette – gyapjú! Télre ilyen kell!

Ez volt a kellő pillanat, a nadrág már a vevő kezében, az megzavarodva morzsolgatta a szövetet az ujjai között.

– Vetkőzz! – parancsolta Hezkel.

– Micsoda? – mondta a vevő.

– Próbáld fel, hátha nem jó! – Hezkel úgy tett, mintha ezzel a nadrággal kapcsolatban egyéb kérdés már nem is merülhetne fel. – Próba az első! Anélkül mit alkudozzam veled?

A vevő csóválta a fejét, leült egy székre, s szuszogva kezdte levetni csíkos kórházi nadrágját. Mikula és Kocsis összesúgott, Kosaras felnézett orosz nyelvtanából, a tanár olvasott, a vevő felhúzta a pokrócból készült nadrágot, Zák körüljárta balról, Hezkel körüljárta jobbról. Zák nem szólt egy szót sem, vállába húzta fejét, Hezkel ezt mondta:

– Lodzi szabás! Ott szabnak ilyen alkalmasan a nadrágszabók!

A lodzi szabásnak az ülepe kissé bő volt, még a zómök emberke számára is, térden alul viszont kis ráncocskákat vetett, ezek azonban igazán jelentéktelen hibának számítottak itt, Grauingban, három hónappal a felszabadulás után. A vevő végignézett magán, leült, felállt, körüljárt a szobában, megállt Babrián ágya előtt, s figyelte, hogy az hogyan olvas, Kosaras is odament – micsoda nadrág ez? – kérdezte tőle, mint érdektelen féltől. Kosaras felnézett – egy nadrág – mondta –, miért éntőlem kérdezi? Én nem vagyok szabó. – A pillanat válságos volt, a vevő Kosaras arcvonásait fürkészte, Hezkel döntő eréllyel lépett közbe.

– Azonnal vesd le! – parancsolt a vevőre, az meghökkenve bámult Hezkelre. – Neked nem adjuk oda még ezer márkáért sem! – folytatta páratlan lélektani tapintattal, s a vevő derekán ráncigálni kezdte a hajdani pokrócot. A tömzsi ember leült a székre, nagy üggyel-bajjal húzta le a nadrág egyik szárát, tűnődött vagy két percig, biztató szót várt, mindenki hallgatott, a vevő szomorúan lehúzta a nadrág másik szárát is, Hezkel tüstént kirántotta kezéből az egész nadrágot, s mint féltett kincset, nyújtotta vissza Zák Edének.

A vevő felállt.

– Mennyi? – kérdezte alsónadrágban, s nyúlt a nadrág után.

Hezkel nem felelt.

– Azt kérdeztem, mennyi? – mondta panaszosan a vevő. Mikula vigyorgott. Bejött a nővér, látta a gatyás idegent s Zák kezében a nadrágot, nem szólt egy szót sem, megigazította a jégtömlőt Schütz mellén, motozott még egy kicsit, azután kiment. Az ajtóból visszasandított.

– Megvenném – szólt könyörögve a vevő, akinek bírvágyát az állhatatos visszautasítás elviselhetetlenné fokozta.

Csönd.

– Százhúsz márka! – esedezett a tömzsi ember.

Hezkel károgva nevetett.

– Hát mennyi? – mondta a tömzsi. Civilnadrág nagyon kevés volt Grauingban, ez volt a legritkább árucikk. Fontos adalék ez a párviadal megértéséhez.

– Máma kétszázötven – felelte könyörtelenül Hezkel.

– Sömá jiszroél! – kiáltotta a tömzsi emberke végső kétségbeesésében. Mikula és a szakaszvezető hahotázni kezdett. A vevő búsan nyúlt kórházi nadrágja után – százhatvan! – kockáztatta meg. És most elérkezett az a pillanat, amikor Hezkel megérezte, hogy kissé lazítani kell a gyeplőn.

– Legyen kétszázharminc – szólt jóságosan –, de csak neked, készpénzért!

– Nincs annyi – felelte a vevő –, százkilencvenötöt adok, ez a végső ár! – Hogy szándékának végső szilárdságát megmutassa, felkapta kezébe a kórházi nadrágot, és indult felöltözetlenül az ajtó felé.

– De kedves uraim! – szólt közbe ijedten Zák, akit a lejátszódó események teljesen tanácstalanná tettek – kedves uraim! – A kezét tördelte – kollego! – mondta lengyelül, ám Hezkel pillantására megsemmisülten hátrahúzódott.

– No? – kérdezte reménykedve az ajtóban a vevő, és csak a hátát látták, keze a kilincsen.

– Semmi! – mondta Hezkel – ez az úr csak magában beszélt magyarul. A nadrág legvégső ára kétszáztizenöt márka!

A vevő végül megtört. Kabátzsebéből pénzt vett elő, s leszámolt kétszázöt márkát.

– Ez csak kétszázöt! – szólt Hezkel.

– Annyi? – A vevő reménykedve pislogott, noha nagyon jól tudta, hogy éppen annyi pénze van.

– Nincs több? – kérdezte Hezkel.

– Nincs.

– Nem baj – mondta a lángeszű eladó –, a holnapi és holnaputáni vajadagodat ideadod még, akkor kvitt.

A vevő bólintott, és gyorsan húzta fel a harcok árán szerzett kincset, arcáról az oly nehezen színlelt közöny legkisebb maradványa is eltűnt, és sugárzott róla az elégedettség, tömzsi termetére ugyan hol kapott volna ilyen olcsón nadrágot, ezt az öreg Zajac utolsó műveként Schütz Rafael vállalkozásában készült iszonyú ruhadarabot viszont teljesen megfelelőnek tartotta. Elégedettségében még tán morgott is nadrághúzás közben, mint kutya a csonton. Zák begyűrte Rufi fiókjába a pénzt, Hezkel és a vevő bizalmas beszélgetés közepette távozott, az üzleti élet sikerének titkához, úgy látszik, hozzátartozott ez az utólagos lelki kezelés is, melyben az ügyfelet most Hezkel részesítette, egészen a szobájáig kísérve őt.

– Ehhez mit szól, Zák bácsi? – kérdezte Makkos Jóska, a kis szabócska azonban nem szólt semmit. Ehelyett Rufi ezt mondta elragadtatással:

– Micsoda nagy ember, mi? Látták!

– Hallgass – szólt a gyerek –, majd jön megint a vér!

De Rufi nem hallgatott, Rufi még ezt is mondta:

– És az írásokat hogy tudja...

Azután azonban mégiscsak összezárta a száját. Most nagyon könnyűnek és vidámnak érezte magát, még a légzése is egész könnyű volt, mellében a kaparó érzés megszűnt, az első vér fölötti ijedelme elmúlt, alapjában véve kis dolog, nem volt sok az egész, mindenesetre fekszik óvatosan, hétfőre-keddre már kutyabaja.

Kilenc óra felé járt az idő, Zák Ede az asztalnál valami német képeslapot olvasott, a gyerek lefeküdt, a tanár olvasott, Kosaras oroszul tanult, Mikula, aki eddig a szakaszvezetővel suttogott, nagyon nézegetett Rufi felé, aztán egyszerre csak fogta magát, és átült annak ágyára. Egy darabig hallgatott, aztán halk hangon, hogy a többiek nem érthették, valamit magyarázott.

Schütz nem felelt.

– Hát – mondta Mikula –, mondom, hogy legkésőbb hétfőn! Ennyit csak megtehetsz.

Schütz hallgatott. Mikula lesütötte a szemét.

– Legalább tízet! – szólt.

– Nincs – mondta Rufi.

– Micsoda nyávogás ez? – kérdezte a tanár, könyvéből felütve fejét, és távolba pillantó szemmel hallgatódzott. Kosaras is letette a könyvet:

– Én már az előbb is hallottam, de azt hittem, a folyosóról jön.

A nyávogás most tisztán kivehetően Makkos Jóska felől jött. A gyerek nagyon csöndesen feküdt.

– Jóska! – mondta Zák Ede. – Látod, mégsem lehet! Ez itt nyávog nekünk egész éjjel. Én mindjárt mondtam neked, hogy butaság.

A gyerek úgy viselkedett, mintha nem is szólt volna hozzá senki, néhány pillanatnyi csönd után azonban újra felhangzott az éles nyervákolás, ezúttal kaparászás kíséretében.

– Ki kell vinni a macskát – szólt Zák –, látod, te szamár.

A gyerek felült, tágra nyitott szemmel nézte Zákot, elszontyolodott arccal lemászott ágyáról, odaguggolt az éjjeliszekrénye elé.

– Cicc – mondta könyörgő hangon –, cicc, cicc!

Pár pillanatnyi csend, aztán rendkívül erős kaparászás és nyávogás. Jóska óvatosan kinyitotta az éjjeliszekrény ajtaját, ficánkoló tarka kismacskát húzott elő onnan, a hóna alá fogta, gyorsan visszamászott az ágyába, és kettejükre húzta a takarót. A takaró alól a gyerek csitító cucogása hallatszott, a macska azonban csak nyervákolt tovább, és a takaró is hatalmasan hullámzott, nyilván a kölyökállat ficánkolt, igyekezett szabadulni.

– Tee! – mondta fenyegetően a gyerek, hangja tompán jött a takaró alól – jujjuj, ez még karmol is, a piszok!

Zák odament, és felhajtotta a takarót.

A gyerek felült, erősen fogta a macskát, és nézett a szabóra, nézett a tanárra, nézett Kosarasra.

Szája lefelé görbült.

– Mi nem bánjuk – mondta Zák –, de látod, ő nem akar itt! Micsoda szamár vagy te, egy macska nem marad a szekrényben.

– De marad – szólt csökönyösen a gyerek, s egy könnycsepp futott le az orrára, megnyalta –, mostanáig milyen szépen maradt.

– Mostanáig – mostanáig, mert aludt! Most meg nem marad. Milyen eszed van neked?

– Egy kis tejet – suttogta Rufi, aki erősen macskapárti volt –, azt köll neki adni.

– Egy félliter tej – mondta Zák –, ott van neki az éjjeliszekrényben. Adott ez már neki, egy szelindeknek nem adnak annyi tejet, mint ennek a macskakölyöknek. Nem éhes ez, délután óta ott suvad már a szekrényben, csodálom, hogy mostanáig nyugton volt. Éjjel ez olyan zenebonát csinálna!

– Maradjon a macska – kérlelte Rufi –, mit árthat itt maguknak?

– Tőlünk maradhatna. Hát neked is ennyi eszed van? Ez tiszta állatkínzás. Szóljon már maga is, tanár úr, ezeknek, nem akarják megérteni.

– Ne marháskodjatok – szólt Kosaras nevetve –, azt hiszitek, hogy mi talán nem szeretjük a kismacskát? Itt nem jó neki a betegszobában.

– Kiviszem a mosdóba éjjelre, viszek neki tejet is. – Jóska felbuzdulva fogta a macskát, papucsba bújt, és kiment vele.

Kisvártatva visszajött, a macska és a tejesbögre nélkül.

– Marad! – jelentette elégedetten – issza a tejet!

– No – mondta Mikula Schütznek –, legalább tízet.

– Ötöt – felelte Schütz –, elég annyi. Kettőért már úgyis kapok...

Mikula az ágyán várakozó szakaszvezető felé sandított, aztán vállat vont.

– Hol van? – kérdezte mohón – a fiókban?

– Majd a Zák úr! – mondta Schütz hangosan –, de szigorúan hétfőig!

– Szigorúan! – felelte Mikula.

Zák egy darabig üldögélt még a képes folyóirat előtt, nem akarta észrevenni Schütz integetését, s amikor az halkan a nevét mondta, úgy tett, mintha nem halland. Végül Mikula felkelt, s odalépett az asztalhoz.

– Zák úr – arca kissé elvörösödött, holott a kis szabó igen buzgón nézte a képeket. Csönd volt. A tanár is figyelt.

– Zák bácsi – szólt újra tétován Mikula. A szabó nézte a képet, végül felpillantott.

– Mi az? – kérdezte rekedten.

– Hívja... – Mikula fejével Schütz felé intett. Zák egy pillanatig nézte Mikulát, az egyre vörösebb lett. Akkor gondosan össze-

hajtotta a képesújságot, felállt, körültekintett a szobában, Mikula nagyot nyelt, Zák odament Schützhöz.

– Adjon neki ötöt – suttogta az.

A kis szabó kicsit töprengett, aztán előszedte a fiókból a felbontott doboz Chesterfieldet, kivett belőle öt darabot, a cigarettacsomagot körülményes mozdulatokkal visszatette, azután fogta az öt cigarettát, Schütz a szemével minden mozdulatát kísérte, de nézett a tanár is, sőt Kosaras is odasandított.

– De hétfőig! – mondta Schütz, Zák Ede meg szótlanul letette a cigarettákat Mikula elé az asztalra.

– Köszönöm. – Mikula krákogott, és nyúlt a cigaretta után. Zák komoly arccal bólintott, Mikula intett a szakaszvezetőnek, mindketten hangosan jó estét kívántak, és elvitorláztak.

– Nem akartam... – szólt távozásuk után a nagy csendben a kis szabó –, nem akartam, hogy ez az ostoba Schütz annyit mocorogjon! Nem igaz?

Senki nem felelt, Schütz sem. Zák visszaült a képeslaphoz, úgy tett, mintha nagyon nézné a képeket, de szeme sarkából néha lopva Kosarasra meg a tanárra pillantott.

– Nem baj, Zák bácsi – mondta végül Kosaras, a tanár is összecsukta könyvét, talán ő is mondani akart valamit, a folyosóról azonban hirtelen lárma hallatszott.

– Igazuk van! – mondta egy éles hang, a lengyel katolikus pap hangja, aki csak tegnapelőtt érkezett, s a 137-es szobában szállásolták el. Barátja volt az A-épületben lakó lelkésznek, akit állítólag maga a danzigi érsek szentelt pappá; Grabanskynak hívták, s az egész német személyzet máris megkülönböztetett figyelemmel vette körül; e rövid két nap alatt a B V betegosztály egyik vezéralakjává lett. – Igazuk van! – hallották ennek a Grabanskynak a hangját – biztosan megint az oroszok kezdték.

– Főtisztelendő úr, maga fogja be a száját! – felelt neki egy másik hang. – Nem hallotta, hogy az amerikai részeg volt?

Zák Ede felállt, s kiment, hogy megtudja a nagy lárma okát. A Jan Grabansky nevű katolikus pap, hegyes orrú, szúrós szemű, negyvenes férfi felindult vitatkozók gyűrűjében, harciasan ökölbe szorított kézzel, gúnyos arccal állt. Vele szemben Petrovic, a szkopljei vasúti hivatalnok felháborodottan és vörösen hadonászott, úgy látszik, abbahagyta a levélírást. A folyosó

szemmel láthatólag két pártra szakadt, többen is kiáltoztak egyszerre.

– Mi történt? – kérdezte a hitviták és eretnekégetések izzó légkörének kellős közepébe csöppent újpesti szabócska. A hosszú, sovány mongol karakalpak nyelven felelt valamit, mert ő is ott állt a kör közepén, kialudt pipáját most sem vette ki a szájából, a vitából egyetlen szót sem értett, azonban láthatóan a hegyes orrú pap pártján állt, s fenyegető arccal nézegette az ellentábort.

– Mi történt? – kérdezte még egyszer Zák Ede, de csak kiáltoztak tovább. Valaki futva jött a lépcső felől.

– Hallgassanak! – kiáltotta az új jövevény lélekszakadva – mit ordítoznak? Az amerikai őrvezetőt most vitte el az őrség. Tökrészeg volt.

– Na, tisztelt atya! – mondta diadalmasan Petrovic.

– Hazugság! – szólt az ellentáborból valaki. A hegyes orrú pap néma dühvel megvetően Petrovic szemébe nézett, lebigyesztette száját, s lassan elindult a vizelde felé, mert állandó hólyaghurut kínozta.

– Laudetur! – köszönt alázatosan a szembejövő éjszakai nővér, teát vitt valakinek. A pap szertartásosan felelt. A hívek még egy darabig farkasszemet néztek, de már szállingóztak szét az emberek.

– De hát mi történt? – kérdezte most már harmadszor Zák Ede.

Ez történt:

Ezen a meleg szombat estén, úgy nyolc óra tájt, kis dzsip kocsi állt meg a D-épületszárny virágos ablaksora alatt, a bejáratnál. A kocsit egy O'Flaherty nevű fiatal káplár vezette, s mellette a Higgins nevű őrvezető ült. Egy érzékeny orrú szlovák lány, állítólag már ez első pillanatban, finom borszagot érzett az autó felől – vörösbor volt! – mondta később határozottan, erre ő hajlandó lenne esküt is tenni.

A vörös hajú káplár egy base-ball buzdítás ütemére erélyesen nyomkodni kezdte a gépkocsi villanydudáját. A haldoklók kissé bosszankodtak a lárma miatt: ez volt az egész. Az emeleti ablakokból női fejek hajoltak ki, föntről kacér mosolyok gurul-

tak alá a levegő ferde létráján, mint üres hordók, sokan vállukkal kígyózva integettek is a két amerikainak. Azok rendkívül unott arccal ültek. Higgins őrvezető egy szemtanú közlése szerint: a palesztinai bor hatására, már akkor minden ok nélkül végtelenül komor ábrázatot vágott. Ez azonban – mint később Higgins baráti társaságban szavára kijelentette – egyáltalán nem volt semmiféle bor hatása, hanem egyenesen az amerikai katonai tekintély megőrzése kedvéért történt, csakis Lucien K. Truscott tábornok napiparancsának megfelelően. Ezt a kijelentést megerősíti az a tény is, hogy Higgins őrvezető ugyanakkor a zsebébe nyúlt, és hirtelen mozdulattal egy kőkemény csomagocskát hajított fel az egyik ablakba, az éppen kinéző apácát váratlan erővel csaknem orron találva. A kis csomagocskában egy rúd soha nem romló trópusi csokoládé volt, melynek elfogyasztásához a washingtoni hadügyminisztérium egy túlzottan lelkiismeretes katonai szakértője már közvetlenül az európai partraszállás előtt külön zsebfűrésszel akarta felszerelni a harcoló csapatok minden katonáját. Pokolba a tréfával, az invázió a történelem tanúsága szerint zsebfűrész nélkül is megtörtént, a szovjet csapatok a Kárpátoknál álltak!

Az autó most is nyilván a 8-as számú szobában lakó szőke észt nőért jött, aki többször volt már kocsikázni O'Flahertyvel. Vacsora előtti sétaidőben például, amikor legtöbb volt a sétáló, gyakran hajtottak körben a nagy kert széles útjain. Az amerikai katonai kocsi kormánykereke mellett ilyenkor többnyire Hildegarde ült, színes nyári ruhában. O'Flaherty káplár ezen nem talált semmi kivetnivalót, vigyorgott, s csupán a fékre vigyázott. A szép észt nő az amerikaiak szemében több rendkívül vonzó tulajdonsággal rendelkezett. Mindenekelőtt régi demokrata volt, édesatyja – egy tallinni egyetemi tanár – állítólag fegyverrel kezében harcolt valamiféle zsarnokság ellen. Ezenkívül karcsú volt és szőke, kitűnően öltözködött; ide a szanatóriumba nagy ruhatárral érkezett, színes muszlinruhákkal, műselymekkel, francia selyemharisnyákkal, még santung-kosztümmel is. A grauingi nők jó részének, a felszabadult foglyoknak, ezekben az első időkben úgyszólván szoknyájuk sem volt, s ha igen, legfeljebb zöldes német katonaposztóból. Aki ezenfelül vászonblúzt és színes kötöttujjast is mondhatott magáénak, az itt már jómódúnak és elegánsnak számított. Hildegarde-ot továbbá

összes társnőitől igen előnyösen különböztette meg állandó jókedve és az, hogy kitűnően beszélt angolul. (A háború alatt egy darabig a stuttgarti rádió alkalmazásában állt. Ezerkilencszáznegyvenöt januárjában férjét, Friedrich Krause főhadnagyi rangú SS-t a Sicherheitsdienst bizalmas beosztásban a svájci határhoz, Allgäuba helyezte át; akkor Hildegarde is otthagyta Stuttgartot, és férje után ment. Azzal a titkos tervvel, hogy átszökik majd Svájcba, ebből azonban nem lett semmi. A szanatóriumba egy UNRRA-csoportvezető pártfogásával a kemptoni észt táborból utalták be, hontalanságát igazoló kifogástalan iratokkal, melyek tanúsították, hogy Hildegarde nem óhajt visszatérni szovjet megszállás alatt nyögő szerencsétlen hazájába.)

O'Flaherty kétszer már Münchenbe is elvitte őt. A fél éjszakát egy amerikai katonák számára berendezett tánchelyiségben töltötték. Tömény alkoholt, sajnos, csak keveset fogyasztottak, mert az ez idő szerint az egész amerikai zónában rendkívül ritka és drága dolognak számított, Németországban ez időben leginkább még édes palesztinai borokat lehetett méregdrágán vásárolni, ezek a borok a zsidóknak érkező csomagokból kerültek valamiféle módon a német feketepiacra. Hildegarde mindkét alkalommal reggel tért haza Münchenből. A szobalány tüstént fürdőt csinált, az osztályvezető orvos megkérdezte tőle, hogy mulatott: egész Németország szívből örült, ha valami szolgálatot tehetett az amerikaiaknak. A cselédlányok és világi nővérek néha „Swan" márkájú amerikai katona-szappant kaptak Hildegarde-tól vagy trópusi harcosok számára Chicagóban gyártott csokoládét. Az apácák semmit nem fogadhattak el, ők úgy is tettek, mintha nem vennének észre semmit. Ezek az aacheni franciskánus nővérek az elmúlt tizenkét esztendő alatt jól megtanulták, hogyan szolgálhatják legjobban alázatos szemhunyással az örök egyház, az Ecclesia Aeterna érdekeit, például ha az országúton biciklizve csíkos ruhás foglyok csontvázmenetével találkozik az ember. Megtanulták, hogyan kell észre nem venni a keleti frontról hazatérő katonák nyers, erőszakos nemi megnyilvánulásainak zilált nyíltságát, miként ajánlatos általában az egyszerű visszavonulás a néma áhítathoz, ha, mondjuk, egy leányiskolában az ember vallásos nyugalmát kezdik már fenyegetni annak a minden kétely nélküli ösztönéletnek külön-

böző bonyodalmai, amelyet a Harmadik Birodalom céltudatos fajvédő politikája honosított meg.

De hát ez itt valóban nagy szerelem volt, legalábbis az amerikai káplár részéről. Hildegarde titokban még abban is reménykedett, hogy O'Flaherty leszerelése után a szerelem révén az Egyesült Államokba is kikerül. Miért ne? A katonai előírások ugyan ebben az időben nem engedték meg az amerikai katona és német nő között kötött házasságot. Ámde először is ő nem német, hanem hontalan, sőt elhurcolt! Másodszor is bizonyára van valami módja a tilalom megkerülésének. A kemptoni Stella O. például már csak a hajójegyre vár, minden más irata megvan. Harmadszor is nem tarthat örökké ez a vérlázító tilalom, szabad amerikai polgárokat párválasztásukban korlátozni, mint valami zsidókat! Negyedszer is ... mi is van negyedszer ... igen, végül egy generális is csak férfi, ha kissé öreg is. Hildegarde-ot joggal irigyelte a nők jó része!

O'Flaherty türelmetlenül tülkölt, a haldoklók az egész kórházban még jobban bosszankodtak. A nagyothalló nagybányai metsző, akinek ablaka szintén erre a térségre nyílt, azért imádkozott, hogy jöjjön már végre a nő. Hildegarde azonban még mindig nem jött. Higgins őrvezető, aki nagyon szeretett volna már Münchenben lenni, káromkodott. A 8-as szoba ablakán egy fehér főkötős német világi ápolónő hajolt ki, valamit lekiáltott, s intett O'Flahertynek.

– Hát ez mi az ördög? – mondta homlokát ráncolva Higgins.

A káplár vállat vont, mit akar ez a német nő?

– Aranyfoga van! – mondta Higgins.

A német nő ezt kiáltotta:

– Mister, aufkommen! Hello, up! Up!

– Menj föl – szólt Higgins.

O'Flaherty egy darabig tűnődött. Kikászálódott a kocsiból.

– Tüstént jövök! – mondta az őrvezetőnek, és elindult felfelé a lépcsőn.

Odafenn a folyosón derekát igen riszálva várta már őt a német ápolónő.

– What is the matter? – kérdezte a káplár. – Miss Hildegarde?

Az ápolónő előbb vigyorgott, aztán szomorú arcot vágott. Mondott valamit, azt O'Flaherty egyáltalán nem értette. Ekkor megfogta a káplár karját, az kissé hátrahőkölt, a nő vadul

riszálta magát, mindez kissé vészjósló dolognak látszott. – Ennek mi baja van? – gondolta O'Flaherty, új gumit tett a szájába, az ápolónő meg karjánál fogva ráncigálta őt maga után.

– Schön mitkommen! – mondta igen szivélyesen.

A folyosón csíkos kórházi nadrágban s valami hálóingfélében mindenféle nők járkáltak, egyesek jól megbámulták a káplárt, s nevettek rá. Egész csoport, mint egy uszály, kíváncsian vonult utánuk, O'Flaherty kissé aggódott, az uszály sóvár alkatrészei, többnyire éltesebb nők, mindenfélét karattyoltak barbár, érthetetlen nyelveken. A folyosón egyébként két vagy három férfibeteg is tartózkodott, ezek látogatóban voltak a női osztályon, mert vacsorától egészen esti fél tíz utánig bevett dolog volt a látogatás.

Az ápolónő kopogott az ajtón, melyre nagy 8-as szám volt festve, kicsit várt, aztán benyitott.

– Schön hereingehen! – mondta csaknem gügyögve, aztán valósággal belökte a habozó O'Flahertyt, s becsukta mögötte az ajtót. A szobában égett már a villany, az ablakokban s a fehér szekrények tetején cserépben fuksziák, muskátlik, petúniák; egy kövér nő széken állva éppen öntözte egyik szekrény tetején a virágokat. A szobában hat ágy volt, a balsarokban – szekrény által félig eltakarva – fiatal párocska sugdolózott, görög fiatalember fogta egy szlovák lány kezét, mindketten az ágy szélén ültek csíkos ruhában. A bal oldali középső ágyban egy Olja nevű fekete hajú ukrán lány fésülködött felülve, az keveset törődött a belépő amerikaival, a jobb oldali ágysor ablakhoz közel eső két ágyából azonban kíváncsi tekintetek vizsgálták O'Flahertyt.

– Hello – mondta a káplár, s igyekezett rendkívül barátságos arcot vágni. A kövér nő visszafordult.

– Amerikanszki! – sikoltotta valamiféle nyelven.

– Here I am – mondta egy hang, s a szekrény által eltakart jobb oldali sarokágyban O'Flaherty végre megpillantotta Hildegarde-ot. Hímzett kék pizsamában feküdt a takaró tetején, meglehetősen meleg volt az este, dús hajának egy fürtje homlokába esett, ingerlő volt és fiús a kék hálóöltönyben, bágyadtan mosolygott. A káplár közelebb lépett.

– Vár a kocsi. Miért nem öltözik?

– Nem szabad.

– Mi az? – A káplár abbahagyta a gumirágást.

– Üljön le, please. – A káplár leült, nyúlt a nő keze után, az lassan elhúzta.

– Pokolba! – szólt az amerikai – ki tilthatja meg? – Körülnézett a szobában.

– Egy német – felelte az észt nő, és kacéran sóhajtott –, egy német férfi.

– Legyen esze! – Az amerikai felállt.

– Bolond – szólt az észt nő –, az orvos tiltotta meg, nem érti? Két napig feküdnöm kell, nem mehetek Münchenbe.

Lentről eszeveszett tülkölés hallatszott, Higgins türelmetlenkedett a kocsiban.

– Várj, átkozott – a káplár dühösen az ablak felé nézett, s csak azért is leült, megfogta Hildegarde kezét, az most engedte. – Kár, elromlott a mulatság. Kivel táncoljak?

A kövér lengyel nő végre befejezte a virágok öntözését, leszállt a székről, és leplezetlenül bámulni kezdte az amerikai katonát. Az feszengett, homlokát ráncolta, nem tudta, mitévő legyen, tanácstalanul pislogott körül a szobában, még azt is megfigyelte kínjában, hogy az éjjeliszekrényeken mindenütt hímzett terítők és virágcserepek vannak, a kövér lengyel nő szekrénykéjén feszület, mellette filmszínészek képeslapból kivágott arcképei s egy hőmérő. Hiába minden, a birkatekintetű kövér lengyel nő le nem veszi róla a szemét, úgy megnézi magának az amerikait, olyan feszélyezetlen tárgyilagossággal, mint ahogy a megláncolt orrú bikát szokás valami kiállításon a korlát mögött, vagy éppenséggel egy tárgyat.

Szerencsére nyílt az ajtó, két férfi kukkantott be, két barátságos arcú orosz. Az egyik csak köszönt, kezet fogott az Olja nevű lánnyal, megkérdezte, hogy van, s ment tovább. Hordómellű, százkilós, piros képű ukrán volt a másik, ezt Szergej Pirosenkónak hívták, leült egy székre Olja ágya mellett, otthon valami gépész, Olja meg óvónő, s Pirosenko rendszeresen eljött meglátogatni földijét, aki még mindig apró lázakkal küzdött, s nem kelhetett föl az ágyból. Pirosenko orosz újságokat hozott a lánynak, megnézte az amerikai káplárt, aztán azonban nem törődött vele többé.

A dudálás odalenn olyan méreteket öltött, mintha egy gőzhajó várt volna az ablak alatt, aztán egyszerre csak megszűnt. Borzalmas volt ez a hirtelen csend, dermedt nyugalom lebegett

egyszerre a világ színe fölött, aztán sarkáig kitárult az ajtó, s a palesztínai vörösbor illatfelhőjének láthatatlan glóriájától övezetten ott állt a küszöbön Higgins őrvezető. Kinn az ajtó előtt egész sokadalom támadt.

– Come in! – mondta Hildegarde.

Higgins mutatóujját sapkája mellett szívélyes köszönés jeleként a levegőbe bökte, aztán bejött, az ajtót – a künn álló kíváncsiak elégedetlen morajlása közepette – az aranyfogú világi nővér csukta be mögötte. Az őrvezető szétterpesztett lábbal megállt az észt nő ágya előtt, arca kérdő volt.

– Sit down! – szólt Hildegarde.

– Ha beteg! – mondta O'Flaherty, szemrehányás és mentegetőzés keveredett hangsúlyában – tíz perc csak, és megyünk. Yes?

Higgins vállat vont, és leült az észt nő ágya szélére, egy darabig bámészkodott O'Flahertyre és Hildegarde-ra, bámészkodott körül a szobában, ráncolt homlokkal töprengett, öt perc múlva megunta az egészet, mit hallgassa ő a káplár és a nő bárgyú suttogását, valami egyenruhás elefánt ő talán? Megnézte karóráját, felállt, és járkálni kezdett a szobában csikorgó bakancsokkal az ajtótól az ablakig, mint valami dühös fegyenc. O'Flaherty nyugodtan enyelgett tovább, őrá ügyet sem vetettek. Higgins dühbe gurult. Jó eszméje támadt O'Flaherty lepipálására vonatkozóan! Most majd jól nevetségessé teszi őt! A zsebébe nyúlt, és cigarettákat kezdett dobálni egyenként a különböző ágyakra, valódi Camëleket, gondosan megcélozván velük a nőket. Azok vihogtak, a kövér lengyel nő meg egyenesen sikoltozó hangokat hallatott elragadtatásában, oda is jött, és rángatni kezdte Higgins zubbonyát.

A népszerűség és hírnév megszerzésének csalhatatlan módszere volt ez.

– Közszeretetnek örvendek! – gondolta az őrvezető. Sajnos azonban, akadtak közönyösek is, például a középső ágyon az a fekete hajú lány, aki a vaskos fickóval beszélgetett. Két Camel is repült feléjük, mindkettő leesett a földre, egy pillanatra mindketten felnéztek, aztán azonban társalogtak tovább, mintha mi sem történt volna, s a cigaretta egyszerűen ottmaradt az ágy alatt. Higgins eltűnődött mindezen, és az a zavaros érzése támadt, hogy a visszautasítás a csillagos lobogó méltóságának rovására megy. Egy Camel három cent! Odament hozzájuk,

megérintette a vastag fickó hátát, és kellemes mosollyal mutatott a földre.

Pirosenko bólintott, aztán elfordult, és beszélt tovább a lánnyal.

Mi most a teendő? Higgins leült az ukrán lány ágyának szélére, a vaskos férfi is ránézett meg a lány is, arcukon sem öröm nem látszott (elég gyalázat!), sem harag (no, még csak az kéne!).

– Higgins, gyere ide! – mondta O'Flaherty, Higgins azonban megmakacsolta magát. Továbbra is ülve maradt, s nézte a lány száját meg a vaskos fickó száját, amint beszélgetnek, időnként közbeszólt, de azok már fel sem néztek, mintha ő nem is ült volna ott, lehet, hogy éppen róla mondanak valami sértőt, s közben úgy tesznek, mintha ügyet sem vetnének rá. Igaz, hogy Pirosenko arca egy árnyalattal pirosabb volt, a lány is elpirult kissé, de mindezt Higgins nem vette észre. Rendkívül félszeg dolog volt mindhármuk részére ez a furcsa hármas, a másik ágyon a görög fiú és a szlovák lány is abbahagyta a suttogást, s csak nézegettek oda, a vaskos orosz szája széle remegett, látszott, hogy erősen türtőzteti magát, a lány többször is csitítólag tette kezére tenyerét.

Egyszer csak aztán az amerikai őrvezető nem bírta tovább a nyilvánvaló sértéseknek ezt az özönét, szelíden átfogta a lány csuklóját, és kellemesen mosolygott hozzá. A lány kiszabadította kezét, Pirosenko a takarót nézte, ráncolta a homlokát. A lány komoly arccal a fejét rázta. Higgins egy kissé megjuhászkodott. Egy perc múlva újra elkapta a lány kezét, jól átfogta csuklóban úgy, hogy az nem tudta kiszabadítani. Pirosenko ekkor végre felpillantott. Lapáttenyerével figyelmeztetően megfogta az amerikai csuklóját. Az farkasszemet nézett vele, de a lány kezét nem engedte el. Így ült ez a megmerevedett hármas vagy tíz másodpercig, akkor Pirosenko mintha egyet hördült volna, az amerikai felordított fájdalmában, Hildegarde nagyot sikított, O'Flaherty felugrott, a lengyel nő jajveszékelt, a többi nő is kiáltozott, Pirosenko csak fogta Higgins jobb csuklóját, az őrvezető nagyot ordított, és csalhatatlan balkezes horogütésével állon vágta az oroszt, az egy kicsit megrázta fejét, mint mikor a kutya a vizet lerázza magáról, Higgins egyszerűen végigzuhant a földön, fájdalmában kiáltozott, s kotorászni kezdett revolvere után. A nők sikoltozása O'Flaherty káplárt is

megvadította, revolvert húzott elő, az ajtót felszakították, nők kiáltoztak ott künn is, hirtelen két orosz férfi jött be, ezek a szomszéd szobában voltak látogatóban, s egyszerűen O'Flaherty pisztolya elé álltak. A káplár ujja a ravaszon, az oroszok valamit kiáltottak, O'Flaherty a száját rágta, és mégsem lőtt, már a folyosón is ordítoztak, ott rohangálás támadt, itt benn a szobában legalább húszan álltak már, nők, férfiak vegyesen. Higgins végül mégiscsak felkecmergett a földről, jobb karja élettelenül lógott, úgy látszik kificamodott, forgatta a szemét, még a szája is habzott fájdalmában, Pirosenko továbbra is ülve maradt, a cigarettákat összetaposták a földön, mindenki ordítozott, ablakok és ajtók nyíltak. O'Flaherty érezte, hogy már elmulasztotta a kellő pillanatot a lövésre. Micsoda tétova féreg ő. „A végvidék légiójában" Buck ennyi idő alatt már legalább nyolc postarablót lemészárolt volna.

– Gyerünk az őrségre! – sütötte ki végül.

– Nyet! – mondta egy orosz. Már lenn a kertben is kiáltozott valaki.

– Diese Allierten! – sopánkodott a német orvos az apácának a folyosó sarkában – ezek a szövetségesek! – és oly különösen mosolygott.

Két nő hisztériás rohamot kapott, egy láthatatlan folyó szennyes hullámai elöntéssel fenyegettek mindent – ez a hála a gyönyörű konzervekért! – sikoltozta eszelősen egy csíkos ruhás öreg osztrák, a szekrény tetejéről legurult két cserép virág, az egyik cserép mint valami sapka éppen az öreg osztrák fejére ült, aki kissé elkábult az ütéstől – rosszabb, mint egy pogány! – kiáltotta a kövér lengyel nő, aki a virágait féltette, és ujjal mutogatott az osztrákra.

Egyszóval általános volt a zűrzavar. Olja szikrázó szemmel korholta a heves Pirosenkót, az szégyenlősen mosolygott. Az ütközet első menete lezárult. Mielőtt azonban további jóvátehetetlen dolgok történhettek volna, csodák-csodájára (tíz perc sem telt el!), megjelent a géppisztolyos őrség, amelyet maga sergeant Kaplan kórházparancsnok vezetett. Mindenkit kikergettek a szobából, a cserépsapkás felháborodott osztrák pogányt is, sőt félreértés következtében még a kövér lengyel nőt is kidobták, s Pirosenkót és a másik két oroszt géppisztolyok gyűrűje vette körül.

– Come on! – vezényelt sergeant Kaplan, ekkor varázsütésre bejött az orosz orvoshadnagy, a szovjet betegosztály helyettes vezetője, akiért közben egy orosz elrohant.

– Tiltakozom! – mondta rögtön Kaplan őrmester.

– Mi ellen? – kérdezte az orvoshadnagy.

Az őrmester gondolkozott.

– Az összes nők menjenek az ágyba! – mondta végül.

– Ezenkívül? – kérdezte a hadnagy. A géppisztolyos őrök a szoba közepén vártak, mögöttük O'Flaherty és Higgins, előttük az orvoshadnagy, amögött az oroszok.

Angol nyelvű tárgyalás kezdődött az amerikai őrmester és a orosz hadnagy között. Ennek eredményeként a sergeant hátrafordult, a géppisztolyosok mögé ment, s kérdezgetni kezdte őket, elsősorban az angolul tudó Hildegarde-ot. Az orvoshadnagy is hátrafordult, és korholni kezdte a szovjet polgárokat. Azok katonásan álltak, Pirosenko felelt valamit. A szovjet orvos megint kérdezett, Pirosenko megint felelt. A hadnagy odament Oljához, s vagy két percig beszélt vele.

Kaplan vészjósló arccal jött vissza.

– Megsértették az amerikai hadsereget! – mondta. – Bevisszük őket az őrségre!

– Egy pillanat! – szólt az orvoshadnagy. Odalépett Hildegarde ágyához. Nézte a kékpizsamás nőt.

– Ön észt nemzetiségű? – kérdezte angol nyelven.

– Tiltakozom! – mondta sergeant Kaplan.

– Mi ellen?

– Kihallgatásokat ön nem végezhet!

– Helyes – mondta az orvos, és újból Hildegarde-hoz fordult.

– Hol van az ön férje, kisasszony? – kérdezte.

– Ich protestiere! – mondta németül Hildegarde, és elvörösödött. – A hölgy férje – szólt udvarias meghajlással a hadnagy – SS-táborban van. Önök internálták. A hölgy Dachauból kap leveleket.

– Tiltakozom a levéltitok...

– ...Az amerikai katonai cenzúra pecsétjével! Ez az ön tanúja – fejezte be a hadnagy. Az utolsó szavakat kissé megnyomta. Hildegarde vörös arccal feküdt, és torz vonásokkal mosolygott. Kaplan a homlokát ráncolta.

– Hm – mondta – a sértés megtörtént!

– Meg! Ez a szovjet polgár – Pirosenkóra mutatott – az önökkel szövetséges Vörös Hadsereg főhadnagya. Kérjenek tőle bocsánatot!... Ha az Összekötő Bizottsághoz... a sértés az Önök részéről... nos, itt igenis éppen az amerikai hadsereg tekintélyéről van szó – a hadnagy kis tétovázás után hozzátette –, amelyet mi a magunk részéről természetesen nagyrabecsülünk. Én követelek bocsánatkérést! – Tisztelgett. – Igaz? – fordult vissza Pirosenkóhoz, az komolyan bólintott. – Ezenkívül szagolja meg az embereit! – mondta hirtelen eréllyel a hadnagy-orvos.

– Micsoda? – mondta Kaplan haragosan. – Kérem, ne tréfáljon!

– Nem tréfálok – felelte szárazon a hadnagy. – Szagolja meg ezt a kettőt. – Ujjával O'Flahertyre és Higginsre mutatott. – Parancsolja meg, hogy leheljenek önre, sergeant. Aztán szavamra beleegyezem, ha engem is a jailbe visz.

Kaplan töprengett.

– Átkozott alakok – morogta egy cseppet se katonásan O'Flaherty és Higgins felé. – Előlépni!

A két katona lesütött szemmel, szendén állt.

– Rám lehelni! – Kaplan arca vészjósló volt.

A parancsot teljesítették. Kaplan arca meg sem rezzent.

– I beg your pardon! – mondta végül rendkívül rosszkedvűen. A géppisztolyos őrök vigyorogtak. Az amerikaiak elvonultak.

Néhány perc múlva a hadnagy is távozott a három szovjet polgárral együtt. A 8-as számú női szoba, mint feldúlt csatatér, magára maradt. A kidobott kövér lengyel nő szipogva dugta be orrát az ajtón. Az egyik szekrény tövében tört cserepek között, fekete föld kupacán egy széttaposott fukszia szomorkodott. Hildegarde-ot másnap küldték csak el egy német szanatóriumba. Három bőröndöt vitt magával.

Ez volt az az eset, amely miatt ezen a meleg szombat estén a B V Station folyosóján a kiáltozás támadt. Zák Ede, miután kezet mosott, visszatért a 131-es szobába. Valamit dünnyögött, s vetkőzni kezdett. A többiek – a távollevő Mikula kivételével – már feküdtek, negyed tíz elmúlt.

Kopogtatás nélkül két ember jött be.

– Hány cigarettát? – kérdezte Zák, és abbahagyta a vetkőzést.

– Nem dohányzom – mondta az egyik, egy fekete bajszú.

– Akkor tévedés! – szólt Zák.

– Nevem Wontsetzky! – mondta a fekete bajszú kissé felháborodottan. – Melyik itt a tanár?

Odajöttek mindketten Babrián ágyához.

– A jövő héten már nadrágok is jönnek – ezzel kezdte Wontsetzky, és vizsgálta kijelentése hatását a tanár arcán.

Babrián némán várt.

– Azokat is el fogják lopni – mondta a fekete bajszú –, mindent ellopnak! Mit szól ön ehhez?

Babrián széttárta karját.

– Háromszáz pár új SS-bakancs van még a ruharaktárban. Tud ön erről?

A tanár fejét rázta.

– Na látja – szólt Wontsetzky diadalmasan –, komitét kell választani. A jövő héten már küldi az UNRRA a ruhákat. Ki osztja azokat szét? Amerikai csomagok is jönnek. Hatvanezer cigaretta érkezett számunkra július 11-én. Hol van?

Szúrósan nézte Babriánt.

– Mivel szolgálhatok? – kérdezte az.

– Tenni kell valamit az élelmezés megváltoztatása ügyében is. Túl sok a sajt. Erre ön nem gondolt?

– Bevallom – felelte a tanár, és nagyot sóhajtott.

– Ezek kincsek. Önkormányzatra van szükségünk – folytatta Wontsetzky. – Előrebocsátom, hogy én szociáldemokrata vagyok.

Várt.

– Csak tessék – szólt végül Babrián.

A fekete bajszú akkor tovább mondta:

– Az amerikai parancsnokság is kívánja. Megbeszéltük velük. Felszabadultunk, részt kérünk saját sorsunk intézésében. Én bádogosmester vagyok Varsóban, a társam luxemburgi, véletlenül szintén bádogos. A jelöléseken dolgozunk. A választásokat készítjük elő. Képzelje csak el, ezer nadrág és ezer kabát. Nem tréfadolog ez, jó uram. Bízzuk talán a szétosztást a németekre? A jövő héten, előreláthatólag szerdai napon, komitét választunk a betegek ügyének képviseletére. Röviden beszélek,

ne haragudjék, sok szobát jártam végig. A komité felügyel mindenre, mit csinálnak a németek a konyhán, a csomagok szétosztására, minden ügyben ahhoz lehet majd panasszal fordulni. Új világ következik!

Sajátos ékesszólás volt ez. Wontsetzky rendkívül szigorú arccal adta elő.

– Ön talán mosolyog? – kérdezte.

– Ha kedvem lenne, mosolyognék – felelte végül is felfortyanva Babrián. – Bevallom, nincs kedvem. Alapjában önnek igaza van – tette hozzá őszintén. Wontsetzky folytatta:

– Ezt vártam öntől. Widowsky lengyel költőt ismeri? Az nekem régi ismerősöm, antifasiszta, börtönben is ült.

Várt. Babrián bólintott.

– Hát Berstenne-t?

– Ismerem.

– Az meg neki barátja – szótlan társára bökött. – Van itt egy Petrovic nevű jugoszláv. Häftling volt az is. Ezek hárman önt ajánlották.

– Mit tehetek én? – kérdezte a tanár.

– Önnek kötelessége részt venni a dolgokban! – mondta igen szigorúan Wontsetzky. – Ön állítólag nyelveket tud. A kisebb Stationok egy, a nagyobbak két képviselőt választanak. B V. Itt hetvenhárom beteg van, innen két megbízottat küldenek majd. Az egyik ön lesz.

– Nem vagyok alkalmas...

– Nem igaz – támadta őt hátba hirtelen az eddig hallgató Kosaras –, ne hagyják. A leglustább ember, akit eddig láttam...

A tanár Kosarasra nézett.

– Nem vonhatja ki magát – mondta Wontsetzky – ismerjük már az intelligenciának ezt a húzódozását! Magát Magyarországról kergették ki, mi? – Merőn nézte Babriánt.

– Hát ezzel meg mit akar? – mondta az.

– Mit tett ön ezellen? – kérdezte Wontsetzky. – Biztosan semmit. Gondolom, hagyta magát, mint a birka kicipelni, ugye? Várta, hogy felszabadítsák, magánügyeivel volt elfoglalva ..

– Mit heveskedik – nevetett a tanár –, hátha én azt mondanám, hogy nem szeretek szónokolni? Tanulni szeretnék.. – a könyveire mutatott.

– Helyes – felelte Wontsetzky. – Ön diplomás ember, tanul-

jon. Én csak bádogos vagyok. De én abból is tanultam, ami velünk történt.

– Babrián – szólt közbe Kosaras –, ennek az embernek tökéletesen igaza van.

Wontsetzky nézett kettejükre.

– Érkezett ide egy lengyel pap – mondta lassan –, Grabansky nevű.

– Ismerem – felelte a tanár – Dachauban, a fölöttem levő ágyban feküdt.

– Úgy? Mit tart felőle?

– Azt hiszem, kissé őrült.

– Nem őrült – mondta Wontsetzky –, fasiszta. Gróf R. birtokán volt házipap, az még Sosnkowsky tábornokot is túlságosan haladónak tartja. Tudja, hány híve van annak már ebben a kórházban?

Babrián hallgatott.

– Én is katolikus vagyok – mondta Wontsetzky –, de ez a pap... Önnek el kell vállalnia a dolgot.

– Mit nyúznak? – felelte végül Babrián. – Ha nem lehet másként...

Wontsetzky fölírta a tanár nevét egy papirosra. Megfenyegette őt ujjával, mosolyogva nyújtotta kezét, Kosarassal is kezet fogott, aztán a szótlan luxemburgi kíséretében eltávozott.

– Rémes ember – mondta Kosaras őszintén Babriánnak.

– ...Nem ő, maga! Magát így kell belelökni a dolgokba.

– Maga még itt elnök lesz, tanár úr – szólt egyszerre csak az eddig hallgató Schütz Rafael –, akkor ne feledkezzen meg erről a szobáról. Milyen kitűnő nadrágokat fogunk mi kapni – kiáltotta kéjes arccal.

– Hallgass! – rivallt rá Zák Ede. – Ha nem hallgatsz, tüstént abbahagyom a cigarettaárulást. Lecsavarok, urak, jó?

A szobában nem volt egészen sötét, a fogyó hold ott silbakolt már a nyugati ég alján, a fák mögött. Csöndesen feküdtek ágyukban.

– Hatvanezer cigaretta – mondta Schütz felháborodottan a sötétben –, hát hol van az? Azt mondta, annyit loptak el. Kicsoda?

– Téged még fel is akasztanak – szólt Zák –, ha nem visz el ez a vérköpés a sok beszédtől.

Schütz Rafael megszeppenve elnémult, csak igen hangos szuszogása hallatszott.

– Ez a Grabansky – gondolkozott hangosan Kosaras – tegnap óta a folyosón szónokol, a nővérek máris hordják neki a szardíniát. Miféle ez?

Senki nem felelt.

– Mit gondolnak, hát lehet egy lengyel katolikus pap igazán fasiszta? Olyan, aki lágerben volt? Maga ismeri, Babrián.

– Nem tudom – felelt a tanár –, mondtam, a fölöttem levő ágyban feküdt. Egyszer ugyanaznap találtak tetűt mindkettőnkön. Meztelenül kiállítottak egész nap a kályha mellé kettőnket. Minden holminkat elszedték. Fáztunk. Neki még az arca is kék volt a hidegtől. Zsidóval nem beszélt. Egész nap hallgattunk.

– Jó elv – mondta Zák –, ő, mint háftling, a Hitler pártján volt?

– Nem tudom. Karácsony előtt a lengyelek csomagot kaptak. Almát és kenyeret, szegényes csomagot, de nagy kincs volt az. Én mellettem egy Kalakman nevű rotterdami ács feküdt. Annak öt almát adott.

– Jó szíve volt.

– Tudja a fene. Kikötötte, hogy Kalakman nekem nem ad az almából. A hollandnak nem volt egy foga sem, nem tudta megenni az almát. Mind az ötöt nekem adta, de a legnagyobb titokban.

– Maga megette? – kérdezte Makkos Jóska.

– Persze – felelte a tanár. A gyerek hahotázni kezdett.

– Holnap majd megmondom neki a folyosón – szólt Zák , dühös lesz!

– A gróf R. – kérdezte Kosaras – mi volt? Párizsi követ?

– Azt hiszem az, a háború előtt. Talán külügyminiszter is.

– Én ismertem egy evangélikus lelkészt Újpesten – szólt Zák Ede, s felült –, kérem, az volt ilyen. Ezerkilencszázhuszonháromban járt a nagynéném nyakára, hogy az ne engedjen engem nősülni. Én akkor segéd voltam Róth Ferencnél, Árpád út 47. szám alatt. Fiatal ember, huszonöt éves. Árva gyerek, az én szüleim korán meghaltak, Isten nyugosztalja őket; engem tízéves koromtól a nagynéném tartott, annak úgyis volt négy gyereke, a Palóc utcában laktak, a férje bádo-

gos. Tizenhárom éves koromban inasnak mentem egy Korolovszky nevűhöz. De talán ez nem is érdekli magukat?

– Halljuk – szólt Kosaras. Mire Zák leszállt az ágyról.

– Kezd sütni a hold – mondta. – Ez a Korolovszky le akart szokni a dohányzásról, és mindig csak egy cigarettát vett magának, engem napjában tízszer átküldött a trafikba Királycigarettáért, számlája volt neki. Hétvégén mindig megpofozott, azt mondja, több cigarettát írtak fel neki a dohánytőzsdében, mint ő kapott, jól tudja, hogy én csalok, az ő kontójára cigarettázok. Én nem cigarettáztam, kérem, egyszer rágyújtottam egy Királyra, már rosszul is lettem, esküszöm, ez volt összesen az egész. Nem a Korolovszkynál szabadultam fel, azt otthagytam két év múlva a cigaretták miatt. Egy Friedmann nevűhöz kerültem, ő meg szivarozott, de azzal nem volt baj, bár a felesége szidta, hogy mindent összehamuz. Mit szaporítsam a szót, a Friedmann-nál szabadultam, elsőrangú, jó iparos volt, jó kosztot is kaptam ott, az megtanított engem a mesterségre, amit tudok, javarészt neki köszönhetem. Sajnos, kártyázni járt a Brück-kávéházba, az üzletben egész délután egyedül voltam az inassal. Ha jött a Friedmann felesége, az mindig nekem sírt a kártya miatt, ha jött egy rendelő, az velem lármázott, még mindig nincs készen a munka, a Friedmann úr ekkorra ígérte, meg ekkorra ígérte. Én akkor már nagy fiatalember, húsz éves, a Bocskay utca 7. számú házban béreltem ágyat, hárman laktunk ott: egy péksegéd, egy ügynök és én. Akkor már volt a tizennégyes világháború, addig engem mindig kiszuperáltak általános testi gyengeséggel, tizenhétben azután bevettek segédszolgálatosnak, Székelyudvarhelyen szolgáltam én mint századszabó, hű, ott jó dolgom volt, szép kicsi város, még a tiszt urak is hízelegtek nekem, hetedik gyalogezred, harmadik század. Infanteriszt Eduard Zák, Schneider. Nagy úr voltam, ott tanultam meg snapszert játszani, még alsóst is. Az iváshoz, kérem, nekem nem volt soha kedvem.

– Hát a lányok, Zák bácsi? – kérdezte Jóska, és kuncogott.

– Maradhass! – mondta Zák. – Forradalomkor én leszereltem, a főhadnagyom adott nekem hat méter kék matrózszövetet, azt hazahoztam. Ezerkilencszázhúsz elején Róth Ferenc-

hez kerültem, híres cég, onnan önállósítottam magam nősüléskor, 1923-ban. De az evangélikus lelkészről akarok beszélni. Ezerkilencszázhuszonhárom farsangkor iparosbált rendeztek a Vigadóban, Árpád út és Diófa utca sarok. Oda engem Friedmann Jenő vitt el, akinél valamikor segéd voltam, én épp csak csárdást és keringőt tudtam valahogyan, el se akartam menni. De akkoriban választásokra készülődtek, Újpesten erősen szervezkedett a kisipar, „Szavazzunk Fábiánra!", ez volt a mi jelszavunk, meg: „adómérséklés". Friedmann Jenő főkortes volt ott, az Ébredők egyszer meg is verték a Brückkávéházban. A bálon megjelent Fábián Béla képviselő úr is, kezet fogott a vezetőséggel, meg is választották később. Engem, mint keresztény fiatalembert, Friedmann több családnak bemutatott. Volt ott egy élénk, fekete szemű leányka, jó húsban, az nekem mindjárt megtetszett, minden formásság, ami kell egy nőnek, az megvolt. Az arca nem teljesen szépség, de hát én talán valami adonisz vagyok?

Zák Ede alsófehérneműben ott állt a holdsugárban a fehér szekrény előtt, Makkos Jóska már hangosan hortyogott. Rufi is szuszogott álmában, Zák még mélyebbre merült szép emlékeiben.

– Kérem, nagy hó volt, maszkák jártak az utcán, ez volt a divat Újpesten farsangkor, itt benn állt a bál, Fábián képviselő úr már eltávozott, nagyon népszerű ember volt akkor a kisipar körében, de ha ma utánagondolok, azt kérdem magamtól, kinek volt haszna az ő képviselőségéből? A zene azt játszotta: „Ha egyszer elmúlt a nyár", a fekete hajú lányt én keringőre kértem fel, bár meg kell mondanom, valamivel alacsonyabb is voltam nála. – Tudja, mit szeretnék én, Róza kisasszony? – mondtam én a tánc végén. – Mit szeretne, Zák úr? – szólt ő. – Énekelni szeretnék – szóltam én –, azt szeretném énekelni: „Jaj de szép szeme van magának." – Menjen, gonosz ember! – mondta ő, és piros lett. – Miért lennék én gonosz? – kérdeztem. – Csak! – felelte ő. – Csak, az nem válasz – mondtam én. Mire ő: – Ne beszéljünk erről. – De nagyon piros volt. Én erre bátorságot kaptam: – Ha a kedves szülei nem haragudnának, tisztelettel hazakísérném magukat. – A leányka erre nagyon hallgatott. – Miért hallgat? – kérdeztem én. – Kár, hogy maga evangélikus – szólt végül ő. Azzal vége is volt a táncnak, visz-

szakísértem a mamájához. Nekik tojás- és vajkereskedésük volt a Temető utcában. Egy szál gyufát, Kosaras úr.

Zák Ede rágyújtott egy fél cigarettára, mélyen leszívta a füstöt.

– Hogy alszanak a gyerekek – mondta. – Vajon az én Zsigám hol alszik? Ő is hortyog kissé álmában, polipja van, ha kicsit megerősödik, ki kell vétetni. Majd csak megsegít az Isten.

– Hát aztán – kérdezte a tanár –, mi lett?

– Két táncot kihagytam. Csárdást megint együtt táncoltunk a fekete szemű leánykával. – Rózácska – mondom én –, engem valami vallási őrültnek tart? Felvilágosodott korban élünk, nemde? Fábián Bélát támogatnám én is! – Zák úr, ezt maga talán nem érti – felelte ő. De mégis hazakísértem őket. A hó szépen ropogott a talpunk alatt, elől mentünk mi ketten, mögöttünk Friedmann Jenőék és Wagner Mórék, a leányka szülei. Én már akkor tudtam, vagy ő vagy senki! Másnap délelőtt virágot is küldtem, ahogy illik, s fél tizenkettőkor – vasárnapi nap volt – ismerkedési látogatást tettem náluk. Egy kindli nevezetű süteménnyel kínáltak, közvetlen emberek voltak, akkor volt az ő farsangjuk is. Még vagy háromszor találkoztam Rózácskával, egyszer a piacra is elkísértem bevásárolni, nem szégyellem, kérem, én segítettem a szatyrot is vinni, más ember, aki a Róthnál segéd, nem tenne ilyesmit, az iparosok többnyire olyan büszkék. – Maga nagyon jó ember, Zák úr – mondta Rózácska egyszer, amikor véletlenül találkoztunk az Árpád úton, egészen véletlen volt az, záráskor a Róth-üzlet előtt, ott volt egy Bauer nevű játékkereskedés, a leányka éppen annak a kirakatát nézte, amikor hozzáléptem. – Szépen kérem, ne jöjjön többé! – szólt Rózácska – bár nem is tagadom, tetszik maga nekem. – Láttam, könnyes a szeme. Nem szóltam egy szót sem, hátranéztem, nem jött senki, megfogtam a kezét. – Egy pártit hoztak nekem – szólt ő –, Márkus fűszeres, özvegy ember, két gyereke van, negyvenöt éves, én ahhoz megyek, maga ne jöjjön többé, Ede úr. – Sírt! Ede úrnak szólított! – Rózácska, könyörgöm – szóltam én –, hát micsoda ez? Miért ne jöhetne maga énhozzám? – Nem lehet – mondta –, tudja maga nagyon jól. – Ha nem is vagyok fűszerkereskedő – feleltem én –, szerényen azért meg-

élhetünk. – Nem az – szólt ő –, mi izraeliták vagyunk! – Hát aztán? Nem láttak még olyat? Baj is az! – Hol él maga? – kérdezte – éppen ezért szeretem magát. Hát nem látja, a család! Az én anyám apja templomi elöljáró volt. Engem nem adnak keresztényhez! – Úgy álltam ott, mint akit fejbe ütöttek. Elváláskor kezet csókoltam Rózácskának, akkor egyszerre csak megsimogatta az arcom. Ezt a simogatást én, kérem, halálom napjáig érezni fogom.

Zák Ede elhallgatott. A holdsugár fehér ingére sütött, látszott, milyen szaporán lélegzik. Végigsimított homlokán.

– Mit cifrázzam a dolgot. Én erős akaratú ember vagyok. Következő vasárnap délelőtt sötétkék ruhában beállítottam hozzájuk, és megkértem Rózácska kezét. – Mi felvilágosult emberek vagyunk – mondta Wagner Mór –, és maga, jól tudjuk, egy törekvő, rendes fiatalember. De lássa be, nem lennének boldogok. Az én Rózámat nem adhatom keresztény emberhez, ne haragudjon, hogy őszintén megmondom. – Wagner úr, ez az utolsó szava? – kérdeztem én. – A lánya boldogságára nem gondol? – Utolsó szavam – mondta ő –, ne is beszéljünk erről többé! – Wagner Mór két héttel később meghalt. A tojáskereskedést becsukták. Ez volt március elején. Az év karácsonyán én nőül vettem az én Rózámat, s a Szent Gellért utcában megtakarított pénzemből, Rózáéknak is maradt, azt hiszem, nyolcmillió koronájuk, berendeztem az én kis önálló műhelyemet. Haláláig, 1926-ig az anyósom is velünk lakott. Azt a boldogságot én le nem írhatom, kérem, szerettük mi egymást, nem is igen jártunk sehova, este ő lefekvés előtt felolvasta a *Pesti Hírlap*ot, jó folytatásos regény jelent meg benne. Én naphosszat varrtam egy inassal, mindig csak az estét vártam. De meg kell mondanom, hogy esküvőnk előtt állandóan járt az evangélikus lelkész az én nagynénémhez – micsoda dolog az! – mondta mindig – a maga Ede unokaöccsét én egy törekvő, vallásos fiatalembernek ismertem. Hova tette az eszét? Mintha nem is 1923-at írnánk, hanem 1919-et, a gersli-korszakot. Olvassa el, mit ír ezekről az emberekről a *Szózat*. Majd megbánja ő! – Velem is beszélt egyszer. – Hagyjuk, tiszteletes úr – szóltam én –, itt nincs mit beszélni. Én igenis evangélikus vagyok, én nem bántom a vallást, az se bántson engem. Én tisztelem Raffay püspök urat meg a

főgondnok urat. Én nem politizálok! Talán tiszteletes úr nem esket össze? - Végül csak összeesketett, és Róza mamájának kedvéért összeesküdtünk egy sátor alatt az izraelitáknál is. Nem mondom, szebb volt az evangélikus esküvő, azt értettem. Ezerkilencszázhuszonnyolcban született egy kisfiunk, Miklós névre kereszteltük, Rózám boldogult édesatyja után, Mór nevet ő sem akart manapság adni egy kisfiúnak. Ez a mi Miklósunk korán elhalt, 1932-ben született a Zsiguci. Ma sem bánom, kérem, micsoda boldogság volt nekünk, hát nem lett igaza se Wagner Mórnak, se a mi tiszteletesünknek, szépen, csöndben éltünk, gondunk persze mindig volt, és 1942-ben Rózám sok rokonát kivitték Ukrajnába, de akkor még erősen reméltük, hogy mégiscsak szépen megöregszünk egymás mellett, másként lett, ez a húsz és fél esztendő, ez szép élet volt nekem!

A hold sütött.

- A többit már tudják! - mondta erős hangon Zák Ede, visszamászott ágyába, és nem szólt többé.

9

Ezen a hétfői napon, augusztus 6-án, hosszú választási huzavona után végül huszonkilenc férfi és három nő gyűlt össze első tanácskozásra a B III Station 13-as számú nagy szobájába. A három összetolt asztal körül a székek tologatása még tartott, amikor felállt egy alacsony litván emberke, Méir Kagan nevezetű, a kis Geldomaras szobatársa, és így szólt:

– Igen tisztelt bajtársak, nagyon kevés a sajt, nekem nincs cipőm, a németek nagyon zsírtalanul főznek, szóvá teszem továbbá az illemhelyek hiányos tisztántartását is...

– Nem az illemhelyen kell sírni! – mondta valaki.

– Üljön le, Kagan bácsi! – mondta egy másik. – Még el se kezdtük.

– Miért üljek én le? Engem megválasztott a B III. Nekem jogom van itt szólni!

– Az összes harisnyákat ellopták. Jó kapcák beszerzése ügyében... – mondta az egyik.

– Vasárnapi miséhez kicsi a terem. A lengyel katolikusok jogos kívánsága ... – kezdte harsányan a másik.

– A koszt – szólt rendkívül sértődött arccal a harmadik –, saját szememmel láttam, a németek fülzsírt gyúrnak a gombócba!

– Elnököt kell választani – szólt a negyedik, egy dr. Niemzovits nevű ukmergei litván ügyvéd.

– Hazugság! A sajt teljesen elég! – kiáltotta nagyon mérgesen az egyik ülő.

– Tessék leülni! – mondta dr. Niemzovits.

– Üljön le maga – mondta az első –, itt mindenkinek egyforma joga van beszélni.

– Csönd! – ordította Wontsetzky.

– Egy szót sem értek – siránkozott Schwitzer felsőbányai metsző, aki kissé nagyothallott.

A grauíngi egészségügyi telep beteg-komitéjének legelső ülése volt ez. Babrián tanár, akit előző nap negyvenkét szava-

zattal a B V osztály egyik képviselőjének választottak, ott gubbasztott valahol a hosszú asztal közepe felé, a megválasztottak névtelen, szürke tömegében. Másutt már nem jutott hely. A székek elfoglalása ugyanis kisebb közelharcok közben történt. Mindenki az asztal egyik vagy másik vége felé törekedett, jó előre gondolva arra, hogy ott lesz az asztalfő – s ezzel mintegy már egyszerű megjelenésével bejelentvén igényét az elnökségre. Az első fellépés nem kis jelentőségű körülmény! Az ilyen közéleti gyülekezéseknél – mint azt minden kisgyermek tudja – az egész dolgot, a mérhetetlen jelentőségű közéleti pálya sikerét a tüstént történő megfelelő első fellépés, az embernek idejében kinyilvánított igénye dönti el és semmi más! Ez tudvalevő. Ezért a választottak villámgyorsan ültek le a helyükre. A két szerencsést, akinek sikerült az asztal két végén levő két széket okkupálnia oly módon, hogy fenekükkel valósággal rázuhantak, tüstént gyűlölni kezdte a jelenlévők óriási többsége. Grabansky, a lengyel katolikus pap, aki előző napon néhány szavazattal Babrián mögött a B V másik elöljárója lett, kissé megkésett. Nem jutott számára másutt hely, a tanár és a felsőbányai metsző közé kellett ülnie.

– Csönd! – ordította még egyszer a varsói bádogosmester, és az asztalra ütött. A pillanatnyi viszonylagos csendben ezt mondta:

– Az ülés vezetésére ideiglenesen felkérem – körülnézett – dr. Niemzovitsot, ő jogász.

Grabansky felállt.

– Én mint pap és mint a lengyel katolikusok képviselője, tiltakozom. Dr. Niemzovits litván, ezenkívül...

– Úgy van! – mondta egy lengyel.

– Akinek kifogása van dr. Niemzovits ellen, tartsa fel a kezét! – harsogta Wontsetzky.

– Van! – mondta a pap, és nyújtotta a karját. Csend volt. Az ülők hábozva néztek egymásra. Egy öreg osztrák tette fel jobb kezét, utána két lengyel, végül egymás után vagy egy tucat ember.

– Tizenhét! – mondta elszontyolodva Wontsetzky. – Gondolkozott. – Aki a doktort akarja ideiglenesen ülésvezetőnek, emelje fel kezét! – sütötte ki végül.

Honfitársáért legelőször Méir Kagan emelte fel mindkét kezét.

Csak az egyiket – súgta Wontsetzky.

– Jogom van szavazni! – súgta vissza Kagan, nézte mindkét kezét, s kis tűnődés után a balt húzta vissza. Utána lassan, egyenként és vívódva emelkedtek a kezek a levegőbe, rengeteg kéz, még amikor Wontsetzky számolt, akkor is felemelte valaki, Schwitzer, a kissé nagyothalló felsőbányai metsző.

– Tizenkilenc! – mondta diadalmasan Wontsetzky. – Hogy lehet ez? – kérdezte nyomban aggodalmasan és vállat vont.

– Tizenhét meg tizenkilenc az tudtommal harminchat – mondta gúnyosan a lengyel pap –, mi harmincketten vagyunk.

– Még egyszer – szólt elszántan Wontsetzky –, emelje fel a kezét, aki nem akarja a doktort.

– Szóval, aki piszok embernek meri tartani! – tette hozzá Kagan.

– Csönd! – mondta Wontsetzky.

– Jogom van... – kezdte Kagan.

Összesen hét kéz emelkedett a levegőbe, köztük a lengyel pap és a felsőbányai metsző keze is.

– Hét! – Wontsetzky arca diadalmas volt.

– Ellenpróba! – mondta a pap.

– Aki akarja dr. Niemzovitsot, emelje fel...

Lassan emelkedtek a kezek, köztük különös módon megint Schwitzer felsőbányai metsző keze is. Arca tétova volt, kutató szemmel nézte a többieket.

– Maga megint szavaz? – kérdezte csodálkozva Wontsetzky.

– Joga van... – kezdte Kagan.

Wontsetzky legyintett, nagyon kevesellte a támogatókat.

– Tíz! – mondta végül fejcsóválva.

– A fene érti ezt! – mondta a pap dühösen.

– Mindenesetre az ülés ideiglenes vezetésére érvényes szótöbbséggel felkérjük dr. Niemzovits jogász urat.

Dr. Niemzovits az asztal mindkét végén ülők óriási elégedetlensége közepette elindult az asztal közepe felé. Ámbár vitte a székét is magával, ott alig akartak helyet szorítani neki. Dr. Niemzovits végül leült, tüstént utána felállt. Megköszörülte torkát.

– Tisztelt hadbíróság! – mondta ünnepélyes arccal litvánul.

– Nem értjük! – mondták egyszerre nyolcan.

– Tisztelt kartársak! – javította ki magát a jogász – kény-

telen vagyok németül, ezen a gyűlölt nyelven beszélni, mert ezt mindnyájan egyformán megértjük.

– Was sagt er? – kérdezte szomszédjától a felsőbányai metsző, s tenyerével tölcsért formált füle előtt.

Grabansky teljesen mozdulatlan arccal nézett vele szembe, s nem felelt. Niemzovits tíz perce beszélt már, bevezetőnek rövid világtörténelmi összefoglalót adott a huszadik század jelentősebb eseményeiről Viktória királynő halála óta, éppen a szarajevói merényletnél tartott, amikor nyílt az ajtó, mosolygó arccal – mérték után készült elegáns új civil ruhában – bejött a magas szőke Julek Leder, egy széket keresett magának, kicsit félretolt két embert, s nyugodtan leült Niemzovits mellett. Kissé ugyan mögötte még, két perc leforgása alatt azonban – valami kígyóemberi bravúrral – már ott ült és támaszkodott az asztalra.

– Ferenc Ferdinánd! – mondta éppen dr. Niemzovits.

– Mit szóltok a cipőkhöz? – szólt hangosan Julek Leder, s intett aranygyűrűs kezével.

A szónok megakadt.

– Micsoda cipőkhöz? – kérdezte.

– Pszt! – mondta Wontsetzky – ne zavarjuk az ülést. – Szigorúan nézett Lederre, akit senki sehol nem választott meg, s mégis arcátlanul idetolakodott.

– Jól kiosztottam ma délelőtt, mi? – szólt Leder teljesen fesztelenül, nem törődve sem a szónokkal, sem Wontsetzky közbeszólásával – százötven pár vadonatúj SS-bakancs. Prüszköljenek csak a németek meg az amik. Majd még várok, hogy ócskára kicseréljék.

– Nagyon helyes! – mondták az asztal végén ülők közül mosolyogva vagy öten egyszerre, ezeknek lábán ma délelőtt óta nyersszínű új bakancs volt.

– Tiltakozom! – szólt a pap. – Ki ez az ember? Hol választották meg?

– Sehol! – mondta Wontsetzky. – Én is tiltakozom!

– Én is! Ehhez jogom van! – szólt Kagan, s harciasan körülnézett.

– Én, mint bizalmi férfi – mondta könnyedén Leder –, csupán a ti érdeketeket képviselem!

Az asztal végénél felállt valaki.

– Meghívtuk! – szólt. – Három hónap óta ő ismer itt minden dolgot legjobban, a németek úgy csalnak meg bennünket, ahogy akarnak. Tőle félnek egyedül.

– Ez nem demokrácia! – szólt Wontsetzky.

– Helyes – mondták többen –, csak maradjon!

– Mit kell itt csinálni? – kérdezte kétségbeesetten Babriántól a felsőbányai metsző.

Leder mosolygott és maradt. A vihar elült. Niemzovits csak erre várt, és folytatta összefoglalóját, be is fejezte, és javaslatot tett egy végrehajtó hatalommal felruházott háromtagú elnökség megválasztására. Az elnökségi tagok számát több felszólalás után előbb ötre, majd végül hétre emelték fel. Különböző javaslatokra elhatározták, hogy az elnökség egyik tagja a konyha teljhatalmú ellenőre lesz (fontos feladat!), másik tagja a ruhatár és kiosztás vezetője (még fontosabb feladat!), harmadik tagja a csomagok szétosztását ellenőrzi, negyedik tagja lesz az ügyvezető titkár, lesz ezenkívül két alelnök, ezek nem kezelnek semmit, s főként a kulturális ügyeket intézik, végül egy elnök.

– Szavazzunk! – mondta valaki türelmetlenül.

– Titkosan! – szólt Wontsetzky. Egy ív papírt harminckét darabra tépett. – Bajtársak! – mondta – azt tartsátok szem előtt, hogy mindig a közérdek...

– Ne tessék most már agitálni! – mondta a pap – a katolikus lengyelek úgyis jól tudják, hogy az ő képviseletük a legjobb kézben csupán...

– Csendet kérek! – mondta Niemzovits. – Wontsetzky kartárs ossza szét a szavazólapokat! – Wontsetzky szétosztotta. Hiúz szemekkel követték ezt a műveletet. Ledernek nem adott, az csak mosolygott.

– Egy kalap kéne! – mondta Niemzovits, és körülnézett, fedetlen fővel ültek mindannyian, csak Schwitzer Ernő fején volt egy előírásosan széles karimájú, fekete kalap. Niemzovits rámutatott.

– Mi az? – kérdezte Schwitzer, és nézett előbb bal oldali szomszédjára, a pap mozdulatlan arccal visszanézett.

– Egy kalap! – mondta a szemben ülő hangosan.

– Micsoda kalap? – kérdezte Schwitzer.

– Kell a szavazáshoz! – a szemben ülő nyúlt a kalap után.

– Micsoda szavazás? – mondta a felsőbányai metsző – ez kell a valláshoz! – Egészen a füléig lehúzta a kalapot, és tartotta két kezével.

Grabansky a sötét babonákról morgott valamit megvetően. Végül szereztek egy sapkát, a szavazatszedő küldöttség azzal járt körül, és összeszedte a cédulákat.

– A szavazatok felbontásával talán bízzuk meg... – mondta Niemzovits és körülnézett, Grabansky éppen tiltakozni akart – hm, a főtisztelendő urat, Grinstein kartársat és a... magyar kartársat – Babriánra mutatott.

A szavazatokat hárman jegyezték, ezzel eltelt vagy huszonöt perc, végül a lengyel pap a torkát köszörülte, és felolvasta az eredményt.

– Elnöknek megválasztották huszonhárom szavazattal dr. Niemzovitsot, alelnöknek – arca itt savanyú lett – Babriánt tizenhét és Jan Grabanskyt tizenöt szavazattal, ügyvezető titkárnak Roman Wontsetzkyt tizenegy szavazattal. – Kis szünetet tartott, most következtek a fontos gyakorlati feladatokkal megbízott vezetők. – Az Isten látott ilyet! – mondta hirtelen Grabansky – a csomagkiosztás ellenőre dr. Pluchy csehszlovák úr lett kilenc szavazattal, egy ellenjelölt öt szavazatot kapott, öten két szavazatot és nyolcan egy szavazatot.

Csend volt.

– Mi a fene! – mondta a pap, és nézte a papirost – a konyha és élelmezés ellenőre Méir Kagan lett nyolc szavazattal, Grabansky hat szavazatot kapott, Julek Leder ötöt és tizenhárman egy-egy szavazatot.

– Éljen! – kiáltotta Méir Kagan, és boldog arccal fogadta a szerencsét kívánó fejbólintásokat. A pap sóhajtott, és körülnézett. Olyan csend volt már, hogy a légy zümmögését is hallani lehetett! Most jött a legfontosabb hivatal.

– A ruhatár vezetőjévé megválasztották – olvasta a lelkész roppant önuralommal, csak szeme izzott – megválasztották Julek Ledert hét szavazattal... később majd tiltakozom! – mondta.

– Olvassa tovább! – szóltak ketten.

– Julek Ledert hét szavazattal, öt szavazatot kapott Roman Wontsetzky, négy szavazatot kapott Jan Grabansky és tizenhatan, psakrev cholera! kaptak egy-egy szavazatot.

A pap arca zöldessárga volt, letette a papírlapot.

– Az elnökség nevében megköszönöm a választást – mondta dr. Niemzovits –, és üdvözlöm önöket. A héttagú bizottság tagjait kérem, hogy holnap délelőtt tíz órakor a további teendők megbeszélése végett jelenjenek meg. Az ülést bezárom.

Mindannyian felálltak.

– Nem hallottam jól – szólt a felsőbányai metsző Babriánhoz –, ki lett a főparancsnok?

– Mindenki – mondta Babrián, s belekarolt Schwitzerbe, elindultak az ajtó felé. Méir Kagan ott állt a küszöbön különös mosollyal s mélyeket lélegzett.

– Nagy ember lett, Kagan bácsi – mondta valaki.

– Isten segítségével! – felelte s bólintott. Aztán megfogta az előtte elhaladó Wontsetzky karját.

– Mihez van most jogom? – kérdezte a varsói bádogostól. – Vajon én, mint képviselő, az egész élelmezés főellenőre vagyok most? Az oroszoké is?

– Nem – felelte Wontsetzky –, azoknak teljesen külön komitéjük van!

Délután fél ötkor ért véget a komité ülése, kissé borús volt az idő. Sárga színnek az erdőben még nyoma sem mutatkozott, a fák július eleji haragoszöldjét az augusztus azonban szinte észrevehetetlenül már kissé világosabbra festette.

Alekszej Plohotnyuk ötvennyolc éves szovjet polgár, a belorussziai oszipovicsi Előre-kolhoz tagja, egy padon ült az erdőszélen, kezében Gorkij *Foma Gorgyejev* című regénye. Egyet lapozott csak a könyvben, és már jött is az a magyar fiatalember, akivel tíz nappal előbb barátkozott össze. Szótlanul kezet fogtak, Kosaras leült, hóna alatt a nyelvtan, s egy kis orosz–német szótár.

– Megyen tonulas? – kérdezte Alekszej Plohotnyuk hosszas fejtörés után magyarul, és megsimogatta a sebhelyes feje búbját. Ezt Braunschweigben szerezte, szökés közben. Ezerkilencszáznegyvenhárom februárjában hurcolták el kényszermunkára a németek. Ötvenhárom éves testvéröccsével együtt előbb Mecklenburgban dolgoztak egy bárói birtokon, majd Braunschweigbe kerültek, hatvanadmagukkal cukorrépát szedtek ki

1943 őszén, teljes egy hónapon keresztül a földből. Itt halt meg Plohotnyuk ötvenhárom éves öccse, Nyikolaj, akit egy szemüveges német gazdasági segédkönyvelő azzal vádolt, hogy több sáros cukorrépába beleharapott, Nyikolajt rugdosni kezdték. Estig élt.

Alekszej Plohotnyuk ekkor nyolcadmagával megszökött, kettejüket menekülés közben agyonlőtték. A többieket Hildesheim környékén, egy takarmánykereskedelmi részvénytársaság pajtájában fogták el, rozsszemeket rágcsáltak. A hat kézrekerült szökevényből hármat Braunschweig 4. számú kényszermunkatáborában nyilvánosan akasztottak fel, csíkos ruhás foglyok sorfala előtt. Ez a három az akasztófa alatt a Szovjetuniót éltette. Az „Adolf Hitler"-ről elnevezett halálfejes SS-hadosztály második gyalogezredének tisztjei az akasztófa felkapott lábzsámolyaival verték a szovjet polgárok fejét, amikor testük már ott ficánkolt a kötélen. Plohotnyuk végül Dachauba került.

Vagy tíz napja minden délután találkoztak ezen a padon, az öreg kolhozista oroszul tanította Kosarast. A *Foma Gorgyejev*et böngészték ők ketten, összehajló fejjel, mondatról mondatra. Ez persze kezdetnek nem volt valami könnyű, noha Kosaras már hónapok óta egyedül is tanult, sőt fogolyként is elsajátított valamit a nyelvből a vele együtt raboskodó oroszoktól.

Igen lassan és körülményesen haladtak, előbb az öreg olvasott fel fénytelen hangján, közben-közben köhécselve, egy-egy mondatot. Utána Kosaras olvasta ugyanazt hangosan, Plohotnyuk erősen figyelt s ki-kijavította. Aztán hosszan magyarázta a mondat értelmét, különös keverék-nyelven, mert az öreg kolhozista tudott valamit németül, sőt magyarul is. Persze nem volt eszményi nyelvmester. Gorkij egy-egy színesebb nyelvi fordulatának megfelelő tolmácsolásán néha két percig is törte a fejét.

Még bele is verejtékezett – egészsége a szökés óta igen gyenge lábon állt –, aztán így szólt: – Hiába no, tudom-tudom, de csak oroszul! – S körülírta a dolgot a saját észjárása szerint.

– Ha nem kereskedőkről szólna a dolog, még sokkal jobban tudnám – mondta mentegetőzve –, hiába, no, én még a régi nemzedékhez tartozom, még él bennem a régi, tudatlan muzsik.

Egy fiatalabb kellene neked nyelvmesternek, hallod-e – s Kosarasra nézett –, egy forradalom utáni gyerek, mondjuk éppen a traktorista Vaszilij, az oszt értené jól a magyarázást, azok már mindent sokkal jobban tudnak nálunknál, hiába!

Aztán, ha elfáradtak az olvasásban és szótárazásban, hallgattak egy kicsit.

– Másképp tudtam én ám magyarul – mondta az öreg homlokát ráncolva –, kár, hogy huszonnyolc év alatt annyit elfelejtettem belőle, most sokkal jobban tanulhatnánk együtt. Micsoda tudatlan legényke voltam én akkor, sültparaszt, semmi más, pedig már feleséget és két gyereket hagytam otthon. A cár hívott, és én rukkoltam, mint afféle málészájú, érted? No, másképp durák? Mit tudtam én a kizsákmányolók világáról? A semminél is kevesebbet! Még azt sem tudtam, mi az értéktöbblet. Hiszed-e, hogy én Lenin elvtárs nevét is csak a nagy forradalom után tanultam meg. Szántani, vetni, diakónust süvegelni, nyögni az adószedőt, karácsonykor meg húsvétkor lerészegedni, ezt tudtam én. De Oroszország nagy – ezt már most ti is tudjátok – és szerencsére sokan voltak sokkal jobbak nálam. Még azt is jobban tudták, hogy énnekem mi fáj, mint én magam. No, ami azt illeti, akkor – 1916-ban ti sem fogadtatok engem valami jól. A ti uraitok.

– Most ott is más a világ, minálunk – mondta Kosaras –, ezt pedig nektek köszönhetjük.

– Igen – mondta Plohotnyuk komolyan –, sokan meghaltak ezért az elvtársak közül. Sokkal jobbak, mint én.

Hallgattak.

– Én meg itt vagyok – szólt Plohotnyuk lehorgasztott fejjel. – Ez talán szégyen is rám nézve, nem gondolod? Bár talán öreg vagyok már, mi?

– Nem – mondta Kosaras –, micsoda beszéd ez?

– Hohó – mondta Plohotnyuk már mosolyogva –, te csak ne vigasztalj engem! Nézd csak, most búját ki a tojásból! Majd hazamegyek én és dolgozom. Lesz nekem ezer minden munkám: Értek a nyersolajmotorok javításához is. Hiszed-e, hogy az utolsó két évben én már jegyző voltam a kolhozban? Hát a könyvtár polcait vajon ki pácolta szép tölgyfaszínűre, ki faragta ki rája Alekszej Makszimovics Peskov fejét élethűen?

Csönd volt.

– Mikor hozzátok kerültem, csak az ökrökhöz értettem. Ez a Romanov vigyázott, hogy ne értsek máshoz, mert tudta nagyon jól: egyik lépés a nyersolajmotor javítása, másik lépés és megtanulom Lenin elvtárs nevét. De vigyáztak a ti uraitok is, tizenhatban Szilágyban, megint csak az ökrökhöz kerültem. – Hojsz! – mondtam, hogy balra – csá! – hogy jobbra menjenek. Nagy tudomány. Hat fillért is adtak ezért Szilágyban, hegyes vidék, Zálnok nevű faluban. Meg menázst. Azt kapott az ökör is. Román meg magyar muzsikok laktak arra a falunkban, szegények és buták, mint én. Alekszej bácsi! – mondták, azok dehogyis bántottak engem. De az urak magyarok voltak. A bojár, annak Stefan Kovács volt a neve, meg a zöldtollas rendőrök, azok, hm... most miképpen van ott? Persze nem tudod.

– Pontosan nem tudom – felelte Kosaras. – De ott a Vörös Hadsereg. A föld már nem Stefan Kovácsé.

– Hm... – mondta Plohotnyuk – látod, látod.

Felállt. – Kell mennem! – szólt. – Te már tudsz kicsit oroszul hallgatni. Értetted az én mesélésemet?

– Nehezen! – Kosaras a homlokát ráncolta. – Nem mindent. Sokat. A fődolgot azt hiszem, jól! – mondta, s egyszerre kiderült az arca.

Kezet fogtak. Kosaras magára maradt, a fordulón túlról még hallatszott Plohotnyuk köhécselése; az úton csíkos kórházi ruhában valami sovány fiú jött lassú léptekkel, a pad előtt még jobban lassított, ám a gondolataiba merült Kosaras nem nézett fel. Ekkor a jövevény is leült a padra.

– Kis tüzet! – mondta Vera Modic. Kosaras szótlanul odatartotta a cigarettáját. A lány mélyet szippantott, s a füstöt karikákban engedte ki a levegőbe.

– Hát – szólt végül –, ebéd milyen volt máma? Volt gombóc jó?

– Csak folytassa – mondta Kosaras, és megveregette a lány vállát –, emlékszem magára. Maga valami szlovén... nagyon jó tréfa!

A lány bólintott.

– Jó. Mindenki tud olyan tréfát – kissé remegett a hangja –, amilyen ő. Például vállütögetést. Nem igaz?

– Emlékszik? – mondta Kosaras gúnyosan – éppen itt hagytuk abba, a gombócnál! Magának ilyen jó emlékezete van?

– Nekem igen. – Vera Modic arcán egy csepp gúny sem volt most. – Ha akarod tudni, én emlékszem.

Csend lett.

– Hova lett akkor Vera Modic? – szólt váratlanul a lány. – Elrepült seprőnyélen, mi?

Kosaras nézte őt.

– A fene... – mondta.

– Semmi fene! – felelte dühösen a lány.

– Hát micsoda? – kérdezte Kosaras.

A lány nem felelt. Cigarettája is kialudt kezében. Eldobta.

– Miért nem jött fel? – mondta végül csendesen. – Úgy vártalak.

– Én is vártam – mondta dühösen Kosaras –, legyen meg magának az öröme. Másfél órát hiába vártam. Ez valami jó polgári tréfa volt? A szerelmes cipőfelsőrész-készítővel. Biztosan egy amerikai filmben látta.

– Vágták már magát fejbe? – kérdezte hirtelen a lány villogó szemmel.

Ez olyan váratlanul jött, hogy Kosaras hahotázni kezdett.

– Kinevette már saját magát? – kérdezte Vera Modic. – Nem amerikai filmnél láttam. Mellhártyagyulladás volt nekem. Nem jöhettem. Először felkeltem most pénteken.

Csönd lett.

– Ne sírjon – mondta Kosaras, és megsimogatta a lány kezét –, sajnálom, szegényke. Mi úgy cicázunk itt, mint két valódi nyárspolgár.

– Szamár! – felelte Vera szipogva – semmi szegényke! Nem sírok. Törlöm az orrom. Egészséges vagyok már.

– Megcsókolom! – mondta Kosaras.

– Hűha! – felelte a lány – mit ijeszt? Cipőfelsőrész úr! Vagyok tanítónő!

De amikor Kosaras magához ölelte, egész testében remegett. Törékeny volt és oly esendő Kosaras karjában. Dideregve simult a fiatalemberhez, s vacogott a foga. Egy percig tartott az egész, akkor valaki jött az erdei úton, ők már újra lesütött szemmel ültek egymás mellett.

– Rendkívül elmések vagyunk – mondta végül a lány –, micsoda? Hát így beszélnek egymással két elvtársak? Igaz, én óriásilag buta vagyok magyarul. No?

– Én még nem voltam szerelmes – szólt Kosaras.

– Én voltam kétszer – a lány elvörösödött.

– Nem igaz! – mondta Kosaras.

– Egyszer... – a lány hangja könyörgő volt – cipőfelső úr! Egyszer voltam már.

– Elhiszem! – szólt Kosaras – szólítson egyszerűen cipőnek.

– Egyszer se – rázta fejét Vera –, most se!

– Én se. Ki beszél itt szerelemről?

– Hála istennek – mondta Vera Modic, de hangja remegett, s Kosaras simogatta a kezét, a léptek eltávolodtak, újra egyedül maradtak, a fiatalember megfogta Vera vállát.

– Ne... – suttogta a lány, de behunyta a szemét, és fejét Kosaras mellére rejtette. Talán sírt is. Reszketett kissé. Kosaras megsimogatta a haját.

– Micsoda kórházi gomb ez! – mondta a tanítónő egyszerre felháborodottan és felemelte a fejét – teljesen beleakadt az orrom. Vágd le!

– Holnap levágom – felelte Kosaras, és újra megcsókolta a lányt. – Minden szlovén tanítónő ilyen különösen viselkedik, ha valaki szerelmes belé? – kérdezte.

– Nem tudom. Én csak egy vagyok közülük – felelte komolyan Vera. – Minden magyar cipő ... micsoda is vagy te ... ilyen buta?

– Én is csak egy vagyok – mondta Kosaras.

Valaki megint jött. Elhúzódtak egymástól.

– Okos dolgokat kérdezünk, művelten társalgunk. Nincs ennél szebb! – nevetett Vera. Arckifejezése gyors változásán látszott, hogy a szakadatlan ellentétek hogyan viaskodnak benne: a gúny és az őszinte melegség, s hol egyik, hol másik kerül felül. És talán nem is volt mindez furcsa, adott körülmények között talán éppen ez volt a lélek természetes válasza a külvilágnak szakadatlanul önmaga ellentéteibe csapó ingereire, hiszen mindannyian fél lélekkel úgyszólván még benne éltek az iszonyatban s az embertelenségben, amelyből éppen csak az imént szabadultak, s fél lélekkel vették csupán tudomásul a szabadságot; a rend és a véletlen viaskodott még bennük, az élet és a halál érzése, a könyörtelen tolvajlás és a bajtársiasság, a fene és a szemérmes szerelem.

– Tanulunk majd oroszul – mondta Vera. – Olvasunk, Van orosz könyv egy crnagorc nőnek. *Kik a nép barátai?*

– Igen – felelte Kosaras –, én már olvasok is egy Gorkij-regényt. Már a huszadik oldalon tartunk valakivel.

Vera elkomorult.

– Mi az? – kérdezte Kosaras.

– Semmi.

– De igen. Haragszol?

– Nem haragszolok. – Vera, ha méregbe jött, elfelejtette a nyelvtant. – Olvasson ön csak mással. Szép más nővel!

– Hohó! – mondta Kosaras. – Már féltékeny vagy? Ez polgári csökevény.

– Ki féltékeny? – kérdezte ajkát biggyesztve Vera – rajtad kívül más is van nekem. Nagyon szép ember. Bankár!

– Nem igaz! – Kosaras megfogta Vera kezét.

– Persze nem igaz – mondta csendesen Vera –, hazudok én.

– Egy öreg orosszal olvasunk – szólt Kosaras –, Plohotnyuknak hívják, bjelorussziai. A *Foma Gorgyejevet*.

– Micsoda kereskedők azok abban! – mondta Vera – az az öreg ravaszdi Jákov! Szép könyv. Olvashatok én is veletek?

– Biztosan. Megkérdezzük majd a barátomat.

– Jó – mondta megnyugodva Vera. Felállt. – Isten veled! – mondta egyszerűen – most már láthatjuk egymást, amikor csak akarjuk.

– Elkísérlek! – állt fel Kosaras.

Elindultak a kert útjain a D-épület felé. Szürkült már, az épületek ablakai mögött itt is, ott is világosság gyúlt.

Zák Ede is éppen akkor csavarta föl a villanyt a B V mosdójában, mert borotválkozni szeretett volna. Körülnézett a mosdó kopár falain, s szokása ellenére káromkodott. A falról a négy nagy tükör utolsója is eltűnt a csavarokkal együtt. Zák kis tükörcserepet szedett elő, nagy nehezen kellő helyzetbe támasztotta, és szappanozni kezdte magát. Két perc múlva bejött Makkos Jóska.

– Mi lesz, Zák úr? – kérdezte türelmetlenül.

– Hogyhogy mi lesz? – szólt a szappanhab alól Zák.

– Meddig várjak?

– Már nagyon szemtelen vagy! Nem szalad el az a kártya.

– Szóval várom – mondta Jóska –, de siessen!

Zák Ede és a gyerek a macska-eset óta éjjel-nappal a snapszli nevű kártyajáték végeláthatatlan játszmáit vívták egymással. Úgy kezdődött a dolog, hogy azon az éjszakán, amikor Schütz Rafael mellén jégtömlővel hánykolódott reggelig, a kölyökmacska erősen nyávogott a mosdóban. Zák Ede kétszer is kiment, hogy a vadul ugrándozó állatot megnyugtassa, a gyerek pláne minden órában fenn volt, és megnézte, vajon megvan-e még a macska, és lecsendesítette. Egyszer, amikor a macska mégis valamiképp elszundított, Jóska próbálta suttyomban a szobába visszacsempészni, az éber Zák azonban résen volt, s kikergette őket. Ez hajnali két órakor történt. Jóska sokáig töprengett, hogy bőgjön-e, végül azonban mégis elaludt, azzal a föltett szándékkal, hogy jó korán, még ébresztő előtt újra biztonságba helyezi majd a macskát. Azonban erősen elaludt, és reggel a macskának szőrén-szálán nyoma veszett, tetejébe a mosakodók, akik igazán nem láttak semmiféle macskát, még jól ki is gúnyolták a gyereket.

– Milyen macska volt? – kérdezte például egy lengyel, s szappanozta a karját.

Jóska részletesen leírta.

A lengyel figyelmesen hallgatta.

– Nem azt kérdem – mondta végül –, hanem, hogy milyen állampolgársága volt neki. Magyar-e vagy például litván, mint Méir Kagannak, mert ez fontos körülmény!

Jóska bőgve jött be a mosdóból, s egész délelőtt könnyes szemrehányásokkal halmozta el Zák Edét, mint az egész szerencsétlenség okozóját. Végül a lágyszívű Zák, hogy a gyereket megvigasztalja, leült vele – vesztére – kártyázni. A snapszlizásért napok óta nyúzta őt már Makkos Jóska, volt neki egy kopott, zsíros csomag kártyája.

– Mibe játszunk? – kérdezte a gyerek.

– Mi az, hogy mibe? Játszunk.

– Ingyért nem játszunk. – Jóska szemében óriási könnyek ültek. Ezúttal azonban Zák is makacskodott.

– Gyerekkel nem kártyázom pénzbe – mondta –, még csak az hiányzik.

Jóska azonban nem tágított, ha ingyenbe megy, akkor nem

komoly a játék. A macskával és a könnyeivel végül megzsarolta a lágyszívű szabót, megegyeztek abban, hogy cigarettában játszanak. Aki a hetet eléri, az egy fél cigarettát nyert. Snejder természetesen duplán számít. A nyerés-vesztést majd írják, de egész komolyan meg kell adni. A jószívű Zák belement ebbe is, azzal a hátsó gondolattal, hogy könnyen túljár majd a gyerek eszén, hiszen nagy mester ő a játékban, s a végén kegyesen elengedi majd Jóskának a fizetést.

Sajnos, a végzet másként határozott. Az első mérkőzést ugyan mindjárt snejderrel nyerte a kis szabó, s ekkor – nem tudván türtőztetni magát, hiszen az emberi természet olyan gyarló – diadalmában gúnyolni kezdte Jóskát, és talán el is bízta magát kissé. A második játszmától kezdve zord szél söpörte el Zák Ede leggyönyörűbb játszmaterveit is. Ez a Makkos Jóska valóságos kártyalángész volt, már az első délelőtt öt egész cigarettát nyert a verejtékező Záktól, akinek egész vagyona mindössze két és fél Chesterfieldből állt. Ekkor kellett volna abbahagyni.

Ám az ember csak ember.

– Nem baj – hörögte Zák bosszútól lihegve –, majd délután folytatjuk!

Folytatták is. Este Zák vesztesége hat cigarettára szökött fel. Most már egyenesen becsülete forgott kockán. Nem csupán az anyagi veszteség bántotta, hanem az erkölcsi és szellemi kudarc ténye is. Az alulmaradás egy tizennégy éves taknyossal szemben. Tetejébe meg most már a diadalmas Jóska gúnyolta egyre Zákot, nem bántón, nagyon finoman, ilyenformán:

– Tudhatná, Zák úr, hogy az újpestiek nem értenek semmihez.

Zák a fogát csikorgatta, és osztott. Jóska tüstént be is mondta a negyvenet és takart.

Tíz nap óta kártyáztak, reggeltől estig. A tanár csak hümmögött. Mikula több ízben sóvárogva ajánlkozott harmadiknak, ennek különben nem lett volna semmi akadálya, hiszen a jó viszony közte és Zák között Rufi betegsége óta újra helyreállt, Zák azonban mégis – teljesen érthetetlenül – kereken visszautasította. Két ízben lámpaoltás után, holdvilágnál is kártyáztak már Jóska ágyán. – Húsz! – hallatszott az éjben Zák hangja – hatvanhat! – mondta egy vékony gyerekhang – hármat kapok, maga Zák úr, megint maccsban maradt!

Jóska mindezen felül még állandóan hangosan tervezgetett is nyeresége sürgős hovafordítását illetően. Előbb egy amerikai atlétatrikót akart csupán venni, e pillanatban azonban már arról beszélt, hogy beszerez majd egy „lumberjack" nevű amerikai katonai ruhadarabot és egy pár gumitalpú katonacipőt is· ekkor hatvan cigarettát nyert. Minden reggel, reggeli után, könyörtelenül elővette az egyre zsírosabb csomag kártyát; egy-egy kártyalap olyan vastag volt már a nyálazástól és az ujjak verejtékétől, mint valami furnírlemez s olyan barna is.

Már nem is szólt a gyerek, csak a fejével intett Záknak, az sóhajtott, s alázatosan ment.

– Mi van magával, Zák bácsi? – kérdezte egy ízben Kosaras – olyan karikásak a szemei, rosszul aludt, vagy mi?

– Nincs semmi – felelte Zák, és sóhajtott. – Ki oszt? – kérdezte.

Egy nap Jóska reggel kivételesen eltűnt, s csak vacsorakor érkezett haza. Zák egész nap nyugtalanul járt-kelt, nem találta helyét.

– Hol voltál? – támadt este a gyerekre.

– Münchenben – mondta a gyerek –, hogy ott mi van! Majd elmesélem.

– Hogy mentél ki a kapun? – kérdezte Mikula. – Volt kilépésed?

Jóska legyintett.

– Nem kell amerikai pász – szólt titokzatosan, de többet nem nyilatkozott.

Ezzel a tragikus snapszlijátszmával párhuzamosan folyt az ágybanfekvő Schütz Rafael bonyolult, nagyméretű és egyre növekvő áruforgalmának lebonyolítása. Sajnos, ennek súlya is egyedül Zák vállára nehezedett. Jóllehet, Mikula több ízben ajánlkozott segítségül, Rufi hallani sem akart felelős üzletvezetőként másról, mint Zák Edéről. Ezt a bizalmi állást nem tölthette be más.

– Elég volt – mondta egy napon Zák Ede fellázadva –, nem vagyok én handlé!

Rufi ekkor szó nélkül felkelt az ágyból. Zák megijedt. – Ha valami baja esik – gondolta –, akkor én vagyok az...

– Maradhass! – szólt végül, odament Schütz szekrényéhez, hogy a soros üzletfélnek kiadja az éppen kívánt árucikket.

S ezeknek a Schütz-féle üzletfeleknek serege napról napra undokabbá s követelőbbé vált. Sokan lenézésüket nem is titkolva röviden úgy bántak Zákkal, mint Rufi megfizetett, aljas bérencével. Egy ízben csalással is megvádolták őt, személy szerint, Zák védelmet várva, Schütz Rafaelre nézett, az azonban fájdalomgyötörte arccal éppen feküdt az ágyban vértanú módra, éppen nyögött szívettépően, éppen szenvedett. A vádaskodó ügyfél távozása után azonban felült, és azt a megjegyzést tette, hogy Zák úr nem beszélt elég ügyesen. A kis szabó ekkor méregbe gurult és a kártyát Makkos Jóskához vágta.

– Miért az én fejemhez? – kérdezte a gyerek – vágja a Rufiéhoz!

– Ő beteg – mondta Zák –, te vagy a fiatalabb – és vállat vont.

Egyfelől a rossz kártyajárás Scyllája, másfelől az undok üzérek hadának Charybdise. Hatvanöttel vesztette a játszmákat. Mint valami múzeumban, egész csoportok tízpercekig nézegettek komoly vételi szándék nélkül holmi ócska bakancsokat. Mert Rufi szekrényében ebben az időben már vagy öt pár használtnál használtabb bakancs tornyosult halomba. Makkos Jóska azzal fenyegetőzött, hogy Rufi egész raktárát kidobja a közös szekrényből, melynek rekeszeit háromnegyedrészt a Schütz-cég egyre szaporodó árucikkei töltötték be. A gyerek lomtára számára alig maradt hely. Pedig Makkos Jóska is szenvedélyes gyűjtő volt, gyűjtött ő minden lomot, amit csak elkaparinthatott. Nem kereskedett, csupán gyűjtött. Megvoltak még az orvosi műszerei, hátvakaráshoz például kizárólag egy hosszú, tizennyolc milliméter átmérőjű nyeles szondát használt; voltak mindenféle bőrszíjai, két tábornoki sapkája, kivágott selyem halálfejei, egy bőrbekötött bosnyák naptára, vagy húsz konzervje, mert a konzerveket – amelyek ebben az időben már amerikai csomagokkal egyre sűrűbben érkeztek a grauingi betegek számára – nem ette meg, eltette. Volt két terepszínű nadrágja, a térdén négy villámzáras zsebbel, különös alakú vadgesztenyék, ezüst és arany sajtpapírok kisimítva. De ki győzné felsorolni a kellékek e különböző bőségét, talán egy olaszliszkai Homérosz!

Schütz Rafael mindössze három napig kapott reggelente kálcium-befecskendezést, a jégtömlők már második nap el-

maradtak, a dolog nem volt rosszindulatú, az orvos azonban legalább nyolcnapi ágybanmaradást parancsolt, Herr Schütz, vérköpésnél sohasem lehet tudni. Ötödik nap azonban, egy borús délelőtt, Schütz Rafael eltűnt az ágyból. Hiába keresték. Csak délfelé jött vissza, iszonyúan lihegve, sápadt arccal, hóna alatt egy pár óriási, teljesen új, szöges SS-bakancccsal. A bakancs emberfeletti méretű volt, rendkívül nehéz, darabonként több kilogramm súlyú, Schützön látszott a megerőltetés. Ledőlt az ágyra, mellette az áthatóan fanyar bőrszagot terjesztő lábtyűk.

– Sáros a papucsod – mondta Makkos Jóska –, töknyakú, hol voltál? Most persze haldokolsz.

– Semmi közöd – felelte Rufi lihegve.

Aznap délelőtt volt az első bakancsosztás, amelyet – a komité megalakulása előtt – Leder bizalmiférfiú propagandaokokból gyorsan megrendezett dr. Sovinsky igazgatóval egyetértésben, a német ruharaktárból. Rufi ennek idejében neszét vette. Ezért kelt fel, és az osztás megkezdésekor valóban az elsők között álldogált a raktár bejárata előtt, a pincefolyosón. Óvatosságból papucsot húzott, mert híre járt, hogy csak az kap bakancsot, akinek egyáltalán nincs cipője. E vészhír következtében legalább hatvan ember bandukolt papucsban e délelőtt a kissé sáros úton – az éjjel eső volt – a ruharaktár felé. Egyvalaki egyenesen mezítláb jött! Ezen az ostoba, hatásvadászó fogáson azonban már csak nevettek, mert köztudomásúan mindenki kaphatott papucsot a nővértől az osztályon. Többen jó előre még sántítottak is, néhányan a tartós cipőhiány következtében fellépett elviselhetetlen lábfájdalmakról panaszkodtak. Benn a ruharaktárban azonban a német raktárnok mellett maga a röntgenszemű Julek Leder ült. Könyörtelen volt.

– Csak nagylábúak kaphatnak! – mondta – negyvenhatosnál kisebb bakancs nincs.

A kisebblábúak átkozódtak, néhány nagylábúnak felragyogott az arca, az első kettőt, negyvenkettes lábuk volt, Leder rövid vita után kidobta.

Ezek megnyúlt orral jöttek ki – csalás! – mondták, s beálltak újra a sor végére. Híre járt, hogy a német raktárnok ellenőrzi, pászol-e a bakancs.

– Agyon kell verni! – mondta valaki. Mások kiálltak a sorból,

lehúzták harisnyájukat, újságpapírt tömtek az orrába, s újra felhúzták, most harisnyában vártak sorukra a pincefolyosón, mert hirtelen megnagyobbodott lábukra nem ment fel a papucs.

Rufi már benn volt harmadmagával. Míg a másik kettő próbált, ő leakasztott a szögről egy pár szemrevaló bakancsot, leült egy zsámolyra, szuszogva felhúzta, s jó gondosan, végig be is fűzte. A német raktárnok végzett a másik kettővel.

– Hányas a láb? – kérdezte Schütztől.

– Jó a cipő! – felelte Schütz kedves mosollyal – grósze fűsze!

A raktárnok letérdelt, és megtapogatta. Rufi igyekezett lábujjaival benn a cipőben előre evickélni. A raktárnok hüvelykujjával szakavatottan benyomta a bakancs orrát.

– Teljesen üres. Kicsi a láb hozzá!

– Grósze irtum! Így szuperál jól. Nekem a láb dagadni szokott.

– Nem szuperál – szólt közbe most már Leder –, vesd le! Rufi csak állt.

– Gyerünk, sokan várnak.

– Be van fűzve – kockáztatta meg Rufi.

– Fűzd azonnal ki!

– Nagyon hosszú fűző. Te nem tudod, hogy én vért köptem?

– Elég, ülj le, és vesd le, ezt mondom. Engedje be a következő hármat, nem várhatunk egy óráig – ez a német raktárnoknak szólt.

Újabb három ember zúdult be az ajtón, újabb szenvedélyes vita kezdődött. Rufi csak ült a zsámolyon, és mint afféle nagybeteg, igen lassan fűzögette a cipőt. A három ember közül egy szerencsés negyvennyolcas lábú crnagorc akadt. Ez közirigység tárgya lett, amint kilépett – most már bakancsban – az ajtón. A másik kettőt Leder tuszkolta ki.

– Fűzöd már? – kérdezte.

– Fűzöm – nyögte Schütz.

Újabb három ember, újabb viták, a bakancsot úgy kell kiráncigálni kezükből. Az egyik az állványok felé hátrált, lengyelül kiáltozott. Rufi tartotta kezében a két levetett bakancsot, szíve fájt, s nyújtotta volna, ám a német raktárnok is meg Leder is az ordítozó lengyel előtt hadonászott. Rufi megfontolt lassúsággal, minden sietség nélkül odahatolt az ajtóhoz s kiment. Nem jött utána senki.

– Ez is kapott – mondta több hang –„ micsoda szerencsés!

Így szerezte Rufi a rendkívül átható szagot árasztó, vadonatúj bakancsot, s az ágyon való pihenés után el is helyezte azt az ócska cipőhalom legalján. Aztán visszafeküdt, nyögött, s délután – kis láza lévén – mit lehetett mást tenni, Zák Ede fogcsikorgatva folytatta a kiszolgálást.

– Utoljára! – mondta, de persze nem tartotta meg a szavát. Szerencsére Schütz Rafael augusztus 4-én, egy szombati napon már orvosi engedéllyel felkelhetett, s el is ment a templomba. Vasárnap és hétfőn vidáman járkált üzletek után, mintha mi sem történt volna.

Így hát ennek a hétfői napnak délutánján Zák, miután megborotválkozott, egyedül ült a gyerekkel, a gyerek osztott, Zák felvette a kártyát. Kijátszotta a piros ászt.

– Sokáig marad a tanár a komitében – mondta. – Piros negyven. Hol a Kosaras meg a Mikula? Takarok. Itt a vacsoraidő! Hatvanhatom van, hármat kapok, hohó, tisztelt Makkos úr, most majd más szelek járnak. Elkaptam a gatyamadzagot.

– Tartsa erősen – felelte a gyerek –, húszam van. Elő a tök királlyal!

– Ezt kinek mondtad? – kérdezte Zák körülnézve.

– Saját magamnak – felelte a gyerek –, ez egy olaszliszkai mondás.

– Hol van a tanár? – kérdezte mellettük egy Paitinszky nevű veszprémi fiatalember, aki észrevétlenül jött be.

– Itt a madzag – mondta diadalmasan Zák Ede, s megint takart.

– A 25-ösben kezdődik a művészettörténet – kockáztatta meg újra Paitinszky. Ez valamiféle egyetemi hallgató volt otthon, s a felszabadulás óta háromszor kísérelt meg öngyilkosságot, mindig rendkívül szerény mennyiségű altatóval kísérletezve. A gyomormosásban már olyan gyakorlata volt, hogy harmadszorra már szinte egyedül gyömöszölte le a gumicsövet saját torkán. A művészettörténeti órákat Paitinszky pátrónája, egy dr. Ilse Keller nevű, negyven év körüli német nő próbálta most újra bevezetni a grauingi egészségügyi telepen. Középtermetű, jó húsban levő nő volt, mint felszabadulás óta bizalmasaival közölni szokta, tulajdonképpen svájci származású. Königsbergben végezte a bölcsészeti fakultást, kelet-porosz

nyelvjárásban beszélt, 1939 óta egy műteremmé átalakított óriási padláson lakott a C III fölött. A beteg német katonák munkaterápiájának megszervezését és a lelki elesettek gondozását bízta rá annak idején, öt és fél esztendővel ezelőtt a grauingi Luftwaffe-Lazaret parancsnoksága. Értett a cipőtalpaláshoz, az asztalosmunkához, iparművészethez, sőt tájképeket is festett. A nemzetiszocialisták uralma idején több ízben is tett nem mindennapi bátorságról tanúbizonyságot, amikor halált megvetően kijelentette, hogy ő bizony neokantiánus. Ám haja szála sem görbült meg ezért az eretnekségért, férje, egy repülőőrnagy Coventry bombázásánál veszett el. Felszabadulás után a dolgok tehetetlenségi nyomatéka és a Hetedik Amerikai Hadsereg itt tartotta Frau dr. Kellert Grauingban, rendes alkalmazotti fizetést is kapott és teljes ellátást, a padláson működött a központi fűtés is. Az első hónapokban céltalanul ténfergett a nagy kert útjain a volt foglyok között, hiába keresett valakit, akinek éppen lelki gondozásra vagy munkaterápiára lenne szüksége. Ekkoriban többnyire festőállvánnyal járt, hetekig festette az A-épületet olajban, körülötte egész nap ácsorogtak a bámészkodók, néha egész csoportosulás támadt. Frau Keller azonban hiába szemelte ki a vigaszra szorulókat, azok elódalogtak. Két Kauferingban szabadult fiatal gyerek maradt csupán mellette, azoknak színes ceruzát adott és papirost, rajzolni tanította őket. A második óra után a két fiúcska – mindkettő a C IV-ből való – is elmaradt, a színes ceruzákat sem hozták vissza. A szanatórium több osztályának illemhelyén viszont akkoriban az emberiség testi életére vonatkozó elmés és tömör rajzolatok, továbbá magvas mondások jelentek meg, a vízálló vörös ceruza lemosása sokáig dolgot adott az ájtatos franciskánus nővéreknek. Mikor Paitinszky, aki a C III osztályon egy kétágyas szobában lakott, már harmadszor lett öngyilkos, és még mindig nem vette komolyan senki, mindenki csak nevetett ágyánál – ez éppen a gumicső kihúzása után történt, és Paitinszky még javában öklendezett – jóságos arccal megjelent Ilse Keller, a fiatalember homlokára tette kezét, és néhány bevezető megjegyzést tett a német késő gótika térkiképző módszeréről. E naptól kezdve Paitinszky tűzbe ment volna a művésznőért – ez volt Ilse Keller megszólítása –, és nap nap után, mint valami hű templomszolga, a gúnyolódók

szerint egyszerűen úgynevezett „sámesz", ott ült a német nő műtermében. Segített enyvet főzni, festéket keverni, gyalulni, levette saját cipőjét, és saját kezűleg faszögeket vert a talpába, és így tovább. Az induló művészettörténeti tanfolyamra is ő gyűjtötte a jelentkezőket, előzőleg mindenféle gyönyörű reprodukciókkal telt atlaszokat mutogatva mindenkinek. – Ezekről lesz majd szó! – mondta Paitinszky – ezeket minden kultúrembernek kötelessége megismerni. – Akadt is hat ilyen kultúrember, a rágalmazók állítása szerint főként az albumokban ábrázolt meztelen női testek, művészi szakkifejezéssel aktok hatásaképpen. Babrián tanár nyakára addig járt Paitinszky, míg az fel nem írta a nevét a résztvevők közé, ámde a tanár már az első óráról távol maradt, most pedig már a második óra következett. Paitinszky kétségbeesetten otthagyta a kártyázókat.

– Micsoda tanár? – kérdezte Zák Ede felnézve lapjáról. A szoba üres volt. – Járt itt valaki? – Ide a piros tízest, fiacskám!

– Itt volt az a Paitinszky – mondta a gyerek –, nincs nálam a piros tízes. Mit nyúz érte?

– Hova lett?

– Ott van a földön.

– Ez nem játék – csóválta a fejét Zák –, folyton zavarják az embert.

Ekkor viszont Mikula jött meg, ő azonban nem zavart senkit, vagy tíz nyúlprémmel bélelt német katonai télisapkát hozott magával, s begyömöszölte a szekrénybe. A nyúlprém szőre csomósan hullott, a sapkákat, egy egész kocsira valót, negyedórával előbb hozták Grauingba, s igazán nem volt nagy feladat, a tetézett kocsiról egyszerűen leemelni vagy tízet.

Kevéssel később együtt érkezett haza Kosaras meg a tanár, akkor hozták a vacsorát is, lassan vége felé közeledett ez a nap is, a leves ott párolgott az asztalon, a kártyázók is odajöttek. Zák teljesen kimerülten rogyott a székre, s csak bámulta a levest. Babrián és Kosaras egy nyilván már előbb megkezdett beszélgetést folytatott, valószínűleg a komité üléséről volt szó, a tanár nagyon vonogatta a vállát, és kétkedő arcot vágott.

– Mindegy – mondta Kosaras –, mégiscsak elkezdték.

– A főtolvajok – felelte a tanár. – Mit tehetek ott én? Tán én is lopni fogok – vállat vont.

– Az nem lopás – szólt közbe Makkos Jóska csámcsogva.

A tanár és Kosaras nevetni kezdett.

– Az elhaltak ügye – szólt Kosaras –, abban is tenni kellene valamit. A német személyzet egyszerűen elviszi a holmijukat.

– Gazság – mondta Makkos Jóska.

– Hallgass – szólt rá Zák –, te beszélj inkább a földre esett piros tízesről. – Fürkészve nézte a gyerek arcát.

– Például a Bazsó – mondta Kosaras.

– Milyen Bazsó? – kérdezte a tanár.

– A sátoraljaújhelyi. A múlt héten halt meg a 23-asban.

– Igaz, csak a nevére nem emlékeztem. A spicli... szóval meghalt.

– Meg. Üres szekrény maradt utána. Biztosan csak kevés göncé volt. Nekem, tudja, nem kellett volna belőle, még ha aranyból van, akkor sem. De ez az arcátlanság, ahogy a német szobalányok...

– És a másik ember? – kérdezte Babrián – az a félszemű, a másik ágyban?

– Ja, az a Bencsik? Nem tudom. – Kosaras vállat vont.

Mikula letette a kanalat.

– Hol a Bencsik? – kérdezte halkan, de azok nem hallották meg, nagyon elmerülten beszélgettek, s Mikula nem kérdezett másodszor. Szótlanul megvacsorázott, aztán leült ágya szélére, s hallgatott. Még a kártyázókhoz sem állt oda kibicnek, pedig azok újult erővel kezdték az érdekesnél érdekesebb játszmák sorát.

Kosaras vette törülközőjét, és kiment kezet mosni, Mikula felállt, utánasompolygott a mosdóterembe.

Kosaras szappanozta a kezét. Tizenhat porcelánmosdó volt a teremben, Mikula mégis odaállt Kosaras szomszédságába, ott játszott egy kicsit a vízcsapokkal, megeresztette, elzárta; megnedvesítette a kezét.

Fél szemmel balra sandított.

– Kosaras – mondta halkan –, mi van azzal a Bencsikkel?

Kosaras nem felelt.

– Hm – szólt hangosabban Mikula, s a mosdóterem visszhangja alaktalanul görgette hangját. Kosaras kifejezéstelen arccal kezét törölte.

– Mi magyarok... – szólt újra Mikula.

Kosaras ránézett. Még mindig nem szólt.

– Ne tartsunk haragot... – Mikula bátortalanul mosolygott.

– Én nem... – felelte végre Kosaras.

– A Zák már nem haragszik.

– Ne beszéljünk a dologról. – Kosaras indult kifelé.

– Itt a kezem, nem disznóláb! – kiáltotta hirtelen Mikula, s elébe állt. Erőszakkal megragadta Kosaras kezét, és jól megrázta. – Hát sajnálom.

Kosaras elmosolyodott:

– Mit óhajt, Mikula? Miért akar kibékülni? Magának nem volt elég még a kommunista dumából? Teljesen bevizezte a kezemet.

– Bencsik. A félszemű Bencsikről beszéltek maguk. Az nekem régi jó haverom. Ugye, csak ugratni akartak?

– Nem ugrattuk. A C II-n fekszik, a 23-as szobában.

– Megyek is már! – Mikula izgatott lett. Azonban Kosarassal együtt mégis előbb visszament a szobába, hogy letegye a törülközőjét.

– Ajha! – Makkos Jóska felnézett a kártyából – kibékültek maguk. Mikula elszívta a műszereket, most újra jóban van mindenkivel, makk fölső!

– Maradhass – mondta Zák –, ezt ütöm!

Mikula körülnézett, kinyitotta a szekrényét, és dobálni kezdte a német télisapkákat. Minden ágyra egyet.

– Legyen maguknak – mondta nagylelkűen –, máma nagy öröm ért. Isten magukkal. – Azzal el is távozott, hatásosan, mint valami színpadi gróf.

– Ezt mi lelte? – kérdezte gyanakodva Schütz Rafael.

A gyerek és Zák nyomban fel is vette a sapkát, az orrukig ért, úgy kártyáztak tovább.

– Hol szerezte? – kérdezte a tanár könyvéből felpillantva.

– Jött egy egész kocsival – felelte Schütz Rafael irigyen.

Kosaras is odaült az asztalhoz a tanár mellé, kibontotta a *Neue Zeitung* legfrissebb számát, ez az amerikai hadsereg német nyelvű lapja volt a lakosság számára, hetenként kétszer jelent meg lepedőalakban. Münchenben szerkesztették. Átlapozta.

– Van valami érdekes? – kérdezte a tanár. – Holnap délelőtt majd végigolvasom.

– Nagyon ügyes – mondta Kosaras –, baseball-rovat indul a német olvasóknak! Itt egy hosszú levél. Jaspers professzor válaszol Sigrid Undsetnek a németekről írt cikkére. Heidelbergi egyetemi tanár.

– Igen... egzisztencialista filozófus.

Olvastak mindketten tovább, Kosaras az újságot, a tanár a Schweglert, de kicsit fáradt volt, nem nagyon ment a *Bölcselet Története*, Fichte elemzésénél tartott éppen. Letette.

– Ezt nézze – mondta Kosaras –, Rupprecht volt bajor trónörökös. A *Neue Zeitung* meginterjúvolta München melletti birtokán.

– Mit kérdeznek egy ilyen büdös német trónörököst! – mondta Makkos Jóska felpillantva a kártyából –, maga jön, Zák úr.

– Így nem lehet játszani – mondta Zák.

– Azt mondja – olvasta Kosaras – „Bizonyos, hogy egy népszavazás a monarchista megoldás többségét hozná."

– Szép – felelte a tanár –, ezek nemsokára elölről kezdik, mi? Csodálkozom az amerikaiakon.

– Meghagyták a birtokát is. Mit csodálkozik?

– És ez a Högner, mit gondol ez mint bajor miniszterelnök... tudtommal koncentrációs táborban is volt.

– Szocdem – mondta Kosaras csendesen. – Hallgasson ide, a másik cikkben: „Lehetséges az is, hogy Németország szegénysége következtében újra visszanyeri más népek rokonszenvét. Ezért a jóvátételi egyezmény több kétséget, mint elégedettséget kelt." Ez mi? Három hónapja kötötték meg a fegyverszünetet. Az amerikai hadsereg hivatalos lapja! Azt mondják, mindenütt idegen országokból elhozott vasúti kocsik járnak. Na?

– A ménkű üssön ezekbe az amerikaiakba is. Nem engednek ki a kapun – mondta a gyerek. – Zöldet.

– Maradhass, piros húsz – szólt Zák.

– Nagyon nagy baj, hogy Roosevelt meghalt – mondta Babrián.

– Baj. Azt hiszi, egyéneken múlik?

– Azokon is sok múlik.

– Múlik. Nézze ezt a kommentárt, mit írnak: „A kommunista *Daily Worker* ma az egyetlen angol lap, amely bírálja Bevinnek a Biztonsági Tanács előtt tett nyilatkozatai tartalmát és hangját." Stettinius közvetít az indonéziai kérdésben.

– Fordítson csak – mondta a tanár –, valami térképet látok a másik oldalon.

– Úhüm – tanulmányozta Kosaras a térképet. – Azt mutatja, hány koncentrációs tábort rendeztek be a németek.

Zák letette a kártyát, s odajött.

– Nézzük – mondta. Odajött Jóska, sőt Rufi is. Az asztal fölé hajoltak.

– Ezek a feketével jelzettek a nagyobbak – szólt a tanár, és olvasta: Stuthof Danzig mellett, Lublin, Krakkó, Auschwitz, Gross-Rosen, Woltersdorf Wien mellett, Mauthausen, Wiesengrund, Theresienstadt Prága mellett, Sachsenhausen Oranienburg mellett, Ravensbrück Fürstenberg mellett, Neuengamme, Bergen-Belsen Cellénél, Buchenwald Weimarnál, Flossenbürg, Dachau Münchennél, Natzweiler Elzászban.

Bejött Makowiak, az aranyfogú német ápoló.

– Meine Herren – mondta mosolyogva –, holnap reggel súlymérés.

– Hinausgehen! – kiáltotta a gyerek vörös arccal.

– Aber Bubi... – kezdte Makowiak.

– Ja – mondta a szelíd Zák, és az ajtóra mutatott. Makowiak vörös arccal kiment. Valamit morgott.

Sachsenhausennek 80 melléklágere volt, Buchenwaldnak 60, Dachaunak 60, Mauthausennak 45 – olvasta a tanár.

Csönd volt. Összehajoltak az asztal fölött.

– Ezenkívül Kelet-Poroszországban 5 láger, Lengyelországban 35, Sziléziában 10, Ausztriában 10, Szudéta-földön 2, Szászországban 8, Hamburg-Mecklenburgban 6, Pomerániában 4, Schleswig-Holsteinben 8, Sachsen-Brandenburgban 20, Braunschweigban 4, Thüringiában 5, Bajorországban 17, Württembergben 4, Badenben 8, Hessenben 8, Rajna-vidéken 11, Ruhr-vidéken 3, Westfáliában 7, Hannoverben 20, Oldenburg-Bremenben 4, Pfalz-Saar-ban 4. Ezenkívül Rigában, Hollandiában, Vughtban és Amersfoortban.

Hallották egymás nehéz lélegzését.

– Treblinka és Majdanek nincs is benne – mondta Kosaras.

– Hát Garany és Kistarcsa meg Sárvár – szólt Rufi.

– Azok magyarok – mondta a tanár –, mintha kiütéssel lenne tele Németország.

– A *Neue Rheinische Zeitung* – olvasta alul Kosaras –, annak összeállítása nyomán közlik.

Csönd.

– Marx szerkesztette valamikor – mondta Kosaras.

– Jó lenne hazamenni – szólt Zák.

Mikula jött vissza, arca nagyon sápadt volt.

– Meghalt – mondta, és szó nélkül vetkőzni kezdett.

– Kicsoda? – kérdezte Schütz.

Mikula nem felelt. Mindannyian nézték őt. Kosaras oda is ment.

– Mikor?

– Már két napja. – Mikula a nadrágját vetette. Didergett. Bebújt az ágyba, onnan mondta:

– Nagyon jó cimborám volt, sokáig együtt is laktunk.

Betakarózott, rágyújtott egy csikkre, és nézte a füstöt.

– Ma már nem kártyázom – szólt Zák, és ő is vetkőzni kezdett. A tanár újra fellapozta a Fichtéről szóló fejezetet, Kosaras is visszaült az asztalhoz, és olvasni kezdte Karl Jaspers levelét, Rufi a szekrényében rakosgatott, Makkos Jóska kártyakunsztokat próbált. A villany sárgán virrasztott fölöttük, odakünn kis szél zizegett, fellegek vonultak az égen a sötét német föld felett.

– Román és magyar transzport – mondta a Meisler István nevű fiatalember már a küszöbön –, jó estét! – És amikor becsukta az ajtót, hozzátette: – Ezért jöttem.

Zák kiugrott az ágyból:

– Mikor?

– Micsoda? – mondta Mikula, s felült.

– Magához jöttem – mondta a tanárnak Meisler, aki a C II-n lakott –, csak ne izguljanak hiába – a többiekhez fordult –, nem teljesen kóser a dolog. Engem például nem akarnak vinni.

– Beszélj! – kiáltották hárman is. Meisler kezével csendet intett.

– Tanár úr – szólt –, maga tagja a komitének. Itt sürgősen intézkedni kell. Augusztus 20-a után indulnak a románok Feldafingból, utánuk a magyarok. De bennünket nem vesznek fel.

– Honnan tudod? – kérdezte Zák.

– Ma voltam Feldafingban. Már a múlt héten összeírták őket. Én a románra is jelentkeztem, meg a magyarra is. De innen, Grauingból nem akarnak senkit vinni. Azt mondják, mi még nem vagyunk egészségesek. Nem lehet tudni, hogy sikerül az egész, lehet, hogy három hétig tart az út, csak marhavagon van és szalma.

– Nem baj! – mondta Mikula – ide se jöttünk hálókocsiban.

– Én gyalog jöttem Borból – felelte Meisler –, de ezt is hiába mondtam nekik. Az amerikaiak nem engedik. Azt mondják, lesz majd kényelmesebb transzport is. De ezt már ismerjük.

– Hm – szólt a tanár –, mi itt a teendő? El kellene menni az amerikai parancsnokhoz.

– Ez az őrmester – legyintett Meisler –, ki ez? Nekem Feldafingban lakik a bátyám, az hiába próbált ott engem felíratni. Tudják, hol volt az már énmiattam? Bad Tölzben, a Hetedik Hadsereg főparancsnokságán.

– És kidobták...

– Nem. Azt mondták, ők semmit nem tehetnek. Egy főhadnagy azt tanácsolta, talán forduljunk az orvosi elosztó parancsnokságához.

– A 11-es Collecting W-ben van – mondta a tanár.

– Ott.

– Meg kell próbálni – felelte a tanár, és nála szokatlan indulattal az asztalra csapott.

– El kell intézni!

– Holnap – szólt Mikula – maguk utazzanak oda. Beszélni kell a fejükkel. Hát ez mégsem lehetséges...

– Holnap nem – a tanár gondolkodott – Össze kell előbb írni a magyarokat.

– Persze – mondta Kosaras –, majd végigjárjuk vagy oten az összes szobát.

– Én is segítek – bólintott Meisler – meg a 20-asból is jön két fiú.

– Az őrmesternek is be kell jelenteni, hogy elmegyünk W-be. Pass kell!

– Minek? – szólt Jóska és Mikula egyszerre – a kerítésen is lehet.

– Szamár – szólt Zák –, talán a tanár majd neked kimászik a kerítésen?

– Ha adnának egy kiskocsit – gondolkozott hangosan Babrián –, félnap alatt megjárhatnánk.

– Be kell menni a Magyar Vöröskereszthez is, Münchenbe – mondta Meisler.

– Tojok a Vöröskeresztre! – mondta Mikula. – Csupa bárónő meg alezredes van ott.

– Az nem úgy van. A budapesti Vöröskereszt minden este rádión keresi a németországi magyarokat. Tegnap este is...

– Micsoda? – Kosaras izgatottan előrehajolt. – Honnan tudod?

– Honnan! A rádióból. Az este szólt Budapest.

– Üssön meg a ménkű! – kiáltotta Mikula.

– Te töknyakú! – mondta Makkos Jóska. – Most szólsz?

– A kutyafáját! – szólt Schütz.

– Most szólok – felelte Meisler –, titeket üssön meg a ménkű! Mit ordítoztok? Tudtátok, hogy van rádiónk.

– Azt tudtuk – mondta Kosaras –, mindig München meg Stuttgart nyekergett. Budapestről nem tudtunk.

– Gyenge állomás. Tegnapelőtt jött először. Ilyenkor nyáron...

– Kívánsághangversenyt közvetítünk – ordította Jóska.

– Aszondom, hogy Kalmár Pál... – Mikula az asztalra ütött, aztán gyorsan visszament az ágyához, és húzni kezdte a nadrágját.

– Hány óra? – kérdezte a tanár.

– Negyed kilenc.

– Megvan-e az Emke-kávéház? – kérdezte Mikula, és felhúzta papucsát. – Azért is hazamegyünk, nem hagyunk kifaggyúzni magunkkal!

Babrián Kosarasra nézett. Kicsit tétovázott, végül vállat vont és felállt. Leplezni akarta izgalmát, ez azonban nagyon gyengén sikerült. Mindannyian elindultak a C II felé, csupán Schütz Rafael maradt otthon.

– Ráérek – mondta és vállat vont. – Hajjaj, hallhatom én még azt, amennyit akarom. Különben is mit hallgassak mindenféle irredenta nótákat. Levente-félóra! Fohász! Előadás a zsidókrul! Volksbund! Magyar ének, magyar lélek! Ölég volt a magyarokból. Csodálom magát, tanár úr.

Hallani sem akart arról, hogy lemenjen. Egyedül maradt a szobában. Lassan, tűnődve vetkőzött, a tarkóját vakargatta, bebújt az ágyba, egy ideig nézett maga elé, aztán behunyta a szemét. Hetek óta először látta most újra maga előtt a tata arcát a csomósan kitépett fehér szakállal s a tisztások fölött a barna varral. Szipogott egy kicsit, könnyei lassan szivárogtak, a szél zizegett az ablak előtt – le kellett volna csavarni a lámpát – gondolta Schütz –, azt a kifordított civil kabátot talán megveszem holnap, ha ideadják hetvenötért...

Odalenn, a C II osztály 20-as számú szobájában már vagy tízen ültek az ágyakon, és fújták a füstöt. Ott füleltek, néhányan fejüket csaknem bedugva a hangszóróba, a rádiónál, mely a bal oldali első és második ágy között állt: Sovinszky igazgatótól kapta használatra kölcsön egy Csizmadia nevű erdélyi fiú, aki hegedűművésznek készült.

– Pszt – mondta valaki, amikor ők beléptek. Éppen Budapest szólt, elég halkan, s átszűrődött a szomszédos hullámsáv, egy erősebb vagy közelebbi német adójának hangja, recsegett is a készülék.

Mély női hang énekelt a dobozban, igazán nagyon furcsa volt, hogy magyar nyelven, Zák nagyot nyelt; ez volt az első üzenet hazulról az ő számukra.

„Munka után, estefelé" – énekelte a rekedt női hang, valami gyárról volt szó, amely este pihen. A nő a dal végén búgó hangon ráparancsolt a hallgatóságra: „Termelni! Termelni!"

– Magyar – suttogta elragadtatottan Mikula, s Zák csak nyeldekelt, Makkos Jóska tágra nyitotta szemét, Kosaras is csak bámult, arca azonban egyre savanyúbb lett. Nem nézett a tanárra.

– Mi ez? – kérdezte a tanár, és nézte Kosarast. – Ez Budapest?

– Na ja! – mondta Mikula. – Erre melóznak most! Nekem tetszik.

– Az eszetokja melózik erre! – szólt Kosaras. – Ez valami körúti dolog.

Többen pisszegtek. A tanár és Kosaras leültek egymás mellé. A tanár Kosaras arcát kutatta, látta, milyen szaporán lélegzik. A zörejek s a német állomás – Stuttgart volt – most teljesen elnyomta Budapest hangját.

– Mit szól ehhez? – kérdezte a kényszerű zörejszünetben a tanár halkan és rosszkedvűen Kosarastól.

– Kommunista kuplé! – mondta gúnyosan egy Flohr nevű Szabolcs megyei nagybérlő – utoljára ugyanez a nő azt énekelte: „Valahol Oroszországban", mi?

– Azt hittem, proletárdiktatúra lesz – mondta egy másik hang csalódottan.

– Mádzsáresz – szólt egy vigyorgó lengyel, aki szintén a rádiót hallgatta, és nem tudta megérteni a magyarok izgalmát. A lengyelre mindenki nagyon dühösen nézett.

– Hallgassanak! – kiáltotta a rádió előtt guggoló fiatalember – nem lehet így beállítani.

– Halló! Most vitéz Somogyvári Gyula olvas fel egy verset a földreformról! – mondta újra Flohr Jenő gúnyos hangja. De nem ez következett.

„Jó ember a tömmegbízott, tömmegbízott, tommegbízott!" ezt dalolta egy férfi. Makkos Jóska tátott szájjal hallgatta, hasra feküdt az idegen ágyon, és úgy csúszott egyre közelebb a rádióhoz. Mikula is nagyon elégedett volt.

– Mi a fene az a tömmegbízott? – kérdezte valaki, mikor ez befejeződött.

– Tömbparancsnok – mondta egy másik.

– Nyilas dolog – szólt Flohr Jenő –, maguk azt hiszik, kipusztultak már a nyilasok Budapestről? Most másképp hívják őket. Eddig zöldek voltak, most vörösek.

– Magának hány holdja volt? – kérdezte hirtelen Kosaras Flohrtól, és arca veszedelmesen vörös lett.

– Ön kicsoda? – kérdezte Flohr; piros arcú, kis fekete bajszú, zömök ember volt, szúrósan nézte Kosarast.

– Csend legyen! – kiáltotta megint Csizmadia – ha nem hallgatnak, lecsavarom a rádiót. – Flohr azonban fenyegetően előrehajolt.

– Ismerjük már az ilyen nyilas beszédet – mondta és mutatóujjával lassan Kosaras felé bökött –, maga magyar katona volt, he? Azokkal jött ki, ugyebár? Esetleg keretlegény, ugyebár?

A rádió éppen teljesen néma volt. Kosaras keze ökölbe szorult. Babrián rátette tenyerét.

– Bocsánat – hallották ekkor a bekövetkezett csendben váratlanul, tisztán Babrián tanár kissé emelt hangját –, Flohr

úrnak 350 hold saját és 300 hold bérelt földje volt Nyírpárdány mellett.

– Na és? – kérdezte Flohr – magának mi köze hozzá?

– Nekem semmi – mondta a tanár, és ujjával most ő mutatott a zömök emberre –, a nagyapja híres rabbi volt, igaz?

– Flohr Sámuel – szólt közbe valaki.

– Csönd! Flohr úr nagybátyját 1941-ben Lengyelországba toloncolták a csendőrök. Nadwornába.

– Honnan tudja? – kérdezte Flohr. – Akkor minek védi az ilyen... maga nem zsidó?

– Én az vagyok – mondta még nyugodtan a tanár –, Flohr úrnak ugye Horthy kivételezettséget adott a zsidótörvény alól?

– Hagyjuk ezt a gatyázást! – mondta rákvörösen Flohr. – Mi köze hozzá?

– Miért adta? – kérdezte a tanár fenyegetőn.

Flohr egy pillanatig a haragtól fuldokolva hallgatott.

– Hää... – csak ennyit hallottak.

– Flohr úr azonos a Gömbös-párti képviselőjelölttel? Azzal a Flohr Jenővel, aki 1941-ben, mint hitközségi elnök Nyírpárdányban, Kállay Miklós főkortese volt?

– Ezt maga megkeserüli – mondta összehúzott szemmel Flohr – ...a Kállay nem lopta el senki földjét, mint...

– Hahó – mondták ketten, és Flohr elé álltak.

– Vusz? – mondta egy kétméter magas kárpátaljai fiatalember, egyszerűen félretolta ezt a kettőt, és ő állt meg Flohr előtt. – Vusz? – mondta még egyszer, és megvetően a bérlő lába elé köpött – zi zenen á mencs? Á vuszfáre mencs? Maga micsoda ember? A rohadt földjéről beszél... a Kállay? Az volt a miniszterelnök, amikor engem meg a tatámat meg a húgomat a csendőrök átkergettek Galíciába. Gyilkos, á mörder, maga meg a társa!

Óriási hangzavar támadt. Ki tudja, mi történt volna, ha a rádióban váratlan hangerővel meg nem szólal az Internacionálé. Ekkor csend lett, Flohr felállt és kiment. Az ajtóból összehúzott szemmel visszanézett, azután megvetően legyintett, és dördülve becsapta maga után.

– Az egész földjét fölosztották – mondta valaki.

– Budapest? – kérdezte Kosaras, és a háta libabőrös volt – ilyen jól szól?

– Sajnos, nem Budapest – mondta Csizmadia –, maguk úgy ordítoztak, hogy azt nem lehetett hallani. Átcsavartam Moszkvára.

Kosaras elhallgatott. Az Internacionálé is befejeződött. Egy hang orosz nyelven olvasott fel.

– Visszamegyek Budapestre – mondta Csizmadia –, de most már legyenek csendben.

– Várjunk – mondta a tanár –, egy japán városról beszél Moszkva. Bombázták megint az amerikaiak... no, miért csavarta el?

Csizmadia intett, hogy csend.

– Hirosima... – mondta elgondolkozva a tanár –, valami ilyesmi, nem jól értettem, valami nagy bomba...

Kattogás, búgás, különböző állomásokon zongoráznak, hegedülnek, énekelnek, idegen nyelvenek beszélnek, aztán csönd, s a csöndből egy gyengén, iszonyú távolról hangzó férfihang:

„Húsz óra, huszonöt perc. Felolvassuk Vöröskereszt-üzeneteinket. A Magyar Vöröskereszt keresi a következő deportáltakat: Abarbanel Géza, született Pécsett 1909-ben, Abarbanel Géza, született Pécsett 1909-ben, Achtinger Frigyesné" ... nevek... nevek... nevek...

Zák Ede ott guggolt a rádiónál komoly arccal, egyetlen hangot nem mulasztott volna el a felolvasásból, végig kellett várnia az egészet a z-betűig, csaknem negyedóráig tartott ez, s amint a felolvasó egyre jobban közeledett az ábécé végéhez, Zák egyre szürkébb lett, szíve egyre erősebben dobogott, bumm-bumm-burumm, nem, ha most aztán a hang egyszerre csak kimondja az ő nevét, Zák Edéné, született Wagner Róza nevét, Zák Zsigmond nevét... akkor... akkor... az utolsó név, amit Zák még hallott, valami Schönberger volt, aztán úgy szedték fel a kis szabót a földről, végigfektették az egyik ágyon, és vizet fröcsköltek az arcába, úgy térítették magához. Az első pillantása akkor is a rádióra esett – Vöröskereszt-üzeneteinket befejeztük – mondta a hang –, legközelebb... – Zák a tanárra nézett – nem volt Zák – rázta az a fejét.

„Ebben a híradásunkban csupán magyar vonatkozású híreinket..." – olvasta egy férfihang, ekkor Stuttgartban óriási zenekar a Tannhäuser-nyitányt kezdte játszani mindent elsöprő hangerővel, csak néha, a pianisszimóknál hallották azt a messzi,

gyenge férfihangot, mintha egy betemetett fekete tárna mélyéről, vastag szénfalak ásványi közönyén keresztül kínlódna feléjük a hang, nyújtaná valaki a kezét.

Csizmadia káromkodott, hajszálnyit igazított a csavaron, rézkürtök, hegedűk, bőgők, dobok, fafúvósok, cintányérok, gordonkák, bombardonok torkából ömlött teljes erőből a wagneri muzsika, aztán újra elhalkult a hang:

„... A Hangya székháza elől indult a húsz teherautó, hogy vigye az ipari munkásság..."

Egy stuttgarti kürt belerikolt.

„... Cserébe a dolgozó parasztságtól gabonaneműt..."

Stuttgarti hegedűk a vezérmotívumot játsszák.

– Dögöljetek meg! – mondja valaki.

Most sokáig nem hallani semmit Budapestről, a stuttgarti Vénusz-barlangban az istennő csengő szopránhangja dicsőíti a szerelmet...

„... Szembe kell néznünk a közeledő tél fenyegető nélkülözéseivel, ezért az ideiglenes nemzeti kormány felhívja..."

Női kórus válaszol Vénusznak, kürtök szólnak Stuttgartban, folyik az első felvonás, messziről, gyengén, megértést hiába keresve fuldoklik a magyar hang. Még egy mondat:

„.. A Népbíróság kötél általi halálra ítélte..."

Kit, miért, milyen perben, mikor... – mindezt nem lehet tudni. Tehetetlenül ülnek mindannyian, és Stuttgartban Tannhäuser búcsúzik Vénusztól...

Budapest híreinek vége, sápadtan, vörösen, szájukat rágva, ökölbe szorított tenyérrel néznek egymásra.

– A fene egye meg – mondja Csizmadia –, tegnap sokkal jobb volt a vétel, ez a nagy állomás...

A tanár feláll, Meislerrel és még három fiatalemberrel beszél, a lista összeállításával kapcsolatos teendőkről van szó.

– Név... születési hely... évszám... minden magyart... és a névnél talán oda kell írni, akar-e most hazamenni...

Budapesten Mozartot játszanak, ez is olyan szánalmasan gyenge...

– Gyerünk – mondta Kosaras –, szóval holnap.

Mikula, Zák és a gyerek maradt még. Ők ketten pedig bandukoltak a folyosón hazafelé.

– Honnan tudta? – kérdezte egyszerre Kosaras.

– Mit mond? – A tanár felriadt gondolataiból.

– Ezt a Flohrt kérdeztem. Honnan tudta róla...

– Csirkefogó – mondta a tanár – ... a nagybátyja az apám kollégája volt... a Markó-gimnáziumban. Matematikatanár. Jó barátja az én apámnak.

– Az, akit ..

– Az.

Csönd volt. A tanár látta Kosaras kérdő arcát.

– A nagyapja Lengyelországban született – mondta. – Őt a Fillér utcából vitték el a csendőrök... ott lakott harminc éve. Két tankönyvet is írt.

– Nadwornánál mi lett vele?

– Hát mi? – A tanár vállat vont.

Hallgatva érkeztek a B V-re.

– Haragudtam egy kicsit – mondta Kosaras. – Slágerek...

– Mikulának az Erdélyi-induló is tetszett – szólt a tanár. – Ez is. Csodálkozik?

– Mit akar? – felelte Kosaras. – Egy fél éve szabadok csak. Egyelőre más dolguk van, nem a slágerek. Még ilyeneket is énekelnek. Majd mi...

– A bértollnokok most majd kuplét írnak a történelmi materializmusról is – nevetett a tanár. – Nekik mindegy. Egyszerűen ugyanazt akarják csinálni vörösben. Benyálazzák magukat is.

– Bennünket? Az nem lesz könnyű. – Kosaras ökölbe szorította a kezét. – Csak bízza ránk. Keserű lesz nekik a limonádé. Majd fölébrednek. Mi nem vagyunk terézvárosi kispolgárok, bennünket nem lehet végső soron becsapni. Hallotta Mozartot?

– Sajnos, az gyenge volt – felelte Babrián.

– Az internacionálé erős volt.

– Moszkva – felelte a tanár kiismerhetetlen arccal.

– Majd nálunk is erősebb lesz.

– Azt hiszi?

– Azt.

Babrián hallgatott.

– Kár – mondta Kosaras.

– Micsoda?

– Hogy maga nem kommunista...

– Kár – mondta a tanár, s arca sötétben volt. – Feküdjünk le.

Lenyomta a kilincset.

10

Elzának, a fehér fogú bajor cselédlánynak rengeteg tisztelője volt a B V osztályon, sőt azonkívül is. E tisztelet igen változatos formákban nyilatkozott meg.

Egy családjától régóta elszakított, éltesebb lengyel családapa, a köhögős Wolinsky a 135-ös szobából, csupán arra szorítkozott, hogy egy héten körülbelül kétszer behunyt szemmel megcsípje Elza gödrös karját. A piros képű lány vigyorgott, és nagyot húzott Wolinsky kezére. Az idős lengyel csettintett, adott egy darab háromszögletű, ezüstpapirosos sajtot, ezzel a dolog el volt intézve. Még különösebb volt a nemrégiben elhalt Krakowski viszonya Elzához. A lány a régóta bénán fekvő Krakowskinak, akit egy szobatársa etetett, mindig külön tálcán hozta be az ennivalót. – Setzen! – mondta a béna, s Elzának le kellett ülnie az ágy szélére, még ha bármilyen sürgős dolga is volt. A béna nem szólt egy szót se, csak mohón nézte a lányt. (Kátránybefecskendezési kísérletnél bénult meg Neuengammében.) – Elmehet! – mondta három perc múlva kurtán. Kétszer Elzának dolga volt, s nem akart leülni. Mikor ez először történt, Krakowski csupán szóbeli szemrehányást tett Luitgarde nővérnek. Másodszorra egy szobatársával panaszos levelet íratott Sowinsky igazgatónak, tiltakozott a durva bánásmód és lelketlen kiszolgálás ellen, név szerint bepanaszolta Luitgarde nővért, hogy az nem tart rendet osztályán.

Karfunkel, egy öreg bécsi zsidó a folyosón szokta sarokba szorítani Elzát. Megpaskolta az arcát, egy nyakkendőüzletről beszélt a Mariahilferstrassén s a feleségéről, bagószagú leheletével.

Grabansky, a pap alkonyat felé mindig a folyosón járkált, és hiúzszemmel figyelt. Néha megállította Elzát a tálcával, lesütötte hiúzszemét, s óvta a zsidókkal és jugoszlávokkal való nemi érintkezéstől. Elza, aki katolikus volt, hallgatott. A pap – a tizenhatodik században vértanúhalált halt nyugat-strelitzi apátnő példájára hivatkozva – tüzesen korholta; egyszer beszéd közben

véletlenül Elza meztelen karjához ért, a lány vörös lett, Grabansky arca megrándult, s elkapta a kezét.

Egy Aronsohn nevű chasszid zsidó a 129-es szobában egyszer önfeledten megfogta a bajor cselédlány csuklóját, amikor az a tejet nyújtotta feléje. Elza vigyorgott, Aronsohn csak fogta, aztán hirtelen elengedte, és szaladt kezet mosni.

Egy Brcic nevű jugoszláv az ételhordásban segített Elzának: emelgette a nagy leveseskannákat, még az ételhordó kézikocsit is eltolta ebédért a nagykonyhára. Brcic a mosdóba szokott bezárkózni Elzával délután kettő és négy között.

A hosszú pipás mongol, valahányszor elhaladt a folyosón a lány mellett, hallgatagon és rendkívül komoly arccal megfogta a mellét, a pipát sem véve ki barna agyarai közül. Aztán szótlanul, egykedvűen továbbsétált. Ebben a cselekedetében nem zavartatta magát senkinek a jelenlététől sem. Egy ízben éppen dr. Tassler adott utasításokat Elzának, a hosszú pipás elhaladt mellettük, dr. Tasslerre nem is nézve, elintézte a dolgot, s ment tovább. – Was war das? – kérdezte dr. Tassler. Elza vállat vont. A pipás állandóan fel és alá sétált, s mindig szembejött Elzának. Arca mindig mozdulatlan volt, soha nem beszélt senkivel. Azt mesélték róla, hogy a szovjet polgárháború idején valahol külső vagy belső Mongóliában ismert hóhér volt báró Ungern-Sternberg fehér csapatainak főhadiszállásán. Azt persze nem lehetett tudni, hogy ebből mennyi igaz.

Jóval egyszerűbb volt a fiatal Wilhelm esete. Ez a tizenöt éves, piros képű miskolci fiú takarítás közben, délelőttönként gyakran birkózott a 125-ös szobában Elzával, s az erős lány végül mindig az ágyára szorította le őt. Egyszer, amikor nem volt éppen senki a szobában, Elza a nyitott szekrény előtt törölte a padlót. Wilhelm nekiugrott, a lány megtántorodott, és beesett a szekrénybe, melynek korhadt polcait aznap vitte el kicserélés végett az asztalos. A fiú gyorsan utánaugrott, s ott dulakodtak vihogva benn a szekrényben, melynek ajtaját Elza egyszerre csak behúzta maguk után. Marita, a kövér apáca a folyosón ment, valami lármát hallott a 125-ös szobából. Jobb karján gyógyszeres tálcával egy pillanatra benyitott. Állítólag nem látott senkit, nem is jött előbbre a küszöbről; gyorsan behúzta maga után az ajtót. A szekrény – egy rosszindulatú szobatárs elbeszélése szerint, aki egy perccel később jött be –

ekkor már hörgött, és ütemesen ide-oda ringott. – Mi történik itt? – ordította a szobatárs, saját elbeszélése szerint csupán a szekrényt féltvén a feldőléstől. Egy percre csend lett, aztán a szekrény táncolt tovább és női hangon kiáltozott. Mindez a szobatárs elbeszélése! Akkor a szobatárs dörömbölni kezdett, egy perc múlva kijött a szekrényből Elza nagyon pirosan és takarított tovább. A szégyenlős Wilhelm még vagy öt percet töltött a szekrényben, s csak Elza gyors távozása után, a szobatárs rábeszélésére bújt ki onnan, veszedelmesen legörbült szájjal. E naptól kezdve a nővérek rendeletére a szobalányoknak csupán nyitott ajtók mellett volt szabad takarítaniuk.

Délután kettő és négy között csend volt a folyosókon. A szobákban mindenki aludt, a személyzetből az osztályon nem maradt senki, csak a vastag lány mosogatott a konyhában és Elza takarította a mosdót. Elza ilyenkor tartotta hivatalos fogadóóráit. Ez köztudomású dolog volt, s a komoly tisztelők serege is ilyenkor jelentkezett, zsebükben amerikai cigarettával vagy egy kis rúd csokoládéval. Más osztályokról is jöttek látogatók, néha ketten is vártak a mosdó bezárt ajtaja előtt, és társalogtak, mintha ez így lenne rendjén. Néha-néha türelmetlenül dörömbölt valaki, kétszer már hangos botrány is volt és majdnem verekedésre került a sor, azonban végül csak Elzát verte meg ismeretlen tettes aznap este, amikor a személyzeti szállások felé igyekezett. A lány másnap zöldfoltos arccal került elő, és néhány napra teljesen egyedül zárkózott be takarítani a mosdóba – fütyülök a cigarettájukra! – mondta.

A harcsabajszú Mikula – tárgyilagosan meg kell állapítani – teljesen véletlenül, úgyszólván ingyen keveredett újra a dologba. Ő egyszerűen bement a mosdóba, nem is volt cigarettája, a mosdó előtt nem várt senki, Elza ezúttal nem is reteszelte el, csak takarított. Mikula belépett, a lány gépiesen odament az ajtóhoz és bezárta. – Disznók – mondta Elza kedvesen –, látod, nincs egy tükör sem. Mind ellopták. És hogy bepiszkítják a mosdókat! – Mikula előbb szűkölt félelmében, hogy aztán mi történt, azt nem lehet tudni. Annyi tény, hogy Grabansky tisztelendő elsétált a mosdó előtt a csendes folyosón, egyszerre csak odatette fülét és hallgatózott. Két percig hallgatózott, akkor dörömbölni kezdett.

– Schweinerei! – kiáltotta. – Már megint nem hagyják a be-

tegeket pihenni. Megfosztják az embert órákra a tisztálkodási és ürülési lehetőségtől!

Az ajtók elé ekkor már kijöttek álmosan a betegek, Grabansky elment, s néhány perc múlva a nővérrel jött vissza, akinek felháborodottan magyarázott valamit. Az ajtón többen is kopogtak, Brcic is előjött szobájából. Mindenki nevetett, az apáca arca komoly volt, legszívesebben eltávozott volna, a felindult Grabansky azonban nem engedte. További öt perc múlva mégis csak kinyílt az ajtó, s kijött rajta igen győzedelmes arccal Mikula Károly; a tömeg láttán kissé meghökkent, aztán gálánsul megpödörte bajuszát, és bement szobájába. - Teljesen ingyen! - mondta később büszkén Kocsis szakaszvezetőnek.

- Elza - mondta Grabansky -, tessék kijönni!

- Takarítok - szólt vissza Elza -, nem látja, hogy nem vagyok még kész?

- Bűnös lány - gondolta Grabansky sajgó szívvel, és elindult a 137-es szoba felé.

E naptól kezdve a B V-osztály mosdójának takarítását a nővér rendelkezésére a vastag bajor lány vette át. Azt nem zavarta senki. Elzát nem küldték el, egyrészt teljes lehetetlenség lett volna ebben az időben helyébe megbízható szobalányt találni, másrészt mentségére szolgált, hogy házon kívül tényleg szóba sem állt mással, mint némettel, a grauingi kert útjain például a világ minden kincséért sem sétált volna végig egy csíkosruhással. Mindig a vőlegényével, egy német szakáccsal látták, holott a felszabadultak közül többen is meghívták őt Münchenbe, moziba.

A 20-as szobában történt látogatásukat követő nap estéjén Kosaras az asztalnál ült, a fehér hangszóró-dobozban München zümmögött, bajor népi zene. Kosaras tisztázta a kórházban ápolt magyarok névsorát. Lassan ment, az adatokat nyomtatott betűkkel írta; különben is vigyázni kellett: ostobán bonyolult volt az egész ügy. Délelőtt negyedmagával a szobákat járta. Összesen 59-en iratkoztak fel, ám legalább százzal kellett tüzes vitákat folytatni, kérdésekre, haragos ellenvetésekre felelni, dühöngőket csillapítani. Éppen mintha valami darázsfészekbe nyúlt volna az ember! Ez a magyar transzport egyszerre az egész

múltat felkavarta. A magyar Sztójay-kormány nemcsak a trianoni Magyarországról deportáltatott, hanem az 1938–40–41 előtti csehszlovák, román, illetőleg jugoszláv területről is. A kérdés az volt, ki milyen állampolgárságot írjon be most: magyart, csehszlovákot, románt, jugoszlávot? Milyen következményei lehetnek ennek? Milyen jogokkal és kötelezettségekkel jár? Kit visznek a transzporttal, és annak intézői milyen országhatárokat vesznek figyelembe az állampolgárságot s a transzportban való részvételt illetően? De volt más is. Sokan Palesztinába vagy Amerikába szerettek volna utazni. Ezek elé az a kérdés meredt: zsidók, magyarok vagy hontalanok ők? Lelkiismeret szerint és várható előny szerint. Ez is két különböző dolog. Ki tudott itt azonnal dönteni? Ki tudta, mi vár rá otthon? Ki tudta, mi vár rá Palesztinában? Mi van Amerikában? Mi van a saját lelkében? Hol a határ: a földön, a térképen, a lélekben?

Huszonhárom jelentkező tüstént utazott volna. Harminchatan beírták, hogy magyarok, de közölték, hogy valamilyen okból még nem érzik elég erősnek magukat a hazautazásra. S mi történjék azzal a három rendkívül súlyos beteggel, akı – semmi kifogás nem használt – azonnal indulni akart?

A hangszóróban Radio-München befejezte a zenét. Híreket olvastak.

– A japán főhadiszállás első jelentése a tegnap délután ledobott atombombáról – hallották a müncheni rádió-bemondónak hangját: „Az ellenség Hirosima város támadása során újfajta bombákat alkalmazott. Jelentős kár keletkezett a városban a kevés számú ellenséges gép által hétfőn végrehajtott támadás során. A részletek felderítése még folyik."

– Hallja? – kérdezte a tanár.

Kosaras bólintott. Tollal a kezében várt.

„Az Associated Press jelenti: Truman elnöknek és Attlee miniszterelnöknek az atomfegyvert bejelentő tegnap esti beszédét a mai napon minden amerikai és angol adó este 10 órakor hanglemezről újra közvetíti. Tegnap, augusztus 6-án éjfél óta a szövetséges hatalmak több rövidhullámú rádióleadót helyeztek üzembe, amelyekkel állandóan fegyverletételre szólítják fel a japánokat. Az adók figyelmeztetik a lakosságot az atombomba borzalmaira és várható pusztításaira."

„A DNB jelenti Stuttgartból: a kenyérfejadag tervezett csök-

kentése a Military Government és a német hatóságok együttes megbeszélésén..."

Hallgattak. Szívták cigarettájukat. Kosaras újra a papír fölé hajolt, a lista már kész volt. Még egyszer figyelmesen végignézte.

- Majdnem kihagytam... - mondta - nem írta fel saját magát...

A tanár nem felelt.

- Mikor is született? - Kosaras bemártotta a tollat.

- Ne írjon fel - mondta lassan a tanár.

Kosaras letette a tollat:

- Hogyan?

A tanár hallgatott.

- Mit mondott? - kérdezte Kosaras, és meredt rá.

- Nem!

- Hát ez micsoda? - szólt Kosaras. Fürkészve nézte a tanárt.

- Gondolkoztam az éjjel - Babrián kínjában mosolygott -, nem... nem utazom.

Csönd volt.

- Beteg? - kérdezte Kosaras.

- Nem.

- Akkor mi?

- Nem tudom - a tanár öklét a papirosra tette, sápadt arccal újra mosolyogni próbált, ez nem sikerült. - Mit faggat? Nem tudok utazni. Elképzelni sem tudom. Nem akarja megérteni?

- Marhaság! - kiáltotta Kosaras vörös arccal.

A papír zizzent, amint a tanár ökle reszketett rajta.

- Hallgasson - mondta. - Hagyja abba.

Kosaras tenyerét a tanár öklére tette.

- Engedje el a kezem - szólt kelletlenül Babrián -, hát megrázzam magát, hogy megértse? Nem akarok vitéz Faraghó Gábortól kenyérjegyet kapni, Vörös Jánostól katonai fölmentést, gróf Teleki Gézától tanári állást. Mit vallat engem?

- Ne ordítozzon - mondta Kosaras -, azt hittem, kigyógyult már ebből... Hát itt mit kap? A Julek Ledertől ruhát, a dr. Pluckytól csomagot, a Méir Kagantól vajat. Ez jobb?

- Ez se jobb. Nincs senkim otthon. Semmim... Itt sincs. Miért utazzam?

- Én csak azt mondom...

A tanár legyintett, az előbb hangosan beszélt, most egyszerre dünnyögve szólalt meg, és Kosarasnak nagyon rossz érzése támadt.

– Látta maga a bécsi országútról az esztergomi Bazilikát?

Kosaras nem felelt. „Hát ez mi", gondolta. Egy pillanatra átfutott agyán az a gondolat is, hogy egyszerűen ráförmed Babriánra. De az csak mosolygott kissé eltorzult arccal, s ezt dünnyögte:

– Én láttam. Egy lány guggolt előttem, hátat fordított, mint a kutya, annak válla fölött... az esztergomi kupola.

„Mit akar ezzel?" – gondolta Kosaras.

– Hatvanan guggoltunk ott, egy szakaszvezető parancsolta: le a nadrággal. Akár kell, akár nem. Egy-kettő! Férfiak, nők a tarlón. Szükséget végezni.

Kosaras az asztalt nézte.

– Haha – mondta a tanár –, ez jó magyar tréfa, mi? Az országúton türelmetlen honvédek, barna zubbony, zöld paroli, nádpálca... finom kép, háttér messze a Bazilika. Harangoztak, vasárnap volt, kinek harangoztak akkor vasárnapi misére? Négy kilométerre a guggolóktól. Ki tudott akkor misére menni, amikor mi ott guggoltunk, és beronditottuk a földjüket? Jó kilátás, ugye? Négyszáz évvel az angol klozet és kétezer évvel a keresztényi szemérem feltalálása után. Guggoló szűzek és szakállas vértanúk, ügyvédek és rőföskereskedők. Többek között ez is... amiért nem tudok haza... de sok minden jutott eszembe az éjjel. Hol volt akkor a hercegprímás és mind a püspökök? Talán tömjént lóbáltak, hogy ne érezze senki a mi ürülékünk büdösségét? Ebbe az országba vissza?

Kosaras hallgatott.

– Rosszak az idegeim – mondta egyszerre a tanár –, mi a fenének meséltem én ezt... hiszen mindannyian hússzor annyit, az öcsém... minek jövök ezzel, mi? Nem is erről van szó, de ez is eszembe jutott. Ostobaság. – Körülnézett, tétován végigsimított a homlokán. – Mit is akartam mondani... a hazautazás...

– A fene egye meg – szólt Kosaras –, mit szégyelli magát? Miért ne beszélhetnénk erről is? Kinek a földjét piszkították be maguk?

– Micsoda? A tanár úgy nézett Kosarasra, mint valami őrültre.

– Magáét a hercegprímásét! Az urakét. De akié most lesz a föld, az majd jobban vigyáz, hogy semmiféle csorda be ne rondíthassa, valami szakaszvezető parancsára. Törje ki a nyavalya. Se ügyvédek, se szüzek! Hogy mindannyian emberek maradhassanak. Érti?

A tanár hallgatott. Most Kosaras jött indulatba.

– Ha ezt nem érti, akkor maga meghal! – Az asztalra ütött. – Hiába tud hat nyelvet!

– Álljon meg – mondta a tanár most már egész nyugodtan –, biztosan igaza van ...talán egy távolabbi jövőben én is... de az ember nemcsak logikából áll. A szíve .

Kosaras legyintett.

– Az is lehet okos. Tudja, kit kell szeretni és kit gyűlölni. Ezt a dolgot... hogy okos szíve van... Lenin mondta Gorkijról.

Babrián felnézett. – Na, pacnit ejtettem ezzel a tollal – mondta Kosaras –, jól van, nem írom fel.

– Hat óra – szólt kis hallgatás után Babrián –, Zák még mindig nem jött vissza. Félek, teljesen hiába ment szegény Feldafingba.

– Négykor kelt – felelte Kosaras –, véletlenül fenn voltam. Látta volna, mennyire vigyázott, hogy fel ne ébredjünk. Jó kicsi ember az. Na, kész – nyújtotta az ívet –, tessék, tegye el. Milyen kocsin mennek holnap?

– Sovinsky visz. Nem tudom, mi ütött belé.

Élénkült már a folyosó, jöttek fel az emberek a vacsora szagára a kertből. Először Rufi érkezett haza, majd Mikula, végül a gyerek. Éppen kitálalták a vacsorát, amikor fújtatva befutott Zák is. Zöld német katonaruhában volt, persze rangjelzés nélkül, Schütz Rufi hozta kölcsönbe Hezkel raktárából. A tanárnak is ő szerzett másnapra ruhát. Zák ledobta a sapkát és a zubbonyt, nekiült a levesnek. Senki nem kérdezett tőle semmit, de mindannyian várták, hogy megszólaljon. Zák megkóstolta a levest, aztán letette a kanalat.

– Allachban látták ketten is a felszabadulás után – mondta csillogó szemmel, aztán homlokát ráncolta –, nagy volt akkor a flekk. Istenem, talán csak nem lett azután baja? Zsiguci. Tudják urak, én olyan türelmetlen vagyok most, hogy legszívesebben az ablakon önteném ki a levest! Százfelé vitték az embereket Allachból. Mit csináljak én most?

– Magát mindenesetre felírtam a transzportba – mondta Kosaras.

Zák Ede vállat vont.

– Az Isten tudja... – sóhajtott. – Hanem azt maguk el sem tudják képzelni, mi van abban a Feldafingban. Azt mondják, háromezer ember, villák a dombon... barakkok, a tóparton még csónak is. Három újpestivel beszéltem, szombaton este nagy színielőadás volt, egy zsidó operett, a címét elfelejtettem. Látnák, mi van ott az utakon, kis faasztalokat tesznek ki, rajtuk ezerféle áru, mint nálunk a Rákóczi úton, még több ott az árus, mindenki árul valamit. Dollárt akarsz? Itt és itt. Marhahúst? Az is van. Csak a ruha nagyon kevés, az is német katonai szövet. És a fehérneműről. Mosatni se lehet. A koszt se valami jó. Összeálltak ott öten szabók egy helyen, annyi a munkájuk, csak győzzék. Persze, nem márkáért. De még így is kinevetik őket. Minek az – azt mondják –, úgysem maradunk itt sokáig. Saját bíróságuk is van már, meg valami „religiezer amt", vallási hivatal, az végzi az esketéseket, annyi ott az esküvő, nagy lakodalmak is. Meg is érti az ember, ezek öt évig éltek szegények gettóban és lágerben. Tudják, mit mondanak? Három és fél millió zsidó élt Lengyelországban, most jó, ha kétszázötvenezer van belőlük összesen. Nagy a nősülés, mondtam. Mesélt nekem az egyik újpesti ember egy esetet. Egy illető, már középkorú lengyel, négy hete megnősült. Több tanú eskü alatt vallotta, tudnak arról, hogy a feleségét elégették. Eskü alatt, kérem! Most már másodszor nős, és előkerült az első feleség. Mit gondol efelől a tanár úr? Több ilyen eset is lesz talán, nem? Bizonyára.

A kis emberke reménykedve nézett Babriánra. A tanár látta, hogy mi játszódik le benne, és nagyon megsajnálta.

– Majd én is érdeklődöm holnap, mi van a... fiával.

– Köszönöm – felelte Zák, és lehorgasztotta a fejét. Úgy fájt a szíve, s csak dörzsölgette mellén az inget, nem ilyen választ várt ő, nem is a fiára gondolt e pillanatban, elképzelte az újpesti lakást, a műhelyt és a szobát, a konyha takaréktűzhelyében pattog a tűz, ma jó ebédet főz a felesége, finom halfejek főnek a paprikás lében, a kis szabó kedves étele volt ez, akkor az... kiszól a műhelybe: – Apus, kész az ebéd! Ő bejön. Dörzsölgeti a kezét, csettint: – Látom, finom halat főztél ma, anyuskám,

mi van máma? - Hát elfelejtetted? - mondja az asszony - ma huszonkét éve, már elfelejtetted?...

- Majd elfelejtettem - mondta hangosan Zák.

- Mit, Zák bácsi? - kérdezte Kosaras.

- Nem is tudom - felelte Zák zavarodottan, egyszerre újra ráébredt a kínzó valóságra, olyan sivár lett az egész szoba, az egész világ...

Vacsora után mindenki elment, Mikula valami nőügyben tűnt el, ez a harcsabajszú az Elzával való eset óta egészen kivirult, Rufi természetesen Hezkelhez ment, vitte vissza Zák kölcsönruháit is, a tanár és Kosaras a C II-be indult rádiót hallgatni. - Biztosan lesznek újabb részletek - mondta Kosaras elmenőben a tanárnak.

Zák és Jóska egyedül maradt.

- Kártyázunk? - kérdezte Jóska reménykedve, de Zák csak a fejével intett csendesen nemet, lefeküdt az ágyba, a fiú motoszkált még, aztán egyszerre csak odaült Zák ágya szélére.

- Fáradt? - kérdezte. Zák bólintott.

- A papám is fáradt volt este - mondta kis szünet után Makkos Jóska.

Zák csendesen feküdt.

- Nyolckor bejött az üzletből, megettük a vacsorát, és ő csak úgy ledőlt a díványra. Fáj a fejem, ezt mondta, mert vacsorakor mindig veszekedés volt grószmama és anya között. Az én mamám egyszer egy évig nem lakott otthon, azóta papa anyja, ha veszekedés volt valamin, mindig csak mondta a Kalmár nevezetűt.

- Ki volt az a Kalmár? - kérdezte Zák.

- Egy liszkai vaskereskedő. Özvegyember. Papa egyszer megütötte őt, nem tudom, miért. Becsüld meg magad, mondta nagyanya mindig mamának, mit gondolsz, kicsoda az én fiam? Az anyánk az nekünk mostoha volt, de kitűnő jó asszony. Sokat panaszkodott énnekem grószmamára. Simogatta a fejem, egyszer sírt is. Mit gondol maga, Zák úr, efelől?

- Hát - mondta Zák -, nehéz ezt megítélni.

- Mink Liszkán gazdagok voltunk, Makkos-cég! Biztos hallott róla maga is. Mama anyja meg ott lakott egy kis házban

Lusztigéknál, ott is kosztolt, mink fizettünk érte. Becsüld meg ezt a jó bolond embert, ezt mondta grószmama, papa anyja, mit gondolsz te, ki az én fiam? Amikor ezt mondta, akkor már kezdett apám feje fájni, a mama meg átment a másik szobába, akkor már kellett nekem papa homlokát masszírozni. – Te vagy a legjobb olaszliszkai masszírozó – mondta ő mindig. A vagonban, Ósvic felé grószmama már csak szipákolt, egymás mellett feküdtek mama anyjával, és ő nem veszekedett mamával sem, csak pislogott. Ott volt a Kalmár nevezetű is, de az nem velünk, hanem a sarokban az egyik fiával. Az megőrült kiszállás előtt. Masszírozzam a maga fejét, Zák úr?

– Masszírozd – mondta Zák. A gyerek felállt, és nyomogatni kezdte Zák Ede halántékát.

– Jó? – kérdezte.

– Múlik már – felelte Zák. – Pompás. Te vagy a legjobb grauingi masszírozó.

– Akarna mesélni? – kérdezte Jóska.

– Hogyhogy mesélni? Nem vagy te kisgyerek.

– Így ért maga a fiatalokhoz, Zák úr? – mondta a gyerek. – Haha! Tán maga is azt hiszi, hogy tündérmesét akarok én?

– Ne szemtelenkedj. Hát mit akarsz?

– Hogy volt az Udvarhelyen a lányokkal? Erről maga keveset beszél. Csak volt tán ott magának valami szeretője?

– Meg vagy te őrülve? – szólt Zák.

– Bajban vagyok – mondta kisvártatva Jóska –, magának elárulom.

Hallgatott.

– No, mi a baj? – kérdezte Zák – nagy ló!

– De nem mondja el senkinek?

– Nem mondom.

A gyerek várt.

– Nem csúfol? Úgy legyen meg a maga fia?

– Úgy!

A gyerek hallgatott egy kicsit.

– Tetszik nekem egy lány – mondta végül.

– Az nem olyan nagy baj – felelte Zák. – Hogy hívják?

– Hát... – mondta a gyerek –, de ez fontos?

– Fontos!

A gyerek nézte Zákot, nem gúnyolódik-e.

– Elzának hívják – szólt végül.

– Hűha – mondta nyugtalanul Zák –, ez már baj! Erről a gondolatról jobb, ha leteszel. Hány éves vagy te?

– Az nem tartozik ide. Maga megesküdött.

– Meg – felelte megfélemlítve Zák –, hát hozd elő. Mi a terved?

– Minek ide terv? – mondta Jóska. – Hívtam őt moziba, Münchenbe. A „Halállágereket" játsszák a Dachauerstrassén.

– Na és?

– Csak nevetett. Azt mondja, éppen egy gyerekkel!

– Hm – köszörülte torkát aggodalmasan Zák –, mit kell ilyenkor tenni?

– Azt hittem, maga tudja, Zák úr.

Zák a homlokát ráncolta:

– Azt, remélem, nem mondtad neki, hogy tetszik neked?

– Nem. Azt szégyelltem.

– Rossz dolog ez! – mondta Zák, s merőn nézte a gyereket.

– A Mikula azt tanácsolta, adjak neki előbb konzervet.

Zák elkomorodott.

– Te gyerek, ezt verd ki a fejedből.

– A Mikula azt is ajánlotta, kérjem meg a kezét! Meg hogy próbáljak birkózni vele! Szóval ez a vörösbajszú kinevetett engem.

– Úgy kell neked, ha te egy Mikulától kérsz tanácsot.

– Azt mondta, ő ért a nőkhöz. – A gyerek elfintorította az orrát. – Lüke alak.

– A te bizalmasod.

– Kinevetett. Maga nem nevet?

– Én nem. Nézz ide, te ló, nekem is van fiam.

– Miért vagyok én ló?

– Kártyázzunk – mondta Zák. – Abba kell hagyni és slussz. Azt hittem, több eszed van, az a nő... az egész dolognak... mit szólna hozzá boldogult apád, ha élne? Erre nem gondoltál?

A gyerek hallgatott.

– Ne nyúzzon – mondta végül. – Azt akarja, hogy sírjak?

– Hozd a kártyát – parancsolta Zák.

– De nem gúnyol.

– Olyan leszek, mint a sír. Ki oszt?

– Maga.

Kártyázni kezdtek, lefekvésig játszottak, a gyerek lassan felvidámult, Zák azonban még a szokottnál is szórakozottabb volt egész este.

Másnap Babrián kora hajnalban kelt fel, gondosan megborotválkozott a mosdóban, felöltötte a zöldes német kölcsönruhát meg a saját új bakancsait, melyet ideérkezésük napján cserélt a csizmáért. Hét óra előtt néhány perccel ott állt már az A-épület főbejáratánál Meislerrel együtt. Negyedórai várakozás után egy kis Opel-Olympia kocsi állt meg előttük, dr. Sovinsky vezette, fiatal német nő ült mellette. Beszálltak.

– A barátnője – mondta a mindenről értesült Meisler –, elhozta kocsikázni.

Vagy száz métert kanyarogtak a szanatórium útjain, benzint vettek fel, aztán a kocsi kigördült a rácsos kapun, az őrszem egy széken szunyókált, az utat kétoldalt fák szegélyezték, Babrián mélyet lélegzett, a fanyar benzinszagot érezte s a nyitott ablakon keresztül a friss reggeli levegőt, milyen más volt minden most, mint ideérkezésükkor, Babrián azóta sem járt a kapun kívül. Az út néptelen volt, vasúti aluljárón haladtak keresztül, fölöttük tolatómozdony pöfögött a síneken, teherkocsikban magasra rakott fatörzsek, könnyű pára reszketett, a nap már megtett egy kis darabot az égen. Balra, az állomás felé sínek és váltók tömkelege – mintha Monornál járnánk – gondolta a tanár, és most egy pillanatra megérezte a megnyert szabadság végtelenségét –, úgy ülünk itt, mint valami... emberek – gondolta.

A kocsi rohant a beton országúton, nem egész húsz perc alatt beértek Münchenbe.

Édeskés hullabűz. A reggel melegszik, a Hauptbahnhof előtt romsivatag, a tér egy félig lebombázott épületén tábla: „Áruház", s egy nyíl a pince felé mutat. Ott árusítanak. A távolból az épen maradt Frauenkirche kettős tornya látszik a romok fölött, gyűrött egyenruhás német katonák dolgoznak egy háznál, mellettük amerikai katona cigarettázik, lányok sétálnak arra színes nyári ruhában, elfordítják fejüket, azt már csak a tanár gondolja hozzá, persze hogy mintha keserű lenne ezeknek a romot takarító katonáknak az arca – milyen gyűrötték most és piszkosak, gondolja, és nagyon lenézi saját magát, mert semmi elégtételt nem tud most érezni, „lehetetlen ember vagyok én", gondolja fáradtan, igaza van ennek a Kosarasnak azzal az...

„okos szívvel", hm. Felmerül előtte a kép: a Zöldfa-vendéglő 1942-ben. Társasággal ül, valami fordítási munka megbeszélése végett kellett bejönnie. A zsebében három pengő húsz. Belép három német repülőtiszt, a cigány tusst húz, többen éljeneznek, a hajlongó főpincér a legjobb asztalhoz vezeti őket. Szúrós szeműek, fiatalok és falánkak, egyikük nyaka vörösre hízott. A magyar vendégek közül sokan elégedett mosollyal nézik étvágyukat, poharat emelnek feléjük. A cigánynál egy fekete bajszú, középkorú férfi, titkár a belügyminisztériumban, a „Wir fahren gegen Engelland"-ot rendeli meg. A titkárnak is szúrós a tekintete, mint a németeknek. Sokan szolgai módon tüstént felállnak, az ő szívét összeszorítja valami kéz – most ő... felálljon? Szerencsére a német tisztek nem állnak fel, s ez megmentette őt is. Pfuj. Mennyivel tisztább és természetesebb volt Kosaras számára az egész világ. Az ember egyszerűen nem megy el a Zöldfába, nem keveredik egy ilyen, hm... polgári (vagy micsoda?) társaságba. Ő még tíz percet várt, akkor fizetett. – Egy kispörkölt volt és egy pohár sör, kettőhatvan. – Mennem kell már – mondta ő, s micsoda félszeg is volt, amikor felállt, és ment a kijárat felé, és azt gondolta, most mindenki őt nézi. Miért éppen őt? És elképzelte a társaságát: – Ez a Babrián, miért ment el? – Pontosan érezte, hogy ezt kérdezi valaki, amint ő megy az ajtó felé. Ketten vállat vonnak: – Zsidó – mondja a kopasz Lehoczky, és lebiggyeszti a száját, a többiek hallgatnak.

Ez itt már Schwabing, a kabarék és festők hajdani negyede, a „Zöld Henrik"-ben milyen is volt Schwabing az októberi sör ünnepén? A Freimann-kaszárnya mellett futnak el, ott most lengyelek laknak, a legnagyobb lengyel tábor, most az autó letér, nyílegyenes széles betonúton rohannak már, ez a München–Nürnberg Autobahn, legalább nyolc méter széles egy-egy sávja, három kocsi kényelmesen futhat egymás mellett, két ilyen sima betonsáv van, egyik a velük egy irányban haladó járművek részére, a másik a szemben jövőknek, a két sávot széles gyepágy választja el egymástól. Emelkedés, keresztezés sehol, falut, várost messze elkerülnek, hogy semmi ne akadályozza a rohanást. A Harmadik Birodalomnak e legnagyobb észak–déli hadiútjához képest milyen szánalmas mondjuk a Via Appia... az egész történelem .. egy római hadiút. Az akkumulált emberi

munkának, a mérnöki szaktudásnak és találékonyságnak, a mechanikának és statikának, a vegytannak és a geológiának, az évezredes emberi tapasztalatoknak micsoda irdatlan mennyisége hever ebben a műben. Száz- és százezer szorgalmas szakmunkás görnyedése, kubikoló férfiak vére és verejtéke, hibátlan számítások ezrei, betonkeverők, útdöngölők, óriási baggerek, ásók, kapák, csákányok, térképek, teodolitok, logarlécek, háromszögelők, szintezők, a keresztezések áthidalásánál pompás vasszerkezetek, szegecselők százai, hegesztők, olvasztárok, öntők, üzemi kovácsok, daruk, kéziemelők, állványozások, kőművesek, sziklarobbantók, fúrók, revolverkalapácsok, benzinlámpák, oxigénpalackok, keszonok, búvárok, s az Organisation Todt, a birodalmi közmunkaszervezet légiónyi embere, ásóval a vállán, vidáman, háborítatlanul énekelve teljes hat esztendőn át Európa kellős közepén a háborús készülődés dalait. Tudomány a barbárság szolgálatában...

Háromnegyedórai rohanás után egy jelzőtáblánál letértek, vagy két kilométert az autóút mellett futottak még, mert az építők arra is vigyáztak, hogy a letérő kocsik hegyes szögben fussanak, egy kanyarodónál aztán fölöttük eltűnt az autóút, s ők egy hídon keresztül beérkeztek W. városkájába.

A bajor Duna ott folyt valahol északon, legfeljebb húsz kilométer távolságra, a síkság közepén, a háromezer lakost számláló városkát apró erdők övezték észak és dél felől, patakocska osztotta két részre. Ez a patakocska és az erdő elegendő volt ahhoz, hogy a helységet fürdővárosnak nevezzék lakói, a wörishofeni eredeti épület mintájára itt is volt egy helybeli „Kneippianum", ahol Kneipp atya híres hidegvízkúráját, a hajnali harmatos fűvön való mezítlábjárást, a naponta kétszeri hideg fürdőt és a növényi kosztot alkalmazták egy sereg betegségnél: az érrendszer és a szív zavarainál, májpanaszoknál, a vérképző és emésztő szervek megbetegedésénél, ideges zavaroknál, állítólag egész jó eredménnyel, különösen ami azt a körülményt illeti, hogy gyógyult beteg szedhette sátorfáját, s a következő idényben nézhetett más fürdőhely után, itt szerzett reumájának kigyógyítása céljából.

Dr. Sovinsky a kocsival a Kneippianum műmárvány épülete előtt állt meg, a német lány ott maradt az autóban, a három férfi belépett a kapun. A nagy előcsarnok közepén, egy bedu-

gult szökőkút víztelen márványmedencéje fölött, ott magasodott a tagbaszakadt Kneipp atya márványszobra. Az ismeretlen szobrász az atya arcát valamely okból kissé duzzogónak faragta meg. A sértődött arcú szobor e pillanatban, 1945. augusztus 8-án, szerdán délelőtt 9 órakor szinte aktuálisnak hatott, mint egy német nemzeti jelkép, valami sarokba parancsolt isten, akinek tanítására fütyül az elvetemedett világ.

A műmárvánnyal burkolt lépcsőn amerikai tisztek és katonák jöttek-mentek, nagy részük vöröskeresztes jelvényt viselt. Egy néger őrmester is jött lefelé, iratokkal kezében. Fenn, az első emeleti tágas előcsarnokból három ajtó nyílt, azok előtt három íróasztalnál három katona unatkozott, a jobb oldali katona néger volt; cigarettáztak, gumit rágtak, vakargatták a fejüket, az egyik valami gombokat pöckölt nagy izgalommal az íróasztalán. Rajtuk kívül egy lelket sem láttak itt. A néger mögött, az ajtón, egy kissé ferdén lógó tábla: „Transporting Office", innen éppen kilépett egy másik néger katona olajos overálban. A középső ajtón a felírás: „Commander", a bal oldali ajtón ez állt: „111. Med. Coll. Co", nyilvánvaló, ez éppen az ő esetük.

– Wait! – mondta a gombpöckölő katona – sit down! – és pöckölte tovább a gombot.

– Kissé korán érkeztünk! – szólt Sovinsky kórházigazgató, s tekintélyének megóvása céljából leült. Meisler odaállt az íróasztalhoz, és nézte a gombpöckölőt.

– Nálunk – szólt oda Babriánnak – kinevetnék ezt a pancsert!

– Az nálatok van! – felelte az amerikai katona magyarul – hát ti nem a kupleráj ügyében jöttetek?

– Micsoda kupleráj? – kérdezte megrökönyödve Meisler.

– Akkor viszont mit akartok itt? – kérdezte a katona.

A tanár megmondta. A katona megvakarta a fejét:

– Korán van. A capt'n nincs benn, várni kell!

– Szerencse, hogy magyar vagy! – mondta Meisler.

– No sir! My name is John T. Balog, private first class, apám volt magyar, Győrből. Ötéves voltam, mikor jöttünk USA-ba. – A katona kissé idegenszerű kiejtéssel beszélt magyarul, az a- és o-hangzókat elnyújtva.

– Cigarett? – kérdezte.

A tanár és Meisler rágyújtott.

Sovinsky sértődött arccal ült, őt nem vonták be az idegen nyelvű társalgásba, arckifejezése e pillanatban nagyon emlékeztetett a lenti előcsarnokban duzzogó Kneipp atyáéra. A jobb oldali ajtón két néger nézett ki, az egyik tiszt volt, kapitányi rangban, valamit mondott az asztalnál ülő fekete katonának, az odaült az írógéphez, és kopogni kezdett. Majd kinyitotta a háta mögött levő nagy ablakot, s lekiáltott a Kneippianum kertjébe. A nyitott ablakon motorzörgés zaja jött be, a kíváncsi Meisler odasétált és lenézett. A nagy térségen vagy húsz óriási teherautó állt, körülöttük néhány néger, távolabb egy tucat vöröskeresztes szállítókocsi, az amerikaiak eredetileg harctéri sebesültszállításnál alkalmazták, tíz ember fért egybe-egybe.

– Van itt kocsi elég! – mondta Meisler – mindannyian hazamehetnénk velük.

– Hányan vagytok magyarok? – kérdezte John T. Balog.

A tanár megmondta.

– Győri nincs köztetek?

Babrián elővette a listát, az amerikaival együtt nézte végig. John T. Balog persze nem talált ismerőst.

Az előcsarnokba most tétován három sötét ruhás férfi jött be, kissé lihegtek még a lépcsőtől.

– Itt vannak – mondta John T. Balog pfc. vigyorogva – a nyilvánosházzal!

A két íróasztalnál ülő két fehér amerikai katona összenézett és vigyorgott. A négerrel nem nézett össze senki, az csak magának vigyorgott. Senki nem szólt egy szót sem. A három sötét ruhás férfi lassan, kissé hajlongva a középső íróasztalhoz ment. Ott megálltak, a küldöttség vezetője megigazította csíptetőjét, és megköszörülte torkát. Mindhárom jövevénynek német divat szerint egészen rövidre vágott haja volt, fejük tetején kis választék. A jobb oldali kövér férfi tarka zsebkendővel törülgette homlokát, a csíptetős szigorú pillantására eltette a zsebkendőt. A bal oldali férfi magas állógallért viselt, mint Hjalmar Schacht és fekete hosszú kabátjához csíkos nadrágot. A csíptetős összeütötte a lábát, meghajolt, s rendkívül komoly arccal mondott valamit a középső íróasztalnál ülő katonának, az bólintott, és a padra mutatott. A tarka zsebkendős kövér megadóan sóhajtott, a csíptetős megint nagyon szigorúan nézett. A Schacht-

galléros csak állt. Végül a csíptetős meghajtotta magát, odament a padhoz, zsebkendőjével gondosan leporolta, leült, igen egyenes derékkal ült, jobbján a kövér, balján a Schacht-galléros. Szótlanul, mereven, és igen komoly arccal ültek.

– Városiak! – mondta John T. Balog pfc. – az a középső a polgármesterük. Itteni president a Christlich Soziale Unionnál.

– Micsoda nyilvánosház? – firtatta Meisler, akinek az egész dologból csupán ez ragadta meg figyelmét.

A Schacht-galléros férfi most hirtelen felállt, lassú, méltóságteljes léptekkel odasétált a jobb oldali ajtóhoz, mindenki nézte, mit akar. A Schacht-galléros előbb jobbra, majd balra hajtott fejjel figyelmesen szemügyre vette a táblát: „Transporting Office", rosszallón csóválta a fejét, aztán egyenesre igazította. Elővette zsebkendőjét, megtörölte a kezét, a zsebkendőt összehajtotta és eltette, visszament a padhoz, és leült egyenes derékkal.

– Ugyanis kissé ferdén lógott – mondta magyarázón. A csíptetős helyeslően bólintott. A Schacht-galléros városi pénzügyi tanácsnok, a Liberal-Demokratische Partei helyi Presidentje nyugtázta a helyeslő bólintást. A kövér az valami tanácsnok volt, az SPD helyi vezetője, régi szociáldemokrata, csak hallgatott és szuszogott.

– Ezek régi demokraták! – mondta John T. Balog pfc. – annyi baj van velük, mint a fene. Naponta öt hosszú rendeletet hoznak ide jóváhagyás végett.

– A nyilvánosház! – mondta makacsul Meisler.

– Egy gombócevő találta ki! – mondta a katona mérgesen. – A District tiszta butaságból jóváhagyta. Ez a legelső időben volt. Egy bolond colonel. Az nem ismerte a németeket. Neki már könnyű, ő már hazament azóta. Mi meg itt ülünk a pácban. A múltkor itt járt egy öreg nő a Catholic Welfare-től. Fenyegetőzött, hogy megíratja a *Herald*ben.

A csíptetős férfi láthatatlan porszemeket szedett le a nadrágjáról. Dr. Sovinsky újságot olvasott, türelmetlenül dobolt a lábával.

– Nem is mi csináltuk! – mondta John T. Balog – son of a bitch! Május 15-én jöttünk ide, akkor már megvolt. Mielőttünk bepöfögött ide a 285-ös Transporting Office, a négerek... a coloured gentlemenekkel, hatvan kocsival, kétszázan voltak,

ezek a németek... ez a Christlich Soziale... izé, nagyon megijedtek. Jött ide egy küldöttség fekete ruhában, a commanderhez, azt is ez a csíptetős vezette, hogy ők nagyon féltik a lányaikat. Haha, sok féltenivalót hagytak rajtuk a nazik! Blody germans! A parancsnok mondta, legyenek nyugodtak. De ők nem voltak. Addig jártak ide, míg az akkori colonel – he was a little crazy – áruházi reklámfőnök, tréfából beleegyezett. Akkor ők gyorsan megcsinálták ezt a „Night Club"-ot, Kriegs-puff vagy hogy a fenének hívják őket.

– Az nem is rossz! – mondta Meisler.

– Please! – szólt megvetően John T. Balog. – Összeszedtek vagy hat nőt, micsoda savanyú, nagyorrú lotyadékokat. Összegyűjtöttek mindenféle bútorokat, mindenki adott hozzá, mint valami Winterhilféhez, ezek a... Aktiont csináltak érte, így mondják. Berendezték egy házban, ott valami náci lakott azelőtt, egy mészárosmester. Ki is tették a táblát: „Night Club, only for american soldiers! No entrance for german civilians!" Na. Egy városházi írnok lett a vezető, olyan magas galléros, mint az ott, ni. Mert tudott angolul. Mr. Fichte. Az közvetíti a dolgot, azt mondják, volt eset, hogy az ágyban is tolmácsolt, hehe! Odavezeti még az ágyhoz is a vendéget, please sir, azt mondja, akkor elmegy. Night Club!

– Na és? – kérdezte Meisler – civilek tényleg nem mehetnek?

John T. Balog furcsállva nézett rá.

– Mi szükség van arra? – kérdezte. – Ha a négerek se mennek, minek mennének? Találnak ők!

– Most mit akarnak? – kérdezte Babrián nevetve.

– Minden héten itt vannak ezek, ezzel a rühes polgármesterrel. Mert minden szombat este beverik a kupleráj ablakát. Valami „Edelweiss" csinálja, azt mondják. Nácitüntetés! – mondják ők, és kérik, hogy a tetteseket mi nyomozzuk ki. Egy fenét! – Micsoda hülye ügy ez – mondta a commander is, már rögtön be akarta záratni azt a házat, amint átvette itt a parancsnokságot. – De azt nem lehet – mondják ők –, mert az a nácielemeket erősítené! Presztízs, mondják. De most az hiszem, vége. Elegünk volt belőle. Nevetséges.

Nyílt a középső ajtó, kidugta rajta a fejét egy őrnagy. Meglátta a három németet, és tüstént nagyon vörös lett. Azok nyomban felálltak, és tisztelettel hajlongva lépdelni kezdtek a

commander felé, minden harmadik lépésnél mélyen meghajoltak.

– Mi az? – kérdezte a parancsnok.

– A városi tanács nevében azzal a tisztelettel... – kezdte a csíptetős.

– Röviden! – mondta az őrnagy.

– ...A demokratikus német helyi tényezők... – A csíptetős megállt. – Talán benn méltóztatna – a szoba felé intett, megigazította csíptetőjét – meghallgatni. Diszkrét ügy.

– Milyen ügy? – kérdezte a parancsnok.

– A „Night Club" – suttogta a polgármester.

– A kupleráj ügyében nem tárgyalok! – ordította az őrnagy – azt a mai nappal feloszlatom!

– A náci elemek...

– Shut up! – mondta az őrnagy, és becsapta maga után az ajtót.

A három idős úr lehorgasztott fővel állt. A Schacht-galléros megigazította nyakkendőjét. Tisztelettel meghajoltak a csukott ajtó felé, krákogtak, méltósággal felegyenesedtek, aztán eltávoztak. A kövér szociáldemokrata az ajtóból még bánatosan visszanézett. Amint becsukódott mögöttük az ajtó, a két fehér és a néger hahotázni kezdett. Sőt! A két fehér egyenesen összenevetett a négerrel, ez óriási szó!

– És mi? – kérdezte dr. Sovinsky – a kapitány még nincs itt?

John T. Balog rázta a fejét. A kapitány azonban mintegy végszóra – háromnegyed tíz volt – éppen megérkezett, és Balog közbenjárására hajlandónak mutatkozott nyomban fogadni őket. Dr. Sovinskyt már ismerte, a kórházigazgató bemutatta. Babriánt és Meislert. Balog pfc. pártolón vigyorgott. Sovinsky mondott néhány szót, aztán Babrián előadta jövetelük célját.

– Sajnálom – mondta kis töprengés után a kapitány –, ezt az ügyet hm... tulajdonképpen a Hetedik Hadsereg Főhadiszállásán intézik. Ott mit szólnak hozzá? Voltak már Tölzben?

– Igen. Ott azt mondják, a transzportokhoz csupán táborokból csatlakozhatnak. Olyanok, akik egészségesnek tekinthetők.

– De önök szanatóriumban vannak.

– Haza akarnak menni! – szólt közbe ellentmondást nem tűrően John T. Balog.

– Te ügyvéd vagy? – kérdezte a kapitány.

Balog vállat vont.

– Később lesz kényelmesebb transzport! Esetleg kórházvonat – mondta a kapitány. – Akkor akár ágyban is utazhatnak.

– Nem kell kórházvonat! – legyintett ingerülten Babrián – ezek egészségesek már... elhurcolt emberek, távol a hazájuktól. Ez a bürokrácia... és a honvágy...

– Engem is gyötör mind a kettő – a kapitány Babrián vállára tette a kezét, és a tanár látta, már hiába is beszél. A kapitány felállt. – Még egyszer: nem tartozik a mi hatáskörünkbe! Itt nincs külön engedély! Hiába ordít, sír! Rövidesen új transzportok indulnak. E pillanatban négy millió Displaced Person van az amerikai zónában. Azt hiszi, mi nem szeretnénk szabadulni maguktól? Good bye.

– Sajnálom – mondta odakünn John T. Balog –, látjátok, nem megy.

– Egye meg a fene! – szólt Meisler – micsoda hivatal ez? Megyünk az UNRRA-hoz, Münchenbe vagy a Magyar Vöröskereszthez, ott okosabbak! Hát ez lehetetlenség! Kell nekem itt kórházvonat? Engedjenek hazamenni! Én Borból jöttem, gyalog!

– Próba szerencse – mondta Balog. Elbúcsúztak tőle. Kívül voltak már az ajtón, amikor utánuk futott.

– Győrben nézzetek ki! – mondta, és kezükbe nyomott egy-egy csomag Lucky Strike-ot. – Isten veletek!

– Győrben okvetlen – mondta Meisler, és elgondolkodva szagolta a kapott cigarettákat, amint mentek le a lépcsőn. Kneipp atya szobra a száraz szökőkút fölött fejcsóválva nézett utánuk. Vagy csupán dr. Sovinskynak tűnt így!

– Micsoda emberek egy Kneippianumban! – gondolta Sovinsky, s a szobor helyett (úgy érezte: szinte annak megbízásából!) most ő csóválta meg a fejét.

– Meine Herren! – mondta odakünn – nekem még egy kis hivatalos dolgom van. – Órájára nézett. – Most tíz óra, mondjuk fél egykor ide visszajövök önökért. Helyes? Nézzék meg addig a várost.

Beszállt a kocsiba, s a csinos német nő társaságában bocsánatkérő mosollyal elhajtatott. Meisler káromkodott. Babrián vállat vont, aztán kényszerből városnézőbe indultak. Egy darabig lődörögtek a sétányon, kis utcákat jártak, melyeket két-

oldalt ó-német stílusú emeletes házacskák szegélyeztek, két barokk kutat láttak, egy kései gótikus templomot, melynek oltárképe Dürertől származott, végül bementek egy vendéglőbe. Itt két asztalnál pipázó, idősebb németek skatot játszottak. Ők sört rendeltek, sör azonban nem volt. Egy molke nevű, kazeinből készült, undorítóan édeskés, sárga italt raktak eléjük a pincérlány semmi mással nem szolgálhatott. Meisler kibontotta csomagját, abban vajas kenyér volt sajttal, kisimította a papírt, s kínálta Babriánt.

Egy öreg német letette a kártyát, szemüvege fölött nézte a grauingi fehér kenyeret, megbökte szomszédját. Már a másik asztaltól is Babriánékat nézték kimeredt szemmel, összesen nyolc idősebb német. Nagy csend volt a kocsmában.

– Was? – kérdezte az egyik – szóltál valamit?

– Semmit – mondta a másik.

Újabb csönd.

– Essen ki a szemetek! – mondta Meisler, és beleharapott a kenyérbe. Nyolc szempár követte a kenyér útját Meisler szájáig.

– Micsoda kenyér! – mondta valaki, és nagyot nyelt.

Babrián lassan, undorodva evett. Feszengett a helyén.

– Külföldiek! – szólt egy hang – ezeknek van most.

Egy kopasz odasúgta a szomszédjának:

– A mi zsírunkon!

Meisler odanézett.

– Pszt! – mondta a szomszéd – ki jön?

A csend megtört, most vagy hatan kezdtek egyszerre lármázni, folytatódott a játék, kijátszáskor öklüket a kártyával jól az asztalhoz verték, dühükben vörös arccal kiáltozták egyes kártyák nevét, egy sovány, ősz bajszú emberke azonban még mindig nem tudta levenni szemét a kenyérről.

– Ezek most egy kanál vízben megfojtanának bennünket! – mondta Meisler.

– Fizessünk! – felelte a tanár. Meisler gondosan összecsomagolta a maradékot, fizettek és kimentek. Nyolc szempár tűzött a hátukra, s abban a pillanatban, amint kiléptek az ajtón – ezt érezték – odabenn újra nagy csend lett.

A sétány egy padján három féllábú, katonaruhás fiú üldögélt, a nőket bámulták, szemük ugyanolyan mohó volt, mint odabenn a kocsmában az öregeké. A színes nyári ruhába öltözött

nők komoly arccal odapillantottak a padon ülő három fiúra, aztán tovább libbentek. Üdülő amerikai katonák sétáltak cigarettázva, két lány rájuk vihogott, az amerikaiak szakértő tekintettel szemügyre vették őket és továbbmentek. Delet harangoztak, ideje volt, hogy újra a Kneippianum felé vegyék útjukat, egy kis utcán mentek keresztül, a tanár egyszerre csak megállt.

– Ez az a ház! – mondta.

– Micsoda ház?

A tanár a kapura mutatott, ott volt a felírás: „Night Club." A kapu fölött pedig ez állt német vendégszeretettel: „Welcome!" Isten hozott! Hanem a kapu össze volt rondítva mindenféle piszokkal, a falra kátrányfestékkel ezt festették: „Juda verrecke!", az ablakok bedeszkázva, éppenséggel nem volt valami hívogató külsejű intézmény. Meisler ennek ellenére odament, s lenyomta a kilincset, persze zárva volt.

– Marhaság! – mondta a tanár – mit akar?

Meisler vállat vont.

– Semmit! – szólt végül csendesen – csak úgy...

Fél egykor ott álltak a Kneippianum előtt, öt perc múlva megérkezett az Opel-Olympiával dr. Sovinsky, éppen három óra volt, amikor a grauingi egészségügyi telep nagy kapuján behajtottak. A szobákban mindenki aludt még. Babrián ledobta magáról a német katonaruhát, s végighevert az ágyon.

– Nos? – kérdezte súgva Kosaras, neki volt egyedül nyitva a szeme.

A tanár kézmozdulattal mutatta, hogy semmi eredmény, Kosaras elkomorodott. Odakünn szépen sütött a nap, az ablak előtt darazsak zömmögtek, a Rufi ágya melletti ablak deszkáján három köcsög tej állt, Schütz legújabb szenvedélye az aludttejivás volt, valahol azt hallotta, hogy az a legjobb gyógyszer.

Felébredt Zák is, az is kérdő pillantást vetett Babriánra, majd felült Rufi és már Makkos Jóska is hangosan ásítozott. Mikula ágya üres volt, ő valahol Kocsiséknál ultizott.

– Semmi! – mondta akkor Babrián. – Sajnos, hiába mentünk, semmi eredmény! Eltekintve egy doboz cigarettától. Azt mondják, lesz jobb transzport.

– Legalább utaztak – mondta Rufi –, urak voltak. Egy alelnöknek ismerni kell a világot!

Szeretettel és büszkén nézett a tanárra. Babrián megválasztását, melyhez egyébként messzemenő terveket és vérmes reményeket fűzött, Schütz Rafael az egész szoba dicsőségének érezte.

– Levelet kaptam! – mondta akkor nagyon büszkén a tanárnak Makkos Jóska.

Ez bizony nagy hír volt.

– Kitől? – kérdezte a tanár, és nagyot nyelt – talán... – habozott kimondani.

– Amerikából! – mondta Makkos Jóska – a bácsikámtól. Mama... édesanya bátyjától, Henry Krausztól.

– Bizony – mondta Zák –, nagy újság! Most már talán nem vagyunk úgy elzárva. Most már talán... – nem folytatta.

– Küld csomagot meg dollárt! – Jóska felállt az ágyon, és úgy beszélt.

– Fogadja szerencsekívánataimat, tisztelt Makkos úr! – szólt a tanár – ez nagy szerencse!

– Nagy! – helyeselt Zák. – Csikágóban lakik, a listán látta Jóska nevét, látják, ezek a listák... mégis.

– Ez semmi! – kiáltotta a gyerek, és ugrált az ágyon – a bácsikám fia katona! Itt van... – böngészni kezdte a levélben.

– Stuttgartban! – egészítette ki Zák – az ilyen véletlen máskor is...

– Joe Krauss cpl, Stuttgart APO 713 – olvasta a gyerek. – Már írtam is neki, hujjuj, az idejön egy nagy dzsipen, és jól hasba rúgja majd...

– Kit? – nevetett a tanár. – Máris bosszúra gondolsz? Kit rúg hasba?

– Nem is tudom! – felelte a gyerek – bánom is én, ne rúgjon senkit hasba, még ezt a Makowiakot se! Adjon nekem egy vízhatlan amerikai karórát.

– Nagy ember vagy! – mondta a tanár – hát még mi történt?

– Semmi! – felelte Kosaras – komité-ülés ma délután ötkor. Nadrágokról van szó meg a csomagokról.

– Nagy öröm! – mondta a tanár savanyúan – ebbe jól belelöktek maguk engem!

Kosaras nevetett. A gyerek lázasan öltözködni kezdett, a tanár megcsavarta a hangszóró gombját, gramofonlemezeket játszottak, házi közvetítés, felcsendült az unalomig ismert dal: „In Berlin, in Berlin, Dort ist schön und..."

Kosaras is felöltözött, és elment, Vera Modiccsal és Plohotnyukkal volt találkozója az erdei padon, már együtt olvasták a *Foma Gorgyejevet*, hárman összehajolva, sokszor Vera olvasott fel szlovén hangsúllyal, az öreg Plohotnyuk egy darabig hallgatta, aztán kivette kezéből a könyvet, és ő maga olvasta újra, lassan és minden szót külön hangsúlyozva. Aztán a két fiatalra nézett.

– Így! – mondta elégedetten, és visszaadta a könyvet – ti tán azt hiszitek, hogy ennek a Jákovnak a fia majd valódi forradalmárrá lesz? Szó sincs róla! Ez csak egy liberális kereskedő, talán kadett vagy mi a szösz. Majd meglátjuk! Bízzuk csak erre az Alekszej Makszimovicsra, majd ő jól helybenhagyja ezt a rókafit.

Néha, amikor a felolvasás sora Kosarasra esett, s a fiatalember érezte, hogy az odahajló Vera haja arcához ér, s érezte, hogy a lány lélegzete is egyszerre elnehezül, hangja elakadt, s a vér is arcába futott. Az öreg Plohutnyuk ilyenkor rendkívül diplomatikusan, sőt atyai tapintattal viselkedett. Nem hunyorgatott huncutul, nem célozgatott, arcán egy cseppet sem látszott: „tudom, amit tudok". Ó nem. A könyvet sem vette ki Kosaras kezéből.

– Nézd csak meg jobban! – szólt igen komolyan – nem olyan nehéz az! – Ha Kosaras még mindig nem boldogult, oldalba bökte Verát: – Segíts már neki, elvégre te szláv vagy!

Vera jelenléte megkönnyítette az olvasást, Ariadneként gyakran gombolyagot adott kezükbe az orosz, német és magyar idiotizmusok nyelvi útvesztőiben való tájékozódáshoz, tolmácsolt, amikor a két férfi nem találta meg a megvilágosító közös szót orosz, német vagy magyar nyelven. Ilyenkor Vera szlovénül mondta meg.

Néha a két fiatal úgy hajolt össze, mintha megfeledkezett volna Plohotnyuk jelenlétéről. Az öreg oldalról szemügyre vette őket – formás lány – gondolta, és halkan sóhajtott.

Babrián tanár ment el most előttük, odaköszönt Kosarasnak; nem tudott a szobában megmaradni, a komité összeülése előtt járni akart egyet, a délelőtti utazás fáradtságát már egyáltalán nem érezte.

– Fekete haja – mondta Vera –, mint egy igazi szerbnek.

Neked ez szobatárs? Minek mindig ilyen rosszkedvű? Csinos ember.

– Tanár – felelte Kosaras –, hat nyelven tud. Nem rosszkedvű. Ilyen.

– Szomorú? – kérdezte a lány – mi baja?

Kosaras vállat vont.

– Nem maradt senkije! – mondta – sokszor mintha alva járna.

– Ez az ember – szólt Plohotnyuk, és nézett a tűnődve lépegető tanár után – lusta... élni. Tudom ezt! Nálunk is voltak ilyenek, többnyire hivatalnokok meg tanítók, akik nem találták meg mihozzánk a... fiatalkoromban Oszipovocsiben egy hivatalnok, annak a kisfia meghalt. Nem sírt, csak ilyen volt.

– Sokat tud – mondta Kosaras.

– Valami hiányzik belőle. – Ezt Vera mondta. – De mi?

– Folytassuk! – mondta Plohotnyuk – olvass tovább!

A lány olvasta: „Felfelé haladtak a Volgán, Foma úgy gondolta, hogy a hajó kormányosa..."

Babrián megkerülte a kiserdőt, a másik oldalon ment visszafelé, s öt óra elmúlt, amikor belépett a B III osztály 16-os számú nagy szobájába, ahol az asztal körül együtt ültek már a bizalmiak vagy harmincan. Dr. Plucky beszélt, az előző napon érkezett amerikai csomagok szétosztásáról volt szó; egy ilyen háromkilós katonai csomag, a konzerveken, szárított gyümölcsön és sajton kívül, néha negyven-hatvan cigarettát is rejtett magában. A katonai parancsnokság azonban most a cigaretták ügyében érthetetlenül megmakacsolta magát, hallani sem akart azok szétosztásáról, sergeant Kaplan egyszerűen kijelentette, hogy ez egészségügyi telep, a cigarettákat a betegek érdekében visszatartják. – Ezer csomag! – kiáltotta valaki – negyvenezer cigaretta! Hetvenezer márka!

– Tolvajok! – mondta egy másik – az is lehet, hogy hatvanezer ..

– Csendet kérek! – szólt az elnöklő Niemzovits.

– Arról beszéljen, hogy kié lesz a cigaretta? – szólt vörös arccal egy Nechansky nevű zömök ember.

– Holnap délelőtt tízkor az osztályok listáival... – kezdte dr. Plucky.

– Felbontott csomagot nem veszünk át! – mondták ketten – ki tudja... – erősen nézték dr. Pluckyt.

– Ez gyanúsítás? – kérdezte az.

– Vegye, ahogy akarja! – vont vállat az egyik.

– Bajtársak! – mondta Wontsetzky – így nem lehet tárgyalni!

– Mit fognak ellopni? – kérdezte Schwitzer Babriántól.

– Nem tehetünk semmit! – folytatta dr. Plucky – visszautasítani a betegek nevében nincs jogunk a csomagokat.

– Engem ma délután a C III-on meg akartak verni! – mondta egy kopasz kövér bizalmi – mert azt mondtam, cigaretta nélkül az istennek sem veszem át az osztály csomagjait.

– Egy kiló hús, egy doboz szardínia, egy font szárított szőlő, egy doboz sajt – hárman papiroson számolták a csomag értékét –, kétszázötven márka – kiáltotta az egyik –, ezt nem hagyhatjuk!

– Bolond! – szólt a másik – megvan az kétszáznyolcvan is! Az ötkilós csomag értéke pedig négyszáznál is több.

– Hívjuk be Hezkelt! – mondta a harmadik – az majd összeszámolja, mennyit ér!

– Tiltakozom! – állt fel Grabansky – nem vagyunk a feketepiacon! A katolikus lengyelek...

– Az én nevemben ne beszéljen! – szólt egy katolikus lengyel bizalmi.

Grabansky ránézett, tekintete mint a tőrdöfés.

– Éhségsztrájkot kell csinálni! – A Nechansky nevű zömök ember teljes erejéből az asztalra ütött, egy pohár feldőlt, a víz Grabansky felé csorgott.

– Szenteltvíz! – szólt a kopasz kövér. Grabansky szúrós szemmel ránézett. A kopasz biggyesztette a száját.

– Micsoda éhségsztrájk? – kérdezte Wontsetzky.

– Halljuk! – szóltak néhányan.

– Bajtársak! – Wontsetzky felemelte a hangját. – Én, mint a komité főtitkára...

– Csak ügyvezető titkára – javította ki Méir Kagan. Wontsetzky legyintett.

– Nyugalom! – szólt. – Hogyan gondoljátok ezt a dolgot például az éhségsztrájkkal? A súlyos betegek és a gyerekek...

A kérdésre kis csend lett. Wontsetzky végül közvetítő indítványt terjesztett elő. Több szenvedélyes hangú felszólalás után a varsói bádogos javaslatát drámai jelenetek között húsz szavazattal kilenc ellenében el is fogadták. Eszerint a csomagokat

mindenesetre átveszik, a cigaretták ügyében azonban tüstént írásbeli tiltakozást adnak át Kaplan őrmesternek. Ezután az ellenzék öt percig, ordítozva, kivonulással fenyegetőzött. Azonban senki nem távozott.

– Mi következik? – kérdezte Niemzovits Wontsetzkytől.

Babrián rágyújtott egy fél cigarettára, néhányat szippantott, letette maga elé a hamutartóra. A szemben ülő kopasz férfi szó nélkül átnyúlt az asztalon, bólintott, elvette a cigarettát s két jó mélyet húzott, az ő kezéből Méir Kagan vette ki, ő is szippantott vagy hármat, s a csonkot udvarias fejbólintással visszatette Babrián elé a hamutartóra. A cigaretta ott füstölgött tovább, Babrián nem nyúlt hozzá.

– Maga csak egy finnya ember marad! – mondta Schwitzer – tudom, már nem szívja! Majd füstölöm én tovább, jó?

Babrián bólintott. A felsőbányai metsző gyűrött papírszipkába gyümöszölte a cigarettavéget, úgy füstölt.

– Mi van még? – kérdezte újra Niemzovits.

– A tárgysorozat következő pontja az élelmezés – mondta Wontsetzky.

– Bajtársak! – állt fel Méir Kagan igen öntudatosan – én, mint élelmezési főfelügyelő, van szerencsém a következő lopásokról beszámolni. – Cédulát vett elő. – A nagykonyhából hiányzik 8 kiló vaj, 13 doboz margarin, a két német mosogatóember hátizsákkal jár ki a kapun, a konyhavezető nővér antiszemita és...

– Tiltakozom! – mondta Grabansky – az antiszemitizmust bízzuk az amerikaiakra, ez nem a komité dolga. A nővért én ismerem, maradjunk a tárgynál!

Nagy hangzavar támadt.

– Minden a mi dolgunk! – mondta Nechansky.

– Csönd! – mondta Niemzovits. – Hallja Kagan bácsi? Maradjon csak a lopásoknál! Mit loptak még?

– A súlyos betegek gyümölcslevét a protekciósoknak osztják ki a nővérek. A hat disznó szépen hízott, egyet, sajnos, mint tudjátok, leszúrtak valakik a tölgyerdő szélén, csak a vére maradt ott, a disznót elvitték. Disznóvér volt az a tegnapi tócsa a földön, a laboratórium megvizsgálta, nem embervér. A sergeant feljelentést tett a disznó miatt. A gombócok... az állandó gullas-zósze ügyében a következő intézkedéseket tettem ..

– Micsoda más ember ez – mondta a felsőbányai metsző

Babriánnak – mióta megválasztották! Egy büszke ember lett ez! Tudja, hogy már nem is sír beim Pissen!

Kagan végül letette az asztalra öt példányban a grauingi egészségügyi telep egész heti étlapját.

– Éljen Kagan! – mondta valaki vigyorogva.

– A lányomnak kifőzdéje volt Vilnóban! – szólt az öreg büszkén és leült.

Mindenki az étlapok után nyúlt. Schwitzer is elkaparintott egyet, és tanulmányozni kezdte.

– Ez nem helyes! – mondta valaki – csütörtökön és szombaton is uborkafőzelék.

– Egy jó kremzlit kell csinálni egyszer – hiányolta a másik.

– Vasárnap disznóhús! – csettintett nyelvével egy harmadik.

A felsőbányai metsző végigböngészte az étlapot, aztán nyújtotta a tanárnak. Az belenézett. Ebben a pillanatban a szemközt ülők közül egy sovány emberke szó nélkül odanyúlt és kihúzta a kezéből. Olyan természetesen és magától értetődőn csinálta, hogy Babrián nem tudta, nevessen-e vagy bosszankodjék ezen a kis emberen, aki egészben legfeljebb ötven kilót nyomhatott. Végül azonban mégis rosszkedvű lett.

– Mit keresek én itt? – gondolta.

– Adod vissza a tanárnak! – mondta a felsőbányai metsző vörös arccal, és most ő kapta ki a papirost a kis ember kezéből; az egész természetesnek tartotta ezt is. Schwitzer nyújtotta vissza Babriánnak.

– Láttam már! – hárította el a tanár.

Az étlapokat összeszedték. Felállt Julek Leder.

– A nadrágok ügyében... – kezdte.

– Tolvajok! – kiáltották ketten is teljesen eszelősen.

Grabansky felállt.

– Már tegnap tiltakoztam! – mondta – azonnal szét kellett volna osztani őket.

– Csendet kérek! – szólt Niemzovits.

– Kétszáz nadrág érkezett nyolc nappal ezelőtt... – kezdte újra Leder.

– Jó zöld vászonnadrágok! – kiáltotta a Babriánnal szemben ülő vékony emberke.

– Pszt! – mondta Kagan – hallgassuk meg nyugodtan! Csak beszélj, ne hagyd magad!

– Afrika-nadrágok! – szólt a kövér kopasz a C III-ról.

– Ha nem lesz csend, nem beszélek! – Leder hűvösen mosolygott.

Kis csend.

– Kétszáz nadrág! Mi ezren vagyunk! Kinek adjunk belőle?

– Én azt gondolom – állt fel az étlaprabló kis lengyel –, aki a közügyben fárad... nekünk hivatalos útjaink vannak a telepen kívül is. – Körülnézett. – Az harminckettő!

– Nem! – Négyen mondták mindössze ezt, Grabansky, Wontsetzky, Babrián és egy ismeretlen lengyel.

– Grabansky főtisztelendő úr – mondta gúnyosan és fölényesen Julek Leder – lemond a nadrágról.

Grabansky felállt.

– Le! – mondta. – Én tegnap délután ötöt loptam a ruharaktárból!

Meglepődve némult el mindenki.

– Napok óta hiába követeltem – folytatta a pap –, hogy a nadrágokat osszák szét...

Most egyszerre ordítozás támadt. Sértések röpködtek a levegőben.

– Egyet nem fogad el, ötöt lop, mi? – Az étlaprabló kis ember az asztalt ütötte.

– Pszt! – mondta Leder nemeslelkűen – ha már lopott, hagyják beszélni!

– Lopok! – szólt Grabansky – igenis lopok, amíg az Úr erőt ad karjaimnak! Én követeltem, hogy osszák szét. Ha kétszázan kapnak, az is több a semminél! A raktáron nem szabad hagyni, mert ellopják. A katolikus lengyelek meg pucér üleppel járnak!

– Beszéljen csak a saját ülepéről! – mondta Nechansky.

– A raktárban ez idő szerint a kétszázból legfeljebb százhatvan nadrág van meg. Igenis, loptam! Be akartam bizonyítani, így őrzik a mi holminkat! Még egy ügyetlen pap is tud onnan lopni.

– Nem is olyan ügyetlen! – szólt pártolóan valaki.

– Ki kellett volna osztani! – mondták ketten.

– Nem lehetett! – szólt Leder és körülnézett – tudjátok jól. Nyolcszáz ne kapjon? Micsoda verekedés lett volna a dologból! Ki tudott itt igazságot...

– Én! – szólt a pap, és kissé kidüllesztette mellét.

– A komité másként határozott.

– A komité! – Grabansky legyintett. – Ma reggel közöltem dr. Niemzovitscsal a lopásokat. Igaz?

– Sajnos, igaz! – felelte dr. Niemzovits.

– Ítéljetek! – mondta a pap – ki felelős a lopásokért? Hol a negyven nadrág, kérdem? – Ujjával Lederre mutatott.

– Helyes! – felelte Leder. – Tegyük fel, negyven nadrág eltűnt, vagy kicserélték... rongyosra, valami németek. Ön bebizonyította, tegyük fel, hogy a ruharaktárakban helytelenül kezelik a dolgokat. Igaza van. Azonban a lopott nadrágokat meg akarja tartani? Miért nem hozta vissza? – Most ő mutatott ujjával Grabanskyra. – Hol az öt nadrág?

– Hol van? – mondta a pap, s körülnézett. – Kiosztottam!

– Úgy? Kinek?

– Katolikus lengyeleknek!

– Ki adott rá felhatalmazást? kérdezte Leder.

– Az Úristen! – felelte a pap.

– Jogilag ez teljesen tarthatatlan! – állt fel Niemzovits. Leder, ülj le, most én beszélek! Ellopta a nadrágokat. Tudomásul vesszük, bár... indítványozom, mondja ki az ülés, kötelezik Grabansky urat, hogy a nadrágokat szolgáltassa vissza.

– Nem! – kiáltotta a pap. – Soha!

– Ellenkező esetben kénytelenek lennénk a lopást – ketten kabátjuk ujját gyűrögették már, néhány lengyel nagyon készülődött –, kénytelenek lennénk – mondta emelt hangon Niemzovits – az amerikaiaknak...

Óriási ordítozás támadt.

– Tolvaj!

– Az Úristenre hivatkozik...

– A két kiló vaj!

– Ilyen elnökséget még nem láttam!

– Joga volt hozzá!

– Bakancsok...

– Egy főtisztelendő, aki...

– Mi van a nyúlbőrsapkákkal?.

– Az egész komité...

– Főtolvajok...

Többen is álltak már. Babrián Mihály felállt, lassan eltolta a széket, és anélkül hogy hátranézett volna, kiment a szobából. A felsőbányai metsző odaszegődött melléje.

– Mit beszéltek az Úristenről? – kérdezte, és nagyothalló füle elé tette kezét.

Odabenn tovább folyt a fülsiketítő ordítozás, egy német ápoló jött velük szemben, arca látszatra teljesen mozdulatlan volt, Babrián azonban esküdni mert volna rá, hogy amint őket megpillantotta, szája körül egy pillanatra lenéző mosoly suhant át.

A tanár elbúcsúzott Schwitzertől, és ment föl a lépcsőn a B V-be. Két lengyel mellett haladt el, s egy párbeszéd foszlányai ütötték meg fülét:

– ...Csak Sosnkowsky tábornok mentheti meg – ezt mondta az egyik lengyel –, Londonban azonban...

– Okulyczky – mondta a másik –, az NE a Vörös Hadsereg mögött...

– ...Azon kell kezdeni, hogy kiirtjuk...

Hogy kit irtanak ki, mit irtanak ki, azt Babrián már nem hallotta, bár körülbelül sejtette, hogy miről lehet szó, mert a két beszélgető Grabansky főtisztelendő legbizalmasabb hívei közé tartozott. – Majd Widowsky – gondolta a tanár. Amúgy is szándékában volt az este felkeresni őt. A vacsorához alig nyúlt, egy pohár forró teát ivott, s aztán átment a 141-esbe, ahol csaknem egy hete járt utoljára.

Azok természetesen ültek az ágyban a vacsora maradékai mellett, és vitatkoztak.

– Angol volt az a barom – hallotta a tanár Berstenne hangját –, a halhatatlan Robert Hooke! Az éppen magának való. Jó kis természetkutató, Berkeley kortársa, valamivel előbb élt, mint a püspök. Az kijelentette: a mikroszkóp azt mutatja, hogy a felnőtt ember agyvelejében körülbelül kétmillió képzet számára van hely. Egzakt tudós, mi? Akárcsak a Vogt.

– Melyik Vogt? – mondta a tanár belépve és hunyorított – aki a fogpasztát reklámozta?

– Nem az! – felelte Widowsky – jó estét! Természetesen Berstenne a schwabingi apagyilkos Vogtra gondolt.

– Az eszük tokja! – szólt Berstenne. – Csak ne legyenek olyan humorosak. Tudják jól, hogy én Karl Vogtra gondolok.

– Ismertem egy Karl Vogtot – monta Petrovic, aki a tanár

után érkezett –, az természetesen hitoktató volt Neu-Sandeczben. Csak nem arra gondol?

– Óvadéksikkasztásért másfél évre ítélték – folytatta Babrián alattomos arccal.

– A börtönben felakasztotta magát – egészítette ki Widowsky.

– Helyes – mondta Berstenne. – Látom, maguk is ugyanarra a Vogtra gondoltak. Aki azt mondta, hogy a gondolatok ugyanolyan viszonyban vannak az aggyal, mint az epe a májjal, vagy a vizelet a vesével. Tudákos szemtelenség.

– Jó, hogy nem Wulfilas korából való materialistákat idéz... – kezdte Widowsky.

– Ezt hagyják majd éjszakára – mondta Babrián –, amikor nem lesznek vendégek. Ki az az Okulyczky? – kérdezte Widowskytól. Az a homlokát ráncolta.

– Fehér terrorista! – felelte. – Az NE-szervezet egyik vezetője volt Lengyelországban. Amikor a Vörös Hadsereg túlkergette a Visztulán a nácikat, az NE a németek támogatására a szovjet hadosztályok mögött fehérterrorista akciókat kezdett. Természetesen lengyel hazafias jelszavakkal.

– Maga tudja, hogy az NE-nek vannak itt hívei? – kérdezte a tanár.

– Tudom – felelte Widowsky nyugodtan. – A pap az egyik vezetőjük. Miért ne lennének itt hívei? Ha Sosnkowsky ott ülhet Londonban és lengyel hadügyminiszternek nevezteti magát Churchill támogatásával, miért ne ülhetne itt Grabansky az 1001-es amerikai egészségügyi telepen? Egyszerű lelkiatya Joseph MacNarney generális jóváhagyásával. Mi? – nevetett. – Ezen én nem csodálkozom. – Legyen nyugodt kezét a nyakához tette –, otthon majd kisöprik őket. Mi van a komitéban?

– Azért jöttem – mondta a tanár. – Otthagyom. Elég volt.

– Miért? – kérdezte Widowsky.

– E pillanatban talán már székekkel verik egymást. Lehet, hogy újra megbékültek. Én erre nem vagyok alkalmas.

– Puha a feje a széklábhoz? – kérdezte Widowsky.

Babrián vállat vont.

– Ezt nem teheti! – szólt Petrovic.

– Individualizmus! – tette hozzá kajánul Berstenne. – Rájött, hogy a lelkiüdvössége...

– Tisztelt uraim – mondta Babrián –, a maguk esze tokja! Lesznek szívesek abbahagyni. Mit játszanak a szavakkal. Közösség... meg individualizmus. Azok már harmadik napja tanácskoznak... Saját maguknak nadrágot osztanak! Valóban sürgős, hogy ebben én is részt vegyek. Ma már lopással vádolták az egész komitét. Mi közöm nekem az ő uborkafőzelékükköz? Hagyjanak engem maguk is békén!

– Az ő uborkafőzelékükhöz? – kérdezte Widowsky. – Ez az uborkafőzelék a magáé is! Ha abba a németek megint patkánymérget kevernek, akkor maga velünk együtt...

– Kaput – mondta Babrián. – Na és?

– Nem maradhat semleges – szólt közbe Petrovic.

– Nem is vagyok! – felelte a tanár.

– Mit tesz akkor ellene? – kérdezte Widowsky.

– Mit teszek? Mit tesznek maguk? Itt ülnek, és vitatkoznak. Mit tett például Erasmus? Az talán közvetlenül beleavatkozott a genfi nadráglopási ügyekbe is?

– Hallja, maga először is nem Erasmus! Másodszor is az nem szorult egy élősdi korban a németek mérgezett uborkafőzelékére, mint maga. Harmadszor: őt is kishíján elégették. Csak semmi képzelgés. Azt hiszi, mert maga vissza akar vonulni a világtól, mivel éppen a ripők Fichténél tart a könyvben és szeretne tovább olvasni, majd a világ is visszavonul magától? Negyedszer: azt hiszi, már nincsenek fasiszták? Ezt tanulta maga Dachauban?

– Van még egy ötödik ujja is – mondta Babrián –, ötödször mi van?

– Ötödször nőjön kelés a maga finnyás orrára! Mit gondol, mi lesz itt magával, ha ennek a Grabanskynak, ennek a papi bőrbe bújt fehérterroristának sikerül feluszítania mind az itteni ellenforradalmárokat? Ha mind a Grabanskyak...

– Megálljunk! – szólt Berstenne. – Válasszuk csak külön a katolikus pap fogalmát a fasiszta Grabanskytól. Belgiumban az ellenállás során...

– Válasszuk – vont vállat Widowsky –, Grabansky mint ember, egy szarházi, mint fasiszta, egy görény, mint katolikus papot magának ajándékozom!

– Magát azzal össze kell kötni – mondta Berstenne –, materialista Savonarola...

– Annak kővér vagyok – felelte Widowsky.

– Máglyára jó – szólt közbe Petrovic –, legfeljebb serceg egy kicsit a zsírja!

– Mit bölcselkednek? – kérdezte a tanár. – Én Grabansky és a felsőbányai metsző között ülök a komitéban. Grabansky fasiszta s ezenkívül minden eretneket elégetne. A felsőbányai metsző, az legalább nem bánt senkit. Azt mondja, szabadelvű; kalapban intézi a közügyeket, nagyothall, és az uborkafőzelék ügyében rabbi Gamaliélt idézi. Semmi közöm hozzájuk! De nem is erről van szó. A többiek...

– No?

– Mint a mordályégetők! Agresszívek és eldurvultak; a kezemből kitépik a papírlapot, amit nézek, a szájamból kiszedik a cigarettát. Csak ordítoznak...

– Ha maga ilyen pacifista...

– Mi vagyok én?

– Hát micsoda?

– Az nem tartozik ide. Maga elfelejti, hogy én is voltam lágerben. Ezek a pasasok ma is kápóknak nézik a komitét. Maguk azt hiszik, ez... igazi közösség, afféle mikrokozmosza egy társadalomnak? Marhaság! A kapuban ott ülnek az amerikaiak. Én nem vállalhatok felelősséget... Mit tudom én, hogy az a hosszú belső-mongóliai hóhér, akinek állítólag a képviselője vagyok, holnap nem akar-e agyonverni?

– Már ma! – mondta Widowsky. – Bizonyos vagyok benne, hogy már ma legszívesebben valami urgai vasszigonyt forgatna meg a maga visszavonult hasában. Mit tanulhatott mást báró Ungern-Sternbergnél? Akármit beszél, Babrián, nincs üvegház... a világon. Az ellentétek itt is... ugyanazok, mint odakünn. Aki künn agyonverné a zsidókat, az itt is legszívesebben azt tenné. Hány gazdag uzsorás kereskedő van itt is? A lengyel, aki Londonban Sosnkowsky híve, vajon felfüggeszti nézeteit, mert ő itt nem állapolgári minőségben van, hanem csupán ápolt? Ilyen absztrakció nincs. Az ember egy szigetre is magával viszi a társadalmát: a szokásaiban, a nevelésében, a nézeteiben...

– ...a lapos bölcsességeiben... – szólt közbe Berstenne.

– ...maga például, Babrián... kispolgári entellektüel itt is... a közügyektől való húzódozásával...

– Fölült már a nádpálcájára! – mondta Babrián.

– Hagyja abba, Widowsky! – állt váratlanul a tanár pártjára Berstenne.

– Én értem őt. Mit törődik ő azzal, mi van itt? Ebben a büdös kertben, ebben a mi, világtól elzárt külön szállodánkban, ennek a marha országnak kellős közepén. Ő azt mondja: majd otthon! Nem igaz, Babrián?

„Otthon", gondolta a tanár, és nagyot nyelt, ez a védelem jobban vesén találta őt, mint Widowsky sértései.

– Maga csak ne védjen – mondta ideges nevetéssel. – Én nem húzódom a közügyektől, mint azok egyszerű... részese. De képviselni valamit? Én nem vagyok alkalmas arra, hogy magamon kívül bármit is képviseljek.

– Helyben vagyunk. Itt az individualizmus – csapott le Petrovic.

– Puff! – mondta Widowsky. – Maga egészséges. Hat nyelven tud. Nem szónokolni kell, hanem felelősséget vállalni. Megérteni az embereket.

– Az emberiséget akkor egy hotelportás érti meg legjobban – felelte a tanár.

– Ez magának derogál, ugye? – kérdezte Petrovic. – Pedig ez olyan szálló, ahol igenis nagy szükség van sok jó portásra.

– Eszi a fene magukat mind! – mondta Babrián. – Én nem tudom ellenőrizni senkinek a bejelentőlapját.

– Először látom magát igazán mérgesnek – dörzsölte a kezét elégedetten Widowsky. – Főportás úr, ez már valami! Ha egy kispolgár közügyek miatt marcangolja magát...

– Ez semmi – legyintett a tanár –, maguk olyanok, mint valami nagyképű német professzor. Minden körülményt „in philosophischer Hinsicht" vesznek figyelembe. Ha egy gatyamadzag elszakad, ennek mélységes világnézeti profilja van, például Petrovic úr szerint. Minden dolgot, mindenáron világnézeti síkra terelnek.

– Minden sík világnézeti sík – ezt Berstenne mondta.

– Szóval megígéri, hogy nem mond le – Widowsky be akarta fejezni a vitát. – Nem érzi, milyen nevetséges erről ennyit beszélni?

– De érzem. És nem ígérem meg. Erkölcsi kifogásaim vannak.

- Hohó! A nagy moralista! Maga is ezt hagyja utoljára, mi?

- Mert maguk állandóan másról beszélnek. Rögtön Hegelt meg Jézust emlegetik. Én a tényeknél maradok. A komitét lopással vádolják.

- A rágalmazók a legnagyobb tolvajok. A szájukra kell ütni.

- Nem rágalmazók - mondta szárazon a tanár. - Igazat mondanak... részben. A komité több tagja tolvaj. Ki a tiszta? Itt van ez a Leder, itt van ez a dr. Plucky... de hagyjuk a neveket. Három hónappal a felszabadulás után nagyképűség erkölcsi ítéletet... Én nem vagyok Mózes, nekem nincs frigyládám! Jól tudom, most a teljes igazság egyelőre még a legteljesebb igazságtalanság lenne. A vádaskodók is tolvajok. Én nem lehetek bíró. Ostobaság! Ki vagyok én? Ahhoz azonban jogom van, hogy én ne vegyek részt, én ne legyek az. Mi?

- Hát - mondta Widowsky - csupa elmegyógyintézeti ápolt ezzel az átkozott organizálással! Ezek még mindig mindent ellopnak. Kinek kellett például a röntgenlámpa? Azt még eladni sem lehet. Tiszta rögeszmévé fajult.

- Látják, ha a vallás... - kezdte Berstenne.

- A tolvajok több mint ötven százaléka vallásos - mondta Petrovic. - A háború...

- Nemcsak egyszerűen a háború. A fasizmus - tette hozzá Widowsky.

- A koncentrációs tábor - mondta a tanár -, hát erről van még mindig szó. Az ember nem élhet sokáig embertelenségben, hogy maga is egy kissé embertelenné ne váljék. Emlékeznek a halottakra a lágerben?

Senki nem felelt.

- Azokat a halottakat gondolom, akiket... elloptak. Biztosan maguknál is loptak halottat az Appelhez. Nálunk Dachauban, Widowsky maga látta, este az udvarokra rakták ki a halottakat. Ha egy blokkból az esti sorakozónál hiányzott valaki, a blokkvezető nem várta meg az SS-Rapportführer pofonjait. A halottaknak is ki kellett menniük sorakozóra. Az élők tízes sorokban álltak az udvaron, míg számolták őket. Az oszlop mögött, az utolsó sorban, ott is állt még néhány élő, mert nem kerek tíz volt a létszám. Mellettük ott feküdtek a halottak a földön, őket is kivitték az udvarra sorakozni. Így gyorsabb volt a számolás, könnyebb az ellenőrzés. Ha hiányzott egy ember a létszámból

(egy orosz megszökött), ketten elmentek a szomszéd blokkhoz, loptak egy halottat.

Hallgattak.

– A lopás önvédelem – mondta végül Petrovic –, ez rögződött meg bennük.

– Szerintem majdnem feltételes reflexszé vált – szólt Widowsky.

– Na, a cementes zsákot is elloptuk télen pulóvernek – mondta Berstenne –, pedig azért agyonverés járt.

– Aki lopott egy kenyeret – folytatta Babrián –, annak reménye volt, hogy egy nappal tovább él, mint más, két nappal tovább, mint akitől ellopta.

– Voltak kivételek – szólt Berstenne –, halálukig nem fogott rajtuk... az embertelen...

– Adjunk igazat Widowskynak – mondta a tanár –, hogy többnyire a politikailag öntudatosak... többnyire... De az óriási többség... maga hányszor lopott, Widowsky?

– Sokszor. Öt éven át. Amit lehetett... persze häftlingtől nem.

– Egyszer répát loptam a földből – emlékezett vissza a tanár –, még Magyarországon. Egyszer egy zsákdarabot egy német istállóból. Egyszer egy bőrmadzagot, amikor a cipőm szétnyílt. Kenyeret nem. Egy budapesti bankhivatalnok klozettpapírt lopott. Aznap, amikor Dachauba érkeztünk. Harminc darab újságpapírt. Ilyen piperkőc volt! Parancsszóra a foga közé kellett vennie a papírt, s ott állt egész nap sértődött arccal pellengéren a blokk előtt. A szájából kétoldalt kilógott a klozettpapír mint valami kutyának a rongy. – Elvetemedett gazember! – mondta a blokkvezető.

– Most már emberek vagyunk – szólt Widowsky –, igaz. De magának, Babrián, ott nincs igaza, ha azt hiszi, hogy ez megy verekedés nélkül, ordítozás nélkül, jómodorúan. Aki kapál, az néha a tenyerébe köp.

– Általános organizálási rögeszme! Mikor lesz ennek egyszer vége?

– Vannak itt fiatal gyerekek – mondta Babrián. – A felnőttekből, én azt gondolom, a halál előtti teljes meztelenség tudata ölte ki a régi regulatív közösségi normákat. A szégyent, az erkölcsi gátlást, az életveszély tudatát, a félelmet a közönséges börtöntől és a társadalmi megbélyegzéstől, a társadalomtulajdoni

konvencióit. Ha valami valódi közösség – de nem olyan, mint ez a grauingi –, újra felveszi őket, akkor felélednek majd bennük újra a közösségi normák. Ha valami természetes környezetben... dolgozni tudnánk. De a gyerekek? Ezekkel mi lesz? Ezek itt ébredtek öntudatra, micsoda nyomorék öntudatra?

Widowsky valamit mormogott.

– Azt mondom: isten nélkül vannak – mondta Berstenne. – Hallom, miket csinálnak. Értelmetlen dolgokat is lopnak. Rongyokat és kenyérdarabokat. A 139-esben a saját paplanát ellopta egy szlovák fiú, és jelentette, hogy nincs meg.

– Nálunk van egy gyerek – mondta Babrián –, jó fiúcska. Az spárgákat és fadarabokat gyűjt, beszáradt ragsztókat, orvosi műszereket, régi újságokat és srófokat. A másik fiú vért köp, és cipőt lop.

– Eltűntek a hálóingek – szólt Widowsky –, a gatyák, a hordágyzsákok, a tükrök, a nővér olvasóját ellopta valaki. Használt kaucsukfogsorokat emelnek ki éjjel a vizespohárból.

– A felszabadulás után – mondta Babrián –, emlékeznek arra a rohamra Dachauban a raktárak ellen? Azt hittük, egy hétig tart. Három hónapja múlt.

– Babrián – szólt Widowsky –, maga, ha felháborodik, elég jó szónok. Háborodjon mindig fel. De most aludjon egyet az elhatározására.

– Elég volt a komitéből. Miért kapálózzam én a Niagarán?

– Mert belökték.

– ...Holnapután a magyarok ügyében Münchenbe kell mennem.

– Miért nem ezzel kezdte, Hamlet úr?

– Jön? – kérdezte Babrián Petrovictól.

Az bólintott.

– Eleget vitatkozott mára – szólt vissza az ajtóból Widowskynak, s fejével a teljesen kimerült Berstenne felé intett. Az csukott szemmel feküdt, pihegve lélegzett. Widowsky szótlanul visszaintett, s ők elindultak szobájuk felé. – A belga rossz bőrben van – mondta odakünn Petrovic.

– Widowsky... – ezt gondolta lefekvéskor Babrián –, .. az én utolsó ütőkártyám. . a magyarok ügye, mintha én is... házugság... haza akarnék...

Ez volt az utolsó tudatos gondolata elalvás előtt.

Harmadnap, pénteken reggel Kosarassal együtt ott állt a grauingi állomáson, kölcsönruhájuk zsebében néhány márka és a sergeant Kaplan által kiállított „pass", azaz kilépési engedély. Befutott a nyolc óra öt perces München felé induló vonat, felszálltak, találtak még üres helyet, le is ültek.

– Szolgája – mondta egy vékony hang, s leült velük szemben Makkos Jóska.

– Hát te? – kérdezte a tanár.

– Gyövök magukkal. Majd kalauzolok én! Nagyon jól ismerem én már egész Münchent.

– Taknyos! – mondta Kosaras – te megint a kerítésen másztál át. Azt se kérdezed, hogy viszünk-e?

– Visz a vonat! – felelte Jóska. – Maga is csak adja itt a szigorút. Opfer vagyok én is!

– Mi vagy te? – kérdezte a tanár nevetve.

– Áldozat – mondta Jóska öntudatosan. – A fasizmus áldozata. Egy lánynak ... izé, fizettem én mozit Münchenben. Az is azt mondta: „Du bist ein Opfer des Faschismus!" Nemcsak úgy egyszerűen häftling!

– Moziba jársz német lányokkal? Te kétkulacsos elem.

– Járok. Azaz... egyszer – Jóska kissé elpirult. – Ezek a lányok – mondta gyorsan –, ott állnak a mozi bejárata előtt, és várják az Opfereket, hogy befizessenek értük. De ennek nincs semmi értelme. Moziban én jobb szeretek egyedül.

– Ön díszes alak, tisztelt Opfer úr! – mondta a tanár. – Szóval te leszel a kalauz.

– Meghívom magukat – szólt Jóska –, tegnap eladtam két dollárt. Van pénzem, azt gondolják .. – elővette tárcáját.

– Csak ne rongáld magad – mondta Kosaras –, kapsz mindjárt egy pofont, akármilyen Opfer vagy. Azt mondd meg, hogyan jutunk el a Maria Theresien-Strasséra.

– Bízzák csak rám! Az az Isaar-parton van, tizenkilences villamos.

A tanár körülnézett a fülkében. Francia kocsiban ültek, az ajtó fölött díszelgő három kopott, vörös betű árulta ezt el: C. F. E. Chemins de Fers de l'Est, Keleti Vasutak. Az ablakok helyén barna falemez, imitt-amott keskeny csík ablaküveg, ezen kilát az ember a bajor tájra. Kertek, kis ligetek, piros fedelű nyaralók, emeletes faházacskák. Münchennek e délnyu-

gati környéke jóval barátságosabb vidék, mint az északkelet felé eső, a Dachauig vezető. Jómódú államhivatalnokok, kisebb kereskedők, gyári mérnökök laknak errefelé. Sok a nyaralóvendég is. Bombakár sehol. Ez a vidék aránylag szerencsésen megúszta a háborút.

Planeggben, a következő állomáson teljesen megtelt a fülke, hogy miféle emberekkel, azt Babrián nemigen tudta eldönteni. Sok volt a bajor rövidnadrág, a pörge lódenkalap bádogjelvényekkel, az arcok többnyire rezesek és kemények, a nőké is; de már a figyelmes szemlélő észrevehette rajtuk, a kissé megnyúlt vonásokon, a süppedni kezdő pofán, a szájak redőin, a homlok gondterhelt ráncain, az elesettség első – éppen csak kezdődő – apró jelein, a felsőtest lazább tartásán, a tétova pillantáson, a gyakran suttogóra halkított hangon –, hogy a háborút ők vesztették el. A következő pillanatban azonban, amikor elfeledkeztek az idegenekről, újra kihúzták magukat, mellüket kissé előredüllesztették, a hangjuk érdesen csattant, mint valami vezénylő: a múlt egyáltalán nem volt messze; micsoda rend ez – mondta valaki –, beljebb menni, aufgeht's!

Babriánékkal szemben ötven körüli férfi a *Süddeutsche Zeitung*ot olvasta, időnként felemelte fejét az újságból, szeme sarkából rájuk sandított, azután olvasott tovább. A férfi mellett élemedett nő ült turista félcipőben, térde alá gyűrt fehér, vastag harisnyában, fekete blúzban, ugyanolyan szalmakalapban. Amellett csinos, festett arcú lány hajadonfőtt, Jóska annak meztelen térdét nézegette néha.

– Ez a berlini megállapodás... – mondta valaki a hátuk mögött.

– Mit kellenek nekik jogi formaságok – mondta egy másik hang –, akasszák fel őket.

– Halt' die Schnauze! – mondta a harmadik.

– Győztek – szólt az első.

– Tiszta komédia! – mondta a második – én azt mondom, a kötél...

– Pszt! – mondta aggodalmasan a harmadik hang.

Többen feléjük sandítottak. Babriánnak eszébe jutott az újsága. Elővette, kinyitotta.

„Berlini megállapodás a Nemzetközi Törvényszékről" – ez állt az első oldalon. Alcím: „A hatalmak közös nyilatkozata."

Babrián olvasni kezdte: „1945. augusztus 8-án Nagybritannia és Észak-Írország Egyesült Királyságainak Kormánya, az Amerikai Egyesült Államok Kormánya, a Francia Köztársaság Ideiglenes Kormánya és a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniójának Kormánya megállapodást írtak alá egy Nemzetközi Katonai Törvényszék létesítésére azoknak a háborús bűnösöknek elítélése céljából, akiknek bűncselekménye egy földrajzilag meg nem határozható tettszínhelyhez fűződik. Az 5. cikkely alapján az egyezményhez az Egyesült Nemzetek alant következő kormányai jelentették be csatlakozásukat: Görögország, Dánia, Jugoszlávia, Hollandia, Csehszlovákia, Lengyelország, Belgium, Abesszínia, Ausztrália, Honduras, Norvégia, Panama, Luxemburg, Haiti, Új-Zéland, India, Venezuela, Uruguay és Paraguay. Az egyezményhez csatolt külön statutum szabályozza a Törvényszék összetételét, illetékességét és eljárásának módját. A Törvényszék teljhatalmat kapott mindazon személyek elítélésére, akik a statutumban megállapított fogalmi meghatározás értelmében béke elleni bűncselekményeket, háborús bűncselekményeket és emberiesség elleni bűncselekményeket követtek el."

A vonat lassan begördült München főpályaudvarának romjai közé. A vastag főfalak aránylag épen álltak, csak egy-egy traktusuk omlott be, a várótermeket és raktárakat azonban teljesen porrá verte a bomba, s a főcsarnok meztelen falai fölött a magasban a meztelen ég kéklett, a síneken kocsironcsok, jobbra és balra törmelékhalmok. A németek türelmesen és rendben vártak sorukra, hogy kiszállhassanak – nem tolongani! – mondta az érdes hang –, egyes sorban!

Lenn, a sínek közötti járdákon rengeteg ember özönlött kifelé. A szomszéd sínpáron kékzománcú, ragyogó szerelvény várakozott, öt kocsiból állt mindössze, villanymozdony volt elébe fogva; a villamosított német vasutak már újra kifogástalan üzemben voltak, az Isaar, Inn és Lech bajor erőtelepei még Ausztriának is szállítottak távvezetéken áramot „jóvátétel" fejében. A kék szerelvényen tábla: „München-Garmisch-Partenkirchen", üdülésre utazó amerikai katonák néztek ki a párnázott ülésű francia vagonok ablakából, az utolsó kocsiban csupa fekete fej: ott négerek hajoltak ki cigarettázva.

Künn, a pályaudvar előtti téren kék egyenruhás német rendőr irányította a gyalogjárók és villamosok forgalmát. Ro-

mok között vánszorgott velük a villamos a belváros kanyargós, szűk utcáin, s amikor az Isaar-parti villanegyedben leszálltak, a béke levegője csapta meg őket. Zöld gyep, sűrű lombú fák, a vaskerítések mögött a kertekben manók szobrai, a villák azonban foghíjas üvegablakokkal gubbasztottak, részben bedeszkázva vakoskodtak. Az utcákon külföldiek jártak, furcsa ruhákban, mint ők, vagy az Egyesült Nemzetek egyenruháiban. A külföldiek negyede volt ez 1945 nyarának vége felé, UNRRA-tisztek s a hadsereg tagjai laktak erre, itt székelt az American Joint Distribution Committee is, a Möhl-Strasséban, az előtt állandóan vagy nyolcvanan táboroztak, s az egyik sétány emeletes villáján ott állt a tábla: „Magyar Vöröskereszt". A kapu egyik hatalmas sarokköve kettétörve hevert a földön, a kovácsoltvas ajtó is ott feküdt mellette.

– Ez az – mondta Jóska, és megállt. A két férfi nem szólt egy szót sem, a felszabadulás óta most találkoztak először magyar nyelvű hivatalos táblával. A tanár mintha kissé megilletődött lett volna, Kosaras is nagyokat nyelt, nehéz volt s talán lehetetlen is az elmúlt huszonöt esztendő emlékeitől megszabadulni. Hivatalos magyar nyelvű tábla... Gonosz kor s nehéz ifjúság képei merültek fel a múltból... elkezdve azon, hogy M. kir. Áll. Elemi Iskola, M. kir. Főgimnázium, M. Kir. Pázmány Péter Tudományegyetem, folytatva a sort Wolfner Bőrgyár Rt., M. Kir. Katonai Törvényszék, M. Kir. 1. számú Közérdekű Munkaszolgálatos Zlj. Parancsnoksága, befejezve: Budapest Székesfőváros Temetkezési Intézete.

A lépcsőn két honvéd jött lefelé, azok nagyon megnézték őket, ők már fenn jártak az emeleten, a két honvéd alulról még akkor is nézett, s valamit mondtak. Egy százados jött ki éppen az ajtón, az rájuk pillantott, elkapta tekintetét, s ment tovább. Az előszobaajtón táblák: „Ref. Istentisztelet", „Róm. kat. Istentisztelet", „Átutazó élelmiszerjegyek kiadása szünetel", s mindez magyar nyelven, az ajtó mögül hangok, ott is magyarul beszélnek. Oly különös érzés volt ez, mint mikor az ember gyanútlanul sétál az utcán, s egyszerre csak saját maga jön szembe önmagával, egy bolt ferde tükörablakában oldalról megpillantja magát szokatlan szögből. Ismerős és idegen érzés egyaránt. S az egyenruhák. Kosaras az előbb a százados láttán elvörösödött, annak mellén ott volt a vitézi jelvény – kardját, pisztolyát persze

már elvették –, a tanár meg önkéntelenül ökölbe szorította a kezét.

Benyitottak.

A hosszú, keskeny, homályos előszobából barna ajtók nyíltak. A falakon feszület, a fal mentén összetolt asztalokon festett faszobrocskák és keresztek, játéktárgyak, emlékdobozok, fadobozok, fedelükön az 1918 előtti Magyarország faragott térképével, alatta irredenta jelmondatok, honvédeket ábrázoló faragványok, puskára tűzött szuronyuk a levegőbe döf, faragott szentolvasók, két mellszobor szintén fából, Horthy Miklós vonásaival. Az asztalon fakeretben egy kartonlapon ez áll: „Árusítás a Jóléti Alap javára." Az asztal mellett szigorú arcú dominikánus barát beszélget egy szakaszvezetővel.

Makkos Jóska rögtön odaáll az asztalhoz, és bámészkodni kezd. – Magyar Vöröskereszt? – kérdezi Kosaras, a barát az egyik ajtó felé bök. Oda belépnek, hosszú irodahelyiség, fakorlát mögött két férfi s egy nő ül íróasztalnál, a jobb oldali ajtón éppen bejön egy másik nő, odaül az írógéphez, és kopogni kezd. A korláton innen, a fal mellett székek, gyűrött ruhás honvédek ülnek és várakoznak. Babrián bemutatkozik az első íróasztalnál ülő idősebb férfinak – egy kicsit várni kell, kérem – mondja az igen udvariasan –, a tanácsos úr – és fejével a fiatalabb férfi felé int – el van foglalva. – A fiatalabb férfi valóban éppen egy ív papír fölé hajolva magyaráz az egyik titkárnőnek. – Addig talán tessék helyet foglalni – mondja az idősebb hivatalnok.

– Üljünk le – mondja Kosaras, két üres szék van, leülnek.

– Maguk honnan? – kérdezi az egyik honvéd.

– Grauing.

– Azt a tábort még nem hallottam.

– Maga honnan? – kérdezi Kosaras.

– Füssen.

– Otthon honnan?

– Badacsonyból. Földműves.

– Szép hely, mondják, én sajnos, még nem láttam.

– Maga miféle? – kérdezi a honvéd, és simitgatja bajuszát.

– Cipőfelsőrész-készítő. Deportált.

– Szeretne már maga is hazakerülni, mi? Mink is csak itt kóválygunk.

– Hallott valamit hazulról? – szól bele most Babrián.

A honvéd int, zsebébe nyúl, s két elég gyűrött újságlapot szed elő. Kosaras kezébe adja.

– Magyar újság – mondja Babrián, s Kosaras kisimítja a gyűrött újságpapírt, négy oldal az egész, abból is hiányzik az egyik oldal fele.

– *Szabad Nép* – olvassák ők ketten. – A Magyar Kommunista Párt Központi Lapja. Ára 2 pengő. Világ proletárjai egyesüljetek! – Kosaras kezében táncol a papírlap, egészen sápadt most. – 1945. július 26. Friss lap – mondja a tanár. Kosaras kissé elfordul, és nem felel. Aztán visszafordul. – Igen – mondja hirtelen.

A vezércikk címe: „Az infláció ellen."

– Bezony! – szól baloldalukon egy fiatal honvéd, aki eddig hallgatott – ezt jól adják! Már két pengő az újság! – A korláton belül a tanácsos felnéz az ívből, ráncolja a homlokát.

Az idősebb hivatalnok odajön a korlátho z. – Egy kis csendet kérnék – mondja –, a tanácsos úr nem tud dolgozni, fontos ügy! Legyen szíves – ujjával int a fiatalabb honvédnek, az feláll, odamegy –, ne tessék itt politizálni – szól halkan a hivatalnok.

Kosaras és Babrián olvas tovább. „A honvédelmi miniszter rendelete szerint nyugdíjas katonatisztek egyenruhát csak ünnepélyes alkalmakkor viselhetnek". „Petőfi-ünnepség Segesváron a Dunavölgyi összefogás szellemében, Groza miniszterelnök jelenlétében". „Helyzetkép a szénfrontról. A termelés négy legfőbb akadálya: az elégtelen munkásellátás, egyes Üzemi Bizottságok fogyatékosságai, a technikusok hiánya és a szállítási nehézségek."

Kosaras ráncolja a homlokát. Babrián hallgat.

– Négymilliárd pengő a fővárosi épületek helyreállítására – olvassa félhalkan Kosaras, az idősebb hivatalnok újra felnéz, kicsit elpirul, szólni azonban nem mer, fejét csóválja, és sandít a tanácsos felé. Az még mindig az ívet tanulmányozza, a honvédek türelmesen várnak.

„A soproni internálótáborban 464 nyilast őriznek". „A politikai rendőrség őrizetbe vette Nikolovszky őrnagyot." „A kereskedelmi alkalmazottak új kollektív-szerződése."

Az idősebb hivatalnok int a bajuszos honvédnek. Kitölt egy

cédulát, aláíratja vele, aztán élelmiszerjegyet ad át neki, és mond valamit.

„Erélyes intézkedések a hatalmukkal visszaélő rendőrök ellen..."

– Hát menek – mondja a bajuszos honvéd, s félszegen áll előttük, nagy kínban nézi az újságot, hüvelykujjával hátrabök a hivatalnok felé, szája mozog, de nem hallani egy szót sem.

„Egymás mellett a magyar és román zászló Erdélyben..."

A honvéd lassan nyúlt az újságért, bocsánatkérő fintort vág, és fejével int hátra a hivatalnokok felé – Isten áldja – mondja, és súgva hozzáteszi: – mindennap itt vagyok... – hüvelykujjával lefelé bök, azután kimegy.

„Szálasiné kihallgatása..." – ez volt az utolsó hírcím, amit láttak. Vagy egy percig csendben ültek, az ottmaradt három honvéd is és ők is. Jóska valahol künn, az előszobában bámészkodott. Sötétkék ruhás őszülő hajú, magas férfi jött be.

– Jó napot – mondta öntudatosan, és összeütötte a sarkát. A tanácsos felnézett. – Egy pillanatra, őrnagy úr – szólt.

Szemöldökét felhúzta, felírt az ívre valamit, nyújtotta a titkárnőnek. – Két példányban lesz – közölte még –, majd folytatjuk...

– Az egy bárónő! – súgta az egyik honvéd a titkárnőre. A tanácsos felállt, odajött a korláthoz, kezet fogott az őrnaggyal, fejüket rázva és bólogatva rögtön erősen tárgyalni kezdtek valami ügyet. Babrián egy pillanatig nézte őket, azután felállt, és hozzájuk lépett. Kosaras jött mögötte.

– Jó napot – mondta a tanár hangsúly nélkül, de feltűnő hangosan. A tanácsos felnézett, bólintott, azután beszélt tovább az őrnaggyal: – ...szóval az elszállásolás ügyében legyen szabad azt ajánlanom...

– Önre várok, uram – mondta a tanár, mellette Kosaras arca már vörös volt.

– Igen, csak elintézem az őrnagy urat...

– Én csupán önről beszélek – szólt Babrián, és az órára mutatott – fél tizenegy.

– Ön kicsoda? Milyen rangban...

– Ide figyeljen, tanácsos úr – szólt közbe Kosaras, és félretolta a tanárt. – A kutyaistenit magának, meg ennek az egész hivatalnak! Ha akarja tudni, mi utcaseprői rangban vagyunk a

Lehel téren. De ehhez magának semmi köze, érti? Háromnegyed tíz óta várunk. Várnánk szívesen tovább, ha dolga van, de más is várjon!

Az idősebb hivatalnok valamit súgott a tanácsos fülébe, két honvéd a sarokból rosszallón nézte Kosarast, a harmadik csendesen vigyorgott és dörzsölte kezeit. Az őrnagy kissé arrébb húzódott, a tanácsos veszedelmesen vörös volt, de amikor az idősebb hivatalnok megismételt egy szót, meghökkent. Hallgatott egy kicsit.

– Pardon – mondta végül kínos mosollyal –, ez valami félreértés, uraim, miért nem mondták mindjárt, hogy önök .. izé... deportáltak.

Csönd volt. A civilbe öltözött őrnagy messzebb került a másik oldalra, s ott a korláton áthajolva suttogni kezdett a titkárnővel, közben nézegettek feléjük, mint valami harapós kutya.

– Miben állhatok szolgálatukra? – A tanácsos édesen mosolygott már.

Babrián elmondta, miről van szó. A magyar transzport szeptember elején indul.

– Érdekes – a tanácsos fejét csóválta –, milyen hatóságtól származik ez a közlés? – kérdezte hirtelen.

– Feldafingi tábor vezetősége.

– Gondoltam – bólintott a tanácsos –, tehát magánértesülés.

– Szó sincs róla, a Hetedik Hadsereg szállításvezetősége közölte.

A tanácsos hivatalos arcot vágott:

– Kallantyús úr, fel kell hívni majd a kiegészítőt, megkérdezni a kegyelmes úr... mi van a hm, magyar szállítmány ügyével.

– Igenis – felelte az idősebb hivatalnok.

A tanácsos visszafordult Babriánhoz:

– Mi mindent megteszünk majd, kedves... uraim. Mi... követelünk kórházkocsikat!

– Felesleges – mondta Kosaras. – Ott az orvosi igazolás.

– Tehát ez a lista. Meglesz. Ha hazaérnek... majd jelentsék, uraim, tiszteletteljesen illetékeseknek, hogy a müncheni vöröskeresztünk a deportáltak ügyében itt valóban...

Nem fejezte be a mondatot.

– Ezeket a... – mondta két perccel később összeharapott fogakkal, amikor Kosaras és Babrián kilépett az előszobába, és

betették maguk mögött az ajtót. A kékruhás őrnagy a tanácsosra nézett, és két dühös-kurtát vakkantott, inkább köhögésnek hangzott ez, mint nevetésnek. A tanácsos legyintett, és hallgatott. A hivatalnok írt, a titkárnő sóhajtott. Két honvéd felállt, hogy tüzet adjon a tanácsosnak. A harmadik honvéd homlokát ráncolta.

– Gyere már, Jóska – mondta Kosaras odakünn a hosszú, homályos előszobában.

A gyerek az asztal előtt nagyban tárgyalt a barna kámzsás dominikánussal, valamit zsebre vágott. Babrián látta, hogy pénzt tett le az asztalra.

– Mit vásároltál? – kérdezte künn a lépcsőházban a tanár.

Jóska szótlanul elővett egy festett faszobrot.

– Meg vagy te bolondulva? – kérdezte Kosaras – ez a Horthy szobra!

– Majd festek neki bajuszt – feleli Jóska –, akkor nem lesz Horthy. Kicsit meg is lehet faragni. Jó dísz lesz az éjjeliszekrényre, huszonkét márka.

– Olcsó! – mondta a tanár. – Többet kellett volna venni belőle.

Mentek le a lépcsőn, lentről beszélgetést hallottak.

– Ide süllyedtek – mondta egy hang –, nyalnak a románoknak!

– Két pengő ez a rühes újság. Éhínség van – mondta egy másik.

– A kommün se tartott sokáig – hallották a harmadik hangot.

– Ócska cölöphíd...

Odalenn két tiszt s egy kövér alhadnagy nézegette összehajolva a *Szabad Nép* tépett példányát. Mögöttük ott állt vigyázzban az újság tulajdonosa. Hirtelen elhallgattak. A csendben Kosaras csupán a Badacsonyból való bajuszos öreg honvéd hangos lélegzését hallotta.

– Micsoda hivatal ez? – kérdezte künn az utcán tűnődve Kosaras. – Hazulról nem tudnak semmit, az amerikaiakkal nincsenek összeköttetésben, hát ez...

– ...Maradt – mondta a tanár –, csak úgy... van.

Az aranyozott békeangyal ott unatkozott magas oszlopán az Isaar-parton, a kezében tartott pálmaág aranyozása teljesen lekopott már.

Fél tizenkettő elmúlt, amikor az Isaar mentén végigvillamo-

sozva átkeltek a „Zweibrücken"-en, s a szigeten megpillantották a Deutsches Museum terjedelmes épülettömbjét. Az óriási épület körül, amelyben ez idő szerint az UNRRA müncheni teamje székelt, fiatal és középkorú férfiak százai nyüzsögtek. A sapkás külföldiek barna és zöldes posztóruhákban, a németek civilben vagy a Wehrmacht-szolgálatból megmaradt katonaruháikban. A müncheni feketepiac központja volt ez a térség, melyet a sebes Isaar lágyan folyt körül, két partján sűrűlombú fák levelei remegtek az enyhe szellőben, vagy talán az üzérek zsivajától. Kosarasékat tízen is megszólították, vajat kínáltak öt nyelven, cigarettát, csokoládét, ruhát; egy idősebb német tüstént felajánlotta, hogy nőket szerez, ez a német saját unokahúgát árusította, többen megkérdezték, mi van eladó. – Csoda egy hely! – mondta Makkos Jóska.

Az UNRRA-team szállítási tisztjének előszobájában két titkárnő üldögélt kekibarna szoknyában, ugyanolyan színű katonai ingben. Egyikük – rendkívül csinos, jó húsban levő szőke – angolul kérdezte, mit óhajtanak. Babrián közölte, hogy a tiszttel kívánnak beszélni.

– De milyen ügy? Transzport?

Ezt az utolsó szót még Makkos Jóska is megértette. Előre tolakodott.

– Transzport! Ungár! Grauing! – mondta, és nagy szemekkel nézte a szőke nőt.

A nő felállt, bement a másik szobába, két perc múlva már jött is visszafelé. Rázta a fejét:

– Lehetetlen. A tiszt nem fogadhat. Ez különben sem a mi ügyünk. Nem az UNRRA-é! – németül beszélt, azt, hogy „a mi ügyünk" megnyomta.

– Szóval nem? – kérdezte németül Kosaras.

– I beg your pardon!

– Kérém, közölje majd a tiszttel, hogy írásbeli panaszt adunk be Sir George-nál – mondta a tanár angolul. (Sir George-ot, N. angol vezérőrnagyot három hónappal később – természetesen ettől az ügytől teljesen függetlenül – német újságíróknak adott s fajvédő irányban értelmezhető nyilatkozata miatt mentették fel állásától, mint Németország nyugati zónáinak UNRRA-igazgatóját.)

– Auf Wiedersehn – felelte a nő.

– Te büdös! – mondta Jóska magyarul, s ököllel megfenyegette a nőt. Kosaras megfogta a gyerek kezét, és húzta maga után:

– Megbolondultál?

– Kurva! – kiáltotta Jóska, és csaknem sírt, amint mentek kifelé – ismerlek!

– Buta vagy, gyere már, hiszen te nem is akarsz utazni – rángatta Kosaras.

– Nem vagyok buta – szólt egész csendesen Jóska –, maguk buták! Ezzel a nővel hiába rongálták magukat. Ez észt kuruc... akit kivágtak Grauingból.

– Persze! – mondta egyszerre Kosaras. Elengedte a gyereket, és nevetni kezdett kínjában.

A tanár hallgatott, de tehetetlenségében remegni kezdett a szája.

Kosaras megsajnálta.

– Ilyen város ez – mondta, és megfogta a tanár karját.

– Hildegarde – közölte a gyerek, és nagyot tüsszentett izgalmában.

– Butter! – szólt egy ember mellettük.

– Dobra butyinki! – kiáltotta egy másik.

– Cigaret! – súgta egy harmadik.

– Mászló! – közölte egy negyedik.

– Dollar? – kérdezte egy ötödik.

Az árusok sorfala között vonultak előre.

– Tán vajat akarnak venni? – kérdezte egy hang magyarul. A Botos Gáspár nevű salgótarjáni cigányfiú állt előttük, hóna alatt átzsírosodott nagy papírcsomag, abban olvadozott a grauingi vaj.

– Maguk mit akarnak itt? – kérdezte a fiú – venni vagy eladni? Majd segítek.

– Mink csak úgy kijöttünk – felelte Jóska –, voltunk az UNRRÁ-nál egy dologban. De sokan vannak itt!

– E nem sok! – vigyorgott Botos Gáspár – tegnapelőtt volt sok, akkor razzia volt, fene nekik a hasukba. No, szerezzek olcsón valamit maguknak?

– Azt mit? – kérdezte Jóska.

– Mindent. Például nő nem kell?

– Nem – mondta Jóska habozva –, elvitt téged a razzia?

– Tegnapelőtt – legyintett a cigányfiú –, két kiló vajat elvett az empé.

– Azt itt vagy – bólintott Makkos Jóska.

– Elengedtek. Két órát ültem, zsipszi muzik, mondták ők nevetve, én meg csak: – én kiskorú, apám-anyám elégették! – Akkor kikergettek az őrszobáról, ménkű üssön beléjük, a vajat nem adták vissza. A hosszú görög urat is megfogták. A neve Kinos, az, aki nem szereti a kutyákat. Nála gyűrűk voltak. Az oszt megharapott egy német rendőrt, és most ül. Mikula úrral nem akarnak beszélni?

– Hol van? – kérdezte a tanár.

– Ott. Gyöjjenek.

Botos egyszerűen lökdösni kezdte szét maga elől az árusokat, s vezette őket.

Ott állt Mikula és Kocsis szakaszvezető, hónuk alatt egy-egy nagy tükörrel.

– Fejn Spigel! – mondta sztentori hangon Mikula.

– Wie teuer? – kérdezte a tanár.

Mikula egy percig töprengett, milyen árat mondjon, akkor felnézett, és csak bámult rájuk. Kocsis szakaszvezető ódalogni kezdett a tükörrel a legsűrűbb tömeg felé. Mikula lába azonban a földbe gyökerezett, és eltátott száján kis hang bukott ki.

– Szolgája – mondta végül lélekjelenlétét visszanyerve kedvesen –, nagy piac, mi?

– Kijöttünk borotválkozni – szólt a tanár –, otthon kevés a tükör.

– Nagy a szegénység – felelte sóhajtva Mikula –, remélem köztünk marad a dolog?

– Szóval a maga szíve gyökere az – mondta szikrázó szemmel Jóska.

– Micsoda gyökér?

– Amit szid a Zák úr, amikor borotválkozik. Ha szólunk a lengyeleknek a Stationon, Mikula úr, magát agyonütik!

– Ez már mégiscsak... – kezdte Kosaras.

– Mit tegyünk most? – kérdezte a tanár.

– Meg kell, hogy értsék, urak – felelte Mikula –, nagy a szegénység. Számítok a hallgatásukra!

– Gyerünk – mondta Kosaras, aki szintén nem tudott még dönteni, haragudjon, undorodjon, vagy nevessen.

– Úgy sincs már több tükör – mondta Mikula vörös arccal, mintegy fogadalomként –, nem tehetik ezt!

Kosaras vállat vont.

A tanár bólintott, ezt Mikula köszönésnek, vagy talán ígéretnek vette.

– Számítok rá! – kiáltotta még utánuk, amikor ők már belevegyültek a tömegbe – diszkréció!

– Csirkefogók – dünnyögte a tanár félhangosan maga elé, s nem lehetett tudni, vajon Mikuláékra érti-e, a Vöröskeresztre vagy a Transporting Office-ra.

– Mit dühöng? – szólt Kosaras – hiszen maga nem is akar utazni. Talán a tükör miatt?

A tanár legyintett.

– Egy fenét – mondta –, ez a transzport .. dobálnak, mint a liszteszsákokat. Emlékszik? Átkozottak!

– Ezt már szeretem – szólt hirtelen Makkos Jóska –, csakhogy maga mérgelődik, tanár úr!

Kosaras nevetni kezdett.

– Miért szereted? – Babrián leszegett fejjel, alulról nézett Jóskára.

– Most bezzeg berezelsz – szólt Kosaras –, csak folytasd a butaságot, felelj, ha mersz! Ugye rossz ember ő?

– Nem rossz – mondta a gyerek.

– Köszönöm, Jóska – felelt Babrián.

– Hát akkor micsoda? – firtatta kajánul Kosaras.

– Ő csak tanár.

– Szóval a tanárok buták teszerinted? – kérdezte Babrián.

– Titkolja a véleményit az ügyekről – felelte Jóska –, sose válogat a gatyaosztásnál.

– Hát még?

– Maga túl udvarias, vigyáz a tekintélyére. Kéllene magának egy nő!

– Te taknyos – mondta a tanár.

Jóska legyintett.

– Ezt csak cáfolásul mondta, szégyelli, ha valami baja van. Egy kis snapszlizás sem ártana magának. Nyerés vagy vesztés.

Leültek egy padra, hogy megebédeljenek.

– Piros húsz! – mondta a tanár evés közben. – Ki oszt?

– Hallgasson! – szólt a gyerek – mit gúnyol?

– Menjünk moziba? – kérdezte Kosaras. – Mint „opferek" – a gyerekre kacsintott.

– Menjünk – mondta gyorsa Jóska.

– Kabaré – szól Babrián –, Münchenben valamikor nagyon híresek voltak... a Katakomba... nézzük meg most a „Schaubude"-t. Igaz, csak fél hatkor kezdődik.

Jóska nagyon savanyú arcot vágott.

– Ezzel mi lesz? – kérdezte Kosaras, és hátba ütötte a gyereket – ez megnyúz bennünket.

– Előtte moziba – jelentette ki Jóska –, fizetem. A „Halálmalmokat".

– Nem bánom – mondta a tanár –, lumpoljunk. Ha már nem snapszlizhatunk és nő nincs... – megfogta a gyerek vállát.

Szűk utcákon át elindultak a Leopold-Platz felé. Az egyik épületen barna ruhás honvédek takarították a romokat.

– Jó napot – mondta gyanúsan ártatlan arccal a gyerek, és megállt egy őrmesteri egyenruhás, vörös képű ember előtt, aki a gyalogjáróról törmelékeket lapátolt egy kocsiba.

Az őrmester gyanakvón megnézte a gyereket.

– Te magyar vagy? – kérdezte a foga között.

– Én igen – felelte ravasz arccal Jóska –, hát maga? Miért fogoly? Jó lapátolni, őrmester úr?

Kosaras megfogta a gyerek karját, és húzta magával.

– Taknyos – mondta a tanár.

– Miért? – méltatlankodott a gyerek – amikor én lapátoltam, ő nézte.

– Jobb lesz, ha hallgatsz.

Az utca sarkáról mindhárman önkéntelenül visszapillantottak. Lapátjára támaszkodva ott állt a vörös arcú őrmester, és merőn nézett utánuk. Törölte homlokáról a verejtéket.

A belső függönyt széthúzták: Kolumbusz Kristóf és Schwartz Berthold egy-egy felhőn ültek a mennyországban. Időszerű kérdésekről beszélgettek: a lakásínségről, a denunciánsokról. Kolumbusz szemrehányást tett Schwartz Bertholdnak, hogy ő tulajdonképpen háborús bűnös, mi a fenének találta fel a puskaport?

– Mit dumálnak? – kérdezte hangosan Makkos Jóska, aki unatkozott.

A karzaton ültek ők hárman, a „Schaubude" nevű politikai kabarében. A délután moziban és kávéházban is jártak.

Többen pisszegtek. Schwartz a felhőről felnézett a karzatra, éppen a hangos Jóskára, aztán szerepe szerint jól megmosta Kolumbusz fejét, ha ő nem fedezi fel Amerikát, az amerikaiak most nincsenek Münchenben, és nincs semmi baj... A közönség tele torokkal hahotázott, odalenn a földszinten percekig úgy tapsoltak, mint az őrültek. A függöny lement. A nézőtéren estélyiruhás nők, férfiak feketében. Rajtuk keresztülnézett a közönség, úgy tettek, mintha észre sem vennék őket. Jóska fészkelődött, Kosaras izzadt.

Egy nő énekelt két dalt, az egyik az anyákról szólt általában s a német anyákról különösen. Néhányan hangosan fújták az orrukat a nézőtéren, néhányan tapsoltak, a nézők többsége hallgatott. A következő jelenet hat társbérlő viszontagságát mutatta be egy lakásban, a darabban a főszerepet egy állandóan foglalt illemhely s egy ágy játszotta. Egy hölgy a szent katonai kormányzatról énekelt gúnyos kuplét, egy másik hölgy érzelmes dalokat adott elő, megjelent a színen az oszlopáról leszállt békeangyal is, akit egy amerikai bárban leitattak. Több jelenet következett.

– Mikor jön a Hitler? – kérdezte Makkos Jóska. – Az miért nem szerepel?

– Nem tart már sokáig – mondta Babrián –, mindjárt vége.

A konferanszié harapós viccet mesélt az osztrákokról, akik Németországtól jóvátételt követelnek. – Minek örülnek úgy? – kérdezte Jóska. Egy Ursula Herking nevű színésznő sikamlós dalt énekelt egy német nő utazásairól Németország négy megszállási zónájában, élénk taglejtésekkel karikírozta az angolokat, franciákat, amerikaiakat és oroszokat. A közönség soraiból sokan amerikai módra tetszésüknek füttyszóval adtak kifejezést. Legvégül egy Herbert Witt nevű szerző „München 1966" című jelenetét adták elő, ebben a lángoló bajor hazafivá lett megszálló amerikaiak már csak tősgyökeres népi bajorsággal beszéltek, angolul elfelejtettek, és tájszólásban dicsérték az újjászületett München szépségeit...

Az előadásnak nyolc óra után lett vége, sietniük kellett, hogy a fél kilences vonatot elérjék, az előcsarnokban a csillogó szemű

emberek között alig tudtak utat törni maguknak. Hazafelé, a rosszul világított vonatban rosszkedvűen hallgattak.

– Nem értettem jól, micsoda gúnyolódások voltak ezek? – kérdezte Makkos Jóska. – Miért tapsoltak olyan sokat?

Egyik férfi sem felelt. Sötét este volt, amikor a vonatról leszálltak, s az országúton gyalog baktattak a szanatórium felé, a messzi kertek villáinak ablakaiból, itt is, ott is barátságos fény tűzött ki a konyhába, asszony, gyerek és férj üldögélt a lámpa alatt egy-egy otthonban.

– Mit gondoljak erről a világról, Kosaras? – kérdezte a tanár, és hangja a sötétben oly messziről jött. Kosaras nem felelt. Beléptek a kapun, és meglátták a hosszú épületek világos ablaksorait, szívük olyan nehéz volt, amikor mentek föl a lépcsőn, s benyitottak a 131-es szobába. Zák az asztalnál ült, a homlokát simogatta, felnézett, s arcukról tüstént látta, hogy eredménytelenül jártak. Előbb nem is kérdezett semmit. Szó nélkül felállt, s néhány perc múlva kőedény-bögrékben forró teát hozott be mindhármuknak az éjszakai nővértől. Csak amikor inni kezdték a teát s közben fáradtan nyújtóztak, akkor szólalt meg:

– Voltak a Vöröskeresztnél?

A tanár bólintott. Kosaras az orrát fintorította.

– Azért kérdeztem – mondta Zák Ede –, mert hallgattam a budapesti rádiót. Most este bemondták, hogy Budapesten letartóztatták a Magyar Vöröskereszt vezetőit, egy Kisházy Iván nevű igazgatót és egy Dubsky nevű titkárt.

– Nagyon helyes – mondta Makkos Jóska –, büdösök!

– Hallgass. – Kosaras megfogta a gyerek karját, s Zákhoz fordult: – Miért?

– Sikkasztás – felelte a kis szabó –, eldorbézolták a pénzt. Mindenféle hamis iratokat állítottak ki politikailag gyanús elemeknek.

Kosaras a tanárra nézett, nem szólt egy szót sem.

11

A nagy forradalom idején Palloy francia építész saját számlájára eladta a lerombolt Bastille köveit.

1945 őszén Németország amerikai megszállási övezetében a megdöntött Harmadik Birodalomnak sokkal bonyolultabb és nagyobb szabású kiárusítása kezdődött meg.

A valóság nem egyrétű.

Mozgásának hordozói emberek.

E hónapok történetének előterében alvajáró kekiruhás kizsákmányoltak ágálnak egy absztrakt szabadságeszme nevében; autoszuggesztiójuk csapdájában megfogott bérencek lefelémenő osztály hanyatló társadalmi valóságát mondják. A háttérben lelkifurdalástól gyötört áldozatok méláznak, bűntudat nélküli tettesek nyüzsögnek. A beszédet, gondolatokat, cselekedeteket a tudatban valamilyen okból torzítva tükrözött lét jellemzi: pátosz és érdek, szándék és eredmény, szó és jelentés, szubjektív tudat és objektív funkció egymástól való eltérése, sőt ellentmondása. A szélben fennkölt eszmék fehér vásznai lobognak, egyéni jó szándék vitorlái dagadnak, a vallás patyolat leplei lengedeznek, a tiszta pátosz makulátlan lepedői csattognak, kegyes emberbaráti cselekedetek puha selyme leng: ezekből készül az újvilági Szolimán sátra, melyben a ripők halott ravaszul megbújik, hogy büdösödő létére élőnek higgyék harcosai. A jótékony cselekedetek objektíve csalétekké válnak, mint egérfogóban az illatos sajt, melynek nem az a legfőbb rendeltetése, hogy az éhes rágcsáló jóízűen elfogyassza, hanem az, hogy megóvja a megürüléstől egy bandzsa raktárnok roskadozó polcait. A fennkölt eszmék palástjában a bomló társadalmi erők gazdái, a tényleges érdekek tudatos képviselői húzódnak meg, a patyolat leplek az anyagi élet ellentmondásait rejtik.

„...az egyes embert nem aszerint ítéljük meg, hogy mit gondol magáról, éppúgy az ilyen átalakulási korszakot sem lehet megítélni saját tudata alapján, hanem ellenkezőleg: ezt a tudatot az anyagi élet ellentmondásaiból, a társadalmi termelőerők és

termelési viszonyok közti konfliktusból kell megmagyarázni" – mondja Marx.

Az ősz hosszú volt és sugaras. Az amerikai megszállási övezetben a nyár folyamán, a felszabadulás óta sok minden megváltozott.

Babrián hat kilót hízott. Kosaras négyet. Az amerikai katonai kormányzat a közigazgatási feladatok nagy részét három párt koalíciójából alakult német tartományi kormányokra bízta. Bajorországban a szociáldemokrata Wilhelm Högner lett a miniszterelnök, a kormányban helyet kaptak a Christlich-Soziale Union és a Liberal-Demokratische Union képviselői. Két zsinagóga kapuját, s egy koncentrációs tábor emlékkövét ismeretlen tettesek ürülékkel kenték be. A *Süddeutsche Zeitung* első oldalon hozta az amerikai „Függetlenségi Nyilatkozat"-ot. Megjelent német nyelven Lincoln és az amerikai jakobinus Thomas Paine életrajza. A *Neue Auslese* ismertette a Nobeldíjas Schrödinger biofizikai megállapításait egy új, idealisztikus kromoszóma-elméletre vonatkozóan. Göttingeni otthonában lefényképezték a nyolcvanhét éves Max Planckot. Bőrnadrágos bajorok Immanuel Kantról, Johann Wolfgang Goethéről és Johann Sebastian Bachról beszélgettek a Regensburg felé haladó vonatok magyar Pullmann-kocsijában. Az Angliában élő Niebuhr és a Párizsban élő Berdjajev nyilatkozott a németeknek kereszténység és demokrácia viszonyáról.

Sok egyéni kínt enyhítve, nagy emberbaráti szervezetek kezdték meg jótékony működésüket: az UNRRA, az American Joint Distribution Committee, a Young Men's Christian Association, a National Catholic Welfare Conference, a Danska Redda Barnen, az Ahavasz Rabonim, a Quaker Relief.

A Berlinben székelő Szövetséges Ellenőrző Bizottságban az Egyesült Államokat Joseph MacNarney tábornok, Németország amerikai megszállási zónájának főparancsnoka képviselte, helyettese a frankfurti főhadiszálláson Lucien K. Truscott tábornok volt.

A nyugati zónákban a nagybirtokokat nem osztották fel. A birodalomban kétszázmilliárd márka névértékű bankjegy keringett, Schütz Rafaelnek a grauingi szanatóriumban 9300 márka készpénze volt. A bankjegyek forgalmát csupán a szovjet zónában blokirozták hatékonyan; a nyugati övezetekben nem

zárolták a folyószámlákat sem, s aki az elmúlt tizenkét esztendőben akár gazdasági, akár közéleti tevékenységével vagyont szerzett, márka-bankjegyeiért akadálytalanul vásárolhatott a feketepiacon – feltéve, hogy nem szerepelt az exponált háborús bűnösök lajstromán. A Nemzeti Szocialista Német Munkáspárt irattára, nyolcmillió nyilvántartott párttag kartotékjával, teljes épségben az amerikai csapatok birtokába került. A belföldi táborokban tartott német hadifoglyokat kezdték szélnek ereszteni.

Egy gépírónő havi száznegyven márkát kapott.

Egy dollárért 150 márkát fizettek. A vaj ára 420–450 márka volt, a segédvalutaként szereplő amerikai cigarettáé másfél márka darabonként.

Egyik városból a másikba családjukat kereső szabadult hadifoglyok utazgattak ide-oda a vasutakon és az országutakon, továbbá rongyos cipőjű, festett szájú gyereklányok, pattanásos arcú suhancok, akik esetleg revolvert rejtegettek zsebükben. A nap sütött, a gyümölcsök szépen beértek.

A városok légvédelmi pincéit szalmazsákokkal bebútorozva szállókká alakították át, a szakadatlanul cserélődő átutazók, a családjuktól elszakadtak, a kibombázottak, kiutasítottak, kiürítettek és menekültek számára. Nők és férfiak hörögtek a kéjtől e bunkerek sarkaiban éjszakánként. Sok volt a gyilkosság s a fiatalkorúak által fényes nappal végrehajtott rablótámadás.

A pályaudvarok környékén kézzel írott apróhirdetések cédulái ragadtak az oszlopokon, romházak kapuin kátránnyal és krétával írt üzenetek álltak elszakadt családtagoknak: „Apa, élünk! Címünk Frankfurt..." „Grete itt voltam 27/8 Ingolstadtba utaztam Kurthoz." Az összeomlott világ romjai alól kezek hadonásztak görcsösen, Zák Ede még mindig nem tudott közelebbit fia sorsáról.

A szignatárius hatalmak által létesített Nemzetközi Katonai Törvényszék előtt, a huszonhárom fogságban tartott és egy távollevő háborús főbűnös ellen indított bűnperben a vád főképviseletét az Amerikai Egyesült Államok nevében Mr. Justice Robert H. Jackson, a Francia Köztársaság nevében M. Champetier de Ribes, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyságainak nevében The Hon. Sir Hartley Shawcross KC., MP., a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniója

nevében R. H. Rudenko másodosztályú államtanácsos látta el. Az amerikai katonai parancsnokság elrendelte, hogy a katonák a számukra fenntartott klubhelyiségekbe csak arcképes és ujjlenyomatos rendőrségi igazolvánnyal ellátott hölgyvendégeket hozhatnak. Truscott tábornok polgári tanácsadója, Robert Morphy hivatalos nyilatkozatot tett közzé a „free enterprise", a „szabad vállalkozás" gazdasági elvének fokozatos érvényesítéséről az amerikai övezetben. Mikula és Kocsis szakaszvezető hetenként legalább egyszer beutazott a „Deutsches Museum"-hoz.

Stuttgartban Amszterdamból elrabolt villamoskocsik közlekedtek. Müncheni illatszertárakban magyar gyártmányú fogpiszkálókat árusítottak eredeti zöld dobozban. A hesseni koronaékszereket egy amerikai ezredes és százados rangban szolgáló felesége kiásta, és az Egyesült Államokba csempészte, börtönbüntetésre ítélték őket. A Schnaderböckstrasse 73-as számú ház II. emelet 8-as számú lakásában egy Stegerwald nevű nyergesmester hálószobáját Ukrajnából hozott ikonok díszítették, az ebédlőajtó kilincse Kijevből származott. A Hamburg és München között közlekedő gyorsvonatot a Magyar Államvasutak négytengelyű kocsijaiból állították össze. A cserekereskedelem lebonyolítására alakult áru-klíring üzletekben a Rennes-ből származó francia goblen-ágytakarók iránt már semmiféle érdeklődés nem mutatkozott. A kereslet főként elsőrendű használati tárgyakban volt élénk: norvég sílécekért női cipőt, francia selyemharisnyáért kerékpárgumit kerestek, télikabátért villanylámpákat és vécécsészét. Passauban a dunai átkelés csavargőzösének kikötői hajóhídján ez a felírás állt: „Kalocsa-Foktő", s az állomás kis faépületének ablakát piros muskátlik díszítették. Passau és Kohlbruch között kék budapesti autóbuszok futottak, az ajtó melletti ülésen ott maradt a zománctábla: „Hadirokkant ülőhelye." Hogy a Varsó romutcáiból kényszermunkásokkal hónapokon keresztül kitermelt téglákból milyen városokban építettek házakat, azt már senki sem tudta megállapítani. Úgyszintén nem lehetett megállapítani, honnan származik a neuburgi magyar hadikórház raktárhelyiségében tárolt rengeteg lezárt láda, egy Kolompár József nevű salgótarjáni deportált cigány magánértesülése szerint a veszprémi gettóból. A Magyar Repülőszerelvény Gyár gépparkja

Tölzben volt található, a Dunai Repülőgépgyár gépi berendezése az augsburgi Messerschmitt-gyár raktárában, ugyanitt hevertek a Magyar Vagon és Gépgyár gépei és a pestszentlőrinci ipartelepek csiszoló, hegesztő és fúrógépei. Az Alumínium Ércbánya és Ipari Rt. nyolcvankilenc gépe Töning am Inn és Rosenheim raktáraiban hevert, Traunsteinben a Cardo Faipari Rt. gyalu- és szerszámgépei voltak megtalálhatók, a MATEOSZ ötezer tehergépkocsija Eggenfeldben, Schimbachban és Gumpersdorfban vesztegelt. Passauban kiárusításra került a Kammer-gyár huszonnégyezer kiló gyapotja, Degendorfban a Kispesti Textilgyár ezeregyszázötven láda fonala. A magyar ménesek százharmincnégy lovát ez időben Bergstättenben tartották, csak később szállították át a tengeren.

A koncentrációs táborokból szabadult foglyok óriási többsége kivétel nélkül minden németre egyformán izzó gyűlölettel nézett. Akadtak azonban a volt foglyok között olyanok, akik már különbséget tettek, csupán a németek óriási többségét gyűlölték, elenyésző kisebbségét egyszerűen csak lenézték. Ehhez már az érzésvilág nagy fegyelmezése volt szükséges, túl közel feküdt még az az időpont, amikor a koncentrációs pokol kapui összedőltek. Ritka kivételként akadhatott csak egy-egy olyan, aki megpróbálta távlatba állítani a közelmúlt iszonyúságait, s valami határvonalat szeretett volna kijelölni a kollektív felelősség irdatlan rengetegében. Általában úgy beszéltek a németekről, mint valami – a többiektől teljesen elütő – állatfajról.

A műveltebbek kéjjel idézték Hölderlin mondását a Hyperionból, hogy: „A németek régtől fogva barbárok, akiknek sikerült szorgalmuk, tudományuk és vallásuk segítségével még barbárabbakká lenniük." Bunsen mondását, hogy: „Bismarck Németországot naggyá, a németeket kicsivé tette." Clémenceauét, hogy: „Az európai nemzetek között a németek vannak legbizalmasabb viszonyban a halállal." Hitlerét: „Wir werden Ihre Städte ausradieren!". Heinéét: „Ha egyszer olyan krachot hallotok, amilyen krach még nem volt a világtörténelemben, akkor tudjátok meg: a német ménkű elérte célját!" Heine óvását: „Történjék Németországban bármi, kerüljön uralomra a porosz trónörökös vagy dr. Wirth, maradjatok felkészülten, nyugodtan a posztotokon, fegyverrel a kézben. Az Olympuson a bölcsesség istennőjét páncélban, sisakkal ábrázolják."

Coudenhove-Kalergiét, hogy: „A németeknél mindig a világegyetemről van szó, a rendszerről", valaki ehhez hozzátette, hogy ezzel aztán bármilyen magzatelhajtást igazolni lehet. Idézték Hermann Hesse jellemzését, mely szerint a németek mindig pontosan tudják isten véleményét a jóról és rosszról, s ennek nevében nyugodtan vonulnak háborúba. „A német konzisztoriális tanácsosoknak és háborús költőknek ez az istene ágyúkra támaszkodik, kedves színe a fekete-fehér-vörös... papjai összetévesztik az emberiséget azzal a hatósággal, melytől fizetésüket húzzák", hogy „a németek lelkiismereti kérdéseikben vagy istenhez vagy egy őrmesterhez vagy egy újság szerkesztőségéhez fordulnak". Olvasták Brogan cambridge-i történelemtanár véleményét a Hegelt és Wagnert követő német gondolkodásról, mely szerint: „A fegyelmezett, rendezett, megtervezett német őserdő nekünk csupán nevetséges – vagy veszélyes." Ismerték Hebbel mondását: „A németek mindaddig gyáva nyulak voltak, míg rájuk nem parancsoltak, hogy oroszlánokká legyenek!" És kivétel nélkül mindannyian – az ellenforradalmárok fogcsikorgatva – nagyon jól emlékeztek Sztálin szavaira: „A fasiszta vadállatot saját barlangjában fojtjuk meg!"

Stanislaus Widowsky lengyel költő a grauingi B V betegosztály 141-es szobájában egy papírlapra írta fel az *Izvesztyija* május 16-i cikkéből a szavakat: „Az általános bűnbocsánat és könyörület mögött fasiszta ügynökök lappanganak, akik most akarják kiépíteni jövő támadásuk támaszpontját."

Alfred Hugenberg nagyiparos Hannover melletti várkastélyában élt az angol zónában. A weimari német köztársaság utolsó elnökének fia, Oscar von Hindenburg, aki 1933-ban tevékenyen közreműködött abban, hogy édesatyja, a teljesen elhülyült kilencvenesztendős tábornagy meszes agytekervényei a Nemzeti Szocialista Német Munkáspárt alkotmányos uralomra segítésének tekintélyi alapjául szolgáljanak és aki segédkezet nyújtott nyolcmillió rablógyilkosnak parlamentáris úton a világtörténelembe való becsempészéséhez, a bajor koalíciós kormány hivatalos lapjának hasábjain felháborodott levélben tiltakozott boldogult atyja emlékének megsértése ellen. Rupprecht, volt bajor trónörökös, München melletti nagybirtokán tartózkodott. Schröder bankár, az NSDAP egyik pénzügyi támogatója – néhány enyhe adminisztratív megszorítástól eltekintve – szaba-

don rendelkezett magánvagyonával. Grauingban a hosszú pipás mongol – volt urgai hóhér – szeretetadományokat kapott a „Fiatal Emberek Keresztény Szövetségétől". Horthy Miklós, Magyarország volt kormányzója néhány tisztjével a münchen-garmischi vasútvonal mentén fekvő Weilheim városkájában telepedett le. Emmy Sonnemann asszony, Göring birodalmi marsall felesége és Frankné asszony, a lengyelországi Főkormányzóság volt miniszterének felesége a Chiemsee mellett laktak egy-egy villában gyermekeikkel. Dr. Alois Scharnagl, München főpolgármestere megcáfolta azt az állítást, hogy fia, aki SS-iskolában tanított, az SS kötelékébe tartozott volna. Thomas Mann kijelentette, hogy nem tér vissza Németországba. Adolf Eichmann, a zsidókérdés végső felszámolásával megbízott Sonderkommando vezetője, aki jól beszélt héberül és jiddisül, eltűnt. A jeruzsálemi főmufti, aki 1943-ban látogatást tett Auschwitzban, a párizsi Avenue des Champs Elysées egyik palotájában élt. Hjalmar Schacht, a Reichsbank volt elnöke perének eldőltét várta a nürnbergi Főtörvényszék épületében, még nem volt szabadlábon. Guderian, a páncélosok vezérezredese és Hadler, a német vezérkar főnöke is fogságban volt még. Dr. Tassler, a Nemzeti Szocialista Német Munkáspárt tagja, a grauingi szanatórium igazgatóhelyettese volt, Dr. Tilscher, az SA Reiterkorps szekcióvezetője ugyanott főorvos. József, a budapesti illetőségű Habsburg főherceg rokonainak, a Kóburg hercegi családnak Regensburg környéki földbirtokán élt egy kastélyban. Hildegard Krause a Deutsches Museumban dolgozó UNRRA kirendeltség titkárnője lett. Flensburg környékén tisztjeik vezetésével még hadifogságban éltek a magyar Hunyady páncélos-dandár honvédcsapat-töredékei, melyek a visszavonulás során egészen Schleswig-Holsteinig húzódtak. A Duna melletti Neuburg UNRRA kezelésében levő magyar hadikórházának vezetője, egy Tóth nevű alezredes megkövetelte, hogy a Salgótarjánból deportált cigány polgári ápoltak katonai vigyázz-ban álljanak előtte.

A DP-táborokban a volt häftlingekkel és kényszermunkásokkal együtt amerikai ellátásban részesültek a horvát „poglavnik", a spanyol „caudillo", a román „conducator", a magyar „nemzetvezető", az olasz „Duce" a német „Führer", a szerb Nedics tábornok, a holland Mussert, a belga Degrelle, a francia Dar-

nand, a norvég Quisling, a cseh Hacha, a szlovák Tiso, a magyar Horthy, a lengyel Sosnkowsky és Okulicky, a finn Mannerheim, a bagdadi emir, a mekkai serif, a jeruzsálemi főmufti, a hindu Bose Európájának, Ázsiájának és Afrikájának hangyaszorgalmú volt ügynökei.

Mi készült itt e sugaras ősz enyhe napjaiban? A fák lassan sárgultak, a romokon nőni kezdett a fű, füst tekeredett az ég felé, a koncentrációs táborok előtt emlékműveket emeltek, Ciano gróf naplójának kivonatát olvasták a müncheni villamosokon; a *Readers Digest* egyes számait a hírhedt Max Eastman, Eugene Loys, John Foster Dulles és Victor Kravcsenko szovjetellenes cikkeivel tízezerszámra osztogatták, a romokat egyes városokban magyar hadifoglyok túrták; a pápa missziókat küldött a táborokba, Frings kölni érseket és gróf Otto von Preysing berlini püspököt bíborossá nevezte ki; ez utóbbit megbízta a keleti területek fölötti főpásztorkodással.

Az óceán felől is jöttek missziók, polgári személyek keltek át; nagy katonai összeköttetésekkel bíró titkos magánmegbízottak érkeztek a megszállási övezetekbe. Valami elkezdődött. Párnázott ajtajú szobákban tanácskozások indultak, neveket suttogtak és mondtak nyíltan: a General Electric, az Alcoa, az American Rubber, Morgan, Winthrop Aldrich, a General Motors, az U. S. Steel Corporation, a Bethlehem Steel Co, a Standard Oil of New Jersey, Du Pont de Nemours nevét, államtitkárok és világot behálózó jótékonysági szervezetek nevét.

A párnázott ajtókon kívül táblák, a név alatt a rang: colonel, major, civilian comissionar, welfare officer, consulate, CIC.

Hideg kéményekkel gubbasztó, katonai zár alá vett dél-, közép- és nyugatnémet ipartelepeken: a Vereinigte Stahlwerke, a Krupp konszern, a Leuna-Werke, az I. G. Farbenindustrie, az A. E. G., a Bayerischer Motor Werke, a Buna, a Stinnes Konszern, a Deutsche Kali Syndikat, a Hermann Göring Werke, a Robert Bosch G. m. b. H. egy-egy üzemének megtekintésére egyenruhás kísérők társaságában polgári ruhás érdeklődők érkeztek. Ezellen senki sem emelhetett kifogást.

Láthatatlan hajszálerek csatornáin szivárgás indult nyugat felé. Leszerelő katonák ládáiban, jótékony intézmények kísérőinek bőröndjeiben, különböző bizottságok vezetőinek aktatáskáiban, polgári agytekervényekben, katonai prosztatákban,

diplomaták és tábori lelkészek nyirokmirigyeiben bajor dallamok keltek át az óceánon, és szász ételek nevei, női mosolyok emléke, a hesseni koronaékszerek, Weimar látképe, briliánsgyűrűk, eredeti Holbeinek, precíziós műszerek, Szent István koronája, Hitler *Mein Kampf*jának elsőkiadású példánya, szabadalmi rajzok, gyártási titkok, kiaknázási engedélyek, üzembehelyezési tervek, beruházási javaslatok, katonai találmányok, jótékonysági előterjesztések, német fizikusok és vegyészek ajánlkozásai, műkincsek, horogkeresztes jelvények, emberbőr lámpaernyő, a kölni érsek áldása, továbbá vérbaj, kankó, fényképezőgép és Julius Streicher autogramja elképesztően nagy mennyiségben. Ezek voltak a nagy vadászterület első trófeái.

A jóvátételi gyárleszerelések üteme egyre lassúdott, akkoriban még nem állt meg egészen. A német hadvezetőség által építtetett linzi Hermann Göring Kohóművek jóvátételi leszerelését azonban már megtagadták azzal a megokolással, hogy az osztrák állami tulajdon. A sziléziai szén és lotharingiai vas felhasználására alapozott ipartelep iránt, mely Ausztria saját szükségletének nyolcszorosát láthatta volna el, a United Steel és a Bethlehem egyaránt érdeklődött.

A megszálló amerikai hadsereg kicserélődött. A háborúban részt vett katonákat leszerelték. Hazautaztak a veteránok, akik Omar K. Bradley tábornok parancsnoksága alatt az első hadsereggel szálltak partra a Cotentin félszigeten 1944. június 6-án, elmentek a harmadik hadsereg hadviseltjei, akik George S. Patton tábornok vezetésével Normandiától törtek a cseh határig, hazahajóztak a hetedik hadsereg öreg katonái, akik Toulon alól indultak Alexander M. Patch parancsnoksága alatt.

Helyükbe fiatalok jöttek. Újonnan besorozottak, akik a háborút az USA-ban élték át. Nem vettek részt a normandiai csatában, az avranche-i áttörésben, a rajnai átkelésben.

Nem gubbasztottak a harctéri rókalyukakban. Nem élték végig 1944 karácsonyán Sepp Dietrich páncélosainak Eiffel-offenzíváját, melynek során a németek a hadifoglyokat lepuffantották. Nem hallottak a Stalag XIII fogolytábor angol repülőinek lemészárlásáról. A messzi Ukrajna felégetése nyomtatott betűs újságmondatként szerepelt tudatukban. Az örömében sírva táncoló negyvenezer csíkos ruhás csontvázat sem látták Dachauban 1945. április 29-én, délután háromnegyed hatkor.

A *Stars and Stripes*ot, a *Readers Digest*et, a *Newsweek*et és a *New York Times*t olvasták.

A „porosz út" e teljesen elembertelenedett világának ravasz romjai között pompás amerikai iránytű segítségével tájékozódtak: egyik vége isten, a másik vége a „common sense", a józan ész. A gépesített amerikai hadsereg katonai felszerelése mellé becsomagolt ez iránytűnek végeit a kitűnően szabványosított amerikai szabadságeszme, a konzervekben tárolt presbiteriánus jótékonyság és a meztelen üzlet mágneses sarkai egyaránt vonzották és taszították. Jó szándékúan vigyorgó oklahomaiak és patétikusan komoly utahiak kedvenc érve Németországban ez volt: „Nézzetek körül, az európaiak elméleteket gyártottak, mi dzsipeket, melyik ér többet?"

Az iránytű, a Wrigley's rágógumi és a Lucky Strike cigaretták boldog birtokosai nem hallottak Lenin megállapításáról, hogy a kapitalizmusnak két útja volt: az amerikai és a porosz; sejtelmük sem volt arról, hogy ők ide, a porosz út világának romjai közé kedves vigyorgásuk és szubjektív tudatuk ellenére – nem csupán valami absztrakt amerikai szabadságeszme és presbiteriánus emberiesség képviseletében jöttek, hanem konkrétan egészen más dolgok harcosaiként, és szájukon a szabadság egy ideig, de ez is talán már csak rendkívül rövid ideig, történelmi formájában elsősorban az áruforgalom szabadságát jelenti.

A németek, akikkel ezek a fiatal katonák találkoztak, alázatosak voltak, szorgalmasak és tiszták. Szolgálatkészségükről és rendszeretetükről legendákat meséltek. Szegények voltak és jómodorúak, szerették a műveltséget, s hőn vágytak tanulni, máris jól ismerték Lincoln és Jefferson életét.

Íme, a hírneves német egyetemek kezdték megnyitni kapuikat. Otto Hahn professzor, a Nobel-díj jelöltje, a Kaiser Wilhelm Institut fizikai osztályának volt vezetője, aki az Uránium 235-ös izotópjának mangánra való felbontásával megtette a döntő lépést az atomenergia felszabadítása felé, üzenetet küldött külföldről, ahol hosszú ideje élt, hogy rövidesen hazatér. A heidelbergi egyetem megnyitásán a diákok tekintélyes része egyenruhában jelent meg, néhány katonatiszt monoklival, a hallgatóknak mintegy húsz százaléka a lappangó párttagok sorából került ki; az első előadáson politikai tüntetésre került sor.

Az egyetem két régi büszkesége: Radbruch professzor, az ismert büntetőjogász és Jaspers professzor, az egzisztencialista bölcsészet egyik megalapítója, újból átvette tanszékét. A marburgi egyetem rektora megnyitóbeszédében Behringre és Bunsenre hivatkozott, az egyetem egykori tanáraira. A giasmeni egyetem Fajkutató Intézetét megszüntették, helyébe a Lupuskutató Intézet költözött. A göttingeni egyetem természetesen elsősorban Max Planckra hivatkozott, továbbá Windausra, a D-vitamin felfedezőjére, Budenantra, a szexuálhormonok összetételének kikutatójára, Brandlra, az aerodinamika egyik alapvetőjére, Pohlra, a fizikatanítás újítójára és Euckenre.

Rengeteg tudomány. Mögötte nyolcvanmillió német. Közöttük nyolcmillió volt párttag.

A német lakosság túlnyomó többsége megint teljesen közömbös, lomha masszává vált. A koalíciós német tartományi kormányokba nyugaton sehol nem vették be a kommunistákat; a szociáldemokraták, keresztényszociálisok és liberáldemokraták szövetségén kívül újságot más nem jelentethetett meg. E pártok soraiból rendszeresen és állandóan kerültek ki a leleplezett aktív nácik és háborús bűnösök. A leleplezésekről denunciánsok tízezrei gondoskodtak. A leleplezők között élen járt egy Alfred Loritz nevű hitleri szenvedéllyel szónokló müncheni építész, aki saját pártot alapított. Végül gazdasági visszaélésekért letartóztatták. A kommunisták lakásának ajtaján gyakran megjelent a kátrányfesték-felírás: „népáruló". A Military Governement már ekkor nyilvántartást vezetett róluk, két vezetőjüket 1945 őszén tiltott határátlépésért több évi börtönre ítélték, mert egy lap megírta, hogy részt vettek Berlinben egy gyűlésen.

Landshut törvényszéki pénztára végrehajtást vezetett 7949 márka és 71 pfennig törvénykezési illeték erejéig Josef Stöckl paraszt ellen, akit a „Sicherheitsdienst" politikai bűncselekményért 1936 novembertől 1945 májusáig börbönben tartott. Panaszos levelek tették szóvá, hogy a müncheniek elvesztették hagyományos rendérzéküket, és a villamosjegyüket eldobják az utcán. Erőteljesen sürgették a Sörivók Szövetségének újjáalakulását is. Ezek tárgyi adatok. Az UNRRA „Displaced Persons" című hivatalos lapjában a Bánátból elmenekült svábok bebizonyították, hogy ők franciák, mert annak idején Lotharin-

giából telepítették őket a Bánátba, kérték a francia állampolgárokat megillető jogokat. Egy öreg bánáti sváb képét közölte egy lap, amint kvótán kívül elindul Amerikában élő fiához; az öregember, sajnos, semmit nem tud Európában élő másik négy fia hollétéről. A kommunistagyanúsak listáján szereplő deportáltak affidavit-jét nem fogadta el egyetlen konzulátus sem.

A föld alatt dolgoztak a nácik.

Ez az emlékezetes nyár sok változást hozott az elhurcoltak számában, helyzetében, összetételében, gondolkodásában. Ősz kezdetekor számuk már csak mintegy hárommillióra volt tehető, és szakadatlanul indultak velük a transzportok hazájuk felé.

A fiatal amerikai katonák egyre görbébben néztek rájuk, sok kényelmetlenséget okoztak: homlokukon még ott sötétlett hosszú esztendők állati sorának embertelen bélyege. Táborokban laktak, emeletes ágyak szalmazsákjain. Ápolatlanok voltak, ruhájuk szedett-vedett. Ingerlékenyek és modortalanok, követelőzők és mozgékonyak. Az amerikai katonáknak szemükbe vigyorogtak. A gyors életmódváltozás következtében puffadtak lettek, és egészségtelenül pocakosak. Barbár nyelveken beszéltek, nem bizonygatták, hogy demokraták, s közülük csak kevesen tudtak valamit angolul. A statisztikai átlagról beszélünk. Sajnos sok volt közöttük a tolvajlásra, feketekereskedelemre, erőszakosságokra hajlamos ember.

Tagozódásuk roppant bonyolult volt: horizontálisan és vertikálisan egyaránt húzódtak mindenféle választóvonalak.

A politikai ellentéteken kívül, kényszerű együttélésük során, a nemzeti ellentétek is rendkívül kiéleződtek. Mindezt fokozta a nyelv, a szokások, az életmód, az ízlés különbözősége, továbbá titokzatos ösztönző befolyások. Keletről és délkeletről például igen kevés megbízható hír jött. „Vasfüggöny – ezt mondták az amerikaiak. Clark Gable fogápolásáról kimerítőbb távirati jelentések szóltak, mint Sztálingrád újjáépítéséről. Keletről sok rémhír jött.

A szovjet polgárok elkülönültek a többiektől, számuk ősz legelején aránylag már kicsi volt, többnyire olyanok, akik egészségi állapotuk miatt nyáron még nem gondolhattak arra, hogy a kétezer kilométeres út fáradalmainak kitegyék magukat, vagy valami félreeső zugban várakoztak. Lézengtek még azon-

ban itt is, ott is hazaáruló ukrán vlaszovisták, továbbá megöregedett fehérterrorista mongolok családtagjaikkal együtt, akik a nagy forradalom győzelme után majd két évtizedet töltöttek Jugoszláviában, és onnan kerültek ide. A mongolok kevesen voltak, és teljesen elszigetelődtek. Az ellenforradalmárok gyűlölték őket, részben faji alapon, részben mert a Szovjetunióból származtak; a többiek azért gyűlölték őket, mert a fehérterror szolgálatában álltak. Ilyen volt a pipás, hosszú „urgai hóhér" Grauingban.

A lengyelek között erős volt az Amerikából és Angliából pénzelt propaganda, ám sok híve akadt a varsói kormánynak, a hazakészülők kézről kézre adták Wanda Waszilevska egyik könyvét. De megbízottakat és propagandistákat tartott fenn mindenütt a londoni kormány, Mikolajczyk parasztpártja, az amerikai lengyelek szövetsége, Sosnkowsky tábornok, Anders hadseregének vezérkara, továbbá a legszélsőbb NE-szervezet és a római katolikus anyaszentegyház. Napirenden voltak lengyel csoportok között a véres összetűzések. A legtöbb erőszakosság és vagyon elleni nyílt bűncselekmény tettese – statisztikai átlagban – a lengyelek soraiból került ki. A lengyelek egy része nyíltan zsidóellenes jelszavakat hangoztatott.

A zsidók is erősen megoszlottak. Ebben az időben körülbelül kétszáznegyvenezren éltek itt, jórészt olyanok, akik minden más nemzetnél nagyobb, állati szenvedéseken mentek keresztül. Ezt halálozási arányszámuk is bizonyítja, körülbelül ötmillió ember pusztult el belőlük. A három és félmillió lengyel, háromszázezer litván és hatszázezer főnyi Németországba hurcolt magyar-román-szlovák zsidó egy igen kis töredékrésze a szovjet zónában szabadult. Az amerikai övezetben élők többsége – elsősorban a Lengyelországból valók – zsidó nemzetiségűnek vallotta magát. Ezek politikai pártállás szerint kommunistákra, a MAPAM baloldali szocialista szervezet tagjaira, a MAPAJ jobboldali szociáldemokrata szervezet tagjaira, a „Betar"-nak nevezett katonailag szervezkedő csoport híveire, az „Ahavasz Rabonim" ortodox vallási szervezet tagjaira, a chasszidokra, volt bundistákra s még vagy nyolc kisebb-nagyobb csoportra tagozódtak.

A baltiak – különösen az észtek – többnyire egyaránt jól beszéltek angolul és németül, túlnyomó többségük az ellenforrada-

lom szolgálatában állt, és – főleg a nők – a visszavonuló Wehrmachttal kerültek Németországba. A litvániaiak többnyire koncentrációs táborból szabadult zsidók voltak, a nacionalista lengyelek őket gyűlölték legjobban.

A jugoszlávok óriási többsége már a nyár elején hazautazott. Az ittmaradók vagy betegek voltak vagy az ellenforradalom szolgái: Péter ex-király zsoldosai, Drazsa Mihajlovics gyérszámú hívei, Nedics bandájának tagjai, vagy éppen az SS-t kiszolgált bánátiak, akik akkoriban bizonyos előszeretettel valották magukat szerbnek. A horvátok – a hajdani krillnik volt usztasái – letagadták ezt a múltjukat. A kevés szlovén betegsége miatt maradt.

Az amerikai övezetben maradt belgákról, hollandokról, franciákról csak mint egyéni esetekről beszélhetünk. A belga degrelle-isták, a holland mussert-isták, Darnand francia milíciájának volt tagjai inkább Olaszországba szöktek át.

Ezerkilencszáznegyvenöt őszének kezdetén Németország amerikai megszállási övezetében a lengyelek után számszerűen a magyarok voltak legtöbben. A nyugatra húzódott Szálasi-hadsereg szerteszéledt csapattesteinek volt katonái ekkoriban még hadifogolyként többnyire táborokban éltek. Dachauban például ötszáz magyar csendőrt őriztek. A civilek egy kisebb része a huszonöt évig tartó Horthy-ellenforradalom egyszerű élősdije: nyugatra menekült közjegyzők, földbirtokosok, textilnagykereskedők, papok, alispánok, vármegyei főjegyzők, bajtársi szövetségek dominusai, volt állami tisztviselők, akik még most is Horthyra esküdtek. A magyar zsidók táborokban éltek, együtt szabadultak a politikai nézeteikért elítélt és idehurcolt magyarok maroknyi csoportjával, a deportált cigányokkal, akik között főként a tüdőbaj pusztított, végül a közönséges bűnözőkkel, akik különböző börtönökből kerültek Németországba.

Ezt az egész, mintegy hárommillió főre tehető, bonyolult csoportozatot még egy vörös vonal választotta ketté: megjárta-e valaki a koncentrációs tábor poklát, vagy sem.

Durva ecsetvonásokkal ez volt a – távolról sem hibátlan – képe ennek a történelmi tömkelegnek. S az embereknek, csoportoknak, nemzeteknek, felekezeteknek, távolról jött üzleti képviselőknek, rendkívüli megbízottaknak, kiküldötteknek, katonáknak, civileknek, feketekereskedőknek, háborús bűnösök-

nek, titkos ügynököknek, politikai üldözötteknek, cigányoknak, függetlenségi harcosoknak, zsoldosoknak, bérenceknek, politikai választóvonalaknak, társadalmi osztályoknak, származásnak, nyelveknek, múltbeli helyzetnek, gyilkosoknak és áldozatoknak bonyolult tömkelege fölött láthatatlanul ott sötétlett valami magát leplező mozgató hatalom a nyugati égboltozaton.

Egy láthatatlan nagy kéz, amely 1945 sugaras őszének kezdetén az imperializmus elszakadt láncszemét próbálta helyregörbíteni Németország amerikai övezetében.

12

Őszelő hónapja, szeptember rálehelt a vasútállomást környező vastag tölgyek, remegő nyárfák, sűrű platánok és fehér derekú nyírfák leveleire. A júliusi mélyzöld és az augusztusi világosabb árnyalatok közé áruló enyhe sárga szín és baljós, bújkáló vörösség vegyült. A közeli Starnbergi-tavon hajnalonta pára ült, a kelő nap fénye megcsillant a feldafingi vasútállomás előtt dorombolva veszteglő villanymozdonyok áramszedőjén; távolabb, a raktárépületek előtt, harminchat fedett tehervagonból álló, hosszú kocsisor várakozott mozdony nélkül a síneken.

A fékezőfülkével és árnyékszékkel felszerelt, fedett német teherkocsikba vasárnap este óta rakodott a hazautazó magyarok transzportja. Most kedd volt, szeptember 4-e.

Csaknem két hete már, hogy a jórészt erdélyiekből álló román szállítmány elindult hazafelé. Azoknak jóval hosszabb utat kellett megtenniük: négy háború sújtotta országon s egy sereg megszállási zónán keresztül. A nemzetközi közlekedés egész szervezete bizonytalan volt ebben az időben, bomló és újjáalakuló egyszerre. S telve egy sereg ismeretlen és kiszámíthatatlan tényezővel: megrongált jelzőberendezések, megszakadt sínhálózat, a hidak állapota, a rommá lett állomások, mozdonyhiány, lézengő vasutasok, országhatárokon átszivárgó háborús bűnösök, kialakulatlan határellenőrzés. A román szállítmány szerencsés megérkezéséről, vagy szerencsétlen hollétéről természetesen tehát nem érkezett még semmi értesítés. Az is meglehet, hogy még mindig egy kis német állomáson vesztegelnek; jóval egyszerűbb volt annak idején Németországba kerülni, mint innen most hazavergődni.

Most a magyarok indultak. Ezerháromszáz ember, harminchat teherkocsiban. A hosszú vagonsor előtt lassú léptekkel puskás amerikai őrszemek sétáltak fel és alá, a szállítmány parancsnoka egy oroszul és németül beszélő kapitány és helyettese, egy fiatal hadnagy, már a második éjszakát töltötték az állomás mögötti Elisabeth-Hofban. A jelentkezettek névsorának

egyik példánya náluk volt, másik példánya a hazaindulók öttagú bizottságánál, ez két budapesti orvosból, egy szegedi ügyvédből, egy kereskedelmi alkalmazottból s egy tisztviselőből állt.

A vonaton először a feldafingi utasok szállásolták be magukat. Még őket is megelőzően – vasárnap este – minden kocsiban elhelyezkedett egy-egy kijelölt ember, aki végig az úton felelős volt az egész kocsiért, annak létszámáért, rendjéért és az utasok személyazonosságáért. Az amerikai kapitány ezt az óvatossági rendszabályt nem csupán az utazás rendje miatt léptette életbe, hanem főleg azért, mert az utóbbi időben mind sűrűbben előfordult, hogy egy-egy ilyen szállítmánnyal ismert német háborús bűnösöknek sikerült átcsúszniuk a légmentesen elzárt országhatárokon.

A feldafingiek hétfőn kora hajnalban szálltak fel. Friss szalma várt a harminchat kocsiban. Azok a szerencsések, akiknek nevét a listán tüstént megtalálták, nyomban fel is másztak a számukra kijelölt vagonokba. Elégedetten elhelyezkedtek, ki-ki ízlése szerint, a sarokban vagy az ajtó mellett. A szalmára leterítették takarójukat, a kocsi falába szöget vertek, arra akasztották batyuikat, hátizsákjaikat, katonaköpenyeiket. Mindez természetesen nem ment egészen simán. Félreértések, hangos jelenetek, veszekedések adódtak; egyszerre egész sereg olyan követelődző ordított, aki a listán nem is szerepelt, mert eddig nem is jelentkezett, csak most egyszerűen megjelent, hogy utazni akar. Voltak olyan sopánkodók, akik önhibájukon kívül maradtak ki a lajstromból. Másoknak megint a nevét írták rosszul. De jöttek messzi pontokról olyan magányos hazatérni szándékozók is, akiknek még kielégítő személyazonossági igazolványuk sem volt.

És vasárnap éjjel óta teherautókon egyre érkeztek az előre jelzett csoportos csatlakozó-szállítmányok, a megszállási övezet különböző pontjairól ambergiek, pockingiak, kempteniek, landsbergiek, neuburgiak, kohlbruchiak s elsősorban a dachauiak több százan. Férfiak és nők, batyukkal és hátizsákokkal, bőröndökkel és faládákkal, legtöbbjük a német gyalogság zöldesszürke egyenruháját vagy az amerikaiak villámzáras zubbonyát viselte, a nők is nadrágban. A batyukban és ládácskákban a felszabadulás óta szerzett, jobbára szánalmat keltő holmik:

katonaingek és posztók, gyapottakarók, bőrdarabok, bakancsok, fás német pótanyagból készült kötöttujjasok, ezenkívül az UNRRA és a Joint adományai, használt amerikai holmik és konzervek lapultak. Néhányan féltő gonddal barnára fényezett, fényes rádióládácskákat cipeltek.

Az ötös bizottság és a harminchat vagonfelelős kivörösödött arccal és berekedve, listával a kezében, szüntelenül tárgyalt, vitatkozott, talpon volt, kérdésekre felelt, intézkedett, szaladgált, utólagos jelentkezőket hárított el, ordítozókat torkolt le, jajveszékelőket próbált megnyugtatni, sőt két ellenszegülőt az amerikai őröknek kellett elvezetniök. Sokan maradtak le, ezek sápadtan hallgattak, vörös arccal ordítoztak, sírtak, káromkodtak, fenyegetőztek, gúnyolódtak. Végül a létszám betelt, az amerikai kapitány és a hadnagy végigjárták a kocsikat, megszámolták az elhelyezett embereket, cipőjük orrával feltúrták a szalmát, kiadták utolsó utasításaikat a vagon-felelősöknek és a bizottságnak. Megérkezett a villanymozdony is, nagyot lökött a kocsisoron, amint hozzákapcsolták, az ütközők klirrenve csapódtak össze, a fékek csikorogtak, a mozdony dorombolt, az első kocsiban a szakácsok begyújtottak a nagyüstök alá.

A vagonok csikorgó ajtaját átmenetileg behúzták, mert a sínek között sok vállalkozó szellemű, ellenőrizhetetlen szándékú ember botorkált, az állomáson is várt vagy száz férfi és nő vegyesen, s az amerikai kapitány attól tartott, hogy a vagonokat megrohanják a lemaradottak; egy nő, aki Stuttgartból utazott idáig, és nem vették fel, sírógörcsöt kapott, azt egész tömeg állta körül. – Mint mikor Auschwitzba hoztak – morogtak benn a kocsiban egyesek.

Délután négy órakor síp szólt, a mozdony armatúrái felkurrogtak, a kerekek élesen visítottak a síneken, a kocsik előbb egymásnak ütődtek, aztán a hosszú vonat előbb igen lassan, majd fokozatosan gyorsuló mozgással elindult. A vagonajtók már nyitva voltak, zsebkendőket lobogtattak a haladó vonatról az állomás felé, s onnan vissza, a lemaradtak égő szemmel bámultak a vonat után, a kocsikból fejek hajoltak ki, s nézték az egyre kisebbedő állomást, a másik oldalon a tó ezüstlött, a nap fényesen sütött, egyik vagonban kártyáztak már, de itt is, ott is akadt, aki hallgatott, vagy sírt, vagy lázas vidámságot mutatott, hogy utána átmenet nélkül egyszerre elcsendesedjék.

A vonat végéről sokan még kiáltoztak is az állomás felé, egy fekete hajú görög fiatalember egy darabig futott az utolsó kocsi mellett, s fogta egy magyar lány kezét, aztán elengedte lihegve, dermedt mosollyal bámult a tűnő vonat után. Mennyi emberi kötelék cérnaszálát tépte végképp szét ez a délkelet felé haladó konok acélszörnyeteg. Nyári szerelmeket, melyek a felszabadulás utáni hónapokban az ezüst Starnbergi-tó partján kezdődtek, könnyű flörtöket, a szabadság és húsevés első mámorában fellobbanó vad érzéki kapcsolatokat, hallgatag indulatokat és könnyű házasságokat is. Az állomás peronján litván és lengyel lányok álltak és görög férfiak, két gyors görög már oda is lépett az árván maradt litván lányokhoz, és vigasztalni kezdte őket. Az ittmaradt magyarok közül az utaznivágyók dermedt kétségbeeséssel álltak, s még azoknak is megsajdult a szívük, akik pedig nem is gondoltak – egyelőre vagy végleg – a hazatérésre.

Grauingban, az indulás előtti napokban, feltűnően megszaporodtak a látogatók, akik a tó mellől búcsúzkodni jöttek át ittmaradó barátaikhoz, ismerőseikhez, rokonaikhoz. A magyar szobák asztalainál esténként egész csoportok ültek, rágták a tollat vagy a ceruzát, ráncolták a homlokukat, és írták haza a leveleket. És most újra döntő kérdések merültek fel: kinek írjanak, hova írjanak? Ki él és ki nem? S ha él, mi a címe? Megvan-e a ház, amelyben Dezső bácsi lakott, vagy bomba pusztította el? Megtelepedett-e édesapa újra a kis faluban, ahonnan csendőrök sorfala között cipelték el, vagy másutt ütötte fel sátorfáját? Hazatért-e Riza néni, vagy elégett? Talán itt van még ő is Németországban, vagy elvitték Svédországba, esetleg Svájcba?

Makkos Jóska az olaszliszkai községházára írt levelet szép zsinórírással, Schütz Rafael kinnfelejtette nyelvét, mikozben rajzolta ormótlan betűit: ő a magyarláposi jegyzőnek címezte sorait, Mikula eltűnt e napokban, Zák Ede a lakásával szemben levő Horn-vendéglő tulajdonosának küldött négyoldalas episztolát. Kosaras egyenesen az édesanyjának címezte levelét, Szövetség utca 38. III. em. 12., s a levél megszólítása ez volt: „Kedves édesanyám és Feri!" Aláírása pedig: „Kezeit csókolja szerető fia, Józsi."

– Bizonyosra veszem, hogy várnak engem! – mondta szilárdan.

– Maga nem ír senkinek, tanár úr? – kérdezte Makkos Jóska, s fejét felemelte a levélről, Schütz Rufi villámgyorsan felnyalt egy tintamalacot, behúzta nyelvét, s ő is felnézett.

– Nincs pénzem bélyegre! – felelte Babrián, s elgondolkozva bámult maga elé.

– De hát csak van valakije magának, tanár úr? – mondta Schütz Rufi.

– Van. Egy kíváncsi szobatársam. Schütznek hívják.

– Haha – szólt Makkos Jóska –, most megkaptad. Egy pacnit is ejtettél.

– Ne nevess! – mondta komolyan Zák Ede, s törte fejét a vendéglősnek szánt beszámoló további fordulatain. Behunyta szemét, és igyekezett elképzelni a Szent Gellért utcában a Hornvendéglőt, a felkunkorodó bajszú kövér vendéglős a bádogpultra támaszkodva beszélget egy álldogáló vendéggel, az fröccsöt kortyolgat. Miről beszélgetnek vajon, talán a tavalyi bortermésről, a marhahús áráról, a rossz üzletmenetről, vagy pedig, ha a fröccsöző már régebbi törzsvendég, akkor arról, hogy milyen szüreti mulatságra készül a „Jó barátok Takarékegyletének" műkedvelő gárdája.

Kosarasnak két vendége is volt e napon, két fiatalember – egyik szinte gyerek még –, régi elvtársa mindkettő, az örömtől elvörösödve ölelkeztek össze, s csattogó tenyérrel jól hátba is vágták egymást. A fiatalabb látogató otthon nyomdász volt, azt Kosaras még a nyolcadik kerületi ifiktől ismerte, a Wien-szállóból. Az idősebbel, egy szabósegéddel viszont a sátoraljaújhelyi katonai börtön udvarán sétált együtt 1943 őszétől kezdve reggelenként egy csoportban, de csak a lázadás leverése után kerültek össze egy cellába. Komáromból azután mindhárman ugyanabban a vagonban jöttek Németországba.

Leültek Kosaras ágyára, komoly arccal beszélgettek – félszavakból is megértik egymást – gondolta Babrián szinte irigykedve –, összetartoznak. Néha ugyan homlokukat ráncolva keresik a megfelelő kifejezést, mint akiknek közös dolgai közé idegen elem torlódott, hiszen mindhárman különböző helyen szabadultak, s az iszonyatnak más skáláját élték át Németországban, de vannak közös szavaik otthonról, azokat milyen egyszerűen, habozás nélkül mondják ki.

Azok hárman neveket elevenítettek fel, otthoni és Németor-

szágba került ismerőseik és elvtársaik neveit – X-szel mi van? – kérdezte néha egyikük – tudsz róla? – Nem tudok – volt a válasz, vagy: – Ő is kikerült – vagy: – Azt hiszem, él – vagy: Az még Augsburgban meghalt. – S a másik: – Hát Y-nal mi van? – A válasz: – Úgy tudom, otthon maradt. – Vagy: – Az még Újhelyen... – Vagy: – Már Komáromban nagyon gyenge volt, nem emlékszel?

Aztán az otthoni dolgokra került sor, azokról a látogatók sem tudtak sokkal többet, mint Kosaras. – Majd megtáviratozzuk! – mondta az egyik tréfásan, s Kosaras elkomolyodott. Ez a két látogató a füsseni táborból érkezett – vasárnap délben –, csomagjuk már a feldafingi állomáson, nevük a magyar transzport listáján ott szerepelt a szerencsések között. Feldafingban hallottak Kosarasról, átjöttek néhány órára hozzá, mielőtt hazaindulnának; bevagonírozásukra amúgy is csak másnap került sor. Kosaras a levél mellett néhány konzervet és csokoládét is bízott rájuk anyja számára meg egy doboz amerikai cigarettát a bátyjának, sőt Schütz Rufi váratlan nagylelkűséggel hitelben gyorsan eladott neki 130 márkáért egy vékony ezüstláncot is, melyről négylevelű lóhere lógott alá. – Minek ez? – mondta a gyerekképű nyomdász a konzervekre. – Az otthoni kaja jobb. – Egyelőre nem – felelte Kosaras –, tudom a rádióból. Majd később... – A harmadik látogató helyeslően bólintott.

A fiatal nyomdász hirtelen a térdére ütött – ostobaság! – mondta, arca egyszerre kivörösödött, és szempillantás alatt támadt ötlettel arra akarta rábeszélni Kosarast, hogy próbálja meg velük együtt a hazautazást – elbújunk a kocsiban – mondta egészen fellelkesülve –, van egy kis gyakorlatunk ebben... – Kosaras gondolkozott: – Nem – szólt végül. – Nincs értelme. Nem bujkálok. A többiek is ittmaradnak –, a tanárra nézett –, majd lesz most már más transzport is. – Tűnődött s mintegy önvigasztalásul hozzátette még: – Dolgom is van. Minek szedjenek le erőszakkal a vonatról.

A másik látogató, a szabó is törte a fejét, végül ő is Kosarasnak adott igazat. – Nem kell tovább bujkálni – mondta.

Aztán az egész szoba leveleit magukhoz véve, Kosaras kíséretében eltávoztak. A kapunál a látogatók nagy csoportjai búcsúztak a Grauingban maradóktól, szép vasárnap délután volt,

az indulók táskájában és zsebében tucatjával lapultak a haza címzett levelek, az otthoni címek és itt kapott megbízatások. Kosaras még Feldafingba is átkísérte a nyomdászt és a szabót, a vasúti sínek mellett a fűben hátizsákon üldögéltek egész éjszaka, és beszélgettek, szép, csillagos szeptemberi éj volt. Kosaras megvárta, míg azok ketten másnap reggel csomagjaikkal s az ő félszeg csomagjával felszállnak a teherkocsiba, és csak akkor indult el visszafelé, hétfőn délben került haza. Fájt kissé a szíve, szeretett volna legalább a vonat indulásáig maradni, de erről hétfőn délben még senki nem tudott bizonyosat mondani.

Meisler, a volt bori munkaszolgálatos, már szombaton eltűnt, nem is került többé elő. A holmiját is elvitte magával, s csak egy hét múlva hallották meg Grauingban, hogy neki mégis sikerült a magyar transzporttal elutaznia, élelmes fickó, igaz, hogy elsősorban a bátyjának köszönhette a dolgot, az egy hétig tartó utánjárással és protekcióval előzőleg mégis felvétette a feldafingi táborlakók közé, és így nem volt már akadálya annak, hogy a listára – még előző héten – rávezessék az ő nevét is.

Eltűnt Mikula is, vasárnap este tűnt el, és csak pénteken került meg, arcán ötnapos borostával, gyűrött ruhában, válláról kis hátizsák lógott, kuszált hajából szalmaszálak. Az öt nap alatt az orvosok és a nővérek többször keresték, azelőtt is előfordult, hogy egy-egy napra egyszerűen kámforrá változott, de ennyi ideig még soha nem maradt el, ilyen összetörten és búsan még sohasem került elő.

Visszafelé gombolyítva Mikula elmúlt napjait, kiderült, hogy teljes tizenhét órája jön már különböző vonatokon jegy nélkül a szélrózsa minden irányából. Az öt napból további harmincegy órát dutyiban töltött Passauban, ahol újra átvizsgálták a magyar transzport vagonjait, s vele együtt vagy kilenc bujdoklót előkotorásztak a szalma alól. Szerencsére Mikulának megvolt a Certificate-ja a „Dachaui Volt Foglyok Nemzetközi Szövetségétől", s így aztán az amerikai katonai rendőrség elengedte, zónázhatott a vonaton haza, visszafelé Grauingba. Még ezt is megelőzően két napot töltött a feldafingi állomáson, részint a váróteremben üldögélve, részint – a fellopózás előtti döntő órákban –

a fűben hasalva a vasúti töltés mellett. A magyar vagonban, sajnos, csupán huszonnégy óráig tartózkodott, Feldafingtól Passauig, ebből is három órát a reteráton töltött, onnan azonban elő kellett jönnie, mert többen felháborodottan dörömböltek, sőt egyesek népítélettel kezdtek fenyegetőzni a bezárt ajtó előtt. Ebben a teherkocsiban egyébként Mikulának egy jó cimborája is volt, egy rendkívül ügyes pesti hirdetési ügynök, Passauig el is tudta őt segíteni, a katonai rendőrséggel szemben azonban ő is tehetetlennek bizonyult.

A fáradt zarándok most ült az asztalnál, és karalábélevest evett behunyt szemmel, éhes is volt meg álmos is egyszerre, feje néha-néha mellére bukott, s kanáltartó keze a levessel megállt a levegőben, hangosan hortyogott is hozzá, a leves reszketett a kanálban, amint fújta. Makkos Jóska nézte őt – Mikula úr, ne hortyogjon – mondta vigyorogva Rufi –, felkelti az aludttejemet! – Pszt – intett Jóska. Mikula magára ébredt, s a kanalat a levessel egyenesen a füléhez vitte, szerencsére nem volt már forró.

– Szerettem volna hazautazni – morogta igen búsan és álmosan, amint ült az ágy szélén és vetkőzött.

S mintha kissé remegett volna a hangja. Aztán befordult a fal felé, s két álló napig aludt, éjszaka halkan nyöszörgött, s lelerúgta magáról álmában a takarót. Zák Ede többször fölébredt ezeken a hűvösödő éjszakákon, nyugtalanság kínozta, rossz volt az álma. Az asztalfiókban kotorászott gyufa után, hogy rágyújthasson. Ő takarta be néhányszor a harcsabajszú, hánykolódó Mikulát, hideg volt hajnalfelé. Záknak volt egy barna német tábornoki köpenye bársonygallérral, azt felöltötte, csöndben ült az asztalnál, és cigarettázott a sötétben. A többiek mind aludtak. Mikula egyszerre csak felült az ágyon, és suttogva kért egy fél cigarettát. Zák cigarettájának parazsán gyújtott rá, a megszítt parázs felvöröslő fényében nyúzott volt az arca rőt borostáival, Makkos Jóska édesdeden aludt mellettük, talán éppen a vízhatlan amerikai karóráról álmodott – üljön át egy kicsit, Zák úr, ide, köszönöm a cigarettát – mondta Mikula –, hát mit szól ehhez a hazautazáshoz. Már az osztrák határnál voltunk, soha nem fogok hazakerülni, ne haragudjon rám, Zák úr, én tartozom még magának huszonöt márkával is meg öt cigarettával.

– Halkan – szólt Zák –, felébrednek – s német tábornoki köpenyében leereszkedett Mikula ágyának szélére –, bizony, itt van már az ősz is, de azért ne búsuljunk, Mikula úr, látja, én milyen rosszul alszom, az éjjel is az én Zsigámmal álmodtam.

– Nem búsulok – mondta Miklula –, erről a gondolatról tegyen le, Zák úr, miért is búsulnék én, nem én vagyok az egyedüli magyar, aki így szétszóródtam a világba, de azért mégis nehéz így.

– Megalakult a Hazaszállítási Kormánybiztosság – szól Zák, aki minden este ott ült a 20-as szobában –, szeptember 3-án bemondta a rádió, most már majd utazunk mi is, Mikula úr, ne féljen, még a tél beállta előtt otthon leszünk, nem lesz könnyű tél, de majd csak megleszünk, mondta a Rónai is.

– Micsoda Rónai?

– Magyar közellátási miniszter.

– Mi dolgom nekem azzal? – kérdezte Mikula, tövig szíva a cigarettát.

– Négymillió mázsa kenyérgabona termett összesen, nagy a hiány. Babbal és borsóval akarják pótolni, a krumpli is kevés. De azért majd csak végigsétálunk az Andrássy úton, igaz? Mint valami urak.

– Ajjaj, Zák bácsi – mondta Mikula savanyúan, s eloltotta cigarettája végső csonkját –, hagyjuk az álmodozást.

– Muszáj álmodozni – felelte Zák elgondolkodva –, de itt hűvös van, Mikula úr, hát én megyek, lefekszem, jó éjszakát.

– Jó éjszakát.

Negyedóra múlva újra aludtak mindketten.

Őszies, de derűs napok következtek. A magyarok számára a szállítmány elindulása után mintha új időszámítás kezdődött volna, mintha minden csendesebbé vált volna. Grauingban hűvösebb és szürkébb lett a világ, távolibb és elérhetetlenebb az otthon. Esténként mindig tízen-tizenöten üldögéltek lenn a C II 20-as szobájában, Budapest hangja most kissé megerősödött, talán az ősz hozta ezt, de az is lehet, hogy az adások történtek nagyobb erővel. Egy ízben a parlament előtti hídépítés helyszíni közvetítését hallották, egy másik alkalommal a győri vagongyárban járt a mikrofon, ahol megkezdődött a tehergépkocsik, traktorok és mezőgazdasági gépek szériagyártása. A legtöbben mégis a húszóra negyvenperces hírek és az azt megelőző Vörös-

kereszt-közlemények meghallgatására gyűltek össze a szobában. Csendben hallgattak. Valami készült otthon, messzi és izgalmas dolgok, szeptember 5-én összeült az ideiglenes Magyar Nemzetgyűlés is. – Kár! – mondta erre a hírre csalódottan egy Bányász nevű tatai kárpitossegéd, szúrós szemű, fekete hajú, csendes férfi, akinek szavát is alig hallották, ám nyomban elfeledett, amint politikára terelődött a beszéd. Anarchistának vallotta magát, s ezt nem titkolta a német franciskánus nővérek előtt sem. – Kár! – mondta még egyszer elvékonyult szájjal, csendesen. – Mit vacakolnak annyit a burzsujokkal...

Egy keddi napon ez a hallgatag ember csúnyán megsértette, letorkolta Zák Edét. Kosaras és Babrián tanár nem volt jelen. Zákék a Vöröskereszt-közleményekre vártak.

– Sajnos – szólt Zák Ede elgondolkozva –, odahaza nagyon rossz a helyzet. Azt mondják, a kórházak sem tudnak majd fűteni a télen.

– Piszkos propaganda! – szólt Bányász fenyegetően. – Hallgasson!

Zák segélyváró gyámoltalansággal nézett körül. Senki sem szólt, csupán Budapest I. szünetjelét hallották. Bányász szeme szúrósabb volt, mint valaha. Zák pislogott, mint valami bűnös.

– Egy kérést olvasunk fel – szólt egy férfihang a rádióban: „A budapesti rádió súlyos helyzetben levő munkatársai kérik a közönséget, hogy közérdekű munkájuk zavartalan biztosításában legyenek segítségükre, és ajánljanak fel számukra készpénzfizetés ellenében, élelmiszereket. A csomagok a következő címre..."

Zák Ede a tatai kárpitosra nézett, az egy másik fiatalemberrel beszélgetett. Most sem szólt senki, Csizmadia Zák Ede térdére tette a kezét, ennyi volt az egész. Zák sohasem említette ezt a dolgot Babriánék előtt, nagyon szégyellte magát gyámoltalanságáért.

Ezekben a szeptemberi napokban Schütz Rafael kereskedelmi tevékenysége – Hezkellel társas viszonyban – soha nem sejtett méreteket öltött. Az idősebb cégtárs néha napokig távol volt üzleti úton, ilyenkor a vállalkozás egész terhe Rufi vállára nehezedett. Hezkel két láda szőlőt hozott Stuttgartból, friss szőlőt, nem holmi amerikai szárított gyümölcsöt. A ládák lenn álltak

Hezkel szobájában, már kampós kézimérlegük is volt, azzal méricskélték ki a vevőknek az árut. A Bajorországban egyébként oly ritka és drága gyümölcsből Rufi kóstolót is hozott szobatársainak. Időnként Hezkellel átmentek Feldafingba, s onnan hozták nagy csomagokban a feketevágású, friss marhahúst, az osztályok teakonyháin esténként újra nagy főzések kezdődtek, mert a hivatalos ellátás ekkoriban már jelentékenyen megromlott. Schütz Münchenből egy ízben tizenkét tucat amerikai nylon-fogkefét szerzett, a fogkefék nyelébe belenyomva ez állt: „Catholic Welfare", ezen a tételen kerek ezerkétszáz márkát kerestek Hezkellel. Állandó bevételi forrásuk volt még a sör és cigaretta nagybani vásárlása és kicsinybeni árusítása, továbbá a konzervüzlet. Két német viszonteladó is járt be hozzájuk, azok vitték el a Rufiék által alkalmi áron összevásárolt konzerveket, különösen a margarin és olaj bádogdobozai voltak kapósak, százhatvan márkát is fizettek egy font súlyú margarinért. Egy ismeretlen német férfi, aki valamely üzletfelétől kapta Hezkelék címét, egy ízben egyenesen az angol megszállás alatt levő, Ruhr-vidékről jött hozzájuk, száz csempészett acél zsebkést hozott Solingenből, cserében kizárólag amerikai csokoládét vitt oda magával. A Hezkel- és Schütz-cég állandó szolid jövedelmi forrása volt a vajüzlet is, ezt azonban már nem személyesen bonyolították le, hanem kinti német eladóik útján, s az itteni vásárlásokra is volt egy emberük. Ilyen körülmények között Rufi többnyire kora reggel hagyta el a 131-es szobát, csak ebédre vetődött haza, sietve evett, és már ment is, hogy késő estig ne is kerüljön elő. Arca kissé megnyúlt, gyakran volt szívdobogása, éjszakánként erősen izzadt, mindent összeszámítva, vagyona elérte már a tízezer márkát is, ez körülbelül hatvanhét dollárnak felelt meg akkoriban, bizonyos rejtett árukészleteket e számításnál még nem is vettünk figyelembe. Az orvos csóválta fejét a havi ellenőrző vizsgálatnál, s valami szívcseppeket is felírt Schütz Rafaelnek. A legapróbb használati tárgyakban is nagy volt ekkor már Bajorországban az ínség, a gyárak nem dolgoztak, az illatszertárakban fogkrém és kölnivíz meg piperecikk helyett fából faragott emléktárgyakat árultak, az áruházakban csinos festett fadobozka volt a legfőbb árucikk, ilyen körülmények között a Hezkel és Társa cég elég szilárdnak tekinthető alapokra építette tevékenységét, noha Rufinak – jó szíve követ-

keztében – voltak elég kétesnek tekinthető követelései is. Például Mikula tartozott neki kereken száznegyvenöt márkával.

Mikula Károly ezekben a szeptemberi napokban szintén megsóvályodott kissé, néha végighevert az ágyon, és csak bámult maga elé nyúzott arccal s tétova tekintettel, máskor meg vacsorára sem vetődött haza. Kétszer részegen jött késő éjjel, motozott valamit, és Schütz ágya mellett betörte az ablakot, aztán motyogva lefeküdt. Súlyos anyagi gondok gyötörték, Zákon és Schützön kívül már Makkos Jóskának is tartozott, Babriántól és Kosarastól még nem mert kérni; Makkos Jóska pedig az utolsó két alkalommal kereken visszautasította, noha Mikula szinte meg is alázkodott a gyerek előtt, úgy rimánkodott. Valami nővel volt benn két ízben Münchenben, hajnalban került haza, máskor meg fél éjszakákat a magyar honvédeknél verték a blattot, a legkínzóbb mégis a cigarettahiány volt. Ha az ember visszatért volna a régi nyomorúság csikk-gyűjtéséhez, azzal sem ért volna sokat, mert cigarettapapírt egész Bajorországban alig lehetett szerezni. Ebben az időben két ízben is kaptak ötkilós amerikai szeretetcsomagot, ezek eredetileg a harcoló katonák számára készültek: most a fennmaradó felesleges katonai készletek szeretetadományként kerültek lassanként szétosztásra. A csomagosztás után Schütz tüstént felkereste Mikula Károlyt, egy-egy csomag kereskedelmi értékét körülbelül négyszázötven márkára becsülték. Mikula azonban csak másnap került elő, sajnálkozva közölte Schützcel, hogy adósságtörlesztésre ezúttal nem tudott gondolni, majd ha a ruhák kiosztására kerül sor, azokból...

Mert köztudomású volt, hogy a ruhák egy része már megérkezett, két müncheni konfekció-nagyüzemben készíttette azokat az UNRRA, zöldesszürke gyalogsági szövetből. Ám volt mintegy hatvan darab sötétbarna civil ruha is, a nagy harcok éppen ezek miatt dúltak a komitéban. A ruhákat százával hozták Münchenből, és szeptember közepe tájt az A-épület betonozott manzardján, egy külön teremben, szabályos ruhaállványokon ott lógott már az egész készlet; egy másik teremben a fehérneműt és cipőket halmozták fel. E raktárakra most már állandóan külön őrség vigyázott; egy éjszaka a tetőn keresztül mégis betörtek oda, szerencsére a tetteseket megzavarták, a tetőn két batyuban megtalálták a nagyértékű lopott holmit.

Grauing kiemelkedően legfontosabb személyisége Julek Leder, a ruhaügyek intézője lett. Ő tárgyalt a müncheni konfekciósokkal is, vásárolt magának egy kimustrált kis dzsipet, az amerikai kórházparancsnoktól állandó kilépési engedélyt kapott, sajnos, az autó a harmadik üzleti úton végleg bedöglött, két dugattyúja elégtelen olajozás következtében besült a hengerbe. És valamit megjavíttatni akkoriban az amerikai megszállási övezetben – hacsak nem volt katonai személy az illető – majdnem a lehetetlenséggel volt határos. A komité ülésein egyre izzóbb lett a hangulat. Julek Leder a bizalmiak számára több ízben helyezett el a tanácskozóasztalon valódi egyiptomi cigarettákat, mindenkinek egy-egy huszonötös dobozt – reprezentáció – mondta mosolyogva –, nem végezhetjük a munkát, ha cigaretta-gondunk van. El kell ismernetek, hogy eleget dolgozunk, és teljesen ingyen. Ne féljetek, ez nem a közpénzből van, külön kiutalás. Míg a többiek hevernek, mi szaladgálunk...

Ebben az időben valóban naponta órák hosszat ülésezett a harminckét osztálymegbízott, listákat készítettek minden osztály lakóiról, s a név mellett ott állt a pontos adat, mikor érkezett az illető Grauingba, mert elhatározták, hogy érkezési sorrendben, igazságosan történik majd a ruhák kiosztása. Külön ruhalistát készítettek, külön fehérneműés cipőlajstromot, ez utóbbi volt a legbonyolultabb ügy, mert összesen háromszázötvenöt pár új cipő volt raktáron, ugyanannyi gumitalpú vászon cipő és vagy ötszáz pár ócska bakancs. Az üléseken az egyiptomi cigaretták ellenére is gyakran rendkívül éles szóharcokra került sor, két ízben verekedés tört ki lengyel és litván bizalmiak között. Julek Ledert többször közönséges lopással is megvádolták, és pofont meg börtönt ígértek neki, két hivatalos segítőt is delegáltak melléje a ruhakiosztás-ellenőrzése céljából: dr. Niemzovitsot és Grabanskyt, majd elhatározták, hogy 13-án, csütörtökön, megkezdik a ruhakiosztást, három német alkalmazott és két további önkéntes segítő: lengyel konfekciós szabók közreműködésével, ezek ugyanis ismerték a ruhák méreteire vonatkozó számozást. Így azután csütörtökön reggel valóban kezdetét vette a rendkívüli jelentőségű esemény. Legelőször a komité-tagokat vezették a civilszövetből készült hatvan öltöny külön rekeszeihez. – Ingyen dolgozunk – mondta Julek Leder –, sokszor Münchenbe is kell mennünk... – Négyen mégis inkább

szürke katonaszövetből készült ruhát választottak maguknak: Wontsetzky, dr. Plucky, Grabansky és végül Schwitzer, ő azzal a megokolással, hogy az jóval erősebb. Babrián Mihály előző este jelentette be lemondását alelnöki, továbbá osztálymegbízotti tisztségéről, a fekete bajszú Wontsetzky volt az egyetlen, aki megpróbálta, hogy elhatározása megmásítására bírja – én sem fogadok el civilruhát – mondta Wontsetzky –, de nem lehet abba hagyni ezt a dolgot. A harc ..

– Ne fáradjon – mondta Babrián határozottan, kezet fogott Wontsetzkyvel és eltávozott. Az ő helyébe Nechanskyt választották meg a hetes bizottságba. – Ezúttal talán igaza volt – szólt elgondolkozva Kosaras –, persze ... az ilyen könnyű dilemmákat egyenesen az ilyen lusta emberek számára találták ki, amikor a passzivitás és a ... hm ... tisztesség egy úton haladnak.

A 131-es szoba lakói hosszas huzavona után szeptember 19-én szerdán délelőtt kapták meg első öltönyuket a fölszabadulás óta. Zöldesszürke szövetből készült civil ruha, német ízlésű rövid zakó és bő nadrág. A két lengyel konfekciós szabó szolgálta ki őket, azokkal Záknak hosszú vitája volt a méretekre vonatkozóan. Egy-egy inget, alsónadrágot és harisnyát is kapott mindenki.

– Most már jöhet a tél! – mondta Zák Ede komolyan. – Ez a ruha elég vastag – tüstént nekiült, hogy az öltönyöket a váll és a derék hajlásának megfelelően egy kissé szobatársai termetére igazítsa – nem lesz legutolsó divat – mondta –, éppen csak egy kis odaigazítás, de hazautazásra jó.

A tűt és cérnát Rufi ingyen szerezte hozzá, vattát a vállakhoz az aranyfogú Makowiak adott a rendelőszobából. Steril sebvattát.

Méir Kagannak, ennek az idős kis litván emberkének jóval nehezebb volt a helyzete, mint szerencsésebb vetélytársának, Julek Ledernek. Múlt az idő, s ha Méir Kagan lányának vilnói kifőzdéjében szerzett tapasztalatait emlegette, unottan legyintettek, vagy felháborodottan fordultak el, az élelmezés ugyanis tagadhatatlanul napról napra romlott. A dolog egyre fájdalmasabb lett. A vajadagokat leszállították, a hússzeletek összezsugorodtak – hús egyébként csupán hetenként háromszor szerepelt már az étlapon –, a kenyéradagokat napi 30 dekagrammra mérsékelték, a német levesek lassan kiszorítottak minden mást

az étrendről, a tej szintén szűkében volt, ezeket a dolgokat furcsa ízű amerikai halkonzervekkel pótolták. A friss dolgok, amelyeknek beszállítására eleinte az amerikaiak kötelezték a német élelmiszerpiacot, lassan teljesen eltűntek, ezek helyébe is konzervek jöttek. Sokan már állandó csalánkiütésről is kezdtek panaszkodni, ennek orvoslására dobozolt grapefruit lé és szárított kaliforniai szilva jött egy darabig, azután ez is abbamaradt.

– Önök még mindig 3400 kalóriát kapnak naponta. Hogy milyen formában, azt nem én döntöm el. Semmit sem tehetek – felelte Kaplan őrmester a különböző küldöttségeknek, melyek az egyre romló élelmezés ügyében a nyakára jöttek. Dr. Plucky viszontválaszként a német feketepiacot említette. Ott dús választék áll a vásárlók rendelkezésére. – S ez mégiscsak kórház! – fejezte be dr. Plucky. – Sorry! – felelte Kaplan.

Egy küldöttség Sovinsky igazgatóhoz is berontott. – Boldog szigeten élnek, uraim – felelte Sovinsky kenetteljes mosollyal a nyers szemrehányásokra –, körülöttünk éheznek a ... – Semmi közünk a németekhez! – Méir Kagan vadul hadonászott az igazgató orra előtt. – Mi öt évig gettóban és lágerekben koplaltunk, amikor ők...

Sovinsky meghajtotta magát, és nem válaszolt. A küldöttség tagjai végül vállat vontak és eltávoztak. Az igazgató előszobáját néhány percig litván és lengyel káromkodás töltötte be.

– Ruhe! – mondta önkéntelenül Paitinszky, a veszprémi magyar fiatalember, aki egészen más, szintén nagy jelentőségű ügyben várakozott az egészségügyi telep igazgatójára, és attól tartott, hogy a küldöttség fenyegető lármázása kedvezőtlenül hangolja Sovinskyt az ő kérését illetően. Paitinszkyt csaknem megverték véletlen közbeszólásáért, szerencsére azonban nyílt az igazgató ajtaja, s ő besurranhatott a dolgozószobába. Személyes ügyben jött, a müncheni egyetem bölcsészeti fakultására szándékozott beiratkozni, de Ilse Keller ösztönzésére elhatározta, hogy művészettörténeti oklevelet szerez, és csak jó néhány esztendő múlva – már mint nemzetközi hírű szaktekintély – utazik vissza Veszprémbe. Az egyetemre az első évben innen, Grauingból jár majd be, s később az UNRRA támogatásával mint hontalan lakás után néz Münchenben. A terv megvalósításához elsősorban az igazgató beleegyezésére volt szüksége.

Keller asszony révén Paitinszky a német orvosokkal is össze-

barátkozott, esténként a padlásműteremben egy héten kétszer meghitt társaság gyűlt össze, és selyemernyős lámpák kellemes fényében, amerikai teát szürcsölgetve – a teát a hozzávaló cukorral Paitinszky szállította – rendszerint az emberiség rendkívüli fontosságú és végtelen távlatot nyitó, különösen sürgős kérdései kerültek szőnyegre; például a barokk istenvágy, a skizmatikus kétség s a vaskos földi örömökre való hajlam három motívumának aránya a német barokk mennyezet-megoldásaiban, Brahms B-dúr vonóshatosának hasonlatossága egy tölgyerdő félhomályához, továbbá hogy miért idegen a délnémet lélektől az északi misztika gondolatvilága. Keller asszony azt állította, hogy egyáltalán nem idegen. Paitinszky úgy érezte magát itt, mint valami jó gőzfürdőben, langyos csapokból egy kézmozdulatra mindenütt valódi műveltség csorgott, évszázadok kultúrájának gőze szállt, amikor például a sienai iskolának a német madonnakultuszra tett hatásáról beszélt egy Tilscher nevű főorvos, az SA Reiterkorps volt tagja.

Egy este a német orvosok és személyzet társaságában – az amerikaiaktól kapott külön autóbuszon – berándult Münchenbe is, az egyetem aulájában hatvantagú zenekar és százhúsz tagú kórus Bach Máté-passióját adta elő. Paitinszky jobbján Frau Keller ült, balján Tilscher főorvos csinos felesége, az előttük levő sorban az Elza nevű takarítólány barátnőjével, a vastag bajor mosogatóval a BV osztályról és barátjával, a német szakáccsal. Együtt is jöttek haza az autóbuszon. – Milyen más ez – gondolta Paitinszky megilletődötten –, mint otthon a por, a műveletlenség...

Közben állandóan lejárt Babriánhoz, akiben – Isten tudja miért – rokonlelket sejtett, noha a tanár erre egyáltalán nem adott semmi alapot, nyíltan kijelentette, hogy Keller asszony művészettörténeti tanfolyamán mégsem vehet részt, a műtermi estélyekre való meghívásokat pedig több ízben – mindig rendkívül udvariasan – elhárította. Paitinszky, akit német társaságáért gyakran gúnyoltak, s lassanként már e barbár környezetben a művelődés vértanújának érezte magát, szeptember 9-én, amikor hazaérkezett a Máté-passió előadásáról, csaknem sírt méltatlankodásában. Másnap különösen felhevülten könyörgött Babriánnak, ekkor a tanár – gyenge pillanatában – beleegyezett, hogy szombat este ellátogat a műterembe.

Szombat este fél kilenckor Paitinszky frissen megborotválva, valóban eljött a tanárért, mindketten új öltönyükben voltak. Frau Keller katonásan összecsapta a bokáját, és mélyen meghajolt, amikor Babriánnal kezet fogott, az óriási műteremben egy barna s egy rózsaszínű selyemernyős lámpa égett, a falakon körös-körül könyvespolcok, képek, színes miseruhák, az egyik ablak előtti sarokban a cipészműhely kellékei: háromlábú székek, két alacsony asztalka, azon dikicsek, árak, kalapácsok, dobozok faszegekkel és csirizzel, három gombolyag szurkos fonal, a székek előtt körbetámasztva kaptafák. A másik sarokban két festőállvány, természetesen megkezdett képekkel, a festőállvány és a cipészműhely között egy hosszú gyalupadon asztalosszerszámok, fölöttük a falon Goethe és Kant halotti maszkja. Az ablakokkal szemközti sarokban széles pamlag színes terítővel, előtte kis dohányzóasztalkán két könyv, bennük színes könyvjelző, a hátsó sarokban asztal körül, bőrpamlagon és karosszékeken ott ült már a társaság, három német orvos és négy nő, ezen az asztalon is két könyv. Babrián felvette az egyiket: *Deutsche Madonnen*, a másiknak címe ez volt: *Eichendorff über die deutsche Romantik*.

– Sokat gazdagodtam belőle – mondta az utóbbi könyvre tüstént Tilscher főorvos, hegyes orrú, szőke fiatalember. Babrián ránézett, vajon gúnyolódik-e, dr. Tilscher arca komoly volt. A tanár kinyitotta a másik könyvet, valami képzőművészeti albumot, Mária a gyermek-Jézussal három évszázad német festőinek alkotásában.

– Szeretetteljes, nyomdai munka, gondolatokban gazdag bevezető tanulmány, „sehr lehrreich!" – szólalt meg Paitinszky mellett dr. Kunze felesége. Babrián megint felnézett, de senki nem gúnyolódott, sőt ellenkezőleg! Vastag katonaposztóból készült, nyakánál kissé elálló ruhájában a tanár meglehetősen kényelmetlenül érezte magát. Tilscher és Kunze főorvosok, valamint az egészen fiatal dr. Fricke testükre szabott sötét öltönyt viseltek, Tilscher felesége nagyon csinos volt sötétbarna, zárt ruhájában, Frau dr. Kunze kissé kövérkés. Rajtuk kívül még egy Elly nevű, feltűnően vörös hajú, igen csinos lány ült a pamlagon, kissé oldalt dőlve, Paitinszky nem vette le róla a szemét.

Fehér bóbitás szobalány behozta a valódi amerikai teát, melyet odakünn a konyhán német módra úgy főztek meg, mint

valami főzeléket, egészen sotét volt és csersavas, hozzá New York-„domino" kockacukrocskák és valami ortodox izraelita teasütemény, ezt is Paitinszky hozta. Zöld üveggömbökben amerikai cigaretták hevertek.

– Ez már tea! – csettintett nyelvével Tilscher főorvos.

Megitták a teát, elfogyasztották a süteményt.

– Beszélgessünk! – szólt Keller asszony szigorúan, ez úgy hangzott, mint egy vezényszó.

– Miről parancsolja? – kérdezte dr. Kunze, aki igen sokoldalúan képzett férfiú volt, s az asztal alatt szabályosan összeütötte bokáját.

Frau Keller oldalvást Babriánra nézett.

– Az ángyotok térdéről! – gondolta a tanár, és nagyot nyelt.

– A kitűnő tea előtt én éppen azt állítottam – mondta dr. Kunze és Babriánhoz fordult –, hogy a román stílus gondolatvilágának embere sokkal-sokkal biztosabb volt az égi és földi elem egységében, mint például mink. Ez töltötte be például Aquinói Tamás gondolatvilágát még a késői XIII. században is. Én csak egy szerény természetkutató vagyok, s nem ez a tulajdonképpeni szakmám – dr. Kunze arcán bocsánatkérő mosoly jelent meg –, de én úgy gondolom, hogy a román stílus legtisztább alkotásaiban egyetlen poláris egész zártságában nyilvánul meg az Isten és világérzés. Mit gondol efelől, Herr Studienrat?

Nézte Babriánt.

– Az bizonyos, hogy a gótikus ember és a gótika alkotásai ezzel szemben már dualizmust mutatnak – szólt közbe irigyen dr. Tilscher –, ezt állítottam az előbb én, és most majdnem azt merném még hozzátenni: kettéhasadtságot. Nézzék kérem, hogyan harcol a természetes és az isteni elem az ívek egy időben történő felfelétörekvésében és térölelésében.

Előttük a tálcán már csak egyetlen ortodox izraelita teasütemény volt, azt nézte a két vitázó főorvos sóváran, de még habozva.

– Dualizmus? Ezt nem merném ilyen határozottan kijelenteni – elegyedett közbe Keller asszony. – A gótikus ember, maga a dóm, de a festészet is zárt végtelenség felé törekszik ugyan, de saját lelkéből kiindulva meg is valósítja ennek egységét. Nézzék meg például Daniel Hopfer „Sváb Madonná"-ját. Zárt végtelenségben egyesül itt a valódi sváb lélek és a gótikus

keresztény isteneszme. Nincs tehát igaza szerintem dr. Kunzénak sem.

Paitinszky oldalba bökte Babriánt, hogy figyeljen.

– A kultúráról mint egészről van szó – szólt Kunze főorvos, s kivett a zöld üvegtartóból egy amerikai cigarettát –, vajon a vallási gondolatban felolvadt-e teljesen egy faj – kissé megzavarodva pillantott Babriánra – ... hm, életereje.

– Milyen fajra gondol például? – csapott le rá rögtön dr. Tilscher.

– Természetesen csupán antropológiai és nem politikai értelemben gondoltam – dr. Kunze szemét Babriánra függesztette.

– Bravó – mondta Tilscher főorvos –, hol is hagytuk abba... teasüte... azaz... a vélemények nem voltak mindig ilyen hízelgők ebben a stíluskérdésben... például Joachim von Sandrart az ő „Deutsche Akademie"-jében a gótikát még útvesztőnek nevezte, melyben a régi németek túlságosan hosszan és sokat bolyongtak. Látják, ez a közkeletű tévedés elsősorban a franciák erőszakosságából származott, mint annyi minden.

– Hogy érti ezt? – kérdezte élesen dr. Kunze.

– Tisztán csak a művészetre értettem, természetesen – Tilscher főorvos körülnézett. – Philibert de l'Orme például az egész gótikát rossz ízlésnek és barbárságnak mondta.

Mindenki lenézően mosolygott a franciákon.

– Goethe – szólt a háziasszony, és félig lehunyta szemét –, emlékeznek, mit mondott Goethe, amikor valaki azt állította, hogy a gótikus viselkedés éppolyan megvetendő, mint a gótikus stílus, egy parvönü például gótikus ember. Tudják, mit felelt erre a titkos tanácsos?

Mindannyian tudták, Babriánt és Paitinszkyt kivéve. Az ő kedvükért a háziasszony megmondta:

– A strassburgi Münster előtt álltak, és akkor Goethe azt mondta: „Mit akartok azzal a szóval, hogy gótikus?" A miniszter a Münsterre mutatott: „Ez német építőművészet, a mi építőművészetünk, mert az olaszok nem dicsekedhetnek ilyennel, a franciák még kevésbé!"

Csend volt, dr. Kunze és dr. Tilscher egyszerre nyúltak az utolsó ortodox izraelita teasütemény után, és egyszerre kapták vissza kezüket. Dr. Kunze úgy tett, mintha az asztalon dobolna csupán, dr. Tilscher viszont a fényezett asztallapot simogatta

nagy gonddal. Egyszerre indult el megint a két főorvos keze a tál felé, a vörös hajú Elly azonban megelőzte mindkettőjüket, egyszerűen benyúlt a tálba, s már ropogtatta is egérfogaival a kőkemény süteményt.

– Ezek az „ami"-k – mondta Elly mosolyogva –, érdekes alakok! – Oldalba bökte Paitinszkyt: – Mesélje el, hogy jártunk Münchenben.

Paitinszky vörös lett, Babriánra pillantott, s dadogott valamit.

– Mulya! – szólt Elly. – Akkor majd én... Tudják, most hangszórós kocsival járkálnak a katonai rendőrök az utcákon, és ha valaki a villamoson lóg, vagy szabálytalanul megy át, egyszerre csak ráordítanak valahonnan, akkora hangon, mint egy stuka! A múltkor Herr Paitinszkyval a Karlsplatzon a járdán vártunk villamosra. Egyszerre csak az égből mennydörög egy hang: – „Hey, red! Hé, vörös!" – Ez nekem szólt. Mindenki megállt, és irigyen nézett rám, akkor a káplár a hangszórón keresztül azt mondta: „You're pretty! Ön csinos." Igaz? – kérdezte Paitinszkytól. – Ezek az amerikaiak így udvarolnak. Hangszóróval. Mindent géppel csinálnak, talán még a feleségük... – Elhallgatott.

– Kitűnő! – mondta dr. Kunze. – Az életérzésnek és szemléletnek milyen frissesége...

– Nekünk hagyományaink vannak! – mondta a fiatal dr. Fricke, aki eddig szótlanul ült.

Tilscher legyintett:

– Hagyomány! Nekik jövőjük van. Az amerikai történelem egyetlen nagy zarándoklás a homályos múltból a fényes jövőbe!

– Olvastam én is Coudenhove-Kalergi cikkét a *Neue Zeitung*-ban – mondta gúnyosan Kunze főorvos.

Kis csend lett.

– Beszéljünk zenéről! – szólt a csinos Frau dr. Tilscher – hogy áll a vonóshatos? – Babriánhoz fordult. –A z orvosi kar ugyanis. . – kis szünetet tartott – régebben minden második szerdán kamarazeneestet rendezett a betegek számára.

– Most fel akarjuk eleveníteni! – tette hozzá dr. Tilscher – elsőnek Brahms B-dúr vonóshatosát választottuk.

– Hogy álltok? – kérdezte Frau Tilscher.

– Hogy állunk? – felelte a férj helyett Kunze főorvos. – Kicsit súlyos zenei gondolatok... egy működvelő zenekarnak. Az

első tételben különösen a jódlerszerű melléktétel ment szépen. A rondo visszatérő dallama még egy kicsit nyers volt. De most...

– Dr. Tassler! – mondta Fricke – az első brácsás!

– Mi baj van vele? – kérdezte ártatlanul csicseregve dr. Tilscherné asszony, noha jól tudta a választ.

– Megtalálták a kartotékját! – mondta a férje.

– Parteigenosse? – kérdezte Elly.

– Na és? – szólt Fricke. Keller asszony a szemével figyelmeztette.

– Megy a kórházból? – kérdezte Tilscherné asszony.

– Nem tudom! – felelte a férje és Kunze egyszerre. Mindketten arra gondoltak, hogy akkor nemcsak az első brácsás pultja üresedik meg, hanem az igazgató-helyettesi szoba is.

– Beszéljünk inkább filozófiáról! – szólt a háziasszony kedvesen. – Tudjuk, hogy Oswald Bumke újra... – Beszélgetni kezdtek. A tanár hallgatott.

Negyedóra múlva felállt. A könyvespolcon már régóta figyelt egy vastag kötetet, most kihúzta. Kirchner-Michaelis: *Wörterbuch der Philosophischen Begriffe*. Nini, az öreg Kirchner. Jó lenne kölcsönkérni. Belelapozott. 1942-es új leipzigi kiadás, az átdolgozó Michaelis előszavával. Egyetlen mondatot olvasott csupán, ismert és gyanús nyelvi fordulat ütötte meg szemét: „Die Umgestaltung des deutschen Gedankenguts" ... Mi ez?... „Blut ... Boden..." Megnézte az előszó keltezését: „1942. Paris." Elképzelte ezt a derék Michaelist, ezt a katonaruhás filozófia-professzort, amint libalépésben jár az Arc de Triomphe körül, vagy tán napközben a Sicherheitsdienst szolgálatában tevékenykedik a Boulevard Sébastopole-on; este – a vallatásoktól bizonyára fáradtan – hazatér kis szobácskájába, megmossa a kezét, sőt lábát is, és leül a könyvhöz, hogy hangyaszorgalommal hordja a bölcseleti maltert a német gondolatvilág épületének nemzetiszocialista átvakolásához, egy filológus pontosságával vezesse be a szótár szavai közé, mindjárt a fogalom fogalmának neokantiánus meghatározása után a Vér és a Talaj rosenbergi definícióit, előbbrevigye a tudományt, terjessze a bölcselet világosságát. A többi Gestapo-hóhér este pihen, vagy bárokban táncol, ő nem! Ő tisztára mosott kézzel, ingujjban, katonanadrágban, bizonyára lelógó nadrágtartóval ül, és elő-

szót ír. Büszkén Párizsból, a csizmák alá tiport francia fővárosból keltezi.

Babrián a könyvet undorodva visszatette a polcra.

– Bocsánat!... – szólt – kissé későn van – mi betegek...

Mindenki szívélyesen mosolygott, s őszintén sajnálkozva búcsúzott tőle, különösen dr. Ilse Keller. Senki nem vette észre, hogy egész este nem szólt egyetlen szót sem.

– Ugye tanulságos este volt? – kérdezte künn a folyosón villogó szemmel Paitinszky.

– Roppant tanulságos! – felelte a tanár, és a Nürnbergben fogva tartott háborús főbűnösök ügyében előző napon Moszkvában, Washingtonban, Londonban és Párizsban egyidejűleg közzétett vádirat bevezető szavaira gondolt.

Tíz óra elmúlt már, elbúcsúzott Paitinszkytól. Szombat este volt, nem ment egyenesen haza, előbb ellátogatott a C II folyosó 20-as szobájába, ott ült még Zák is meg Kosaras is, érdekes rádiójáték második részét hallgatták feszült figyelemmel.

Odaát, a B V osztály 131-es szobájában ezen a késő esti órán csupán ketten tartózkodtak otthon: Mikula Károly, teljesen fillér nélkül s a gyerek, akinek csuklóján ott díszelgett már a hőn óhajtott vízhatlan amerikai katonai karóra. Unokabátyja, a Stuttgartban állomásozó Joe Krauss káplár aznap délelőtt járt Grauingban, zömök, fekete fickó, igen jókedvű. Csokoládét, rágógumit, két inget és öt dollárt adott Jóskának, s az első célzásra leoldotta csuklójáról a drága kincset: a katonai karórát.

Fél órát maradt mindössze, mert valami autós menetoszloppal volt hivatalosan Münchenben, de megígérte, hogy rövidesen eljön – ne félj, kis fickó – mondta Jóskának –, az öreg most már gondoskodik rólad is, Henry atya felét ezennel neked adom.

Mikula és a gyerek az asztalnál ült.

– Ezt még húslevesbe is belefőzheted! – mondta Mikula az órára – akkor sem lesz semmi baja! Jóságos ég, mit adnának erre egy pesti zálogházban!

A gyerek hallgatott.

– Most már te nőkre is gondolhatsz! – folytatta Mikula. – Van teneked mindened! Nem adnál nekem egy fél cigarettát?

Füstölve jobb beszélgetni! Mindjárt olyan tanácsot adok én teneked a nőkre vonatkozólag...

– Nem kell tanács! – mondta a gyerek – itt egy egész cigaretta, de a legutolsó, Mikula úr!

– Gavallér manusz vagy! – Mikula rágyújtott, és mélyen leszívta a füstöt – ha most Pesten lennénk, elvezetnélek én téged olyan helyekre... itt van az én amerikai milliomos barátom, ezt mondanám, császár lennél, mert tudod, a nőknél nem árt egy kis tódítás. Elmennénk a Susogóba, csak jönnének a lányok. Kiválasztanánk a legkóserebbet!

– Mi az a Susogó? – kérdezte a gyerek.

– Te olaszliszkai amorózó, még azt se tudod? Zenés hely, a pesti okosok járnak oda, tudod, mint például én meg az én Bencsik cimborám... az volt az élet, negyvenben meg negyvenegyben az Andrássy úton...

– Mint Münchenben a színház! – mondta Jóska – a Volkstheaterben én láttam nagyon szép színésznőket, meg zene volt.

– Szamár! – felelte Mikula.

– Szamár maga! – mondta a gyerek.

Mikula meghökkent, de nem sértődött meg.

– Ez a Bencsik – szólt –, kővári Bencsik Gyula, nekem nagyon jó cimborám volt. Magyar nemes ő is, kaposvári gyerek, mint én. Itt halt meg a C II-n, isten nyugosztalja ... – Mikula szeme fényes lett. – Én nem is tudtam, hogy Grauingban van, csak amikor már kampec... – Mikula mutatta a nyakánál.

– Azt hallottam – szólt Jóska –, egy félszemű.

– Láttad volna fekete monokliban Pesten, annak micsoda dumája volt! Egy szerkesztő! 1943-ban bukott le, együtt jöttünk ki...

– Honnan bukott le?

– Na ugye – mondta Mikula elégedetten. – Azt se tudod, mi a lebukás. A siti. A fogház. Te akarsz nőkkel kezdeni? Mi lenne tebelőled énnélkülem? Tisztára palira vennének!

– Mi az a paliravétel? – kérdezte a gyerek óvatosan.

– Hát... ha valakitől, csak úgy... elszedik a pénzét.

– Maga paliravette a Schützöt? – kérdezte Jóska tágranyitott szemmel.

– Az más! – felelte gyorsan Mikula – az csak kölcsön. Azt én

megadom! Neked is tartozom harminckettővel, azt is megadom! Ne félj!

– Nem félek! Meg a Záknak is tartozik...

– Mi az? – mondta Mikula vörös arccal. – Te számon tartod az én dolgaimat?

– Folytassa a nőkrül! – szólt a gyerek – esetleg adok még egy cigarettát, de ez a legutolsó.

– Egészítsd ki ötvenre az adósságomat! Legyen kerek szám. A legközelebbi csomagból...

– Azt nem – mondta Makkos Jóska határozottan –, akkor cigarettát sem adok!

– Csak úgy mondtam – ingatta fejét Mikula. Rágyújtott: – Szóval hol is hagytam abba? Ezzel az én Bencsik cimborámmal együtt tanultuk ki az írógépszerelőséget Kaposvárott, de ő szerkesztő lett, a névjegyén is állt ez. Volt neki egy főnöke, igazi fejes, vitéz Kulchváry-Sligeric Gábor nevű, az adta ki „A Székely Végvárak Története"-t, szép mű volt, finom díszkötés, meg is jelent, akkor csinálták harminckilencben „A Felvidéki Magyarság Albumá"-t is meg a „Keresztény Iparosok Lexikoná"-t. Az én Bencsik cimborám még ezerkétszáz ruppót is megkeresett egy hónapban, a ruppó az a pengő, ha nem tudnád. Az ő dolga csak az volt, hogy délelőtt elment három-négy kereskedőhöz meg iparoshoz. Megeresztett egy dumát, hogy a Területvédő Liga meg az államrendőrség is ... erre azok ész nélkül odaadták a fényképüket, és leírták az életrajzukat. Különösen Kassán csinált szép üzleteket Bencsik.

A gyerek előrehajolva, összeráncolt szemöldökkel hallgatott, arcán látszott, hogy nem teljesen érti a dolgokat, de már szégyell kérdezősködni.

– Ez a Bencsik Gyula mint szerkesztő nagyon értett a nőkhöz. Nem volt az a vidéki szálloda, ahol ő meg nem kapta volna rögtön azt a csinos szobacicust, akit akart.

– Minek? – kérdezte Jóska a részletekre kíváncsian.

– Minek? Gondolhatod, hogy nem preferánszot játszottak éjszaka! – Mikula csettintett. – De voltak neki úrilány menyasszonyai is, Pécsett és máshol, csak jöttek a levelek: „Édes Gyulám!" Aj, az a Gyula aratott! Kétszer meg is pofozták, Léván meg Miskolcon.

– Az mifelénk van! – mondta a gyerek. – Miskolciakkal nem lehet csak úgy elbánni! Ki pofozta meg?

– Egy Brossi nevű hentes.

– Azt nem ismerem.

– Jó is lenne, ha te mindenkit ismernél, akivel a Bencsiknek dolga volt.

– Maga is szerkesztő volt akkor?

– Én nem! Én írógépkereskedő, de még javítást is vállaltam. Én sem panaszkodhattam.

– Hol volt a bolt?

– Minek bolt? Nem bolondultam meg, hogy adóba dolgozzak! Bementem minden délelőtt a Japán-kávéházba, ott találkoztam a szakmával, és megbeszéltük az üzleteket. A nők miatt se panaszkodhattam, úgy nézz rám.

Jóska kétkedve Mikulára nézett.

– Kicsit nagy az orrom – mondta Mikula –, de tudd meg, a legtöbb nő ezt egyenesen kedveli, mert ebből azt tudja meg, hogy a bizonyos illető legény a talpán!

– No – szólt a gyerek még mindig hitetlenül –, a Grabansky főtisztelendőnek is nagy az orra.

– Hát aztán! – felelte Mikula – akad kivétel is! Te mindig megzavarsz! Nem akarsz okulni?

– Akarok! De maga sokat gurít! Ilyen szerkesztő, mint a maga barátja, nem lehet a világon! Majd megbolondult volna egy kereskedő, minek adja oda a fényképét? És még fizessen érte? Csak jöttek volna maguk az én papámhoz, majd kirúgtuk volna mink magukat!

– Elég volt! – mondta Mikula komoran, s elhallgatott.

A gyerek az orrát vakarta, oldalról Mikulára nézett.

– Nem folytatja? – kérdezte kicsit zavartan, de azért lenézően.

Mikula vállat vont. De a cigarettákra gondolva, mégiscsak megszólalt:

– Ilyen hitetlen tamásnak minek folytassam? Nem érted te a világot! Szóval én hazudok, mi? Bencsik Gyula nevű ember sose volt a világon!

– Inkább elhiszem! Ott tartottunk, hogy maguk együtt laktak.

– Nem tartottunk még ott! Ott voltunk a nőknél. Ennek a

Bencsiknek egyszer akadt egy komoly menyasszonya. Egy Sári nevű lány, szüleinek százhatvan holdja Szatymazon. Már megvolt a gyűrű is. Bencsik színházba vitte a családot gavallérosan, Fővárosi Operettszínház: „Csókos asszony!" Jönnek ki a színházból, elöl Bencsik a Sárival karonfogva, együtt dalolják a főslágert, mögöttük a szülők. Az Andrássy úton, a Párizsi Nagy Áruház előtt a Bencsik kap egy nagy pofont, s egy lány leveri a Sári kalapját. – Piszok strici! – ezt kiáltozza a Julis nevű lány, ez egy másik menyasszony, összeröffennek mind a tűzkőárusok, a közönség meg nevet – pardon – mondja Bencsik a vidéki apósnak és anyósnak –, egy pillanatra! – Félrehúzza ezt a Julist. – Meg vagy te őrülve? – kérdezi – hát nem tudod, hogy csak téged szeretlek? – A Julis akkor már pityereg. Hanem hiába, a parti visszament.

– Melyik volt szebb lány? – kérdezte Jóska piros füllel.

– Isten tudja! Ez a Julis nevelőnő volt, akkor már nyolc éve üldözte a szerelmével kővári Bencsik Gyulát. Többször meg is pofozta, mindig az Andrássy úton! Ez volt neki a mániája. Néha nyolc utcán keresztül is követte Bencsiket, de pofozni csak az Andrássy úton, ahol legnagyobb a forgalom! Bencsik őt, igaz, elcsábította, amikor egy szolnoki gazdag kereskedőnél aludt egy éjszaka. Állítólag házasságot is ígért, ezt a Julist bevitték idegbajjal a kórházba, utána feljött Pestre, itt vállalt munkát, mindig Bencsik nyomában, mint az árnyék. Olyan volt ez a lány – különben csinos –, mint egy rém. Néha elmentünk az Andrássy úton valami nővel, egyszerre csak Bencsik ijedten odasúgja nekem: – Nézz csak hátra, nem jön a Julis? – Kétszer fel is jelentette Gyulát, de nem lett semmi, egy szerkesztőnek csak vannak összeköttetései a rendőrségen! Kimutatta, hogy a lány idegbajos.

– Hm! – mondta Jóska – csinos is volt. Szegény lány. Hát ez a Bencsik nem szerette őt, hát ez sohasem volt szerelmes?

– Azt nem lehet mondani! Éppen hogy mindig az volt! De igazán szerelmes csak egy nőbe volt. A főnökének, vitéz Kulchváry-Sligericnek a titkárnőjébe. De azt nem kaphatta meg!

– Miért nem? Szépen keresett?

– Isten tudja, miért nem? Azért volt szerelmes, ahogy az én Bencsik barátomat ismertem, mert nem kaphatta meg. És azért

nem kaphatta meg, mert szerelmes volt. Fene tudja! – töprengett sóhajtva Mikula.

– Hogyan próbált udvarolni neki?

– Mindenféleképpen. Alma eredmény! Akkor kitalálta, hogy szerelmesleveleket íratott magának a hivatalba. Összeültünk a kávéházban, és együtt megszerkesztettük a levelet: „Imádott Gyulám!" meg: „Édes Gyuszim!", „Drága Bencsik úr!" satöbbi. Ráparancsoltunk a Julisra, vele írattuk le, annak szép nőies kézírása volt. Bencsik a hivatalban mindig a titkárnő előtt bontotta fel a rózsaszín borítékos levelet, aztán ottfelejtette az asztalon. De azt hiszed, ez segített? A nő meg se nézte. A rosseb ismeri ki magát ezeknél! Ezerkilencszázharmincnyolcban aztán a Julis is nagyon kezdett megbolondulni, aztán már engem is üldözött.

– Értem én – bólintott a gyerek –, maga is házasságot ígért neki.

– Nem éppen! Azaz hogy .. Úgy történt a dolog, hogy én ültem a kávéházban este. Március 13-án volt, jól emlékszem, aznap vonultak be a németek Ausztriába. Jött Bencsik, leült, nagyon izgatott volt. – Baj van! – mondja. – Micsoda! – kérdezem – a németek miatt? – Milyen németek miatt? – kérdezi ő – én a Julisról beszélek, ő fenn ül a szobánkban, és megesküdött, hogy most már soha többé nem megy el onnan. Ilyen bolondnak még sohasem láttam! Sír, darabokra tépte a saját ruháját, hogy ne is mehessen el! – Mit lehet itt tenni? – kérdeztem. – Itt ez a csomag – mondta Bencsik –, egy női ruha van benne. Én most már nem merek felmenni, alig tudtam szabadulni azzal, a kifogással, hogy csak vacsoráért megyek le. Menj fel, terád talán hallgat, próbáld megnyugtatni. De nehogy ellentmondj neki, hagyj rá mindent szépen. Mondd neki, hogy szoborszép teste van, mióta modell lett, ezt szereti legjobban hallani!

– Szoborszép test! – Jóska csóválta a fejét, s szuszogva eltűnődött valamin. Mikula folytatta:

– Ha nem tudnád, a modellt lefestik a festők, és megcsinálják agyagból a szobrászművészek. Nem engem várt, hanem Bencsiket. Felgyújtottam a villanyt. Ott állt az asztal tetején, nem volt rajta ruha. Hiszed? A két karját a feje fölé tartotta, mint egy szobor. Legalább félóráig. Beszéltem neki, még nézni is fárasztó volt. Hogy tudja valaki ennyi ideig a karját az ég felé

tartani? Végül dühös lettem, megfogtam, és leráncigáltam az asztalról.

– Na és? – kérdezte a gyerek.

– Hát megvigasztaltam! – mondta Mikula. – Reggel teljesen megvigasztalódva ment el, de azért csak üldözte tovább Bencsiket, meg attól fogva még engem is. Kettőnket üldözött! Igaz, engem nem pofozott meg egyszer sem – tűnődött Mikula.

Csend volt.

– Mi a tanulság? – kérdezte elégedetlenül a gyerek.

– Nem tudom! – felelte őszintén Mikula. – Nőknél nincs tanulság.

– Köll lenni! – mondta hirtelen Makkos Jóska, és a férfi szemébe nézett – csak maga nem tudja, Mikula úr. Rosszul érti a helyzetet! Majd megkérdezem én Záktól.

– Azzal sokra mész! – szólt gúnyosan Mikula – tán ti majd kioktattok engem? Híres nőcsábítók!

A gyerek vállat vont.

– Volt magának felesége? – kérdezte. – Mit tudhat maga az ügyekről?

– Hogy jön ide a feleség?

– Liszkán se volt a lányok között, a cséplésnél. És a maga barátja, talán az valami nagyon okos ember volt, azt hiszi? A székely végvárakat mi második polgáriban tanultuk!

– Te nagy tudós! Tán meggárgyultál? Az csak üzleti ügy. Kővári Bencsik Gyulának híres nagy esze volt.

– Mit használt neki a szerkesztés? – kérdezte a gyerek. – Hallotta, hogy halt meg? Na és maga? Nincs egy cigarettája se, egy gyereknek könyörög érte! Ez a helyzet!

– Egyen meg a fene! – mondta Mikula vörös arccal. – Büdös kölök!

– Nem kell ordítani! – szólt Makkos Jóska – legeslegutoljára adok magának tizennyolc márkát, akkor ötven! Na?

Mikula tátott szájjal nézett a gyerekre.

– Jó! – szólt, és keservesen hahotázni kezdett. Jóska kiszámolta a pénzt, Mikula eltette. – Ilyen különös alakot, mint te, gyerekben, sose láttam – mondta végül.

– Ósvicban láthatott volna! – szólt csendesen Makkos Jóska.

Mikula csak bámult rá:

– Azért van neked eszed! – szólt ő is halkan.

A gyerek vállat vont.

– A nőket én sem ismerem! Tudja ki ismeri?

– Kicsoda?

– Zák! A tanárnak sok esze van és művelt. A szegényeknek a helyzetét legjobban Kosaras tudja, sokkal jobban, mint a tanár. De a nőket... azt Zák ismeri legjobban. Ha neki nagy szüksége lenne, akkor én... – Elhallgatott.

– Mit tennél?

– ...Még az amerikai vízhatlan karórámat is odaadnám neki.

Zákék éppen jöttek haza a rádiózásból. A grauingi egészségügyi telep ezen a szombat estén nehezen csillapodott le és tért pihenőre, még éjfél felé is tárgyaltak a folyosókon, másnap több tettlegesség is történt lent a kertben; a komité, a ruhák és cipők, az élelmezés és a csomagok ügye kavarta fel ennyire a közvéleményt. Hírek szerint Julek Leder részt vett hatvanezer cigarettának a csomagokból való elsikkasztásában, mások úgy mondták, az amerikai csomagokban nem is volt semmiféle cigaretta. Felhánytorgatták a csupán darabszám nyilvántartott cipők ügyét is, állítólag Grauingba 850 pár új cipő érkezett, s ebből a raktárban változott át 500 pár titokzatos módon új félcipőből ócska bakancscsá. A nők a selyemharisnyák miatt haragudtak. A D-osztály 110 női lakójából mindössze harmincan kaptak harisnyát, miféle megkülönböztetés alapján történt ez a kiosztás? Szóvá tették az ehetetlenül rossz levesek ügyét is, a németek – egyes állítások szerint – hetenként kétszer a vételezett árpadara helyett bükkönyt főztek a levesbe, ezt a grauingi szójárás „bunkerlevesnek" keresztelte el; vaj helyett többször amerikai mogyoró-kenőcsöt adtak, a burgonya tavalyi volt, és fagyott-édeskés. Méir Kagan nagy csoportoknak magyarázott a kertben – könnyű ilyen szép civilruhában szónokolni! – mutatott rá valaki Kagan új barna ruhájára. Kagan abba is hagyta a magyarázást, és gyorsan bement az épületbe.

A legnagyobb felháborodást a hatvan barna civilruha keltette, amelyből húszegynéhányat az osztálymegbízottak saját maguknak tettek félre, a többi titokzatos protekciósok testén díszelgett. Különösen elégedetlenek voltak a magas termetű férfiak, például az ebmarott görög Xinos, Trifunic, a májbajos

dalmát a B V-ről, egy Zulawsky nevű lengyel és természetesen a hosszú mongol hóhér a pipájával. Ezek egész nap tüntetően a kertben sétáltak, mint a gúny eleven szobrai, a legnagyobb számú konfekciós ruha nadrágja bokájukon felül végződött, a kabát ujja valamivel könyök alatt, s a kabát maga éppen csak eltakarta köldöküket. A német ízlésű, alacsony derekú nadrág – a németek mind nadrágtartót viseltek – amúgy is szabadon hagyta hasukat, s ők tüntetően kilógatták a kórházi inget. – Valódi UNRRA-szabás – mondta Trifunic, a májbajos dalmát; az ebmarott görög nem szólt, csak haragjában fogait csattogtatta és forgatta a szemét; a mongol egykedvűen sétált pipájával, egyébként neki volt a legnagyobb közönségsikere, ő volt a legmagasabb a három férfi közül, ő lógott ki legjobban a ruhából. Volt ugyan még egy két méter magas kárpátaljai fiú is, ő azonban át sem vette a ruhát, csak legyintett. A görög, a dalmát és a mongol nyomában egész vasárnap délután vonult a nép, a legtöbben nevettek, sokan voltak azonban olyanok, akik haragjukban kiáltoztak. Mindenütt csoportok alakultak, és a komité tolvajlásairól tárgyaltak. Ott sétált Wontsetzky szürke katonaruhájában, amikor elhaladt egy-egy ilyen csoport előtt, azok elhallgattak, a varsói bádogosmesterről köztudomású volt, hogy semmiféle személyes előnyt nem húz a tagságából, sokan azonban szemére vetették, hogy tűri a többiek garázdálkodását.

Voltak ugyan halvérűek és nyílt szkeptikusok, ezek a legélesebb szónoklat közepette egyszerre csak így szóltak: – Ha te lennél a helyében, te másképp csinálnád?

Erre nehéz volt felelni úgy, hogy a többiek a szónoknak szemébe ne nevessenek, nagyon nehéz volt egyszerre erkölcsi talapzatra állnia annak, akit ő hónappal előbb még százan és százan láttak, amint reszkető kézzel, könyökölve és lökdösődve állt sorban a kondér előtt a német leves ráadásadagjáért, a rendes adagok után fennmaradt levesaljából származó úgynevezett „Nachschlag"-ért. Hiszen sokan voltak olyanok, az öt év óta állati módon éhezők közül, akikre személy szerint is jól emlékeztek mindannyian; farkasbélű koldusok. Hírhedt kéregetők elsőnek habzsolták fel levesüket, utána gyorsan odaálltak a mosdó bejárata elé üres bádogtáljukkal, és vártak. Jött sorban mindenki, saját táljának elmosogatása végett, s ha ennek fenekén volt még – bármilyen kevés – szürke levesmaradék, azt

mosogatás előtt egyszerűen az ajtóban álló borzalmas étvágyú kéregető táljába csorgatta. Húsz ilyen csorgatás már kiadott vagy öt kanál hideg levest. Itt van például Wladislaus Sticynski, annak egyszerűen farkasok tanyáztak a beleiben, harmincöt kilót nyomott felszabaduláskor, és most, szeptember végén, hogy testsúlya elérte a hetvenhárom kilogrammot, most kezdett étvágya kissé csillapodni.

A felgyülemlő elégedetlenség, az egymásra halmozódó egyéni sérelmek, a vélt vagy valódi károsodás, a megbántott önérzet, a mindennapi élet sokasodó apró tűszúrásai, az ismeretlen hatalomnak való kiszolgáltatottság érzése, idegen emberek gyámkodása, egy személyek képviselte gépezet kerekeinek könyörtelen őrlő munkája, a nemzeti, politikai, vallási és egyéni ellentétek s a föld alatt megbúvó erők – mindez együttesen most végsőkig fokozta az öt éven át nyúzott idegrendszerek érzékenységét, szinte állandó zsigeri ingerlékenységet idézett elő: a grauingi egészségügyi telep levegőjét fojtó feszültség telítette, egyetlen villamosszikrára várt minden. Dr. Niemzovits elnök végre arra kényszerült, hogy október 4-én csütörtökön délután négy órára a hullámbádogból készült garázsból átalakított moziterembe nagygyűlést hívjon össze, amelyen a komité mindenkinek részletesen számot ad majd eddigi tevékenységéről.

A mozivászon előtt, a dobogón, hosszú asztal mellett az elnökség hét tagja foglalt helyet. Hárman barna civilruhában: dr. Niemzovits, Nechansky és Méir Kagan, hárman zöldesszürkében: Grabansky, dr. Plucky és Wontsetzky. Julek Leder rendkívül elegáns, mérték után készült drapp öltönyt viselt. Az első sorban az osztály-megbízottak ültek. A zsúfolásig megtelt teremben szerencsétlen módon éppen a három leghosszabb embernek: a görögnek, a dalmátnak és a mongolnak nem jutott ülőhely, vagy talán nem is akartak leülni, ezek baljóslatúan odaálltak a dobogó mellé, köldökig érő kabátjukban tüstént köznevetség tárgyaiként.

– Halljuk a tolvajokat! – mondta valaki. A hetes bizottság előtt az asztalon három raktárkönyv feküdt, Niemzovits, mindannyiuk szerencsétlenségére, fejébe vette, hogy írásos adatokkal bizonyítja be a rágalmak teljes jogi és anyagi képtelenségét.

– Halljuk a mazsolasikkasztókat! – kiáltotta Hezkel, tölcsért

formálva tenyeréből, az ő értesülése szerint hatszáz doboz kaliforniai szárított szőlő érkezett (csomagja 85 márka), mely szőrén-szálán eltűnt, állítólag a nagykonyhán belefőzték a tejberizsbe, ez azonban, Hezkel szerint, egyszerű hazugság volt. Balzaci alapossággal kiszámította, hogy egy font súlyú dobozban legalább ötszáz szem szőlő van, hatszázszor ötszáz az háromszázezer, ezer beteget számítva, fejenként háromszáz jut egyre, kinek a tejberizsében volt háromszáz szem mazsola? Hezkel megszámolta, az övében pénteken tizenhét szem volt, szombaton kilenc szem, az összesen huszonhat, és ezzel a mazsolakészlet kimerült. Fejenként tehát kétszázhetvennégy szem mazsolát sikkasztottak el, az összesen kétszázhetvennégyezer szem, a hiány eszerint ötszáztizenhárom darab egyfontos doboz (ennek értéke 43 605 márka!). Nem szabad tehát oktalanul lekicsinyellnünk a mazsolasikkasztási ügy jelentőségét, mely a maga förtelmes valóságában igazán a kereskedelmi számtan józan világosságánál mutatkozik csak meg.

– Bajtársak! – kezdte dr. Niemzovits – tisztelt hallgatóim! A huszadik század legborzalmasabb gonosztette...

– Semmi közünk a huszadik századhoz! – kiáltották tüstént többen – beszéljen a mazsoláról.

– Némaság legyen! – szólt felháborodottan Méir Kagan – a mazsolára is sor kerül. Hallgassuk az elnököt.

– A dr. Tassler UNRRA-félcipőben jár – süvítette középről egy hang –, mind egy gyékényen pendülnek – kiáltotta az ötödik sorból egy szerb királyi őrmester, aki zöldes UNRRA-ruhájának kabáthajtókáján jobb- és baloldalt egyaránt aranyozott királyi koronát viselt.

– A huszadik század... – kezdte közönyösen Niemzovits.

– Negyvenháromezerhatszázöt márka! – lobogtatott egy cédulát a vonatkozó részletes számításokkal Hezkel.

– A feketekereskedők hallgassanak! – szólt Grabansky főtisztelendő az emelvényről.

(– Sose jutunk el Ferenc Ferdinándig – gondolta a hallgatóság utolsó előtti sorában csíkos ruhában helyet foglalt Babrián tanár elszontyolodva.)

Valóban már-már úgy látszott, a gyűlést meg sem lehet kezdeni. Több csoport kiáltozott egyszerre. Wontsetzky felállt, pillanatnyi csend lett.

– Ki mondja azt, hogy én tolvaj vagyok? – kérdezte.

Senki nem felelt.

– Hát ti SS nélkül nem tudtok rendet tartani? – kérdezte a varsói bádogos.

– Igaza van – mondták többen. A zaj kissé elült, csak mormogás hallatszott. Azoknak mormogása, akik nem tudtak németül, és szomszédjuktól kérdezték a szavak értelmét.

– Kezdje el – súgta Wontsetzky gyorsan Niemzovitsnak – de hagyja a fenébe a huszadik századot!

– De hagyjuk a fenébe a huszadik századot! – ismételte a súgást engedelmes fejhangon Niemzovits.

– Ez már helyes – mondták tüstént többen –, halljuk!

Niemzovits beszélni kezdett. Rámutatott arra, hogy a kezdeti nehézségek ellenére mennyi mindent sikerült az elnöknek elérnie. Hányszor jártak a ruhák ügyében az UNRRÁ-nál, a csomagok miatt a katonai parancsnokságnál, az élelmezés dolgában a kórházvezetőségnél. Az ő lelkiismerete mint elnöké, nyugodt, csupán méltányosságot kér a tisztelt hallgatóktól, és már át is adja a szót... körülnézett, Grabansky főtisztelendő nagyon fészkelődött a helyén, felemelte mutatóujját, hogy szólni kíván, de Julek Leder megelőzte, egyszerűen felállt.

– Tehát átadom a szót Julek Ledernek – mondta dr. Niemzovits.

– Tiltakozom – morogta félhangosan Grabansky.

– Én a ti emberetek vagyok! – szólt harsány hangon Leder, mosolygott és kidüllesztette mellét. – Tudjátok, hány ruhát osztottam ki az elmúlt hónapban? – Lapozott a könyvben, mutatóujjával odabökött: – Kilencszázharmincnyolcat. Hány inget? – Olvasta: – Ezertizennégyet! Hány pár cipőt? Eddig, a német bakancsokkal együtt ezerkétszáznegyven párat! Ez nagy dolog!

– Honnan van a ruhád? – kérdezte valaki morogva az első sorból.

– Hát az aranygyűrű? – szólt egy másik.

– Jelentkezzen, aki ezt mondta! – szólt fenyegetően Leder.

Nem állt fel senki.

– Tudjátok nagyon jól, hogy én ezt nem itt loptam! – folytatta drámai hangon Leder. – Mindenki tudja, hogy ezeket én még Landsbergben organizáltam. A négerek adták a megszökött nácik lakásából.

– Igaz! – kiáltották többen Leder hívei közül. – Tudjuk!

– Joga volt hozzá – helyeselt a pódiumon Méir Kagan.

Ugyanakkor Leder egy mozdulatot tett, amit Grabansky úgy értelmezett, hogy befejezte beszédét, és le akar már ülni. Gyorsan felállt tehát. Ez volt a baj kezdete.

– Én mint pap – kezdte –, nem csupán jogi szempontból, hanem a közösség erkölcsi...

– Még én beszélek – szólt Leder.

– Joga van! – mondta Méir Kagan.

– Ide nézzenek! – kiáltotta a májbajos Trifunic, aki egyszerre nem bírta tovább. Felugrott az első sorból, s felállt a pódiumra. – Ez ruha? – kérdezte megvetően, s megmutatta köldökét – kinn van a szemérmem!

– Tessék visszamenni – szólt dr. Niemzovits.

– Az elnökség nem tehet arról, hogy ilyen nagyra nőttél – mondta hivatalos hangon Nechansky.

– Trifunic, menj össze! – kiáltotta gúnyosan egy másik dalmát.

Az első sorban felugrott Xynos, és vadul csattogtatta fogait.

– Mindenkinek elharapom a torkát – ordította –, aki azt mondja, hogy ez ruha! Nézzétek az elnököket barna civilben!

– Erkölcsileg tarthatatlan. – Grabansky kiterjesztette tenyerét.

– A mazsola... – mondta állhatatosan Hezkel.

– Én beszélek – szólt Leder.

– Ki fizette a bankettet Münchenben? – ordított egy lengyel.

– Mindenki megnézheti a könyvet, meggyőződhet – harsant ki a lármából Nechansky éles diszkantja. De még őt is túlsikoltotta egy osztrák lány hangja:

– Ez mi? – ott állt már a pódiumon, kezében egy pár harisnyát lóbált, és a harisnyaszárral orron legyintette Grabansky főtisztelendőt.

– Mi van ezzel a harisnyával? – kiáltotta egy másik nő, megfogta a harisnya másik végét, s a két nő most úgy ráncigálta ide-oda a kifeszült selyemholmit Grabansky orra előtt, mint egy barna, hosszú bajuszt vagy mint valami fűrészt.

– Az Elza takarítólány kapta a B V-ön – mondta leírhatatlan megvetéssel egy harmadik nő –, német bárcásoknak osztogatják a mi harisnyáinkat!

– Mindenki nézze meg a könyveket! – kiáltotta eszelősen Nechansky.

Az egész terem állt már, székek dőltek fel, öklök emelkedtek a levegőbe, nyolcan ugrottak egyszerre az emelvényre, ráncigálni kezdték a könyveket, akkor felállt az első sorból a hosszú mongol, egykedvű arccal odalépett, kivette a pipát a szájából, és teljesen nyugodtan, de rettenetes erővel fejbe suhintotta a pipaszárral Méir Kagant. Miért éppen őt, az rejtély. Kagan felordított.

Ez mintegy adott jel volt. A könyveket széttépték, Xynos a zöldcsíkos vastag kötéssel ütlegelni kezdte Grabansky fejét, Trifunic dr. Niemzovitsot rúgta hasba, a legrosszabbul Nechansky járt, az a feldőlt asztal alá került, és nem tudott moccanni, a harmadik sorban a felsőbányai metsző fejéről lekapták a kalapot s feldobták a levegőbe, a kalap ott megállt, elfedve az egyik lámpát, kísérteties zöldesszürke fényt szűrve keresztül, Niemzovits felindulásában ugatásszerű hangokat hallatott, egyesek szerint állítólag ezt vakkantotta: „A jog, a jog", Méir Kagan keservesen sírni kezdett, s egyszerre – egy képzettársítás következtében – sürgős vizelhetnékje is támadt. – Mein Gott! ordította a felsőbányai metsző födetlen fővel, s kezeit tördelte, hagyja abba ezt a marhaságot a mazsolával! – ordított valaki Hezkelre, s ki akarta tépni kezéből a papírlapot a vonatkozó számításokkal, de Hezkel megvédte, mint egy oroszlán, a selyemharisnyát az első nő hirtelen mozdulattal Grabansky nyaka köré tekerte, ráncigálni kezdték kétoldalt, hogy a pap majd megfulladt, Julek Leder gyönyörű civilkabátját kettészakították, fejét egy székkel ütötték.

Dr. Niemzovits kapott először észbe, kiugrott az ablakon, tápászkodott már fel a földről, mikor Grabansky zuhant rá, azt három nő dobta ki: egy görög, egy lengyel és egy zsidó nő, utána Leder ugrott, az már ügyesebben, majd dr. Plucky, Nechansky, végül Méir Kagan zúdult ki hatalmas ívben, lélekszakadva futni kezdett. Az ablakon most ugráltak ki az üldözők, elől a fogát csattogtató Xynos, kezében a könyv leszakított csíkos táblája, a májbajos Trifunic egy letört széklábbal, egy királypárti szerb puszta ököllel, husángokkal felfegyverzett lengyelek, három végsőkig felingerelt nő – ezek voltak a legvadabbak. A komité öt tagja futott, ahogy csak bírt, legelöl

az atléta Julek Leder, amögött táguló orrlikakkal Nechansky, utána ökölbe szorított kézzel dr. Plucky, majd zihálva a kövérkés Niemzovits és utána a jajveszékelő Méir Kagan, Grabansky nem futott, az szembe fordult üldözőivel, mint a sarokba szorított vadkan, azzal nem is törődtek tovább, elrohantak mellette, hogy az utóvédre bízzák, lássa el a baját.

Benn a teremben, a pódiumon ott állt halottsápadtan, keresztbefont karokkal, ormótlan, szürke ruhájában Wontsetzky varsói bádogosmester, hozzá egyetlen ujjal sem értek. Előtte kifejezéstelen arccal, szájában a pipával, teljesen nyugodtan a hosszú mongol, mellette Schütz Rafael. A felsőbányai metsző csak nézett a magasba, a fejét már zsebkendővel takarta le, a kalapját nézte a villanylámpán. – Létra köll ehhez – gondolta.

– Nos? – kérdezte Babrián tanár a volt garázsépület ajtajában, amint mentek kifelé, és Kosarasra nézett. Az bólintott, de nem szólt egyetlen szót sem.

13

Október 7-én, vasárnap reggel nyílt az ajtó. Libasorban komoly arccal a következők jöttek be: a büszke léptű Luitgarde nővér, szép fehér kendővel letakart tálcácskán egy kis pohár bort, egy szelet csokoládét s egy cukorral megszórt ünnepi kalácskát hozva, mögötte a kövérkés Marita apáca tipegett egy fenyőgallyal, majd a mosolygós arcú, egérfogú Annie világi nővér, utána egyenként a többiek: a gyerekképű Müller alorvos, az aranyfogú Makowiak ápoló, a fátyolos szemű Elza takarítólány s végül a vastag bajor mosogatónő. A B V osztály egész személyzete. Öten fehér köpenyt viseltek, a két konyhai alkalmazott szürkét.

Zák Ede éppen felébredt, s riadtan pislogott, a menet ünnepélyes lassúsággal éppen az ő ágya felé tartott, csoszogva elhelyezkedtek körülötte – jó reggelt, mivel szolgálhatok? – kérdezte együgyűen Zák, aki nem tudta mire vélni ezt a látogatást. Azok heten nem feleltek, egymásra néztek, megköszörülték torkukat, és rázendítettek:

Lustig, lustig, trallalalala!
Heut' ist Herr Eduards grosser Tag!

Luitgarde és Annie szép, magas szopránhangon bonyolult fioriturákat és trillákat énekelt, a kövér Marita hangja a mélyalt ájtatos szólamát vitte, Müller alorvos tenorja a mennyezetig szárnyalt, Makowiak basszusa kissé brummogó volt, Elza inkább dünnyögött, a vastag bajor lány szégyenlősen és kukán állt.

Wir jubilieren diesmal lustig!
Wir gratulieren diesmal herzlich!

Az arca ugyan egyetlen éneklőnek sem volt vidám vagy szívélyes, sőt, a szöveggel egyenesen ellentétben rendkívül komor, a végrehajtandó zenei feladat fontosságától áthatott. Ez az ellentét

azonban csak fokozta a 131-es szoba lakóinak érdeklődését. – Miféle bolondság ez? – kérdezte Mikula Károly, Makkos Jóska felült, s tágra nyitott szemmel bámult, Schütz Rufi a legszebb kádenciánál abbahagyta a horkolást, és ijedten pislogott, a megzavarodott Záknak egy pillanatra az a gondolata támadt, hogy elbújik a takaró alá. Ekkor a kórus elhallgatott, előlépett Müller alorvos és így szólt:

– Herr Zak, vidáman és szívélyesen üdvözöljük önt élete mai nagy napján!

A vastag bajor mosogatólány elfogódottan vigyorgott, az érzékeny szívű Marita nővér kicsit könnyezett, Luitgarde lerakta a tálcáról Zák éjjeliszekrényére a kalácsot és a csokoládét, a poharat pedig a szabócska kezébe erőszakolta – szíveskedjék meginni! – mondta. Zák kétkedve pillantott a nővérre, ám a libasor tagjai mind őt noszogatták tekintetükkel, nem mert ellenkezni. – Valami príma hashajtó lesz! – mondta gúnyosan a teljesen felébredt Mikula. Zák Ede végül fenékig ürítette a poharat; finom, édeskés bor volt.

Most újabb énekecske következett:

Leise rieselt der Schnee
Still und starr ruhet die See
Weihnachtlich glänzet der Wald
Freuet euch Christkindl kommt bald.

A hó ugyan egyáltalán nem esett, semmiféle tó befagyásáról sem lehetett még szó, s hol volt még a karácsony! De ez szőrszálhasogatás, az ének szívből jött, utána az éneklők sorban megrázták Zák kezét – még kiráncigálják magát a nők az ágyból! – szólt irigyen Mikula. Valóban, Elza akkorát rántott Zák kezén, hogy az ünnepelt szinte felnyekkent. – Viszontlátásra – mondta végül Luitgarde, ekkor a hét ünneplő teljesen egyszerre meghajtotta magát, még az apácák is. Végül mindannyian elégedetten, libasorban távoztak.

– Mi volt ez? – kérdezte a mély álmából akkor ébredő Kosaras, s már ugrott is ki az ágyból.

– Ma lettem negyvennyolc éves – felelte lassan Zák Ede –, honnan tudták ezek a németek?

– A kórtörténetből – felelte Kosaras, gyorsan fűzte cipőjét, s ment ki a mosdóba. Frissen jött vissza, a reggelijét állva itta

meg, szerencsét kívánt Záknak, s eltávozott. A többiek még az ágyban lustálkodtak, odakünn – kora reggel volt – már sütött az októberi nap bágyadt fénye, s a nedves fű szomjasan itta a sugarakat. Babrián, Mikula, Schütz és a gyerek egymás után kívánt szerencsét Zák Edének születésnapjára.

– Hova ment ilyen sürgősen? – kérdezte Kosaras távozása után Schütz Rafael, és orrát mélyen beledugta az aludttejes pohárba.

– Utaznak a jugoszlávok – felelte Mikula.

– Búcsúznak szegények – mondta a gyerek –, mi van ezen szégyellni való? A tanítónő...

– Minek lesz egy magyar ember jugoszláv nőbe szerelmes? – firtatta Schütz. – Mi szükség van erre?

– Magyar ember magyar nőt szeret! – mondta Mikula. – Hahaha.

– Te csak maradj a tejpornál – szólt végül Schützhöz Babrián –, vigyázz, hogy megint cementet ne keverjenek bele.

Mindenki nevetett. Rufi arca elsötétült. A tanár elevenbe talált ezzel a tejporral. Kínos ügy. Csütörtökön Schütz öt kiló tejport adott el lepecsételt zacskókban egy grauingi németnek. A vevő szombaton újra eljött, s hozta vissza a felbontott zacskókat, mind az ötöt a tejporral – azaz a cementtel. Mert a zacskónak – Schütz állítólag maga is lepecsételve vásárolta – csak a tetején volt tejpor, az alatt közönséges cementtel töltötte meg ismeretlen tettes. A német felszólamlása közben kínos jelenetekre került sor, a vevő végül hangosan a rendőrséggel meg az amerikai katonasággal fenyegetőzött, s éppen szombati napon! Az üzletet végül sztornírozni kellett, s most Rufi itt állt, szekrényében öt kiló drágán megfizetett közönséges cementtel. – Várj tavaszig – tanácsolta Mikula –, akkor megindul az építkezés. Majdnem betongyomrot csináltál fél Bajorországnak!

Kosaras ekkor már a szép őszi napsütésben az erdőszéli padon ült, vasárnapi csend volt. Fél kilenc után előbb Plohotnyuk tűnt fel az úton, felsőtestét kissé mereven tartva lépegetett, az öreg kolhozista a derekát fájlalta, megint fogyott kicsit, és nevető szeme körül a ráncok mélyebbé váltak. – Csak az ősz miatt – mondta legyintve –, azt nehezebben bírom a braunschweigi

cukorrépaszedés óta, nem kell vele sokat törődni, majd rendbejön otthon. A mi jó nyarunk és száraz, csikorgó telünk...

Vera Modic csak kilenc óra felé jött le. Kosaras nagyot nyelt, amikor megpillantotta. – Nézd csak – mondta az öreg Plohotnyuk –, miből lesz a cserebogár! – Vera sötét ruhát viselt, ismeretségük óta Kosaras most látta először szoknyában. Így, női ruhában magasabbnak és még karcsúbbnak tűnt, Kosarasnak az volt az érzése, mintha egy teljesen idegen lány lépegetne feléje, akinek az arca mégis valami kedves hozzátartozóra emlékeztet; úgy érezte, mintha máris kicsit eltávolodott volna tőle, pedig a maga testi valóságában még itt volt. Mindez azonban bizonyára csak a szokatlan ruha miatt tűnt így. Vera mozgása is lassúbb lett, mozdulatai lágyabbak, asszonyosabbak, nyoma sem volt rajta már annak a fiús darabosságnak, mely a csíkos férfiruhában lépten-nyomon kiütközött belőle. Elfogódottan nyújtotta kezét. – Szép lettél, mint valami menyasszony – mondta szemével hunyorítva az öreg kolhozista. Vera mosolygott, leült.

Egy darabig hallgattak.

– Kezdjük – mondta végül szinte könyörgőn a lány, és a könyvre nézett, melyet Plohotnyuk a kezében tartott. Az öreg ráncolta a homlokát.

– Nem – szólt –, most már ne olvassunk, nem is tudnál igazán figyelni, értem én azt jól, vár már a haza.

– Van még időnk – szólt halkan Vera. Az öreg fejét ingatta.

– Jobb, ha készülődsz – mondta csendesen ő is. – Ne félj, ez a világ – a könyvre ütött – most már nem szalad el előled. Megtudhatjátok ti a Gorgyejevék további sorsát most már otthon is. Hazamentek, és elolvassátok a saját nyelveteken, jobban meg is értitek. Nekem meg dolgom is van.

Az öreg persze füllentett, nem volt neki az égvilágon éppen semmi dolga, de jobbnak vélte, ha magára hagyja a két fiatalt ezen az utolsó napon. Egy darabig még beszélgetett velük, a jugoszláv transzportról esett szó, arról az izgatott és erőszakos agitációról, amelyet a hazautazás gondolata ellen kezdtek a Grauingban és Münchenben élő nacionalista nagyszerbek, a fasisztabarát horvát elemek, a klerikális szlovének, Nedic volt hívei, a Péter-pártiak és Mihajlovics emberei. Titokzatos for-

rásból származó Chesterfield-cigarettákat osztogattak, a közeljövőben az Egyesült Államokból külön az itt maradó jugoszlávok számára érkező nagyobb adományokról suttogtak, továbbá arról, hogy az amerikaiak beleegyezésével Münchenben angol kezdeményezésre egy külön Péter-párti hadsereg van alakulóban, amely hadseregben mindenki két ranggal előbbre kezdi, mint ahogy otthon vagy a fogságban végezte. Hogy ennek a lángra lobbant ellenforradalmi agitációnak milyen sikere volt, azt pontosan nem lehetett megállapítani, csupán annyi bizonyos, hogy Trifunicot, a májbeteg dalmátot, aki tüstént összecsomagolt és utána kijelentette: minden becsületes hazafi hazautazik, egy szervezett csoport véresre verte. Trifunic panaszra is ment Kaplan őrmesterhez, az csak vonogatta a vállát, ki kívánhatja tőle, hogy ezekben az összekuszált balkáni dolgokban kiismerje magát? Trifunic végül nem is utazott el, másnap reggel olyan erős májrohamot kapott, hogy kénytelen volt ágyban maradni.

– Holnap délben megyünk – mondta Vera –, idejönnek az autók – és Kosarasra sandított. Plohotnyuk felállt.

– Zdrasztvujtje – szólt és nyújtotta kezét –, talán már nem is látjuk egymást, élj boldogul a hazádban, Vera Petrovna.

A lány ekkor átölelte Plohotnyukot, és megcsókolta az arcát jobbról is meg balról is. – No né! – mondta az öreg – ha bajuszom lenne, most megpödörném!

Aztán elment, néztek utána, amint felsőtestét a derékfájás miatt kissé ferdén tartva, merev törzzsel lépkedett. Hallgattak, nem néztek egymásra. Végül Vera szólalt meg először.

– Magyar transzport – kérdezte –, mikor lesz?

– Nem tudom – mondta csendesen Kosaras –, szeptember végén is volt egy Pockingból, arról is lemaradtunk. Most készül Ingolstadtban valami.

– Ősz van – szólt a lány –, Ljubljana környékén télen nagy a hó. Csizmában megyünk majd az iskolába.

– Már nem is vagy itt – mondta Kosaras.

– Itt ülök – felelte a lány halkan.

– Nem. Már otthon vagy.

A lány Kosaras térdére tette a kezét:

– Majd hazamész te is, cipő úr!

– Tél jön – felelte Kosaras. – Egyre nehezebb. Itt lógok.

– Orrod lógázod? – kérdezte a lány, és megsimogatta Kosaras kezét. – Elvtárs.

– Nem lógázom – mondta a fiatalember dühösen. – Szeretnék én is hazamenni, tankisasszony. Dolgom van nekem is.

– Ne veszekedj! – förmedt rá Vera. – Szeretlek!

Kosaras legyintett.

– Végkielégítés? – kérdezte gúnyosan. A lány elvörösödött.

– Óriási módon gonosz vagy te, cipő úr! – Megfogta Kosaras kezét, a fiatalember látta, hogy fényes a szeme.

Hallgattak.

– Szeretlek – mondta Kosaras. Vera bólintott.

– Hazautazol te is – szólt. – Engem is várnak. Most felírjuk címeinket, küldünk majd levelet. Egyszer talán elmegyek Budapestre, feleséged lesz majd féltékeny, de én csak azt nézem, hogyan dolgozik a gonosz Kosaras elvtárs.

– Itt a címem – mondta a fiatalember már nevetve, és átnyújtotta a papírlapot Verának.

– Szövetség utca – olvasta az –, neked szebb címed van.

– Kralja Alekszander ulica – olvassa Kosaras.

– Régi cím. Új utcanév, hiszem, hogy már más lesz. De megkapom leveled. Most mennem kell.

– Búcsúzunk? – kérdezte bizonytalanul a fiatalember.

– Nem búcsúzunk. Délután még lejövök. Holnap van délelőtt is. Nem búsulhatunk.

Aztán elment, sötét ruhájában, lágy járással.

Alkonyat előtt találkoztak újra, a padon egy görög fiú ült, szlovák lány kezét fogva, nem ülhettek le, sétára indultak. A sporttelep mentén haladtak végig az erdőszélen – mennyi gomba – mondta Kosaras –, ilyenkor ősszel, mondják, rengeteg itt a jó gomba! – A lány nem felelt, belekarolt Kosarasba, a korhadt, régi kerítés itt hosszú darabon ki volt döntve, átléptek rajta. Az erdei ösvényen haladtak A szürkület ide már belopózott, csak a fák csúcsait világította meg a nap vörös fénye, itt az erdőben nagy csend volt, a közeledő tél fenyegető előjeleként varjú károgott messze, az erdő felett nagy károgással vadludak húztak el. A lány fázósan közelebb húzódott a fiatalemberhez, lehajtott fővel mentek, az avar vastag szőnyege zizegett lábuk alatt. Régi római sáncok vagy erődítmény mohával benőtt, alacsony kőkaréja húzódott itt. Kosaras átlépett az ala-

csony kőfalon, s átsegítette Verát, leültek a mohos kőre, Vera fejét a fiatalember vállára hajtotta, lélegzete elnehezült, lába megcsúszott a vastag avaron: – itt vagyok – mondta akkor kissé rekedt hangon az erdő iszonyú csendjében, és arcát engedelmesen a férfi felé emelte...

...A szürkület már leszállt, amikor újra végighaladtak a sporttelep mentén, a lány egész testében didergett, Kosaras vállához bújt, s karját görcsösen szorította. Lépteik alatt pattogva-surrogva időnként húsos gombák omlottak szét a sötét füvek között, egy megriadt nyúl ugrándozott, bóbiskoló, fázós madarak röppentek fel a fákról, öreg este volt, amikor a D-épület bejárata előtt elbúcsúztak. Vera lábujjhegyre ágaskodott, átkarolta Kosaras nyakát, és megcsókolta. Kosaras érezte száján a lány vacogó fogát.

– Holnap délelőtt látlak még – mondta a férfi.

– Igen – felelte a lány már a küszöbről –, isten veled, szívem – didergő, magányos hangja olyan távolról jött.

Kosaras másnap már hét órakor talpon volt. Makkos Jóska kissé kidugta fejét a takaró alól, s úgy sandított feléje. A fiatalember lázas gyorsasággal öltözött.

– Miért siet úgy? – kérdezte a gyerek, s felült. Kosaras vállat vont. Makkos Jóska megvakarta az orrát.

– Ne siessen – szólt csendesen –, már elmentek.

– Miről beszélsz? – kérdezte nyersen Kosaras.

– A jugoszlávok – mondta a gyerek. – Hát tegnap magának nem mondták? Ma reggel hatkor. Négy teherautó. Az A-épület elől indultak, láttam a mosdóból.

Kosaras elsápadt, kutató pillantással nézett Jóskára.

– Maga aludt – szólt a gyerek –, nem keltettem fel. Tegnap úgyis elbúcsúzott. Igaz?

Kosaras nem nézett többé a gyerekre, összeszorította a száját, és öltözött tovább. Lassú, színtelen kényelmes léptekkel az ajtóhoz ment, s csak mikor azt becsukta maga után, csak akkor kezdett lélekszakadva futni. Az A-épület előtt megtudta, hogy Jóska nem tévedett: a jugoszlávok, köztük Vera Modic, reggel hat órakor indultak el dél felé.

Az egész nagy kert egyszerre üresebbé vált. S mintha az ősz is csupán erre a jeladásra várt volna, hűvösen fújdogáló szelével, szürke égboltozatával – a délnek húzó teherautók helyébe –

egyszerre bevonult a nagy kertbe minden csapatával. Az októberi ég szürke volt, egyetlen külön felhő nem látszott, lassan szemerkélni kezdett az eső, a kerti és erdei sétányokon a lehullott sárga és vörös levelek ázottan lapultak a földhöz, a hervadás szaga erősen érezhetővé vált mindenütt. S az eddig bujkáló ősz e nyílt megvalósulásával párhuzamosan – mintha a természeti és emberi viszonylatok együtt s a haladó idő ösztökélésére rétegenként vetették volna le színes lepleiket – a lappangó nemzeti és politikai ellentétek mind többször, mind nyíltabban, egyre meztelenebbül léptek Grauing porondjára, egyszer-egyszer már véres cselekedetekben is realizálódva. Most már nem csupán az ellopott ruhákról volt szó.

Grabanskyt ekkoriban kezdték sűrűbben felkeresni a kinti világból a látogatók: egyenruhás és civilbe öltözött tagbaszakadt férfiak, közeli és távoli lengyel táborokból; a pap szobájában néha nagy tanácskozások folytak. De érkeztek a balti szobák meglátogatására szőke észtek is, az A-épület egyik nagy szobájában balti összejövetelt rendeztek, melyen egy egyetemi tanársegéd tartott ellenforradalmi előadást az amerikai és szovjet külpolitika várható összeütközéséről. Az észtek közül sokan az UNRRA barna egyenruháját viselték, eljött velük a büszke Hildegarde Krause is katonasipkában s az Egyesült Nemzetek Segélyszervezetének jelvényével. A *Newsweek* című amerikai lap munkatársát is elhozták magukkal, az fényképfelvételeket készített.

Az ellentétek általában a lengyelek között váltak legélesebbekké. A zömök Nechanskyt, aki valami lengyel parasztpárt tagjának nevezte magát, hétfőről keddre virradó éjjel ismeretlen tettesek (állítólag Sosnkovsky tábornok Freimannban lakó hívei) véresre verték. A B III földszintjén lakó szociáldemokrata Wontsetzky ablakán belőttek. A kommunista Widowskyt hétfőn este két Anders-hadseregbeli egyenruhás lengyel (Dachauban szolgáltak fogoly-őrökként) kereste szobájában. Widowsky éppen látogatóban volt odaát az oroszoknál, a két férfi öt percig hiába várt, végül is eltávozott. Kedd délelőtt két lengyel csoport az A-épület előtti sétányon kezdett verekedést, néhány pofon csattant el, ennyi volt az egész, akkor három szovjet polgár sétált arra. A pofozkodás, amelybe érthetetlen módon a magukat nemzetieknek nevező lengyelek oldalán a

hosszú mongol is belekeveredett, egyszerre abbamaradt, noha a szovjet polgárok nem is avatkoztak a hangos lengyel vitába, csupán annyi történt, hogy egyikük kivette a meglepődött mongol hóhér szájából a pipát, a hosszú pipaszárat térdén kettétörte, már nyújtotta is vissza, és sétáltak tovább. A mongol, aki előzőleg csontos öklével ütlegelt egy alacsony, magát demokratának nevező lengyelt, érthetetlen módon tűrte ezt, nem szólt egy szót sem, a pipaszár maradványait kezében tartotta, s izzó szemmel nézett az oroszok után. Ez este Grabansky főtisztelendő is arról panaszkodott, hogy valaki a vizeldében, ahol elromlott a világítás, demokratikus jelszavakat kiáltozott, és őt szándékosan meglökte. Csütörtökön két lengyel beteget, akiknek éjjeliszekrényében pisztolyt találtak, katonai kocsin fegyveres őrség átvitte a starnbergi fogházba, a távozókat egész tüntető csoport kísérte a kapuig – ébredj Lengyelország! – kiáltottak néhányan, Grabansky főtisztelendő nem mutatkozott.

Az ittmaradt jugoszlávok között is történt egy kisebb szóváltás, ennek során egy fényesre olajozott fejű novisadi fiatalember, az a bizonyos őrmester, aki kabátjának jobb és bal oldali hajtókáját Péter exkirály aranyozott koronájával díszítette, hazaárulónak nevezte egy nisi bankbizományos sikoltozó özvegyét, aki szerelmi légyotton bevallotta, hogy ő Drazsa Mihajlovics híve. A C II osztály 20-as számú szobájában Pozsony-Ligetfalu Csehszlovákiához való csatolásának kérdésén tűzött össze két szobatárs, az egyik Léváról való csehszlovák lómészáros, a másik egy budapesti magyar könyvelő.

Grauingban az elnökség csúfos megveretése s a raktárkönyvek széttépése után a raktárakat bezárták és lepecsételték. Az élelmezés tovább romlott, az eső egyre többet esett, a lezárt barakkokban ott álltak a csomagok, és kiosztásukat egyelőre elhalasztották, bár nem volt olyan nap, hogy Kaplan őrmestert vagy Sovinsky igazgatót ne keresték volna küldöttségek. A tél fenyegető réme ott ült mindannyiuk feje fölött. A nemi élet terén kiütközővé vált az elvadultság. A sétáló szerelmespárokat egész csoportok gúnyolták. Fiatalabb suhancok néha falkákban vettek üldözőbe egy-egy német takarítólányt.

Az ősz egyre sötétebbé és nyirkosabbá vált. A sétáknak lassan végük szakadt. A szobákban hűvös volt, még nem fűtöttek.

A fehér ágyakra kesernyés dohányfüst ülepedett, a budapesti rádió hangja megerősödött. Kosarasék ültek a 20-as szoba sárgán virrasztó villanyfényében, az ablakot eső verte. Férfi és női hangok könnyen szakadó akusztikai cérnaszálaira magyar szavakat fűzött valaki Budapesten. E szavak, mint megannyi külön borostyán-gyöngy, a szálakról leszakadva egyenként gurultak Grauing felé. Messzi híradások fagytak e borostyánokba, az otthon egy-egy parányi darabkája, a szakadatlan mozgásban levő való világ szóba dermedt külön mozzanatai. E mozzanatok: szívszorító ínség, verejtékes nehézségek, kínzó bajok, összeszorított szájjal végzett munka. Vas Zoltán nyilatkozata, melyet egy munkásküldöttség előtt tett: „Három-négy napra van kenyerünk." Idézet a *Szabad Nép* egy cikkéből: „Az éhség és fagy fenyegetése mellett háttérbe szorul az elmúlt és az előttünk álló választási harc." Egy másik hír: „Harminc bárban szórja a pénzt Budapest ingyenélő söpredéke." Egy harmadik hír a lassan fokozódó inflációról, egy negyedik hír szervezett csempészbandák garázdálkodásáról, egy ötödik hír a budapesti önkormányzat október 7-én tartott választásáról, melyen a két munkáspárt közös listájával szemben a Független Kisgazda Párt szerezte meg a többséget.

És mégis, szívszorító ínségen, verejtékes nehézségeken, kínzó bajokon túl, tévedhetetlenül érezni lehetett: ezekből az új magyar szavakból, a feketekereskedők letartóztatásáról szóló haragos jelentésekből is, két új szövőszék üzembehelyezésének hírecskéjéből is egy épülő világ első híradása: a meginduló emberi munka teljesen új történelmi pátosza szól. Egy napon, a hírek előtt külön jelentést olvastak fel. A budaörsi repülőtérre aznap egy Douglas-gyártmányú nagy gép érkezett, melyen Salzburgból tizenegy háborús bűnöst hoztak vissza a rommá lett magyar fővárosba – köztük Szálasi volt nyilas nemzetvezetőt, Imrédy és Bárdossy volt miniszterelnököket, Endre László hajdani belügyi államtitkárt, továbbá Jaross és Reményi-Schneller hajdani minisztereket. Ez volt az első ilyen szállítmány. A 20-as szobában a villanykörte egyszerre jobban világított, különös módon először a szerény Zák Ede szólalt meg – látják, megértük ezt is, lassan igazság lesz otthon.

– Velünk itt mi lesz? – mondta valaki. Senki nem felelt.

– Mi lesz... – gondolták többen is ezeken a sötétülő októberi napokon Grauingban. Mert minden bizonytalan volt, s legkisebb részecskéivel is szakadatlan mozgásban levő, mint Herakleitos folyama. A forrongó indulatok, fehéren izzó politikai nézetek, vörösen parázsló egyéni érdekek s a külvilág ismeretlen tüzeinek kohójában itt szakadatlanul újra ötvöződött minden: egyes rétegek, betegosztályok, nemzetek, embercsoportok amalgámja. Tervszerűen és zavartalanul csupán két tudatos csoport folytatta eddigi életét: az egyik a szovjet polgárok autonóm közössége, a másik – a kereskedők kasztja. A szovjet polgárok elkülönült közösségére egy láthatatlan nagy erő vigyázott meszszíről, ügyes-bajos dolgaikban a főhadnagy és a hadnagyorvos képviselte őket; ekkoriban különben már készülődtek a hazautazásra. A kereskedők kasztját – micsoda törvényszerűségek munkálkodtak ebben – összekovácsolta az érdekek egyidejű ellentétessége és azonossága: az egymással folytatott verseny s az egymás között fenntartott üzleti kapcsolatok. A kereskedők osztályának három látható vezére volt, három tekintélyes vagyonú ember. Egy Sinovsky nevű szikár lengyel, aki a Freimann–Dachau lengyel táborok átlójában folytatott szorgos tevékenységet, állítólag a müncheni rablások egyik fontos orgazdája volt, erről azonban csupán suttogtak. A másik egy Eusebius Fromm nevű öreg osztrák, üzleti sikereit elsősorban annak köszönhette, hogy rokonai laktak Münchenben, bajor polgárok. Végül Schütz Rafael társa, a mozgékony Hezkel, aki rendkívül nehéz társadalmi körülmények között edződött hozzá Lwowban a kereskedelmi gyakorlathoz, óriási tapasztalatokkal rendelkezett, s csalhatatlan üzleti érzékkel tájékozódott a szakadatlanul változó életfeltételek között – saját érdekei iránytűjével.

Október 15-én, hétfőn választották meg – ezúttal Kaplan és Sovinsky igazgató felügyelete alatt – a betegek új bizalmi testületét. A héttagú elnökségben többek között helyet kapott Hezkel, Grabansky, Sinovsky, az egészségileg kissé helyrejött tüzes Widowsky lengyel költő, a szociáldemokrata Wontsetzky bádogosmester, a Fromm nevű osztrák kereskedő és végül egy betegként ápolt észt tanársegéd. A magyarok a választás napján tudták meg a lesújtó hírt: az ingolstadti transzport már el is indult, tehát arról is lemaradtak.

A nyirkos október napjai rövidültek. Németország nyugati zónáiban háromszázezer magyar lézengett. Most már tavaszig nyilván lehetetlenség az elutazás.

Fel kellett készülni a télre. A háború befejezése utáni első tél állt a küszöbön.

Október 16-án, kedden délelőtt nyílt a 131-es szoba ajtaja, tömzsi fekete fiúcska jött be rajta, kezében zsákvászonból varrt táska. A tanár olvasott, Schütz Rafael az asztalnál számolt mindenféle kis papírlapokon, vele szemben Mikula ült, és ormótlan öltésekkel harisnyát javított. Az alacsony termetű, kissé pisze orrú jövevény a hajdani német páncélosdandárok fekete posztómellényét viselte, ehhez zöldes, bokában buggyosan megkötött nadrágot, nyersszínű óriási bakancsot. Levette micisapkáját, és magyarul köszönt.

– Mivel szolgálhatunk, fiatal úr? – kérdezte Mikula Károly a harisnyajavításból felnézve – ügynökök és kintornások a hátsó lépcsőn!

– Itt lakik Zák Ede úr? – kérdezte vékony hangon a fiúcska, szipákolt egy kicsit, és csak állt az ajtóban, egyik kezében a micisapka, másikban a vászontáska.

– Akármi legyek– csapott az asztalra Mikula, Schütz ceruzája megcsúszott –, te Zák vagy, Újpestről! Ne tagadd!

Ekkor már Babrián lecsapta a könyvet, s odajött, Rufi is otthagyta bonyolult számadásait – nahát – mondta csendesen –, ezt nevezem örömnek.

– Melyik a papám ágya? – kérdezte a gyerek, s körülnézett. Mindhárman némán egyszerre a sarok felé mutattak. A fiúcska nem nézett egyikükre sem, gyorsan az ágyra telepedett, táskáját elégedett arccal maga mellé tette. Nagy micisapkáját térdén tartva szipákolt, hallgatott és lógázta a lábát.

– Honfoglaló Árpád! – mondta Mikula komoly arccal. – A papád és te: két tojás!

A gyerek szemöldöke alól pillantott Mikulára.

– Honnan jöttél? – kérdezte a tanár, s megfogta a fiúcska karját.

– Weilheimből – felelte az, és bizonytalanul mosolygott. Babrián megsimogatta a fejét, Schütz Rufi diósstüteményt kotorá-

szott elő szekrényéből, a gyerek megnézte, udvariasan beleharapott, s letette maga mellé Zák Ede éjjeliszekrényére.

– Egészséges az Ede? – kérdezte csöndesen.

– Az Ede mint a makk! – felelte Mikula, de a gyerek csak a tanárt nézte.

– Mindjárt jön – szólt Babrián.

Ekkor a gyerek alsóajka remegni kezdett, a tanár attól tartott, hogy tüstént sírva fakad.

– Egy Zák Zsigmond az nem sír! – mondta Mikula.

– Az úr ki? – kérdezte a tanártól, Mikulára tekintve, kissé ijedten a fiúcska.

– Nemes Mikula Károly. Atyád jó barátja! – szólt Mikula méltatlankodva. – Az orrleharapók szövetségének elnöke. Nézd csak! Idejön és nyomoz!

Csönd volt. A gyerek nyelvével hiába próbálta orra hegyét elérni.

– Ne félj! – mondta pártolón Schütz – ezek neki csak a tréfái. Nincs neki pénze, csak gúnyolásai vannak.

– Nem félek – dünnyögte a gyerek, és eszegetni kezdte a sütemény t. Mikula mormogott valamit, nem akart főhitelezőjével ujjat húzni. Ekkor jött be Zák Ede, előbb csak a csoportosulást látta ágya előtt, aztán megpillantotta a fiát. Schütz, a tanár és Mikula gyorsan visszaült az asztalhoz, és igyekeztek úgy tenni, mintha nem is lennének a szobában, hallgattak, nem beszélgettek, oldalról azonban néha a sarok felé pillantottak.

A gyerek ott ült az ágyon lehajtott fejjel, Zák állt előtte Iszonyú csend volt.

– Ne sírj! – mondta a kis szabócska, és könnyei végigcsorogtak arcán.

– Nem sírok, papám, kérem – szólt vékony hangon Zák Zsiga, és felállt.

– Ne is! – mondta hüppögve Zák Ede, a gyerek hozzásimult, feje apjának melléig ért.

– Aki lágerben volt, az nem sír – szólt a gyerek megrovón –, te se csöpögtess a fejemre! – Megölelte apját, s arcát odadörzsölte Zák Ede borostás képéhez. – Nem szégyelled magad? – Lehajolt, és megcsókolta a kezét. Zák Edét rázta a zokogás. A fiú leültette őt az ágya szélére, maga is melléje ült, és karját áttette apja vállán.

– Szégyellem – felelte Zák óriásiakat hüppögve, és kabátujjával végigtörülte arcát.

– Terád nem vigyáz itt senki? – kérdezte a fia –, hogy te a kabátujjadba törlöd az arcodat, apám?

– Megnőttél, te Zsiga! – mondta Zák, és mosolyogni próbált – hát ki vigyázna?

A gyerek szembenézett apjával, Zák Ede orrán egy nagy könnycsepp lógott, és nagyon erősen akart mosolyogni, a fiú egyszerre csak letette fejét apja térdére – nincs már szivarszagod – mondta, és hangtalanul sírni kezdett.

– Na te híres! – mondta az apja, és simogatta a gyerek fejét – micsoda tüskés hajad lett neked, rád férne már egy fejmosás!

A gyerek könnyeitől apró foltocskák támadtak az apai nadrágon, szipákolva nézte apja térdén a vastag kórházi vászon kék és fehér csíkjait, s a nedvesség rajzolta országokat az orra előtt – ti ilyen ruhában jártok itt? – kérdezte, és megsimogatta idősebb Zák térdét.

– Ilyenben – felelte Zák –, hát a...

– Auschwitzban jobbra ment – mondta ekkor csendesen a gyerek, csak fogta Zák Ede vézna térdét, a szeme már száraz volt.

Azok hárman, ott az asztalnál csak néztek maguk elé, és dermedten hallgattak, Mikula lyukas harisnyája, az óriási tűvel és a zöld stoppolópamuttal ott feküdt előttük, meg Schütz Rufi papírlapjai az otromba számjegyekkel. (Wagner Róza jobbra ment, gondolta a tanár.)

– Tudom – hallották Zák Ede hangját, akkor sokáig csend volt.

– Egyél diós süteményt! – mondta végül az apa, kihúzta éjjeliszekrénye fiókját, a gyerek elé tett egy tányérka vasárnapról maradt süteményt – sovány vagy!

– Tévedsz, apám – felelte Zák Zsiga –, nem vagyok sovány, negyvenhét kiló. Kaptam már diósat attól a fiútól is.

Beleharapott a süteménybe.

– Tudtad, hogy élek? – kérdezte, s oldalról felnézett apjára.

– Tudtam! – felelte a kis szabó – hol voltál?

– Miért nem kerestél, apám? – A gyerek nagyot tüsszentett. – Telement az orrom süteménymorzsával – mondta, és szipákolt néhányat.

Kerestelek. Az amerikaiaknál ötször is fölírattam a neved. Ezer listát néztem át. Feldafingban is voltam. Ott-többen is azt mondták, Allachban láttak utoljára.

– Ott szabadultam. Hát a *Landsberger Lager Cajtungot* miért nem nézted meg, én ott hirdettem utánad kétszer is. Keresem apám, Zák Ede negyvenkilenc éves szabómestert, Újpestről. Hát erre nem gondoltál?

– Csak negyvennyolc vagyok. Hogyan gondoltam volna? – Zák megvakarta a fejét. – Nem tudok zsidóul!

– Én tudok! – felelte büszkén a gyerek. – Ha valaki németül tud, az már könnyen megy. Miért ne tanultam volna meg? A felszabadulás óta...

– Igaz! – mondta az apa – miért ne tanultad volna meg?

– Mama zsidó volt – szólt a fiú.

– Az volt – mondta az apa, s lehajtotta fejét –, ne felejtsük el.

Hallgattak.

– Én mi vagyok? – kérdezte a gyerek, s megsimogatta apja kezét.

Zák Ede sóhajtott.

A múlt minden emléke egyszerre megrohanta, nehéz lett a szíve, minden erejét összeszedte, hogy fia előtt uralkodni tudjon az érzésein.

– Mi lennél? – szólt végül halkan. – Újpesti vagy.

– Weilheimben, a gyermekotthonban... – kezdte a gyerek, Zák Ede közbevágott:

– Igazság, hogy kerülsz te ide? Tudtad, hogy élek?

– Nem tudtam, gondoltam a lágerben egy szabó az...

– Hát te szegény – mondta Zák Ede –, ne haragudj – és szeretettel meghúzta fia fülét.

– Rég nem húzta meg a fülem senki – szólt elszontyolodva a fiú –, úgy, ahogy te szoktad nekem, és mindig mondtad, Napóleon is húzta a fülét annak, akit szeretett, kedvenc szolgájának...

– Hagyjuk Napóleont! – szólt csendesen a kis szabó, és szégyenlősen Mikuláék felé pillantott, de azok látszólag nem figyeltek rájuk – szóval Allachból mindjárt odakerültél a gyerekotthonba?

– Mindjárt. Azóta ott voltam.

– Honnan tudtad... ki mondta, hogy itt találsz?

– Egy ápoló. Aranyfoga van neki, azt mondta, valami

Makowiaknak hívják, hogy csak jöjjek ide, és mondjam én meg neked, hogy te... az apám vagy.

– Makowiak? Egy szót sem értek az egészből! Hogy kerül a Makowiak Weilheimbe?

– Mit keresne a Makowiak Weilheimben? – kérdezte csodálkozva a gyerek is.

– Azt nem tudom. Hát mit keresett?

– Semmit! – felelte a fiú – nem volt Weilheimben.

– Hát akkor honnan tudtad, hogy én itt vagyok?

– Nem tudtam, papám, kérem.

– Ne mérgesíts! – mondta Zák Ede – hát akkor minek jöttél ide?

– Szűrőre – felelte a fiú –, idehoztak hatvan gyereket szűrővizsgálatra mitőlünk. Meg is röntgeneztek itt engem már, és ott mondta az előszobában az ápoló, amikor felírta a nevem, hogy van egy ilyen nevű snejdermejszter ebben a szobában Magyarországról, ez voltál te, papám.

– Most már végre értem – bólintott Zák Ede –, mindegy csakhogy megvagy. – Reszkető kézzel simogatta a gyerek fejét – most már együtt maradunk, és utazunk haza.

A gyerek nem felelt.

– Mi baj van? – kérdezte a kis szabó.

– Délután négykor vissza kell mennünk. Visszavisznek mind a hatvanunkat. Addigra készen lesznek a vizsgálatokkal.

– Nem vagyunk a lágerben! – horkant fel Zák Ede. – Szó se lehet róla! Apát fiútól nem lehet elszakítani! Hallja ezt, tanár úr?

– Hallom – mondta Babrián –, azért csak ne izgassa magát, Zák úr, fő, hogy a gyerek most már megvan.

– Muszáj! – szólt a gyerek – azt mondják, muszáj visszamenni.

– Semmi muszáj! – felelte felfortyanva Zák Ede. – Itt azonnal intézkedni kell, tanár úr.

– Oda kell menni a bádogfejű igazgatóhoz – szólt közbe Mikula.

– Itt egy doboz cigaretta! – mondta saját nagylelkűségétől elérzékenyülve Schütz Rafael – adják oda neki.

– Nem kell! – szólt elgondolkozva Babrián. Rufi megkönnyebbülve, tüstént zsebre vágta a cigarettát. Babrián és Zák pedig elindult Zsiga ügyében.

Szerencsére a weilheimi gyermekotthon szűrővizsgálatait éppen dr. Tilscher főorvos intézte, akit Babrián azon az emlékezetes műtermi estélyen ismert meg. Figyelmesen meghallgatta a tanárt, kezet fogott Zákkal – madjarischer bettjar! – mondta roppant tréfásan, és barackot nyomott Zák Zsiga fejére. Előkereste a gyerek vizsgálatára vonatkozó iratokat, hivatalos arccal nézegette, közben Babriánra sandított. – Hm – mondta végül –, tehát feltétlenül szükséges? – és hegyes orrát mintegy szaglászón a tanár felé emelte. – Apa és fia – felelte Babrián. Dr. Tilscher erre kitöltötte Zák Zsigmond orvosi beutaló lapjának rovatait, pecsétet tett rá, aláírta. – Nem vagyunk mi fából! – mondta, s hunyorított Zák Edére – nem kell megijedni, találunk valami csekélységet a hílusban. Pár hónapi pihenés, de kizárólag az itteni orvosok felügyelete alatt! – Felemelte a telefonkagylót, s három rövid párbeszédet folytatott valakikkel, közben ceruzájával játszott, s gépiesen mosolyogott Babriánra. – Huszonkettedikén reggel nyolc órára – mondta végül, és nyújtotta a papírlapot. – Soron kívül.

– Addig hol legyen a gyerek? – kérdezte Babrián. – Most nem lehet felvenni?

– Sajnos, nem! – felelte Tilscher főorvos mély tisztelettel, de mégis mosolyogva ezen a szánalmas külföldi naivitáson. – Zák Zsigmond urat szabályszerűen át kell jelenteni a weilheimi gyermekotthonból, be- és kilépőcédulákat kitölteni, ujjlenyomatokat venni, meg kell kapnia onnan elbocsátó lapját, enélkül nem költözhet ide be, a holmijáért is vissza kell utaznia, a weilheimi kísérővel az imént beszéltem telefonon, ő sem hagyhatja itt hivatalos elbocsátóiratok nélkül, hatvan gyereket hozott, neki hatvanat kell visszavinnie.

– És ha közben meghal egy? – kérdezte a tanár. – Olyan ez, mint az Appel Dachauban, igaz? Csak most...

Dr. Tilscher kétszínűen mosolygott, s kifelé fordított tenyérrel mutatta, hogy ő tehetetlen ez ügyben... az amerikai előírások... Zákéknak itt nem volt mit tenniök. Mindenesetre megköszönték az orvos szívességét. – Süljön meg minden germán a saját zsírjában! – kiáltotta felháborodottan az újpesti szabómester, amint mentek az úton az egészségügyi telep felvételi irodája felé. – Mikör kijöttünk Németországba, semmi formaság nem volt! – Ezt dühösen ordította.

A felvételi irodában azonban kiderült, hogy mégsem csupán formaságról van szó. Kiállították a soronkívüli felvételi jegyet Siegmund Zak tizenhárom éves Displaced Person nevére az 1001. számú Egészségügyi Telepre. 1945. október 22. napjának reggeli nyolc órájára. A hivatalnok tiszteletteljesen megemlítette, hogy ebben a rendkívül méltánylást érdemlő ügyben Tilscher főorvos külön telefonált. Sajnos azonban, az ágyhiány is teljességgel... Eléjük tette a nyilvántartó könyvet, és egész sereg sokkal régebbi előjegyzést mutatott. Így hát kéri, hogy az urak ne elégedetlenkedjenek, csupán hat nap az egész...

Zák Ede végül megnyugodott: – Hat nap miatt ilyen lárma – még mosolygott is –, hiszen több mint egy évig nem láttam...

– O. K. – felelte amerikaiasan a gyermekcsoportot kísérő weilheimi orvos, akivel Zák Ede megbeszélte: 21-én, vasárnap személyesen utazik fiáért, hogy őt holmijával együtt Grauingba áthozza.

A kis Müller doktortól viszont megtudták, hogy a B IV osztályon, majd külön szobát rendeznek be néhány gyerek számára. A 131-es szobában való elhelyezésről egyelőre szó sem lehet. Egyrészt ott nincs üres ágy, másrészt, ha lenne, akkor sem... hogy miért?... az urak állapotától ugyan nyugodtan odaköltözhetne Zák Zsigmond úr, ám Herr Schütz, azzal nem teheti egy szobába, annak a lelete bizony az utóbbi időben ..

Dr. Müller sokatmondóan leintett.

– Szegény Rufi! – mondta Zák, amikor a kis orvostól kijöttek – én nem is tudtam, hogy ennyire... hát mi lesz vele? Okosan kellene beszélni...

– Nem lehet! – mondta a tanár. – Hát nem látja rajta? Miránk nem hallgat. Tízezer márkája van.

– De belepusztul! – szólt Zák. A tanár hallgatott.

Zák Zsiga ötvenkilenc társával aznap délután négykor indult vissza Weilheimbe a gyermekotthon külön autóbuszán. A kiáltozó, fészkelődő utasok iratait fiatal orvos vitte egy nagy mappában. Bizony az öregebb Zák elpityeredett a búcsúzásnál. Zsiga azonban egyáltalán nem szomorkodott. Társaival együtt izgett-mozgott a nagy autóbuszban, feltérdelt a bőrülésre, leült, felállt, az ablakon mosolyogva integetett ki apjának, közben hátba vágott egy másik fiút, egy harmadik fiú hátba vágta őt, arca kipirult s jókedvű volt. A nagy kocsi, melynek ablakaihoz

az utasok odanyomták orrukat, hogy jobban lássanak, lassan kigördült a kapun, Zák Ede sötét arccal nézett utána; most, hogy megtalálta, kezdte igazán félteni a fiát. A kínzó egyedüllét érzése marcangolta, amint a nedves őszi szürkületben a nagy kert kanyargós útján visszaindult a B V osztály felé.

És ez az öt nap, kedd délutántól vasárnap reggelig nagyon nehezen akart elmúlni. Szerdán és csütörtökön egész nap esett, a szobából ki sem mozdultak, azaz hogy az elszánt Mikulát és Schützöt semmiféle időjárás nem akadályozhatta tevékenységükben, ők bizony kora reggel eltávoztak, és csak délben kerültek elő, hogy ebédeljenek, aztán megint későn este. Mindkettő nyúzott volt és gondokkal teli, egyik a vagyona, másik az ínsége miatt. Az üzleti élet pangott; Schütz sokat köhögött, a szívét fájlalta, és reggelenként verejtékesen tápászkodott ki az ágyából. Mikula hátul, a barakkban verte a blattot – a kártyajárás rossz volt –, különböző hitelezői egyre türelmetlenebbül várták pénzüket. Így hát a 131-es szoba lakói közül egész nap csak négyen voltak otthon; a tanár és Kosaras olvasott, Zák Ede malmot játszott Makkos Jóskával, de nem tudott figyelni a játékra: Jóska kurta horkanásokat hallatva, játszi könnyedséggel zúzta tönkre a kis szabó hadállásait.

Pénteken estefelé végre elállt az eső, vacsora után Zák és a gyerek sétára indult a kert alaposan felázott útjain, jó bakancsukban fittyet hánytak a sárnak. Kosarast meglátogatta az öreg Plohotnyuk a Gorkij-könyvvel, a tanár pedig elment Widowskyékhoz a 141-es szobába.

Este nyolc óra volt, a lengyel költő – akinek egészsége az utóbbi hetekben belga szobatársa romló állapotával szemben rohamosan javult s aki tevékenyen részt vett az új komité munkájában – természetesen már javában ordítozott.

– Egy jó nehéz imakönyvvel is fejbe lehet vágni valakit – kiáltotta éppen –, nem hiszek a racionalistáknak álcázott hivők érvelésének őszinteségében! A világot az irracionalizmus új hulláma akarja elönteni; jól tudjuk ezt, uraim, a világos szillogizmusok a feltörekvő osztályok szövetségesei és nem a döglődő polgárságé: annak oldalán olyan apparátusokat találunk, mint a „szentség", a „mélytudat" s a „faji misztika"; XIII.

Piustól egyenes lánc húzódik a fajvédő Bilbo szenátorig. S különösen agyafúrt az emberi értelem köpönyegébe bújt egyházi irracionalizmus érvelése. Ez már anekdotikusan ravasz dolog. És mint azt számos történelmi példa igazolja, úgynevezett „duplafenekű" ideológiai jellege van. Widowsky haragos ékesszólással „a forró olaj ellenállhatatlan egyházi szillogizmusáról" beszélt, s az emberi ész ellen szegezett, a népet meggyőzni akaró effajta érvelésnek egész sereg sajátságos történelmi példáját is felhozta mindjárt, nem feledkezve meg többek között annak a vad magyar pogánynak esetéről sem, aki – a „Szent Galleni Krónika" tanúsága szerint – a templomtornyán illetlenkedett, s az Úr rendeléséből egyszerre csak lefordult onnan, a mélységben agyonzúzta magát. Kitért annak a spanyol eretneknek meggyőző esetére, akit – „A gyónási titok áldozata" című elbeszélés tanúsága szerint – egyszerűen egy kidőlt országúti feszület ütött agyon. S micsoda mitológiák készülnek például Franco védelmében, milyen ájtatos anekdoták. S mit szóljunk Sosnkiewic XVII. századi krakkói lelkipásztorhoz (az NE-ista Grabansky előde?), aki egy protestáns prédikátorral folytatott nyilvános vitája során végül türelmét vesztvén, nehéz, kapcsos bibliájával verte azt teljes erőből fejbe, az Úr kegyelme oly csodálatos erőt kölcsönzött tagjainak, hogy az eretnek villámsújtottan a földre rogyott, s amikor felmosták, tüstént az egyedül üdvözítő vallás engedelmes hívének nyilvánította magát. Racionalizmussal leplezett és nyílt tekintélyi érvelés szakadatlanul váltakoztak e harcban, mondta Widowsky. Felemlítette – csupán a teljesség kedvéért – Galileo Galilei esetét, aki 1633-ban a Szent Törvényszék előtt csodálatos gyorsasággal, eskü alatt vonta vissza tanításait. Képzeljék el, mi történne, ha Sir James Jeans a spirálködökben érvényesülő centrifugális erőt matematikai bizonyítékok helyett a Szent Szűzre tett esküjével illusztrálta volna. Az irracionalizmus ma már persze nem ilyen naiv: az emberi értelem, sőt a tudomány köpenye alá bújik. Ám napjainkban is akad elég példája a tudományos téren kinyilvánított nyers tekintélyi érvelésnek, több magas ipari civilizációt képviselő dél-afrikai köztársaság például törvényhozási úton tiltotta be Foucault ingakísérletének bemutatását, abban a feltevésben, hogy a föld forgásának elmélete a bolsevik eszmék terjedését szolgálja. S hogyan érvelt a XVIII. században,

az ész századában Lichtenberg minden racionális tudomány és bölcselet ellen, szerinte, ha isten egyszer egy olyan embert teremtene, amilyennek a magisterek és a filozófia professzorai képzelik, azt az első napon tébolydába kellene szállítani. Micsoda esetlen gúny nyilatkozik meg a nagy Locke szavaiban, aki szerint isten nem lehetett az emberrel szemben olyan szűkmarkú, hogy őt csupán mint kétlábú teremtményt helyezte a földre, és Aristotelesre hagyta, hogy belőle értelemmel felruházott lényt csináljon. Ám hagyjuk a példákat, valóban az ember – kellő történelmi távlat nélkül – nem tudná, mit kezdjen az effajta szillogizmusokkal, oly változatosságát találja bennük a rációnak és a tekintélynek, oly ravasz elegyét a tudománynak, az anekdotának és a nyers erőszaknak. S mindez miért? Micsoda pozíciókat véd ez a rejtelmes mimikri? Egyszer a tiszta ráció formai leple – egyszer a csupasz hüvelykszorító! Az oksági viszony érvényességének mikrofizikai kétségbevonásával kezdik manapság ezek az érvelők, s Franco védelmével, a Rio Tintó-i rézbányák tulajdonjogának proklamációjával végzik. Ő, Widowsky, a maga részéről nem érzi magát hivatottnak, hogy e helyütt részletesen vitába szálljon például a fizikai idealizmus manapság nyugaton oly divatos elméletével, csupán arra int, jól figyeljünk, miféle társadalmi erők készülnek egy újabb „tudományos" lepel alatt. A hüvelykszorítókat múzeumokban mutogatják, a gázkamrákat éppen bezárták, inkvizitori talár és SS-egyenruha helyett az irracionalizmus más öltönyt visel, a forró olaj helyébe a „hideg olaj", a Standard Oil korszerű szillogizmusai léptek. Szerényen kezdik, a statisztikai kauzáció elvének bölcseleti kiterjesztésével, innen egy lépés: már a csodák birodalmában vagyunk, a hatlövetű imakönyveknél, a mélytudat misztériumainál, az ösztönök, a vér, a faj, az emberen felül létező valami parancsainál. Végül jön a Szent Törvényszék modern formája: a daytoni sheriff elnöklete alatt („a világ leghaladottabb demokráciájában!"), és szépen összefoglalja életünket. Aki nem látja, hogy mindezek a szálak szorosan összefüggenek, az már fel is húzhatja újra a häftlingek csíkos ruháját. S arra is gondolnunk kell, ha eljön az idő, ezekkel a „tekintélyi érvekkel" szemben nem bizonyos, hogy megelégedhetünk a kritika fegyverével, adott esetben ez nem pótolhatja a fegyverek kritikáját! Jó napot, Babrián, üljön le! – A tanár már régen ült.

– Folytassák! – szólt.

– Ne buzdítsa őket! – szólt Petrovic, és aggódó pillantást vetett Berstenne-re, aki ezen az estén meglehetősen nehezen lélegzett – éppen eleget veszekszenek. Az angolklozetnél kezdték ma este, kitértek a kultúra és civilizáció viszonyára, Widowsky még az egyházatyák veseműködéséről is beszélt, igen részletesen! De tulajdonképpen az ájtatos halál megvitatása közben jöttek ennyire indulatba. Widowsky úr – szerintem tapintatlanul – a kelleténél több példát mondott az olajbafőzésről.

– Ha Luther nagy rézkapcsos bibliája – mondta Berstenne teljesen váratlanul Petrovicnak – a maga ortodox tökfejére esne, senki nem bánkódnék egész Európában! Ki kérte fel, hogy a mi vitánkat értelmezze? A maga glosszái különben is olyan laposak, mint egy tudatlan kapucinuséi.

– Mi folyik itt, ellenreformáció? – kérdezte Babrián, s a belgához fordult – magának talán segítségül behívom Grabanskyt és Schwitzert.

– Az én segítségem az Isten – mondta lassan Berstenne –, én szabad ember vagyok, maguk meg... – nem fejezte be, erősen lihegett. Megtörölte homlokát. Aztán lassan, révedezve arról kezdett beszélni, milyen tragikusnak látja mindazoknak sorsát, akik nem osztozkodnak az ő hitében. Megszabadultunk vajon a haláltól? – kérdezte. – Csupán attól szabadultunk meg, hogy Dachauban haljunk meg, haladékot kaptunk! Aki nem érti, hogy egész életének, minden cselekedetének, a fogságból való megszabadulásának is van valahol – nem e világon – egy igazi súlypontja, az isteni kegyelem: az csupán illúziókat kerget, a szabadság illúzióit, annak élete tragédia. Csak a kereszténység lehet antitragikus, mert az a kegyelemre épít. Vannak dilemmák, melyek az agnoszticizmus kerülőútján vezetnek végső soron Istenhez. Ő a maga részéről ezért gyászos laicizmusnak tartja, tekintélynek és a szabadságnak a másik három férfi gondolataiban állandóan megnyilatkozó szembeállítását. A véges emberi ész áldilemmája ez, korlátozott megismerőképességünké, melyet igenis, nagyon jól felold az isteni kegyelem dialektikája.

– Isteni kegyelem? – kérdezte harciasan Widowsky. – Menjen ezekkel a tömjénszagú okoskodásokkal! Én azt mondom:

az ember megismerőképességének ilyen tagadása egyenes úton a haladás tagadásához vezet. Hagyjuk most a fenébe a többit... Az agnoszticizmusról beszéljünk, mely igenis, élesre köszörült bölcseleti fegyver a haladás ellenségeinek szolgálatában! Aki ma agnoszticizmust mond, az a létező világ megváltoztatására, megjavítására törekvő küzdelmeknek mond ellent, bölcseletileg fogalmazva meg azt, amit a tudatos kapitalisták társadalmilag, gyakorlatilag képviselnek. Bárhonnan indulunk, ma ide érkezünk: a társadalmi ellentétek teljes polárossága jelen van minden kérdésfeltevésben. S a reakciós ideológiai amalgámban a pápától Youngig a legkülönbözőbb világnézeti elemek egyesülnek.

– De tisztán eszmei síkon? – kérdezte Berstenne. – Vajon ott az eszmék primitív polárosságának korszaka következik? Ez veszedelmes egyszerűsítés! Például ilyen mesterségesen polarizált, egyszerűsített alapkérdés a tekintély és a szabadság viszonya is. Mert vajon egy teljesen következetes racionalizmus értelmében létezik-e külön szabadság és külön tekintély? Cél és ok? Hiszen amit az ember az iskolában, a világban tanul, az sem racionálisan választott és bizonyított. Súlyos tekintélyi alapjai vannak: az iskolamester, a társadalom, a természeti kényszer tekintélye. Senki sem kezdheti ott, ahol Descartes akarta kezdeni, a teljes kételkedésen, hiszen már ennek kifejezése is csak nyelvi konvenciók burkában történhet. Mint a folyónak, gondolkodásunknak is medre van, s ez a nyelv. Descartes persze nem csupán ezért következetlen racionalista. (– Következetlen és ingadozó, mint a francia polgárság a XVII. században – jegyezte meg Widowsky.) Nem. Hanem azért, mert ő sem tudja kiküszöbölni rendszeréből istent. Rájön arra, hogy egyedül istennél találhatjuk meg a szabadság elemeit.

Ekkor Babrian közbeszólt:

– A grammatika nem ismer szabadságot, csupán rendhagyó alakokat. És vajon ön, Berstenne úr, isten fogalmát nem egy nyelv közegében, egy grammatika közvetítésével kapta-e? Vajon a biblia nem valamiféle nyelven íródott? A nyelv az első szociális konformizmus. Ha a nyelvből (az általa kifejezett világból) hiányoznának a szabadság elemei, következésképpen Berstenne úr istenfogalmából ugyanolyan mértékben hiányoznak. S a nyelvi konformizmust megelőzi a közös cselekvés, a tár-

sadalom, az emberi kooperáció feltétlen szükségének egyöntetűsége. A grúz Marr jelentéstanában konkrétan ki is mutatja, milyen szerves kapcsolat van a társadalmi fejlődés, a nyelvben kifejezésre kerülő gondolati tartalom és a nyelvi alapok között! Nemcsak a mondatnak van társadalmi háttere eszerint, hanem a szónak, a szó logikai alapjának, alaktanának és hangtanának is. Például összefüggés áll fenn az igeragozás és a magántulajdon kialakulása között. Az igeragozás kifejlődése Marr szerint csak akkor volt lehetséges, amikor a névmások már megvoltak, hiszen a személyragok ősi formája valószínűleg névmási elemek agglutinációja. És nem a személyes névmás keletkezett először, hanem a birtokos névmás. (Az ember előbb ébred a külvilág, a tárgyak tudatára, csak aztán öntudatra. Babrián szerint ezt bizonyítja a tudományok története is, a primitív embert előbb érdekelte a kozmogónia, s csak jóval később a pszichológia.) A birtokosnévmás kialakulásának előfeltétele pedig valamilyenfajta magántulajdon létezése. Berstenne úr tehát azt a képességét, hogy isten cselekedeteit francia nyelven ragozni tudja, a társadalom tulajdoni viszonyai bizonyos fajta történeti alakulásának köszönheti. Általánosságban fogalmazva: a beszédet messzemenően a beszélők viszonyai határozzák meg. De hogy ez milyen messzemenően érvényesül az alaktanban is, azt illusztrálja Marr egy másik érdekes megállapítása, hogy az őskommunizmus, az osztály nélküli társadalom korában a nomeneknek nem volt egyes és többes számuk. Az élő nyelv – archaikus jelenségek hozzászámításával – a társadalmi tagozódást tükrözi, sőt osztályrétegei is vannak. Éppúgy, mint a művészet vagy a vallás, a nyelv is a társadalom felépítményéhez tartozik. Ő látja Berstenne úr arcán az elégedetlenséget, sőt megütközést. A maga részéről nagyon sajnálja ezt. Ennek ellenére azonban elmondja még azt, amivel tulajdonképpen kezdeni akarta: Luther példáját. Luther Márton történeti feljegyzések szerint bibliafordításának alapjául a szász választófejedelemség kancelláriájának ápolt nyelvét választotta. (S ennek az öntudatos és szigorú lutheri választásnak eredménye az ő bibliája nyelvén sokkal határozottabban kimutatható, mint mondjuk Stendhal regényeinek nyelvezetén a Code Napóleon szikár nyelvének előzetes tanulmányozása. Luther nem „tanulmányozott", Luther „választott".) S vajon ki meri azt állítani, hogy a nyelvi hordozó kvali-

tása nem befolyásolja a mondatok logikai súlypontját, a fogalmazás nyelvi árnyalatai a fogalmak értékrendjét, a hangalakok a fülön keresztül az értelmet s az indulatokat. Nem véletlen, hogy máig sincsen – Russel kísérletezései ellenére sem – abszolút matematikai logika. Arról csupán a legenda tud, hogy hetven bölcs bezárkózott hetven külön szobába, s mikor onnan kijöttek, hetven – az utolsó vesszőig egyező – bibliafordítást készítettek külön külön. Az arameus nyelv logikai, alaktani, mondattani és hangtani értékrendjét, melynek keretében a legősibb bibliai istenfogalom kifejezésre jutott, befolyásolták az egykorú kisázsiai birtokperek, alakították a királyi rendeletek, formálták az adóügyi határozmányok. Ugyanez áll a német protestáns bibliára. Két tehén tilosba tévedt a szászországi Zwickauban a XIV. században, a községi tanács írásos határozatot hozott. A gerai polgármester 1426-ban döntött a városi földek bérbeadása ügyében. Michael Kolhaas nem tűrte lovainak megvámolását. A választófejedelem kancelláriátusa intézkedett a dézsmabeszedés új módjáról, a jobbágyszökések megakadályozásáról. Mindez végső soron – egy-egy nyelvi rezdülésben – befolyással volt a biblia német nyelven kifejezett kozmogóniájára, a német protestánsoknak Luther kreálta istenfogalmára. A meghatározott társadalmi alkat konkrétan befolyásolta a hivők tudatát és Isten a nyelven keresztül is; a Frudsberg nevű zsoldosvezér napiparancsai közvetlenül alakították katonái szókincsét, gondolatvilágát és nehézkes genitívuszok szerkezetei bizonyára hozzájárultak például Róma kifosztása egy-egy mozzanatának meghatározásához is. A nyelv kérdéseinek vizsgálata is azt bizonyítja tehát, hogy egy – az élet objektív anyagi fordulataitól elzárkózott fideista magatartás minden kérdést illetően eleve ugyanolyan reménytelen helyzetben van, mint egy történetileg absztrakt racionalizmus álláspontja. Ám a pápák s a szent zsinatok mindig ravasz grammatikusok voltak; az egyházi mozgalmak nyelvi történetén ezért látunk végighúzódni egy kettősséget. Az egyik ág: liturgikus, nyelvi értelemben is egy történetietlen absztrakcióra, valami „örök"-re törekszik (emögött egy archaikus társadalmi valóság megőrzésének szándéka is lappang). A másik ág: a nyelvi opportunizmus világi, sőt népi ága, melynek szerepe a kérlelhetetlen változásokban az egyház zsákmányrészesedésének biztosítása. Az egyház egyrészt

a rítus, dogma és hierarchia segélyével igyekszik nyelvét merevvé, időtlenné, „örökké", változásoktól függetlenné tenni: a szertartások, hittételek, bullák, brevák, enciklikák, püspöki tényked̈ések nyelve ez – lehetőleg holt nyelv, nem véletlenül a latin. Másrészt azonban részesedni óhajt az újkori változások zsákmányában: megfogalmazza a tordesillasi szerződést a világ felosztására, Pázmányt és Bossuet-t hatalmi világi nyelvezettel küldi harcba, sőt kiküldi mindig a nép közé a maga izzóan nyers és érzékletes nyelvű forradalmi színlelőit is: egy Amiens-i Pétert, egy Loyolát, egy Abraham a Santa Clarát, ezek a „lingua profanissima"-t használják. A XVII. századi katolikus hitvitázók vaskos népi gorombaságai, a Szent Inkvizíció nyelvének borzadályt keltő ájtatossága, Bossuet méltóságteljes retorikája, a magyar Pázmány hatalmas körmondatai, Claudel polgári misztikája, Mauriac szikár izzása, a liturgia merev szavai – micsoda nyelvi rugalmasság (elismerem, Berstenne) egy háromszáz év óta veszendőben levő sötét ügy: hitvány isteni obszkurantizmus szolgálatában! A front, Berstenne, mégis egyre rövidebb. Micsoda lenyűgöző mondattani, alaktani, hangtani, sőt logikai változatosság (hogy mögötte mereven őrizhessék a változatlant) – és hiába. Torquemada brummogó rézüstje, az aquinói angyali hegedűje s a Hitlert üdvözlő Innitzer patkányszabadító furulyája – micsoda változatos ismétlései egy alapvető hármas hangzatnak (persze, nem a Szent Háromságra gondolok, távol legyen tőlem a hit kérdéseibe való beleelegyedés!), hanem a rítus, dogma, hierarchia hármas egységére. De az egészet mégis eszi a fene, tisztelt Berstenne úr, maguk elkészültek. Halljuk már egy tisztább és emberibb új nyelvi harmónia első hangjait: a szocializmusra gondolok. (–Bravó, Babrián! – mondta Widowsky.)

– Kollokvium? – kérdezte sápadt gúnnyal Berstenne. – Alattomos ellenfél! Megbúvik a pártatlan nyelvtudomány trójai falovában. Ragokat, képzőket és morfológiát emleget; egy szuffixum és egy affixum között váratlan megvillan kezében a pogányok gyilokja! Szerény hátbadöfési szándékát azonban a tanár – az ő véleménye szerint – mindenesetre nevetségesen túlinstrumentálta. Egyszerű vallásgyalázásnál minek kell a nyelvtudományra hivatkozni? (– Berstenne még mindig nem képes alázatosan elviselni a vértanúságot – jegyezte meg Wi-

dowsky. Petrovic szemével intette csendre őt: a belga állapota valóban aggályt keltő volt, erősen zihált, nyakán minden lélegzetvételnél feltűnően mozogtak az izmok.) A vértanúsághoz ő túlságosan racionalista, felelte halálos komolyan Berstenne. Ám azt gondolja, a túlinstrumentált bizonyítás még a kételynél is nevetségesebb és végzetesebb hatású. Márpedig alapjában minden világi tudás ilyen, mely adatok halmazát rohamra küldve magának követeli a bölcsesség monopóliumát; különösen, ha figyelembe veszi az ember, hogy a tudományok története a szakadatlanul újra sutba dobott értelmi konvenciók és munkahipotézisek története: az újjal felcserélt régi tévedéseké. A valódi ráció szem előtt tartja saját korlátait és viszonylagosságát; az egyetemes egyház kétezer éve mosollyal nézi a világi tévedések történetét, elnéző s nem lenéző mosollyal persze. Vajon nem volt-e igaza, amikor mosolygott a kopernikuszi világkép hamis egyetemességi igényén, amikor nevetésre kényszerült a La Mettrie-ék vérengzésbe fúló öntelt materializmusán? Amikor legyintett Spencer kispolgári evolucionizmusára, mely vegyeskereskedéssé változtatná a világot, darwinista rézmérleggel, pozitivista polcokkal és az indukció rekeszeivel; beléjük gyömöszölve gyömbért és társadalmat, borsot és a természet integrációját, kocsikenőcsöt és szabadversenyt, a Lloyd's Biztosító valószínűségszámítását és a rézsúlyokkal mérhető „haladást". Csak éppen a halhatatlan lélek számára nem volt hely az eszmék e külvárosi fűszerüzletének rekeszeiben, melyet egy rézóralláncos, öntelt brit kispolgár rendezett be, aki azt hitte, hogy a tények fiókokban felhalmozott tudása pótolhatja isten tevékeny egyetemességét és az igazság keresését. Miért lelkendezzünk most Einstein vagy éppen az idealista Jeans világmagyarázatain, miért higgyük most, hogy éppen a *Kapital*...

Widowsky ekkor közbevágott: egyrészt mazochista önelégültségnek nevezte Berstenne hitbeli abszolutizmusát, másrészt jóllakott, sőt böfögő szadista idealizmusnak, mely a halhatatlan lélek képzete mellől könyörtelenül elfilozofálja a tányér bableves egyszerű emberi valóságát, amelyre az éhezők várakoznak. A föld egyhatod részén embermódra élnek már, a *Kapital*on tehát egyetlen hamis Jézus sem mosolyoghat. Berstenne az imént egyébként egy rég dugába dőlt polgári relativizmus álláspontját is kifejtette egyháza nevében. Berstenne tévelygő kato-

likus, akiről mind az egyház, mind az azóta egészen más ideológiai utakon járó polgári társadalom leveszi kezét. Ismeretelméleti relativizmus? A döglődő polgárság régen sutba dobta (a szabadversennyel együtt), s ehelyett különböző véres végű mitológiákat vett elő, Nietzschétől kezdve Rosenbergen keresztül, mondjuk éppen Toynbee-ig. Herbert Spencer, Anatole France, a matematikus Poincaré – miért ezekről beszél Berstenne? Kísértetekkel hadakozik? Hiszen ezek régen lenézett „öreg mukik" egy amerikai atomfizikus munkaadóinak szemében. Az egyház pedig nem köszöni meg hűtlen belga fiának, hogy őt bármiféle relativizmussal gyanúsítsák; az az egyház, amely – hatalmilag ma már persze nem realizálható ismeretelméleti abszolutizmussal – soha nem mosolygott (különben sincs humortalanabb valami, mint egy vallás), hanem minden Giordanót legszívesebben ma is máglyára küldene. A tudásnak az a viszonylagossága, amelyről Berstenne beszél, az egyház szempontjából félelmes eretnekség, a fasizálódott polgárság szempontjából elavult liberális türelmesség. A dialektikus materializmus pedig? Az elismeri ugyan ismereteink viszonylagosságát, de igen lényeges dolgot tesz hozzá! Azt, hogy ez a viszonylagosság csupán azoknak a határoknak mindenkori történelmi feltételezettségét jelenti, amely határok között tudásunk szakadatlanul közelebb kerül az igazsághoz. Ez a közeledés haladó folyamat, amelynek során ismereteink, amennyiben a ténylegesen létező világ visszatükröződései adott pontban, objektív igazságot képviselnek. Nos, a historizmusnak ez a „proletár álláspontja" – mert az! – egyre közelebb visz bennünket ahhoz a valódi emberiességhez, amit a természet könyörtelen erőinek meghódítása, a produktív magatartás jelent – Berstenne-ék, mágikus meghunyászkodásával szemben.

– A különbség – szólt Petrovic – a mérték különbsége. A maguk mértékrendszerét, Berstenne, hiába is dühöng, Calvin szavai fejezik ki legjobban: „Wir gehören nicht uns!" Nem vagyunk a magunkéi. Brrr! Micsoda embertelen szavak, s akárhogy is forgatjuk, az egyéniség tagadása is bennük rejtőzik. Már én is csak inkább a ripők Protagorasszal tartok, minden dolog mértéke az ember.

Petrovic már megbánta, hogy közbeszólt, mert Berstenne felült, kissé zihált, ajka reszketett, s azon kezdte, hogy Widow-

sky szavaiból kihallatszik a pökhendi materialista röfögés. A sértés után kicsit várt, aztán megjegyezte, Petrovic nem veszi észre, hogy minden azon múlik, ki mit ért emberen és egyéniségen. Az emberi személyiségnek vannak bizonyos elidegeníthetetlen isteni (természeti) jogai, amelyek nélkül a többségi elv, az önök állítólagos humanizmusa, uraim, vak gépezetté, s az emberi társadalom közönséges makkoltató csordává válik. (– Ki használja ezt a kifejezést a népre, hogy „nyáj", vajon a Kommunista Kiáltvány vagy pedig a biblia? Kinek vannak pásztorai? Vajon nem az anyaszentegyháznak? S a pásztorbot kinek a jelvénye? A szakszervezeti titkároké vagy a püspököké? Bánjunk csínján a nemes hitoktatói haraggal, uram! – mondta vörös arccal Widowsky – e csordahasonlattal csupán a kedvelt egyházi nyelvjárást leplezzük le. Különben pedig jól ismerjük a természetjogoknak ezt az egyházi fogalmazását, melybe a magántulajdon is beletartozik: természetjogot Henry Fordnak! A szabadságnak ezt a követelését, mely impliciter magában foglalja a kizsákmányolás szabadságát is... – Pszt! – csitította Petrovic.) Vak gépezetté, ismételte Berstenne, különösen manapság, az erősen központosított civilizáció korában. Az egyéniséget két oldalról is veszélyeztetik úgynevezett objektív tényezők. Egyik oldalon van a munkafolyamat messzemenő tudományos szétbontása egyes alkotórészeire, ez felidézi az egyhangú tevékenységet folytató ember elgépiesedésének veszélyét, s végzetes szakmai korlátoltság szülőanyja lehet. A részletekbe nyakig belemerült ember elveszti az összefüggéseket, a nélkülözhetetlen szakember lenézi az egyetemességet, melyet hajlandó végül polgári szalonok nyegle beszédtémájának, vagy tárgytalan absztrakciójának tekinteni. A másik oldalról a veszély ellenkező formában nyilvánul: a fokozott munkaegyesítés, a fokozott központosítás a teljes törpeség tudatát keltheti fel az egyéniségben, egyfajta – csupán „numerikus" öntudatot, az egyéni gondolkodás „étatizmusát". Mellékesen s e helyütt csupán deklaratívan újra megjegyezve, van-e jobb biztosíték mindezen veszélyek ellen, mint egy társadalom fölötti, pártonkívüli, szakmaközi, időtlen és egyetemes isten, mely elé mindannyian egyénenként járulunk. Persze a haladó katolikusok igen jól tudják, hogy a személyiséget fenyegető e veszélyek elől távolról sem menekülhetnek egy romantikus antikapitalizmushoz, hogy kegyes kor-

látoltság lenne a patriárkális régi szép idők visszakívánása és reakciós mítosz Oswald Spengler állítása, hogy a világvárosok létezése a hanyatlás, a pusztulás legkétségtelenebb szimptómája: hiszen Róma mindenkor világváros volt. Nem tartják többre a mainál például az egyéniség XIV. századi fogalmazását, nincs az a dominikánus atya, aki egy pestisjárvánnyal szemben ne volna a szekularizált kollektív magatartás híve; a bakteriológiának igen jeles jezsuita művelői vannak, senki sem hiszi, hogy a neoszalvarzannál üdvösebb hatású lenne, mondjuk, a spirochéták kiátkozása; a XIV. századi értelemben vett egyéniség határait sem a bacilusok, sem a mai hívők nem veszik komolyan. (– Szép társaság! – vetette közben gúnyosan Widowsky – hívők és bacilusok! – Pszt – mondta Petrovic). Az egyház mértékadó tényezőinél senki sem áll távolabb az anarchizmustól, ám tiltakoznak a kényszer-kollektivizálás gondolata ellen is. (– Arany középút – mondta a fáradhatatlan Widowsky –, tömjénnel a Standard Oil ellen!) Nos – folytatta a belga – egyik részről sem akarunk a munka társadalmasításának útjába állni, jól tudjuk, hogy az emberhez méltatlan ínség a lelket is megnyomorítja. De ugyanígy megnyomorítja az erőszak is. Ha ezer egyetemi tanárt összezárnak a koncentrációs tábor egy blokkjába, azokból is embertelen csorda válik. Gondoljanak csak az auschwitzi tábor „Akademiker-Blokk"-jára, ahol csupa főiskolát végzett ember: orvos, mérnök, tanár, ügyvéd került össze, vajon azok nem ugyanolyan félállati módon civakodtak a moslék és fekvőhely körül, nem ugyanúgy féltek-e az ütlegektől? Az állukon csurgott a takarmányrépa leve, s esetleg közben horatiusi latinsággal veszekedtek. S itt katolikus létére mégis Rickertre kell hivatkoznia, aki szerint egy Egész részeit nem lehet úgy összefoglalni, hogy az Egész, mint puszta összeg szerepeljen, mert minden rész sajátosságát csupán az Egészhez való viszonyában őrzi meg. Ez az Egész azonban – adott esetben – koncentrációs táborrá lehet. Legyünk kissé óvatosak tehát a világ közösségi gondolatával, mert az állam ugyan általános, de mulandó valami; a személyiség egyéni, ámde örök! Kétségtelen ma már, hogy az egyéni munkát társadalmilag kell biztosítani, ám vigyázzunk: egy püspöki birtokot vagy a népoktatást lehet szekularizálni, de a halhatatlan lelket nem. (– Csodálatos, hogy ez éppen most jut eszükbe! – jegyezte meg

Widowsky – ez a fennkölt tiltakozás, amikor a történelemben először merül fel egy valódi közösség gondolata. Ilyen lassan jár a maguk tömjénen hizlalt esze, Berstenne? Mussolini „közösségétől" távolról sem féltette annyira a Vatikán a halhatatlan lelket, mint mitőlünk. Az abesszinek természetjogának megsértése ellen egyetlen olasz bíboros sem tiltakozott, az csupán a lengyel fehérterroristák törvény elé való állításakor jutott eszükbe. A korporáció nem veszélyeztette az egyéniség jogait, a szakszervezeti munkaközvetítés igen? A Guernicánál protestáns német légikalózok golyóitól legyilkolt katolikus spanyol asszonyoknak nem volt halhatatlan lelkük, Franz von Papennek igen? Amikor Richelieu önkényuralma százával küldte a Bastille-ba az embereket, az egyháznak még nem támadt természetjogi kételye, a Bastille lerombolása után kezdett csak gondolkozni a személyiség jogairól? Ötmillió elégetett zsidó természetjoga nem nyom annyit, mint ezer amerikai tőkésé? Hogyan higgyen az ember az ilyen gondolkodás őszinteségében. A papi tizednek és a latifundiumoknak miféle hátsó gondolata rejtőzik itt?) Neki nincs semmiféle hátsó gondolata, felelte meglepő szelídséggel Berstenne, ő maga nem csupán hivő, hanem ezenkívül belga hazafi is, egyébként pedig szegény ember maga is. Látja jól az emberrélevés óriási lehetőségeit, amelyet a társadalmasítás nyújt, ám a veszélyesen központosuló civilizáció minden következményét is – a centralizmus következtében beálló tömegkondicionálást: ruhában, gondolkodásban, magatartásban. Nem a külsőségek megváltozásától fél, hiszen természetes, hogy egy liftbe nem lehet krinolinban beszállni, s a cilinder összetörik egy nagyvárosi villamos peronján. A püspökök sohasem a krinolint féltették a haladástól. (– Ami alatta van, azt annál inkább – vetette közbe félreérthetetlenül kaján frivolitással Petrovic, ám tüstént észrevette magát, s ajkába harapott.) Az emberi élet központosulásának előnyei: jó ivóvíz, villany, higiéne, közlekedés, a világi ismeretek terjedése, ámde az egyén, a háztartás, a család még kiszolgáltatottabbá válik, mint eddig. Példa erre ez a totális háború. Ha a csatornarendszert baj éri, nincs még csak latrina sem. A vízvezeték felmondja a szolgálatot – még csak kerekeskút sincs. A központi fűtés bedöglik – a polgári szalon közepén nem lehet pásztortüzet rakni. A központi erőtelepet találat éri – hej, egy jó

faggyúgyertya! A falu ősibb, hátramaradottabb, de az egyén számára autarchikusabb: a paraszt inkább tudja Robinson szerepét játszani, mint egy főkönyvelő! Ám – s ebben, sajnos, kénytelen még Widowskyval is egyetérteni – veszélyes illúziókat táplál az, aki az embert a haladásnak ettől a pontjától félti, s inkább visszatérne valami ősi, falusi autarchiához. A veszély egyáltalán nem itt van, távolról sem az anyagi élet síkján jelentkezik; ami félelmes, az a vulgarizált, eltömegesedett szemléleti mód növekvő egyöntetűsége. A civilizált emberiség nagy tömegei – különösen a nagyvárosokban – mechanikusan és lélektelenül működő lelki kondicionálásoknak vannak kitéve. A sloganek és szappanmárkák, a vendéglőknek és villamosviszonylatok számainak ismerete, a jártasság a vízvezetékcsapok és telefontárcsák kezelésében magának a tudásnak jelképévé válhat. Atomizált tudás ez: a nagyvárosok embere egy papagáj s egy menetrend előnyös tulajdonságait egyesíti magában. Egy futballcsapat híveinek sajátosan egységes lelki stimulációja áttevődhet más területre, s okozója lehet például lincselésnek. Az iskola, a hadsereg, a tornaegyletek, a tömegtermelés és tömegfogyasztás elve, a szórakozások azonossága, a közlekedési szabályok – az élet és a gondolkodás kóros vulgarizációjának döntő tényezői. Egy falusi műkedvelő előadás százötven embert befolyásol, egy bűnügyi film ötmillió ember vágyait vezetheti nagystílű sikkasztás felé.

Berstenne zihálva elhallgatott, látszott rajta, hogy nagyon kimerült a beszédtől.

– Menjünk – mondta Petrovic –, tíz óra!

– Maradjanak! – szólt határozottan Berstenne. Petrovic visszaült. – Nos? – fordult a belga Widowskyhoz – mit gondol minderről?

A lengyel azt felelte, örül, hogy végre néhány dologban egyetérthetnek. Különösen, ami az egyéniség gyökerét rágó férgeket és bizonyos lelki kondicionálások dolgát illeti. Az emberi gondolkodás vulgarizálódása, a magatartás egészségtelen szabványosulása valóban feltűnően megnövekedett – bizonyos meghatározott, rothadó társadalmi környezetek közepette s a politikai öntudat napfénye nélkül. E szabványosulás ellen azonban egy hivő lélek emelhet legkevésbé kifogást, mert vajon ki tudott valaha is olyan tökéletesen egyöntetű lelki szabványo-

kat létrehozni, mint azok, akik a más véleményűeket egyszerűen és alaposan – megfőzték olajban. Ám mutassunk rá íziben a jelennek ennél sokkal sürgetőbb és frissebb tanulságú példáira. Itt van mindenekelőtt a barna és fekete fasizmusok által csordává uniformizált öntudatlan tömegek kérdése, s a kondát még csak nem is makkoltatni vezették, hanem egyenesen a vágóhídra. E helyütt már nem csupán a fogyasztás, a gondolkodás, az ízlés, a vegetatív cselekedetek egyszerű szabványosulásáról volt szó, hanem – az egyöntetű libalépéstől, s a felemelt kar ritmusától kezdve az ember nemi tenyésztésének nürnbergi kodifikálásán és a gonosztettek aranyjelvényes hierarchiáin keresztül egészen a standardizált gázhalálig – az emberi élet minden kérdésének állatias sematizálásáról. Az élet izgalmas könyvének barna inges fajbikák törzskönyvévé való alacsonyításáról. Kellő induktív történelmi óvatosság nélkül nem is érthetjük meg az emberi értelemnek ezt az aljas eltévelyedését, valami „ellenfajvédelem" gondolatába keveredünk, mert hogyan magyarázzuk meg azt, hogy ebben a sematizálásban tevékenyen közreműködtek „nagy egyéniségek", világhírű tudósok és írók is, akiknek számára bizonyos népek kiirtása egyszerűen a fejlett német vegyészeti ipar kapacitásának kérdésévé vált. Közbevetőleg megjegyezve, bizonyítéka ez annak is, hogy a politikai öntudat hiánya s az embertelenség egyáltalán nincs iskolai végzettséghez kötve. Ám nehogy azt higgye bárki is, hogy a sablonná merevedett gyilkosság valaha is földrajzilag elszigetelt jelenség maradhat, s mondjuk, kötve van a Rajna és Elba közötti területhez. Hasonló társadalmi feltételek veszedelmesen hasonló jelenségeket hozhatnak létre másutt is. Beszéljünk világosan. A történelmi feltétel: a monopolkapitalizmus. Amikor döglődik, akkor csíp legjobban a légy! Persze az embertelenségnek földrajzi árnyalatai is vannak. Eszeágában sincs a bonyolult valóságot arra az állításra egyszerűsíteni, hogy a barna pretoriánus-gárda szörnytettei feltétlenül azonos formában ismétlődnének, mondjuk a Columbia és a Hudson folyamok közötti területen. Ezt a történelem s reméljük – maga az amerikai nép – talán megakadályozza. Ám tagadhatatlan, hogy a Libalépés Birodalmának romjaitól igen jól látható szálak vezetnek máris a Bádogdobozok Köztársaságához, a hitleri bedugult harsonáktól Hearsték nagyon is harsányan szóló megafonjaiig.

A barna inges fajbikával szemben – a tengeren túl ott áll a konfekcionált kétlábú. Tökéletes monopolkapitalista műremek, egy fejlett konfekciósipar szükségleteinek megfelelően számozott végtagokkal, gallérbőséggel, koponya-űrtartalommal és halhatatlan lelkének tökéletesen megfelelő patent protestáns lábsókkal! Szakadatlanul záporoznak rá a kondicionáló benyomások. Pásztorórájában csodálatos reklámszövegek világítanak be szobájába a szomszéd ház homlokzatáról. A világkérdéseket száz sor pirulájában kivonatolja számára a *Readers Digest*. Akár öt teljesen egyforma feleséget is vehet magának, persze csak egymás után, s egy európai ember szeme nem tudja megkülönböztetni egyiket a másiktól: a női arc futószalagon készül. A filmszínésznők emberi párducok, a vakbélgyulladási műtét világrekordja háromperchuszonhét. Az élet tüneményes változatosságának legfőbb bizonyítéka az áruházak prospektusa; a kapitalista fair play hiányosságaiért, az elkobzott sztrájkjogért a baseball megdönthetetlen szabályai kárpótolnak. A történelem választási sloganné változik, a szentbeszéd a templomokban bemutatott hollywoodi filmek kísérőszövegévé lesz. A szabad egyénekből álló közösség „spontán" cselekedetei a tőkehaszon drótján rángatott automatizmusok, a szabadság illúzióiról lepénzelt vezércikkírók és földön fetrengő vallási szektáriánusok gondoskodnak. Mindenkinek jogában áll vezércikket írni, akár ki is nyomtathatja azt az összes helyesírási hibákkal együtt, ha van elég pénze a közzétételre. Mindenkinek jogában áll tetszés szerinti isten földi helytartójaként a földön fetrengeni, feltéve, hogy ezzel nem sérti meg az utcai közlekedés szabályait. Ohióban bárki elhiheti, hogy Henry Ford puszta szorgalmával szerzett másfél milliárdot, de senkinek nincs joga büntetlenül azt hinni, hogy az ember zoológiai fejlődésvonala csupán egy kései fokon ágazott el az emberszabású majmokétól. Egy fél dollárért bárki megebédelhet. Morgan is. Az elnökkel bárki kezet foghat. A chicagói hajléktalan is, ha van pénze, hogy Washingtonba utazzék. A bádogdobozba forrasztott szellem, a konfekcionált érzés, a taylorizált házasság, a futószalagon készült nemi vonzóerő, kellenek-e szebb példák, uraim, az egyéniség elgépiesedésére, az ember méltatlan vulgarizálódására? A mozgatóerőről, a monopolkapitalista háttérről nem beszéltem kellő részletességgel. Az egyik oldalon a barna ing, a másik

oldalon a filmmagazinok: ezek a személyiség mai ínségének igazi jelképei. Aki komolyan veszi ezeket a jelenségeket, aki aggódik az emberi szellemért, az nem beszélhet általánosságban a személyiség jogáról, mielőtt annak társadalmi feltételeiről konkrétan és történelmileg ne szólt volna. Természetjog? A macskák természetjoga, hogy megegyék az egereket, a poloskáké, hogy vért szívjanak, a leprás emberé, hogy gőzfürdőbe menjen? A szabadság – hagyjuk a bérgondolkodók fecsegését – nem általános bölcseleti kategória, hanem mindig konkrét társadalmi; a hivők isteni jogait nem a hitetlenek, hanem a hitelezők veszélyeztetik. *A kizsákmányolás megszüntetése nélkül az egyéniség jogait követelni — egyszerű képmutatás.* Az Egyesült Államokban az egyéniség nyugodtan fetrenghet a földön isten megbízásából, de jaj neki, ha sztrájkról mer beszélni. A szabadságnak, uraim, ára van: bármilyen erőfeszítések árán is, előbb anyagi életünkben való előfeltételeit, leglényegesebb (gazdasági) biztosítékait kell megteremteni; egy valódi közösséget, ahol a munka visszakapja természetes örömét. A szabadság, uraim – fejezte be Widowsky –, keletről...

– A szabadság... – ezt mondta még Berstenne, és különös, bugyborékoló hang nyomta el szavát. Odanéztek mindannyian. A belga elkékült arccal, bal vállára kókadt fejjel, hörögve feküdt párnáin.

– Orvost! – kiáltotta Widowsky, s kezét tördelve felugrott, feltépte az ajtót, s hangja végighömpölygött a folyosón. Petrovic a csengő gombját nyomta, Babrián feltámasztotta a belga fejét, letörülte szájáról a kiütköző habot, s vizes kendővel dörzsölte a szívtájékot. Berstenne meg-megrándult, apró hangokat hallatott, mint akit csiklandoznak. Oly furcsa nevetés volt ez, hogy Babriánnak a háta borsódzott tőle. Végre előkerült az éjszakás nővér, s később az orvos, aztán még egy orvos. A belga sovány karjába két injekciót szúrtak, megnyomogatták ödémás, püffedt lábfejét, meghallgatták szabálytalan lökésekkel ugrándozó, szerencsétlen szívének ijesztő hangját. – Trombózis – mondta végül az egyik orvos. Október 19-én, ezen a péntekről szombatra virradó nyirkos éjszakán kezdődött meg Paul Berstenne hosszú haldoklása.

Zák Ede harmadnap, október 21-én, vasárnap kora reggel indult el Makkos Jóska társaságában Weilheimbe. A szürkület alig derengett, kis eső csepergett, s amint bandukoltak a grauingi vasútállomás felé, az utat szegélyező villák sötét ablakokkal silbakoltak, vasárnap volt, s a német polgárok aludtak még e korai órán. Zák Ede a felszabadulás óta még nem ült vasúton, a feldafingi utat teherautón tette meg, s most ugyancsak szemügyre vette a vasútállomáson tolató szerelvényeket s a beérkező személyvonat nagy elektromos mozdonyát. A vasúti fülkében is nagyon elfogódott volt. Ezen a nedves, őszi hajnalon alig utaztak néhányan, azok is talán valamiféle vasárnapi látogatás céljából: férfiak és nők az ünnepre s a kirándulásra való tekintettel, egyaránt rövid bajor bőrnadrágot vagy bokában megkötött buggyos katonai nadrágot viseltek – Zsigának is ilyen van – jegyezte meg lanyha szakmai érdeklődéssel a kis szabó.

– Kártyázunk? – kérdezte Makkos Jóska, s előhúzta zsebéből a felismerhetetlenségig kopott, szürkén zsíros s az idő múlásával egyenes arányban még tovább vastagodott lapokat.

– Csak tedd el! – ingatta fejét Zák – mit gondolsz, van türelmem kártyázni?

– Hosszú az út! – felelte Makkos Jóska. – Másfél óra.

Ám Zák Ede nem állt kötélnek. Csak nézegetett körül a fülkében, böngészgette a gótbetűs felírásokat, s hunyorgatott ki a bedeszkázott ablak keskeny üvegcsíkján a német tájra. Az üvegen apró vízcseppek száradtak, odakünn az eső szitálása megszűnt már – látja, ilyenek ezek a német vasutak – mondta a gyerek – jól tette, hogy elhozott engem magával, Zák úr, majd jól útbaigazítom én magát, kár, hogy a Zsigával a múltkor nem találkoztam...

Kopasz ligetek, kis fenyőerdők, alpesi stílusú kis faépületek, piros tetejű villák, tar mezők, szomorú volt ez az idegen táj Zák Ede szemének. Jobbra felcsillant valami tó szürke őszi ezüstje, baloldalt, elöl a messzeségben inkább csak kék ködként sejthette az emberi szem az Alpok láncát, arra lenn, ott messze délnyugaton a Zugspitze körvonalai ködlenek az ég peremén. Az ég ólma lassan megolvadt, a nyugatnak rohanó vonat mögött vörösen kelt a nap, s minden egyszerre vidámabb lett – most majd jól kipiheni magát az én fiam – gondolta Zák Ede –, aztán megfogjuk egymás kezét, s szépen elmegyünk hazafelé.

Piros téglás, zöld zsalugáteres állomásépületek, a váltókezelő nagy üvegkalitkában ül, az elektromosvezeték néha felszikrázik a mozdony áramszedője fölött, hogy zubog egy ilyen elektromos gép, egészen más, mint a gőzlokomotív, ennek a hangja olyan, mint a szívdobogás, különösen az állomásokon.

Mégiscsak elmúlt fél tíz, amikor Weilheimben leszálltak a vonatról. A nap bágyadtan, de szépen sütött, milyen más egy ilyen német állomás, mint a MÁV épületei, mondjuk a szegedi vonalon: Kistelek, Felsőtanya, Csengele, Vilmaszállás, egészen Szatymazig, ahol Zák bátyja lakott (valamikor?), mostohatestvére csak, nem is látta vagy két évtizede. Igaz, ez a Weilheim nem is afféle német Szatymaz, hanem szép kis városka, itt ágazik el a münchen-garmischi vonal Schongau és Augsburg felé, és már ez az egyetlen tény eléggé beszél a helység fontosságáról. A weilheimi állomáson magas aszfaltjárdák simultak a vágányok mellé, a vasúti kocsi lépcsőjéről könnyedén leléphetett az ember, a sínpárokat vashálós kerítés választotta el egymástól, a kocka alakú állomáshoz csak az aluljárón keresztül juthattak el, s most itt lépdeltek ennek a kis felső-bajorországi városkának aszfaltozott utcáján. A levegőben vasárnapi harangszó rezdült, s a hátuk megett felsivított az induló elektromos mozdony armatúrája. Bezárt üzletek: Alois Scharmützel pékmester, Max Weber hentes és mészáros, Josef Karlhans órásboltja. Szigorúan katolikus itt a hétezer emberből legalább hatezer, s ennek a felé még manapság is rendesen jár misére a nagy reneszánsz templomba. Minden idegennek büszkén mutatják a bennszülöttek ezt az épületet, nem mulasztván el hozzátenni, hogy itt őrzik az egész Voralpenland legszebb ezüst szentségtartóját, melyet 1598-ban készített az akkori leghíresebb ötvösmester, fene tudja, hogy hívták. A széles főutca emeletes épületeinek ablakain mindenütt zöld zsalugáter, egy nyitott kocsmaajtóban fehér köténves pincérlány álldogál, odabenn idősebb németek söröznek, azazhogy csupán egyetlen pohár sört isznak, senki nem kaphat második pohárral, mert kevés a sör, és ez a rend: ez is csak vasárnap. Holott a sör is weilheimi termék, mert a százötven esztendős helybeli sörfőzde termékei talán még a reneszánsz szentségtartónál is híresebbé teszik a környék szürke városkái között Weilheim nevét. Az állomás felől két rövid-

nadrágos bajor lány jön kerékpáron, combjukon megfeszülnek az izmok, amint lenyomják a pedált, a városi múzeum előtt három amerikai katona áll, hosszan néznek a repülő combok után.

A harang szól, két öregasszony megy a misére, katonaruhás, középkorú német férfiak jönnek át a kis hídon, a várost az Ammer folyócska osztja ketté, partján csupasz ágakkal gubbasztanak a fák, a nap szépen süt, a járda szélén zöld fű serked, elpusztíthatatlan ez a bajor fű, amelyet a bő alpesi eső táplál. Az Angolkisasszonyok Intézete előtt öreg és középkorú nők és férfiak sétálgatnak, feltűnően sokan viselnek szemüveget és gomblyukukban valami keresztény vallásos egyesület jelvényét. Csak kevés fiatalt látni (hova lettek azok?), egy kocsma kertje mögül tekegolyók dörömbölése, bábok csattanása s öblös német kiáltások hallatszanak.

A reáliskola előtti sétányon, a kocsiút közepén magas termetű, borotvált képű, idős férfi vezet kézen fogva tipegő léptű, öt év körüli kisfiút. Lassan jönnek Zákékkal szemben, látszik, hogy vasárnapi sétálók. A férfi sújtásos, szürke lengyelbundája kigombolva, enyhe az ősz, fején zöldesbarna lódenkalap, de nem a szokásos alpesi bádogjelvényekkel, hanem hátul vaddisznósörtével. A kisfiún sötétkék kabát van. Zák Ede megpillantja a keselyű orrú, ősz férfit, erősen megrezzen, s meglepetten nézi. A férfi előttük elhaladtában közönyösen Zákra pillant, a kis szabó arca vörös lesz, dadog valamit, a sapkájához kap, megemeli, s kissé meg is hajol. A lódenkalapos biccent. Makkos Jóska zsebében ökölbe szorítja kezét, dünnyög valamit, és merően nézi a keselyűarcú aggot a gyerekkel. Azok mögött kis távolságra két vállas férfi jön, az egyik sötétkék télikabátban s fekete keménykalapban, a másik a magyar királyi honvédség barna tisztiköpenyét viseli, magas, fekete lovassági csizmája fénylik, mint a tükör. Elhaladtukban merőn néznek Zákékra, a gyerek elfordul, és észrevétlenül köp. Ők befordulnak a következő villasoron.

– Láttad? – motyogja Zák Ede, arca még vörös s nagyon zavarodott.

Jóska összezárja a száját, nem felel. Mennek néhány lépést. „Városi Cementgyár", ez van kiírva egy kapun.

Zák megáll.

– Láttad a kormányzó urat? – kérdezi, s óvatosan visszapillant.

– Hallgasson! – mondja Jóska, és gyűlölettel néz Zákra. Az vállába húzza fejét.

– Mi baj van? – motyogja bűntudatosan. – Biztosan istentiszteletre mennek...

A gyerek nem felel, lassan lépegetnek tovább, nem néznek egymásra.

– Szólj már! – mondja Zák.

– Mit szóljak magának? – feleli Jóska. – Híres häftling maga!

– Mert köszöntem? – kérdezi Zák. – Csak véletlenül köszöntem!

Jóska megállt, nézett Zákra a haragtól reszkető arccal, s szeme sarkában egy könnycsepp ült.

– Kevés esze van magának – mondta csöndesen. – ...Nem hallott róluk eleget?... Az én papám nem csinált volna így.

Zák hallgatott, a cipője orrát nézte, nem sértődött meg. Végül lassan felemelte a fejét, megfogta a gyerek karját.

– Magam sem tudom, miért köszöntem – szólt végül –, látod, ilyen ostoba egy újpesti szabó, aki egész életét a cérnák között tölti. Jön szemben egy nagyúr, egy szép kisfiúval, és neki elszorul a szíve, és köszön, még a sapkáját is leveszi, úgy köszön, kérem alázattal, és csak amikor továbbmegy, akkor jut eszébe, kinek is köszönt, egy gyilkosnak köszönt, most már én jól tudom, de nézd, én utoljára 1938-ban láttam, mindenféle rendjelekkel lépegetett a bíbornokok mögött az eucharisztikus körmenetben a Vilmos császár úton, a sok nép meg tapsolt, kijöttek a kereskedők az üzletekből, és tapsoltak, olyan kereskedők, mint a te boldogult papád, azt mondták, ő a mi megmentőnk a nyilasoktól, országgyarapító, hát látod tévedés az egész, hogy én most köszöntem, hiszen ő indította a gaz háborút, és ő volt a kormányzó, amikor minket s az én szegény Rózámat ide kihoztak, most kinn van itt ő is, de még mindig nagyobb úr, mint mink, szép bélelt lengyelbundája van, és két úr sétál mögötte, biztosan vigyáznak rá, láttad, mennyire megöregedett; neked azért van egy kis eszed, te fiú...

Jóska csak nézte Zák Edét. Nem szólt.

– Én szégyenlem – mondta Zák –, és nagyon kérlek, mint volt häftling, ne szólj senkinek erről a dologról, különösen az én Zsigámnak ne .. nem lehet mindenki olyan oroszlánszívű, mint te!

– Oké – felelte amerikaiasan Jóska, és már mosolygott, meg is fogta Zák Ede kezét, és úgy mentek tovább, még a Gyermekotthon rácsos kapuján is így fordultak be. A rácsos kapun túl nagy parkba kerültek; az otthont egy hajdani bárói kastélyban rendezték be, melynek tulajdonosát a július 20-i Hitler elleni merényletben való részvétel vádja miatt végezték ki a nácik.

A kastély előtti gyepes térségen egész sereg, mindenféle tarka katonaruhába öltözött gyerek szaladgált fel és alá, s ordítozott torkaszakadtából, vékony gyerekhangon; óriási bakancsaikban egy tojásdad alakú labdát kergettek a gyepen, két amerikai katona gondterhelt arccal szélről állt, és nézegette őket – nehéz dolog! – sóhajtott az egyik, a másik vigyorgott, mert a gyerekek valóban teljesen fittyet hánytak a base-ball nemes szabályainak. Hiába is lépett közbe néha egyik vagy másik katona, azok csak sikoltoztak, mint valami eszelősök, csiripeltek, mint a verebek, kurrogtak, mint a párducok, s csak dobálták, meg rugdosták a labdát teljesen szabálytalanul ide meg oda. Egyik-másiknak az orra nedvesen csillogott, de igazán nem volt érkezése senkinek arra, hogy holmi orrtörlésre gondoljon. Zák Edét csaknem fejbe vágták a labdával, s elzúgtak mellettuk, mint valami taknyos fergeteg. Jóska azonban igen szemfülesnek bizonyult, előbb ugyan habozott, vajon ő is ne eredjen-e inkább a labda után, aztán azonnal sasszemmel kinézte magának a rohanó Zák Zsigát, aki éppúgy ordítozott, mint a többiek, hirtelen odaugrott, és elkapta a karját.

– Szervusz, Zák – mondta Jóska, s a gyereket rángatni kezdte az apja felé.

– Hagyjál! – szólt az – ez szabálytalan, a megfogás.

– Itt a papád.

A gyerek megállt:

– Hol? – körülnézett. Fél szemmel ugyan még sóvárogva pislogott a labda után, aztán izzadtan, fényes orral mégis elindult az apja felé. Zák Ede erősen magához ölelte őt. Jóska lesütött szemmel állt mellettük.

Bementek az épületbe, amelynek egyik első emeleti gipszcirádás, aranyos barokk termében lakott tizenkettedmagával Zák Zsiga, úgyszólván a felszabadulás óta. Csaknem fél éve tehát, s azóta – érthetetlen módon – semmi sem változott itt. Barna tölgyfából készült, a sarkokon megvasalt német katonai ágyak s a szalmazsákokon kéktarka kincstári lepedők. Összecsomagolták Zák Zsiga holmiját, mely nagyrészt amerikai húskonzervekből és lazacból állt, két tarka ingét s ugyanilyen alsónadrágját s ezenkívül mindenféle katonai göncöt, derékszíjat, sasos bronzcsatokat, két olasz sapkát s egy szürke tartalékköpenyt, mely azonban talán még a hosszú Mikulának is nagy lett volna. Megkeresték az orvost – gratulálok a te papácskádhoz! – mondta a fiatal német udvarias meghajlással, amikor az iratokat kiadta – aztán maradj „brav und tüchtig". – Meghívta a két látogatót vasárnapi ebédre is.

Viaszosvászonnal letakart, óriási asztalnál ebédeltek, pepita kötényes, rendkívül kövér német nő hordta szét mindenkinek bádogtányérokban az ételt. Hetven gyerek ütögette pléhkanállal a viaszosvásznat, döfködték a bádogtányérokat, piszkálgatták a német gombócokat és a szürke mártásos marhahússzeletet, csipogtak, mint egy óriási madárkalitkában ezer vörösbegy; a vasárnap tiszteletére felszolgált gyümölcsrizst azonban fürgénették, fülük gyorsan mozgott hozzá. Óriási csámcsogás is vegyült a hangok közé, a rágcsáló ifjak közben mind Zák Edét nézték, teljesen leplezetlen kíváncsisággal, mint valami ismeretlen s érdekfeszítő állatot. A gyermeki szempárok kereszttüzében Zák igyekezett finoman viselkedni, a bádogkanalat csupán két ujjal fogta, kisujját meg pláne felgörbítette a kanál mellett a levegőbe, az újpesti Uránusz-moziban evett így egy amerikai divathölgy, mindenesetre az nem bádogtányérból. Vékony gyerekhangok spanyol, görög, német, jiddis és lengyel nyelven megjegyzéseket tettek Zák Zsiga papájára; egy nyolc év körüli, rendkívül kócos hajú görög fiúcska oda is jött, s ráncigálni kezdte a kis szabó kabátját, mondott valamit, foghíjasan vigyorgott, és egy darab félig elolvadt, gyanús csokoládét gyömöszölt a kezébe.

A kapuhoz Zákékat legalább ötvenen kísérték; amikor Zák Ede a sarokról visszanézett, látta, hogy izzó gyermeki szempárok bámulnak utánuk.

– Hát itt laktál – mondta, és megsimogatta a fia fejét –, szép kis városka...

– Szép – szólt Makkos Jóska, és Zák Edére sandított –, a Horthy is itt lakik...

A szabócska elvörösödött.

– Hát aztán? – mondta Zák Zsiga és vállat vont. – Még törvényszék is van!

– Láttad már? – kérdezte Jóska.

– Nagy eset. Mindennap az utcán sétál az unokájával. Egy görög fiú le is köpte annak a kis taknyosnak a cipőjét. Meg akarták pofozni, de beszaladt a fűrésztelepre, és elbújt a farakások mögött. Akkor nem sétált egy hétig.

– Hűha – szólt Jóska –, szóval tik bátrak vagytok? – sandított a szabóra.

– Bátor a fene – mondta Zák Zsiga. – Az a srác egy óriási villában lakik a nagypapájával meg mindenféle kísérettel. Este jönnek kártyázni az amerikai tisztek meg az őrnagy a nagyfaterjéhez, a kis taknyosnak meg viszik a sok rágógumit. A görög fiú dühös volt ezért meg a matrózruháért...

Az égen felhők jártak, a nap hol kisütött, hol elbújt mögöttük. Fél háromra járt az idő, amikor a szép kis állomásra kiértek. Zák Zsiga maga vitte hátizsákját, nem adta volna oda senkinek, vigyázott kincseire. Három óra tíz perckor szálltak fel a müncheni személyvonatra, és csaknem hat óra volt, amikor beléptek a Grauingi Egészségügyi Telep nagy kertjének kapuján.

Alig tizenkét órát voltak távol. Grauingban éppen ez idő alatt tört ki az első, igazán nagyobbszabású véres lengyel viszály, melynek során – politikai jelszavakat ordítozva – két konkurrens jobboldali szervezet: az NE-isták és a parasztpárt hívei csaptak össze. Az óriási világnézeti verekedés közvetlen kiváltó oka egyáltalán nem volt politikai természetűnek nevezhető; Geldomaras kiskutyájának szerencsétlen vizelési ingerével kezdődött az egész, és valami félreértés következtében került sor a kölcsönös hazaárulási vádakra és a baloldallal való cimborálás gyanújának hangos kifejezésére.

Geldomaras, ez a félbemaradt kis litván gimnáziumi tanuló

az öreg Zajac tébolydába szállítása után (ez még júliusban volt) nem tudott megmaradni abban a kétágyas kis szobában, melynek minden szöglete az öreg litván tudatos életének szörnyű befejezésére s kettejük bensőséges apa-fiúi kapcsolatának egy-egy mozzanatára emlékeztette őt. Átköltözött tehát ugyanannak az osztálynak egyik hatágyas szobájába, melynek ablakai közvetlenül az erdőre nyíltak. Lakott itt egy ismerőse is: Xynos, a hosszú görög, akivel együtt szabadult s ezenkívül négy lengyel.

Xynos ugyan igen keveset tartózkodott otthon; a hosszú görögöt a felszabadulás óta fogcsikorgató nyugtalanság és állandó vándorlási láz gyötörte. Bejárta már egész Bajorországot vasúton, olcsó volt az utazás. Járt Garmischban, függővasúttal felutazott a Zugspitze tetejére. Állandó látogatója volt a müncheni feketepiacnak, Mikulával és Kocsis szakaszvezetővel ősz kezdetén sokat csónakázott a Starnbergi-tavon, igazán azonban nem tudott összemelegedni velük, egyrészt, mert nehezen értették meg egymás szavát, másrészt, mert Xynost sem a nők, sem az ultinak nevezett magyar kártyajáték nem érdekelte túlságosan. Amikor a rádió hírül adta, hogy a háborús főbűnösök ellen vádat emelnek, Xynos – mint érdekelt – fogta magát, és elutazott Nürnbergbe. Egy egész délelőtt ott ólálkodott a Főtörvényszék palotája körül, saját bevallása szerint csupán azért szerette volna mindenáron látni a háborús főbűnösöket, hogy leköphesse Sauckelt, a külföldi kényszermunkások elhurcolóját. A fehér sisakos katonai rendőröknek végül feltűnt az épület előtt ólálkodó, izzó szemű hosszú ember, őrizetbe vették, és csak kétnapi faggatás után bocsátották szabadon. Ezután Xynos kíváncsi lett Hitler lebombázott sasfészkére, különböző viszontagságok után sikerült is a zóna-, illetve országhatáron átcsúszva Berchtesgadenbe eljutnia. Hazatérve, egy kicsit pihent, azután Stuttgartba utazott, hogy a Stuttgarter Kickers és az IFC Nürnberg közötti izgalmas labdarúgó mérkőzést végignézze. Ezen a mérkőzésen Xynost alaposan összeverték, mert előbb görögül arra biztatta mindkét csapat játékosait, hogy csak nyugodtan törjék el egymás lábát, nem lesz kár a német lábakért (ezt szerencsére nem értették); ezután azonban izgalmában egy rosszul sikerült támadás után tört német nyelven mindkét labdarúgó együttes

összes tagjait egyaránt piszkos gyilkosoknak nevezte, akik érthetetlen módon futballozhatnak, ahelyett hogy akasztófán lógnának. Ekkor több néző fejbe vágta őt.

Xynost semmiféle világi bírvágy nem gyötörte, nem is volt semmije a rajtalevő ruhán kívül, mindenét – a kapott konzerveket, fehérneműt, feketepiaci keresményét – tüstént elkótyavetyélte, s a szerzett pénzen mindjárt útnak is indult; őszi délutánokon szeretett egy-egy messzi kisváros kávéházának ablakában ülni, s a párolgó pótkávé mellől bámulni az ismeretlen utcát. Ha otthon tartózkodott, jó szobatársnak bizonyult, eltekintve attól, hogy éjjel néha elfogta a nyugtalanság (időnként német farkaskutyákkal álmodott), ilyenkor álmában nyöszörgött és csikorgatta fogait. Közös szekrénye volt Geldomarasszal, abban egyetlen pár ócska bakancsot tartott, melyre nem akadt vevő. A szoba másik négy tagja lengyel volt: a katonás Dubsky és a lenszőke Zulawsky az NE ellenforradalmi szervezet tagjai közé tartoztak, a komitéből ismert házsártos Nechansky a parasztpárt hívének vallotta magát, a Draganowsky nevű przemysli volt katonai hivatalnok pedig több ízben kijelentette, hogy ő nem politizál, ezzel mindenki előtt gyanússá tette magát. A katonás Dubsky minden holmiját kínos gonddal tartotta rendben, egyébként Grabansky főtisztelendővel szokott sétálni.

A kis Geldomarasnak gyermeksége óta egyetlen gyengéje volt: a kutya. Nem volt az a sáros, kaffogó szőrpamacs, melynek látása az ő szívét tüstént meg ne indította volna, az a lompos, begörbült hátú házőrző kuvasz grauingi tanyák udvarán, melyet ne próbált volna megsimogatni, az a vérben forgó szemű, dühös farkaskutya, melynek ne gügyögött volna litván nyelven rögtön kedveskedő szavakat. Kaplan őrmester tacskója, melyhez lehajolt, hogy megsimogassa, előbb riadtan hátrált – a grauingi kutyák ösztönösen irtóztak a kékcsíkos kórházi ruhától –, majd nekiugrott, s megharapta a kezét.

Mindez azonban egyáltalán nem vette el a kis Geldomaras kedvét, változatlanul rajongott a négylábú élőlényekért, s a sors, mintha e magányos szívet kitartásáért óhajtotta volna megajándékozni, az erdőben tett sétái egyikén, pénteken késő este egy eltévedt, barna korcs kölyökkutyát vezérelt eléje. Geldomaras zsebében nem volt éppen más, adott a kutyának

egy valódi Wrigley gyártmányú amerikai rágógumit. Az megszagolta, farkcsóválva elvette, s rágcsálni kezdte, mint valami csikágói tüzérkáplár. Tüstént nyomába is szegődött a kis litvánnak, elkísérte egészen a szobája ajtajáig, és Geldomaras hiába is igyekezett távozásra rábeszélni, az ajtó előtt leült. A kis litván nyolc perc múlva lelkifurdalástól gyötörten kikukucskált, ott ült a kutya, s mereven nézte az ajtót, csóválni kezdte a farkát, amikor Geldomarast megpillantotta. Az felbuzdulásában egy egész doboz drága amerikai halkonzèrvet bontott fel, odaadta a kutyának, vigyázott azonban, hogy senki meg ne lássa. A kutya tüstént megnyalta a kezét, és felfalta az egész halat. Geldomaras el volt veszve! Szerencsére késő este történt ez már, éppen pénteken: aznap, amikor Berstenne a B V-ön a rohamot kapta, a folyosón nemigen jártak, a homályban gunnyasztó, alázatos barna kiskutyát nem vette észre senki. Geldomaras óriási tépelődések s kínzó lelkitusa után aludt csak el, fájt a szíve a kutyáért, az ajtó előtt, a hideg folyosón, ám félt szobatársaitól.

Éjjel valaki egyszer kiment, az illető azonban sokkal álmosabb volt, semhogy félig leragadt szemével a kutyát a homályban meglátta volna.

Reggel azt mondja Draganowsky, a przemysli volt katonai hivatalnok:

– Egy sáros kutya van az ágyad alatt, Geldomaras!

A kis litván mindenáron el akarta magától hessegetni a kínzó valóság tudatát, úgy tett, mintha aludnék.

Nini, csakugyan – szólt Zulawsky, az egyik lengyel

Geldomaras lehajolt, s az ágy alá nézett, a kutya tüstént megnyalta az orrát.

– Hallom, litvánul jó reggelt kosznt – mondta gunyosan a katonás Dubsky. Felkelt, s papucsban odacsoszogott. Tapogatta a bajuszkötő alatt éjszakára kikötött fekete bajuszát. – Piszkot csinál – szólt ellentmondást nem tűrőn –, ki vele! – Fenyegetőn mutatott az ajtó felé.

– Nem az én kutyám – tagadta meg áruló módra a megszeppent kis Geldomaras.

A kutya mintha megértette volna, hogy elárulták, Geldomarasszal nem is törődött, hasán odacsúszott Dubsky lábához, és megnyalta a papucsát. Ez, úgy látszik, kissé meglágyította

Dubsky szívét – hinaus! – parancsolta németül, ám egyáltalán nem eresztette ki dörgő basszusát, felemelte jobb kezét. A lábánál lapuló kiskutya ekkor kétlábra állt, s egyik elülső lábát lengetni kezdte füle mellett.

– Ez nem litvánul beszél – mondta gúnyosan Nechansky –, ez a dög németül szalutál, ki kell dobni!

– Antreten zum Appel! – kiáltotta lelkesen Zulawsky. A kutya csak lengette a lábát.

– Meg kell kefélni – mondta váratlan enyheséggel Dubsky –, tulajdonképpen miért ne maradhatna?

Nechansky morgott valamit a rendről meg a német orvosról.

– A szoba kutyája lesz! – szólt Draganowsky.

– Az én kutyám – mondta Geldomaras, és felült –, majd én megkefélem, Dubsky úr. A szekrényben fog lakni.

– Ökrök – morogta megvetően Zulawsky, de nyíltan nem mert ellentmondani, nem óhajtott ujjat húzni Dubskyval, a lengyel hadsereg lovasságának volt őrmesterével, s nem is akart Nechansky pártjára állni, akit gyűlölt nézeteiért.

Így történt, hogy a kutya végül is ott maradt, Geldomaras fél délelőtt kefélte kinn a mosdóban, és Xynosszal közös, félig üres szekrényének alsó rekeszében csinált neki rongyokból ágyat. Dubsky kis fejtörés után az időszerűen hangzó „Adolf" névre keresztelte a kutyát, mely – mintha megértette volna, hogy helyzete a szobában milyen ingatag alapon áll – tüstént be is költözött a szekrénybe. Nem is jött elő onnan, csak amikor Geldomaras enni hívta, továbbá még vagy tizenkétszer a szombati nap folyamán, amikor Dubsky adolfozott, és ráparancsolt, hogy tisztelegjen. A volt őrmester délután még vendégeket is hívott, s bemutatta nekik a kutya tudományát, Geldomarasnak kissé sajgott a szíve, amikor a riadt állat áruló módra sorba megnyalta minden lengyel látogató lábát. Estefelé, szombat kimenetele után, spárgát kötött a nyakára, és sétálni vitte, ezt csakhamar meg is bánta, mert egész karaván jött a nyomukban, s mindenféle gúnyos megjegyzéssel illették a korcs ebet a spárgán és tulajdonosát.

A szombatról vasárnapra virradó éjszaka baj nélkül telt el, a kutya mukkanás nélkül aludt a szekrényben, csak egyszer hüppögött riadtan, bizonyára valami rosszat álmodott. (Az or-

vos és a nővérek szombaton természetesen jól látták Adolfot, de nem mertek szólni miatta.)

Vasárnap kora reggel hazaérkezett vándorlásából Xynos, megállt a szoba közepén, csikorgatni kezdte fogát, és tüstént ezt mondta:

– Német kutya!

– Ne marháskodjon, Xynos úr – könyörgött Geldomaras, aki egész idő óta rettegett ettől a pillanattól. – Adolfnak hívják – mondta engesztelően a nyugodt Draganowsky, aki jól ismerte Xynos indokolt ellenszenvét a kutyák iránt.

– Semmi Adolf! – mondta Xynos, és nyúlt a kutya után, talán az ablakon akarta kidobni. A kutya tüstént felugrott Dubsky ágyára, s ott kétlábra állt, fél szemmel Xynos felé pislogott.

– Vesszetek meg! – morogta a görög. Olyan irtózatos álmosságot érzett – két éjszaka nem aludt –, hogy még a fogcsattogtatás is nehezére esett. Semmiképpen nem érezte magát képesnek arra, hogy egyébként izzó gyűlöletét most rögtön a kellő eréllyel érvényesítse. Vetkőzni kezdett tehát, és le is feküdt, elhatározván, hogy felébredés után nemcsak hogy tüstént kidobja, hanem valami válogatott módon el is emészti a kutyát, e célja elérésére, szükség esetén, az egész szoba agyonverésétől sem riad vissza. Az édesded tervezgetések közepette szunyókálni kezdett, és szokatlanul lágyan, mintegy álmodozva csikorgatta csak fogát.

Dubsky viszont felkelt, és – vasárnap lévén – suvickolni kezdte fekete német csizmáit. A tündöklő fényességű lábbeliket letette az ágy elé, s kiment a mosdóba. Ez idő alatt történt a baj. Geldomaras ugyanis elszunnyadt a vártán, a Dubsky által használt különleges fénymáz illata pedig, úgy látszik rendkívül felcsigázta a kutya érdeklődését. Előbb óvatosan megszaglászta a csizmákat, aztán egy darabig morgott rájuk – Draganowsky a sarokból leste –, végül felemelte lábát és levizelte. Éppen akkor lépett be az ajtón Dubsky, aki bajuszkötőjének lazuló rugalmassága miatt különben is elégedetlen volt e reggelen, nagyot ordított, s belerúgott a kutyába. A vizelet szépen csorgott a csizma fényes lapján. Draganowsky – vesztére – nevetett. – Gaz szocialista! – ordította Dubsky, s nem lehetett tudni, vajon a kutyára érti-e ezt vagy a kaján

Draganowskyra. Ha a katonai hivatalnok most abbahagyja a nevetést, talán nincs semmi baj. De nem ez történt, sőt Draganowsky még azt a bárgyú megjegyzést is tette: „kincstári vízkeresztség!" Dubsky felkapott egy csészét, hogy leönti a katonai hivatalnokot, de ahelyett a tej a szunnyadó Xynost találta el. Draganowsky tüstént kiugrott az ágyból, de kiugrott a teljesen álomittas Xynos is, és egy felkapott derékszíjjal – minden kérdezősködés nélkül – ütlegelni kezdte Zulawskyt, akit valamely okból különben sem állhatott. Ekkor hangzott el a második világnézeti természetű célzás – hazaáruló! – kiáltotta teljesen ide nem illő módon a házsártos Nechansky, Dubsky őt mindjárt pofon ütötte, Zulawsky pedig ezt ordította: – Eladjátok Lengyelországot a zsidóknak! – Xynos sorban megharapta Dubskyt, Nechanskyt és Draganowskyt. Általános politikai ütlegelés kezdődött, Xynost kivéve mindkét párt a szocialistákat szidta, s öklükkel egymás fejére céloztak, az egyik oldalon a nem politizáló katonai hivatalnok és a parasztpárti Nechansky, a másik részen a két NE-ista; Xynos ide-oda ingadozott, és eklektikus módon ütötte fejbe az éppen elébe kerülőt. Az asztal feldőlt, egy ágy összeroskadt, a kutyának lábára léptek, s az vonítva ugrott ki az ablakon, nyomában Geldomaras, aki odakünn gombolta be nadrágját és kabátját. Az ablakon keresztül még látta, hogy nyílik a szoba ajtaja, s a belépőt egy tányér találja gyomron, Dubsky kilökte Nechanskyt a folyosóra, a volt őrmester féloldalt lógó bajuszkötőjét a hosszú görög rángatta, mint egy parittyát, Nechansky egy újabb jelszava következtében, odakünn a folyosón most már végképp politikai síkra terelődött a verekedés, minden jobboldali lengyel szempillantás alatt átlátta a helyzetet, és egyik vagy másik fél segítségére sietett. Egész sereg ablak tört be a folyosón, idegeneket is megvertek, például a Paitinszky nevű magyar fiatalembert ismeretlen tettes rúgta hasba, lengyel tartalékok érkeztek a többi osztályról, hogy a kecsegtető verekedésben részt vehessenek. Mikolajczykot és Okulickyt éltették, és gyalázták, csoportok zúdultak ki az udvarra, feltűnt természetesen a hosszú mongol is megrövidített pipájával. Grabansky főtisztelendő az ablakból éltette a hazát, és biztatta az NE-ista hazafiakat a parasztpárt hívei ellen, sok páciensnek betörték a fejét, valaki kétélű tőrrel szurkált a töm-

kelegben (állítólag az egykedvű mongol), a tömegverekedésnek az őrség kivonulása vetett véget. Elsősegély nyújtása végett kilenc vérző embert vittek a sebészetre. A német szerzetespap éppen vasárnapi misére csengettetett.

Geldomaras az eseményektől távol, az erdőszélen egy padon ült. Az ölében fekvő barna kiskutyát simogatta, s litván nyelven beszélt hozzá. Mindketten hajléktalanul dideregtek a hűvös őszi délelőttön.

14

Odakünn havas eső esett, a vörös papírfüzérekkel feldíszített teremben este hét órakor kezdtek gyülekezni az ünneplők, a nyolclámpás nagy rádióban forradalmi indulók szóltak; a Nagy Októberi Szocialista Forradalom megünneplésének ez az estéje mindvégig emlékezetes maradt Kosaras József budapesti cipőfelsőrész-készítő életében.

Ezerkilencszáznegyvenöt november 6-a volt, szerda. A készülődés már napokkal előbb megkezdődött. Olja, az ukrán óvónő új fehér blúzt varrt magának, s földijének, a hordómellű Pirosenkónak három zsebkendőt készített ajándékul. Egy Masa nevű lány piros szövetekbe hetek óta sarlót és kalapácsot hímzett, egy idős belorusz parasztasszony rubaskát varrt ajándékba a főhadnagy-orvosnak. Két asztalos hosszú keretet készített, mások erre vásznat feszítettek, s ismét mások vörös betűkkel ráfestették: „Éljen a Nagy Októberi Szocialista Forradalom!" A táblát kitették a szovjet-betegosztály kapuja fölé, balról Lenin, jobbról Sztálin vörös papírfüzérrel díszített arcképével együtt. A terem falaira egész sereg kartontáblát rajzszegeztek fel, a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának a forradalom huszonnyolcadik évfordulójára kiadott jelszavaival. Ezen az estén az öreg Plohotnyuk büszkesége nem ismert határt, mert a falon ott díszlett az ő keze munkája is: teljesen titokban, valódi olajfestékkel lemásolta B. J. Vlagyimirszkij ismert festményét: „Lenin és Sztálin Petrograd védelmének irányítói között." Ha színekben nem is volt éppen pontos mása az eredetinek (egyrészt csupán egy szürke nyomat után készült, másrészt a nagy nehezen megszerzett festékkészlet színskálája bizony kissé szegényesnek bizonyult az elvégzendő feladathoz képest), mégis tetszett mindenkinek, mert az arcok hasonlatosságát nem lehetett tagadni, s Plohotnyuk gondosan ügyelt az eredeti kompozíció arányainak visszaadására is. Egyszóval, az öreg tündöklött az örömtől s az izgalomtól.

Dél óta tartott már a sütés-főzés, ennek főmestere egy Popov

nevű kijevi mérnök s az öreg belorusz parasztasszony volt. Óriási tanácskozás után mindenekelőtt egy egész kondér valódi borscsot készítettek, ennek különösen fűszerezését előzte meg általános vita. Ezenkívül halat pirítottak szalonnával tűzdelve, ennek illata, sajnos, betöltötte egész Grauingot, mert nem friss folyami hal volt (ó, azok a nagyszerű volgai tokhalak mártással!), hanem fagyasztott tengeri hal, melyet ez időben csereárúként vagonszámra hozattak az angol zónából a német hatóságok. Volt azonban bőven zakuszki, kis ízelítő falatkák, apró kenyérkéken mindenféle német „wurst"-ok, uborkácskák, felszeletelt amerikai cornedbeef és apró olajos halacskák. Kell-e ennél pompásabb bevezető a felszabadulás utáni első forradalmi ünnepség ételsorához, ha az ember meggondolja, hogy még mindig idegenben van, iszonyú távol a hazától. Mindezt két kis hordó nagyon híg német sör egészítette ki.

Az öreg Plohotnyuk kézen fogva vezette be a terembe a megilletődött Kosarast. Odavitte a főhadnagy-főorvoshoz: - Ő az, akiről beszéltem - mondta. - Zrdasztvujtje - szólt az orvos -, érezd magad otthon, elvtárs.

Kosaras dadogott valamit. Elpirult, s úgy érezte, szánalmasan viselkedik. Pedig nagyon készült ezekre az első orosz mondatokra, már huszonnégy órája folyton azt hánytorgatta magában, mit is mond majd legelőször, és most egyszerűen elfelejtett mindent, semmi okos nem jutott az eszébe. A főhadnagy csak mosolygott, még többen is jöttek oda, s komoly arccal kezet fogtak vele, néhányan észrevették zavarát, és jóviálisan hatalmasakat ütögettek a vállára. Kosaras akkor kinyögött vagy két mondatot - hiszen te jól beszélsz már a mi nyelvünkön! - mondta valaki kedveskedve, és Kosaras még jobban elvörösödött. Hanem azért nem volt semmi baj - szépen haladsz, barátocskám - hunyorgatott Plohotnyuk, amikor egy pillanatra magukra maradtak -, társalogsz már itt, mint egy komszomolc, a kiejtésed persze kissé még Duna menti.

Aztán büszkén odavezette ahhoz a képhez, amit ő festett - no, mit szólsz? - kérdezte kicsit szorongva, Kosaras komolyan bólogatott. - Ez már valami, barátocskám, ugye? - kérdezte a kolhozista - talán nem is olyan öreg még ez a Plohotnyuk, micsoda? - Kosaras megsimogatta az öreg vállát. - Persze, nem vagyok én azért valami művész! - mondta az.

Tudom én jól, nem is ez az én dolgom. De azért talán nem semmi ez egy olyan tudatlan paraszttól, mint én voltam nem is olyan nagyon régen, ezt gondold föl, ha engem mindjárt valami finnyás nyugati polgárocskához akarnál hasonlítani.

A rádióban az Internacionálé szólt, utána Sztálinnak a győzelem utáni első nagy forradalmi évfordulóról mondott beszédét hallgatták végig. a messziről jött ismerős hang betöltötte a német kórház termét. A beszéd után nagy csend támadt; majd mindannyian elénekelték a Vörös Hadsereg dalát és a Partizán-indulót. Aztán felállt egy Tretyak nevű autómechanikus, és elmondta Majakovszkijnak Leninről írt versét. Végül kört formáltak, s Olja és a tagbaszakadt Pirosenko – nem várt fürgeséggel – egy ukrán táncot jártak el, persze ruhájuk nem volt ehhez teljesen megfelelő, de ez senkit nem zavart, mindannyian ütemes tapssal kísérték a táncot. Aztán asztalhoz ültek, a poharakba híg német sört töltöttek, a főhadnagy-orvos az asztalfőn magasba emelte poharát, s felköszöntőt mondott, ahogy kell. Kosaras szinte borzongott a nagy örömtől, a szónok tagolt beszédéből csaknem minden szót jól megértett. Az orvos befejezésül arról beszélt, hogy ez már az utolsó évforduló idegenben, mindenki készüljön, mert igen rövid időn belül, talán néhány nap múlva, sor kerül a hazautazásukra; ő nem is beszél hosszan, otthon nem fogadkozást és szavakat várnak tőlük, hanem munkát: a fasiszta barbárok által elpusztított tizenhétezer várost és hetvenezer falut kell újjáépíteni.

Állva ürítették ki poharaikat, s összecsókolóztak szomszédaikkal. – Talán már meg sem ismersz – mondta Kosaras jobboldali asztaltársa, fekete hajú, kékszemű fiatal férfi. Alekszej Vlaszov volt, Kosaras csak hosszabb töprengés után jött rá, Alekszej Vlaszov szmolenszki könyvelő, akit a dachaui kórházban sokat ugrattak, mert ugyanaz volt a neve, mint egy németbérenc tábornoknak.

– Hogy kerülsz te ide? – kérdezte Kosaras – és hogyan van az, hogy eddig nem láttalak?

– Hónapokig gipszben feküdtem – mondta Vlaszov –, most már semmi bajom – s beleharapott egy húsos kenyérkébe, persze ez is csak amolyan német dolog volt, zakuszki, egy kis pálinka nélkül.

– Hát eszel-e még öt liter répalevest? – kérdezte Kosaras mosolyogva, s Vlaszov vállára tette a karját.

– Hát te – kérdezte Vlaszov –, olyan kákabélű vagy-e még?

Mindketten nevettek, de a mosoly alatt komoly szívvel emlékeztek vissza abban az iszonyú kórházban együtt töltött hónapra, 1945 februárjára, amikor a kiütéses tífusz legjobban dühöngött Dachauban, reggelenként különös, magasra rakott „szénásszekerek" járták végig a tábort, csakhogy a szekereken széna helyett meztelen hullák voltak, igen rendetlen kazalba rakva, mindenfelé gazdátlan kezek és lábak lógtak, meredtek, lengedeztek, mint valami rosszul rakott széna vagy szalma egymásba gubancolódott szúrós szálai, száz pár kéz meg láb is volt egy ilyen kocsin, akkoriban annyira eltompultak voltak, hogy ezen nem is borzadt el igazán senki. A rettenetes „szénaszüret" egyetlen „kellemesnek" mondható következménye az volt, hogy délben mindig akadt fölösleges „étel": halottak és haldoklók levese, melyből bárki kaphatott. Vlaszov néha öt liter híg répalevest is elfogyasztott, hasa olyan lett tőle, mint a dob. Jó feszítő érzés volt ez belül a hasban, egy félórára csillapította az éhséget, végül azonban csupán a vizelde forgalmát növelte, s az ember soványabb lett, mint valaha. Ez a Vlaszov azonban nemcsak a levesevéshez értett rendkívüli módon, könyvelő létére apró drótok segítségével Kosaras cipőjét is megjavította minden ellenszolgáltatás nélkül, kenyérpirító szerkezetet eszkábált össze, amikor Kosaras sárgaságot kapott, s a ragacsos kenyértől nagy görcsei támadtak; suttyomban vízforralót is szerkesztett, a harisnyastoppoláshoz, papucskészítéshez és varráshoz meg éppen pompásan értett. Hiába, a szovjet könyvelők már csak ilyenek, ezen sokat töprengett akkoriban Kosaras; lelki szemei előtt megjelent a göthös Karamzin Jenő úr a Wolfner-gyár bérelszámolójából – az vajon – ilyen viszonyok közé kerülve – mit tenne szegény: kettős könyvvitelen kívül a világon semmihez nem ért.

Ételhordó kocsin begördítették a nagy üst párolgó borscsot, a nagy merőkanállal mindenki maga szedett magának, amennyi jólesett. A borscs nemcsak forró volt, hanem – orosz szokás ellenére – rettentően erős is – elektromérnöki munka, Popov elvtárs! – mondta az orvos hadnagy, és hunyorított. A borscsot a szakácsok magyar paprikával fűszerezték, ebből, abban az

időben, töméntelen mennyiség volt forgalomban Bajorországban, a visszahúzódó Szálasi-csapatok, úgy látszik, Magyarország egész paprikakészletét is magukkal „mentették" nyugatra.

– Hát a parancsnok hol marad? – kérdezte valaki – tán Popov elvtárs levesétől ijedt meg előre? – Valóban erre az ünnepségre Kaplan őrmestert is meghívták.

– Délután itt volt, szerencsét kívánt – mondta egy másik, és csippentett a szemével –, érezte a nagy halszagot, és vacsorára nem mert eljönni.

Kosarassal szemben kövérkés férfi ette óriási lelkesedéssel a halat, időnként fürkészve nézte a fiatalembert. Most oroszul egyszerre csak így szólt hozzá:

– Babrián sokat beszélt magáról – s kezet nyújtott az asztal fölött. Widowsky volt, a lengyel költő (látásból már ismerték egymást); ő az ünnepségre való meghívást nem csupán jóismerőseinek köszönhette, hanem annak is, hogy a *Neue Zeit*-ben éppen ebben az időben jelent meg egy cikke a lengyel forradalmi költészetről, s ennek gyorsan híre ment Grauingban. Az arca piros volt, orra tündöklött, talán az imént fogyasztott forró paprikás levestől, talán a lelkesedéstől.

Kosaras zavarában csak mosolygott, oroszul felelt valamit Widowskynak, aztán azonban köhögni kezdett.

– Köhög, mert szerény! – szólt hunyorítva az öreg kolhozista, aztán büszkén ezt mondta a körülötte ülőknek: – Ki hinné, hogy tőlem tanul, és csupán néhány hónapja.

– Köhögni? – kérdezte valaki.

Vlaszov Kosaras segítségére sietett:

– Csak ne nevessetek, hegyes fogú csukák – mondta –, szálkás ételt enni és idegen nyelven beszélni egyszerre ti se tudtok!

A körülöttük ülők komolyan bólogattak. Popov, a kijevi mérnök öblös baritonján egy ukrán dalt énekelt, harmonikán kísérte magát. A szovjet polgárok a kíséretet dünnyögték, a meghívott idegenek – Kosarassal és Widowskyval együtt összesen lehettek vagy nyolcan – megilletődötten hallgattak. A híg német sör ott állott a poharakban, nem ízlett már senkinek.

– Egy hét múlva talán már utazunk – mondta az ének befejezése után Plohotnyuk, s erre nagy csend támadt, mindenki tűnődött valamin.

Tizenegy óra előtt néhány perccel kiürítették az utolsó poharat. Az öreg Plohotnyuk – nem engedett, azt mondta, ez így szokás – Vlaszovval együtt éppen a B V kapujáig kísérte a vendég Kosarast és Widowskyt. Pedig az öreg egész testében mintha didergett volna s az arca is tüzelt.

– Semmi – mondta –, kicsit sokat ettem.

Kosaras sokáig nem aludt el, mindenféle szmolenszki könyvelőkkel, oszipovicsi kolhozistákkal, kijevi elektromérnökökkel és moszkvai autómechanikusokkal társalgott félálmában, és agya gépiesen egyre csak orosz mondatokat állított össze, végül a mosolygós álom hazavezette őt a Szövetség utcába, ám ezeken a képeken is halványan, de szakadatlanul átszűrődtek mindenféle vörös betűs cirill feliratok, és mintha a Magyar Színház épületén is valami tábla lett volna vörös betűkkel, hiába erőlködött azonban, a betűk szerteszét hullottak, sehogy sem tudta egybeolvasni azokat.

Amikor Stanislaus Widowsky ugyanezen az estén a 141-es szobába hazatért, ott égett még a kék éjjeli lámpa, egy nővér ült Berstenne ágya mellett, s olvasóját morzsolgatta. A belga egészen csendesen pihegett, a nővér szája elé tette ujját, hogy csendre intse Widowskyt.

– Köszönöm nővér – mondta halkan a belga –, nincs szükség talán tovább... most már jól vagyok.

Hideg verejték csorgott arcán. A nővér felkelt, s az ajtó felé indulva, szemével figyelmeztette Widowskyt – majd benézek éjszaka – suttogta –, ha valamire szükség van, csak tessék csengetni!

A lengyel bólintott, a nővér kiment. Widowsky leült Berstenne ágyára, egy kendővel letörülte annak verejtékező homlokát; a belga mosolyogni próbált, ám arcizmai fölé vizenyős mozdulatlanság rétege borult, hiába akart nevetni vagy sírni, ez a fehéren puffadt és a mozgató idegeknek nem engedelmeskedő arc teljesen színtelen ajkával nem lehetett már emberi érzelem tükre. (Az emberi test megbomlott folyadékháztartásának számos ilyen rendkívüli példája akadt a német koncentrációs táborokban: emberek, akiknek belei szakadatlanul ürítették a vizet, mások, akik a koplalás következtében puffadtakká

váltak; ismét mások, akiknek a teljesen sószegény étrend következtében csupán a jobb ökle dagadt fatörzsvastagságúra, hordóhasú csontvázak, különböző ödémák és phlegmonek, a nyirokerek forgalmának rendellenességei, a vérsavó abnormis átszűrődése, mirigyzavarok – mindezeket a háború után külön tanulmány tárgyává tette az orvostudomány, mely hasonló esetekre vonatkozóan egyszerre ilyen tömeges tapasztalatot nemigen szerezhetett még.) Berstenne állapota most már teljesen félreérthetetlen volt. Az utolsó hosszú beszélgetés óta – több mint két hete már ennek –, az ijesztő tünetek fokozatosan egymásba olvadtak, s egyenként szinte észrevehetetlen átmenetekkel szakadatlanul szaporodtak, egyszerre csak eltűnt például a térde, a könyöke, a válla, az álla beleolvadt a nyakába, amikor az orvos püffedt csuklójába belenyomta hüvelykujját, a gödör megmaradt. Mintha makacs százlábúak serege kúszott volna szét ereiben, s letelepedett volna testi formáiban, különösen a végtagjaiban; érverése nem volt már tapintható, minden félreérthetetlenül egyetlen pont felé mutatott, és Berstenne még élt. Különösen makacs erővel élt a hangja és a szeme! Többnyire halkan beszélt ugyan s csak keveset, ám gyors és pihegő légzése néha akaratától függetlenül is ijesztő módon rezegtette hangszálait, ilyenkor idegen és érces hangokat hallatott, mintha a bomló test az akusztika és fonetika egy életen keresztül beidegzett szabályainak is jó előre felmondott volna. Néha nevető hangok buktak ki ajkán, s arca komoly maradt, máskor néhány szót akart halkan mondani, és ismeretlen üregekből érces, mélyzengés jött napvilágra, Berstenne maga is megrettent olykor saját magától. Fájdalmai nem voltak, sőt ellenkezőleg, különösen jó érzés vette őt állandóan körül (a morfiumnak volt ez köszönhető?), s csak néha panaszkodott, hogy kevés a levegője.

Babrián és Petrovic minden este benézett, s ott üldögéltek egy-egy negyedórát Berstenne ágyánál. Widowskyval együtt ugyanolyan könnyed gúnnyal szóltak a belgához, mint azelőtt; vigyáztak, nehogy az megváltozott viselkedésükből valamiféle következtetést vonhasson le sajnálatukra vonatkozóan. Gondos színjátszókként, rendkívül ügyesen és látszólagos tűzzel vitáztak egymással, ám mindig olyan kérdésekről, amelyek a belga számára alapjában közömbösek voltak: a Balkán néprajzi összetételéről, a romokból gyártott újfajta építkezési anyagokról,

a gasztronómiai ízlés s az éghajlat összefüggéseiről, az amerikai autóutakról. Közben fél szemmel a haldokló belgára sandítottak. Az nagyon jól tudta, hogy mindez színjáték, e kérdések csupán az ő halála elé cipelt kulisszák; alattomosan mosolygott, mert ebből az alakoskodásból mégis csalhatatlanul megtudta (ha egyébként nem tudta volna), milyen rosszul áll a szénája. Mert e viták mégiscsak jobban árulkodtak, mint a teljes hallgatás: hiányzott belőlük mindenféle tűz, és hiányoztak az indulatok. S mert vigyáztak, nehogy izgassák őt, olyan volt az egész, mint könyvekből felmondott szöveg.

Berstenne-ben még élt ugyanaz az egységesítő indulat, mint azelőtt, s még fizikai gyengeségén is sokszor erőt tudott venni, ám e szemérmes lélek egyre jobban befelé húzódott valami félelmes üregeibe a halál előtti magánynak, onnan figyelt ki, talán nem akarta, hogy sajnálják? Vagy céltalannak tartotta volna a vitát? Nem érdekelte a Balkán néprajzi összetétele? Igen éles szeme volt. Sejtette, hogy azok hárman tudják: tisztában van alakoskodásukkal és mégis játszanak tovább előtte, szeméremből és szeretetből; teljes tudatuk sohasem nézett már össze a régi szikrázással Berstenne tudatával.

A belga jól látta azt is, hogy Widowsky mennyire fékezi harcias, térítő indulatát, hogy a régi nyers szavak mögé igyekszik bújtatni feltámadó rendkívüli gyengédségét, hogy milyen komorrá lesz hirtelen az arca, ha azt hiszi, hogy nem látja őt senki. Berstenne tekintetét nem lehetett megtéveszteni.

És Widowsky? Az ő öntudatának alapvető formáit s szemléletét öt esztendeje tartó embertelen szenvedés és minden hozzátartozójának tűzhalála keményre kellett hogy eddze. A benne élő új világ jövőbe néző, teljes öntudatának éppen az a szikár elméleti könyörtelenség volt egyik objektív próbája, ám éppen ez adott neki erőt ahhoz a gyengéd, gyakorlati emberiességhez is, hogy e pusztuló, Belgiumban született testtel s fuldokló katolikus öntudattal szemben ne akarjon már más érvet érvényesíteni, csupán a gyakorlati segítségét és eszmei tapintatét. Egyszer éjjel Widowsky felült az ágyában, és meghökkenve ébredt annak tudatára, hogy hiszen Berstenne meghal. A szíve elfacsarodott, e heves érzés saját maga számára is meglepetés volt. Mennyire hiányoznak majd a késhegyig menő viták, az egymás fejéhez vágott gorombaságok s a szikrázó gúny. Hát

ennyire megszokta őt e négy hónap alatt? Hiszen csak itt ismerték meg egymást.

Berstenne egy ízben leküzdötte szégyenét, s dobogó szívvel így szólt:

Tényleg csinosan haldoklom!

Miből gondolja? kérdezte közönyösen Widowsky.

Maga túl sokszor ad igazat nekem...

Talán rám jött a paralízis - felelte Widowsky -, majd megvizsgáltatom magam.

- Három hete a püspököket se szidja mondta szemrehányón a belga -, rossz jel!

- Érseken alul újabban már nem szidok senkit - felelte Widowsky némi tűnődés után szolgálatkészen.

- Ezt csak azért mondja, hogy engem megnyugtasson, mi? Widowsky meghökkent.

Nehéz ember maga - mondta, s megvakarta a fejét.

Bocsásson meg... - szólt a belga.

Ez volt az egész, Berstenne három hét alatt ezenkívül egyszer sem adta világos jelét annak, mintha tisztában lenne szobatársa viselkedésének indítékaival. Lehet az is, hogy fogyó öntudata már csak ritkán világított ilyen ijesztő élességgel, mint ebben az esetben. Sokat imádkozott ezekben a napokban, egyszer újra szóba hozta a Claudius-elv érvényességére vonatkozó önálló kommentárját is, mely szerinte közvetve isten létét bizonyítja. Widowsky - tőle telhetően - igyekezett gúnyos arcot vágni, mert a belga fürkészve nézte őt, de nem mondott ellent. A lengyel költő ez idő tájt több ízben is átlátogatott a szovjet betegosztályra, kétszer ott töltötte az egész délutánt. - Hallgasson ide, Berstenne - mondta, amikor hazatért, és mohón beszélni kezdett, a belga nem szakította őt félbe, elszunnyadt, s Widowsky csak akkor hökkent meg, amikor a másik felhorkant nehéz bóbiskolásából. A lengyel költő gondolatait különben egyre jobban foglalkoztatta a komité is, ahol Grabansky és a mögötte tömörülő jobboldali lengyelek mind támadóbban kezdtek fellépni. Idejének nagy részét azonban mégiscsak a belga ágya mellett töltötte, megigazította a párnáját, letörölte arcáról a verítéket, szájába öntötte a kanalas orvosságot, hívta a nővért, ha arra szükség volt. Közben már foglalkozott a hazautazás gondolatával is, noha az ő egészsége sem volt még kifogástalan. Egy ízben

üzenetet kapott Varsóból, ahol egyébként annak idején másfél évet ült börtönben, hogy a lengyel írók szövetsége felvette tagjai közé, ekkor napokig madarat lehetett volna vele fogatni; alig tudta fékezni tettvágyát és illetlen jókedvét a betegágy mellett.

Ezen az éjszakán a nővér négyszer is benn volt, a kék éjjeli lámpa fényében Berstenne csendesen feküdt, időnként hördült csak egyet-egyet. Widowsky többször is felkelt, hogy megnézze – nem kell semmi – suttogta a belga –, aludjon! – Ő maga azonban nem aludt, tágra nyitott szemmel nézte a kék lámpát, odakünn havas eső esett, nagyon nehezen jött el a reggel. Szürke volt és csúf.

– Widowsky – mondta egyszerre kora reggel a belga, s kissé zihált –, támassza fel a derekamat. Úgy! – szólt félig ülő helyzetben. – Ma már nem vitatkozunk.

– Micsoda? – kérdezte Widowsky.

– Szóljon a nővérnek – mondta a belga –, papot akarok.

Widowsky felhúzta nadrágját, papucsba bújt, és kiment. Az ajtóból visszanézett, a belga alig észrevehetően bólogatott. Megkereste a nővért, és átadta Berstenne üzenetét. Luitgarde keresztet vetett, s a nővér Maritával bejött a szobába, végigsimított a haldokló homlokán, s valamit mondott, Widowsky nem értette. Különben is kínosan feleslegesnek érezte magát itt a szobában, gyorsan felöltözött tehát, hogy majd kimegy. Közben a két nővér szépen rendberakott mindent, az ő ágyát bevetették. Marita kiment, s tiszta fehér abroszt hozott az asztalra, három cserép virágot, egy faragott feszületet s két égő gyertyát állított elébe. Widowsky künn lézengett a folyosón, nem akart messzire távozni. Nézett ki az ablakon a nagy, füves udvarra, az egyik pincéből éppen krumpliszsákokat hordott fel két német. Egy csacsifogat várakozott.

Fehér ornátusban Grabansky jött a folyosón, útjából félreállt mindenki. A két apáca az ajtó előtt várta, keresztet vetett, s mély térdmeghajlással üdvözölte. Widowsky nagyokat nyelt, s úgy tett, mintha nem látna semmit. A lengyel pap bement a 141-es szobába, melynek ajtaja előtt egész csődület várakozott már. Néma csendben vagy tíz perc telt el itt künn a folyosón, a szobából nem hallatszott ki semmi, sem beszéd, sem ima hangja, akkor egyszerre kitárult az ajtó, kijött vörös arc-

cal s erősen ráncolt homlokkal Grabansky főtisztelendő. Odalépett a nővérhez, haragosan mondott neki valamit, aztán elsietett. Múltak a percek, Widowsky nem tudta, mit tegyen, vajon illő-e már, hogy bemenjen, vagy sem. Akkor észrevette, hogy a kövér Marita fejmozdulattal erősen integet neki.

Belépett.

Berstenne félig ülő helyzetben volt, csorgott róla a veríték, s fejét Widowsky felé fordította - jöjjön ide - szólt gyengén, de érthetően.

- Nos? - kérdezte Widowsky.

- Papot akarok - mondta Berstenne, ajka nehezen mozgott.

- Maradjon nyugodtan - felelte Widowsky, aki nem értette a dolgot, s azt hitte, Berstenne félrebeszél -, most volt itt.

- Ne vitatkozzunk - mondta meglepően öblös hangon a belga, mély üregből szólt ez a hang.

- De hát...

Widowsky csak állt. A belga merőn nézett rá.

- Ezt... elküldtem! - mondta lassan. - Nyomja meg a csengőt!

A nővér bejött.

- Papot - követelte Berstenne -, gyónni akarok!

A nővér arcán iszonyodás látszott.

- Másik papot - a belga hangja bugyborékolások közepette jött, kezét tördelte a takaró fölött -, Istenem...

Luitgarde nővér ellenségesen nézett Widowskyra.

- Gondoltam... - mondta - ...Grabansky, főtisztelendő úr... franciául...

Berstenne rázta a fejét, a nővér kiment, s lóhalálában küldött át az A-épületbe a másik lengyel papért. Ők ketten egyedül maradtak, két gyertya égett a feszület előtt. A belga a gyertyák lángját bámulta.

- Gyóntatás közben... - mondta lassan -, ez... politikát... a dogmatika...

Elhallgatott.

- Ehhez én nem értek - szólt Widowsky, és megvakarta a fejét -, ez a maga dolga... nekem ne is...

Csend volt.

- Hogyan? - kérdezte a belga.

Widowsky hallgatott, kínjában izzadni kezdett.

- Megőrült? - kérdezte felháborodottan a haldokló. - Azt hiszi tán, hogy magának akarok gyónni?

Widowsky nem mert felelni.

- Embert öltem - mondta a belga, s a gyertya lángja szemében tükröződött vissza.

Widowsky nem moccant.

- Én Louvainnél egy katonavonatot... - szólt Paul Berstenne, s elfordította fejét -, dinamittal!

- Ezt nem tudtam eddig - felelte Widowsky csendesen

Néma csönd.

- Főbűn - mondta végül Berstenne - ..., hatvanszoros gyilkosság. Ha újra kellene... és belga vagyok... nem érti? Istenem... A megbánás... németeket!

- Nem értek a dogmatikához - szólt Widowsky, s csorgott róla a veríték.

Luitgarde nővér bejött, tekintete szinte keresztüldöfte a lengyelt. Közölte, hogy a másik pap éppen Münchenben van. Widowsky száját rágta tehetetlenségében.

- Talán a mi Xavér atyánk? - mondta a kövér Marita, aki szintén bejött.

- Az német - szólt Luitgarde.

Berstenne várt, Luitgarde állt, mint valami szobor.

- Én hivő katolikus vagyok - szólt végül alázatosan a belga, és mellére csüggesztette a fejét. Teljesen kimerülten s alig pihegve.

Így történt, hogy Paul Berstenne, liege-i biztosítási matematikus, a belga katolikus ellenállási mozgalom hajdani harcosa végül a grauingi kápolna német franciskánus páterének kezéből vette az utolsó kenetet. Harminc órát élt még. 1945. november 8-án, pénteken délután négy órakor bénította meg a vizenyő makacs szívének dobogását.

Ezen a péntek délutánon Zák Ede ágyán üldögélve éppen ruhát varrt, éjjeliszekrényén cérnák, gombostűk, gyűszű, gombok és ollók sorakoztak, valamint szövetdarabkák. Zák Zsiga Makkos Jóskával ott lógázta lábát Kosaras ágyán, nézték figyelmesen a kis szabó munkáját. Zák fiának ideköltözése óta több mint két hét telt el, s most a szabócska igen nagy és buzgó munkában

volt, öltönyt varrt a gyereknek. Belül bizony – mi tagadás – kis lámpalázat is érzett, hiszen több mint másfél esztendeje, hogy utoljára ruhát készített. Most kicsit aggódott, hogy sikerül-e? Egészen utolsó divatú persze nem kell hogy legyen, de hát azért nem éppen közömbös, hogy milyen szabást választ. A szürke takarószövetből most hát szép egysoros, sportszabású kabátka lesz, rávarrott zsebekkel s mindenütt díszgombokkal, ahogy kell, hosszú nadrág persze. Zsiga ugyan csak tizenhárom éves, és alacsony növésű, nyugodtan viselhetne még rövid nadrágot is, de ragaszkodik a hosszúhoz, aki megjárta a lágert, az már férfinak számít, aztán meg rövid nadrághoz alkalmas térdharisnyát se lehetne szerezni. Legyen meg a gyerek kívánsága. Makkos Jóska milyen nagy szemekkel néz. Zsiga megérkezése óta ez a fiú mintha gyerekesebb lenne, különös módon egyben csendesebb is. Kártyáról már nem is esik szó, mindenféle játékokat találnak ki Zsigával, malmoznak, gombostűket szúrnak a 131-es szoba asztalába, és gombokkal szabályos futballmérkőzést vívnak. A szabócska néha aggódva nézeget a tanár és Kosaras felé, de azokat úgy látszik nem zavarja a játék. Ha napos az idő, a két fiú a kertben kószál, minden érdekli őket, mindenüvé elmennek együtt, idegen szobákba, az amerikai őrség szállására, a személyzeti lakásokhoz, néhány napig labdáztak is az amerikai kapuőrség katonáival. Mindenféle hírekkel megrakodva jönnek haza, olyanok, mint két egér, mindenüvé besurrannak. Vagy két napig együtt leskelődtek Elza után is, Zák Zsiga szerint ugyan ez óriási bolondság volt. Meghallgatták a tapasztalt tizenöt esztendős Wilhelmnek, a 125-ös szobabeli emlékezetes szekrénykaland hősének rendkívül kiszínezett előadását Elza szerelmének gyönyörűségeiről. Mindamellett Makkos Jóska nagyon mélázó mostanában, ha Zsiga leül apja ágyára, s a kis szabó simogatni kezdi fia haját, Jóska mindig nagyon elcsendesedik, nem is néz arrafelé, csak ha azt hiszi, hogy nem látják, sandít néha oda. Ha az öregebb Zák kérdez valamit, csak kurtán felel neki, és mindjárt hátat fordít. Azóta pedig, hogy Zák kijelentette, ruhát varr a fiának, Makkos Jóskának szavát sem hallani, csak ül az ágy szélén, lógázza lábát, és nézi a kis szabó szorgos munkáját. Mégis, amikor ma délelőtt Zák Ede egy zsilettpengével megvágta az ujját, ő ugrott oda elsőnek, s gyorsan ajánlkozott, hogy majd bekötözi. Aztán azonban

meggondolta magát, amikor a szabó felnézett, már nagyon vörös volt a gyerek arca, valamit motyogott és kiment.

A múltkor este meg hárman voltak otthon, a két Zák és Makkos Jóska. Azok az apa ágyán ültek, a fiúcska dünnyögő hangon mesélt apjának mindenféle dolgokat a különböző táborokról. Jóska egy könyvben lapozott ágyán gubbasztva, látszólag nem is figyelt rájuk. – Jóska! – mondta egyszerre Zák Zsiga. Makkos Jóska úgy tett, mintha nem hallaná. – Gyere csak ide! – mondta még egyszer a másik fiú.

Makkos Jóska felnézett, nagyon zavarodottan, s nem felelt.

– A papa azt kérdezi, hogy is hívták azt a féllábú parasztot Kauferingben?

– Te jobban tudod! – mondta ellenségesen Makkos Jóska, és vállat vont. A két Zák csak nézett rá, Jóska egyszerre sírva fakadt, felugrott, s szaladt ki az ajtón. A folyosóról hozta vissza a kis szabó, de semmiféle faggatásra nem akarta elárulni, mi baja is van tulajdonképpen. Éppen ezekben a napokban kapott csomagot unokabátyjától, a Frankfurtban állomásozó katonától. Egy rend szép amerikai fiúruha volt benne, pompás barna sportcipő, két ing és még az annyira óhajtott rágógumi is jelentős mennyiségben, ezt testvériesen elfelezte a sóvár Zák Zsigával, és két teljes napig együtt rágcsálták a csemegét.

A tanár talán sejtett valamit, néhányszor beszélgetni is próbált Jóskával, egy illusztrált német ifjúsági könyvet is hozott neki ajándékba, Paitinszky útján szerezte Ilse Kellertől. Ám Jóska vele is igen zárkózottan és ellenségesen viselkedett. Valami történt ezzel a fiúval. És éppen Zak Ede, a jó barát volt az, aki nem látott és nem hallott; fülig elmerült a fiával való nagy beszélgetésekbe. Jóska magára maradt.

Ezen a napont, Berstenne halálának napján, Zák Ede már a befejező öltéseket varrta fia öltönyén, az asztalnál a tanár olvasott, Kosaras egy füzetbe orosz igealakokat írt, amikor bejött a csapzott hajú Widowsky, nem is köszönt, csak bólintott, s egyenesen odaült az asztal mellé. Egy ideig hallgatott, azután így szólt:

– Meghalt.

A tanár ránézett, aztán felállt. Widowskyval együtt kiment, s Babrián csak egy félóra múlva jött vissza. Akkor már ott pipázott a 131-es szobában a Botos nevű salgótarjáni cigányfiú,

csapkodta tenyerével az asztalt, és teleszájjal mesélt. A kis szabó is abbahagyta a varrást, Kosaras meg a körmölést, s csak hallgattak.

– Az összes katolikus papokat megnyúzzák! – mondta Gazsi vigyorogva, és szítta pipáját. – Ha valaki pártjelvény nélkül megy ki, és bajusza van, hasba lövik a Rákóczi úton. A budakeszi bírónak negyvenhárom kampósszöget vertek élve a testibe. Nagyon helyes!

– Menj a fenébe – nevetett Kosaras –, te elhiszed ezeket a marhaságokat? Kidobták őket Magyarországról, és most mindenfélét hazudoznak.

– Miről van szó? – kérdezte Babrián.

– Münchenbe megérkeztek a svábok – mondta Botos Gáspár. – Személyesen beszéltem velük. Süljön ki a szemem, ha nem igaz, ott állnak a déli teherpályaudvarnál, ménkűhosszú tehervonat, én megszámoltam, negyvenöt kocsi, osztán benne csupa sváb, azt mondják Soroksárról meg Budakesziről, tudja fene. – Nagyot ütött az asztalra. – Azokat látná! Maguk magyarok? – ezt kérdeztem – magyar a fene! – két asszony kergetni kezdett engemet, osztán vajat kínáltam nekik olcsón, kinevettek, van azoknak mindenük. Ezer sváb. Két hete gyönnek a tehervonattal hazulról, még nem tudják, hova viszik őket, mert a bajorok, ezt mondta nekem egy sváb fiú, nem akarják őket, és csak hajtják: minek jöttetek ide, menjetek vissza az anyátokba!

– Mijük van? – kérdezte Schütz Rufi.

– Mijük! Mindenük! Azoknak disznó röfög a kocsijukban, csirkék ketrecszámra, libák meg kácsák. Hallanák azt a gágogást a vasútnál, jönnek a bajorok, és csak néznek, egész üzleti piac van ott, árulják a magyar szajrét, sok magyar katona is odament megtudni, mi van otthon. Azok meg csak mondják: rémuralom! Sorra csak gyújtják a templomokat, a nőket lefoglalják a kommunisták az államnak, ez nem is lehet rossz dolog!

– Ne hidd te azt! – mondta Zák. – De könnyen meg lehet téged bolondítani. Ez csupa SS volt otthon, volksbundista és ilyesmi. Te meg häftling létedre beveszed a meséjüket.

– Persze – mondta Botos Zsiga –, olyan ez, mint a vevő! Annak se hiszem, mikor mondja, hogy ilyen olcsó meg olyan olcsó lett a vaj, meg hogy az enyém büdös. Ezek is csak mondják! De mégiscsak otthonról beszélnek, fakérget esznek az em-

berek Pesten, Tarjánban meg emberhúst árult egy mészáros. Az ám, ez mind gurítás. Egy sváb úrnál francia aranypénzt is láttam, valami napóleon, az úr elegáns volt, mint egy prímás, szidta az összes magyarok demokrata istenit az összegyűlt népeknek. Én felmásztam egy kocsiba, ott még bútorokat is láttam meg szőnyegeket, a ládákban meg biztos mindenféle jó holmi, a tetejükbe ott ült egy öregember, paprikásszalonnát evett, énnekem folyt a nyálam, és drága halkonzervet ígértem érte, akkor engem is farba rúgtak, és mondtak valamit.

Botos ráncolta a homlokát. Hallgatott.

- Üzletről? - kérdezte bárgyún Schütz. Botos ránézett.

- Nem - felelte. - Cigány tolvaj, ezt mondták... - Elhallgatott.

- Hát még? - kérdezte Schütz.

- Aszondták, rosszabb vagyok a zsidónál.

Schütz vörös lett, Babrián nevetett.

- Ez magának nevetség? - kérdezte szemrehányón Botos. - A sok gaz bajor meg a sváb és a bámuló honvédek? Micsoda piac! Még agyon is vertek volna, ha megtudják, hogy én häftling voltam.

- Na látod - mondta Kosaras. - És ezeknek a marhaságait ismétled!

A fiú gondolkozott.

- Mink nem így jöttünk - szólt végül gondterhelten - nem ilyen urasan. Ők: a család szépen együtt, és a vagonajtó nyitva, annyi vizet ihatnak, amennyi beléjük fér, nem úgy, mint mink. De látná, hogy lógatják mégis az orrukat, meg sparheltjük is van, az melegít, és főznek finom magyar bablevest, a bajorok meg csak járkálnak és szagolgatnak feléje, mint a kutyák. Szűzdohányt is lehet ott vásárolni, szép sárgát. De én féltem kicsit, meglátják, hogy cigány vagyok, és jól elbrusztolnak. Egy fiú meg egy lány ültek egy díványon, benéztem a vagonba.

- Mit csináltak? - kérdezte Rufi.

- Ne félj, nem üzletet! - vigyorgott Botos Gáspár, aztán Zákra meg a tanárra sandított. - Még két napig maradnak. Viszik őket Stuttgart felé. Folkszdájcs! Ezt mondják ők, és verik a mellüket, de a bajorok, ezt mesélte nekem egy magyar őrvezető is, sehol nem akarják őket befogadni, csak menjetek tovább isten hírivel, mondják nekik, itt nekünk sincs már hely.

Az őrvezető iszonyú jól tud németül, és azt mondja, a müncheni polgármester volt már az amerikaiaknál, méltóságos főparancsnok úr, sovány a hasunk, se lisztünk, se zsír, meg lakás se, a főpolgármester még sírt is, hogy vigyék ezeket a svábokat tovább. És mondja a magyar őrvezető, ez már a negyedik hely, ahol hiába állnak. Az asszonyok meg mindenütt sírnak, a férfiakat piszkolják meg az Adolfot, hogy köllött ez nekik? Szegény asszonyok, azért egy ilyen vagonban nehéz főzni a családnak, még verekedés is volt a Hitler szidása miatt. Azt hallanák, miket beszélnek a zsidókról. Ezt én nem is akarom ismételni, olvashatták maguk is a *Magyar Futár*ban, miket csináltak Dövényi Nagy Lajos szerint azok a tarnopoliak. Ilyesmiket beszélnek, egye meg a fene üket, a kísérő nyilasok beszéltek így, akik bennünket kergettek Németország felé. Látják, egy okos cigány nem hisz még a nyomtatásban sem.

– Jól teszed! – mondta Schütz. – Szóval vajat nem vesznek?

– Innen haza kell menni! – szólt Botos elgondolkozva.

– Szerinted miért kéne? – kérdezte Zák Ede.

– Nem lesz hely – felelte Gazsi, és vakargatta fülét. – Jönnek mind a magyarországi svábok. Ez még csak a legelső transzport. De Romániából is jönnek meg Törökországból. Ha ezek kiérnek mind, első dolguk lesz, hogy minket újra lágerba zárjanak.

– Butaság – szólt Schütz –, majd nem hagyják az amerikaiak, csak veszik a géppisztolyt...

– ...és jól megpofozzák őket – fejezte be Zák Ede.

– Csak vicceljen – mondta Botos –, már Grauingban is vannak svábok!

Csend lett.

– Ezt honnan tudod? – kérdezte Kosaras.

– Sört ittam...

– A sörbül merítetted? – kérdezte Makkos Jóska.

– Buta ember! – mondta megvetően Botos. – Sört ittam az „Oroszlán-vendéglőben", itt a főtéren, ha nem tudnád. Minden délben van sör. Egy pohár.

– Nálunk mindig van sör – szólt közbe Schütz –, amennyit akarsz.

Botos Gáspár megvetően legyintett.

– Az sör? – kérdezte. – Abba ti jól vizet öntötök!

– Micsoda? – fortyant fel Schütz.

– Hagyjuk most az üzletet – szólt közbe Zák Ede –, beszélj a svábokról!

– No hát, ül ott a vendéglőben két férfi meg egy asszony. Mindjárt olyan ismerősök voltak, mert nem olyan németformák. Magyar svábok. Magyarul beszéltek, szidták az otthoni rendszert, de aztán svábul, ezt nem értettem jól. Jött egy bajor ember, azzal beszéltek sokáig. Szóval ezek már itt laknak, valami hat család, itteni házakban, jó szállásuk van, mert van azoknak pénzük, dollárjuk meg aranyláncuk. Ezeket az öreg Fromm úrtól, az osztrák kereskedőtől tudtam meg, mert az is ott ivott sört, együtt jöttünk onnan hazafelé, az minden szavukat értette, mint osztrák. Mondta is, körül kell ezeket szaglászni, üzlet is kinéz majd belőlük. Haza kell menni.

Most csönd volt, a hallottakon rágódtak.

– Minden út Rómába vezet – mondta Kosaras, és Babrián Mihályra nézett.

Botos Gáspár felállt, elbúcsúzott, odakünn az ajtó előtt csaknem beleütközött a kis Müller doktorba, aki Luitgarde nővér kíséretében jött e szokatlan órán a 131-es szobába.

– Tehát Schütz úr – mondta a kis orvos –, rendben van a dolog. Akár ma délután is!

– Köszönöm – felelte Schütz Rufi, a szobatársaira sandított.

– Az iratokat – mondta dr. Müller a nővérnek – tessék majd átküldeni. Az új elektrokardiogramot is!

Azzal már távozott is a nővérrel együtt. Schütz hallgatva állt, a többiek nézték őt.

– Urak – mondta végül Rufi, és nem nézett senkinek a szemébe –, én elmennék...

Senki nem felelt. Schütz elpirult.

– Isten nyugosztalja magukat... – nyögte zavarában, kinyitotta szekrénye ajtaját, s egy hátizsákot vett elő.

– Mit csinálsz? – kérdezte a tanár, és megfogta a karját.

– Hagyjon, tanár úr – szólt Schütz –, csak üldözzenek engem! – Bánatos pofát igyekezett vágni.

– Megbolondultál? – kérdezte Kosaras.

– Köll a hely – motyogta Schütz, és fejével Zák Ede felé intett.

– Mit beszélsz? – álmélkodott a kis szabó. Felállt és odajött.

– Tudom, amit tudok! – kiáltotta vadul Rufi, és töménteles

sok gatyát gyömöszölt be egyszerre a hátizsákjába - most majd idejöhet a maga fia.

- Hallja tanár úr? - kérdezte Zák Ede mélyen megbántva - hát erről ki beszélt valaha is?

- Az orvos - mondta csendesen Schütz. - Az beszélt. Megkérdezte, nem lenne-e kedvem más szobába költözni? Akkor a Zsiga is idejöhet.

Zák Ede viaskodott önmagával.

- Szamár - mondta végül, és Rufi vállára tette a kezét. Kissé tétovázott. - Erről szó sem lehet! Hova mennél? Mink nagyon jól megvagyunk veled, igaz, Kosaras úr?

- Igaz - felelte Kosaras -, csak ne butáskodj. Senki sem akarja, hogy elmenj. Persze hogy örülne a Zák úr, ha a fia is idejöhetne. Elvégre az apja. De nagyon tévedsz, ha azt hiszed, hogy ő...

Mikula jött haza.

Mi van itt? - kérdezte.

- El akar költözni - felelte Makkos Jóska.-, aszondja, ő ki lett innen sértegetve. Hogy most majd a Zák Zsiga idejöhessen a helyire. Ostoba ez!

Mikula nézte Schützöt.

- Micsoda palik maguk? - kérdezte végül megvetően. - Mit könyörögnek neki? Elhiszik a dumáját? Van már ennek jó helye!

- Hallgasson! - mondta Schütz, és még vörösebb lett. Ám Mikula könyörtelen volt.

Jó emberek - szólt -, nem értik maguk ezt a pipaszárlelkű kereskedőt. Mit alkudoznak vele? Ha a ravaszság fájna, ez ordítozna a folyosón. Fenéket költözik ez a Zák Zsiga miatt!

- Adja meg inkább a száznegyvenöt márkámat! - Schütz szemöldöke alól nézett Mikulára.

- A következő csomagból! - mondta Mikula.

- Most!

- Szóval elmész? - kérdezte a harcsabajuszú gúnyosan. Hagyod, hogy diplomás emberek könyörögjenek neked, te vértanú. Lenézel bennünket? Hahaha! Tanár úr, maga meg még kérleli. Két hete elintézte ez már, hogy a Hezkel szobájába átmehessen. A Bezljura azóta készülődik innen, most elmegy, üres a másik ágy Hezkelnél. Ez meg félti az üzletet, most oda-

megy, és együtt lesz a seft! Ígérjenek neki száz márkát, hogy itt marad-e. Tudják, mennyi vagyona van ennek?

A leleplező Mikula győzelmesen, keresztbefont karokkal állt, Schütz viszont egész töpörödött lett az igazságtól. Mert igazság: ez a Schütz hosszú idő óta olyan volt, mint a megszállott, minden pillanatot sajnált, amit az üzleti élettől távol kellett töltenie; éjjel-nappal számításokat végzett, agya oly gépiesen mérlegelte a világ minden jelenségét, mint egy könyörtelen és szakadatlanul hivatalban levő zálogházi becsüs, aki a tavasz jelenségeiből egyedül a zálogba teendő télikabátok forgalmának örvendetes növekedését látja meg. A korlátlan üzlet lehetőségei valósággal bilincsbe verték gondolatait, az apró nehézségek és akadályok felizgatták, parányi részlethódításokon törte a fejét, mint az áruforgalomnak valami Robinsonja. Azt ők régen megbeszélték Hezkellel, mennyivel jobb lenne, ha együtt lakhatnának, akkor a zömök lengyel külső üzletek után is jobban utazgathatna; így nagyon nehéz, éjjelre például nem maradhat el, az áruraktárt valakinek mindig őriznie kell, a boltot nem hagyhatják magára. Ott a forgalom valóban egyenesen őrjítő volt már, nincs az a falusi szatócsüzlet hetipiackor, ahol annyit nyitogatnák az ajtót, mint a B III osztály 23-as szobájában. Az eddigi szobatárs, ez a Bezljura, földije Hezkelnek. Az nagyon élvezte ezt a jó szobát, ahol annyi szórakozásra, tapasztalatra nyílik az embernek alkalma, csak hozzák a híreket, az embernek ágyából sem kell kiszállnia. Bezljurának soha nem jutott volna eszébe, hogy e szobát itthagyja. Szerencsére megtalálta őt az unokabátyja, egy DP-üdülő főorvosa Wörishofenben. Most fülön fogta őt, és elviszi innen – háromheti izgalmas huzavona után, amely alatt Schütz majd szétrobbant a türelmetlenségtől.

Ezzel vége szakad az áldatlan helyzetnek s vége szakad a félelemnek is. Mert Schütz Rufi hetek óta félt. Igen éles szeme volt, s jól látta Mikula Károly ragadozó pillantásait, melyeket az ő szekrénye felé vetett a 131-es szobában. Ez a szekrény zsúfolásig megtelt Rufi homijával, amelyeket nem helyezhetett máshol biztonságba, nem hozhatott le a 23-as szobába; egyrészt nem keverhette össze a közös üzlet áruival, másrészt meg hol helyezze el: Bezljura szekrényében? Napközben, ha távol volt, sokszor gyötörte magát annak elképzelésével, hogy odafönn most a 131-es szoba üres, egyedül Mikula Károly van otthon,

s az lassan megindul a kincses szekrény felé, mint egy keselyű! Teljes lelkinyugalommal turkál a cipők meg a fehérneműk között. Van ott egy rekesz, kis lakat lóg le róla, igazán nem nagy bűvészet leszedni. S ott nagy értékek találhatók: csaknem három kiló csokoládé, vagy négyszáz amerikai cigaretta, s ezenkívül egy kevés törtarany is, továbbá az adósok lajstroma.

Ezekből látható, hogy Schütz Rafael mérlege ezekben az időkben különböző tételekből és vagyonrészekből már igen bonyolultan alakult. A Hezkel-féle üzlet vagyonából harmincöt százalékban részesedett. Részt vett alkalmi konzorciumokban. Voltak magánadósai. Mindehhez hozzájött a szobájában tartott, teljesen magánjellegű áru- és értékkészlete. November elsején ceruzát ragadott, és egy papírlapon hozzávetőleges pontossággal ki is számította: a társascégnél körülbelül 6500 márka részesedése van, különböző alkalmi társulásokban 1300 márkát fektetett be, magánkövetelései 540 márkát tesznek, szekrényében tárolt holmijának kereskedelmi értéke, óvatos becslés szerint, 2600 márkára rúg, s a zsebében 1350 márka készpénz. Ez, mindent összevéve, körülbelül tizenháromezer-négyszáz márka, tehát 90 dollár. Vigyázni kell azonban a becsléssel, a vagyon jó része áruban fekszik, melynek értéke, a körülményektől függően, szakadatlanul hullámzik. Amióta például az amerikai katonák cigarettavásárlási jogát az ingyen fejadagon kívül heti százhúsz darabra korlátozták, azóta két és fél márkán alul nincs Chesterfield-cigaretta. Megkezdődtek az őszi esőzések – a bakancs ára felment harminc százalékkal, a félcipőé változatlan maradt. A szeretetcsomagok megritkulásával párhuzamosan erősen megdrágult a feketén vágott friss marhahús ára. Amióta megkönnyítették a közlekedést az angol és az amerikai zóna között, azóta olcsóbb lett az acél zsebkés. A legegyenletesebben még a vaj ára tartja magát, mert azt főzéshez is felhasználja mindenki; persze itt is óriási különbségek vannak a szóban forgó amerikai vaj és a friss bajor vaj között. Íme, a gondos kereskedőnek rengeteg apró körülményt és viszonylatot kell mindig számba vennie. Nemcsak az árut kell ismernie, hanem még a politikában is tájékozódnia kell, mondta Hezkel. Bolond ember, aki nem tudja, hogy a kereskedelem függ a politikától is. Itt van egy példa: félni kell attól, hogy Németország kérdésében az amerikaiak megegyeznek az oroszokkal, mert akkor rögtön jön

a márka lebélyegzése, az árukat nem lehet eladni. Akkor sürgősen dollárba kell fektetni mindent. Vagy itt van ez a dolog: amikor az osztrák kormány pár hete elrendelte, hogy az ott forgalomban levő egy-, két- és ötmárkás bankjegyeket kicseréli schillingre, a nagyobb címleteket azonban nem váltják be, akkor itt, Bajorországban egyszerre eltűnt a váltópénz, kofferszámra csempészték át Ausztriába. A jó kereskedő tehát nemcsak a szent iratokat ismeri, amelyek élesre köszörülik az észt, hanem a miniszterelnökök nevét is, továbbá, hogy a pártok mit akarnak. Ez a Mikula nagyon ragadós pillantásokat vetett mindig a szekrény felé.

A vágyon és félelmen kívül azonban még egy érzés motoszkált Schütz Rafaelban, bizonyos szégyenféle, amely szintén az elköltözésre ösztönözte. Üzleti tevékenységében erősen feszélyezte őt Zák, Kosaras, de különösen a tanár jelenléte, kivált azóta, mióta Babrián egyszer egészségi okokból a kereskedelem csökkentésére igyekezett őt rábeszélni, és azt mondta, hogy Schütznek elsősorban a gyógyulásra kell gondolnia. (Már komoly szívpanaszai is voltak Schütznek, ezért is készítették róla az új elektrokardiogramot.) Itt volt aztán Makkos Jóska mindig kutató pillantása, a gyerek mindent észrevett, s az ő éles nyelvétől is félt egy kicsit Schütz Rafael.

De legvégül és nem utolsósorban: Rufi sértődöttsége nem volt teljesen színlelt. A kis Müller orvos mintegy két hete – Zák Zsiga ideköltözésekor – valóban célzásokat tett. Sőt nemcsak célozgatott, kereken meg is kérdezte: vajon Schütz úrnak nem volna-e kedve átköltözni, egy másik, nagyon jó szobába, ahol inkább meglenne minden kényelme és nyugalma. A szíve miatt most erre különösen szüksége lenne. Ezzel aztán alaposan szíven találta Schützöt. Az nem szólt senkinek a dologról, még magának Hezkelnek sem, annyira fájt. Szóval ő már nem jó arra, hogy régi szobatársaival együtt lakhassék? Vajon ki szólhatott ebben az ügyben az orvosnak? Talán a tanár vagy biztosan Zák Ede. Végül Rufi komolyan el is hitette magával, hogy elköltözésének egyedüli oka: őt innen, a 131-es szobából, Zák fia miatt kiüldözik.

Most, amint ott hajlongott és csomagolt, mindezek a megfontolások és érzések egyszerre megrohanták. Felrémlett előtte apjának magyarláposi szatócsüzlete. Az ajtó felett csengő szól,

jobbra elől rizseszsákok, azon túl szemeskukorica, a gálickő, majd a kocsikenőcs hordója, hátul a petróleumos hordók. Az ajtó mellett balra ostornyelekben válogathat az ember, azon túl a süvegcukrok következnek. Szemben a pult, üvegbúra alatt sajt, de ki tudná az üzlet minden kincsét csak úgy elképzelni? A porcelángombos fiókokat, melyeken zománctábla mutatja, mit tartanak bennük, a rőfösáruk polcait, az üvegezett rövidárus pultot a gombokkal és cérnákkal, a kaszákat, vasvereteket, vinkliket, sarnírokat, a rézsúlyos mérleget és hátul a mázsát, a vakító fénnyel világító petróleumgázas Aladdin-lámpát, a pénztárt márványlappal. S régi képeknek, szagoknak, hangoknak: a gyerekkori emlékeknek mind e szálai rejtelmes módon most Hezkel szobájában futottak össze, ott érezte magát Schütz Rafael olyasféleképpen, mint hajdan az atyai boltban.

– Gazdag vagy – mondta irigyen Mikula, s ott állt fölmagasodva a holmija fölött töpörödő Schütz fölött –, lenézed a szegényt!

– Ne bántsa őt, Mikula! – szólt Babrián. Schütz elkészült a hátizsáknak s két papírkoffernek megtöltésével, leült egy székre, erősen dobogott a szíve, szuszogott.

– Nem baj, tanár úr – mondta –, ne féltsenek maguk engem!

Zák Ede megfogta a karját.

– Feljössz azért néha, ugye? – kérdezte. – Mi mindig szívesen látunk. És ne felejtsd el a rossz napokat, amiket együtt...

Schütz bólintott.

– Följön ez – mondta Makkos Jóska –, majd megnézi mindig, hogy nincs-e valami üzlet. Miért fél úgy ettől, Zák úr?

– Maradhass! – szólt Zák. – Inkább segíts neki a lehurcolkodásban.

– Maga már nagyon szeretné, ha én kinn lennék, mi? – kérdezte Schütz ellenségesen.

– Te nem vagy nagyon igazságos ember – mondta Babrián –, már elfelejtetted, hogy Zák úr mennyit dolgozott neked ingyen?

Schütz nem felelt.

– Hát maradjunk barátságban és békében – a tanár is megfogta Schütz karját, mosolygott.

– Béke poraidra – mondta Mikula –, amiket köhögés ellen szedsz!

Schütz felnézett. A szeme könnyes volt.

- Nem baj - szólt -, hát áldja meg az Isten magukat, urak, és ha valakit megbántottam volna.

- ...az ingyen sörözhet az én üzletemben egy teljes hónapig! - fejezte be Mikula.

- Az esze tokja! - mondta rögtön Schütz. Mindenkivel kezet fogott, felkapta az óriási hátizsákot, és az egyik papírbőröndöt, Makkos Jóska meg a másikat, s kivonult. Mikula Károly gúnyosan trombitált utána.

Így kezdődött meg Schütz Rafael élete a B III osztály 23-as szobájában. Ott mindenekelőtt egy teljesen külön szekrényt kapott, abba szépen belerakta holmiját, és a legfontosabb rekeszt kis lakatjával le is zárta, nyugodalmas, jó érzés fogta el, mindjárt kezdhette is mérni a sört, jöttek-mentek az emberek. A keskeny, földszinti szoba az erdőszélre nyílt, a két ágy az ablak mellett állt jobb- és baloldalt, Rufi a jobboldalit foglalta el, mely mellett ott állt a söröshordó is. Ezeken az ágyakon mindig ültek üzleti vagy bibliai érdeklődésű emberek, és a grapefruit lé önköltségi árát csakúgy szóba hozták, mint a hasítatlan patájú kérődző állatok húsának élvezésére vonatkozó vallási tilalmat, Figl osztrák kancellár bejelentését a pénzügyi reformról meg a grauingi élelmezés állandó romlását.

Este volt. Odafönn, a Schütz által hűtlenül elhagyott 131-es szobában a nővér frissen áthúzta Rufi ágyát, és Zák Zsiga mindjárt be is költözött kevés holmijával, neki is Makkos Jóska segített a hurcolkodásban. Zák Ede befejezte fia ruháját, úgy állt az Zsigán, mint a parancsolat, igazi jó újpesti szabás! A tanár és Kosaras a C II osztály 20-as szobájában üldögélt, s a rádió külön beszámolóját várták a magyar nemzetgyűlési választások eredményének összegezéséről.

Ezekben az esős napokban egyébként ott lenn csaknem minden este a Budapestről kisugárzott híreket hallgatták, a szoba mindig zsúfolásig telve volt, odahaza erősen zajlott a világ. Október 29-én kezdődött Bárdossy László, volt miniszterelnök bűnpere a Zeneakadémián, egyik este erről helyszíni közvetítést is elcsíptek, akkor igazán lélegzetvisszafojtva hallgattak, képzeletben a legtöbben ott ültek a Liszt Ferenc téri nagyteremben,

az aranyozott óriási orgona előtt, a fenyegetően morajló közönség soraiban, hallották a zsibongást, az elnöki csengőt, s hallgatták az elnök hangját: „A hármas paktum nem kötelezte Magyarországot, hogy megszakítsa a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval." Várták erre a választ, és hallották a hallgatást. Aztán a kérdést: „Német politikai nyomásra történt a szovjet elleni háborúba a beugrásunk?" És hallották a vádlott válaszát: „Németország abban a meggyőződésben élt, hogy egy olyan rendszer, amely – mint a mienk – ellenforradalomból nőtt, nyomás nélkül is be fog lépni a Szovjetunió elleni háborúba."

Az anyanyelv minden szavának valóságosabb és súlyosabban érzéki formája volt itt, távol a hazától. Körülöttük még az összetört német hadigépezet maradványai, s itt csúsznak-másznak most a hasukon annak hajdani döngő léptű mozgatói, az ilyen dr. Tasslerek vagy Tilscherek, s amikor felcsendült Bárdossy hangja a hadüzenet megmagyarázására: „Erkölcsi kötelességünknek akartunk eleget tenni..." nemcsak ott, a nagy orgona előtt morajlottak fel sápadtan az emberek, hanem itt is, a sárga villanyfény alatt, a vetett ágyak között.

A világtörténelemben példátlan magyar infláció pokoli malomkövei éppen akkoriban kezdték meg gyorsuló mozgásukat. E tél küszöbén 30 pengő volt az újságok ára, s a 20-as szobában mindannyiuknak összeszorult kissé a szíve, amikor a rádió kivonatosan ismertetni kezdte a Magyar Kommunista Párt főtitkárának a választások előtt tartott beszédét, amelynek egyetlen nyílt mondatban megfogalmazott főtémája ez volt: „Miért éhezik Budapest?" – Hát miért? – kérdezte magában Kosaras, előrehajolva hallgatott, az anyjára gondolt, próbálta elképzelni otthon az utcát azon a csatakos őszi estén, az anyja kissé előrehajolva, törékenyen megy, szatyor lóg a karján. A szíve fájt. Egy másik napon a pártközi értekezlet deklarációját olvasták föl a mikrofon előtt: „A hercegprímás pásztorlevele példátlan és illetéktelen beavatkozás a napipolitikába és a választások menetébe." Babrián a bécsi országutat látta maga előtt, a tarlót, a guggoló embereket s a kéklő távolban az esztergomi bazilika kupoláját. És ugyanaznap a Kommunista Párt politikai bizottságának még sokkal egyértelműbb nyilatkozatát is felolvasták: „A pásztorlevél védelmébe veszi a nemzetrontó nagybirtokosokat, leplezetlen támadást intéz a demokratikus földreform el-

len, mely a magyar parasztok százezreit földhöz juttatta, és kezére játszik azoknak a külföldi köröknek, amelyek újból nyeregbe szeretnék segíteni a magyar reakciót..."

Schütz Rafael elköltözésének estéjén, a november 4-i nemzetgyűlési választások eredményeiről szóló összefoglaló jelentés következett. Kosaras a térdére tett egy füzetet és írta: „Magyar Kommunista Párt 792 911, a szavazatok 17 százaléka, 70 képviselő; Szociáldemokrata Párt 818 202, a szavazatok 17,4 százaléka; Független Kisgazda Párt 2 653 022, a szavazatok 56,9 százaléka; Nemzeti Parasztpárt 320 644, a szavazatok 7 százaléka."

Odakünn esett a havas eső, s verte az ablaktáblákat, a küszöbön álló tél korai izenete volt ez, Kosaras nehéznek érezte a szívét.

Lefekvés előtt ezt mondta Babriánnak:

– Nehéz... otthon. De a parlamentben ülnek már, és nem a Margit körúton...

– Kétmillió-hatszázezer mind Független Kisgazda! Maga elhiszi ezt?

Kosaras vállat vont:

– Huszonöt esztendőn keresztül a leventeoktatók. . mondta.

Csönd volt.

– Messze van a tavasz... – szólt elgondolkozva Babrián.

– Messze... – felelte Kosaras, és nézte a tanár arcát, de már mosolygott. Arra gondolt, hogy majd tavasszal egyszerűen fülön fogja ezt az imbolygó, sértődött alakot, és ha kell, úgyráncigálja hazáig. – Jó kis meló! – mondta hangosan, a térdére csapott, felállt, és vetkőzni kezdett.

Aznap, amikor a budapesti értéktőzsdét bezárták, és százné gy aranyrejtegetőt és valutázót kísértek az ügyészségre, odahaza is havas eső esett és köd volt, így jelentette a magyar rádió. A bezárt tőzsdétől nem messze, a parlament előtt lázas sietséggel épülő cölöphíd tutajáról a november 9-ére virradó éjszakán úgy reggel felé, húszórai munka után beleesett a Dunába Szabó András 41 éves kubikos. A ködben és esőben nem tudták kimenteni, vele együtt dolgozó fia néhány percig hallotta még az apa segélykiáltásait. November 16-án megalakult az új magyar kormány, Tildy Zoltán lett a miniszterelnök, Rákosi, Szakasits és Dobi államminiszterek. Egy láthatatlan köldökzsinóron ke-

resztül hírekkel táplálta s az anyanyelv védőfalával övezte szívüket az otthoni közösség, mely babon és borsón élt, aranyrejtegetőkkel és valutázókkal, faggyal és ellenforradalommal küzdött, világos és széttéphetetlen tőmondatai azonban az elektromosság egyidejűségével lüktettek át hétszáz kilométernyi űrön keresztül Grauingba.

E napokban többen is érkeztek Grabansky és a jobboldali lengyelek meglátogatására. Kék uniformisos lengyel katonák Münchenből és Dachauból. Egy vasárnap délelőtt három dzsip pöfögött be s egy autóbusszá átalakított nagy teherautó. A látogatók közül többen tiszti rangjelzést viseltek, egyikük, két méter magas, szőke férfi lovaglópálcájával veregette lakkcsizmáját, és minden szembejövőt merőn megnézett. Schwitzer Ernőre hangos megjegyzést is tett, a nagyothalló felsőbányai metsző azonban, sajnos, egyetlen szót sem értett lengyelül.

Ez a magas, szőke lovastiszt, azt mondták róla, hogy valami híres gróf, a napos novemberi délelőttön sokáig karonfogva sétált Grabansky főtisztelendővel az A-épület előtt, időnként tüntetően megigazította üres revolvertáskáját. Erősen tárgyaltak valamit, szemöldökük alól időnként körülnéztek a világban, fél tizenegy után felmentek a nagy padlásterembe, amelyet a ferenciskánus nővérek még annak idején, Grauingba való költözésükkor igen szépen kápolnává alakítottak át. Megkezdődött a lengyelek miséje, a danzigi pap celebrálta. A szentbeszédet Jan Grabansky mondta, orra még hegyesebb lett, mint valaha, amikor siratta Lengyelország sorsát, és nyílt célzásokat tett a mai pogány uralkodóréteg közeli bukására. Ebben a beszédben szó volt még végítéletről, a túlságosan felaprózott kisbirtok termelékenységének aggasztó csökkenéséről, továbbá egyes népekről és társadalmi osztályokról, amelyek eltávolodtak istentől. A Lengyelországban ma uralkodó nagy anyagi és lelki ínség legfőbb oka a hitetlenség, az ember spirituális rendeltetésének megtagadása, de már közeleg a nagy fordulat. (A beszédnek e részénél Draganowsky és még vagy három másik lengyel a mérsékeltebb jobboldaliak közül, eltávozott a teremből.) Ekkor Jan Grabansky az egyéniség természetes jogairól, a családról, a magántulajdonról és az Istentől rendelt elöljárók tiszte-

letéről kezdett beszélni, amelyet szerinte teljesen hiába taposnak sárba bizonyos – ma oly divatos - világnézeti áramlatok. A beszéd e részénél erős vizelési inger kezdte gyötörni, mert hólyaghurutja az ősz bekövetkeztével egyre rosszabbodott. Ez türelmetlenné tette. Ráadásul a kétméteres gróf ott ült az első sorban, lovaglóostorával játszott, mert unatkozott kissé. Grabansky arca haragos lett, s váratlan fordulattal a régi lengyel uralkodó osztály vallásilag közönyös magatartását korholta, „összeomlásunk okai között nem utolsósorban kell említenünk, úgymond, hogy a mi ragyogó történelmi arisztokráciánk nem bízott eléggé az isteni kegyelemben, hajlott az epikureizmusra és kételkedésre, jámborságban sem mutatott mindig kellő példát a népnek, melynek vezetésére elhívatták". Néhányszor a hosszú gróf felé fordult, az lovaglóostorát babrálta, a hit izzó szavai csak úgy elsisteregtek a füle mellett, nem is jött rá, miről van szó. Az előző este amerikai tisztekkel játszott bridzsmérkőzés egyik kényszerdobásos játszmájára gondolt, s csak amikor észrevette, hogy Grabansky merőn nézi őt, akkor kezdett hirtelen és hevesen bólogatni, mert az a homályos sejtés támadt lelkében, hogy neki ez, mint elhivatott vezetőosztálybelinek, példamutató kötelessége. Grabansky arca kissé megenyhült, s egy fordulattal befejezte a beszédét.

Mise után újból sétálgattak egy kicsit, heten voltak kék egyenruhások és a hosszú gróf. Grabansky feltétlenül szükségesnek tartotta, hogy jól megmutassák magukat Grauingban, ahol a lengyelek többsége szerinte igen ingadozó álláspontot foglal el, máris sokan hajlanak arra, hogy minden további nélkül félretegyék kötelességüket, hazatérjenek az országba, magukat az újpogányokból álló kormányzat kezébe adják. Azokról nem is beszélve, akik nyílt hívei a felforgatásnak és az istentelenségnek, mint például az a fickó ott, aki velük szemben jön, az a legveszedelmesebbek egyike, erre külön felhívja a „kollego"-k figyelmét. Widowsky sétált ott a napon, sajnos azonban egyáltalán nem egyedül, nem is valami jámbor közép-európaiakkal, hanem éppen szovjet-polgárokkal, sőt egyenesen a hordómellű Pirosenkóval beszélgetett. – Oroszok – mondta figyelmeztetően Grabansky, így aztán a hosszú gróf nem is tett semmi megjegyzést, megvetésének kinyilvánítását csupán egy általa rendkívül hatásosnak tartott szúrós pillantásra korlátozta, és csizmáját

ütögette. A közeledők valami beszélgetésbe merültek, s nem látszottak észrevenni semmit, a gróf szerint gyávaságból, Grabansky azonban Pirosenkónak a fegyveres amerikai őrvezetővel történt összetűzésére gondolt, s óvakodott attól, hogy a hosszú lovastisztet valami jóvátehetetlen dologba rántsa. Nyolcan sétáltak vendégek és vagy tizenketten itteniek, sajnos, az ingadozó lengyelekre s a baloldali eszmékkel megfertőzöttekre ez semmiféle hatást nem tett, mert csoportosan sétáltak oroszok is, s azok olyan teljesen fesztelenül viselkedtek, mintha Grabansky társaságát egyáltalán nem is látnák. Szerencse, hogy rövidesen már hazautaznak, erőszakos népség!

A társaság tevékenységét kénytelen volt arra korlátozni, hogy egyes szembejövő, nagyobborrú egyénekre mindenféle tréfás megjegyzéseket tegyen, sajnos, ez sem járt a joggal várható erkölcsi hatással, néhány nagyorrú páciens ugyanis három – szintén egyenruhát viselő – fiatalemberrel sétált. E fiatalemberek az angol hadsereg keki-egyenruhájához baszk sapkát és Dávid-csillagának jelvényét viselték. A közel-keleti angol hadsereg zsidó osztagainak katonái voltak, látogatóban Bajorországban, oldalukon ott volt a revolvertáska is, sajnos, sokat jelentően duzzadt ki a fegyvertől. Hacsak nem kóser szalámit gyömöszöltek belé, mint azt a gróf igen szellemesen kifejtette.

Egyszóval az agitációt bizonyos nehézségek meglehetősen szűk térre szorították, azonban mindegy, a már eddig is öntudatos jobboldali lengyel betegek lelkesedése nem ismert határt, különösen, amikor felpakolták őket a nagy teherautóra, s bementek egy kis sétakocsikázásra és városnézésre Münchenbe. A Deutsches Theater éttermében a sört Grabansky főtisztelendő fizette, kebléből előhúzott erszényből. Elhatározták azonban, hogy az ingadozók és a varsói kormánnyal titokban rokonszenvezők megnyerése végett ezeket a vasárnapi kirándulásokat rendszeresíteni fogják, bevonják abba feltétlenül az Anders-hadsereg ittlevő tagjait, Sosnkowsky, sőt Mikolajczyk híveit is.

– Nincs már messze az az idő, amikor minden igaz lengyel összefog – mondta Grabansky főtisztelendő, aztán felállt és kiment – mennyit vizel ez a pap! – mondta a gróf egyik társának.

Widowsky Stanislaus az A-épület előtt sétálgatott a szovjet polgárok társaságában, időnként szeme sarkából a némán mellette ballagó Pirosenkóra nézett. A novemberi nap bágyadtan

sütött, a sárga fény leleplezte a lengyel költőt, kiemelte arcának egészségtelen szürkeségét, karikás, hunyorgó szemébe tűzött, aláhúzta mozdulatainak bágyadtságát. Az elmúlt nehéz hetek s Berstenne halála alaposan megviselte őt. Esténként érezte igazán a belga hiányát, az elmemozdító nagy viták elmaradtak, a belga helyébe a halvérű Petrovic költözött, azt nehéz volt nyugalmából kimozdítani, csak mosolygott, ha Widowskyval valamiben nem értett egyet. Óvakodott attól, hogy ellentmondjon és felkeltse a lengyelben alvó szellemi ingerlékenységet. Babrián? Azzal meg nem jut semmire az ember, ha vele beszél, valami rugalmas közeg jelenlétét érzi, ez a közeg az ő véleménye előtt szétnyílik mint a levegő, de mögötte érezhetően újra összezárul. Fáradt ez a magyar, engedékenyen bölcs, vagy egyszerűen csak tétova? Hej, amikor Berstenne felült, és szikrázó szemmel jól odamondogatott, az ember egyszerre mozdulni érezte a vérét, harcolni lehetett, kéjjel ízekre szedni a másik állításait, gúnyos példákat mondani, közben kajánul figyelve. A világ szürkévé és unalmassá vált Grauingban, íme, most még a szovjet polgárok is elutaznak, üres lesz egyszerre minden. Widowsky rettenetes türelmetlenséget érzett, választ várt egy levélre, melyet Varsóba küldött, s elhatározta, amint megjön a válasz: utazni próbál. Nehéz lesz persze, nem is egészséges, egyedül van, se szülők, se feleség, se gyerek. Teljesen elölről kezd mindent, de otthon legalább érzi majd, hogy él, ezt... ezt a gőzfürdői légkört egyre nehezebben bírja már.

Berstenne szokásai... amikor felült az ágyában, s megvakarta orrát, akkor már lehetett tudni, hogy a következő pillanatban haragos kiáltozásban tör ki. Éjszakánként, amikor csak forgolódott az ágyában, s a világ minden kincséért nem ébresztette volna fel szobatársát... Widowsky ébren volt, és tudta, hogy a belgának valamire szüksége van, de nem szólt, addig nem szólt, míg ő fel nem gyújtotta a villanyt. S az étkezéssel... milyen keveset evett, látta a szörnyű étvágyú Widowsky vacsorázását, ha valami jó falat volt, gyakran így szólt: – Nézze, én ezt nem tudom megenni... – Widowsky csak később jött rá, hogy ez sokszor csupán ürügy volt. Az udvariassága, ha kért valamit. A gorombaságai, ha vitatkozott. Az ostoba tévhitei, amelyekhez néha – hamisan értelmezett becsületérzésből – ragaszkodott. A gyónása .. a „lelki üdvét" tette kockára, pedig hivő katolikus

volt... Belgiumért?... Egy formaságért?... Az emberi becsületért?... Igaz ember volt és jó barát, fideista téveszméivel együtt. Szelíd lélek, gyámoltalan vitázó, minden látszólagos harciasság ellenére is. És a halála előtti szörnyű konfliktusa... vajon mit látott meg abból? Nem vette észre, hogy eleve vesztett ügy, amely az ő halála előtt, helyes cselekedetek elkövetése után, ilyen megoldhatatlan lelkiismereti választás elé állítja az embert. A mérleg mindkét serpenyőjében egyforma súly, két egyenlő erejű igazság: egy következtes katolikus nem dobhatta volna ki Grabanskyt, aki felszentelt pap; egy következtes belga nem gyónhatta volna meg a német Páter Xavernak ezt a cselekedetet, amelyet megbánnia semmi oka nem volt, amelyet újra elkövetne, ha sor kerülne rá. – Ez a helyzet! – gondolta Widowsky, s a mellette ballagó Pirosenkóra nézett, egyszerre a természetes emberi élet jelképét látta benne, neki nincsenek ilyen kételyei, ő ismeri jól saját „személyiségének" konkrét határait, s vajon kisebb lesz-e attól? Ellenkezőleg. Leveti ugyan magáról a „transzcendentális kettősség tragikumát", ezt a keresztény-germán találmányt, mellyel olyan jól megkötik a földi célokért küzdeni akaró ember kezét-lábát, de ehelyett megtalálja az utat az emberi természet valóságához, amelynek eleve nem lehet két egyenlő erejű igazsága, csak egyetlenegy, de az aztán annál erősebb szálakkal van a földhöz, az emberi léthez kötözve. Berstenne vonatot robbantott, és szükségét érezte, hogy ezt meggyónja; Pirosenko harcolt az igazáért, s ezt olyan természetesnek érezte, mint a lélegzetvételt. Ezért győzött...

A sétányon Makkos Jóska jött, unokabátyja, Joe Krauss amerikai káplár kíséretében. Az amerikai unokabátya második napja tartózkodott már Grauingban, előző napon Jóskával Münchenben jártak az amerikai konzulátuson és a svájci Vöröskeresztnél, el is intézték végleg, hogy Makkos Jóskát felveszik Lézenne mellett egy gyermekszanatóriumba. Ez az intézkedés nem annyira a gyerek egészségi állapota miatt történt, mint inkább a csikágói nagybácsi óvatosságából. Az akarta, hogy Jóska az ő költségén még előbb pár hónapot egy svájci üdülőben töltsön. Az amerikai bevándorlási hatóságok ugyanis igen szigorúak, s ha az előzetes egészségügyi vizsgálat bármilyen kis kifogásolnivalót talál és a bevándorlót visszaküldik, akkor eset-

leg évekig várhat. Hiába jelentették ki a német orvosok, hogy Jóska akár holnap is utazhat, az óvatosság sohasem árt, gondolta a káplár, különösen, ha németekről van szó, akik rövid idővel ezelőtt a halálos betegeket is a frontra küldték. A Svájci Vöröskereszt megbízottjának kijelentése szerint nevezett Makkos József úr egy héten belül, kezében az összes iratokkal utazhat majd Lézenne felé. Nevezett Makkos József éppen búcsúzott a kapunál unokabátyjától.

Kosaras e szép vasárnap délelőtt fenn ült a szovjet-betegosztályon Plohotnyuk ágya mellett. Az öreg nagyon nehezen lélegzett, arca vörös volt, lázlapjának cikcakkos görbéi csúcsukkal a negyven fokot is elérték. Szövődményes tüdő- és mellhártyagyulladás. Kosaras állítása szerint az öreg kolhozista akkor kapta, amikor teljesen felesleges udvariassággal kiskabátban egészen hazáig kísérte őt a havas esőben. Plohotnyuk csak legyintett – szamár – mondta udvariatlanul –, már napokkal előbb bujkált ez bennem, de hát csak nem feküdhettem le éppen az ünnepre? Ne félj, nem vagyok cukorból.

Ám ez a hetyke kijelentés egyáltalán nem oszlatta el Kosaras gondterheltségét. Tudta jól, hogy a baj igen komoly, ötvenhat éves embernél a tüdőgyulladás nem gyerekjáték, mellhártyagyulladással párosulva meg éppenséggel... Akkoriban a penicillin megszerzése, még az amerikai övezetben is, rendkívül körülményes dolog volt, Grauingban meg éppenséggel! Az A-épületben egész szobák – az empyemások – vártak ennek a gyógyszernek érkezésére, s az elsőbbség azoké, akik hónapok óta várnak. A kolhozista elhasznált szervezete (a répaszedés!) vajon hogyan birkózik meg majd az egyszerű aszpirin, a kinin és germicid segítségével e betegséggel? S a szíve? Ez az ötvenhat esztendős, sokat próbált szív, amelyet a magyar Szilágyság s a német Braunschweig egyaránt meg kellett hogy viseljen, vajon mennyit bír? A természete erős, nagy láza van és jókedvű, vagy annak mutatja magát. Az éjjeli szekrényen orvosságok, hőmérő és gyümölcslé társaságában ott fekszik a Gorgyejev kereskedőcsalád története. Kosaras kis lelkifurdalást érzett arra a gondolatra, hogy Plohotnyuk talán őmiatta nem feküdt idejében ágyba, akkor nem vezethette volna el a nagy ünnepségre; így vagy úgy, része van szegény öreg betegségében.

Az egyik ágy alatt a botoscsizma gubbasztott, a dachaui emlék, s várta, hogy megismerje a messzi szovjetföld széles mezőinek szűz havát, a szekrények tetején fából összeácsolt, barnára festett bőröndök, a falon egy Lenin-kép s amellett Vlagyimirszkij festményének másolata. Alekszej Plohotnyuk eres, öreg kezének gondos munkája.

A szovjet polgárok nagyban készültek a hazautazásra.

15

Kétezer kilométeres utazás.

Télvíz idején, hat hónappal a háború befejezése után, a történelem legnagyobb csataterein keresztül, rozsdásodó fegyvervasaktól pettyezett mezőkön, romba dőlt városokon át: Münchentől Moszkváig. A szovjet polgárok november második hetében minden előkészületet megtettek a hazautazásra.

Egy, a katonai kormányzat által lefoglalt planeggi furnírgyárból, melynek náci tulajdonosa megszökött, sikerült megfelelő mennyiségű falemezt szerezni; az egészségügyi telep teherautója hozta el Grauingba, lerakták az asztalosműhelyben. Hozzávaló finom szögeket – a szög volt a legritkább kincs az amerikai zónában – münchenî rokonai útján vajért szerzett az oroszoknak az osztrák Eusebius Fromm. A munkához szükséges szerszámokat s az enyvet Sovinsky igazgató külön rendeletére a német asztalosműhely adta. A műhely német személyzetét néhány napra félreállították, a szovjet polgárok mindent maguk akartak csinálni, három orosz ács és két asztalos felgyűrte inge ujját, s a nagy fűrészelés, faragás, szegezés és enyvezés még aznap megkezdődött. Egy kurszki építészmérnök csakis azzal foglalkozott, hogy lapos ácsceruzával a méreteket rajzolta elő a fára, az asztalosok és ácsok fűrészeltek, összepászítottak és enyveztek, egy ember egész nap csak a vékony szegeket verte be a lemezekbe, óvatosan, hogy meg ne repedjenek. Ötvennyolc alkalmas útiládát kellett készíteni; a nagy útra negyvenhét férfi és tizenegy nő készülődött. A ládákat szép bőrfogantyúkkal látták el, e célra régi német katonai derékszíjakat hasítottak fel. Csodák csodájára kis lakatok is kerültek, ezeket azonban alaposan meg kellett olajozni előbb, mert évek óta rozsdásodtak valami raktárban, nyolc darab kulcsot is kellett reszelni. Vas csuklópántokat a ládák fedeléhez még maga Eusebius Fromm, sőt Hezkel sem tudott szerezni (talán az angol zónában!), ezek helyett többszörösen összesodort, hajlékony és erős drótokat alkalmaztak. Az egészen vékony keresztmetszetű gömbvasakat

a satukban megerősítve, hideg úton görbítették meg és kalapálták megfelelő hosszú U-formájúra, hogy azután a zár helyén, a falemez összecsukódó két szélénél beerősítsék, ide lehetett a lakatot beakasztani. Az erős és aránylag könnyű fabőröndök öt nap alatt készültek el, néhány ládatulajdonos a magáét magánszorgalomból még barna lakkal is bevonta.

A szovjet polgároknak, holmi Robinsonokként, úgyszólván mindent maguknak kellett csinálniuk; a környező német világ gyárai álltak, s a legegyszerűbb szükségleti cikk, például egy csavar, egy darab drót, egy faszeg, egy kis madzag beszerzése is a legnagyobb nehézségekbe ütközött. A társadalmi munkamegosztás összeműködő gépezete a háború végén teljesen értelmetlen kerekekre, csavarokra, vasdarabokra esett szét. A németektől még egy reszelőt is alig lehetett szerezni. Mindenki csakhamar rájött Bajorországban, hogy az elkövetkezendő hónapokban (években!), ajánlatos – különösen az iparcikkek terén – a teljes önellátásra, vagy legfeljebb az árucsereüzletre berendezkedni. Volt olyan hajdani lakásberendező Münchenben, akit lebombáztak, semmije nem maradt, csak véletlenül vagy hatvan kiló kárpitosszege. Ezt jól elrejtette, és már júniusban kiderült, hogy ő tulajdonképpen gazdag ember. Ha szüksége volt valamire, csak elővett a szögből vagy félkilót, s ez mint valami varázsszer, némi huzavona és tudakozódás után végül is előcsalogatta az általa keresett ritka árucikket. Volt, aki százezer aszpirint rejtett el, ez rosszul spekulált, mert ebből a gyógyszerből továbbra is szükséglete szerint vásárolhatott mindenki a patikákban. Egy hoppon maradt ruhagyáros azon törte a fejét, mit kezdjen a nyakán hagyott nyolcezer bőr katonai sapkaellenzővel. Maradtak bőven kiszabott cipőfelsőrészek, például egy pasingi vállalkozónál, ezekhez nem lehetett talpat szerezni. A vászonnemű teljesen eltűnt, szintúgy a megfelelő fehérneműgomb is. Varrótű bőségesen akadt a piacon és levélpapiros is – minden müncheni üzlet tele volt vele – acéltollat viszont egyáltalán nem lehetett kapni.

A grauingi szovjet betegosztályon lázas csizma- és bakancsjavítás folyt. A Dachauból származó szőrcsizmákat belül jó vastag nemez talpbetét bélelte. Akinek csupán bőrcsizmája volt, az igyekezett nemezt szerezni, vagy legrosszabb esetben vastag posztót, és ebből szabott magának talpbetétet. A régi bakan-

csokról leszedték a patkókat, s a csizmák sarkára erősítették, ehhez előbb a bőrt kissé meg kellett faragni, hogy a patkó szépen odailleszkedjék. Kiköszörülték a zsebkéseiket is, erre szükség lesz a hosszú úton, amely, ki tudja, mennyi ideig tart. A fúrás, faragás, gyalulás teljes egy hétig tartott, nagy deszkaládák is készültek, még az orvos hadnagy is levetette zubbonyát, és odaállt az asztalosműhelyben a fűrész mellé, ezen persze csupán a más nemzetbeliek csodálkoztak. Mindenki mosott és vasalt, meg fehérneműt foltozott, különösen a nők. Szakadt német katonai flanellingekből kapcákat szabtak. Mindenki teljesen új báránybőrmellényt kapott, a kabátokat bebélelték és megigazították, a nadrágokat megfoltozták, a kesztyűket megjavították, a bakancsokat bezsírozták; nagy hajnyírás kezdődött, és micsoda lázas csomagolás. A szalmazsákokat jól megtömték, még tüzelőfát is aprítottak, ez kell majd a legelső napon, míg az ő vagonjaikat a Szovjetunió felé induló transzport vonatjához csatolják.

Azután a kopácsolás, a varrás, a fúrás-faragás, a mosás egyszerre megszűnt: készen álltak. November 18-án, vasárnap elindultak, hogy utoljára besétálják Grauing nagy kertjét. Előkerültek a dachaui nagy szőrcsizmák, teljesen újak és használatlanok, nyikorogtak kissé a kerti úton. E vasárnap délelőttön a szovjet polgárokat mindenütt ott lehetett látni. Komoly arccal vagy tréfálkozva, többnyire hármasával ballagtak, mindent jól megnéztek még egyszer, mielőtt végleg búcsút vennének a kerttől, ahol életüknek fél esztendejét töltötték, éppen a háború utáni legzűrzavarosabb hónapokat, abban a Németországban, ahová fogolyként vagy kényszermunkásként úgy hurcolták őket évekkel ezelőtt, gyalog vagy nyolcvanával egy vasúti kocsiba gyömöszölve, abban a Németországban, ahol a barbárság annyi honfitársuk életét oltotta ki leírhatatlan szenvedések közepette. El-elgondolkoztak, néha még a legvidámabb tréfa is egyszerre csak megszakadt. Isten tudja, mire gondoltak ilyenkor, alig szóltak egymáshoz.

Elsétáltak a nagy rácsos kapu előtt, jól megnézték maguknak a cigarettázó amerikai katonát, aki a földgömb másik feléről jött ide, hogy találkozzanak. Bekukkantottak a nagykonyhára, megnézték a fényes gőz-főzőüstöket, s bólintottak, benéztek a kazánház ablakán, és látták ott a két fűtőt üldögélni, elmentek

a hullaház mellett, s a kis fenyőerdő szélén, a bezárt műhelyek előtt is megálltak. A német asztalosok, lakatosok, villany- és vízvezeték-szerelők, bádogosok és gépészek ünneplőruhában künn tekéztek, vagy skatot játszottak Grauing városkájában. A levegőben vasárnapi harangszó úszott, az ég szürke volt, de nem esett az eső. A garázsok s a nagymosoda is zárva van, a gépkocsivezetők talán Münchenben söröznek, a szigorú Villanuova nővér és az együgyű Luciola a kápolnában énekel. A kertészet melegházai is elhagyottak, az istállóban az ökrök kérődzve, nyugalmas szemmel rágnak, a lovak patáikkal dobognak a padozaton; túl, az ólak felé a nyulak kidugják piros orrocskájukat a drótkerítésen, a disznók egyet-egyet röffennek. A sportpályán nem jár egy teremtett lélek, a beomlott légvédelmi bunkerek mentén a ledőlt kerítést már lassan benőtte a bojtorján. Aztán körben visszasétálva elhalad az ember a gépfegyvergolyóktól lyuggatott benzinkutak mellett, ha innen az emelkedőről hátranéz, nyugat felé, nagy messzeségben, a mező végében valami tanyát lát fehérleni. A csizmás léptek csikorogtak a salakon. Szemben igen büszke arccal a hegyes orrú lengyel pap jön, az a Grabansky, egy amerikai őrnagy kíséretében. Lengyelül beszélnek. Grabansky szemöldöke alól ezekre a komoly arcú szőrcsizmás „pogányokra" pillant, vajon látják-e, milyen vendége van. A szovjet polgárok azonban csak lábuk elé néznek, s mintha nem is vennék észre az őrnagyot. – Jó, hogy hazautaznak – gondolja a pap. Az őrnagy, gróf R. ismerőse, lengyelországi származású amerikai állampolgár.

Az öreg Plohotnyuk fenn a szobájában nincs egyedül, hárman-négyen mindig ott ülnek mellette; nem vigasztalják, óvakodnak attól, s erre különben sincs szükség, mert az öreg egy világért se mutatná szomorúságát, noha belsőleg alaposan elszontyolodott. A haláltól nem fél, egy ilyen betegségnek ő különben is fittyet hány, hanem, hogy az utazásról lemarad... bizony alaposan fáj a szíve. Ám ez nem látszik rajta, még tréfálkozni is próbál, igaz, a láza kissé alábbhagyott, e pillanatban mindössze 38,2 fok, az orvosok szerint azonban legalább hat hétig ágyban kell maradnia. Ha a tüdőgyulladás már felszívódott, a mellhártyára akkor is még sokáig vigyázni kell. Mint ebből látható, hazautazásról Plohotnyuknál tavasz előtt szó sem lehet – mit búsultok! – mondja az öreg bágyadtan

mosolyogva, amikor látogatói néhány percig elkomolyodva hallgatnak – nem olyan könnyű az én bütykös lábamat deszkacsizmába csomagolni. – Nono! – morogja az egyik látogató – csak ne legénykedj, láttunk már öreg kecskét nyárson pirulni! – Plohotnyuk egyáltalán nem sértődik meg a hasonlaton. – Az igaz – feleli –, mit gondolsz, mennyi ideig kellene egy magamfajta vén bakot a tűz fölött forgatni, hogy porhanyós legyek. Megfeküdném én még a föld gyomrát is. Aratás előtt holtbiztosan otthon leszek!

Ez van kívül.

Fenn a kápolnában szépen énekelnek a német apácák, lenn a kertben vasárnapra kiöltözött nők sétálnak; a világ halad, ezek a nők már mind újra szoknyát viselnek. Csak sétálnak, míg el nem ered az eső, s be nem kergeti őket.

És belül?

Belül az öreg kolhozista – mi tagadás –, arra gondol, hogy olyan egyedül marad itt, mint az ujjam, a szovjet betegosztály feloszlik, az orvosok is elutaznak, és ő átkerül az A III 127-es szobájába. Egy fiatal ukrán fiú fekszik ott, az sem utazhat, Plohotnyukon kívül az lesz az egyetlen szovjet polgár. Nem mintha nem maradnának még kettejükön kívül oroszul gyanúsan jól beszélő emberek, hanem azok... nos, igen vlaszovisták, hazaárulók, régi fehér emigránsok, a németek volt szolgái összesen lehetnek egész Grauingban vagy nyolcan, hanem azok még a születési helyüket is letagadják. Egyetlen barátja marad, ez a magyar fiatalember, ez ott ül most is az ágya mellett, hallgatja társalgásukat, egészen jól megért már mindent. Nono, az ember azért nem hagyja el magát, itt van Münchenben a Vörös Hadsereg összekötő tisztjének hivatala, onnan kijönnek majd időnként Plohotnyukot megnézni, s különben is gondjuk lesz rá; aztán elvégre a háborút ezekkel az amerikaiakkal együtt harcolták végig. Szergej most harmonikázik, s az öreg mélán hallgatja, nehezen lélegzik, s arcán a láz piros foltja.

Elmúlik a délután, már sötét van, felgyújtják a villanyt, mindent becsomagoltak, a két vasúti kocsi tegnap dél óta itt vesztegel Grauing állomásán, a hadnagy-orvos és még vagy négyen alaposan meg is nézték belülről, lesz-e valamiben hiányosság, de mindent rendben találtak. Tehervagonok persze, az egyik ablak elzárója rossz, azt majd holnap bedeszkázzák

a hideg miatt, az egyik takaréktűzhely ajtaját is meg kell igazítani, meg vagy három ágynak a lábát megerősíteni. Lassan múlik az este, néhány szobában harmonika és balalajka szól, másutt beszélgetnek, ismét mások hallgatnak, Plohotnyuk a mennyezetet nézi.

Aztán éjszaka lesz, az ágyakban forgolódnak, sóhajtoznak az emberek, annyi év után most majd újra otthon... az izgalomtól és a behunyt szemük előtt felrajzó képektől csak kevesen tudnak nyugodtan aludni, például a halvérű Griska, Plohotnyuk szomszédja, aki jóízűen végighortyogja az éjt, s reggel is oly álmosan pislog, nehezen akar felkelni, aztán mikor eszébe jut, hogy mi is áll előtte, egyszerre kiugrik az ágyból. Hajnal előtt talpon vannak mindannyian, szürkül még csak, amikor a teherautók odaállnak, mindenki sürög-forog, a holmikat hordja le a lépcsőn a kocsikba – a tüzelőfát már szombaton felrakták a vagonokba, a szalmazsákokat is odavitték. Minden készen van. Sorban jönnek a barátok, a honfitársak, az elvtársak Plohotnyukhoz búcsúzni, komoly arccal megrázzák a kezét, van, akivel össze is csókolózik. Van, aki tréfálni igyekszik, ki-ki természete szerint. A két orvos is búcsúzik – jó egészséget – mondja a főhadnagy –, gyógyulj meg minél előbb, és tartsd eszedben, hogy otthon téged is várnak

Odalenn a teherautó motorja felbőg. Plohotnyuk fekszik az ágyban, Kosaras ott ül mellette, szürke és csúf a novemberi reggel, talán még fel sem kelt a nap, egyre rövidülnek majd a bajor nappalok.

Az állomáson ott vár a két teherkocsi, harminc ágy van egyben-egyben, jó szalmazsákokkal és pokrócokkal felszerelve. Az idősebbek s a nehezebben mozgók az alsó ágyakat kapják, a mozgékonyabbak a felsőkre kapaszkodnak fel. Az egyik kocsi végében kényelmesen berendezkedik a tizenegy nő is, ők már jó előre gondoltak mindenre, négy lepedőből függönyt varrtak össze, s azt most mindjárt fel is szerelik, vidám megjegyzések közepette megindul a tréfálkozás. A kocsik falába szögeket vernek, hogy a ruhákat felakaszthassák, csomagháló persze nincs, a ládák s a nehezebb dolgok az ágy alá kerülnek. Mindenki végigheveredik ágyán, hogy kipróbálja, legalább két hetet kell a kocsikban eltölteniük a régi szovjet határig, ott aztán átköltöznek majd a szélesvágányú hazai vonatra. A me-

netrendet persze senki nem tudja. Előreláthatólag sokat álldogálnak majd mindenféle állomásokon, előbb ezt a két kocsit Münchenbe viszik, ott csatolják majd a transzport vonatjához, talán azzal is eltelik vagy két nap, az ide-odatolatással Münchenben.

A takaréktűzhelyekben pattog már a tűz, főzni ugyan még senkinek sincs kedve, de majd arra is sor kerül, nagy ládákban borsót, babot, káposztát és zsírt hoztak magukkal meg némi húskonzervet, azt mondják egyébként, erre nem lesz szükség, mert a transzport külön konyhakocsit visz magával tábori üstökkel. A kocsikban kellemes meleg van, ki is nyitják kissé a tolóajtót, szól a harmonika, röpködnek a tréfák, különösen azok vidámak és elégedettek, akik a nőkkel kerültek egy kocsiba. Lesz majd csipkelődés az úton, legalább nem unatkoznak. – Nono – mondják savanyúan azok, akik a nő nélküli kocsiba kerültek –, két hét nem kis idő, majd még meg is unjátok a sok sustorgást a függöny mögött, meg a nagy mosástvasalást. Szeretnétek a lepedő mögé nézni, mi? – hunyorítanak erre azok a szerencsés fickók, akik a nőkkel kerültek együvé – savanyú a szőlő! – Ti tán benézhettek oda, nagy titkárok! – feleli erre egy öreg. – Repül is a csizma az orrotokhoz! – Erre nagy nevetés támad, és a halvérű Griska hahotázik legjobban, megtapogatja az orrát. Van miért, éppen ő volt az, aki megpróbált a lepedő mögé kukkantani, s tüstént valami csizmasarokkal ütötték orrba a nők.

Orosz basszusok énekelnek lenn a grauingi állomáson, a németek savanyúan összenéznek, morognak a foguk között, amikor azonban a szovjet orvos-hadnagy elmegy arra, vállukba húzzák fejüket. Künn a töltés mellett két grauingi német megy el, az egyik az „Oroszlán" fogadó tulajdonosa, a másik egy asztalosmester. Hallják a szovjet polgárok énekét.

– Majd megeszik... – morogja a vendéglős.

– Mit mondsz? – kérdezi az asztalos.

A másik megrezzen.

– Hallottam jól! – feleli az asztalos – mit félsz úgy? Az újságban is benn volt. A Streicher mondta Nürnbergben az amerikaiaknak, amikor kihallgatták, no hát akasszanak föl nyugodtan, de énutánam ti következtek, majd megesznek benneteket is az oroszok, csak várjatok!

– No és? – feleli a másik vállat vonva – mit fáj az nekem?

– Mensch! – mondja az asztalos – ...ez a hígvelejű Streicher.. remélem, egymást eszik meg, és nemcsak úgy... olvastad az iráni...

– Hallgass – sziszegte a vendéglős és körülnézett – mindketten rettenetesen megijedtek egy iszonyú csattanástól, épp akkor kapcsolták a kocsikhoz a tolatómozdonyt.

A szürkület már kezdett leszállni, s délután négy órakor, amikor a München felé induló tehervonat a végéhez kapcsolt szovjet kocsikkal lassan kigördült Grauing állomásáról, újra megindult az ólmos eső. A mozdony füttyentett, a kerekek dübörögtek, a mély hangú férfikórus egyre messzebbről és messzebbről szólt. Az egészségügyi telepen a szovjet betegosztály kapujáról az októberi forradalom emlékünnepére készített nagy vörös betűs felírást csak másnap szedték le a német alkalmi munkások.

Botos Gáspár és Makkos Jóska az állomásépület előtt ácsorogtak, s fedél alól néztek hunyorgó szemmel a távolodó tehervonat után; az utolsó kocsin már égett a vörös jelzőlámpa. A két fiú délben éppen csak bekapta az ebédet, s már meg is léptek a telepről. Hátul, a mosodánál bújtak ki a kerítésen, mert mindenképpen látni akarták az oroszok elutazását. Most már órák óta itt ődyelegtek a sínek körül. Különböző rendszerető vasúti alkalmazottak több ízben is elkergették őket, de mindig újra visszalopakodtak a két vagonhoz, odaálltak a nyitott tolóajtó elé, s csak bámultak be. A bámészkodó Makkos Jóskát egy orosz hátulról egyszerre csak fel is nyalábolta a gallérjánál fogva, s hiába ficánkolt a levegőben, betette az egyik vasúti kocsiba. – Viszünk Moszkvába! – mondták a többiek. Jóska nem ijedt meg, vigyorgott. Botos Gáspár ellenben elinalt, és messziről szüpögött, talán azt hitte, tüstént kolbászt gyártanak Makkosból. Annak barackot nyomtak a fejére, ütögették a vállát, aztán újra letették a földre, még egy darab kolbászt is a markába nyomtak. Ezt rágcsálta most Jóska, amint a szovjet polgárok elutazása után az eső elől behúzódott a vasúti váróterem fedele alá.

Ott most többen is várakoztak a Starnberg felől jövő sze-

mélyvonatra, többnyire müncheniek, akik még délelőtt érkeztek ide Grauingba valami ismerősükhöz, talán élelmiszerért, és most megunván a rossz időt – az ólmos eső minduntalan megeredt és elállt –, e kora délutáni órán siettek vissza a városba, hogy a sivár hétfő estét valami barátságos moziban vagy rosszul fűtött kávéházban töltsék. Botos Gáspár és Jóska leült egy padra, néztek ki az esőbe, mely nem akart elállni, a két kilométeres úton a szanatóriumig alaposan átnedvesednek majd.

Mellettük két asszony magyarul beszélt. Az egyik divatos kalapot viselt és szőrmés kabátot, a másik kövér, idősebb aszszony, nagykendőt és magas fűzőscipőt.

– A fiam Starnbergben van, egy barátjához ment. Azt várom – mondta a kendős.

– Maguk soroksáriak? – kérdezte a kalapos. A kendős bólintott.

– Hat napja vagyunk itt – mondta, s a cipője orrát nézte.

– Minek jöttek? – kérdezte a kalapos. A másik hallgatott. – Pardon! – szólt az első.

– A nagysága honnan? – kérdezte a parasztos külsejű, idősebb asszony.

– Negyvennégyben menekültünk, az én férjem királyi közjegyző.

– Nekünk földünk volt, két házunk, nyolc hold szőlőnk, elkergettek a gyilkosok! – mondta a kendős.

– Volksbund? – kérdezte a közjegyzőné.

– Ott essen beléjük a fene – mondta az idősebb –, most odaadták valami trógernek a földet, azt mondták, a férjem és a fiam... – odahajolt a közjegyzőnéhez, és valamit súgott.

– Besorozták? – kérdezte az. A kendős vállat vont.

– Muszáj volt – mondta.

– Te, miről beszélnek ezek? – kérdezte Makkos Jóska.

– Valami svábasszony – felelte Botos.

A kendős hunyorított.

– Érteni kell a módját... – szólt –, különben mehet az ember táborba. Most már itt lakunk, csak még az élelmiszerjegyet kell elintézni. Azért is ment a fiam a bajtársához, az valami altiszt Starnbergben, a jegyhivatalnál.

Hallgattak.

– Hát a nagysága férje? – kérdezte a kendős.

A kalapos nem felelt mindjárt.

– Talán?... – szólt az idősebb újra, de nem fejezte be, csak nézett a közjegyző feleségére.

– Mire gondol? – kérdezte az. – Csak nem képzeli! Idehoztam a szanatóriumba. Sovány és ideges. Nagyon rossz ez a német koszt.

– Felvették?

– Vannak ismerőseink az UNRRA-nál – mondta a közjegyzőné. – Aztán elvégre bennünket is... úgy hurcoltak el. DP-ék vagyunk. A férjem angolul is tud!

– Az igaz! – szólt a sváb asszony elgondolkozva – sokan szenvedünk a gyalázatos politika miatt.

Kis csönd volt. A vasúti jelzőharang szólt, aztán elhallgatott.

– Jó, hogy eljöttünk otthonról – mondta a kalapos.

– Miért jó? – kérdezte a svábasszony.

– Mert más, ezek az amerikaiak művelt emberek. De otthon... – nagyot nyelt – ... borzalmas a koplalás. Hallom, mindent elvittek az oroszok. A nőket meg a kommunisták csak úgy... lefoglalják.

– Attul magának nem kellett volna félnie! – mondta Botos Gáspár, és odaállt a közjegyzőné elé. Az hápogott.

– Maga kicsoda, fiam? – kérdezte.

– Cigány – felelte Botos Gáspár, s csak nézte a közjegyzőnét, az egészen vörös volt és tanácstalan.

– Maga miért menekült el hazulról? – kérdezte kis hallgatás után Botos.

A közjegyzőné nem felelt.

– Egy ilyen csúnya, csontos spiné! – mondta Gazsi. – Tán maga is attól félt, hogy elhurcolják az állami kuplerájba?

A közjegyzőné csak tátogott.

– Piszok cigány! – mondta a svábasszony.

– Senki se kíváncsi a maga előkelő, ráncos hasára! – folytatta könyörtelenül és teljes zavartalansággal Gazsi. – Attul maga nyugodtan maradhatott volna Salgótarjánban.

A közjegyzőné sírni kezdett.

– Rendőr! – mondta a svábasszony.

– Micsoda népség – szipákolt a közjegyzőné.

– Csak hívják a rendőrt. Ott áll az MP. – Gazsi ujjával a

kerítésen túlra mutatott, ahol fehér betűs sisakban valóban látható volt egy amerikai katonai rendőr.

A két nő hallgatott.

– No csak hívják – mondta Gazsi –, osztán mondják meg neki, tartóztasson le engem a Truman neviben, mert azt mondtam, hogy a kommunisták nem akarnak hálni magukkal!

A kendős asszony felháborodásában vörös arccal svábra fordította a szót, ez még szerencse is, mert így aztán a nyilvánvaló sértésekből nem értettek meg semmit, különben is berobogott a vonat, a két asszony nekiindult, mert kinyitották a rácsos ajtót, az előkelő külsejű közjegyzőné csak ment csontosan és makacs háttal, nem fordult vissza, eltűnt a lépcsőn. A kendős svábasszony egyszer még visszanézett, aztán látták, hogy egy csontos arcú, magas, szőke legénnyel együtt – az az egyik kocsiból szállt le – megy a kijárat felé.

– A tarjáni közjegyző felesége – mondta csendesen Botos Gáspár –, szép téglaházuk van muskátlival, nem szereti a cigányokat.

– Ez csak beszéd! – mondta Jóska – ettül nem támad fel a te papád.

Botos Gáspár Jóskára nézett.

– Sose megyek már vele lovat nézni! – szólt, és keservesen sírni kezdett.

– Gyerünk sörözni – mondta Jóska.

– A legjobb sör az Oroszlánban van – mondta Gazsi, és kabátja ujjával letörölte könnyeit.

Az eső pillanatnyilag nem esett, a jó betonúton az állomástól elindultak az „Oroszlán" felé.

– Minek egy cigánynak élni? – mondta még útközben Botos Gáspár erősen gondolkozva.

– Hát egy zsidónak? – kérdezte Makkos.

– Igaz! – szólt Botos Gáspár, már vigyorgott, de azért még ráncolta a homlokát. Testvéri egyetértésben fordultak be az Oroszlán-vendéglő ajtaján. A vendéglőben e hétköznap délután csak kevesen tartózkodtak; igaz, hátul, a fedett tekepályán dübörögve gurította a golyókat egy nagyobb társaság, a söntésben azonban csak két idősebb német kártyázott, meg egy öregasszony üldögélt egyedül, egy pohár sör maradéka mellett, s okuláréval a szemén szorgosan kötött. A vendéglős jó isme-

rősként üdvözölte Gazsit, aki rendszeresen szállított neki vajat meg dobozos margarint, és kérdezés nélkül elébük állított két pohár sört. Fogták és leültek vele egy asztalhoz, miért ne igyák urasan, mint a felnőttek. A kötögető öreg nő szemüvege fölött rájuk nézett, s elégedetlenül így szólt: – Minek a gyerekeknek sör? – Úgy látszik sajnálta tőlük, mert a szíve fájt, hogy a saját pohár sörét már csaknem teljesen felhörpintette.

– Piros zwanzig! – mondta ekkor egy mély férfihang, s a különszobába vezető üvegajtón túl valaki ököllel nagyot ütött az asztalra, a poharak is összecsörrentek.

– Magyarul kártyáznak! – szólt Makkos Jóska, és izgatottan felállt.

– Ez a Mikula! – mondta Gazsi – mindennap itt ülnek mostanában a szakaszvezetővel meg a hosszú göröggel, és verik a blattot. Össze is verekedtek a múltkor a szakadt makkfölsőn. Én mint gibic ültem ott, engem nem akartak bevenni a partiba, e miatt a Kocsis miatt, ez nagyon büszke mint szakaszvezető. Még mint gibicet is elkergettek. Te se menj oda!

Jóska azonban már ott állt a félig nyitott üvegajtónál, és sandított befelé. Egy játszmának, úgy látszik, vége volt, a kártyacsomag ott állt Mikula előtt, de nem kevert, éppen magyarázott valamit nagy taglejtésekkel, tört német nyelven a hosszú görög Xynosnak és Kocsis szakaszvezetőnek. Feje fölött egy kakukkos schwarzwaldi faóra tiktakkolt, ingája járt jobbrabalra.

– Gold! – mondta Mikula Károly, nézett Xynosra, és mozgatta mind a tíz ujját annak orra előtt. Xynos vállat vont. Kocsis Gusztáv bólogatott – konzervesz! – mondta, és körülnézett. Makkos Jóskát az ajtóban nem látta meg.

– Szolgája, urak! – mondta Jóska, és belépett – hogy mén a játék?

Mikula megrezzent, felnézett. Bámult Makkos Jóskára, összenézett Kocsis Gusztávval, Xynos fogát csattogtatta, a gyerek csak vigyorgott.

– Min tanácskoznak? – kérdezte – ki oszt?

Mikula felvette a kártyát, és keverni kezdte.

– A fene egyen meg! – mondta keserves arccal, mint aki ijedtségéből magához tér.

Nagyon vizsgálta a gyerek arcát, hogy az mit hallott az

előbbi beszédből. De tüstént meg is nyugodott, mert Jóska ezt kérdezte:

– Hát ez ismeri a magyar kártyát? – és Xynos felé bökött. Az, mintha értette volna, csak bólogatott.

– Most már ismeri – felelte Mikula –, ez jobban ultizik, mint egész Óbuda együttvéve, pedig csak egy hete tanulta. A görögök köztudomásúan a legnagyobb sipisták!

– Elég a beszédből, komám – szólt Kocsis Gusztáv –, gyerünk az osztással.

Mikula kiosztotta a lapokat, Xynos volt a felvevő.

– Pürosz! – mondta.

– Játszanék én is – szólt Makkos Jóska –, van pénzem.

– Abbul te nem eszel – felelte Mikula –, te csak menj a Zákhoz. Itten most férfiak játszanak, fütyülünk a pénzedre.

– De büszke lett maga!

– Eredj innen – mondta barátságtalanul Kocsis szakaszvezető, s valamit súgott Mikulának. A görög ráncolta homlokát, kinyújtotta karját, s az ajtóra mutatott. Ott állt Botos Gazsi is.

– Tán maguké a kocsma? – kérdezte Gazsi –, ha akarnánk, tudják meg, hogy leülnénk. De nincs eszünkben.

A szakaszvezető fel akart állni, Mikula megfogta, és visszanyomta.

– Menjetek – mondta a két gyereknek kicsit tétován, nem is barátságtalanul, és szemével a türelmetlen Kocsis Gusztáv felé intett.

– Gyulladjon meg a kezükben a pirosdisznó! – szólt felháborodottan Botos Gáspár, aztán kimentek.

Odakünn a kötögető öregasszony rendkívül vágyakozón nézegetett az ő sörük felé. Makkos Jóskának nem is volt kedve meginni, egyszerre csak fogta az egész poharat, és odavitte a mámi elé. Az egy darabig bárgyún nézte a sört, nézte a gyereket, aztán hirtelen megkapta a poharat, és beleivott.

– Tisztelettel köszönöm, fiacskám! – szólt, és a sör habja bajuszként ott száradt orra alatt, nyelvével nyalogatta le – ez vérré vált bennem!

Botos Gáspár kőszívűen megitta a maga sörét, a két pohárért egymárka negyvenet fizettek, azután elindultak az ólmos őszi ég alatt hazafelé.

- Örült az öregmama - mondta Makkos Jóska -, ez tán valami iszákos asszony.

- Persze hogy örült - felelte Botos megvetően -, Németországban senki sem kaphat második pohár sört.

- Miért nem?

- Ez a rend. Még a király se!

- Nincs is király itt.

- Akkor se. Tán belforradalom törne ki egy második pohár sörtől, bár ez még nincs kipróbálva. Akkor mindenki követelné, hogy neki is. A vendéglős még a saját anyjának se mert adni.

- Ez a vendéglős anyja volt? - kérdezte Makkos Jóska.

- Ja! - felelte iszonyú megvetéssel a világban nagyszerűen tájékozódó salgótarjáni Botos Gáspár. Jóska elszontyolodva hallgatott. Ügettek az úton, az eső nem esett többé, fél hat felé járt az idő, az ólmos ég ezen a hétfői késő délutánon alacsonyan veszteglő, mozdulatlan felhőkkel gubbasztott Grauing felett...

Egy hét múlt el.

Ezen a héten, november 20-án kezdődött meg Nürnbergben a Nemzetközi Főtörvényszék palotájában a háborús főbűnösök perének nyilvános főtárgyalása. Nürnbergben már havazott. A törvényszéki palota nagytermében óriási fényerejű lámpák világítottak, a halálos csendet a vádlottak bevonulásakor csupán a filmhíradók felvevőgépeinek berregése s a fényképezőgépek kattanása törte meg. Hermann Göring rangjelzés nélküli, lötyögős szürke egyenruhát viselt, húsz kilót fogyott a fogságban; Rudolf Hess görcsösen behunyt szemmel jött, Joachim von Ribbentrop könnyezett, Hjalmar Schacht méltatlankodva elhúzódott vádlott-társaitól, Ernst Kaltenbrunner száját rágta, Julius Streicher vékony bélhangokat engedett ki izgalmában és vigyorgott, mögötte Franz von Papen merev arccal lépkedett. A főtárgyalás megkezdődött; négy nyelven. Negyvenhárom rádióállomás közvetítette. Német, orosz, angol, francia tolmácsok őrjöngve dolgozni kezdtek üvegfülkéikben, gyorsírók ceruzája rohant a papiroson, az amerikai és francia gyorsírógépek halkan kattogtak, újságírók jegyeztek, rajzolók rajzoltak.

– Isten és a német nép előtt nem vagyok bűnös! – jelentette ki Lawrence lordfőbíró kérdésére a huszonegy letartóztatásban levő vádlott. A védőügyvédek már hetekkel a tárgyalás megkezdése előtt hosszú újságnyilatkozatokban ismertették a védelem tevékenységének alapelveit. A kihallgatások során a vádlottak közül többen jelentős szónoki képességről tettek bizonyságot. Hermann Göring tizennégy napig tartó beszédet mondott, anélkül, hogy félbeszakították volna. Robert Ley, a Német Munkafront vezetője ügyében készült vádiratot eltették az irattárba, mert a vádlott jóval a főtárgyalás előtt felakasztotta magát zárkájában; Gustav Krupp von Bohlen und Hallbach, a Krupp-művek elnökének ügyében felfüggesztették az eljárást; Martin Borman ellen távollétében emeltek vádat. A heidelbergi és marburgi egyetemen a „Hóvirág" titkos szervezet nemzetiszocialista röpiratokat szórt szét. Landsbergből két zsidó rendőrt ismeretlen helyre hurcoltak. Németország az első napokban döbbent csendben várt, később azonban az érdeklődés teljesen elaludt, mert a főtárgyalás tíz hónapig tartott.

Schütz Rafael társa, Hezkel, a főtárgyalás napján éppen ott volt Nürnbergben, igen fontos üzleti ügyben tizenkét tucat angol zónából származó acél zsebkést és háromezer borotvapengét vett itt át; sietve elhagyta a kereskedelmi szempontból is veszélyes várost, amelyet teljesen megszállt a fehér sisakos amerikai Military Police, és elárasztottak a haszontalan idegenek. Hezkel Nürnbergből Landsbergbe utazott, s itt tudta meg idegenektől a fontos hírt: a grauingi egészségügyi telep ezen a héten új amerikai parancsnokot kapott. S a híradás nem hazudott: Kaplan őrmestert valóban leváltották: helyébe Thomas N. Smith hadnagy jött Clevelandből. Az új parancsnok már a harmadik napon furfangos rendelkezést hozott a feketekereskedelem megakadályozására, elrendelte, hogy a szeretetadományként érkező konzervek bádogdobozai csak felbontva adhatók ki. A november 21-én érkezett 980 csomag mindegyikében négy bádogdoboz volt (hús, hal, sózott vaj és amerikai mogyorókrém), továbbá három kartondoboz (sajt, szárított szőlő, tea). A 3920 darab bádogdoboz és a 2940 darab kartondoboz felnyitásán tehát öt német férfi és három nő négy napig dolgozott két órai ebédidő megszakítással, reggel nyolctól este hatig.

A konzervek így valóban nem kerülhettek a feketepiacra, azokat a helyszínen sürgősen el kellett fogyasztani, mielőtt megromlanak. Ennek két fontos következménye volt: először is a feketekereskedők hajukat tépték, óriási méretű üzlet ment füstbe; másodszor is dülledt szemmel és fürgén evéshez kellett látnia kivétel nélkül mindenkinek, mielőtt a felnyitott húsok megpenészednek, a vaj teljesen avassá válik, a mogyorókrém beszárad. Micsoda zabálás kezdődött, jóságos egek! A corned beaf vörös nagy halmokban állt a tányérokon (az ónozott bádogdobozból tüstént ki kellett venni!), mellette a kanadai szürke testű óriás-szardíniák, külön a sózott vaj sárga kupacokban szépen olvadozott a fűtött szobákban, az amerikai mogyorókrém pedig, Mikula szerint, egyszerűen valami elsózott rántáshoz volt hasonlítható. Mikula pénzügyi háztartását különben is teljesen felborította az új parancsnok forradalmi intézkedése, erősen számított arra a mintegy 380 márkára, amelyet a pompás csomagért a feketepiacon kaphatott volna; a hitelezők nagyon zaklatták már, vigasztalan volt a cigarettainség, s a kártyaadósságok fenyegetően torlódtak a feje fölé. Bánatában enni kezdett.

November 25-én osztották ki a felbontott csomagokat, és mint valami vigasztalan sürgős házi feladat, úgy várt mindenkire azok elfogyasztása. S lélektanilag az még súlyosbította a dolgot, hogy a valóságban nagy kincs volt ez az ennivaló a környező német világ ínségéhez, sőt hovatovább a grauingi egészségügyi telep egyre romló ellátásához képest. Azok, akik lázasan feküdtek ágyaikban, s egyes kákabélűek eleve feladták a harcot – hogyan lehet ennyi ennivalót, a rendes koszton kívül, legfeljebb két nap alatt elfogyasztani –, a felnyitott dobozokat megpróbálták elajándékozni. A német személyzet sóvár szemekkel járkál az ablakokban hervadó vörös húsok, szürke halak és barna krémek közepette, a legritkább esetben történt csak meg, hogy valaki arra rászánta mégis magát: németnek ajándékozzon valamit. A gyomor- és májbajosok lelkitusát vívtak saját kapzsiságukkal, étvágyukkal és értelmük intésével. A teakonyhákon megint sütni kezdtek éjszaka, egész konzorciumok álltak össze a súlyos betegek húsainak elfogyasztására, a serpenyőkben sercegett a sózott vaj, sajtok hevertek a szekrények tetején, másnap a különböző beteg-

osztályokon sárga arccal, hasukhoz húzott lábbal nyögtek ágyukban a legfalánkabbak, legkapzsibbak, leggyomorbajosabbak. A németek hümmögtek, és kiismerhetetlen volt az arcuk, amint szaladgáltak a folyosón a forrózvizes bádog hasmelegítőkkel, a villanyos termoforokkal - ebből kevés volt - és a klistélyok vörös gumijával. A gyógyszeres nővérek ópiumot cseppentettek szét a kanalakban, a német ápolók összevigyorogtak, a szemét közé keverve megjelentek a húsok és a halak maradékai - fáj a hasuk! - mondta az aranyfogú Makowiak, és vállat vont - hat hasfájós ezen a folyosón.

- Gyalázat! - mondta a Nürnbergből hazaérkező Hezkelnek november 26-án, hétfőn Schütz Rufi. - Ez a szabadság? - kérdezte, és csaknem reszketett a felháborodástól - megbetegszik a nép!

Hezkel hümmögött, és ráncolta a homlokát.

- Azt mondják, még razziák is lesznek! - szólt Rufi - magának, mint komitének, tenni kell valamit.

- Milyen volt az árulás? - kérdezte nyugodtan Hezkel.

- Gyenge! Alig volt valami forgalom, cigarettát vittek volna, de már nem adtam több hitelt. Meg sört ittak, mint a pokol a sok sós húsra!

Az idősebb üzlettárs helyeslően bólintott, s a papírlapot nézegette, amelyen Schütz Rafael összeállította számára az elmúlt hat nap - ennyi ideig volt távol Hezkel - üzleti forgalmát.

- Micsoda ember ez az új parancsnok? - kérdezte végül.

- Egy taknyos ember! - mondta Schütz Rufi - ez még nincs huszonöt éves, ez tán nem tudja, hogy mi mennyit szenvedtünk a lágerben?

Hezkel hallgatott.

- A kereskedőre szükség van - szólt Schütz -, a nép éhen hal, ha mi nem vagyunk, nem igaz?

Hezkel Schützre nézett.

- Csak ne bölcselkedj! - mondta - az üzlet üzlet. A népet te csak hagyd. Nem eszik olyan forrón a kását.

- Itt volt a Sinowsky - szólt Rufi.

- Mit akart?

- Csak kérdezte, nálunk milyen az üzlet. Neki is nagy kár! Azt mondja, éhségsztrájkot kellene csinálni. Majd beszél magával.

Micsoda éhségsztrájkot?

- Tudja fene, hogy a betegek küldjék vissza a kosztot, és ne egyenek. Akkor majd észretér a hadnagy.

- Marhaság! - legyintett Hezkel. - Biztosan nem értetted jól.

Schütz Rufi megsértődött:

- Minek vett ilyen buta társat? - kérdezte.

Jól van na - mondta vigyorogva Hezkel -, ha te érted ezt ..

- Nem nagyon - vallotta be Schütz -, ha senki nem eszik, akkor még több lesz az ennivaló. Mi ebben az ész?

Hezkel vállat vont.

Schütz Rafael akkor már több mint két hete lakott lenn, a 23-as szobában. Korán reggel talpon volt, nyitogatta a szekrényeket, adta ki a kívánt árucikkeket, mustrálgatta az eladásra hozott holmit, alkudozott tört lengyel szavakkal, németül, jiddisül, magyarul, főként azonban taglejtésekkel. Csapolta a sört, eltette a pénzt, visszaadott, délelőtt járkált mindenféle szobákban, körülszaglászott, tárgyalt a vajgyűjtő ügynökökkel, bakancsok orrát nyomogatta, nadrágok szövetét gyűrögette, lelkes vagy megvető arccal, aszerint, hogy eladó volt vagy vevő. Sovány volt, esténként borzongott, s a szíve körül kis nyomást érzett néha, egyszer el is szédült, éppen egy nagy jelentőségű alkudozás kellős közepén, le is kellett ülnie, azonban minden erejét összeszedte, és fényesen lebonyolította a dolgot. Hezkel nagyon meg is dicsérte ezért. Az idősebb üzlettárs elégedett volt választásával, mert Schütz mint kereskedő, fényesen szuperált. Az üzlet előtt egyre nagyobb távlatok nyíltak, az áruválaszték napról napra bőségesebb lett, a vevőkör is mind jobban kiszélesedett, gyakran keresték őket teljesen idegen emberek már Planeggből, Pasingból, Starnbergből és egyéb környező városákból is; beteglátogatás örvén jöttek be a kapun. Ám míg egyfelől ilyen szépen haladt minden, másfelől felhők, gondok tornyosultak az égen. Még a B V-ön való tartózkodás utolsó napjaiban elektrokardiogram készült Rafael szívműködéséről, s ezt a felvételt most ott őrizték a B III-on Schütz iratai között

a szívét is kímélnie kell, Schütz úr - szólt az orvos -, nem másznak én hegyeket, itt ülök a szobában egész nap - mondta erről Hezkelnek Rufi -, nono, csak vigyázz egy kicsit - felelte az üzlettárs -, azért lehet az üzlettel is törődni, meg az egészséggel is.

Ezen a hétfői napon odafenn, a 131-es szobában is vendég ült. Vendég Magyarországról; az első olyan ember Grauingban, aki Budapesten érte meg a felszabadulást, és csak most jött ki Németországba. Ez a csodálatos élőlény, ez a mesebeli baziliszkusz öt nappal ezelőtt még saját szemével látta Pestet, ott a helyszínen élt át mindent, a gettót, az ostromot és a felszabadulást.

Márkus Dávidnak hívták, köpcös, borotvált arcú, negyvenöt év körüli ember, biztosítási ügynök a Foncière-nél. Délután öt órakor lépett be a 131-es szoba ajtaján, melynek lakói közül senkit nem ismert. Odakünn erősen sötétedett már, felgyújtották a villanyt, Márkus Dávid leült, néhány pillanatig hallgatott, aztán megkérdezte, vajon e szoba lakói valóban Dachauban szabadultak-e, mint azt neki egy másik szobában mondták. Az igenlő válasz után kotorászni kezdett a zsebében, elővett egy fényképet, és Babrián Mihály kezébe nyomta. A kép barna hajú, gömbölyű arcú asszonyt ábrázolt, és hátára nyomtatott betűkkel ezt írta egy kéz: „Márkus Dávidné, Kovács Teréz, szül. 1908. Vámosmikola, felszabadulás után Dachauban látták utoljára." – A feleségem – mondta a látogató, és nagyon nézte Babrián arcát –, azt mondják, talán kórházba vitték, nem emlékeznek rá véletlenül? – Mind megnézték a képet, a látogatóban ott időző Botos Gáspár is, ráncolták a homlokukat, törték a fejüket, s aztán így szóltak: – Sajnos, nem emlékszem.

Márkus Dávid sóhajtott, s csak ült, kezében a képpel. – Tessék egy pohár forró tejet inni – mondta Kosaras. A gőzölgő tejeskancsó ott állt az asztalon, s a jövevény meg is ivott két pohár tejet. Kissé kipirult tőle, aztán elmondta, hogy öt nappal ezelőtt indult Magyarországból, csak úgy jött át a határon, nem szökött, arról szó sincs, a határforgalmat azonban még nem rendezték. Keresi a feleségét, ez már a negyedik hely, ahol jár. Budapesten sok olyan hazatért emberrel beszélt, aki ezen a környéken szabadult, azok közül ketten is emlékeztek az asszonyra, egy nő és egy férfi. Azt mondták, hogy úgy emlékeznek, felszabadulás után látták. Most már több mint fél éve, hogy vége a háborúnak, és még mindig semmi hír nem jött róla. Erős, egészséges, fiatal asszony, nem tudja elgondolni, mi lehet vele. Ő, Márkus Dávid nagyon szépen kezdett már

dolgozni otthon, de nem volt türelme semmihez, ki bírja ki az ilyen bizonytalan várakozást. Nem tudott belenyugodni abba, hogy egy asszony csak így elvesszen. Otthagyta hát a munkáját, kapta magát, és kijött ide, majd ő megkeresi, elvégre egy biztosítási ügynököt nem olyan fából faragtak, hogy az ne ismerje ki magát mindenütt. Milyen tanácsot tudnak adni, hol keresse? Igen, szóval Ambergben, Neuburgban és a Schwarzwaldban. Persze Münchenben és Feldafingban ő már járt, éppen onnan küldték ide, holnap elmegy Dachauba is.

A köpcös biztosítási ügynök elhallgatott. Aztán megivott még egy pohár tejet, és beszélni kezdett az otthoni dolgokról. – Szóval, maguk október óta nem látták Pestet? – kérdezte. – Akkor el sem tudják képzelni... – Megint hallgatott. Negyedik pohár tejet már szégyellt inni, elmondta, hogy egy Pozsonyi úti svéd házban élte át az ostromot, egyszer majdnem kivitték a Duna-partra a géppisztolyos nyilasok. A hozzá intézett kérdésre elmagyarázta, mi is volt az a védett ház, ott nyolcszázan laktak, többnyire öregasszonyok és emberek a svéd követség védelme alatt, elmesélte a hídrobbantásokat, beszélt az ostromról s a gettóról, melyet magas deszkafal kerített el a város többi részétől, a Vörös Hadsereg csapatai döntötték le januárban. Márkus Dávid nagyon elcsodálkozott, hogy itt ilyen keveset tudnak otthonról, levelet nem kapnak, újság nem jön, ő az első budapesti utas, és az itteniek egyedül a rádióból tudják, milyen a világ odahaza. Hát bizony nehéz, nagyon nehéz. A pénz napról napra értéktelenebb, a vásárcsarnokok üresek, a lakásokba becsorog az eső, nincsenek ott olyan pompás üvegablakok, mint például ebben a szobában. A készülő hídról szóval tudnak már, azon erősen dolgoznak, szeretnének még a jégzajlás előtt elkészülni vele, nehogy megint el legyen szakítva Pest Budától. A városban ott van a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, elnöke Szviridov szovjet altábornagy. Egyes kávéházakban mindent lehet kapni, a bárokban meg pláne francia pezsgőt is, de a nép az sokat nélkülöz. 'Meg kell hagyni, igen erősen dolgoznak a pártok, azok különösen buzdítják az embereket munkára, ő maga, Márkus Dávid is benne van a Szociáldemokrata Pártban. A belpolitikába a Vörös Hadsereg nem avatkozik bele, ezt ő, Márkus Dávid, igen sajnálatosnak tartja, mert bizony otthon rengeteg a volt nyilas, még a hivata-

lokban is benn ülnek, kéz kezet mos alapon, és sajnos, a magyar kormánynak egyelőre még nincs ereje, hogy teljesen kisöpörje őket. Szóval, nehéz minden. Ám ő akár készpénzelőleget is adna Budapest jövőjére, mert az remek város, még a nehézségekre is mindenféle vicceket csinálnak, bízni kell abban, és ha ő meggondolja, hogy kimehet az utcára, nem kell feltenni a sárga csillagot, kedve szerint felül a villamosra, sétál az Andrássy úton, ha ez eszébe jut, akkor egyszerre minden nyomorúság nem fontos dolog. És így van mindenki, nemcsak a zsidók; nem kell már félni a Weesenmayertől meg az őrült mázolótól, a bombáktól és attól, hogy az ember ne dolgozhasson, ha akar... ő nem kommunista, de ha erre gondol, legszívesebben elharapná mindenkinek a torkát, aki csak egy rossz szót is szól a Vörös Hadseregre, mert bizony otthon van néhány ostoba fráter, a zsidók között is, aki nem lát az orránál tovább...

Mindannyian csöndben hallgatták a köpcös biztosítási ügynököt, az végül sóhajtott és elhallgatott. Kosaras unszolására megivott még egy legutolsó pohár tejet, aztán felállt. – Szóval nem látták? – kérdezte, sóhajtott, kezet fogott mindenkivel, és kissé görnyedten elment.

– Szegény – mondta a látogató távozása után halkan Zák Ede, csak úgy maga elé, és szórakozottan húzogatta Zsiga piros fülét. A gyerek apja mellett ült az ágy szélén, lógázta a lábát, unalmában kancsalított, s azon mesterkedett, hogy nyelvével elérje orra hegyét, ez azonban sehogy sem sikerült. Néhány perccel később a hosszú görög Xynos kereste Mikulát; üzleti ügyben ketten együtt lementek Hezkel szobájába, a görög egy tigrisruhát akart eladni. Ám sajnos, annak forgalmi értéke a nullával volt egyenlő, Schütz Rafael éppen csak egy pillantást vetett a felajánlott árucikkre, rázta a fejét, s nem is pocsékolt több szót rájuk. A két hosszú ember mégsem távozott el mindjárt, sőt, izzó érdeklődéssel hallgatták Rufinak egy litván harisnyavásárlóval folytatott alkudozását, nézegettek körül a szobában, s csak jó öt perc múlva szánták rá magukat a távozásra. A görög hóna alatt ott lógott a szomorú tigrisruha. – A hordó az abláknál! – mondta, amikor kiléptek az ajtón; erősen gondolkoztak.

E napokban Kocsis szakaszvezető is sokszor kereste Mikula Károlyt; ők hárman sülve-főve együtt voltak mostanában

Az „Oroszlán"-ba persze nem tudtak elmenni, a nagy kártyacsatákat hátul, a barakkban folytatták, csak úgy, hozomra, mert anyàgi reménységeiket a bádogdobozok aljas és kitartó felbontása teljesen tönkretette. Erősen meghíztak mindhárman, ám napok óta nem volt egy fityingjük sem.

Makkos Jóska november 29-én, csütörtökön délben indult útnak, előbb Münchenbe és onnan Lézenne felé. Unokabátyja, a Frankfurtban állomásozó káplár nem tudott szolgálatából elszabadulni, egy bajtársát küldte maga helyett, aki tíznapi szabadságát Garmisch-Partenkirchenben akarta tölteni. A küldött, hosszú, hallgatag amerikai közlegény, mindjárt útifelszerelést is hozott Makkos Jóskának, pompás hátizsákot, kockás gyapjú átmeneti kabátot, zöldes katonai pokrócot és meleg kötött sportujjast. Csütörtök délben érkezett, már az iratok is nála voltak, s a gyereknek csomagolásra nem egészen két órai időt engedélyezett; a Münchenben székelő Svájci Vöröskereszt egyik gondozónője éppen utazik haza Genfbe, és az viszi magával még ma este a fiút. Így hát minden pompásan el van rendezve.

Jóska állt a nyitott szekrénye előtt, nézte óriási lomtárát a spárgákkal, szíjakkal, csatokkal, jelvényekkel, tigrisruhákkal, orvosi műszerekkel és hangosan bőgött. Az amerikai vonogatta vállát, Zák Ede és Zsiga segített a csomagolásban, az óriási katonai hátizsákba s egy kis kézitáskába került be minden holmi. Makkos Jóska előbb makacsul ragaszkodott ahhoz a szándékához, hogy egész lomtárát úgy, ahogy van, madzagostul, csatostul, ócska bakancsostul együtt magával viszi Svájcba, még toppantott is, amikor Zák Ede igyekezett őt erről lebeszélni, és csak gyömöszölte be a hátizsákba a mindenféle lomot, például három katonai kenyértarisznyát, egy málhahordó öszvér hevederszíját. Minden holminak azonban a harmadrésze sem fért el Jóska óriási hátizsákjában, s az asztalnál ülő hallgatag amerikai katona csak száját tátotta álmélkodásában. Előbb egyáltalán nem is értette, mit akarnak a rongyokkal, amikor azonban megtudta, miről van szó, nevetni kezdett, s kijelentette, hogy a gyereket Svájcban mindenféle teljesen új holmival látják majd el. Persze Makkos Jóska ennek az állításnak semmi

esetre sem adott fenntartás nélkül hitelt. Ekkor kezdett el hangosan bőgni – Zák Ede vigasztalta –, ő nem dob el semmit! Miért is dobna? Kinek ártanak ezek a holmik? A fogság régmúlt hónapjainak elképesztő anyagi ínségében olyan mélyen bevésődött minden lélekbe a bármiféle vásott használati tárgynak és elöregedett anyagnak tisztelete – vonatkozott ez elgörbült szögre, lyukas papír cementeszsákra és aranyfogra egyaránt –, hogy most a legedzettebb öntudat is csak nehezen tudott e mélyen a lélekbe maródott érzéstől megszabadulni. Jóska bőgött, Zák Ede egyenként mutatta fel a tárgyakat, és várta a nyilatkozatot, ostobán makacs igenlő fejbólintást vagy fájdalmas fejrázást, aszerint, hogy a felmutatott tárgy a hátizsákba került-e vagy félredobatott a földre. Előbb Jóska nyilatkozott, aztán az amerikai katona, ez rendkívül könyörtelen volt, élt a pallosjoggal, mint egy zsarnok földesúr, a felmutatott tárgyat több ízben egyszerűen ki is ragadta Zák Ede kezéből, és megvetően félrehajította, a szekrényből előszedett tigrisruhára még dühösen rá is taposott, a sasos derékszíjcsatokat meg egyszerűen kidobta az ablakon. A lom gyűlt a földön, a neheztelés gyűlt Jóska szívében; fájdalmas búcsú volt ez a lassan alámerülő múlt kincseitől és érzéseitől. A falemezvastagságú barna kártyákat nézte egy kicsit, aztán maga adta át Záknak – tanítsa meg a tanár urat snapszlizni – mondta, és sandított Babriánra. Hanem az orvosi műszereket – milyen régen „organizálta" mindezt, még ideérkezésük első napjaiban – megfogta, és ő maga rakosgatta be a hátizsákba; az amerikai előbb még azt hitte, hogy valamiféle betörőszerszámok, s ráncolt homlokkal hadarni kezdett, aztán azonban, amikor Babrián felvilágosította, miről van szó, nevetett és legyintett. – Professzor! – mondta a gyereknek, és hasba bökte mutatóujjával.

Végül mégiscsak elkészültek, Jóska bekötötte a hátizsák száját, bekattintotta a kis táskát, kezet fogott előbb Kosarassal, aztán a tanárral, s csak hallgatott. – Hát gyaszolsz mán Amerika felé? – mondta a betoppanó Botos Gáspár. Megfogta a hátizsákot, a kis kézitáskát meg Zák Zsiga kapta fel, s így kísérték le Makkos Jóskát. Az lassan lépegetett lefelé a lépcsőn, jobbján az amerikai, balján Zák Ede. A B V bejárata előtt kis dzsip várt rájuk, sokan ácsorogtak ott. A holmikat feltették a kocsiba, Jóska komor arccal kezelt Botossal és Zák

Zsigával, egész csődület állt már körülöttük, mindenféle nyelven tudakolták, hova utazik ez a szerencsés fiú, csóválták a fejüket és irigykedtek. Makkos Jóska végül megállt Zák Ede előtt, nézett keményen a szemébe, és nem szólt egy szót sem, pillája sem rezdült a gyereknek. – Go on – mondta végül az amerikai katona, aki már be is gyújtotta a motort, és megsokallta a hosszas várakozást, akkor Jóska felágaskodott, átkarolta Zák Ede nyakát, és megcsókolta őt a jobb arcán, még be is nyálazta kissé. Ám hangját nem hallották, a kis szabó is csak hallgatott, a fiú felugrott az ülésre, a motor felbőgött, s a kis kocsi gyorsan nekiiramodott; az amerikai dzsipek motorjának felgyorsulási ideje igen rövid, s a motor mind a négy kereket hajtja. Egy perc múlva a kanyarulatban már el is tűnt a két utazó. A kis szabó megfordult, még most sem szólt semmit, elgondolkozva léptetett felfelé, karját Zsiga vállára tette megyek is már a holmimért! – kiáltotta utánuk Botos Gáspár, mert elintézett dolog volt, hogy Makkos Jóska helyére ő költözik.

Egy félóra múlva meg is jelent a 131-es szobában, meglepően kevés cókmókkal, mert Botos Gáspár szerette a sört, az utazást és a csokoládét, s amit rendszertelen üzleti tevékenységével keresett, azt tüstént be is fektette valami élvezetbe. Mint Makkos Jóska kijelölt általános örököse, fogta a csomagolás során a sarokba dobott holmit, és szépen visszarakta a szekrénybe saját kincseivel együtt, Zák Zsiga meg is irigyelte őt, némi vita után öt darab halálfejes zománcjelvényt szerzett meg magának a hagyatékból. Botos első dolga az volt, hogy magára kötötte az öszvérhevedert – nyerít az öszvér, vagy iázik? – kérdezte Záktól, az nem tudta megmondani – nagyon mindegy – ezt felelte hát –, bizonyos illetők szamarak maradnak, bármiféle állatok szíját kötik magukra! – Én-e? – kérdezte Botos Gáspár. Ezt nem mondtam – vont vállat a kis szabó, Botos ekkor nyeríteni kezdett, éppen bejött a nővér, karján a friss ágyneművel, hogy áthúzza Makkos Jóska elhagyott ágyát, csak nézte a nyerítő új lakót, és nem nevetett volna egy istennek se! – Az istállók hátul vannak – mondta végül Kosaras –, nagy tévedés, hogy te ideköltöztél. – Így fogadják az új szobatársat? – szólt szemrehányón Botos Gáspár – fizessek-e maguknak sört?

A nagy hadvezérek áldomást szoktak csapni. No? – Ne fizess! mondta Zák.

Botos ekkor tüstént le is feküdt, hogy kipróbálja a friss ágyat, roppant kellemesen érezte itt magát, eddig lengyelekkel lakott egy szobában, akikkel nemigen tudott beszélgetni. A tanár éjjeli szekrényén babrált, hebehurgya módon vagy egy héttel ezelőtt egy meglehetősen horpadt nikkelezett karórát vásárolt az Enzel nevű feketekereskedőtől 230 márka értékű konzervért és csokoládéért. Enzel nagyon bizonygatta, hogy milyen pompás alkalmi vétel ez a kipróbált, erős óra. Nem valami szép, ezt nem is állítja, nem olyan csaló ő, ámde pontos és megbízható. Szóval, éppen egy tanárembernek való. Az óra vagy félnapot járt is, sietett ugyen egy keveset, aztán megmakacsolta magát, és megállt. Babrián előbb rázogatta, aztán felnyitotta és zsebkéssel piszkálta, meg is indult, és dolgozott megint vagy félnapot. Amikor másodszor megállt, akkor már hiába piszkálta és rázogatta az egész szoba, még Kosaras is megpróbálkozott vele, de csak a jóságos Zák Ede kezében indult meg, egy teljes napig járt, igaz, hogy ezalatt tizennyolc perccel előzte meg a saját tengelye körül oly lomhán forgó földet, aztán megunva a bolygónkkal való versenyt, tartósan megpihent. Néha, csendes éjszakán azonban az éjjeli szekrényen hirtelen erősen ketyegni kezdett, ám mire az álmatlan Babrián füléhez emelte, már újra hallgatott. Az is lehet, hogy gyűlölte új tulajdonosát, mert most Kosaras kezében megint egy egész óráig járt percnyi pihenés nélkül. Ki lát egy ilyen bonyolult lény lelkének belsejébe? Szóval sok huzavona volt az órával, végül Babrián, még a felháborodott Makkos Jóska unszolására, megmutatta az eladónak. Az lengyel nyelven beszélt az órához, végül elvitte magával. – Nem lakhatom benne! – mondta, amikor visszaadta, vállat vont, és gyorsan távozott. Ezt az órát piszkálta most Babrián, amikor a szemfüles Schütz Rafael jött fel látogatóba, meghallotta Makkos Jóska elutazásának hírét, s tüstént arra gondolt, szétnéz itt, hátha maradt valami értékesíthető holmi. Nagyon csalódott lett, amikor az ágyban heverésző Botos Gáspárt meglátta – szóval elkésett. Mégis megkérdezte, nincs-e valami eladó holmi – viszonteladókkal csak vasárnap tárgyalok – felelte kényelmesen nyújtózkodva Botos,

akinek eszeágában sem volt, hogy a jó vastag szíjakat csak úgy elkótyavetyélje.

Schütz Rafael odalépett Babriánhoz, mert nyomban észrevette az éjjeli szekrény lapján heverő meztelen óraszerkezetet s mellette a nikkelezett tokot a szíjjal. – Szolgája, tanár úr – mondta –, szabad? – Felemelte az óraszerkezetet, füléhez tette, a hallgatózott. Aztán jól megnézte. – Egy kő sincs benne – szólt tárgyilagosan –, mennyiért vette? – A tanár megmondta. – Sajnos, kidobott pénz! – mondta Rufi résztvevően, aztán felháborodottan: – Ilyen csaló! – Fürkésző tekintetet vetett Zákra, hátha annak van valami eladó holmija. – Semmi üzlet, komám! – vigyorgott Botos Gáspár.

A tanár megint füléhez tette az óraszerkezetet, motyogott valamit, erősen megrázta, aztán dührohamot kapott, vörös lett előtte minden, fogta, és kidobta a nyitott emeleti ablakon. – Mit csinál, tanár úr! – kiáltotta a sasszemű Schütz, és odalépett, Botos Gáspár meg felül az ágyában. Schütz a kezét tördelte. – Kidobta? – kérdezte tágra nyitott szemmel. – Még ezt is kidobom! – kiáltotta a tanár nagyon dühösen, felkapta az óraszíjat a tokkal, s azt is kihajította az ablakon. Schütz csak egy szempillantásig habozott, aztán rohant az ajtó felé, Botos Gáspár is kiugrott ágyából, és csak úgy mezítláb ő is futni kezdett utána. Kettesével rohantak le a lépcsőn, az ajtót nyitva hagyták, Zák csak hüledezett a hirtelen forradalmon, Kosaras hahotázott. Azok ketten már ott kotorásztak a nedves fűben az ablak előtt, Zsiga kihajolt, és úgy nézte, mit csinálnak. Botos Gáspár kiáltott fel először diadalmasan, megtalálta az óra tokját a szíjjal, nyomban utána Schütz Rufi hördült egy kurtát, az ő kezében meg a szerkezet akadt. Álltak lenn egymással szemben, szenvedélyesen hadonásztak, s valamit kiáltoztak, nem lehetett érteni, hogy mit. Három perc múlva mint a szélvész rontottak be az ajtón, elöl Botos Gáspár, csattogó, sáros, meztelen talpakkal, kezében lóbálva a tokot, mögötte Schütz Rufi, ő borzasztóan lihegett.

– Tanár úr! – kiáltotta felelősségre vonóan Botos.

– Tanár úr! – hörögte szemrehányóan Schütz.

– Megvesztetek? – kérdezte Zák.

– Igazság! – mondta Botos. – Kinek adja az órát? Mit ér az ócska szerkezet tok nélkül?

- Igaz is! - szólt Schütz. - Én indultam előbb. Nekem adja. A tok az csak a külső!

- Semmi közöm hozzá - mondta a tanár, akinek dühe már lecsillapult kissé -, hagyjatok békében. Én kidobtam az ablakon.

- Az nem úgy van! - kiáltotta szenvedélyesen Botos. - Ebbe a tokba csak ez a szerkezet jó, más nem.

- Tessék dönteni! - szólt szigorúan Schütz.

- Dönt a fene! - mondta Babrián. - Nekem az órához már semmi közöm.

Szerencsére nyílt az ajtó, a nagyothalló Schwitzer Ernő jött be.

- Miről beszélgetnek? - kérdezte. Ezzel magára szabadította az elemeket.

A vitázó felek most őt rohanták meg.

- Csak csendesen, szép sorjában - mondta Schwitzer. Leült és meghallgatta mindkét felet. Ez persze, Schwitzer süketségére s a szemben álló felek felkorbácsolt szenvedélyére való tekintettel olyan harsogás közepette történt, mely öt szobával arrébb, a szunnyadó Widowskyt felébresztette álmából.

- Szóval döntök! - mondta végül Schwitzer pislogva - bár én, sajnos, nem vagyok Salamon király ebben az ügyben.

- Nem köll semmiféle Salamon! Elég egy igazságos ember! - mondta Botos.

- Szóval hallgassatok ide. Az „Atyák Mondatai"-nak ötödik fejezetéről van szó.

- Micsoda atyák? - kérdezte gyanakodva Botos.

- Ott az áll - folytatta Schwitzer -, hogy négyféle ember van a világon. Először is olyan, aki azt mondja: „az enyém az enyém, a tied a tied!" - Ez a közönséges ember. Másodszor olyan, aki azt mondja: „az enyém a tied, a tied az enyém!" - Ez a zavarodott ember. Harmadszor az olyan, aki azt mondja: „az enyém az enyém, a tied is az enyém!" - Ez a gonosz ember. Negyedszer van olyan, aki azt mondja: „az enyém a tied, a tied is a tied!" - Ez a jámbor ember.

- Na és? - kérdezte Rufi - mire akar kilyukadni?

Schwitzer meghökkent. Erősen töprengett.

Nem is tudom - mondta pislogva -, szóval hát eszerint kell dönteni.

- Hagyjuk a vallást! - mondta ellenségesen Schütz Rufi. Ez nem döntés!

- Schwitzer úr, adja ide a kalapomat! - szólt vigyorogva a gyors eszű Botos Gáspár, és már nyúlt is Schwitzer feje felé - az Atyák szerint! - mondta nyomatékosan.

- Nem lehet! - szólt gyorsan Schwitzer, és védőn megfogta kalapjának karimáját. Ijedt arccal ült, mert roppantul elszomorodott azon a zűrzavaron, amelyet salamoni ítéletével keltett. Valami bolha is éppen nagyon csípte - az enyém... a tied... - összeráncolt homlokkal, motyogva töprengett, megrázta fejét. A bölcs mondatokba maga is teljesen belezavarodott. - Mondok egy másik példázatot - kezdte kétségbeesetten -, a bölcs Chucpiszt megölték a rómaiak... - De senki nem figyelt rá. Ekkor megrohanta a lelkifurdalás is, az utóbbi időben tanulás helyett mindenféle keresztény zenélést hallgatott a rádióban; itt a büntetés, aki ilyen keveset sajátított el a vallás mérhetetlen bölcsességéből, az ilyen tudatlan ember minek tolja fel magát bíróul? Csak motyogott maga elé.

- Hagyjuk őt - mondta megvetően Rufi -, hogy adod a tokomat?

- Hogy adod a szerkezetemet? - kérdezte vigyorogva Botos Gáspár.

A teljesen magába roskadt felsőbányai metsző mellett zavartalan alkudozásokba kezdtek, egyszerűen levegőnek tekintvén őt. A tanár és Kosaras harsányan hahotázott a szoba sarkában.

Később, vacsora után - Kosaras figyelmeztetésére - odalenn, a C II osztály 20-as szobájának rádiókészüléke mellett meghallgatták a magyar nemzetgyűlés megnyitásáról aznap délelőtt lemezre vett helyszíni közvetítést. Nagy Ferenc nemzetgyűlési elnök beszélt. A zárszót érces, erős hangon mondta: „Magam is paraszt származású ember vagyok, a nép gyermeke és mindenkor népem ügyét akarom szolgálni... pem ügyét akarom szolgálni... pem ügyét akarom szolgálni... pem ügyét akarom szolgálni... pem ügyét akarom szolgálni... - A tű itt megakadt. - Kérem isten áldását a nemzetgyűlés munkájára és a képviselők segítségét ahhoz, hogy ezt a munkát jól végezhessük."

Hírek következtek, majd külpolitikai szemle, ennek során Budapest I. idézte Orlov Ivánnak, a moszkvai rádió hírmagyarázójának szavait Magyarországról és az összeült új nem-

zetgyűlés feladatairól: „Meg kell erősíteni a nép érdekeihez közel álló közigazgatást, mert a legtetszetősebb törvény is csak írott malaszt marad, ha végrehajtását a néptől idegen, hűtlen sáfárokra bízzák. Az állami gépezet megtisztításával Magyarország nemigen dicsekedhet. Az igazolási eljárás csődöt mondott. A demokratikus magyar közigazgatás megteremtése Magyarország belügye, de mindenkinek tudnia kell, ettől függ a magyar demokrácia megszilárdulása és a szomszédokkal való békés együttműködés."

A nemzetgyűlés munkája megkezdődött, Kosaras látta maga előtt a parlament vörös szőnyeggel borított nagy üléstermének előkelő barna padsorait – egyszer járt ott; elgondolkodva nézett ki az ablakon a sötét bajor éjszakába.

Így köszöntött be Grauingba a december hónap: „Télelő Hava".

December 3-án, hétfőn késő este történt.

Schütz Rafael lenn, a B III osztályon, egyedül tett-vett szobájában; tíz óra elmúlt, Schütz lefekvéshez készülődött.

A 23-as szoba ablaka a hátsó földszinti fronton az erdőszélre nyílt. Odakünn téli szél fújt, a lombtalan fák ágai reccsentek és suhogtak a szélben; az éj nem volt egészen sötét, a hold fenn virrasztott valahol az égen, ezüst sugarait azonban vastag decemberi felhőtakaró szigetelte el a bajor földtől, melynek erdői és mezői derengő, sűrű félhomályban nyújtóztak Passautól Kemptenig, s várták a következő reggelt.

Benn, az asztalnál, Schütz Rafael éppen egy felszakadt félkilós svéd tejporcsomagnak új papírzacskóba való átürítésén serénykedett, a zacskó füleit szépen behajtotta és lesimította, annak rendje-módja szerint, ahogyan még apjától látta. Próbaképpen utánamérte a kézimérlegen, hümmögött, aztán elrakta a szekrénybe. Az asztalról lerámolt, elrakosgatta az oda kitett mintadarabokat, a csokoládékat, a bádog- és kartondobozokat. A ruharaktárul szolgáló szekrényrészben megigazított egy roszszul lógó nadrágot, nehogy gyűrött legyen reggelre; újból utánaszámolta a szekrény felső részében a cigarettakészletet, a fehérneműkre és bakancsokra csupán egy pillantást vetett. A söröshordó csapja, sajnos, szivárgott kissé, azzal hiába is

bajlódott, holnap meg kell majd csináltatni, ez elégedetlenséget keltett benne. A csap alatt mindenesetre ott áll egy bádoglavór, hogy semmi sör ne vesszen kárba. Mikor mindezzel végzett, s mindent szépen elrakott, gondosan bezárta az ajtót - a zárat is meg kell csináltatni, mert nagyon lóg már, holnap szól majd a nővérnek, a nagy forgalom tette tönkre - körülnézett, leült az asztalhoz, és megszámolta pénzét. Egy papiroson jegyezgetett, számoszlopokat adott össze, sajnos, az aznapi üzleti forgalom meglehetősen gyenge volt, ez az átkozott dobozfelbontási rendelet állandósította a pénztelenséget, ma összesen 530 márkát árult. Ideje lenne valamit tenni már ebben az ügyben, Hezkel sem törődik eléggé a komité dolgaival, hát nem látja, milyen kárt okoz ez a felbontás nekik?

Hezkel, most megint elutazott, Buchloeba ment, és Memmingenbe, nem mondta meg előre, miféle üzletről van szó, tegnap délben ment, s holnap, kedden délelőtt már jön is vissza. Akkor majd nagyon jó lenne, ha még egyszer elmennének ehhez a buta hadnagyhoz, s rágnák a fülét. Igaz, a komité ebben az ügyben már több ülést is tartott, nagyon heves veszekedések voltak, majd fölborították az asztalt. Hezkel mindent elmesélt Különösen ez a lengyel Sinovsky, ez a konkurrens akarja, hogy csináljanak éhségsztrájkot, küldjék vissza az ételt, ezer ember egyszerűen ne vegye át a reggelit, ebédet és vacsorát, inkább öntsék a csatornába, akkor majd meglátja az amerikai. De hát ebben a dologban a bizalmiak vezetői nem tudnak megegyezni, az öreg osztrák például mellette van, Hezkel azonban még ingadozik. Szerinte ez nem megy olyan egyszerűen, veszélyes lépés, mert először is ki tud ezer embert egyszerre vezetni ilyen dologra. Sokan lesznek, akik fütyülnek majd a komitéra. S mi legyen a súlyos betegekkel és a gyerekekkel? Aztán meg nem lehet tudni, mire képes az amerikai hadnagy, ha megvadul. Kétszer voltak is már küldöttségben nála, először azt mondta, hogy. nem. A konzerveket mindenki egye meg maga! Ha nem tudja megenni, inkább penészedjen meg! Másodszor egyszerűen kiüzent: konzervügyben nem fogadhat. Azóta aztán egyre többen vannak az olyanok, akik egyenesen azt mondják: nem tűrjük tovább, nem bánunk semmit, legyen éhségsztrájk. Majd előzőleg félreteszünk kenyeret, mindenkinek van még régi konzervje is, három hétig kibírjuk kórházi koszt nélkül, ezalatt

majd rendbejön a dolog. Csak nem képzelitek, hogy tovább ellenkezhet egy taknyos hadnagy ezer ember akaratával?

Schütz Rafael közben levetkőzött. A hosszú német trikóalsónadrágban és ingben most jól látszott, mily vézna. Kihúzta éjjeli szekrénye fiókját, kivett egy orvosságosüveget, s abból csepegtetni kezdett egy negyedéig vízzel megtöltött pohárba. Lassan, mormogva számolt tizenötig, akkor bedugaszolta az üveget, s visszatette a fiókba. Behunyta a szemét, és megitta az orvosságot, arca nagyon keserű volt. A digitalis átható szaga betöltötte a szobát, Schütznek ebben az időben szárharmincas érlökése volt percenként, ezért kapta az orvosságot.

A talpa fázott az azbesztpadlón. Odament az ajtóhoz, mezítláb kissé lúdtalpúan járt, lecsavarta a villanyt. Sötét volt, behunyt szemmel is kiismerte magát a szobában, odament az ablakhoz, kissé kinyitotta, mert igazgatói rendeletre egészen csukott ablaknál senki sem alhatott a grauingi egészségügyi telepen. Ilyen butaság! Lefeküdt a jobb oldali ágyba. A párna alól előkotorászta hálósipkáját, és fejére tette, a nappali micisapkát meg az ágy mellett álló székre dobta. Kicsit vakarózott, aztán imádkozni kezdett a sötétben, félhangosan, gépiesen mormogta az ima szavait, s közben sok minden megfordult az eszében, az elmúlt nap eseményei, a komité ügyei, különösen azonban a bosszantóan szivárgó sörcsap dolga. A csendben s a sötétben ütemesen cuppogtak a lehulló sörcseppek a bádoglavór alján felgyűlt folyadékba. Ima után számolgatott még egy keveset, összeállítva a következő nap tennivalóit, tervezgetett, aztán lassan elaludt.

Derengő félhomály volt, Rufi egyenletes szuszogása hallatszott a szobában, meg az ütemesen csepegő sör, a kincsek aludtak a szekrényekben, aludtak a nadrágok, női félcipők, kockás ingek, aludtak a lazacos és sonkás bádogdobozok, a csokoládék s még maga a Chesterfield is elaludt meg a készpénz, amelyet Rufi – magyarláposi módra – a mellén tartott, egy sajátkezűleg varrt vászonzacskóban. Odakünn reccsentek a csupasz ágak, az ablak résén belopozott december hidege.

Éjfélre járt az idő, a szobában semmi sem változott, csak a sör gyűlt egyenletesen a bádoglavór alján, és Rufi szuszogása mélyült el. Az ablak lassan megmozdult; talán a szél? Nem a szél. Az ablakrés lassan, egyenletesen egyre tágabbra nyílt, a

belső és külső ablakszárny gyengén össze is koccant, a párkányon egy kéz jelent meg, ki látta az éj nehéz derengésében? Szélroham süvített fel odakünn, s itt benn valami papiros mocorgott a sötétben. Az ablakpárkány fölött megjelent egy fej, nem hasonlított emberi archoz, valamit suttogott hátrafelé; egyszerűen egy harisnya volt az éji látogató fejére húzva, s a szemek helyén két gömbölyű lyukat vágtak. Egy térd támaszkodott meg az ablakpárkányon, aztán egy láb tapogatódzott óvatosan előre, s a söröshordóra lépett, onnan egyenesen bele a sörmaradékok bádoglavórjába, a mosdótál óriási csörömpöléssel félregurult. Az ablakon egy második harisnyafejű látogató is ott térdelt már, a csörömpölésre káromkodni kezdett, és beugrott a szobába. Az éberálmú Schütz Rufi felriadt – mi az? – kiáltotta álomittasan, akkor már egy pokrócot borítottak a fejére jó szorosan, valaki rettenetesen fejbe is ütötte. Schütz görcsösen rugdalózott és hörögve, elnyújtottan ordított a fejére borított takaró alatt, ekkor gyomron vágták. A takarót feje és törzse körül valami madzaggal erősen és gyorsan körülkötötték. Az egyik szekrény ajtaja nyikorgott a sötétben, – dort! – suttogta egy hang, valaki teljes súlyával ráült a megpokrócozott Rufi mellére, egy pillanatra mozdult csak el, akkor a kis kereskedő a rákötözött pokróccal együtt kiugrott az ágyból, hiába na, rendkívül ügyetlenül volt ez az egész megrendezve, Schütz vékony hangon visított és felrúgta a bádoglavórt. Ekkor őt is felrúgták, elnyúlt a földön, kettőt rángatódzott még, és csendben maradt. Az ablak alatt valaki hármat füttyentett. Lábdobogás hallatszott. A megzavart harisnyafejűek káromkodtak a sötétben, a magasabb hangosan csikorgatta fogát dühében, konzervdobozok gurultak szét, valami üveg is csörömpölt. A látogatók egymás után ugrottak ki az ablakon, az alacsonyabb beleakadt egy szegbe, és ruhája reccsenve elszakadt.

Az ajtó felől, a folyosón hangok hallatszottak. – Ez a szoba! – mondta egy hang németül, kopogtak az ajtón. Vártak. Újra kopogtak. – Talán nem ez? kérdezte az éjszakai nővér hangja. – Jól láttam! – felelte a férfihang. Az ajtó előtt már többen is álltak, kiáltoztak. – Három ember szaladt! – kiáltotta valaki, aki most jött az emeletről lihegve. – Kinyitni! – mondta a hang, és most már dörömböltek is. Amikor ennek sem volt

eredménye, valaki nekifeszítette vállát az ajtónak, a lógó zár körül megreccsent a fa, az ajtó kicsapódott.

A folyosói lámpa fénye behullott a szobába, a felszakított ajtó küszöbe előtt vagy öten is álltak. Néhány pillanatig tétováztak. Benn, a sötét szobában gyanús csend volt. Az egyik férfi felkattintotta a villanyt, és akkor megpillantották a fityegő madzagokkal pokrócba kötött, földön fekvő testet a kiömlött sörben, mellette egy kék bádogmosdótál.

– Felülről láttam, amint kiugrottak az ablakon – mondta a Brcic nevű jugoszláv, akinek szobája az emeleten éppen Hezkelé fölött volt – valami fütyülést hallottam, éppen akkor néztem ki!

Az aranyfogú Makowiak ápoló – ő volt az éjszakai ügyeletes –, a lármát is ő hallotta meg először – ekkor már ott térdelt Schütz Rufi mellett, gyorsan lebontotta róla a pokrócot, és Schütz testét az ágyra tette. Megtapintotta a pulzusát, csóválta a fejét, s dörzsölni kezdte Rufi szíve tájékát. Schütz teste ordításra nyitott szájjal, vörös arccal, görcsösen felhúzott jobb lábbal, mozdulatlanul hevert az ágyon, a nővér valami repülősóért szaladt, aztán telefonált az ügyeletes orvosnak. A szobában akkor már sokan álltak, lámpájával az éjjeliőr is, aki azonban semmit nem látott; a szomszéd szobából az ijedtarcú, álmos kis Geldomaras, a bajuszkötős lengyel őrmester, továbbá Draganowsky, a katonai hivatalnok.

– Véres az inge! – mondta valaki.

– Nem vér. Az sör – szólt Makowiak. – Nincsenek szívhangok – mondta.

Megérkezett az orvos, sztetoszkópját Rufi szívéhez illesztette, felhúzta szempilláját, egy tükröt tett a szája elé, sokáig fogta ütőerét. Aztán bólintott.

– Rablógyilkosság – mondta valaki, és félrerúgott egy bádogba burkolt sajtot, bámultak be a kincses szekrénybe, annak ajtaja tárva-nyitva. Makowiak szaladt, hogy az amerikai őrségnek telefonáljon, végül meg is érkezett két álmos katona, s a személyzetet kivéve, mindenkit távozásra szólítottak fel.

– Csúkják össze a száját! – mondta Brcic, és megrázkódott, mielőtt elment – olyan, mintha most is ordítana!

Becsukták az ablakot, melyen süvített be a szél, s lobogtatta

Rufi ingét, afölött fehér gatyamadzagon egy vászonzacskó lógott félrecsúszva. Amikor ezt nyakából kiemelték, a halott feje egyet billent. Ezerötszáz márkát s tizenhárom dollárt találtak benne, továbbá egy elszakadt aranylánc néhány szemét és egy horpadt, sárgásbarna kis fémet, ez valami aranyfog volt. Az egyik amerikai katona az egészet betette az éjjeliszekrény fiókjába, társa bekukkantott a szekrényekbe, s füttyentett egyet, amikor tarfalmukat meglátta. Csóválta a fejét.

Az orvos, az éjszakai nővér és Makowiak az ajtónak támaszkodva vártak, az amerikaiak megkopogtatták a hordót, az egyik kinyitotta a csapot, és látta, hogy sör, erre is nagyon csóválta a fejét. Kórházi szobában egy egész hordó sör! Ám csak futtában néztek körül, mert ők is álmosak voltak, kinyitották újra az ablakot, és kihajoltak az éjszakába, persze nem láttak semmit, az ablakpárkány sáros lábnyomait kivéve. Az egyik amerikai a párkányon talált egy bádoggombot, megmutatta társának, majd az orvosnak, és Makowiaknak, mindannyian csak vonogatták a vállukat. Annyi itt az ócska katonai holmi a szekrényekben, fene tudja.. Valami katonai gomb lehetett, különös királyi korona volt domborúan rápréselve, a koronán egészen elferdült kettős kereszt. A gombot az egyik amerikai az éjjeliszekrényre tette, aztán mindannyian kimentek, s magára hagyták Schütz Rafael holttestét; a hordó csapját rosszul zárták el, s a makacsul a külvilág felé törő sör most már vékony sugárban, folyamatosan szivárgott.

Az ajtót becsukták, bezárni nem lehetett. Egy széket tettek elébe, s arra ült az egyik amerikai katona, fegyverét maga mellé támasztotta a falhoz, egész éjjel gumit rágott, és cigarettázott, reggelre egész halom amerikai cigaretta csutkája volt a széke alatt.

Hezkel reggel kilenckor tért haza üzleti útjáról. A holttestet már elvitték, a szétgurult bádogdobozokat felrakták az egyik szekrény tetejére, éppen a leltárt vették fel, szóval Hezkel az utolsó pillanatban érkezett. Ott volt Thomas N. Smith hadnagy is, nagyon haragosan förmedt az érkezőre, felelősségre vonta, hol járt? Hezkel erre szó nélkül elővette állandó kilépési engedélyét, amellyel komité-tag létére rendelkezett, s a hadnagy orra elé tartotta. Aláírás: Kaplan őrmester. Smith hadnagy morgott valamit, kiadott néhány utasítást, aztán eltávozott,

mert igen sok dolga volt e délelőtt; a tettesek közül kettőt már le is tartóztattak, azokat kellett mindenekelőtt kihallgatni.

A leltárt a „Rechnungsführer" helyettese, köpcös fiatalember vette fel az aranyfogú ápoló segítségével. Velük Hezkelnek rövid vitája volt. Megtalálta a megfelelő érveket. Végül győzött. A leltározók előbb tanácstalanul összenéztek. A köpcös vállat vont, aztán az aranyfogú is; megértették a helyzetet, vagy legalábbis úgy tettek, mintha megértenék. Hezkel nagyvonalú ember volt; ezer ember megválasztott bizalmiférfiainak egyik vezetője. Köztudomású, hogy a szobában Hezkel lakott előbb; a másik, a barátja csak néhány hete költözött ide.

A két német rágyújtott egy-egy amerikai cigarettára, mellyel Hezkel kínálta meg őket.

– Kezdjük, Hezkel úr – mondta a „Rechnungsführer" helyettese.

Schütz Rufi hátramaradt holmijának leltárát végül Hezkel útmutatásai nyomán vették fel; egyes tételeket, melyeket különben talán kifelejtettek volna, maga Hezkel mondott tollba. Végül a két leltározó eltávozott. A „Rechnungsführer" helyettesének zsebében ott lapult Schütz Rafael javainak kifogástalanul összeállított és tanúk által aláírt, utolsó lajstroma.

A holttestet aznap délután boncolták fel; szívbénulás – mondta az orvos.

16

December 4-én, kedden egész délelőtt sűrű fehér köd gomolygott odakünn. Az ablakok és ajtófélfák parányi résein, láthatatlan kis repedéseken, zárak hézagain, kulcslyukakon keresztül alattomosan szivárgott be a szobákba, kaparta a torkot, fojtotta a lélegzetet. A központi fűtéses szobákban csupán az ablakok környékéig tudott ellopakodni, ott tüstént rárohant a meleg levegő, s egészen apró cseppek formájában leteperte a földre. Szakadatlan birkózás volt ez egész délelőtt, az ablakok belső párkányain parányi, szivárgó nedvesség csillogott.

Ebben az istenverte ködben senkinek sem volt kedve a sétához. A tanár és Kosaras még a sakkjátékra is ráfanyalodott. Zák Ede ült az ágyban és varrogatott, az elmúlt héten szemüveget írt fel neki az orvos, a drótkeret fölött néha szétnézett a világban. Zsiga egy képeskönyvben lapozott, Botos Gáspár nézte a sakkozókat; Mikula – hasához húzva térdét – nagyon csendesen feküdt az ágyban, szunyókált csupán, s néha résnyire lopva felnyitott pillája alól kémlelt körül, vörös harcsabajsza hervadtan lógott szájára.

– Lakik itt egy újpesti illető? – mondta egy kövérkés, ötven körüli asszony, s megállt a nyitott ajtóban, a küszöbön. Előzőleg kétszer is kopogott, mielőtt a belépésre rászánta volna magát. Ez úgy tíz óra körül történt; az asszony – meglehetősen hegyes hasa volt, kissé kancsalított, húsos arcát rizsporozta – hirtelen bátorságra kapva egészen a szoba közepéig jött, akkor azonban már meg is pillantotta az ágyában üldögélő kis szabót.

– Ágynak tetszett dőlni? – kérdezte bizonytalanul. Pislogott körül a szobában, és várt.

– Tessék helyet foglalni – dadogta Zák, és elpirult; a székeken azonban mindenféle ruhák voltak, meg a sakkozók is elfoglalták, az asszony egy másodpercig habozott csupán, aztán letelepedett Zák Ede ágya szélén. Úgy látszik, orrsövényferdülése volt vagy asztmája, mert nyitva tartott száján keresztül kissé hangosan lélegzett. Fekete haja, melyben pókháló-

ként fehér szálak fonalai húzódtak, a homloka, halántéka és tarkója felett huncutkákba volt göndörítve. Nyitott szájjal hallgatott, és nézte Zák Edét. Az egyre vörösebb lett.

– Szép dolog – mondta végül az élemedett asszony duzzogón biggyedt ajakkal –, én csak várom egész héten az én földimet és hiába.

– Hüm! – szólt Zák Ede. A tanár felnézett a sakkból. Zsiga letette a képeskönyvet, az orrát vakarta, s bámult a papájára. A szabó savanyú arccal ült, nézett szemüvege drótkerete fölött, és vakargatta tarkóját.

Az asszony fészkelődött ültében, és orvul egyre közelebb rukkolt az ágyon Zák Ede felé, lesütötte szemét, s pillái alól sunyin bámulta a takarón heverő nadrág ülepét, amelyre a szabó félig rávarrta már a szép foltot. Zák Ede már igazán halálra rémült.

– Meg tetszett ígérni! – mondta szemrehányóan az asszony – hogy feljön hozzám. És hagyta, hogy hiába várjam magát, pedig milyen jól elbeszélgethettünk volna mi ketten Újpestről. No de remélem, ami késik, az nem múlik!

Zák Ede bűntudatosan hallgatott. A huncutkás asszonysággal vagy hat napja ismerkedett meg lenn a kertben, azaz hogy a német szabóműhelyben, amelyet nadrágvasalás céljából keresett fel. Az asszony is ott volt éppen, igazíttatni szeretett volna valami kabátot, de hát az nem ment olyan egyszerűen Grauingban, mert a német szabóműhelyben mindössze ketten dolgoztak. Azok is csak úgy tessék-lássék, s a legkisebb munka elvégzéséhez is a kórházigazgató írásbeli utasítása volt szükséges, különben az ezer ember egyszerűen megrohanta volna javításra, átalakításra váró töméntelen göncével a műhelyt. A márkáért dolgozó mesterember ebben az időben ritkább volt Bajorországban, mint a fehér holló; cipészek ajtaján szerte az egész zónában ott fityegett a tábla: „Javítások nem fogadtatnak el!" A szabók is legfeljebb csak vajért vagy amerikai cigarettáért dolgoztak, ám még ezért is csupán kivételes halandók számára. A hegyes hasú asszony, sajnálatos véletlen következtében, itt tüstént megtudta Zákról, hogy magyar, hogy újpesti és hogy szabó, mire ott a helyszínen csaknem a nyakába borult. Nyomban biztosította Zák Edét, hogy az már az első pillantásra végtelenül rokonszenves volt neki, s arca mindjárt olyan ismerős.

Ami nem is csoda, mert ő szintén újpesti, méghozzá különösképpen szintén szabómester özvegye, vajon Zák úr nem ismerte az ő szegény boldogult férjét, Lehrling S. Sándort?

– Vesebajban halt meg? – kérdezte pislogva Zák.

– Abban – mondta meghökkenve a hegyes hasú özvegy, s kancsalul fürkészte Zák arcát, mert boldogult Lehrling S. Sándort a rosztopcsin és rum keverékének mértéktelen élvezete döntötte idő előtt sírba – Isten nyugosztalja szegényt.

Az özvegy azután bizalmasan félrevonta Zákot, és sürgősen közölte vele, hogy szegény férje mellett bizony nem sok jóban volt része.

– A Deák Ferenc utcában volt műhelye – szólt Zák, hogy elterelje a kényes témáról a beszélgetést.

– A Lőrinc utcában – mondta rendreutasítóan az özvegy.

– Bocsánat... – szól Zák és elpirult.

Az asszony megfenyegette őt ujjaival, ez ugyanis állandó szokása volt, még boldogult Lehrling S. Sándor idejéből. Aztán habozás nélkül további bizalmas közléseket tett, amelyek kivétel nélkül arra vonatkoztak, hogy ő milyen egyedül érzi magát ebben a világban, ahol oly kevés az igazán értékes és megértő ember Zák arcáról ő például tüstént meglátta, hogy az éppen ezek közé tartozik.

Zák Ede a továbbiakban csak a hümmögésre és az asszony gyorsan pergő kérdéseinek engedelmes megválaszolására szorítkozhatott; az asszony megtudakolta Zák Ede családi körülményeit, s amikor mindent megtudott megsimogatta a kis szabócska vézna arcát, s így szólt: – Szegény apuskám! – A szabónak akkor szívébe nyilallt a rémület, csak makogott, s csalárd módon mindent megígért, csak hogy mielőbb elszabadulhasson.

A B V előtt álltak már, az özvegy erősen fogta Zák Ede kabátját, s el nem engedte addig, míg az meg nem esküdött, hogy másnap felkeresi szobájában, a D II 15 szám alatt. – Ma már nem lehet – hazudta Zák. – Röntgen és egyéb vizsgálatokra rendeltek délután.

S most itt ült ágya szélén az özvegy, rizsporos arccal és bandzsítva, félelmes következetességgel huzakodott egyre közelebb hozzá. Zák Ede homlokán kiütött a veríték. Már mindent tudott róla! Grauingban csak tíz nappal ezelőtt tűnt fel,

az angol zónából érkezett, a bergenbelseni női táborban szabadult, 1944 júliusának elején deportálták Németországba. Egy újpesti fiú már azt is közölte, hogy a koncentrációs táborban állítólag a „finom pipák" egyike volt, nem lehet tudni, mit értettek ezen, s az angol zónából azért is jött át, mert ott „mindenkit megtámadott". (Huszonkét millió ember lakott abban az övezetben.) Egy másik verzió szerint állandóan szerelmeslevelekkel ostromolta Winston Churchillt, s azt a vádat hangoztatta, hogy leveleit az angol katonai cenzúra elsikkasztja. Ezek azonban nyilvánvalóan ostoba rágalmak, melyek alkalmasak lennének arra, hogy az angol katonai cenzúrát, illetve a rizsporos arcú asszonyt – Amália volt a keresztneve – valami eszelős színében tüntessék fel. Holott itt ült Zák Ede ágya szélén, és teljesen normálisan társalgott. (Szegény asszony – gondolja szánakozva Zák Ede, mert alapjában sajnálta őt –, mi mindenen mehetett ez keresztül, hát csoda?)

A szelíd kis szabócska őszinte részvétébe azonban kénytelenkelletlen belekeveredtek más zavaros érzések is, mert az özvegy már merészen nyúlkálni kezdett az ő keze után, alig tudta elkapni.

– A papád benne van a mártásban! – mondta kajánul Botos Gáspár Zák Zsigának – veszélyes spiné – tette hozzá meggyőződéssel, mert ő már tudta azt is, hogy a huncutkás hajú özvegy, akinek éppen a kis szabó olyan végtelenül rokonszenves, rövid tíz nap alatt négy ízben változtatott szobát a D-osztályon, mert minden társnőjével összezördült (ó, a nők olyan lelketlenül tudnak viselkedni, s a nevetség mögött nem látják meg a valódi borzalmakat!), és hogy fiatal fiúkat is megszólít a kertben, résztvevően érdeklődik sorsuk iránt. E pillanatban kétágyas szobában lakik egy siketnéma örmény lánnyal.

– Szép lesz az Újpesten – mondta éppen az özvegy, szipogott, aztán nyúlt Zák Ede keze után.

Csönd volt.

Zák Ede ekkor igen furcsa hangot hallatott kínjában. Óriásit csuklott? Vagy inkább tüsszentett? Esetleg köhögött csupán, mert torkát kaparta a köd? Mindenesetre a torkán önkéntelenül kibukkanó hang megtévesztően hasonlított egy végső ordításhoz, Zák Zsiga legalábbis így vélte, mert tüstént kiugrott ágyából, s odafutott az apjához.

– Mi bajod van, papuskám? – kérdezte, és nagyon sanda oldalpillantást vetett az özvegyre.

– Hát ez a maga szegény árvája? – mondta az özvegy, és megsimogatta Zsiga fejét. – Majd vigyázok... én is.

– Fáj a... hasam! – szólt ihletetten Zák Ede.

Kínos csend lett.

– Tessék távozni... néni – mondta Zák Zsiga.

Az asszony csak nézett a fiúról az apára. Az gyáván lehajtotta a fejét, kerülte az özvegy tekintetét. A gyerek toppantott.

– Nem tetszik hallani? – kérdezte.

Az asszony hallgatott.

– Fiacskám... – szólt végül –, menj szépen vissza a játékodhoz!

Zák Ede köhögött. Zsiga megráncigálta az özvegy szoknyáját.

– Távozzon! – szólt szigorúan.

– Mi ez? – kérdezte a hegyes hasú asszony, és merőn nézett az apára – magának erre egy szava sincs... Ede?

Zák hallgatott. A sakkozók már régen abbahagyták a játékot. Botos vigyorgott. A különös a dologban az, hogy az örökké csúfondáros Mikula meg sem moccant, egyetlen gúnyos megjegyzést sem tett.

– Igaz is! – elegyedett a vitába Botos Gáspár – mit tukmálja magát ide nekünk. Tessék olajra lépni asszonyság.

– Sajnos, fáj a... hasam – morogta újra gyáván Zák Ede csak úgy maga elé. Görcsösen kapaszkodott ebbe a hasfájásba, mint valami szalmaszálba a fuldokló.

Az asszony felállt. Szája széle remegett. Nézett körül a szobában, senki nem szólt egy szót se. Lassan elindult az ajtó felé, hegyes hasúan, puffadt, rizsporos arccal, öregen. A huncutkák lobogtak feje körül.

– Phi! – mondta az ajtó előtt, és kiköpött. Aztán kiment, erősen becsapta maga után az ajtót. A szobában levőknek még felocsúdni sem volt idejük, amikor újra lenyomták a kilincset. De nem az asszony jött vissza, két amerikai katona lépett be, s mögöttük Makowiak és egy másik német. Körülnéztek a szobában.

– Ez az úr – mondta Makowiak, és mutatott Mikula ágya felé. A harcsabajszú talán éppen aludt. Az egyik amerikai katona odalépett hozzá, és erősen megrázta a vállát.

– Hey – kiáltotta –, fölkelni!

– Bitte aufstehen – tolmácsolta Makowiak.

Mikula meg sem moccant. A másik amerikai hirtelen lerántotta róla a takarót, az első pedig a vállánál fogva felcibálta. Mikula pislogott.

– Ich... krank – nyöszörögte, és mellére tette a kezét. Ekkor az első amerikai katona nyitott tenyerének hüvelykujj alatti vastag izmával teljes erejéből jobbról és balról zuhogó tolós ütést mért az arcára, száját tüstént elöntötte a vér, és félig visszazuhant párnájára. A másik katona pisztolyt fogott rá. Mikula vinnyogva felkiáltott, és sírni kezdett. Kosaras, Babrán és Zák sápadtan nézték, a két gyerek érdeklődve. – Én nem! – mondta magyarul, újra felült, és védőn arca elé tette a karját, ekkor kapta a harmadik rettenetes pofont, hangosan sírt, és lassan öltözködni kezdett. Pillanatok alatt elkészült, mert az első amerikai katona ütésre emelt kézzel állt mellette. Felállt, akkor megragadták jobbról és balról, kétoldalt az amerikaiak, elöl egy német és hátul egy német, s kivonultak. Nem köszöntek. Mikula nem is nézett körül, lecsüggesztett fejjel ment ki az ajtón, könnyei elmázolódtak az arcán.

Mindez talán hat perc alatt játszódott le. Mikula Károlyt egyenesen az őrségre vitték, s ott szembesítették a már előbb elfogott görög Xynosszal és Kocsis Gusztáv magyar királyi szakaszvezetővel. A Szent István koronájával díszített gomb, amelyet Rufi szobájában találtak, a szakaszvezető zubbonyáról való volt, de nem ez vezetett nyomra, erről nem is beszélt senki. A nővér vette észre kora reggel, hogy a Hezkellel szomszédos szobában édesdeden alvó Xynosnak a széken heverő nadrágja teljesen át van itatva sörrel, s a gyanús körülményt tüstént jelentette Sovinsky igazgatónak. Xynos és Kocsis már reggel kilenckor beismerték a rablótámadásban való részességüket, és teljesen önként, minden kényszer alkalmazása nélkül, nyomban megnevezték Mikula Károlyt, mint aki az egész dolog kitervelője volt. A felvett jegyzőkönyv szerint a rablótámadás kísérletét, melynek során halált okozó súlyos testi sértés történt, mint tettestársak, Kocsis Gusztáv volt hadifogoly és Dario Xynos elhurcolt személy hajtották végre, míg a felbujtó Mikula Károly elhurcolt személy a támadás végrehajtása alatt odakünn az ablak alatt őrködött.

E jegyzőkönyv felvétele után - déli egy óra lehetett -, mindhármukat megbilincselve vitték át a starnbergi amerikai katonai börtönbe.

A Mikuláék letartóztatása utáni éjszakán, keddről szerdára virradóra, különböző szobákban fegyverek után kutattak Smith hadnagy emberei. Éjfél után jöttek, hirtelen felkattantották a villanyt, s így szóltak: - mindenki maradjon a helyén! - Az álmukból felriadtak az éles villanyfényben hunyorogva nézték, hogy a látogatók a szekrényekben és éjjeliszekrényekben miként túrják fel a holmikat, sőt néhol még a derékaljakat is szétdobálták. Ebben az időben egészen bizonyosan több revolvert is rejtegettek Grauing falai között, az amerikaiak azonban ezen az éjszakán mégis csupán egyetlen fegyverrejtegetőt tudtak elcsípni, azt a bizonyos „nyelvtudóst" az A-épületből, akinél egy nagyon régi típusú forgópisztolyt találtak; a többiek, úgy látszik, a tilos fegyvert éppenséggel nem a szobájukban tartották, hanem talán valami más rejtekhelyen

Szerdán egész nap esett a hó, vastag fehér lepel borított mindent; a kápolnában ádventi ájtatosságokra készültek.

Ezen a héten ismét csökkentették a vajadagot, megszűnt a fehér kenyér. A látogatásokat korlátozták. A kapuban minden érkezőt és távozót megmotoztak. A komitétagoktól megvonták az állandó kilépőt, fél napnál hosszabb távozási engedélyt senki sem kaphatott. A kerítések réseit bedrótozták. A vasútállomáson állandóan ott őrködött két katona, s lefülelte az engedély nélkül utazni akarót, amennyiben meglátszott külsején, hogy a grauingi egészségügyi telep lakója. Mert németeket nem igazoltattak, erre nem volt felhatalmazásuk; így tudott a Zulawsky nevű magas, szőke lengyel kivételesen Freimannba utazni, civilruhájában a katonák németnek nézték őt.

Két szlovákot, akik dr. Tasslert csúnyán megsértették, Thomas N. Smith hadnagy bezárással fenyegetett meg. Hezkelt külön magához hívatta, és őt is megfenyegette. Amikor meglátta, hogy egy német orvos felvesz a földről egy félig elszívott cigarettát, utasítást adott, hogy minden német alkalmazott hetenként húsz cigarettát kapjon. Elrendelte, hogy este tízkor

minden szobában le kell csavarni a villanyt s reggel hétkor mindenkinek fel kell kelnie. Foglalkozott a betegekre vonatkozó általános dohányzási tilalom elrendelésének gondolatával is. Elkészítette egy általános egészségügyi és politikai felülvizsgálat tervezetét. A gyógyultakat, az egészségesebbeket s a nem szövetséges államból idehurcoltakat elküldenék Grauingból valami táborba. Az egészségügyi telep területén történő sok rendbontás magyarázata – Smith hadnagy szerint – az volt, hogy a kórház lakóinak nyolcvan százalékát teljesen egészséges emberek tették. A hadnagyról azt beszélték, hogy erősen iszik.

Ezen a héten a bizalmiférfiak harminckét tagú testülete, továbbá külön a héttagú elnökség többször összegyűlt tanácskozásra. Vörös arccal ütötték az asztalt, mindenféle nyelveken káromkodtak, s az öklüket rázták. Különösen az a hír tette vörösen izzóvá a hangulatot, hogy mintegy százhúsz embert a Duna menti Neuburg poloskás magyar hadikórházába visznek, melynek parancsnoka, egy Tóth nevű alezredes – erről már volt szó – a betegektől megköveteli, hogy vigyázzban álljanak előtte. A neuburgi kórház orvosai magyar királyi honvédtisztek, akik a fasiszta hadsereggel menekültek ide nyugatra. Annak a dolognak elképzelése, hogy nekik magyar tisztek parancsoljanak, egyenesen vérforraló volt a koncentrációs táborok felszabadultjai számára. A volt magyar foglyok elfehéredtek e képtelen gondolatra.

Csütörtök este a bizalmitestület tanácskozásai során Hezkel is felszólalt. Óvakodott attól, hogy a konzervek felbontásának szégyenletes ügyét még csak érintse is. Vajon Smith úr azt képzeli – úgymond –, hogy ez valamiféle polgári szanatórium? Esetleg békebeli kórház, ahová pár hétre bejönnek gyógyulás céljából, s aztán, ha az orvosok összefoltozták őket, vagy ők megelégelték a gyógykezelést, tetszésük szerint hazaköltözhetnek családjukhoz, saját lakásukba? Nyavalyakórság! Ez menedékhely az ő számukra egy világkatasztrófa után, a bűnös Németország kellős közepén. Hontalanok ők, meglett emberek, hova menjenek innen? Se családjuk, se lakásuk, se hazájuk! Öt éve dobálják őket. Szigorú házirendet csinálni, fogolytábort vagy valami szanatóriumot? Aki erre gondol, az ostoba, tapasztalatlan zöldfülű, igazságtalan és erőszakos ember. Hiába is beszél az ilyen a betegek gyógyulásáról, a házirendről és a...

feketekereskedők letöréséről. Amíg Németországot el nem tudják hagyni (azt hiszi talán ez a tejfelesszájú, hogy ők önként vannak itt?), legalább annyi szabadságot követelnek, mint a németeknek van. Ő járt a müncheni klinikán, próbálnák ott a látogatókat megmotozni. Ezek SS-módszerek!

Hezkelt megtapsolták.

Egy másik felszólaló gúnyosan rámutatott arra, hogy a köztudomásúan iszákos Smith hadnagy nagyon gavallér ember! Cigarettákat osztogat a német személyzetnek – az ő csomagjukból. (Felkiáltások: Gyalázat!) Az amerikai cigaretta Bajorországban nemcsak élvezeti cikk, hanem valuta is. Vajon miből vett magának dr. Tassler, aki nem dohányzik, karkötőórát?

Ennek a felszólalónak is tapsoltak.

Az osztrák Fromm Smith hadnagy képmutató protestantizmusáról beszélt, és azt mondta, hogy a szabadságot ki kell érdemelni. Senki sem tudta, hogy az osztrák mire akar kilyukadni; nem tapsoltak. Annál inkább megéljenezték Sinovskyt, aki nyíltan és mérgesen rámutatott a konzervek felbontásának ügyére. Az egyéni szabadságnak ezt a szégyenletes korlátozását nem tűrheti egyetlen volt fogoly sem. (Méghozzá vigyorgó németek végzik ezt a munkát, akik egészen bizonyosan beleköptek a dobozokba!) Nem akar senkit se meggyanúsítani, de köztudomású, hogy nem csupán polgári személyek foglalkoznak kereskedelemmel; azt kérdezi, vajon Thomas N. Smith secondlieutenant is felbontva kapja-e csomagját? Azonnal éhségsztrájkot!

Wontsetzky varsói bádogosmester és Stanislaus Widowsky lengyel költő óvatosságot ajánltak. Tizennyolc nemzet él Grauingban. Különböző nézetű emberek. Nehéz egy kórházban egységesen megvalósítani az éhségsztrájkot. Mi lesz a súlyos betegekkel és a gyerekekkel?

Ezt a két fölszólalót dühösen lehurrogták. Utánuk a katolikus pap szólalt fel. Ő – úgymond – nem gyáva és kishitű, mint némelyek. Meresztgette szemét Widowskyra. Ám azt a közvetítő javaslatot teszi, hogy még egyszer utoljára figyelmeztesse egy küldöttség Smith hadnagyot.

Indítványát végül elfogadták. A hadnagyot másnap délelőtt fel is kereste öt fagyos arcú férfiú: a pap, Hezkel, Sinovsky, Fromm és az észt tanársegéd. Thomas N. Smith nem fogadta

őket, sértő módon kiüzent, hogy feketekereskedők pártfogóival nincs tárgyalnivalója.

Ez pénteki napon történt. Délben kiosztották az új csomagból származó konzerveket – felbontva. Délután két csoport is tüntetett. Valami petrencerudakra akasztották a dobozokat, és úgy járták ordítozva a kertet, az egyik üvegház néhány ablakát betörték. A másik csoport a felbontott bádogdobozokkal az igazgatói iroda párnázott ajtaját dobálta meg, a sápadt Sovinszky igazgató – a bezárt ajtó mögött – telefonált a hadnagynak. Az fogát csikorgatta, és őrjáratot küldött ki, addigra azonban az ordítozók szétszéledtek; a párnázott ajtón vastag csomókban tapadt a vörös konzervhús, a sárga sajt és a sózott vaj.

Ez este a felbontott konzervek mohó és kapzsi elfogyasztása következtében megint sokan gyomorgörcsökben fetrengtek. A májbajos Trifunic – hasán elektromos melegítővel – kijelentette, hogy haladéktalanul leharapja az aljas Smith hadnagy orrát. Két német konyhalegényt, aki részt vett a konzervek felbontásában meglestek és megvertek. A komité aznap késő este kimondta, hogy hétfőn reggel megkezdik az éhségsztrájkot. A határozat ellen csupán Wontsetzky és Widowsky szavazott; az álmos észt tanársegéd tartózkodott az állásfoglalástól.

A szobákat szombaton egész nap sztrájkbizottságok járták, mindenkit figyelmeztettek, hogy hétfőig legalább három napra való kenyeret és tartalékkonzervet tegyen félre. Az éhségsztrájk alól csupán a súlyos vagy lázas betegek és a gyerekek vannak felmentve. Saját készletéből mindenki fogyaszthat, amennyit akar, de a kórházi koszt átvétele hétfő reggeltől tilos. A sztrájkbizottságoknak sok helyen harcias vitát kellett folytatniuk, amelynek során kölcsönösen súlyos fenyegetőzések történtek. Egyesek kijelentették, hogy tesznek az egész komitéra, ők jól tudják, hogy csupán Hezkel meg Sinovsky üzleti érdekeiről van szó. Mások vállat vontak, őket hagyják békében. Néhány szobában tettlegességre került a sor.

– Micsoda éhségsztrájk ez? – kérdezte pislogva Zák Ede a 131-esben. – Ki hallott ilyen bolondságot? Vagy ehetünk vagy nem. Ez csalás.

Babrián és Kosaras letorkolta. Widowsky pedig, aki vendégként éppen jelen volt, nagy fejvakargatások közepette ne-

vetve egyenesen azt mondta Zák Edének, hogy az ő nézete szerint mindenki gazember, a komité is, de főként azok, akik nem akarják elismerni, hogy a határozat most már mindannyiukat egyaránt kötelezi. – De a Zsiga ehet! – kötötte ki Zák Ede nyugtalanul. – Matróznak fő a lázadás! – szólt mosolyogva a tanár.

Vasárnap este a házi rádió Smith hadnagy fenyegető nyilatkozatát közölte; hétfő reggel megkezdődött az éhségsztrájk. A nyitott ajtókban megjelentek a szobalányok a tejes- és kávéskancsókkal – hinaus! – mondták a szobákban, az ételhordó kocsik vagy kilencszáz ember visszautasított reggelijéből származó töméntelen mennyiségű kávét, tejet, vajat és kenyeret vittek vissza a nagykonyhába. Délben óriási kondérokban érintetlenül bőrösödött a leves és a főzelék a teakonyhák előtt a folyosón, csak késő délután szállították vissza a nagykonyha elé. Ott, a havas esőben, az üvegbélésű tartályoknak, kondéroknak és ételhordóknak egész ütege sorakozott fel. A vacsorát azért változatlanul megfőzték, és széthordták a betegosztályokra, ott végigvitték a folyosón – savanyúkáposzta volt kolbásszal – és minden szobában szabályosan újra felkínálták. Grauing lakói meglepő egyöntetűséggel utasították vissza a konyhán készült ételt, csupán a gyerekek és a nehéz betegek vették át adagjaikat; a többiek nézték, míg ők esznek. Az ebédet akkor már beöntötték a sertéshizlaló óriási vályúiba, mert a tartályokra és kondérokra szükség volt.

Az izzó gyűlölet és méltatlankodó harag Grauing lakóit meglepő módon összekovácsolta Smith hadnagy ellen. Az események alaposan rácáfoltak Wontsetzky és Widowsky kételyeire; váratlanul kevés volt a sztrájktörő. A B V-ön összesen ketten: egy pisze fiatalember és a Karfunkel nevű falánk bécsi öreg, aki sehogyan sem akarta megérteni, miről is van szó, és aggkori falánkságában nagyon méltatlankodott, hogy őt evési szabadságában bárki is korlátozni meri. Az arány tehát általában kedvező volt: folyosónként ketten-hárman akadtak, akik a határozattal nem törődve, kivették a kosztot; ezek állandó gyalázkodásnak és fenyegetőzésnek céltáblájává váltak, megverni azonban összesen csak négy embert vertek meg. Arról szó sem lehetett, hogy ezek panaszra merjenek menni az amerikaiakhoz.

Smith hadnagy hétfőn este újabb rádióbeszédet mondott, súlyos fenyegetésekkel megtűzdelve. – Senkit sem lehet agyonlőni – mondta Botos Gáspár –, mert nem eszik savanyúkáposztát! – Vigyorgott.

Kedden a kondérokkal már nagy fennakadás volt, a sok száz liter levest és főzeléket a szanatórium disznai már nem tudták elfogyasztani. A nagykonyha ernyedetlenül főzött tovább, azonban óriási fejtörést okozott, hogy az üstökből hova vigyék a megmaradt, összecsomósodott ételeket; elvégre mégsem önthetik egyszerűen a csatornákba. A folyosókon továbbra is nyikorogtak az ételhordó tolókocsik a reggelivel, ebéddel és vacsorával; a betegek rendületlenül rágcsálták a száraz kenyeret és hozzá a konzervmaradékot meg csokoládét. Vizet ittak rá, mert a konyháról a teát sem fogadták el.

A helyzet kezdett elmérgesedni. Egyes hírek szerint Smith hadnagy dührohamokban, ittasan fetreng irodájának pamlagán. Más hírek szerint erősítést kért, mert kétszáz beteget át akart szállítani a neuburgi poloskás magyar hadikórházba. A kertben autós katonai őrjáratok cirkáltak, a csoportosulásokat igen nyersen oszlatták szét, láthatóan kezdték már elveszteni türelmüket és fejüket, mert feleslegesen géppisztollyal lövöldöztek a levegőbe. Ekkor történt, hogy a lármára a B I osztály földszinti ablakán kíváncsian kidugta fejét egy Sender nevű kis lengyelszidócska. – Be! – ordítottak rá a kocsiból, a következő pillanatban géppisztolygolyókkal, mint valami modern díszítést, szabályos kört lőttek az ablak körül a falba. A kis lengyelszidócska sápadtan mosolygott, de már nem húzta be a fejét, a dzsip a kiáltozó katonákkal elrobogott.

Kedden este egy erőszakos tüntető csoport a konyha előtt harsány ordítozással feldöntött három negyvenliteres ételtartályt, néhány tüntető – köztük a csoportba belekeveredett Zák Zsiga – derékig kelkáposztás lett. Az amerikaiak öt ételdöngetőt puskatussal tereltek be a rácsos ablakú házifogdába, melyet a németek „bunker"-nek hívtak.

Szerdán délelőtt két katona kukkantott be minden szobába. Nem szóltak egyetlen szót sem, állkapcsuk egykedvűen mozgott a rágógumival, körülnéztek mindenütt. A komitét keresték, ezek azonban, Grabansky és Widowsky kivételével, elbújtak (Hezkel tanácsára) a zsidó imaházban. A káromkodó

Widowskyt elvitték a házifogdába, Grabanskyhoz reverendája miatt nem nyúltak.

Ugyanaznap délelőtt, ostoba véletlen folytán, agyonlőttek egy negyvennyolc éves jaroszlávi asztalost, aki szabályos kilépővel közeledett a kapu felé; feleségének Freimannba való érkezéséről kapott hírt, s a távirat alapján távozásra jogosító „pass"-t Smith hadnagytól. Nem tudott angolul, s a felszólításra nem állt meg, lengyelül kiáltozott és csak lengette a cédulát, amikor figyelmeztetésül a géppisztollyal lába elé soroztak a földbe, hirtelen előreugrott. Három golyó fúródott a gyomrába. A hullaházba vitték.

Aznap a *Landsberger Lager Cajtung* már cikket is írt a grauingi éhségsztrájkról. Münchenből kijött a *New York Herald Tribune* tudósítója, és lefényképezte a jaroszlávi asztalos hulláját. Ebben a kényes és feszült helyzetben Smith hadnagy helyettese, a parancsnok tudta nélkül, telefonált W.-be, a 111. Medical Collecting Companynek. Onnan még aznap délután öt órakor amerikai orvosi bizottság érkezett. Másfél órát tanácskoztak. Meghallgatták Smith hadnagyot. Hivatták a komitét, és este hét órakor a házi rádió közölte, hogy a betegek jogos kívánságait teljesítették, az éhségsztrájk véget ért.

Smith hadnagy másnap csendben elhagyta Grauingot. A parancsnokságot őutána Stephen S. Grow orvos-főhadnagy vette át. Vele egy időben egy Mrs. Mathilde B. de Alma nevű cubai hölgy is érkezett. Az UNRRA barna egyenruháját viselte, „Welfare-officer"-ként, azaz jóléti tisztként Grauing lakói szociális ügyeinek intézésével bízták meg.

December 14-én, pénteki napon Luitgarde nővér két levelet hozott be a 131-es szobába – für Herrn Babrián und Herrn Kosaras –, mondta. Olyan volt ez, mint valami villámcsapás.

A két levél ott feküdt az asztalon, és nem nyúlt hozzá egyáltalán senki. Szorongató volt a hirtelen támadt nagy hallgatás – az előbb még vidáman beszélgettek –, most meg még Botos és Zsiga sem moccant, mintha ők is éreznék, hogy mindjárt valami iszonyú, valami jóvátehetetlen történik. A tanár az ágyban feküdt, felült, és nyújtotta kezét a levele után. Kosaras falfehéren állt az asztal előtt, végtelennek tűnő másodpercek teltek

el, míg rászánta magát, és lassan nyúlt a levelek után, a tanáré feküdt fölül, szögletes, hosszú betűk: „Michael Babrián, Luftwaffe-Lazaret, Grauing bei München". Német postabélyeg. Zák Zsiga odavitte a tanárnak, az megnézte a címzést, Zsiga tágra nyitott szemmel bámult a tanár arcába, Babrián gyorsan fiókjába dugta a levelet, a címzés jól ismert betűitől csaknem elállt a szívverése. Visszadőlt a párnára, és magára húzta a takarót.

– Nem tetszik felbontani? – mondta Zák Zsiga, és csak állt.

– Pszt! – szólt Zák Ede figyelmeztetőn – Zsiga gyere ide!

„Mama" – gondolta Kosaras, le kellett ülnie, mert olyan szívdobogása volt; az ő levelén is passaui bélyegző s a címzés: „Kosaras József, Hospital, Grauing, Bayern". A levelet itt adták fel Németországban, hazulról, persze, még nincs közvetlen postai összeköttetés, de ez mama keze írása. Érezte, hogy nézik. Lesütött pillái alól lopva nézi őt Zák Ede, Zsiga fesztelenül és merőn bámul rá, Botos Gáspár kissé hunyorog. Zsebre vágta a levelet, és hirtelen kiment. Bezárkózott a fürdőszobába, s ott tépte fel lassan és vigyázva.

Drága Józsim!

Elgondolhatod, édes gyermekem, mi volt az nekünk, amikor leveledet megkaptuk, és megtudtuk, hogy életben vagy. Szeretnénk mindent kimerítően megírni, de hát én még nem is tértem magamhoz, gondold meg, édes fiam, ültünk az asztalnál Ferivel a konyhában és vacsoráztunk. Bejön két fiatalember, azt mondják, Kosaras Béláné elvtársnőt keresik, esküszöm, én mindjárt tudtam, hogy tevégetted keresnek. Soha én azt egy percig se tudtam elhinni, hogy neked bajod eshetik, drága Józsim, de amikor a kezed írását megláttam a borítékon, mégiscsak elszédültem, úgy mosott fel Feri meg a két elvtárs, máig is szégyellem magamat az én gyengeségemért.

Bizony sok szenvedésen mehettél te keresztül, ha elgondolom, hogy közben felnőtt férfi lettél, és majdcsak három éve, hogy nem láttuk egymást, sokat sírtam én éjszakánként teéretted, most már megírhatom, de látod, végül mindent jóra fordított az Isten. Tudom, megboldogult apáddal most jól kinevetnétek azért, hogy én még mindig ilyen régimódiasan gondolkozom.

Feri azt mondja, hogy ne írjak sok feleslegeset, de várj csak,

mit is akartam mondani. Írjam meg, hogy mi van velünk, de hát nehéz azt összeszedni, mert mindig arra is kell gondolni, mi minden volt azóta, és mindig csak arra, hogy mi van veled, édes gyermekem.

Bizony, drága Józsim, az élet itt nagyon-nagyon nehéz, a németek mindent elvittek a városból, és sokat szenvedtünk az ostrom alatt is, hónapokig a pincében laktunk. Feri bátyád szövőségéd a Goldbergerben és jegyben jár egy lánnyal, Oravetz Magdának hívják, az is ott dolgozik, adja Isten, hogy boldogok legyenek. Mit szólsz hozzá, a te öreg anyád még ötvenhárom éves fejjel pénztárnoknő a Fogyasztási Szövetkezetnél, négyezerkétszáz pengőt kapok hetenként, és nagyon büszke vagyok rá. Szinte látom, amint csodálkozol, az első napokban bizony én nagyon izgultam, édes gyermekem, hogy már öreg vagyok ehhez a munkához, és valami főnök majd jól összeszid az én négy polgárimmal, hogy mindenféle hibákat csinálok. De hát van jó szemüvegem, és emlékszel, én mindig úgy számoltam, mint a villám, nincs is velem most semmi baj a munkában, és tudd meg, ezt az állást tevégetted kaptam ilyen szépen meg, azt mondták, kit alkalmazzanak, ha nem a mamáját egy olyan jó elvtársnak, mint te vagy. De persze ki is próbáltak előbb. Nagyon büszke voltam rád.

A két elvtárs azt mesélte, hogy te valami amerikai szanatóriumban laksz, mert kicsit beteg voltál eleinte, de most már jól vagy. Bizony nem tudtam, hogy mit higgyek ebből, belenyillalt a szívembe, hátha ez csak vigasztalás, mert te nem is írod, édes fiam, hogy mi bajod volt és hány kiló vagy és hogy nézel ki. Ők csak mosolyogtak rajtam, fel a fejjel, néni, mondták, csak nem gondolja, hogy Kosaras Jóska mamáját hazugságokkal akarjuk megvigasztalni. Azt mondták, úgy látszik, nem tudom, hogy te milyen kemény fiú vagy, és ne szipogjak én se. Ilyen kedvesek voltak, az ő anyjuk biztosan már nagyon boldog, hogy ők már itthon vannak, mikor jössz te haza, kedves Józsim? Írod, hogy mindened jól megvan, tíz deka vajat kapsz egy napra. Ez nagyon szép dolog, itthon bizony egyáltalán nincs vaj. De azért csak nagyon szeretnél már hazajönni. Elhiszem, fiam. Hát tudd meg, hogy mink már nagyon várunk, elgondolhatod! Egy váltás tiszta fehérneműt meg a vasárnapi ruhád sokáig félre volt téve a szekrényben, nem engedtem, hogy Feri felvegye, az ostrom alatt mentek tönkre. Mikor bennjártam a pártban a te hazajöveteled végett,

mondták a régi elvtársaid, hogy ők is várnak már, hinnéd-e, a Sörös Jóska rendőrhadnagy, ilyen világ van most itt. És én még büszke is leszek a fiamra, aki a szabadságért annyit szenvedett. Emlékszel, papa hogy kinevetett engem, mikor a nagy nyomorúságban papnak akartalak téged adni? Azt is mondták, hogy egy olyan régi elvtársnak a mamája, mint te vagy, csak nem lehet pártonkívüli, értsem meg, hát csak nem szenvedett az én fiam hiába! Én mindjárt megértettem, hogy ebben nekik talán teljesen igazuk van, de hát vén fejjel mégiscsak szégyelleném most csak úgy odatolakodni a pártba, most már ez nem valami nagy kunszt, ezt gondolom én! Ehhez te mit szólsz? Arra gondoltam én, hogy te majd hazajössz, és mindent jól megbeszélünk.

Mink itt nagyon nehezen élünk, a fűtőanyag nagyon kevés, sok babot meg szárazborsót eszünk. Néha éjszakánként arra gondolok, csak meg ne verjen az Isten ezért, hogy talán jobb is, hogy csak tavasszal jöhetsz most haza, ha nem voltál teljesen egészséges, csak erősödj még szépen egy kicsit, tavasszal már biztosan jobb lesz, nagyon dolgoznak itt, új hídunk is lesz, mit szólsz ehhez, és akkor már fűteni sem kell. Itt nagyon erős a reakció, a Feri meg a Magda nekem elmagyaráznak mindent, de újságot is olvasok mindennap meg könyveket is, ehhez mit szólsz, egy regényt is végigolvastam Gorkijtól, szégyellném, ha nagyon tudatlan lennék, mire te hazajössz, azért persze imádkozok is érted minden este... Ne légy szemtelen, édes fiam, és ne húzd félre a szádat, amikor ezt olvasod, mert majd jól megpofozlak, ha hazajössz, ennyi ideig egyedül voltál, miken mehettél te keresztül, hiszen azért te még gyerek vagy, édes fiam.

Nem írod, hogy van-e jó meleg ruhád, csak vigyázz magadra, te mindig könnyelmű voltál az egészségedre, és könnyen meghűltél, drága Józsim. Mink egy kicsit soványak vagyunk, de hála Istennek egészségesek, a Szövetkezetben szoktam kapni zsírt és cukrot, nagy kincs ez itt mind a kettő, nem is tudod elképzelni.

A piacok egész üresek. Az ezüstlánc, amit küldtél, most itt van a nyakamon, hát azt te nem tudod elképzelni, hogy hogyan örültünk a csomagnak, Feri bátyád köszöni a finom cigarettát, persze nem szívta el, azt mondta, úgysem való az ilyen egy prolinak, nagyon jó neki a „Munkás" is, most itt ez a cigaretta járja. Mindent szépen becseréltünk élelmiszerre, nem is tudod, milyen nagy segítség volt ez nekünk! Egy csokoládét megkóstoltunk, finom volt!

Megvan-e még a szép hajad, édes fiam, és szoktál-e még indulatoskodni, emlékszel, hogy a Feri mindig pulykának hívott – sok lány megirigyelné ennek a gyereknek a haját – ezt mondta mindig a Birtáné, az szegény elpusztult az ostrom alatt egy szilánktól. Ilyeneken gondolkozom én éjszaka, csak nagyon vigyázz magadra, drága Józsim, vannak-e ott barátaid és van-e jó takaród?

A szép, régi konyhaszekrény teljesen tönkrement, fel is tüzeltük, a te régi diványodból bizony a rugók kiállnak, remélem, mire te hazajössz, addigra meg is tudjuk csináltatni, mit írjak még a lakásról, ja igen, az ablakokat most persze olajos papír fedi, mert üveg még nincs, a háziúr nem jött vissza szegény a deportálásból. Nem akarok panaszkodni a világra, mert erre nincs is okom, mindkét fiam épen megmaradt – Kosarasné, maga nem is tudja, milyen boldog asszony – ezt mondta a Bolgárné, tudod, az ikrek anyja, mindkét gyerekét elpusztították Németországban. De én ezenkívül sem akarnék a panaszkodni, mert tudom, hogy a kezdet kezdetén vagyunk, és azért olyan nehéz minden, és most már azt kell hinni, hogy minden nappal csak jobb lehet itt a világ, és bizony, a torkom elszorul, ha arra gondolok, hogy ez mégis az én fiam világa, ezért küzdött ő és nyúzták őt mindenféle egyenruhás gonoszok! Ezzel biztatom magam éjszakánként, amikor bizony elszontyolódok kissé, mert nem tudom, hogy másnap mit főzök majd. Ha látnád, micsoda ünnepség volt itt a 18-as forradalom évfordulóján, a házakon vörös meg nemzetiszínű zászló teljesen nyíltan! A rádióban meg – a szomszédoknál hallgattam – egy olyan dalt is játszottak, amit te szoktál mindig énekelni, édes gyermekem. Félek, hogy összeszidsz, mert bizony akkor nagyon sírtam, néha még nem is tudok abban hinni, hogy te megvagy és hazajössz.

Itt van előttem a leveled, sokszor elolvastam, hogy minden kérdésedre tudjak válaszolni, biztosan sok butaságot és felesleges dolgot írtam össze, most látom, milyen hosszú lett ez a levél, egy elvtárs vállalta magára, hogy valami alkalmi utassal megpróbálja eljuttatni hozzád, Bajorországba, nem tudom, vajon megkapod-e.

Most már nem tudom, igazán megírtam-e mindent, amit kellett volna, de hát olyan nehéz volt összeszedni, annyi idő telt el, mióta utoljára beszéltünk, meglett ember már a kisebbik fiam is, összekeveredik előttem a sok dolog, miről is tudsz és miről nem.

Feri bátyád ölel és csókol, nagyon várnak Magdával téged, azt mondja, ő nem is kezd el írni, annyi mindent kellene elmondani, hogyan kezdjen hozzá, majd személyesen. Tudod, ő mindig rossz levélíró volt.

Hosszú lett ez a levél, a hat oldal egészen tele van, hát vigyázz magadra nagyon, fiam, az egészségedre meg a ruházatodra, hogy elég meleg legyen, írjál, amint tudsz és ne felejtsd el, hogy tavasszal várunk, a pártban is azt mondták, hogy amint kezd kitavaszodni, megindulnak Németországból haza a szállítások.

Ölellek és csókollak édes fiam, Józsikám, nagy szeretettel, anyád

Kosaras Béláné.

A levél végigolvasása után Kosaras sokáig bámult maga elé a levegőbe. A torka egészen elszorult, s nehéz lett a lélegzete, csak tartotta kezében a borítékot meg a teleírt lapokat, s nyelt nagyokat; aztán másodszor is elolvasta az anyja gyöngybetűit, mama mindig is büszke volt a szép kézírására, meg arra, hogy úgy számol, mint a villám. Egyelőre nem megy vissza a 131-es szobába, most olyan nehéz lenne egyszerre visszacsöppenni a régi Grauingba, most, hogy otthon járt, és szobatársaival a levélről és az otthoni hírekről elfogulatlanul beszélni. Pedig biztosan várják, különösen Zák, neki nem hozott semmi levelet a posta. Kitől is hozott volna? Az újpesti Horn-vendéglőstől? Azzal közölte címét. Kosaras egy pillanatra Zák Edével szemben még egy kis bűntudatot is érzett. „Ostobaság", gondolta, mégis alig tudta magától elhessegetni ezt a bizonytalan érzést. A hó ropogott talpa alatt, amint az A-épületbe Plohotnyukhoz átsétált, itt most kezdődik csak a tél, varjúcsapat száll károgva az erdő felé, ólmos decemberi alkonyat

– Anyuska – mondta az öreg kolhozista bólogatva, és hunyorogva nézte gyöngybetűit a levélnek, melyet Kosaras a kezébe adott, s amelyet sajnos, nem tudott elolvasni. – Ha anyuskád írta, akkor biztosan nagyon szép – mondta tűnődve. Kosaras bólintott. – Más világ van odahaza – szólt végül –, csak nagyon nehéz még...

Az öreg kolhozista a tüdőgyulladásból már szerencsésen kilábalt, erős szíve volt, azonban még hosszú hetekig az ágyat kellett őriznie, mert visszamaradt valami mellhártyaizzadmány

A szovjet polgárok elutazása óta bizony nagyon egyedül érezte magát. Kosaras mindennap meglátogatta, a szobatársával azonban csak keveset beszélgetett, azt az állandó lázak és a gyengeség türelmetlenné tették már, egész nap szótlanul feküdt ágyában. Plohotnyukot egyszer meglátogatta valaki a müncheni szovjet katonai összekötő-hivataltól, néhány nap múlva könyveket is hoztak neki, azokat olvasgatta egész nap, azonban nagyon számolta már, hogy mikor kelhet fel az ágyból, akkor jó melegen felöltözik, és Kosaras társaságában szép sétát tesz majd a ropogós hóban.

Öt óra is elmúlt már, amikor Kosaras végül rászánta magát a hazatérésre. Otthon, a 131-es szobában nagy csend volt, Botos és Zák Zsiga valahol künn kergetőzött a hóban. Mikula elhagyott ágyának még mindig nem akadt gazdája. Zák Ede kiismerhetetlen arccal ágya szélén ült a homályban, a tanár feküdt, előtte az éjjeliszekrényen a felbontott levél.

Dr. N. Ilona írta, a Szilágyi Erzsébet leánygimnázium angol tanára; elvált asszony, Budán a Lisznyay utcában volt egy kis garzonlakása, szegényes lakás, majdnem szuterén. Hét éve kezdődött ez a dolog. Babrián egy szerda délután apjáért ment a Lánchíd-kávéházba, ott találkozott össze N. Ilonával, akit férjhezmenetele óta nem látott, s akit éppen akkoriban helyeztek át Debrecenből Budapestre. Válófélben volt férjétől, a Fizikai Intézet tanársegédjétől, az egyik Bajtársi Egyesület dominusától, a Nemzeti Front képviselőjelöltjétől. Babriánnal való találkozása után egy fél évvel elhatározták, hogy összeházasodnak. E fél év alatt többször összevesztek és többször kibékültek. A budapesti kisvendéglőkben – Ausztria német megszállása után volt ez – sokszor előfordult már, hogy zsidóztak esténként, és Babrián nagyon érzékeny volt mindenfajta megaláztatás iránt. Ilona sokszor gyávasággal is vádolta, a tanár hallgatott, s kijelentette, legjobb lesz mégis, ha szakítanak. Akkoriban vesztette el állását a második zsidótörvény következtében, privát leckékből és alkalmi fordításokból élt bizonytalanul és sanyarúan. Valami politikai tanácskozásra éppen ebben az időben jött fel Ilona volt férje Pestre, felkereste az asszonyt, éjjelizenét adott neki, s kijelentette – kicsit ittasan –

hogy mégsem tud nélküle élni; Ilona kiutasította. Babrián ekkor már félt attól, hogy végleg magához kapcsolja az asszonyt. Aztán jött az 1941-es fajvédelmi törvény, és kettejük házasságára már nem is gondolhattak.

Az asszony apja, N. Géza fizikát tanított a Markó utcai gimnáziumban, s régi barátság szálai fűzték Babrián Mihály édesapjához, aki ugyanott a latin nyelv és irodalom tanára volt. Ők hárman: N. Géza, Babrián apja és Flohr Ferenc matematikus (akit 1941-ben rendezetlen állampolgársága miatt a magyar csendőrök átvittek Lengyelországba) minden szerdán délután négy órakor találkoztak a budai Lánchíd-kávéházban – egészen N. Gézának 1939 októberében bekövetkezett haláláig.

Most itt volt a levél. Ilona írt, ez a változékony hangulatú, de cselekedeteiben következetes asszony, aki otthon még a legutolsó hetekben is kimutatta változatlan ragaszkodását Babriánhoz, felkereste őt a Bulyovszky utcai csillagos házban is, ahol a tanár unokanővéreinél apjával együtt egy kis cselédszobában lakott. Hetenként kétszer szabályosan eljött, kis szatyrából szalonnát és cigarettát vett elő: ezer ember lakott abban a nagy, kettős házban, érzéseikről akkoriban nem beszéltek. Az asszonynak e miatt a kapcsolat miatt az iskolában is voltak kellemetlenségei, és kevés híján állását is elvesztette; volt férje névtelen levélben fel is jelentette őt, az ügy azonban valamiképpen elaludt. A csillagos házban való látogatás különben is bizonyos kockázattal járt, és a Szálasi-puccs után végképp bezárták ezeknek a házaknak kapuját mindenféle látogató előtt. A tanár apját október 15-én temették, erről Babrián már nem is értesítette dr. N. Ilonát, Németországból pedig – a felszabadulás után – senkinek sem írt.

Világűrből érkezett meteorit... az asszony írása. Maga az a tény – a levél tartalmától teljesen függetlenül –, hogy nevét egy borítékon olvashatja, mérhetetlenül felizgatta Babriánt. Sokáig nem merte a levelet feltépni, végül átolvasta. Így kezdődött: „Ne gondold azt, hogy hozzád tolakodok, s hogy bármit is akarok tőled." Az asszony megírta, hosszú hónapok óta várt Babrián jelentkezésére, mert nem akart hinni abban, hogy elpusztulhatott. Végül tanácstalanságában a hírlapokban hirdetett utána. „Mint valami elveszett tárgy után",

gondolta Babrián. S az egyik ilyen közleményre jelentkezett egy Meisler István nevű fiatalember, aki szeptemberben tért haza Németországból. Az mondta, hogy Mihály igenis él, a bajorországi Grauingban van, már egészséges is, és többször kijelentette, hogy nem tér haza Magyarországra. Az asszony nem akarja Babriánt befolyásolni, az érezze teljesen szabadnak magát, s a világért se gondoljon arra, hogy bármiféle kötelezettsége is lenne vele szemben. Úgy dönt, ahogy jónak látja, őrá nem kell semmiféle tekintettel lennie. Mindketten teljesen önálló, felnőtt emberek, ő most az igazgató helyettese a gimnáziumban, s munkája teljesen elfoglalja, egyedül él. Férjhez is mehetett volna, ám most nem gondol erre. Volt férjét a Debrecen körüli harcokban agyonlőtték. A régi szeretettel gondol vissza Mihályra (ez a mondat persze egyiküket sem kötelezi!), s csupán azért ír, mert úgy érzi, annak szüksége lehet arra, hogy valaki beszámoljon neki az itthoni dolgokról. Mindenekelőtt a családja, budapesti rokonai sorsáról akar beszámolni, sajnos, ezek gyászos dolgok. Itt néhány szörnyű sor következett – Babrián szeme előtt táncoltak a betűk –, az öccse szegény még 1943 elején elpusztult, három idős unokanővérét gyalog vitték decemberben Németország felé, nem jöttek haza. Két unokabátyját, s az egyiknek a feleségét a Dunapartra cipelték a nyilasok, egy öreg nagynénje a gettóban halt meg. Egyetlen nagynénje él a lányával, aki most a Magyar Ruggyantaárugyárban tisztviselőnő. A család többi tagjáról, vidéki rokonainak sorsáról Ilonkának nincs közvetlen tudomása, azokat nem is ismerte. A levél ezután beszámolt a meginduló élet nehézségeiről, arról, hogy az asszony Lisznyay utcai lakását bombatalálat érte az ostrom alatt, ez idő szerint társbérlőként a Wekerle Sándor utcában lakik, onnan jár be a Petőfihídon át az iskolába. Nagyon sok munkája van, s ezt kedvvel végzi. Nem ismeri Babrián terveit, az ő nyelvtudásával bizonyára bárhol elhelyezkedhet külföldön is, otthon bizony még nélkülöznie kellene, „itt nálunk nagyon sok a rom és úgyszólván mindennek szűkében vagyunk", de N. Ilona azt hiszi, hogy Mihály most otthon játszi könnyedséggel találhatna olyan munkát, amely képességeinek megfelel, a Lélektani Intézet körüli terveinek sem lehet most már akadálya, fordítókra is

nagy szükség van különböző könyvkiadó vállalatoknál, de tanárokra különösen, mert most természetesen az egész iskolai oktatást teljesen átformálják. Mihály gondolja meg jól, mielőtt dönt. Az ő célja csupán a beszámoló volt, kicsit talán úgy érezte, hogy Mihálynak szüksége lehet a teljesen tárgyilagos információra, segítségre szorul ezen a téren. („Ne haragudj hát ezért!") Egyáltalán nem is kell válaszolnia erre a levélre, de ha mégis hazajönne, Ilona szeretettel várja, barátságukat fenntarthatják – minden mellékgondolat nélkül.

Kosaras felcsavarta a villanyt, és látta, hogy Babrián arca milyen vörös, és egészben milyen felindult, szeme sarkából sandított a levélre. Hirtelen leült Zák Ede ágya szélére, úgy érezte, meg kell most osztania örömét ezzel a magányos, szegény kis szabócskával, zsebéből elővette a saját levelét, és Zák kezébe nyomta – olvassa el, Zák bácsi – szólt –, mama írja.

Zák Ede feltette drótkeretes szemüvegét, s lassan, betűről betűre végigolvasta özvegy Kosaras Béláné levelét. Szemüvege közben kétszer is homályos lett, a papirost csak úgy tartotta maga előtt, és nem látta a betűket, bizony ilyen érzelmes ember volt ez a kis szabócska, szégyenlősen meg is törölgette szemüvegét, és olvasott tovább, hangtalanul mozgó szájjal.

– Rendkívül szép levél – mondta végül, s nyújtotta vissza.

Kosaras akkor hirtelen elhatározással a tanárnak is megmutatta. Babrián nagyon mohón olvasta a sorokat, közben azonban többször is megállt, és a papiros fölött hosszan Kosarasra nézett. – Istenem, milyen fiatal anyja van! – mondta, amikor befejezte az olvasást. – Nem is tudja, milyen szerencsés ember.

Hallgattak.

– Mindenkije él – a tanár hangja rekedt volt. – Hiszen hétszáz kilométer az egész! – mondta, és a takaróra ütött.

Kosaras csak nézte Babriánt. Az rágta a száját. „Most talán rászánta magát", gondolta a fiatalember.

Zák Ede az ablaknál állt, orrát az üveghez nyomta. – Nagy hó – mondta, és visszanézett rájuk –, hogy hengergetőzik ez a Zsiga ott a Botossal, micsoda tél... Az áldóját!

– Bocsássatok meg – mondta a tanár, és látszott rajta, hogy nagy zavarban van –, a levelemet én nem tudom megmutatni...

Csökönyösen nézte a takarót, nem rágta már a száját, egyszerre csak elmosolyodott.

– Mit gondolnak? – kérdezte, és a zavart mosoly szinte megfiatalította arcát – ne menjek én is haza? ..

...Az alacsony termetű, kövérkés Mrs. Mathilde B. De Almát, a grauingi egészségügyi telep új „welfare-officer"-jét a kekibarna UNRRA-egyenruhában, kreol arcbőrével és hollófekete hajával sem szépnek nem lehetett mondani, sem csúnyának. Mint nem teljesen vagyontalan özvegyasszony, hitbuzgó katolikus s egy kisebb ültetvény tulajdonosa, otthon, Cuba szigetén szabad idejében egy habanai katolikus jótékonysági szervezetnél dolgozott fizetés nélküli titkár minőségében. A háború kitörése idején önkéntes ápolónői tanfolyamot végzett, s minthogy anyanyelvén, a spanyolon kívül angolul és franciául is folyékonyan beszélt, a háború befejeztekor – hirtelen elhatározással – három esztendőre az Egyesült Nemzetek Segélyszervezetéhez szerződött. Még férjével együtt tervezték, hogy egyszer majd ellátogatnak Európába, ezt a tervet férjének korai halála s a kitört háború hiúsította meg. Mrs. De Alma túl volt már az első ifjúságán, s kissé petyhüdt arcvonásain a trópusi élet, továbbá a lassú, de megállíthatatlan súlygyarapodás egyaránt otthagyta eltörölhetetlen nyomát. Az UNRRA-nál havi százötven dollár fizetést élvezett és teljes ellátást, ruházatot is beleértve.

Grauingba nagy tervekkel érkezett, s minthogy a szociális tevékenységben nem volt teljesen járatlan, mindjárt munkához is kezdett. Két láda pamutot hozott magával és kötőtűket. A D-épületben az apáca kíséretében végigjárta a női osztály szobáit, s mindenkivel közölte, hogy irodájában átvehet teljesen ingyen bizonyos mennyiségű pamutot és kötőtűket; a kikötés csupán az, hogy ebből két pár kesztyűt kell kötni, az egyik pár a munkát végző tulajdona marad, a másik pár a szanatórium férfilakói között kerül majd kiosztásra. A két láda pamutot csakhamar szétkapkodták, a kesztyűk jó része azonban sohasem készült el; Mrs. De Alma óvakodott attól, hogy ebből az esetből általános következtetéseket vonjon le, s komoly formában soha nem is kérte számon egyetlen nőtől sem az elma-

radt meleg holmit. Ezután angol nyelvtanfolyamokat szervezett kezdők és haladók számára, könyveket és füzeteket hozatott Münchenből, az amerikai könyvkereskedésből. A tanfolyamokra összesen mintegy hetvenen jelentkeztek, köztük tizenöt nő, az Amália nevű, kissé kancsal újpesti özvegyasszony is; az első órákon a férfiak vidáman tréfálkoztak a nőkkel, a hang később kissé el is durvult. Aztán a tanulók jó része megunta a dolgot, és kimaradt, csupán mintegy öten jártak továbbra is rendületlenül a két kurzusra, közöttük természetesen az újpesti özvegyasszony is (a kezdőknél egy magas, szemüveges, volt német tüzér százados tanított). A tanfolyamok január közepe táján teljesen bedöglöttek, mivel akkor már csak az egyetlen Amália ült be a kijelölt időben a tanterembe.

Működvelő előadásokra is készültek, ez azonban végül kisebb verekedésbe fúlt, mert egy német nyelvű jelenet próbái során a színpadi hős megmakacsolta magát, és csökönyösségében igen felháborító módon, állandóan teljes komolysággal csókolózott a szép szőke hősnővel. Hiába is figyelmeztették őket, végül a többi szereplő mindenféle apróbb színpadi berendezés tárgyakat vagdosott hozzájuk próba közben. Abba kellett hagyni!

Mrs. De Alma ebben az időben szorgalmasan járta a különböző betegosztályok szobáit, mindenkivel kezet fogott, mindenütt leült pár percre, s próbálta megtudakolni, kinek milyen panasza van és miben szenved hiányt. A vallásos zsidók közül sokan – például a nagyothalló Schwitzer, az öreg bécsi Karfunkel vagy Méir Kagan – persze nem fogtak vele kezet, s zavarodottan csak hallgattak, amikor a cubai hölgy szólt hozzájuk. Mrs. De Alma eleinte nem tudta mire vélni ezt a sértő viselkedést, később megmagyarázták neki, hogy a vallási szokások ezt így írják elő, akkor megnyugodott. A bajuszkötős Dubsky, volt őrmester, lenn a B III-on, gálánsan kezet csókolt neki – még egy félóra múlva is bajuszpedrőszagú volt a keze – mondott is valami lengyel bókot, mire Mrs. De Alma tüstént elpirult. Másnap küldött is Dubskynak valami angol könyvet ajándékba, az csak forgatta, és közben igen nyers megjegyzéseket tett. A B III-on a Hezkel nevű beteg szívélyesen sörrel kínálta, amit Mrs. De Alma udvariasan meg is kóstolt. A B V-ön a 131-es szobában Zák Zsigának a fejét is megsimogatta, s na-

gyon meghatódott (a kis Müller doktortól előzetesen minden személyi adatot megtudakolt, így azt is tudta, hogy Zsiga anyja Auschwitzban maradt. Mrs. De Alma most már, az első tapasztalatok után, kissé óvatosabb lett az emberek megítélésében), Babriánnal előbb – az orvos figyelmeztette – franciául, aztán angolul, végül spanyolul beszélt, és hazája felől érdeklődött. A tanár igen tartózkodó maradt, a nyelvi vizsgáztatás is sértette őt, azonban önkéntelenül is kijavított néhány nyelvtani botlást Mrs. De Alma angol és francia beszédében. A jólelkű cubai hölgy megkérdezte még, hogy Magyarország lakóinak többsége törökül vagy inkább cigány nyelven beszél-e, körülbelül hány mohamedán és római katolikus él ott, végül elégedetten távozott, künn a folyosón azonban sóhajtott, és arra gondolt, milyen nehéz ezekkel a közép-európaiakkal, ez a tanárféle mindenesetre műveltebb embernek látszik. Küldött is másnap Babriánnak ajándékba egy könyvet, érzelmes spanyol regényt, melynek Juanita nevű hősnője, egy apácajelölt, kétszázhatvan oldalon keresztül vívódik, vajon mit válasszon inkább: a szerelmi boldogság vagy a kötelességteljesítés útját. Az eredményt Babrián soha nem tudta meg, mert a könyvet az első oldalak átfutása után Botos Gáspárnak ajándékozta, noha a belső címlapon ott díszelegtek Mrs. De Alma saját kezűleg írt meleg emléksorai.

A jószívű cubai hölgy az első hetek bizonytalan tapogatózásai és félresikerült kísérletezgetései után megtalálta azt a területet, amelyen végre igen széles körű tevékenységet fejthetett ki. Panaszok ügyében mindennap tíztől fél egyig fogadott, s őt magát is meglepte, hogy az első napok tétovázása után milyen tömegével keresik fel őt az emberek, előszobája állandóan zsúfolásig tele volt, titkárnőjének telefonja szakadatlanul csengett. A panaszok jó része a ruharaktár működése ellen irányult. Egy tizennégy esztendős román fiúcskának, akin lötyögött a túlságosan bő ruha, saját jószántából s anélkül, hogy a fiúcska ezt kérte volna, elintézte, hogy öltönyét a raktárban megfelelőbbre cseréljék ki. Kiadta az utasítást, s a fiú egy egész délelőtt válogatott a ruhák között, ki is cserélte régi öltönyét egy ugyanolyan lötyögősre – mert kisebb nem volt a raktárban –, ez az új ruha azonban éppen kétszer annyit ért, mint a régi. Először is nem volt kopott, másodszor is civilszövetből készült. Ezek

után megindult a roham Mrs. De Alma irodája ellen. Az első négy jelentkezőnek – hónuk alatt hozták a kifogásolt holmit – sikerült is igen előnyös cserét kieszközölnie. Ezután azonban rendkívül rongyos nadrágokkal, ordítozva megjelentek mindenféle litvánok, lengyelek és görögök, csapkodták az asztalt, sértegették a tolmácsnőt, lengették a levegőben a nadrágokat, lehetetlenség volt velük zöldágra vergődni. Starnbergből hoztak ebben az időben rongyos kabátokat Grauingba szerencsét próbálni. Mrs. De Alma egy hét után kénytelen volt a házi rádión közhírré tenni, hogy ruhaügyben, sajnos, nem fogadhat, mindenféle ilyen dologgal tessék a komité ruhabizottságához fordulni. E közlemény után Mrs. De Alma gyors népszerűsége rendkívüli mértékben megcsappant.

Bőven maradt azonban számára még mindig működési terület. Eltűnt hozzátartozók felkutatása iránti kérésekkel sokan fordultak hozzá, felkérték levelek közvetítésére távoli hazájukba, közbenjárásra különböző müncheni jóléti bizottságoknál, könyvek beszerzésére, amerikai rokonok címének megszerzésére, pénzt és segélyt kérő angol nyelvű levelek megfogalmazására.

Ő maga, belsejében leginkább a hivő katolikus lengyelekkel rokonszenvezett. Azok – a külszínt tekintve – szerények, udvariasak és alázatosak voltak az ő személyével. Mély tisztelettel kezet csókoltak, mint ahogy ez a háború előtti Lengyelországban és Cubában is szokásos volt nőkkel, papokkal és földesurakkal szemben. Meghajoltak, keresték a kedvét, s a misén, az oltáriszentség felmutatásakor, ugyanolyan áhítattal térdeltek le, mint maga Mrs. De Alma. A welfare-officer azonban – mint az UNRRA alkalmazottja – elég okos, tapintatos és tapasztalt volt ahhoz, hogy ezt a megkülönböztetett rokonszenvét nyíltan ne mutassa ki. Tudta, hogy ezzel akaratlanul is megnehezítené helyzetét és munkáját a féltékenykedő nemzetek közepette, amelyek hite szerint mind többé-kevésbé rászorultak az ő gondozására.

A legkétségtelenebb rokonszenvet és a legmélyebb tiszteletet azonban Grabansky főtisztelendő ébresztette benne. Az, mint gróf R. gyóntatója és házipapja, jól ismerte az előkelő európai világ szokásait, ha kellett, sima modorú volt s kifogástalan világfi, egyaránt jártas a magasabb egyházpolitikában és a val-

lás dolgában, jól beszélt franciául, és pap létére Mrs. De Almát minden esetben kézcsókkal üdvözölte. S a cubai özvegy néha egész délutánokat töltött Grabanskyval beszélgetésbe merülten irodájában, megkísérelte, hogy az ő segítségével tájékozódjék abban a furfangos zűrzavarban, amelyet egy magafajtájú közép-amerikai hölgy számára Kelet- és Közép-Európa viszonyai jelentettek. Grabanskytól aztán jól megtudta, mi a különbség a „szovjetbérenc" varsói és a „szabadsághű" londoni lengyelek között, értesült arról, hogy milyen méltatlanság történik a jugoszláv Péter király híveivel, hogy Magyarországon még távolról sem dőlt el a harc az igazi katolikus emberiesség képviselői és a materialista felforgatók között. Grabansky ez időben még azt is erősen helytelenítette, hogy a francia katolikusok annyira türelmesek: szerinte meg nem bocsátható módon ingadoznak De Gaulle és a szociáldemokraták között. A lengyel pap csupán egyetlen ízben szólta el magát, amikor éppen a zsidókérdés és az auschwitzi tábor ügye került szóba. Mrs. De Alma, mint afféle járatlan közép-amerikai, tüstént nagy szemeket meresztett, mire a hegyes orrú pap észrevette magát, és sietett kijelenteni, hogy természetesen az ő álláspontja ebben a kérdésben is a legteljesebb emberiességet tartja szem előtt.

E beszélgetések során Grabansky önzetlen közbenjáróként egyes híveinek apróbb gyakorlati ügyeit is elintézte. Dubskynak és Zulawskynak például állandó kilépőt szerzett, azok ketten gyakran látogattak el Freimannba, valamiféle tanácskozásokra. Az állandó kilépőt egyébként természetesen Sinovsky is megkapta, mint a komité tagja. Maga Grabansky pedig egy kétágyas szobába költözött át az A II osztályra, a szoba másik ágya egyelőre üres maradt.

Két másik híve – valóban bicegtek – utalványt kapott egy müncheni ortopédcipészhez az UNRRA költségén; a kövér lengyel nő a D-osztály 8-as számú szobájában, aki egy oltárterítő hímzésén dolgozott, varróselymeket válogathatott magának valami raktárban. Még karácsony előtt a szanatórium nagy autóbuszát is kölcsönkapták Grabansky hívei, hogy gyötrelmes rabságuk színhelyére, Dachauba zarándokolhassanak; ott ezen az estén éppen nagy bankettet rendeztek, mely Okuliczky, Sosnkowsky, Anders, Raczynski és Mikolajczyk éltetésével fejeződött be; a különböző lengyel ellenforradalmi frakciók

közös és erősebb munkát határoztak el, minthogy aggasztóan egyre szaporodott azoknak az „áruló" lengyeleknek száma – hivőké és nem hivőké egyaránt –, akik nem törődve az egyre erősebbé váló szovjetellenes propagandával, hazatérő transzportokba jelentkeztek.

Grabansky szellemi nagyvonalúsága a maga teljességében azonban igazán akkor mutatkozott meg, amikor a kommunisták s a Szovjet „mindenkit leigázó" terveinek leleplezése került végre szóba. Számokra, adatokra, jeles egyházi férfiak vallomásaira, köztiszteletben álló politikusok nyilatkozataira, szerencsétlen kifosztott menekültként segélyért jelentkezők elbeszélésére egyaránt hivatkozott s a Lengyelországban élő szegény nép nyomorára. Mrs. De Alma figyelmesen hallgatta végig. (Ebben az időben a betegen fekvő, magányos Plohotnyuk ajtaját ismeretlen tettesek több ízben undokságokkal kenték be, emiatt főként a nővérek zúgolódtak, akiknek a letisztítással dolguk volt; Wontsetzkyt megverték a kertben, a jámbor Schwitzer Ernőnek a kalapját bedobták a moslékba, Draganowsky szobájának ajtaját betörték, Widowskyt állandóan fenyegették. Lengyel nyelvű zsidóellenes feliratok is megjelentek a falakon, ezt a nagy taktikai érzékkel rendelkező Grabansky erősen helytelenítette. Elsősorban is nem lehetett tudni, hogy Grow orvos főhadnagy parancsnok milyen vallású. Grabansky annak a gyanújának adott kifejezést, hogy izraelita. Másodsorban Auschwitz, Maidanek és Treblinka borzalmai élénken éltek még az emberek emlékezetében, s a nagy amerikai lapok is sokat foglalkoztak ezekkel a dolgokkal, mert javában folyt a nürnbergi per, melynek során szörnyűnél szörnyűbb részletek derültek ki még mindig. Összeállították a statisztikát, mely szerint a három és fél millió lengyel zsidóból mintegy háromszázezer maradt életben. Harmadsorban pedig a környéken igen erős és nagyszámú zsidó közösségek éltek, több ezren Landsbergben és Feldafingban. Az ilyen tüntetések tehát könnyen végzetessé válhattak volna. Grabansky joggal érezte, hogy ennek a kényes kérdésnek tárgyalását taktikai okokból legalkalmasabb egyelőre elhalasztani.)

Így hát a derék Mrs. De Alma lassan hű képet alkothatott magának Európa politikai viszonyairól, és Grabansky előadásából megtanulhatta, kik az emberiség ellenségei név szerint és

együttesen. Bizonyos mértékben elégedett is volt újonnan szerzett tapasztalataival, és biztos volt benne, hogy ezeket további működése során odahaza is jól hasznosíthatja majd. Elragadtatása azonban nem ismert határt, amikor egy vasárnap délelőtt, mise után Grabansky bemutatta neki a látogatására érkezett kétméteres grófot. Az mélyen meghajolt, s kezet csókolt Mrs. De Almának, kézcsók közben azonban megütközve bámult a cubai özvegy párnás kezének körmeire. Ezután elbeszélgettek. Mrs. De Alma irodájában holland likőrrel kínálta az urakat – magánlakosztályában mégsem fogadta őket, mert ezzel mindenféle szóbeszédre adott volna alkalmat. A vendéglátó hölgy igazán kellemesen érezte magát, a látogatók választékos franciasággal beszéltek, a hosszú gróf egyenesen elragadó orrhangon, látszik rajta, hogy európai arisztokrata; kár, hogy olyan hamar eltávozott, s Mrs. De Alma kissé megütközött azon is, hogy távozáskor a gróf elmulasztott kezet csókolni; szórakozott ember.

– A fene egye meg magát, atyám! – mondta odakünn haragosan Grabanskynak a gróf. – Micsoda néger nőkkel hoz maga engem össze! Ezt kikérem magamnak.

– Micsoda? – hüledezett a pap. – Milyen néger nő?

– Hagyta, hogy kezet csókoljak! Nézze meg ennek a nőnek a kezét – mondta a tapasztalt gróf, akinek már több néger és mulatt szeretője is volt (szifiliszét is tőlük kapta annak idején) –, a körmén a félhold teljesen kék. Nem tudja, mit jelent ez? Valószínűleg negyedvér-néger.

Grabansky valamit mormogott, és sietett a vizeldébe. Mrs. De Alma anyai nagyanyja valóban néger származású volt.

A német orvosokat persze az sem zavarta volna, ha tudnak erről. A német orvosok, a magasak, szőkék, jóképűek, de az idősebbek is, valósággal körülrepkedték Mrs. De Almát, mint a szorgalmas méhecskék. Az orvosok az elmúlt hónapok alatt ernyedetlen szorgalommal, tűrhetően begyakorolták az angol társalgást, s most nem mulasztották el, hogy megszerzett tudásukat fel ne használják s tovább ne gyakorolják. Mrs. De Alma ebben az időben tréfálkozó, anyai hangot vett fel, hollófekete hajába rendszerint valami fehér virágot tűzött, az őt meglátogató orvosokat cigarettával kínálta. Természetesen főként hivatalos ügyekről tárgyaltak, a betegek jólétéről, testi és lelki

állapotáról, a felmerülő új szükségletekről. De megbeszélték a müncheni színházak és kabarék műsorát is, s kitértek az amerikai zóna viszonyaira. Ezek a látogatók nyilatkozataikban mindig óvatosak és tiszteletteljesek voltak, szépen kezet csókoltak, azt nem lehet mondani, hogy bizalmaskodni merészeltek volna; nagy kár, hogy többségükben az eretnek lutheránus vallást követték.

Az ő révükön Mrs. De Alma megtudott minden megtudhatót a környező német világról. Gyanakodott kissé; ez mesterségével járt. Hiszen otthon, Habanában mindenféle munkakerülők természetesen számtalanszor megkísérelték, hogy nyomorukkal félrevezessék őt, mint a katolikus jótékonysági egyesület titkárát. Másrészt jól emlékezett még a német nemzetiszocialisták barbárságáról szóló leírásokra is a *Habanai Kurir*ban. Ám itt mindennek semmi nyoma nem volt, ezek az orvosok talán a kivételek közé tartoztak; törekvők, jól neveltek és szolgálatkészek, s mintegy illusztrálják azt, milyen elhamarkodott lenne a kollektív felelősség gondolatának felvetése az egész nemzettel szemben. Néha szemérmesen érintik a német nép jelenlegi nagy fizikai nyomorúságát, ám tüstént elhallgatnak. Az ő révükön igazán beláthat az ember e nagy nemzet gondolkodásának legelrejtettebb zugaiba. Mily szerényen mosolyognak, amikor zenéjükről és bölcseletükről kell beszélniük, mintegy bocsánatkérően. De hol vannak azok, akik a bűnöket elkövették? Nos, ostoba és gaz vezetőik éppen most bűnhődnek Nürnbergben, s a közemberek apróbb bűnei? Európa nagy lelki ínségben van, kelet felől a hitetlenség és a tömegek gazdasági erőszakának veszélye fenyeget; ilyen helyzetben a megbocsátás keresztényi erényének gyakorlásában talán nem is lehet eléggé nagylelkű az ember. Mrs. De Alma, mint az ínséget szenvedő emberi lélek nagy tapasztalatú közép-amerikai szakértője, néha könnyekig meghatódott német környezetének szerény és töredelmes viselkedésén. Nagyon elégedett volt saját emelkedett érzéseivel, elhatározta, hogy általában úgy bánik minden európaival: legyen az francia, lengyel, jugoszláv vagy német, mint valami lábadozóval szokás. Teljesen egyformán. Ez a helyes módszer! Tüstént szét is osztott egy tucat nylonfogkefét és pipereszappant az orvosok között. Azt nem lehet mondani, hogy bármelyik fiatalembert is megkülönböztetett

módon részesítette volna kegyeiben, bár gyakran érzett mostanában heves szívdobogást, és rosszul is aludt éjszakánként. Egyszer vitte el autóján Bad-Tölzbe, a főhadiszállásra az egyik szőke német segédorvost, dr. Molke nevűt, de hát az merőben hivatalos út volt, Mrs. De Alma maga vezette a kiskocsit, s az orvos mindvégig teljes tiszteletet tanúsított.

Így hát elmondható, hogy annyi erőszakosság, zűrzavar, csetepaté, összeütközés, fájdalmas zökkenő, visszaélés, cselszövés után végre igazán rendjén mentek Grauingban a dolgok, amikor elkövetkezett szent karácsony ünnepe.

Igaz, a karácsony, az első szabad karácsony valóban nagyszabású előkészületeit sajnálatos módon kissé megzavarta Grow kórházparancsnoknak egy elsietett rendelkezése, mely mintegy ünnepi meglepetésként közhírül adta, hogy december 21-étől, pénteki naptól kezdődően Grauing lakói közül az egészségesebbek és a könnyű betegek fejadagonként naponta öt amerikai cigarettát kapnak. No hát! Ki számít „egészségesebbnek és könnyű betegnek"? És ki az, akinek aggasztó egészségi állapota orvosilag indokolttá teszi, hogy a nagy értékű juttatásból – saját érdekében – ne részesüljön? Ennek elbírálását a parancsnok, sajnos, a német orvosokra bízta. Az intézkedés kihirdetése után mindenki feszülten, ökölbe szorított kézzel várta a történendőket. A német orvosok kétségbeesetten rágták ceruzájukat, nagy tanácskozásokat folytattak egymással és az osztályos nővérekkel. A kitörni készülő vihar fellegei baljósan ott tornyosultak a fejek fölött. Azután, péntek este – az orvosok ezt mindenütt az osztályos nővérekre bízták – az apácák, kezükben a listával s karjukon egy kosárral végigjárták a szobákat, és mindenütt kiosztották az első háromnapi fejadagot. Péntek, szombat, vasárnap: tizenöt Camel cigaretta! A B V station hetvenhárom lakójából tizenegyen nem szerepeltek a listán, ezekre mindenki úgy tekintett, mint afféle bélpoklosra. S ezek a bélpoklosok – az ágyban fekvő, a lázas betegek is – a haragtól sápadtan vagy vörösen azonnal szaladgálni kezdtek a folyosókon, felháborodottan ordítoztak, öklüket rázták, és keresni kezdték az orvost, hogy nyilvánvaló gaztettéért felelősségre vonják, elvetemedett pártoskodásáért esetleg mindjárt misz-

likbe is aprítsák. Az orvosok azonban elbújtak, ezen az estén már sehol sem mutatkoztak a betegosztályokon. Egyes hírek szerint vacogó foggal ültek az orvoskaszinóban, és várták a közelgő népítéletet.

– A szemenszedett gazság nyilvánvaló! – magyarázta hörögve a májbajos Trifunic a 135-ös szobában. (Ő ugyan rossz állapota ellenére is megkapta adagját, mert a kis doktor Müller óvakodott attól, hogy a dühöngő dalmáttal ujjat húzzon, s egyszerűen beírta őt az egészségesek közé. Ámde ez mit sem használt: a hosszú férfiú ingerültsége ahelyett, hogy csillapult volna, érthetetlen módon ezzel még csak nagyobb lett. Most egyszerűen úgy öntötte ki mérgét, hogy teljesen önzetlenül szállt síkra mások igazáért.) – Itt vagyok például én – mondta vérbenforgó szemmel Trifunic. – Egy kétlábon járó hulla! Miért adtak nekem? Gyalázat! Ki meri azt mondani, hogy nincs igazam?

Erre az önostorozó előadásra senki sem tudott vagy nem akart felelni. Trifunic ekkor részletesen kifejtette, hogy a cigaretta nyilvánvalóan csak ürügy, gaz cselszövők ezzel akarnak éket verni a bajtársak közé. S a gúnyos gyalázat annál is nyilvánvalóbb, mivel a német orvosok kényének-kedvének szolgáltatták ki őket.

A felzúdulás olyan nagy volt, hogy még éjjel tizenegy órakor is többen álltak a folyosón. Akik kimaradtak a juttatásból, azok megfogták az arra járók, a vizeldébe igyekvők kabátgombját, és méltatlankodva magyarázták; akik megkapták a cigarettát, azok csak hümmögtek, álmosan bólogattak, és igyekeztek elszabadulni. A higgadtabban magyarázók logikai felháborodásának két alappillére az volt, hogy miért kaptak a gyerekek és miért kaptak a nemdohányosok is? No hát, nyilvánvalóan azért, mert a cigaretta nem csupán élvezeti cikk, hanem valuta is. Két és fél márkát ér darabonként, tehát napi tizenkét és fél márkát húztak ki teljesen jogtalanul a zsebükből. Jó, nem bánják, ők belátják, hogy az egészségi állapotukat tekintve, nem ajánlatos a dohányzás. Adják ki akkor nekik a járandóságot készpénzben. Ebben az érvelésben tagadhatatlanul volt némi logika, a német orvosok másnap a fejüket vakargatták, testi épségüket féltvén, felkeresték Sovinsky igazgatót, és hosszas könyörgés után rávették, hogy járjon közben a pa-

rancsnoknál. Grow. főhadnagy hajlott a szép szóra, meg is változtatta intézkedését, és pótlólag mindenki megkapta a füstölnivalót. Hogy a létszám egyezzék – az időközben meghalt két ember is –, ezeknél hozzáírták a hagyatéki leltárhoz.

A környező fenyőerdőkben az egészségügyi telep munkásai napokig mészárolták a fákat. Az ácsok és asztalosok talpakat készítettek. A kedves nővérek minden szobába beállítottak egy kisebb vagy nagyobb fácskát. A 131-es szobában a szemfüles Zák Ede kivételesen nagy karácsonyfát udvarolt ki a nővértől, a három gyerekre: Zsigára, Botosra és Wilhelmre való hivatkozással, akkor már ugyanis a kis Wilhelm is ott lakott; Mikula hetekig üresen tartott ágyába költözött, ám már a beköltözés napján összeverekedett Botos Gáspárral, aki – Wilhelm még be se rakta holmiját – vigyorogva sietett őt biztosítani afelől, hogy ebben a szobában igazi urak laknak, itt nem lesz ám üres szekrény mindenféle aljas célokra! Wilhelm erre a női becsület védelmében tüstént pofonnal válaszolt, a verekedőket Kosaras választotta szét, a tanár és Zák kijelentette, hogy mindkét fiú szedheti cókmókját, ha a szoba békességét még egyszer megzavarják.

A fa feldíszítése igen nagy gondot okozott, mert szaloncukrot természetesen ezen a karácsonyon talán egész Európában sem lehetett kapni, a csillagszóróhoz szükséges puskaport és ként jól elfüstölték az elmúlt években Európa csataterein, az angyalhaj, karácsonyfadísz és lamettagyárak pedig Németországban igen sajnálatosan még nem vették fel üzemüket. A díszítésről tehát saját maguknak kellett gondoskodniuk, s a nehézségek áthidalásában különösen Zák Zsiga és Botos tanúsított kifogyhatatlan találékonyságot, bár a munkából tagadhatatlanul Zák Ede is alaposan kivette részét. Zák Zsiga egy Amerikából érkezett kóser teasütemény piros papirosából vágott szép füzéreket, Zák Ede képeslapokból kinyírt egy színes Murillo-angyalkát, felragasztotta kemény kartonpapírra, s ez került a karácsonyfa csúcsára. Botos Gáspár pedig már hetek óta félretette az arany és ezüst sajtpapírokat, most diadalmasan adta elő, az ünnephez a tanár és Kosaras apró szemű, úgynevezett „domino"-kockacukrokkal járult hozzá, ezeket szépen becsomagolták a sajtpapírokba – volt ugyan egy kis sajtszaguk, ámde ez senkit nem zavart. Ez újfajta ezüst és arany szaloncuk-

rokat zöld pamut segítségével felkötötték a fára, nagyon mutatós volt a karácsonyfa, s hogy az első benyomás még lenyűgözőbb legyen, az ágakra pamutszálon a legkülönfélébb gyártmányú amerikai cigarettákat is egyenként felakasztották. Ez a nagyszerű ötlet az egész karácsonyfának amerikai centekben is kifejezhető komoly értéket kölcsönzött, és Botos Gáspárnak alkalmat adott arra, hogy bizonyos meghatottsággal gondoljon saját jellemszilárdságára, sőt bensőleg zajosan ünnepelje önmagát, mert egész karácsony alatt ellen tudott állni annak a kísértő gondolatnak, hogy a fán számolatlanul lógó cigaretták közül éjnek idején kettőt-hármat elsinkófáljon. December 25-éről 26-ára virradó éjjel ugyan már fel is kelt, ott állt a fa előtt, Zák Ede azonban köhögni kezdett, és azt kérdezte: - Mi az? - Nézem a fát! - felelte szilárdan Botos, néhány percig még állt, aztán visszament ágyába.

Hátra volt még a személyzet megajándékozásának kérdése. Zák Ede indítványára ezt is közösen adták össze, az ajándékokat ő maga rendezte el az asztalon, a karácsonyfa alatt, minden ajándék mellett cédula, hogy kit illet - mink ezt húsz évig így szoktuk meg, igaz Zsiga? - mondta Zák. Az orvos két felbontatlan dogoz cigarettát kapott, az aranyfogú Makowiak egyet, az apácák egy kis kartonlapot, Zák nem nyugodott addig, amíg Kosaras szép, kalligrafikus betűvel rá nem írta a szoba lakóinak köszönetét - elvégre karácsony van, a szeretet ünnepe! - mondta a kis szabó, és szigorúan körülnézett. Az egérfogú Annie nővér szappant és csokoládét kapott, a piros arcú Elza s a vastag bajor mosogatólány egy-egy szappant. Délután négy órakor az ünnepre minden készen állott, Zák Ede megborotválkozott, vízzel lesimította ritkás haját, Zsigáét is szépen megkefélte; ő is meg a fia is tiszta inget meg gatyát vett fel karácsony tiszteletére.

Csikorgó hideg volt s magas hó. Odakünn alkonyodott, olyan szomorú volt most ez a szoba a hat fehér ággyal, középen a furcsa karácsonyfával, melyen szánalmasan lobogtak a kóser teasütemény piros papirosai s a sajtok kopott aranya és ezüstje, az összes féldollár értékű himbálózó cigarettákkal, a nagy várakozással, s a kinti csenddel, mintha a világ végén lett volna mindez. A tanár és Kosaras nagyon csendes lett, ám nem akarták elrontani Zák Ede örömét. A nővér még egy gyertyát is

hozott be, azt három darabra nyiszálták, s letették a fa elé az asztalra, meggyújtásával még vártak. Odakünn, az A-épület előtt Sovinsky igazgató utasítására feldíszítették a magányosan álló magas fenyőfát, villanydrótokat vezettek odáig, s piros, kék meg zöld izzólámpákat szereltek fel rá; a lámpák már alkonyat előtt kigyúltak, s színesen megvilágították a fehér havat, sokan korzóztak ott az A-épületnél, férfiak meg nők a hidegtől pirosra csípett arccal, a rádió a „Csendes éj" című karácsonyi dalt játszotta, az ég ólmos volt. A nagy fára felszerelt színes izzólámpákat, a fa tetején levő három kivételével, foglalattal együtt ellopták.

Kora este, még a gyertyák meggyújtása előtt, nyílt a 131-es szoba ajtaja. Egy rendkívül magas ember lépett be, bárányból süveget viselt, fehér vattaszakállat, bajuszt és szemüveget, szőrével kifordított bundát. – Das ist der liebe Weihnachtsmann – mutatta be őt a mögötte belépő magas, pocakos dr. Tassler főorvos: A „Weihnachtsmann" sorra kezet fogott a szoba lakóival, akikről a főorvos külön-külön hízelgő jellemrajzzal szolgált; egy planétahúzó városligeti papagáj módjára éppen úgy számolt be róluk, mint csupa ajándékra igen érdemes és pompás tulajdonságokkal bővelkedő, derék emberekről. Ilyeneket mondott: – Ez Papa Zak, egyik legidősebb páciensem, jóságos atyja az egész szobának! – Zák Ede mélyen meghajolt. – Ez Kosaras úr, a legtörekvőbb és legszorgalmasabb betegem! – Kosaras csak nézett. – Ez a jószívű Babrián tanár úr, az egész folyosó híres tolmácsa, mindig csak búvárkodik! – Ez itt... hm... Botos úr, csinos ember, sajnos, nem kúrázik eleget! – Ez Zák Zsigmond úr, a kis Zsigácska; neki sok savanyúcukrot kérünk.

Dr. Tassler kezét dörzsölte, és merev arccal mosolygott, a „Weihnachtsmann" intett, az aranyfogú Mąkowiak mindenkinek behozott egy háromkilós csomagot (felbontatlan konzervekkel!), egy zacskót karácsonyi kalácccsal és süteményekkel, továbbá két doboz cigarettát. Ezután sűrű hajlongások közepette s kellemes karácsonyi ünnepeket kívánva, kivonultak, hogy meglátogassák a következő szobát. Ez az érzelmes ajándékozási szertartás – a nővérek szemében könny csillogott! – régi hagyomány volt Grauingban, előző évben ugyancsak dr. Tassler és a Mikulásnak öltözött fiatal segédorvos járták

végig a szobákat, csakhogy akkor ilyen jellemzések kíséretében: „Ez Wolf altiszt, bátor katona, az elsőosztályú vaskereszt tulajdonosa"; „ez Gedicke SS-Unterscharführer, régi, törhetetlen híve a Führernek"; - „ez Schnabel főkatona, Sztálingrádnál is járt." - Dr. Tassler akkor ugyanígy mosolygott, mint most, az apácák ugyanígy könnyeztek, a „Weihnachtsmann" ugyanígy kifordított bundában jelent meg, a különbség mindössze annyi; hogy akkor az ajándékok szegényesebbek voltak, mert most dr. Tassler főorvos, a nemzetiszocialista párt volt tagja, az UNRRA csomagjait osztotta szét, és nem a német hadseregét.

Zák Ede behívta a személyzetet, fiával együtt elénekelte a „Mennyből az angyal" című dalt, mint magyar különlegességet - ez nálunk népszokás - magyarázta, mire a német személyzet több szólamú kórusa igen bensőséges érzelemmel a „Stille Nacht"-ra gyújtott rá.

Vacsorára halkocsonyát ettek. - Ízlik? - kérdezte Botos Wilhelmtől, az bólintott. - Hallom is! - szólt Botos. Ezen a gúnyolódáson megint majdnem összevesztek. Üldögéltek és beszélgettek. A tanár és Kosaras nagyon sajnálta, hogy a budapesti rádió hallgatott azon az estén s a hírek elmaradtak, mert igen szerették volna tudni, hogy alakult a helyzet december 19-e óta, amikor a hetvenöt százalékos bankjegydézsmát elrendelték, s vajon megállt-e az árak rohamos és ijesztő emelkedése. (Másnap aztán megtudták, hogy Budapesten már 500 pengő az újság egy példányának ára, a Kossuth-hídon dolgozó ezerötszáz munkás tíz órai munkával átlagosan 9210 pengőt keres naponta, s egy színes beszámolóból értesültek arról is, hogy a hídon, karácsony éjjelén, mindössze kétórás munkaszünetet tartottak.) Ők karácsonykor korán lefeküdtek.

Aztán eljött a szilveszter is, ennek a szívszorító rabságban kezdődött s viharos változásokban oly gazdag 1945-ös esztendőnek utolsó napja, lenn üldögéltek a 20-as szobában, a villanyt eloltották, két gyertya égett az asztalon.

Kis bort ittak.

A budapesti rádióban Vörösmarty Mihály „Szózat" című költeményét mondta egy hang.

Csikorgó hideg volt.

17

A nappalok lassan hosszabbodni kezdtek. A csikorgó hidegek és vastag havazások januárban sűrűn váltakoztak a fön meleg időszakaival. A földre borult vastag fehér takarót, a tócsák gyönge jégkérgét, a fák szeszélyes jégszakállát élfújta az Alpok felől jövő meleg szél, mely csattogó nyelvével a legelrejtettebb zugokba is odaférkőzött; a lejtőkön és házereszeken vastag sugarakban és apró erecskékben csörgedezett le a víz, úgyszólván órák alatt kitavaszodott. A nap melegen sütött, lobogó hajjal, kabát nélkül sétálgattak Grauingban az emberek. Aztán egy csapásra vége lett mindennek. A fön visszavonult az Alpok feneketlen szakadékaiba, az ég ólmos lett, s már szállongott is újra a hó.

A január hónap csendesen, nagyobb események nélkül múlt el, Zák Edének két odvas fogát is kihúzták - elmondhatom majd - szólt szomorú tréfálkozással -, hogy én is otthagytam a fogamat Németországban. - Botos Gáspár Zák Ede foghúzásának napján borotválkozott meg először, mert arcát mindenféle pihék borították, a külsejében beállt előnyös változást, sajnos, senki nem vette észre. Babrián Mihály végképpen rászánta magát a hazautazásra, s nagyon tervezgetett, hogy lesz, mint lesz, ámde persze csak úgy magában. Kosaras szorgalmasan látogatta a lábadozó Plohotnyukot, együtt olvasgatták a *Pravdá*nak Münchenből kapott régi, még novemberről keltezett számait. Plohotnyuk nagy érdeklődést mutatott, ám lehet, hogy tisztán csak Kosaras kedvéért, mert különben úgyszólván az újságlapok minden sorát betéve tudta már. A mellhártyaizzadmány lassan felszívódott, az öreg kolhozista már lábra is állt, arca kissé sápadt volt a szobalevegőtől, ámde a kertbe még nem volt szabad sétálni mennie, pedig nagyon vágyódott rá. Fiatal szobatársa január közepén meghalt, attól kezdve Plohotnyuk egyedül maradt a szobában - barátocskám - mondta, és ravaszul mosolygott -, úgy látszik, én még látni fogom a Szovjetuniót. - Több ízben előfordult, hogy Plohot-

nyuk szobájának ajtajára színes krétával gyalázkodó feliratokat írtak, egyszer éjnek idején valaki teljes erőből bedörömbölt az ajtódeszkán, s elfutott, máskor meg a sötétben kinyitották az ajtót, s valami rondaságot öntöttek be. E cselekedetek célját nem lehetett félreérteni, egész Grauingban Plohotnyuk volt az egyetlen hazakészülő szovjet polgár. Kosaras fel is ajánlotta az öregnek, hogy oda költözik, ne legyen egyedül – tán üvegből vagyok? – mondta erre Plohotnyuk –, hogy féltesz engem, maradj csak szépen, barátocskám, a te honfitársaid között, ott a te helyed! – Kosaras ekkor azt ajánlotta, forduljanak panasszal az amerikai parancsnokhoz, az öreg azonban erről sem akart hallani. – Nem eszik olyan forrón a kását! – mondta és legyintett. Kosaras hallgatott, néha bizony lelkifurdalásai is voltak, semmi nem verte ki fejéből azt a csökönyös gondolatot, hogy neki is része van az öreg kolhozista kényszerű ittmaradásában, mert ha akkor, novemberben idejében lefekhet az öreg, talán elkerüli a tüdőgyulladást.

Plohotnyuk mintha olvasott volna Kosaras gondolataiban. – Látod, barátocskám – mondta csendesen –, milyen erősek lehetünk mi, ha ezek egy magamfajta beteg és öreg szovjet polgárt is ennyire gyűlölnek...

Kosaras az öreg tudtán kívül mégis elment az amerikai parancsnokhoz, és előadta a dolgot. Az hümmögött, és megígérte, hogy majd utánanéz az ügynek; titkárjának ki is adta az utasítást, hogy az osztályos orvost telefonon figyelmeztesse az esetre.

Stanislaus Widowsky – ami a vitákat illeti – nagyon megcsendesedett ebben az időben. Szobatársa, a jugoszláv Petrovic hússzor is megkísérelte – csupán unalmában –, hogy mindenféle ellentmondásokkal felidézze a régi nagy elméleti veszekedések emlékét, ám Widowsky csak legyintett. – Más dolgom van – mondta, ült és rágta a tollszár végét, nem árulta el, hogy min dolgozik. Babrián Mihály néhányszor ellátogatott a 141-es szobába, csendes esték voltak ezek a mindig ugrásra kész Berstenne és a régi harcok nélkül. A varsói lengyel kormány egyik megbízottja e napokban egyszer kinn járt Grauingban, másnap a lengyelek a garázsból átalakított moziteremben a hazautazás ügyében nagygyűlést tartottak, az egyik előadó éppen Stanislaus Widowsky volt. Az összejövetelen – meghívás

nélkül – az óvatos amerikai parancsnok is megjelent négy katonával, akik a rendre ügyeltek. A tanácskozás ennek ellenére, Grabansky izzó felszólalása után – botrányba fulladt; a lengyel pap „hazaárulónak" nevezett mindenkit, aki feliratkozik a transzport listájára.

A tömegverekedést az amerikai katonák jelenléte akadályozta meg, a gyűlést azonban – Widowsky tiltakozása ellenére – Grow főhadnagy feloszlatottnak jelentette ki. Odakünn kisebb pofozkodások is történtek, a kipödrött bajuszú Dubsky állítólag pogrommal fenyegetőzött, a hazautazók listájára nyolcvanan iratkoztak fel, az egészségügyi telepen élő lengyeleknek mintegy hatvan százaléka.

Widowsky előbb komor és szótlan volt ezen az estén. Babrián Petroviccsal beszélgetett.

– Talán emlékezetes dátum lesz! – mondta Petrovic, s ujjával az asztalon fekvő újság vastag címére bökött – a tegnapi nap... 1946. január 12. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének legelső teljes ülése Londonban, ötvenegy nemzet, ezer küldött! A megnyitó beszédet valami Zuleta tartotta... a columbiai köztársaság külügyminisztere.

Widowsky felnézett.

– Ők is üléseznek – mondta egyszerre furcsa mosollyal –, éppúgy, mint mi a garázsban. Londonban vajon ki lesz az a Grabansky, aki egy ilyen inarettyent Grow-nak ürügyet ad a feloszlatásra?

– A béka és az ökör! – felelte Petrovic gúnyosan – egy bendzini versíró és az Egyesült Nemzetek! Az ilyen öntelt rímfaragónak minden hír csak arra jó, hogy saját piszlicsár ügyeit tüstént valamiféle mélységes világösszefüggések kellős közepébe állítsa be, és mindenféle gúnyos esztétikai pecsenyéket süssön a hasonlatokból.

Widowsky erre előbb nem felelt, ám olyan vasvillaszemeket meresztett Petrovicra, hogy ez elhallgatott.

– Barátom – mondta végül Widowsky, és böngészni kezdte az újságot –, ne vitatkozzunk!

– Mit olvas olyan érdeklődéssel? – kérdezte kötekedőn Petrovic – két tehervonat összeütközött Bendzinben?

– Államvasúti észjárás! – felelte Widowsky. – Igazítsa meg a fejében levő menetrendet, és figyeljen ide. Tegnap a

nürnbergi főtárgyaláson felolvasták az „USA 773" számú okiratot. Ná! A bíróság most majd jól behúzza a csőbe ezt a Schachtot! 1932 novemberében német nagyiparosok és pénzemberek beadványt intéztek Hindenburg elnökhöz, amelyben kérték, hogy Hitlert bízza meg a kancellársággal, az aláírások összegyűjtője Hjalmar Schacht volt. 1932. november 12-én ezt írta Hitlernek: „Egyáltalán nem kétséges számomra, hogy a dolgok fejlődésének csak egy lehet a vége, s ez az ön kancellársága. Úgy tűnik azonban, hogy mégsem lesz hiábavaló az a kísérletünk, hogy ennek érdekében sorozatos aláírásokat szerezzünk a gazdasági életből..." Akarja hallani egy bendzini versfaragó hasonlatát a világösszefüggésekről? Ez a kis levélke legalább annyit jelentett a maga gúnyos dél-balkáni feje számára, mint mondjuk, a szkopljei bakter hibás váltóállítása!

Widowsky ezután visszamerült újságjába, Babrián elköszönt, és hazament. Odakünn szép, havas téli este volt, éppen akkor tért vissza sétájából a kipirult arcú Zák Ede is a három gyerek kíséretében, akik mostanáig hógolyóztak, még őt is megdobálták.

- Imádja Zák urat! - mondta vigyorogva Botos Gáspár. Zák vörös lett.

- Miről beszélsz? - kérdezte Kosaras.

- A bandzsa asszony! - mondta Botos - egész úton csak jött mögöttünk, mormogott és sóhajtozott.

- Hallgass! - szólt Zák.

- Szerencse, hogy ott voltunk - folytatta zavartalanul a fiú -, különben még elrabolta volna...

Botos Gáspár nem hazudott, a helyzet valóban az volt, hogy az Amália nevű újpesti özvegyasszony makacsul feltette magában, hogy a szelíd Zák Ede az, aki éppen neki való, nyomába szegődött, s úgy járt mögötte, mint az árnyék. Zák minden erejét összeszedve, az elmúlt napokban két ízben is hirtelen megállt, hátrafordult, és hangosan meg is rótta őt ezért. Az özvegy csak lesütötte szemét, és nem felelt - csak nem sír? - gondolta megszeppenve Zák Ede. Erős gondban volt az özvegy miatt - még valami csábító színében tűnök föl! - gondolta lelkifurdalással, és mit nem adott volna, ha megszabadul ettől a kellemetlen kísérőtől, akit, úgy látszik, nem lehet megsérteni.

Erősen változó hónap volt ez a január, sűrű hóeséssel és

szinte tavaszi napsütéssel, a 131-es szoba lakói nagyon várták már a tavaszt, amikor – semmi kétség – végre elindulhatnak hazafelé. Az otthoni hírek is nagyon felzaklatták őket, amikor például meghallották, hogy január 12-én este befutott a budapesti Nyugati pályaudvarra egy transzportvonat, mely a németországi Luckerwalde melletti táborból hozott 65 fűtött vasúti kocsiban 140 férfit, 384 nőt és 317 gyermeket, egy kocsiban tehát mindössze 15 ember ült, s az utasok 99 százaléka hazaszivárgó sváb volt – Zák Ede felháborodása nem ismert határt. – Ki intézi ezeket a dolgokat? – kérdezte egészen sápadtan. – A svábokat hazaviszik, mi pedig itt rostokolunk! Mi is elfértünk volna még bőven azokban a kocsikban!

Nem is lehetett aznap megvigasztalni.

Aztán néhány nappal később meghallották a Kossuth-híd január 20-án történt felavatásának hírét. A tanár tüstént N. Ilonára gondolt, tél van otthon, a sötét kora reggelen Ilona bandukol az új hídon a Mészáros utcai leánygimnázium felé, a Duna fölött hópelyheket kavargat a szél. A tanárra azonban még ennél is nagyobb – bár ellenkező előjelű – hatást tett egy másik hír: „Mindszenty József esztergomi érsek, bíboros-hercegprímás levelet intézett Ries István igazságügy-miniszterhez, s ebben enyhítő intézkedéseket kért a népellenes és háborús bűntettek elítéltjei számára, kérte az ítéletek végrehajtásának bizonyos időre való felfüggesztését is, hivatkozván arra, hogy nem lehet elítélni embereket olyan dolgokért, amelyek az elkövetés időpontjában semmiféle emberi és isteni törvénnyel nem ellenkeztek." – Babrián az öccsére gondolt, sápadt volt, egyetlen szót nem szólt többé aznap este. Csak lefekvés után szólt oda Kosarasnak.

– Haza kell menni... – s a sötétben okolbe szorította a kezét.

Ez január vége felé történt, ekkoriban már nagyon sokat beszéltek Grauingban arról, hogy az egész egészségügyi telepet rövidesen az UNRRA veszi kezelésbe, mert a hadsereg nagyon unja már a vele való bajlódást, s valóban Grow főhadnagy is meglepő közönyösséget tanúsított a szanatórium ügyei iránt; a komitének nagyobb hatalma volt, mint valaha, Hezkel azzal a gondolattal kezdett foglalkozni, hogy teherautót vásárol, az osztrák Fromm kétszobás lakást rendezett be magának Münchenben, Sinovsky három hétig üdült egy nőismerősével

Garmisch-Partenkirchenben, egészen lesoványodva jött vissza. A kirándulás nem is került pénzébe, mert nagyszerű új összeköttetéseket szerzett. Anyagi tekintetben senki nem panaszkodhatott, két háromkilós felbontatlan csomagot is kaptak ebben a hónapban, még a Sicherheitsdienst hajdani bácskai tagjai is palesztinai vörösbort ittak hátul, a zöld deszkaépületben.

Aranyidők voltak ezek.

Sok toborzás is volt ebben a hónapban, egy vasárnap megjelentek a jugoszláv királyi hadsereg emberei, és közölték, hogy az állítólag angol támogatással megalkotandó Királyi Brigád Skóciában kapja majd kiképzését. A másik vasárnap az Anders-hadsereg megbízottai jöttek, s gyűjtötték a jelentkezőket, akik hajlandók illegálisan Olaszországba utazni, nem tudni, miféle tervük volt ezekkel. Egy közel-keleti toborzóiroda megalakulásáról is sokat suttogtak, erről főként német körökben; a jeruzsálemi főmufti ebben az időben szökött meg Párizsból, a Champs Elysées egyik palotájából Egyiptomba.

Niemöller, az ismert lelkész január 22-én az evangélikus diákközösség meghívására 1200 főnyi diákhallgatóság előtt előadást tartott Erlangenben, az újvárosi templomban. Előadása során az emberiség megcsökkent felelősségérzetének és Hitler uralomra jutásának okául a „meztelen materializmus"-t jelölte meg. Beszélt a németség sóvárgásáról egy erős vezető után, majd kitért Hitler Adolf felelősségére: „Azt mondják, maga a Führer mégiscsak nagy ember volt. Nem tudott mindezekről a bűnökről. Én nem tehetek mást, mint hogy ez a tévedést helyreigazítsam, és tanúbizonyságot tegyek." Itt néhányan pisszegtek már. Niemöller zavartalanul szónokolt tovább az elmúlt tizenkét év tanulságairól, a világ anyagi és szellemi ínségéről, s fejtegetései során igen drámai hangon egyszerre a következőket mondta: „Találkoztam egy zsidóval, aki mindent elvesztett, és aki egyedül maradt meg családjából. Nem tehettem mást, azt kellett neki mondanom: Kedves testvérem és zsidó, mielőtt bármit mondasz, azt mondom neked: bűnösnek ismerem el magam, és kérlek téged, bocsásd meg nekem és népemnek ezt a bűnt, így az út szabaddá válik, s a küldetés ismét új életet teremthet." Ezeknél a szavaknál óriási lábdobogás és fütyülés támadt a templomban; Niemöller előadását szó szerint közölte az amerikai hadsereg német nyelvű lapja.

A kis Geldomaras ebben az időben egyedül ténfergett Grauing útjain, akkoriban érkezett meg az öreg Zajac halálának híre a német tébolydából. (Vajon milyen ápolásban részesült itt a szegény vilnói öregember, senki nem tudta. A tébolydákban változatlanul még a régi ápolószemélyzet teljesített szolgálatot, melyet csak mintegy fél évvel később helyeztek vád alá – orvosokat és ápolókat –, amikor a nürnbergi per további folyamán kiderült, hogy ezekben a gyógyintézetekben, a Harmadik Birodalom idején, a belügyminisztérium rendelkezésére, a „német faj higiénéje" érdekében, évek hosszú során át morfiummal több ezer elmebeteget gyilkoltak meg.) A kis Geldomaras eltűnt kócos kis kutyácskájára is gondolt, hónapok múltak el, s ő nem tudta elfelejteni, fájt a szíve.

A hónap végén szépen sütött a nap, mintha igazán tavasz készült volna, így jött el a február, amelynek első napjaiban a grauingi magyarok az 1946 : I. törvénycikk életbelépéséről s a magyar köztársaság megalakulásáról értesültek.

Ilyen szép napsütés volt február 3-án, vasárnap délelőtt is, amikor az öreg Plohotnyuk Kosarasba karolva először indult sétára a kertbe. Az A-épület előtti széles sétányon nők és férfiak lépegettek, a lengyelek miséje még nem kezdődött el, általános feltűnést keltett Julek Leder pompás új bőrkabátja, vajon honnan szerezhette? A kabátot igazán öntudatosan viselte, s bárha tulajdonosa nem is volt tagja már a komitének, ám ezzel a vörös bőrkabáttal mégiscsak hatalmas csapást mért ellenségei irigységére. Egy fiatal fiúval sétálgatott karonfogva, néhányan a háta mögött kiköptek. Ott kóválygott a dalmát Trifunic is, teljesen egyedül, s májbajos megjegyzéseket tett a verőfényben. Zák Ede egy hozzá hasonlóan kistermetű lengyel szabócskával mendegélt, az özvegyasszony sehol sem volt látható, mindenféle érdekes szakmai kérdésekről beszélgettek. A vadonatúj reverendában lépegető Jan Grabanskyt egész udvar vette körül, az őiránta érzett tisztelet különben még jobban megnövekedett, mióta egy amerikai lengyel szervezet müncheni képviselője valami külön segélypénztár kezelésével bízta meg őt. Az igazán komoly kereskedők: Sinovsky, Hezkel, Fromm, Enzel és a többiek persze nem voltak láthatók, az

ilyen vasárnap délelőttökön volt a legnagyobb az üzleti forgalom, különösen sörben, s ez teljesen lefoglalta őket. A sétányon egyszer végigment De Alma asszony is, a kápolnába igyekezett, a ferencrendi nővérek külön német miséjére, néhány percre meg is állt, hogy a lengyel pappal beszélgessen. Egy pillanatra feltűnt a totyakos öreg bécsi Karfunkel, a nagyothalló, fekete kalapos Schwitzer Ernővel és a kissé magába roskadt Méir Kagan, hajdani élelmezési főfelügyelővel; nekik persze a korzózás eszük ágában sem volt, s bár egyikük sem tudta, hogy a vallási gyűjtemények tartalmaznak-e valami tilalmat erre vonatkozóan, mégis ösztönösen igyekeztek a sokaságból kikerülni az erdő felé, ahol jobban megbeszélhetik majd az őket közösen érdeklő kérdéseket.

Plohotnyuk kissé hunyorgott a napban, elszokott az éles fénytől, s első pillanatban a nagy sokaság is elfogódottá tette őt. Aztán azonban már az első lépések után gyorsan kiderült, hogy sokkal jobb erőben van, semmint hinni lehetett volna, legényesen kiegyenesedett, nem is karolt már Kosarasba, mélyeket lélegzett a friss levegőn. Ők is olyan helyre igyekeztek, ahol kevesebb az ember, s zavartalanabbul sétálhatnak, Kosaras aggódón nézett néha az öregre, vajon nem fárasztja-e őt a járás, de nem, erről igazán szó sem lehetett – mint a makk! – mondta büszkén Plohotnyuk – persze, kissé öreg makk! – tette hozzá tüstént.

A kipödört bajszú Dubsky, a hosszú szőke Zulawsky s még vagy két lengyel pöfékelt az A-épület sarkának támaszkodva egy csoportban. Kosarasnak úgy tűnt, mintha az ő megjelenésükkor hirtelen elhallgattak volna, s a nagy csendben egyikük valami megjegyzést is tenne éppen őrájuk. Ám ebben Kosaras nem volt bizonyos, különben sem értett lengyelül. Lassan mendegéltek tovább, elsétáltak a bezárt mosoda mellett. A benzinkutakon túl, a kertészet üvegházainál a fényesre kefélt fekete hajú novisadi jugoszláv fiatalember udvarolt erősen egy lánynak; kabátjának mindkét hajtókáján ott aranylott a Londonban időző Péter ex-király koronájának egy-egy kicsinyített mása, ezek a koronák azért nem voltak persze túlságosan kicsinyek, egy-egy körülbelül akkora volt, mint a magyar ötpengős ezüstpénz, Horthy Miklós kormányzósága idején. Mint afféle szerelmespár, természetesen mélyen hallgattak mindketten,

amikor Plohotnyukék mellettük elhaladtak, ám ezúttal nem lehetett kétség, a fiatalember egy pillanattal később a hátuk mögött rájuk tett valami elmés megjegyzést. Nem is Kosarasra, hanem feltétlenül Plohotnyukra, valami ilyesmi lehetett: „Hát ezt az oroszt életben hagyták?" – A lány vihogott. A vér elöntötte Kosaras arcát, megállt, s megfordult.

– Óhajt valamit? – kérdezte németül, és merőn nézte a fekete hajú fiatalembert. A szerb királyi hadsereg volt őrmestere kiegyenesedett, szembefordult, s nem felelt. Kosaras csaknem reszketett az indulattól. Néhány másodpercig farkasszemet néztek, akkor a jugoszláv fiatalember tekintete tétova lett, lesütötte szemét, s gyorsan beszélni kezdett a lányhoz valami közömbös dologról.

– Nagy kecskebak vagy te, barátocskám! – mondta később Plohotnyuk ráncolt homlokkal, s szeme sarkából sandított Kosarasra – még tán párbajozni is akarnál, mint valami magyar gazdatiszt Szilágyban. Ha minden legényke mormogásával külön törődsz, túl sok dolgod lesz ám neked a világban.

Plohotnyuk szavai korholásként hangzottak, tekintete azonban éppenséggel megcáfolta hangját. Belsejében nagyon is elégedett volt a móddal, ahogy Kosaras a kétkoronás ifjút elintézte, s méghozzá teljesen békésen. Valami bizonytalan apai büszkeség is ébredt benne, egy pillanatra teljesen úgy tűnt, mintha Kosaras éppen a fia volna. Ám óvakodott attól, hogy a benne támadt gyengeséget kimutassa, érzései is ellentmondók lettek, mert a fiára gondolva, hirtelen elszontyolodott. – Hát kicsit forrófejű vagy, ennyi az egész – mondta végül enyhítésként.

Aznap délelőtt teljesen körüljárták a kertet, Plohotnyuk egyáltalán nem érzett semmi fáradtságot – megy ez, mint mezei nyúlnak a bukfencezés – mondta elégedetten. További sétájuk során aztán nem is történt semmi különös, néhányan ugyan még megnézték Plohotnyukot, azonban bizonyára azért, mert új arcnak tűnt, hiszen teljes három hónapon keresztül nem járt a kertben. Sétájuk utolsó részén a pipás, hosszú mongol jött utánuk kitartóan, ha megálltak, ő is megállt, s csak szortyogtatta kialudt pipáját, melybe új s még a réginél is hosszabb szárat szerzett. Kosaras néhányszor hátra is nézett, azonban a mongol láthatóan nem is törődött velük, egyáltalán

nem törődött, észre sem vette őket, mindig csak a földet nézte. Sajátságos jelenség volt ez, mintha valamiben teljesen elmerült volna, arca nyugodt és egykedvű volt, szürkésbarna, mint a föld, a szemét nem lehetett látni, csak szortyogtatta pipáját; ám mögöttük vagy nyolc méternyire olyan önkéntelenül és állandóan egy ütemre lépett velük, mint valami halálosan elmerült katona, aki menetelés közben éppen haza gondol, és lépteit ezért – teljesen öntudatlanul – az éppen előtte járóéhoz igazítja. Nyilvánvalóan egyáltalán nem is vette észre, hogy éppen Plohotnyuk és Kosaras azok, akik előtte járnak, és ha most itt más ment volna történetesen, ahhoz ugyanígy igazodik.

Mikor elváltak, csaknem dél volt már. – Egészséges vagyok! – mondta boldogan Plohotnyuk. – Ízlik majd a német kelkáposzta.

Aznap délben, ebédnél Zák Ede letette a kanalat, és így szólt Kosarashoz:

– Úgy gondolom, nem ártana egy kis izé.

Kosaras csak nézte.

– Mi nem ártana? – kérdezte végül.

– Óvatosság! – felelte Zák Ede, és körülnézett.

– Zák úr, maga úgy beszél, mint valami összeesküvő – mondta Botos Gáspár csámcsogva.

– Hallgass! – szólt Zák. – A barátját gondolom tette hozzá –, az oroszt! – Elhallgatott.

– Mi van vele? – kérdezte Kosaras.

– Valamit főznek – felelte Zák Ede –, tudja, mennyi szemét ember van itt. Mikor maguk sétáltak, mindenféle gyalázást mondtak a hátuknál, így az oroszok meg úgy a kommunisták meg mindenféle... én, tudja, sajnos, nem értettem, a kartársam meg kissé nagyothalló, mióta Mühldorfban megverték. De én azt gondolom, ezek valamit még kifőznek... talán bántani akarják.

– Nem jól tudja maga a politikát! – mondta Botos Gáspár. – Az oroszok azok szövetségesek az amerikai haderővel!

– Haderővel? – ismételte a tanár, Botos választékos kifejezésmódján csodálkozva, Wilhelm hahotázni kezdett, a leves cigányútra ment, majd megfulladt.

– Ne csámcsogj! – szólt vörös arccal Zák.

– Hát miért bántanák? – kérdezte csendesen Botos

Zák vállat vont, Kosaras ráncolt homlokkal töprengett. Még a délután felkereste Plohotnyukot, előbb csak célozgatott, hogy odaköltözne hozzá.

– Talán összevesztél valakivel a szobádban? – kérdezte az öreg.

Kosaras hallgatott.

Én fiatal vagyok – mondta végül –, jobb lenne, ha ketten laknánk ebben a szobában.

Körülnézett.

– Mire gondolsz? – kérdezte Plohotnyuk.

Kosaras akkor elmondta a kis szabó figyelmeztetését. Az öreg kolhozista egy darabig szótlanul ült.

– Semmi – mondta végül, és legyintett –, a kuvaszok csak csaholnak, és nézik a lábikrámat. Majd csizmát húzunk, hogy ne férjenek hozzá. Elvégre tán... aztán meg itt őrség is van. Maradj, ahol vagy.

Hallani sem akart arról, hogy Kosaras odaköltözzék. Ott még nem tartanak, mondta, ha kell, tud ő egy kicsit vigyázni magára, de különben is azt hiszi, rémlátás az egész, ha fecsegnek és gyalázkodnak is, ez csak afféle szóbeszéd, kórházban vannak, sok a ráérő idejük.

Aznap délután havazni kezdett, sűrű pelyhekben hullott egész éjjel, sőt másnap is a hó, újból téli lett a világ, nagy csend és fehérség mindenütt. Kedden délután Plohotnyuk látogatta meg Kosarast, hármasban a tanárral sokáig elbeszélgettek, kitűnt, hogy Babrián oroszul is tűrhetően beszél, csak Plohotnyuk szerint mondatainak egy kicsit olyan könyvszaga van. Az öreg vacsorára is ottmaradt a 131-es szobában, aztán Kosaras hazakísérte őt.

A havazás már elállt, az ég csillagos volt – hideg éj jön – mondta Plohotnyuk –, nagyon fehéren szikráznak a csillagok – a hó ropogott lépteik alatt. Az ösvény teljesen eltűnt a fehér takaró alatt, bokáig ért a hó, hallgatva lépkedtek a két épület között elterülő, néhány helyen bokrokkal benőtt nagy térségen keresztül. – Most már eredj haza, én itthon vagyok – mondta az öreg mintegy húsz méternyire az A-épülettől. Kezet fogtak, Kosaras néhány pillanatig még nézett Plohotnyuk után, az a hosszú épület oldalsó kapuja felé tartott, ahhoz esett legközelebb a szobájához vivő harmadik lépcsőház.

Kosaras megfordult, és elindult hazafelé. Vagy nyolc lépést tehetett, akkor kiáltozást hallott a háta mögött. Egy szempillantásig figyelt csak, aztán rohanni kezdett a kiáltozás irányában, azon a nyomon visszafelé, amelyet ketten hagytak az imént. A vastag hóban a bokrok szegélyezte ösvényt csak sejteni lehetett. Látni előbb nem láthatott semmit a bokrok miatt, vagy huszonöt lépést futott lélekszakadva, s akkor megpillantotta Plohotnyukot.

Az öreget hárman ütlegelték teljesen hangtalanul, csak a lihegés hallatszott. Plohotnyuk kissé előregörnyedve védekezett, az egyik támadó, egy köpcös férfi, fel is ordított, amikor az öreg korától és állapotától nem várt fürgeséggel ügyesen lágyékon rúgta. Ekkor azonban már valami bot reccsent a fején, hátra is tántorodott, s a harmadik támadó hátulról vesén rúgta, hogy felnyögött, önkéntelenül odakapott.

Ebben a pillanatban érkezett oda Kosaras. A veserúgó tüstént nekifordult, valami botot emelt kezében, Kosaras azonban olyan lendülettel érkezett, hogy egyszerűen, nem is szándékkal, feldöntötte őt, a földrezuhanónak szerencsésen rá is lépett a gyomrára. A veserúgó nagyot ordított, s lengyelül káromkodott. Az első támadó, a köpcös, gyorsan otthagyta Plohotnyukot, s botjával rettenetes csapást mért Kosaras fejére, az ütés szerencsére lecsúszott a bal vállára, s az csaknem megbénult a nagy fájdalomtól. Ugyanekkor ez a köpcös – csizmában volt –, teljes erővel hasba akarta rúgni Kosarast, a lendület azonban rövidnek bizonyult, a fiatalember elkapta a csizmás lábat, s hirtelen a magasba rántotta. A köpcös megcsúszott a hóban, s oldalt vágódott a földön, azonban tüstént talpra is ugrott. Plohotnyuk és a harmadik erősen gyomrozták egymást, az öreg – hiába, lábadozó volt még – egy ütésnél a földre roskadt, s próbált feltápászkodni.

A bokrok mögül valami nagyon hosszú árnyék jött elő, legalább Kosaras így látta, de ez nem bizonyos, mert nagy zűrzavar volt; az első támadó, akinek a gyomrára lépett, már fel is tápászkodott, lehet, hogy talán ő volt, magasba emelte kezét, Kosaras igen éles fájdalmat érzett a bal mellében, a csillagos ég körben megfordult, olyan hirtelen, mint a megrántott csiga, egy pillanatra elsötétült minden, s a puha, vastag hóban találta magát.

A támadók elfutottak, a magas hóban szinte nesztelenül. Két perc múlt el, a hanyatt fekvő Kosarasnak úgy tűnt, mintha valaki nyögne a közelben, ám lehet, hogy ez is képzelődés volt csupán, mert akkor már nagyon zavaros lett minden, az ég teljesen szabálytalanul tágult és zsugorodott a csillagokkal, ez nyilvánvalóan nem lehetett rendbenlevő dolog, hanem valami visszaélés. Valaki azonban mégiscsak nyögött, s egy imbolygó, görnyedt alak szinte térdén csúszott oda hozzá.

– Bajod esett, barátocskám? – suttogta egy hang, Plohotnyuk hangja. Végigtapogatta Kosarast, nedves lett a keze, Kosaras fel akart tápászkodni – maradj – mondta az öreg, felgombolta kabátját, s valami kendőt szorított a fiatalember melléhez azon a helyen, ahol a sebet sejtette. A fekvő test körül a fehér hóba már valami sötétes folt szivakodott – hm – mondta egy hang –, meg ne mozdulj! – Az öreg minden erejét összeszedte, talpra állt, s elbukdácsolt az A-épület felé. – Él! – gondolta vad örömmel Kosaras – segítségért ment! – Feküdt hanyatt a hóban. Semmi fájdalmat nem érzett most, sőt kellemes bágyadtságot, milyen ezüstösen szikráznak a csillagok, de miért hintáznak úgy, előbb balra, a mosoda felé vonul az égbolt, aztán jobbra a kapu felé, aztán visszajön, és megáll a feje fölött. Nem is fekete az ég, hanem egészen sötétkék. – Ez így van – gondolta –, hát meghalok. – S egy kis csodálkozást érzett, de semmi bánatot; oly könnyű volt most itt feküdni a hóban, semmit nem tenni, csak feküdni, meleg nedvesség csorog a bal mellén – barátocskám, gondolta, túlélted Dachaut, különös dolog, most szabadon halsz meg. Szinte elégedettség fogta el, s nevetgélt hozzá, vagy legalábbis úgy képzelte, hogy nevetgél. „Szabadon és nem semmiért, barátocskám", gondolta.

Csodálatos módon Budapest egyáltalán nem jutott az eszébe, ráncolta a homlokát, és erősen próbálta Oszipovicsot elképzelni s az Előre-kolhozt, a nap borzasztóan süt, az öreg Plohotnyuk felgyűrt ingujjal ott ül a cséplőgépnél egy asztalka mellett, s számokat jegyez, az arca verejtékes a nagy számolástól, de elégedett, egy zsák búza, öt zsák búza, nyolcvanhárom zsák búza, ezerkétszáz zsák búza, nyolcmillió zsák búza, barátocskám, ez már csak valami, ez a mi munkánk... Ismertem egy szegény magyar fiatalembert, egy elvtársat... Németországban... – Kosaras elszédült. A hintázó égbolt újra megállt.

Ekkor hirtelen megrohanta a bánat és a harag, mert eszébe jutott Budapest. Megkísérelte, hogy felkönyököljön. – Nem! – kiáltotta hangosan és elégedetlenül. – Nem! – kiáltotta másodszor is, és csikorgatta fogát haragjában – nem! – kiáltotta harmadszor is, és mély bánatot érzett a jóvátehetetlen és korai halál gondolatára, mielőtt elvesztette eszméletét.

Talán száz év telt el.

Nyolc perc múlva hordággyal jött két ápoló, mögöttük ott bicegett Plohotnyuk, óvatosan emelték fel Kosaras eszméletlen testét, s egyenesen a műtőbe vitték, az öreg kolhozista mindenütt ott sántikált utánuk, deres haja csomókban állt az alvadt vértől, arca nagyon sápadt volt, de nem tágított még a lépcsőn sem.

– Szúrt seb – dr. Molke sebész alorvos kutasszal nézte – hm... mély! Valami kétélű szerszámmal... vadásztőr? .. A második és harmadik borda között, szívirányból a rekesz felé hajlón... aggasztó kivérzés.

Az egyik ápoló telefonált az amerikai őrségnek, aztán bekötözték Plohotnyuk fejsebét is.

Babriánék aznap este sokáig várták Kosarast. A villanyt csak tizenegy órakor oltották el, aztán hallgatva, ébren gubbasztottak a sötétben. Zák sem tudott elaludni, a három gyerek egyenletesen szuszogott, Botos valamit motyogott is álmában. Végül a tanár egy óra felé felcsöngette az ügyeletes nővért.

– Talán valahol kimarad? – mondta a nővér, és hunyorított. Hiszen egyáltalán nem volt ritkaság, hogy Grauing egyik-másik lakója – főként a kereskedők és a mulatni vágyók közül – olykor eltűnt, s csak több nap múlva került elő álmosan és fáradtan. A nővér nagy sokára megértette, hogy ezúttal egyáltalán nem lehet ilyesmiről szó, a dolog teljesen megmagyarázhatatlan, és Babrián kívánságára végül is áttelefonált az A-épület ügyeletesének. Az óriási A-épület központi ügyeletes ápolója csak jó hosszú idő múlva jött a készülékhez, Babrián szinte látta maga előtt a végtelen hosszú, homályos folyosót, melynek egyik végén fellobban és elalszik, megint fellobban és megint elalszik a telefonhívás éjjeli jelzőfénye, míg végül valaki odajön, és felveszi a hallgatót. A nővér néhány szót beszélt, a drót má-

sik végén egy férfihang válaszolt, az apáca ráncolta a homlokát, nézett Babriánra, aztán visszaakasztotta a horogra a hallgatót, és közölte a tanárral Kosaras szerencsétlenségét.

Babrián tüstént felöltözött, Zák Ede is vacogva magára szedte a ruháját, hallani sem akart arról, hogy otthon maradjon. Az ágy melege úgy didergett el belőlük a bokrokkal tarkított nagy, havas térségen, amint – kissé álmosan még – lépkedtek az A-épület felé. A hideg vágott, mint a kés, pedig a levegő dermedten állt. Szél nem fújt. Lélegzetük párája felröppent a szikrázó csillagok felé. A sebészeti osztály zárt, nagy folyosójának végén, kis állólámpa fényénél fehér ruhás apáca ült és kötött. Kosarashoz persze nem engedte be őket – altatót kapott – mondta. Aztán kérdésükre elmondott annyit, amennyit tudott, mély szúrt seb, hogy történt, mint történt, azt neki nem mondták, állapotáról még nem lehet semmi bizonyosat tudni, az ilyen sebek gyakran nagyon különösek, attól függ, mennyi a belső vérzés, a rekeszizom egész bizonyosan nincs háborgatva, mert akkor csuklana, kora reggel már többet tudnak majd mondani. Mindenesetre nagyon sok vért vesztett, reggel előrelátható lag vérátömlesztésre is sor kerül, nem, azt ő igazán nem engedheti meg, hogy még csak be is kukkantsanak az ajtón a szobába, jöjjenek reggel, jó éjszakát, urak.

Mentek a hosszú, homályos folyosón, s nem néztek egymásra – szegény gyerek – mondta tompán Zák –, vajon mi történhetett vele? – kérdezte a tanár, a kis szabócska nem felelt. Az A III-on bekopogtak Plohotnyuk szobájába, hogy majd tőle tudják meg a történeteket, a kopogásra senki nem felelt, az ajtó zárva volt; Plohotnyuk az éjszakát szintén a sebészeti osztályon töltötte, Kosarassal egy szobában.

Babrián, Zák, sőt Botos is kora reggel már ott állt az A I osztály folyosóján Kosaras ajtaja előtt, az ápoló meg is engedte a tanárnak, hogy az ajtót egy pillanatra kinyithassa, úgy néztek be mindhárman a küszöbről, Botos Gáspár még lábujjhegyre is állt, hogy jobban beláthasson. Kosaras behunyt szemmel és igen fehér arccal feküdt az ablak felőli ágyban, az ajtónyílásra egy teljesen bekötözött fejű ember állt fel a másik ágyról, ujját szája elé tette. Amikor felismerte őket, kibotorkált hozzájuk. Plohotnyuk volt, a kötelékekből az első segély túlbuzgósága folytán csak a szeme látszott ki; arcán is szenvedett néhány

zúzódást. Az öreg aztán elmondott mindent. Hogy kik voltak a tettesek? Ő szerinte az amerikaiak hiába is nyomoznak majd, annyi mindenféle náció gyülevész fasisztáit hordták itt össze, szinte tenyésztik őket. Kereshetik a szénakazalban a gombostűt! Ezt gondolták volna meg előbb. Plohotnyuk világoskék szeme kissé elsötétült a fehér kötelékek között – micsoda fiú! – mondta még – látta, hogy én bajban vagyok, viaskodott az, habozás nélkül, mint egy... – hasonlat után keresgélt, legyintett – ...mint egy ember... – fejezte be végül.

– És most – kérdezte Babrián, s szemével intett a csukott ajtó felé.

– Bírja – mondta csöndesen az öreg. – Okos szív... – tette még hozzá kis gondolkodás után, halkan.

A sebész főorvos jött, dr. Molke és a nővér kíséretében, az öreg is bement a szobába utánuk. Sokáig voltak benn. – Hátha mink adnánk? – mondta Botos Gáspár egyszerre, s nagyon nézte a cipőjét.

– Mire gondolsz? – kérdezte Zák.

– Vérre! – mondta Botos, és sandított a tanárra. – Adjunk mink. Nem olyan nagy dolog az, ez a Kosaras mindig pártolt engem, hátha én most visszapártolnám?

A fiú arca egészen vörös volt, Zák Ede helyeslőn bólintott, a tanár gondolkodott. Amikor a főorvos kijött, meg is szólította, kérdezősködött Kosaras állapotáról. Az orvos csak hümmögött, akkor Babrián előadta hármuk nevében Botos Gáspár javaslatát. A főorvos nézte őket. Csóválta a fejét.

– Nagyon fiatal – mutatott a fiúra –, hány éves? – kérdezte Záktól, aztán tagadón rázta fejét. – Nein! – mondta végül határozottan Babriánnak – az ön vérét is meg kellene előbb nézni, mit töltsük a drága időt, a kórháznak vannak állandó véradói. – Bólintott, s kíséretével ment tovább.

Ők álltak hárman, vörös arccal.

– Nem kell nekik a cigányvér – mondta búsan Botos Gáspár –, tudtam!

A helyzet minden komolysága ellenére is Babrián és Zák elnevette magát. Vagy tíz percig várakoztak még, akkor kerekeken gördülő ágyán kihozták Kosarast, a szeme nyitva volt, láttukra bólintott is, arca a vértelenségtől szinte átlátszónak tűnt. Az ágy gurult a kisműtő felé. Egy perc sem múlt el, tagba-

szakadt, szőke fiatalember lépett be az előszobába, az egyik német kertész.

– Várják már – mondta a nővér, s intett neki, hogy kövesse, bevezette a jövevényt a kisműtőbe, ő maga jött vissza. Megérezte, hogy Babriánék kérdőn nézik.

– Schmidt – mondta –, kertészsegéd. Most ad nyolcadszor vért.

Egy óra múlva hozták csak vissza Kosarast, arca mintha színesebb lett volna, lehet azonban, hogy ez csupán a tanár képzelődése volt. Schmidt kertészsegéd még benn maradt.

– Ezért gyött ki! – mondta Botos elszontyolodva, amint mentek hazafelé – szegény Kosaras, ez most vihet haza német vért ebbül a büdös országbul!

– Német vagy nem német vér – felelte Zák Ede –, úgy beszélsz, mint a Göbbels József!

Hosszú hetek következtek, lassan valóban kitavaszodott. A grauingi nagy kertben vizek csörgedeztek, szél fújt és földszagot hozott. Dél körül a kellemes napsütésben igazán jó dolog volt a séta. Az ember szíve néha minden ok nélkül elszorult, felhők vonultak délkelet felé. A messzeségben, aranyos tavaszi ködök függönye mögött, ott rejtőzött tekintetük elől a csikorgó foggal, vajúdva újuló Magyarország.

– Na látják! – mondta elégedetten Zák – mégiscsak beszélnek erről a mi dolgunkról! – Ez akkor volt, amikor Kiss Károly kommunista képviselő a nemzetgyűlésben éles hangú beszédet mondott a hazahozatal körüli panamákról. Zák azonban mindjárt el is szontyolodott, mert nem nagyon tetszett neki, amit erre a felszólalásra Andaházy Kasnya Béla, a külföldre hurcolt javak hazahozatali kormánybiztosa felelt.

Kosaras hetekig lábadozott, a belső vérömleny nehezen szívódott fel, nagyon elgyengült, s néha légzési nehézségekről is panaszkodott, elég lassan kapott erőre, február 25-én költözött vissza a 131-es szobában elhagyott ágyába, sokat feküdt még, azonban már saját lábán járt át az A-épületbe kötözésre. A 131-es szobában az ablak állandóan nyitva volt, és befútt a friss, földszagú tavaszi szél, Kosaras farkasétvággyal evett.

Az öreg Plohotnyuk február 27-én délben jött el búcsúzni.

Passauból indult egy szovjet transzport hazafelé, s ahhoz kellett csatlakoznia. Az öreg nagyon jó erőben volt már, deres, ritkás-röviden meredező hajának sündisznótüskéi alól szinte világított a két egymást keresztező heg, németországi emlék. Ennek a furcsa keresztnek egyik szára – a répaszedésnél szerzett sebhely – már egészen megfehérült, a másik – ama emlékezetes éjszakán szerzett – bizony kissé vörös volt. Kosaras az asztalnál ült soványan, szeme különösen nagy volt. Plohotnyuk is leült. Hallgattak.

Tíz teljes perc múlt el anélkül, hogy egyikük is ki tudott volna nyögni egyetlen szót. Közben bejött Zák Ede is, leült az ágya szélére, nézte őket egy darabig – el nem tudta képzelni, miért hallgatnak ilyen csökönyösen –, aztán gondolta, hogy zavar és újra kiment. Ők ketten csak tovább hallgattak. Akkor Plohotnyuk nagyot sóhajtott, és felállt, Kosaras is felállt. – Élj boldogul, barátocskám – mondta az öreg hirtelen rekedtes hangon, átkarolta őt, jobbról-balról megcsókolta. Kosaras csak nagyokat nyelt. Minden tiltakozása ellenére lekísérte őt, az ajtóból önkéntelenül visszanézett a szobára.

– Az asztalon felejtettél egy könyvet – mondta.

– Nem az enyém – felelt az öreg , bizonyára a tied! Nézd csak meg jobban. A te könyved az.

Aztán lementek a lépcsőn, a B V kapujánál váltak el, az öreg semmi módon nem hagyta, hogy Kosaras tovább kísérje. Kissé hajlott háttal, de ruganyosan ment, vállán hátizsák, fejében jó sipka, lábán német katonai bőrcsizma, a nap szépen sütött, tizenegy órakor kellett a kapunál lennie, a szanatórium kocsija vitte el a müncheni vasútállomásra, s onnan utazott vonaton Passauig. Kosaras nézett utána, amíg el nem tűnt a kanyarodónál rövid német csizmájában. Mikor felment, felnyitotta az asztalon fekvő könyvet, Gorkij *Foma Gorgyejeve* volt, belső címoldalán Plohotnyuk kézírása: „Joszip Kosaras elvtársnak A. J. Plohotnyuktól."

Ezekben a napokban jött az izgalmas hír: az ingolstadti magyar hadikórház már csomagol, készülődik a hazautazásra; a magyarok közül ketten el is utaztak saját szakállukra Ingolstadtba, azonban pár nap múlva leverten jöttek vissza, ehhez a transzporthoz nem csatlakozhatnak, állítólag azonban most már egész sor szállítmány indul hazafelé.

Lassan múltak a napok, Csizmadia és egy másik magyar bement Münchenbe a hivatalos Magyar Jóléti Bizottsághoz, jöttek vissza káromkodva, az ajtón ott a tábla: „Vezető Hennyey Gusztáv altábornagy." – A vitézi címe már nincs kiírva – mondta Csizmadia –, a Lakatos-kormányban volt külügyminiszter.

Rettenetes volt ez a tehetetlenség. Paitinszky, a müncheni egyetem bölcsészeti karának hallgatója, aki időközben összeveszett Ilse Kellerrel, s meggondolván magát, kijelentette, hogy fütyül Bajorországra, és hazautazik, még Bad Tölzbe is elment, a Hetedik Hadsereg szállítási parancsnokságához, ám nem is fogadták, mert semmiféle hivatalos megbízása nem volt, éppen „vitéz Hennyey Gusztáv altábornagy" is ott járt, panaszolta csaknem sírva Paitinszky, őt beengedték.

Végül a jólelkű Mrs. De Alma vette kezébe az ügyet, egy teljes hétig minden álló nap elfutott valahova kis dzsip kocsiján járt Münchenben, Ingolstadtban, Pockingban, Bad Tölzben, Passauban és még más helyeken, s nagyon boldog volt, amikor végre visszatérhetett a hírrel: a hazautazni szándékozó grauingi magyarok külön kórházkocsit kapnak; a szállítmány – egész kórházvonat – a müncheni déli teherpályaudvarról indul. Innen, Grauingból március 8-án reggel 9 órára tűzték ki az indulást, tizennégy férfi és három nő jelentkezett.

A készülődés már napokkal előbb óriási volt, a ruharaktárból minden induló egy pár cipőt, egy inget, egy alsónadrágot, egy pár harisnyát, egy felöltőt s egy takarót kapott, a felöltő kivételével csupa erős katonaholmit. Hat ormótlan hátizsák állt útrakészen a 131-es szobában, ebből négyet a szorgalmas Zák Ede varrt, íme, szabó létére még hátizsákot is tud készíteni, két zsákra, sajnos, már csak vászonheveder jutott, de hazáig megteszi, elvégre nem valami alpesi gyalogtúrára indulnak ők, Botos maga varrta a hátizsákját, alaposan lefőzte Zákot, ennek a zsáknak négy külön zsebe volt a mindenféle apróságok, például szögek, madzagok, fogkefe és szappan, továbbá evőeszközök és külön mindenféle fontosabb műszerek: például egy sebkutasz, leukoplaszt, két kanül s egy gumicső számára! Wilhelmnek német katonai hátizsákja volt, még bátyjától, a hajdani amerikai szolgálatban álló dachaui sofőrtől kapta, aki

időközben hazautazott. A grauingi egészségügyi telep öt napra való élelemmel látta el őket.

Így érkezett el március nyolcadik napja, az ég borús volt, ők már reggel fél nyolckor teljesen készen álltak, jó melegen felöltözve, zöldesszürke német katonai szövetből készült, ámde civilszabású ruháikban az ágy szélén üldögéltek, csomagjaik mellett. Aztán felkászálódtak, és elindultak. Babrián lépett ki utolsónak az ajtón, visszanézett az elhagyott 131-es szobára, melyben életének oly jelentős nyolc hónapját töltötte. Az ágyak feldúlva, a fehér párnákon látszik még a fejek nyoma, a takarók félrehajtva, ahogy reggel kiugrottak az ágyból, az éjjeliszekrényeken poharak félig vízzel telve, a szekrény tetején virágcserepek s néhány üres doboz, Botos szekrényének ajtaja nyitva, a fehér hangszóródobozban München reggeli zenéje zümmög – el kellene zárni! – gondolta a tanár, aztán legyintett, s becsukta maga mögött az ajtót. Mentek a folyosón, a konyhaajtóban ott állt mosolyogva a piros képű Elza s a vastag bajor mosogatólány, mögöttük Makowiak ápoló éppen kávét ivott egy bögréből, mind a hat utazó sorra kezelt a lányokkal s az ápolóval, aztán nagyokat nyelve mentek le a lépcsőn, az orvostól már előbb elbúcsúztak. A két nővér, Luitgarde és a kövér Marita kísérte őket sajnálkozó arccal, tőlük a B V kapujában vettek búcsút.

Márciusi szél fújt, kissé hűvös volt, mert a nap rohanó világosszürke felhők mögött bújt el, az ég kékségéből azonban itt is, ott is látszott egy darab. Mentek hátizsákjaikkal s kézicsomagjukkal a nagy kapu felé, könnyű léptekkel, még a sovány Kosaras is, akinek arca kiszínesedett s folyton csak mosolygott, mindannyian úgy érezték, mintha ittak volna egy kicsit, ez a tavasz volt. A nagykapunál ott állt már az egészségügyi telep szürke kis autóbusza, be is szálltak, nem ők voltak az első érkezők, ott ült már Csizmadia, az erdélyi hegedűs Paitinszkyval, ott ült a fekete bajszú, köpcös Flohr Jenő nyírpárdányi nagybérlő, akivel Kosarasnak az az emlékezetes összetűzése volt és végül, de nem utolsósorban, ott ült már – ugrásra készen – gondolta Zák Ede, az újpesti kancsal özvegyasszony. A többiek csak utánuk érkeztek.

Negyed tíz is lehetett már, amikor a vezető begyújtotta a

motort, az érzelmes Mrs. De Alma kijött, megnézte őket, és zsebkendőjével integetett. A sofőr mellett egy német tisztviselő ült, mindenféle iratokkal, a motor felbődült, a kocsi elindult, és lassan kigördült a széles kapun. A szél fújt, Kosaras még egy utolsó pillantást vetett az élénkzöldre festett kerítésre, mely mogott az általuk elhagyott, gyönyörű kert lapult, mint valami szakadatlanul emberhúst emésztő, falánk állat

18

A szürke kis autóbusz – valójában egy használt teherautó alvázára ácsolt, keskeny deszkaházikó – lihegő motorral, eresztékeiben nyikorogva futott az aszfaltúton München felé. A házilag szürkére mázolt deszkafalakon kétoldalt egy-egy ablakot vágtak; a mellette ülő is csak akkor látott ki, ha nyakát nagyon nyújtogatta. A többiek kifejezéstelen arccal üldögéltek a gyalult fapadon. Meresztgették szemüket a semmibe, bámulták a festett deszkát, nézték saját térdüket, üres tekintetük a szemben ülő arcán függött; gondolataikban teljesen elmerültek. Beszélgetni nemigen volt kedvük. Legfeljebb vakkantott valaki izgalmában; rövid felkiáltó mondatot hallatott: „aszondom, megyünk!" – „no, elindultunk", s németül „aufgeht's los!", vagy csak ennyit: „végre!", s a térdére csapott. Kit érdekelt most a beszéd vagy bármiféle tréfálkozás! Az igen apró termetű, Kiss István nevű őrvezető is hiába kezdett vicceket mesélni, amint az országútra kiértek, a teljes részvétlenség miatt abba kellett hagynia, egyszerűen elfordultak tőle. Rajta kívül a Grauingban ápolt tizenhét magyar honvédból csupán még egy ember indult hazafelé, egy Silóczky nevű csengelei idős paraszt; a többiek álláspontja az volt, hogy nem bolondultak meg itthagyni a jó ellátást és úri életet, köztudomású, hogy Magyarországon éhínség van, és otthon különben is nagyon megkínoznak minden Németországból hazatért honvédet. – Ezt meséljék az ingyenlevesosztogatóknak! – mondta egy Zolnay nevű hadapród őrmesternek Botos Gáspár, s elindulás előtt még részletesen kifejtette a honvédek visszamaradásának szerinte igazi okát, több a vaj a fejükön, mint a szőr, félnek, hogy otthon előveszik őket, no, számoljatok be komák, kit gyilkoltatok meg útközben?

Botos mellett a kocsiban az újpesti özvegyasszony ült, az izgett-mozgott, nagyon szeretett volna helyet cserélni, hogy Zák mellé kerüljön. Ez ügyben roppantul szívére beszélt a fiúnak, felújuló makacssággal vagy ötször is rákezdte, Botos Gáspár mindannyiszor kereken kijelentette, hogy abból Amália nem

eszik. Egyre jobban megérlelődött ugyanis benne az elhatározás, hogy ezt a tutyimutyi Zák urat – olyan szegény, mint a bégető bárány – majd ő védi meg a kancsal asszonytól. Az út folyamán, amikor Amália már kibírhatatlanul fészkelődött, többször egyszerűen rá is mordult.

Harmincöt perc alatt értek be Münchenbe, további tíz percig tartott, míg mindenféle széles külvárosi utakon eljutottak a déli teherpályaudvar egyik oldalsó kapujáig. A kísérő német itt leszállt, és csak mintegy félóra múlva jött vissza, ők csendben s a sorvasztó várakozástól már egészen fásultan ültek, a német hivatalnok beült újra a vezető mellé, és mutatta a kocsinak az utat. Rakodótöltéseken, sínpárokon haladtak át, veszteglő tehervagoncsoportokat kerülgettek, így tartott ez a keringélés és bújócskázás jobbra-balra, tolatómozdonyok pöfögtek el mellettük, végre két kocsisor között befordultak egy salaktöltésre, a szűk közben futottak vagy tizenöt métert, és megálltak.

A keskeny salakjárdát kétoldalt szegélyező sínpárokon, jobbra és balra egyaránt, négytengelyű pullmannkocsik hosszú sora vesztegelt; oldalukon nagy, fehér zománctábla óriási vöröskereszttel. Ők csomagjaikkal sorra kikászolódtak a rozoga autóbuszból – ez az – mutatta a német hivatalnok a bal felől eső kocsisornak éppen mellettük álló vagonját, a magas lépcsőkön felmásztak, s fenn találták magukat a kórházkocsi zárt előterében. Víztartályok álltak itt, ládák s néhány csap is a falban, egy tolóajtón keresztül beléptek a kocsi belsejébe.

Hosszú, keskeny terem, jobbról is, balról is fehéren áthúzott ágyak három sorban egymás fölött; összesen huszonnégy ágy, tizenkettő a kocsi innenső felében, akkor egy kis szabad térség következett. E térség jobb oldalán, az ablaknál az orvosságos szekrény állt meg két kis állvány mosdótálakkal. A baloldali ablakon kályhacső vezetett ki, egy tűzhelyfélén éppen rántottát sütött egy fehér köpenyes, zöld tábori főkötős, magyar vöröskeresztes ápolónő. Megtörölte kezét, s elébük jött, nem túlzottan barátságos arccal, mert tüstént látta, hogy az érkezők teljesen gyülevész népség, mindenféle zöldes civilruhákban, micisapkákkal; még legénységi állományú honvéd is mindössze csak kettő van közöttük. Az ápolónő a Szálasi-hadsereg egészségügyi osztagaival került nyugatra, s most, ezen az amerikaiak

által szervezett kórházvonaton – elsőrendű német sebesültszállító kocsik – vegyes érzések közepette indult hazafelé.

A német hivatalnoktól átvette az iratokat, s ráncolt homlokkal nézegetni kezdte – szíveskedjenek várni! – mondta, azonban ezzel nem törődött senki, mindenki lerakta hátizsákját arra az ágyra, amelyet éppen megfelelőnek talált. A 131-es szoba lakói együtt maradtak, a kocsi közepén foglaltak ágyakat. Babrián baloldalt a középső emeleten, fölötte a kis Wilhelm, alatta Kosaras. A kis közön túl, tehát jobboldalt tőlük, úgyhogy kényelmesen elbeszélgethettek, a középső sorban Zák Ede, alatta Botos Gáspár, fölötte a fia. Záknak jutott a legjobb hely, mert mellette van a nagy üvegablak, azon fektében is kényelmesen nézheti a vonat jobb oldalán vonuló vidéket, a Babrián felőli ablak üvegét deszka pótolta.

– Ez nem megy így! – mondta az ápolónő elégedetlenül – megcsinálom a helybeosztásokat, tessék nálam előírásosan, rang szerint jelentkezni. Kiss István őrvezető!

– Parancs! – mondta Kiss István.

– Fogja be a száját! – mondta az ápolónőnek Paitinszky vörös arccal, mert jól ismerte a transzport összeállításának körülményeit, s forrt benne a düh –, most nincs a Beregffy vezérezredes hadseregében.

– Kitétetem a kocsiból! – mondta az ápolónő, a haragtól fehéren s fejét elvesztve.

Kosaras is leugrott az ágyáról meg Babrián is. A másik oldalról Csizmadia jött oda, a hegedűművész, mögötte ott ágaskodott a kancsal özvegyasszony.

– Azonnal hallgasson! – mondta Kosaras lassan és fenyegetően, már a táborizöld főkötő is kellemetlen érzéseket ébresztett benne – húzza meg magát, örüljön, hogy hazaviszik.

– Itt deportáltak között van! – süvítette a kancsal özvegyasszony.

– Ne parancsolgasson, a maga dolga a betegek kiszolgálása – mondta egy újabb hang.

Az ápolónő megijedt, egy pillanatig összeszorított szájjal nézett – csorda! – gondolta gyűlölettel, aztán vállat vont.

– Én csak rendet akartam... – szólt sértődötten s megszeppenve.

– Nahát – mondta Paitinszky, és visszament ágyához, a többiek is szétoszlottak, az ápolónő leült a tűzhely elé, s lassan eszegetni kezdte a rántottáját. – Nehéz világ – gondolta, és sóhajtott; egy elsőosztályú iparügyi műszaki tanácsos özvegye volt (VI. Fizetési Osztály), férje még 1942-ben meghalt, ő önként jelentkezett vöröskeresztes ápolónőnek, s jött Nyugatra. Most erősen bízott abban, hogy otthon sikerül majd férje nyugdíját folyósíttatnia – ..visszamenni... ezek közé... – sírni lett volna kedve.

Amikor megette a rántottát, kezet mosott, s gondolt egyet. Úgy vélte, jó lesz, ha fordít egyet a dolgon. Odalépett Babrián ágyához, annak még valahogy „úriember" formáját látta.

– Nincs szüksége valamire? – kérdezte.

– Köszönöm – a tanár megrázta fejét.

– Én nem tehetek róla... – mondta a nő hirtelen alázatosan –, mi a magyar királyi honvédségnél... természetesen a deportált urak...

A nő lesütötte szemét, Babrián csak nézett rá, nem tudta, mit feleljen. Szerencsére ekkor nyílt az ajtó, keki UNRRA-egyenruhában a kövérkés Mrs. De Alma jött fel a kocsiba, külön autó hozta idáig; személyesen akart meggyőződni az utasok megfelelő elhelyezéséről: a kórházvonatnak ez volt az egyetlen vagonja, amelyben – az ő makacskodása folytán – az ágyneműt huzattal látták el; a kocsi lakói számára ez a heverészést mindenesetre kényelmetlenebbé tette.

Mrs. De Alma minden egyes ágyhoz odament, megkérdezte, hogy rendben van-e minden. Fogadta a köszöneteket, aztán kiszólt az ablakon. Két grauingi német ötkilós vöröskeresztes csomagokat hozott fel, minden utas kapott egyet belőle. A tábori zöld főkötős ápolónő ott hajlongott Mrs. De Alma előtt, a cubai asszony erre intézkedett, hogy az ápolónőnek is adjanak csomagot, az szabályos magyar katonai fővetéssel köszönte meg, mire a cubai özvegy nagyon csodálkozott. Aztán érzékeny búcsút vett mindannyiuktól, és eltávozott.

– Urak – mondta az ápolónő felvidultan –, ha valakinek gyógyszerre van szüksége...

Babrián és Kosaras most, hogy az elhelyezkedés már megtörtént, kissé megnyugodtak, s végre leszálltak a kocsiról, hogy körülnézzenek. Sétáltak végig a salaktöltésen a két vöröskeresz-

tes vagonsor között, a rakodás és beszállás már javában folyt.

A vagonok ablakain férfiak és nők könyököltek ki. Magyarul beszélgettek a lenn állókkal. Ápolónők és polgári ruhás asszonyok, fiatal és idősebb tisztek arany sapkarózsával, egy deres fejű, szigorú arcú alezredes egyenruhájának aranygallérja egészen kopott volt. Lenn, a töltésen bilgericsizmás, kék parolis fiatal páncélos századosok és főhadnagyok sétálgattak tábori barna lebernyegbe öltözött, csinos, főkötős önkéntes ápolónők társaságában. A tisztek tekintete nem volt olyan szúrós, mint hajdan, mondjuk a Philadelphia-kávéházban, legalábbis Babrián úgy találta. Derékszíjukról a revolvertáska is hiányzott. Reájuk kettejükre csak a szemük sarkából néztek, hiszen tüstént látták, hogy nem tartoznak körükbe, valamiféle deportáltak. Egyik kocsiban egy gyászruhás, hófehér hajú asszony az ágyát igazgatta, egy hadnagy szalonnát evett, csak úgy a kocsi lépcsőjén üldögélve, ezt a forradalmi cselekedetet sokan megbotránkozva nézték. Ha nem is voltak már olyan feszesek, mint mondjuk 1944-ben, azonban még mindig határozott fejtartással jártak. Ám nagyon kevés arcon ült mosoly, gondterheltek és elgondolkozók voltak, hangos szó sehol sem hallatszott; halkan, fojtott hangon beszéltek egymással. Linzet gondolták a kritikus helynek, ahol a vonat átmegy a szovjet zónába, a hídon innen még az amerikaiak, a hídon túl a vörösök, ott dől el minden.

A vonat végén teherkocsik, ott nagy rakodás folyt, óriási ládákat, nagy hajóbőröndöket raktak fel, mert a hazaindulók igen sok poggyászt vittek – majd elveszik – mondta vészjóslón egy fiatal főhadnagy, aki csupán búcsúzni jött ki a teherpályaudvarra.

– Micsoda kórházvonat ez? – kérdezte Kosaras csodálkozva – csupa tiszt... hol a legénység?

Babrián hümmögött.

– Ott van két őrmester – mondta gúnyosan –, ez csak elég? Micsoda honfoglalás! Nem látja, hogy előbb a protekciósok szállnak be?

– A nyavalya! – mondta Kosaras töprengve – hol maradnak a betegek?

Az egyik poggyászkocsi előtt két alacsony termetű, civilruhás fiatalember állt, és nagyban tanácskozott valamin. A grauingi

csoporthoz tartoztak. Az egyik, egy Krüll nevű vékony fiatalember az vagy öt nyelven beszélt rendkívül hibásan, de elfogulatlanul és folyékonyan, a másikat, ez zömökebb volt, Schmeissnek hívták, s azt állította magáról, hogy részt vett Magyarországon a partizánharcokban. Krüll és Schmeiss csak vagy tíz napja tűnt fel Grauingban, nem is Németországban szabadultak, hanem otthon, Magyarországon, s állítólag csupán hozzátartozóik keresése végett jöttek ki, persze útlevél nélkül. Kosaras meg Babrián csupán egyszer beszélt velük, kérdezték őket a magyarországi viszonyok felől, de nem tudtak kiigazodni beszédjükből; beszámolójuk tekintélyes részét a Nagymező utcai szórakozóhelyiségekben folyó élet hű leírása töltötte ki. A két fiatalember Kosarasék csodálkozására négy óriási ládát tétetett fel éppen a poggyászkocsira, az egyik ládának roppant különös formája volt, abban egy 750 köbcentiméteres Harley-Davidson gyártmányú használt motorkerékpárt szállítottak haza. A csomagkocsi felügyelőjének, egy őrmesternek, továbbá a hordároknak amerikai cigarettákat osztogattak. A tanár és Kosaras nem ismervén jól az otthoni viszonyokat, nem tudta, mit gondoljon Krüllről és a magát partizánnak mondó Schmeissről.

Délután aztán kezdtek érkezni a betegszállítmányok, hordágyak vonultak el Zák Ede ablaka alatt, sápadt arcú, csonttá soványodott honvédeket vittek, egy féllábú tizedes mankón bicegett, s nagyon nézegetett fel, melyik az ő kocsija; egyre több lett a hordágy, a bicegő, a félkarú, a bekötözött fejű emberek, civilek is vonszolták magukat, még karonülő, beteg gyerekeket is hoztak. A kocsik lassan kezdtek megtelni, hozzájuk egyelőre nem szállásoltak be senkit, az ápolónővel együtt tizennyolcan voltak, maradt még tehát hat üres ágy, kocsijukon azonban ott volt a krétafelírás: „Deportáltak, Displaced Persons, Grauing" – ezt még Mrs. De Alma írattá fel.

Úgy öt óra felé megjelent dr. Kallantyús a müncheni Magyar Jóléti Bizottságtól, s melegen érdeklődött, megfelelőnek találják-e a dolgot, a kocsiba nem szállt fel, csak a töltésről beszélt, Zák Ede felelgetett neki az ablakon keresztül, s megköszönte a bizottság fáradozását, melyről dr. Kallantyús azt állította, hogy igen jelentős volt, sok akadályt kellett elhárítani az útból. Végül szerencsés utat kívánt, s eltávozott.

Beesteledett, a kocsiban villany égett. Sötét kabátos, ősz hajú

nő jött be, s vele egy rendkívül sovány, magas és láthatólag igen rossz egészségi állapotban levő idősebb férfi. Babrián tüstént megismerte, noha az elmúlt másfél esztendő alatt irtózatosan megváltozott, arccsontjai kiálltak, arca beesett volt, szemgödrei mélyek. K. nyugalmazott ezredes, hétszobás lakása volt abban a Lisznyay utcai házban, ahol Ilona is lakott. Az ősz hajú nő igen szerényen és alázatosan az iránt érdeklődött az ápolónőnél, hogy vajon nem akadna-e egy ágy nagybeteg férje számára, akinek csupán ülőhely jutott az egyik kocsiban.

– Nem tudom... – felelte tétován az ápolónő – ez deportáltaké...

Babrián minden szót hallott, ágya lábánál volt a tűzhely, ott játszódott le ez a jelenet.

– Könyörgöm – mondta az ősz hajú asszony.

– Nem tudom... – ismételte az ápolónő –, hogy hívják a férjét...

– K. – mondta reménykedve a fekete kabátos asszony – Pockingból érkeztünk most este teherkocsin. – Közben a férje csak fogódzott Kosaras ágyának szélébe, végül úgy látszik, nem bírta tovább, leereszkedett Botos ágyára, s ott ült, kezébe temetett arccal.

– ...Nyugalmazott ezredes... – mondta ekkor az idős asszony, és segélykérőn körülnézett.

– Tessék távozni! – szólt jegesen az ápolónő – azonnal tessék távozni! – Nagyon megijedt arra a gondolatra, hogy ennek a magasrangú tisztnek jelenléte még őrá is valami bajt hoz. – Itt nincs hely! – hirtelen felemelte a hangját – deportáltak...

Az idős asszony körülnézett. Senki sem szólt. Odalépett férjéhez, belekarolt. Talpra segítette, s lassan elindultak az ajtó felé, az asszony szinte lökdöste maga előtt a férfit. Az ajtónál voltak már, akkor Babrián szólt az ápolónőnek. – Van üres ágy – mondta, ő úgy gondolja, hogy az ápolónő talán belefektethetné...

Bizonytalan érzések közepette nyomban elhallgatott... „Az ő dolga ez?... Hm..." Erről a K.-ról nem tudott ugyan semmi terhelőt, már valamikor, 1934-ben nyugdíjazták, s otthon majd különben is igazoló eljárás alá vetik. De ez mindegy, mindez nem rá tartozik. S hirtelen eszébe jutottak a nagy estélyek is, amelyeket K.-éknál tartottak, a sok topogó katonasofőr Ilona

ablaka alatt, amint télen várták K. vendégeit. - Különben. - mondta még félhalkan, és határozatlanul újra elhallgatott.

Az ápolónő hümmögött, körülpislogott, aztán visszahívta K.-t, és gyorsan ágyat jelölt ki neki.

- Tessék szerényen viselkedni - mondta az ápolónő. K. azonnal lefeküdt, felesége még egy darabig sugdosott neki, aztán visszament a kocsijába. Kosaras nagyon sandítgatott Babrián felé.

Úgy éjfél körül Stuttgart mellől érkezett az utolsó szállítmány, csupa igen súlyos állapotban levő honvéddel. Lenn, az ablakok alatt hordágyakkal botorkáltak a sötétben, betegek nyögtek, a hordágyvivők káromkodtak. Végül két magyar katonaorvos feljött az ő kocsijukba is, megkérdezték, nem adnának-e helyet nyolc legénységi állományú embernek, csöndes betegek lesznek, nem is igen tudnak mozdulni az ágyból.

Az ápolónő álmosan tétovázott.

- Öt hely van - mondta Kosaras hangosan, az ápolónő nem mert ellenkezni. Egyenként hozták fel a hordágyakat, hogy elhelyezzék az öt legénységi állományú honvédet, valóban igen rossz állapotban voltak, különösen az egyik, aki lehunyt szemmel feküdt. Hátul, a bejáratnál kaptak ágyat, ketten K. nyugalmazott ezredes fölött, hárman pedig a mellette levő helyeken.

- Még három ember... - mondta az egyik orvos távozás előtt, és vakargatta fejét -, hová tesszük őket?

A huszonnégy ágyas kórházkocsi megtelt, az éjjelilámpa kéken égett, éjjel nagy tolatás kezdődött, a két vöröskeresztes kocsisort egymáshoz kapcsolták, igen hosszú vonat lett belőle, több mint negyven vagon.

- Látja, Babrián - mondta csendesen Kosaras, ez már jóval éjfél után volt, egyikük sem tudott elaludni -, jobb volna, ha leszokna erről a zsirondista érzelmességről .. végső soron mindig igazságtalanság lesz belőle...

- Miről beszél? - kérdezte súgva a tanár. Tudta, nagyon jól.

Körülöttük hortyogva, nehéz lélegzettel aludtak, odakünn sípoltak, ütközők klirrentek össze.

- Tudja jól - mondta félhalkan Kosaras. - Most emiatt a... egy közhonvéd nem kaphatott ágyat. Ennek volt ülőhelye..

Reggel fél hatkor, alig szürkült, nagy sípolás kezdődött, a kerekek csikorogtak, a mozdony előbb nagyot rántott, aztán

a kórházvonat lassan kigördült München Déli pályaudvarának raktárházai közül.

Felkelt a nap, a március eleji bajor mezők gyenge zöldjét, a szántóföldek barna foltjait, a kis erdők és apró ligetek lombtalan fáit lassan elöntötte az enyhén sárgás sugárzás, a távolban, jobb kéz felé az Alpok előhegységének végső nyúlványai kéklettek, közelebb dombsor vonult.

Az utazás megkezdődött.

Az első reggel volt ez a vonatban, az ápolónő nagy fazekakban vizet melegített, nekiláttak a mosdásnak, a férfiak itt benn a kocsiban derékig levetkőzve, a nők kimentek a mosdófülkébe, meleg vizet vittek magukkal. Hét órakor a szomszéd kocsi összekötőhídján keresztül két ember egy nehéz hőtartó edényben forró tejet hozott, csaknem egy liter tej jutott mindenkinek, óriási vajtömböt is nyújtottak be. K. nyugalmazott ezredes tüstént felkelt fekhelyéről, most sokkal erősebbnek és frissebbnek látszott, úgy látszik, kipihente magát. Az ő láttára Babrián fejét egyszerűen elöntötte a vér. Ez a K. mohón és izgatottan lépett az ápolónőhöz, s reménykedve érdeklődött az ellátás iránt – hogyan, meleg leves mikor lesz? – kérdezte csak délben? – Várjon sorára! – felelte az ápolónő nyersen mindenkinek odaviszem az ágyához!

A nyugalmazott ezredes nagyot nyelt, kissé félszegen meghajolt, s ment vissza, leült ágya szélére, Babrián jól látta, menynyire fészkelődik, milyen izgatottan várja, hogy az ápolónő a kenyér- és vajelosztásnál őhozzá érjen. Aztán, mikor megkapta adagját, nézegette a kenyeret és vajat, végül beleharapott.

Nyugat felé haladtak, majd kissé északnak fordultak, a kórházvonat igen lassan döcögött; mindenütt mellékvonalra irányították, nagy kacskaringókat tettek, kis állomásokon vesztegeltek, hogy a menetrendszerű forgalmat ne zavarják. Bejött a magyar katonaorvos, és vizitet tartott. K. láttára nem szólt semmit, de nagyot nézett. Tavak és folyók vonultak bal felől, a kancsal özvegyasszony panaszos hangon idegcsillapítót kért az orvostól – egész éjjel nem aludtam, csak forgolódtam és sóhajtoztam – mondta, és Zák Ede felé nézett. Csizmadia és Paitinszky, akik Amália szomszédai voltak, hangosan hahotáztak. Krüll és Schmeiss valami vasúti térképet nézett az egyik felső ágyban, és nagyon tanácskoztak, Kiss őrvezető egy viccet

kezdett mesélni Flohr Jenő volt nagybérlőnek, de az sem figyelt rá. Az orvos távozása után Krüll elővette szájharmonikáját, és játszani kezdett. A nyugalmazott ezredes szenilis falánksággal még egyre gyömöszölte magába a vajas kenyeret, arca vörös volt a nehéz nyeléstől, akkor átjött a kocsiba a felesége, csóválta a fejét, leült az ágyára, és suttogni kezdtek. K. közben evett.

- Tej - hallotta Zák Ede K. suttogását - vaj és fehér kenyér, azt mondták, délben meleg leves lesz!

Az asszony csitította. Egy darabig még ott üldögélt, aztán elment.

Most már kétségtelen, hogy Passau felé irányították őket, és nem Salzburgnak. Kosaras ott üldögélt Babrián ágya szélén.

- Mi ez? - kérdezte, s fejével a nyugalmazott ezredes felé intett - hogy így fal? Tán cukorbajos?

Az éppen felállt, nyújtózott, aztán odament a nővérhez.

Tessék? - kérdezte az ápolónő. K. habozott.

Azt mondják... - szólt végül, s elhallgatott.

Az ápolónő nézett rá.

- A csomagok... - mondta K. - Azt mondják, mindenki kapott csomagot. Kérem... itt vagyok.

Hagyjon békében - szólt az ápolónő nyersen.

A csomag - szólt csökönyösen K.

Hallja szólt az ápolónő -, mit követelőzik itt? Maga nem kap.

K. sandán nézte a nőt. Nem tudta, mit tegyen.

Nem járja... - mormogta végül, és visszavonult. Szemöldöke alól nézett a nővér felé, komor tekintettel.

- Reszket - súgta Kosaras Babriánnak. - Ez attól fél, hogy ellopják az ennivalóját.. - Kis csend volt. - ..Az meg ott, a fölötte levő ágyban, az a tizedes... milyen lassan majszolja a kenyerét.

- Egy foga sincs - mondta a tanár.

- Akinek kenyér kell még... - szólt éppen akkor a nővér, K. felpattant, és mindenkit megelőzve, odasietett, könyökével meglökte Zák Edét, annak poharából csaknem kiloccsant a tej. Az ápolónő végül adott neki egy darab kenyeret, azzal visszavonult ágyára. Délben, az ebédosztásnál is első volt, úgy gon-

dolta, hogy sorban állás következik az ételtartály előtt, bádogcsajkáját katonai módra tartotta előre, reménykedve, ám a mohóság kiült arcára.

– Fene látott ilyet – mondta Botos Gáspár –, ki ez a paripa úr, ez tegnap óta csak enni akar?

Persze, nem állt sorba senki, a nővér minden ágyhoz odavitte az ételt. Két vonatkísérő amerikai katona jött be, rövid puskájukat vállukon, tussal felfelé s csővel a földnek viselték, körülnéztek, végigmentek a kocsin, úgy látszik, mindent rendben levőnek találtak. A vagon végénél, a másik ajtón távoztak. A vonat igen lassan döcögött, késő éjjel értek Passauba, órákig vesztegeltek egy mellékvágányon, mielőtt nekiindultak volna az osztrák határnak.

– ...mindent olyan jól elképzeltem... – kezdte egyszerre Kosaras. Babrián ágyán ült megint, arca kifejezéstelen volt. Talán hangosan gondolkodott. – ...ott a hóban... hogy meghalok. Nem is fájt... – gondoltam ...segítettem Plohotnyuknak! Az öreggel... velük szemben... hiszen mit köszönhetünk mi nekik! Egy kis adósságtörlesztés, Kosaras! Itt maradsz te, az öreg meg majd hazamegy Belorussziába, és elmeséli, úgy, amint volt, ott az elvtársak meghallgatják, és hümmögnek, valami cséplőgép búg, és azt mondják, derék! Persze, most kicsit zavarosan beszélek, Babrián, szóval szépen elábrándoztam, jól folyt a vérem... elképzeltem, maga majd csináltat az asztalosműhelyben egy fejfát, persze, vörös csillaggal... a szovjet polgárok sírjai mellett lesz a hely... Akkor még azt is elképzeltem, maga hazaérkezik, azt már nem tudtam, hogy tavasz van-e vagy mi, megy a Szövetség utcán, este van, mindenfelé zászlók csattognak a házakon, ezt már tisztán láttam, maga lassan megy föl a lépcsőn a harmadik emeletre, bekopog a konyhaajtón. – Ki az? – mondja a mama, s végül beengedi, a Feri ott ül a bádog tetejű asztal előtt, és vacsorázik, maga, Babrián, óriási kínban van, látja mama nyakán az ezüst lóherét, amit én küldtem, és akkor rákezdi... Néni...

A mozdony nagyot lökött a kocsisoron, gőz sistergett, odalenn vasutasok járkáltak kézilámpával, s a tengelyvizsgáló kalapács nagyot koppant a kerékagyon.

– Nagyon dühös lettem! – folytatta Kosaras. – Elkezdtem ordítani. Ez volt az egész. Nem is haltam meg – megvakarta a

fejét. Várt. – Tudja – mondta, és már nevetett –, ez a három deci német vér bennem... mit gondoljak efelől?

– Hüm! – mondta a tanár savanyúan, és ő is megvakarta a fejét –, majd egyszerre csak otthon összecsapja a bokáját, és elkezd poroszul beszélni.

Kosaras hangtalanul nevetett a sötétben.

– Persze – mondta a tanár. – Különben három deci talán nem is számít... De vigasztalódjon, nemcsak a Göbbels volt német. Thomas Mann is az.

– Thälmann... – mondta Kosaras.

– Már megint a németekről beszélnek? – súgta föl Botos Gáspár – aludjanak, urak...

A vonat aznap éjjel átlépte a német–osztrák határt, ez azonban még mindig amerikai megszállási övezet volt. Vánszorgásuk még jobban meglassúdott, egész nap egy kis osztrák állomás közelében vesztegeltek, tavaszi eső csepergett, K. nyugalmazott ezredes egész nap rágcsált, Krüll szájharmonikán kísérte, az özvegyasszony ott ólálkodott Zák ágya körül, az alsó ágyban fekvő Botos végül megcsípte a bokáját, és morgott hozzá, mint a kutya, Amália felsikoltott, s odébbállt, most talán megsértődött. Arról beszéltek, hogy a kórházvonatot Kaposvárra viszik, a deportáltak azonban Sopronban kiszállhatnak, és onnan személyvonaton mehetnek tovább. Tizedikéről tizenegyedikére virradó éjjel még mindig Ausztriában ácsorogtak, egy nagyobb állomáson töltötték az éjszaka felét, nagy csönd volt, odakünn a síneket gyéren világította meg egy-egy lámpa, a kórházkocsit nagy szuszogás, hortyogás töltötte be. Messze lenn, a szerelvény végénél egy női hang kiáltozott ütemesen valami nevet, a hang egyre közelebb jött – Josef Bauer – ezt kiáltotta a nő –, itt a feleséged! – Minden kocsinál megállt, és fülelt, – Josef Bauer – kiáltotta újra csökönyösen –, itt a feleséged!... – Semmi válasz. A vonat aludt.

A szomszéd kocsi ablakán végül kiszólt egy hang, valami magyar tiszt hangja – ez magyar kórházvonat – mondta kifogástalan bécsi nyelvjárásban, ami megütötte Babrián fülét –, jó asszony, itt hiába keresi a férjét!

Az asszony azonban csak ment tovább, s el-elkiáltotta minden kocsinál: – Josef Bauer, itt a feleséged... – A hang egyre távolodott az éjszakában – Josef Bauer, itt a feleséged .. –

Mit remélt ez az asszony? Ki volt ez a Josef, és honnan kellett volna megérkeznie?

Tizenkettedikéről tizenharmadikára virradó éjszaka végül Linznél elérték a nagy hidat, annak közepén megállt a vonat, a kocsikban dermesztő csend volt, senki nem aludt, sokan gondterhelten s szívükben halálos rémülettel forgolódtak ágyukon, minden rémhír újra felelevenedett, a szovjet zóna határa volt ez.

És nem történt semmi. A vonat vagy másfél órát állt, aztán továbbindult, nem szállt fel senki, egyetlen főhadnagyot sem húztak karóba, egyetlen bőröndöt se vettek el, senkinek nem szögeztek géppisztolyt; igaz, láttak szovjet katonákat, azok azonban sértő módon nem törődtek a vonat utasaival, még a malaclopó köpenyes csinos ápolónőkkel sem. A táj pedig ideát megszólalásig hasonlított a túlsóhoz, ugyanazok a fák, dombok, mezők, még a romépületek között sem volt semmi különbség, egy osztrák állomáson le is szálltak néhányan, újságokat vásároltak, az újságárus bódéban látták kitéve még a *Newsweek*et is, a katonatisztek közül legtöbben az osztrák szociáldemokrata párt *Arbeiter Zeitung*jára voltak kíváncsiak.

Tizenharmadikán kora hajnaltól kezdve közepes sebességgel, szakadatlanul haladt a vonat, most már egyenesen délkeletnek. A Salzkammergut északi szélén vágtak át, déli irányban középmagas hegyek kéklettek, Zák ablakának igen nagy keletje volt, Zsiga és Botos ott térdelt egész nap, s nézték a vidéket, beszámoltak mindenről, különösen az amerikai és a szovjet egyenruha közötti különbség érdekelte őket. Azt remélték, hogy még aznap keresztülhaladnak Bécsen, de erre nem került sor, az osztrák fővárost elkerülte a lomha kórházvonat, melyet két mozdony is csak nehezen vontatott. Aznap délben a Wienerwald déli szegélyén döcögtek át, bámészkodtak az összebombázott Bécsújhely sivár romjai láttán, aztán erdők között kanyarogtak, magányos sínpár vezetett itt. Egy helyütt sok kéményt láttak, s egy kis állomáson a felírást: „Berndorf." Amikor ezt az állomást elhagyták, a vonat vágtatni kezdett, vagy három órán át megállás nélkül rohant – közel van a magyar határ – mondta valaki, s nagy csend lett.

Odakünn szürkült, hat óra lehetett. Futásuk egyre lassult, a fékek sikoltozni kezdtek, mint a kés a kövön, aztán a vonat

nagy zökkenéssel, nyílt pályán megállt. A mozdonyok vastag dohogása hallatszott.

Ők künn ácsorogtak a kocsi előterén, a nyitott ajtóban. Lenn, a töltés árkán túl, ritkás szőlőben, csupasz tőkék szürke karói körül parasztember motoszkált. A vastagodó tavaszeleji szürkület ott ült a feje búbján, kalapja fölött, bekecse rongyos volt, és nem is gombolta be, arca mint a föld, ezt talán a homály tette. – Ez még nem lehet ... – mondta valaki.

– Bácsi, Magyarország? – kérdezte vékony madárhangon Zák Zsiga.

– Magyar... – felelte a paraszt. Bólintott.

A légfékek fáradtan szusszantak; március 13-a volt, délután 6 óra, 1946-ban.

A vonat itt, a nyílt pályán csak néhány percig vesztegelt, a kerekek pofafékjei újra felnyikorogtak, lassan gördültek tovább, ám néhány száz méternyi döcögés után az ütközők újból ércesen összeütköztek, a határállomás volt ez. A töltésen puskás emberek vártak valami idegen, szürke egyenruhában és tányérsapkában, kétoldalt körülvették a vonatot – ezek magyar rendőrök – mondta Schmeiss, aki már járatos volt az otthoni viszonyokban –, Ágfalván vagyunk, itt lesz a vám... a határvizsgálat. – Társa, a szájharmonikás Krüll is nagyon izgett-mozgott.

A vonatról egyelőre senki nem szállhatott le, a magyar rendőrök mellett ott sétáltak a rövid puskás amerikaiak is, élénk taglejtésekkel mutogattak. A kórházvonat parancsnoka, egy amerikai kapitány, a határkirendeltség vezetőjével tárgyalt; a szállítmány átvételével kapcsolatos teendők elvégzésére néhány tagú külön bizottság is várt itt, a honvédelmi minisztérium megbízottaiból s a határrendőrség embereiből, két díjnokból, továbbá egy tisztiorvosból állt. Időközben egészen sötét lett odakünn, néhány amerikai katona már megjárta a falut is, elsősorban bor volt az és pálinka, amit kerestek, nem mintha különösebben italkedvelők lettek volna, de az alkohol szinte megfizethetetlen ritkaságszámba ment Németország amerikai övezetében. Az egyik katona már vidáman énekelt, nem is állt valami egyenesen a lábán, ott ment a vonat mellett, mindenki mosolygott – Magyarországon olcsó a bor – mondta egy hang.

Teljesen besötétedett. Megerősítették a hírt: a szerelvény valóban Kaposvárra megy, szűrőtáborba. A deportáltak, to-

vábbá indokolt esetben a súlyosabb betegek itt utazási igazolványt kaphatnak, mellyel Sopront egészen a lakhelyükig tetszés szerinti személyvonatot vehetnek igénybe. Egyszerre leszálltak vagy kétszázan, és megrohanták utazási igazolványért az állomásépületet. Cseperegni kezdett az eső, sötét volt, előbb a tisztiorvost kellett megkeresniök – tessék sorba állni – mondta egy hang, Zák Ede szíve nagyon nehéz lett. A tisztiorvos írnoka hátul, valami fészerfélében ült, erős fertőtlenítő szaga volt mindennek, a fészerben vagy százan szorongtak már, a künnrekedteket verte az eső. Volt itt vagy harminc deportált: politikaiak, zsidók, cigányok, továbbá közönséges bűncselekmények elkövetői. A többiek nyugatos katonák és civilek.

A tisztiorvos írnoka teljesen kopasz lehetett, azonban haját „belföldi kölcsönből" hátulról, a tarkójáról fésülte feje tetejére s brillantinnal szépen odaragasztotta. Ez az írnok állandóan édesdeden mosolygott, hangja lágy volt, s egyre csak azt hajtogatta: – Ne tessék félni, kérem alázattal, nem vagyunk mi emberevők.

– Miféle hivatalnok ez? – kérdezte Zák Ede.

A fészerben igen sok nő szorongott, sok volt közöttük a csinos és fiatal, jócskán akadtak azonban úgynevezett „előkelő külsejű" idősebb hölgyek is, közjegyzők, tisztek feleségei, volt földbirtokosnők, itt látták K. nyugalmazott ezredes feleségét is, aki utazási igazolványt akart szerezni magának és férjének. A férfiak közül egyetlen tiszt sem volt látható, ezek vagy belenyugodtak abba, hogy Kaposvárig utazzanak, vagy pedig – úgy látszik – nőhozzátartozójukat küldték, hogy dolgukat elintézze. Egy féllábú tizedes is várt itt, az egy hordón üldögélt, továbbá egy epilepsziás parasztlegény rongyos gúnyában, az sírt és folyton ezt hajtogatta: „Én nem csináltam semmit!" Hogy került ez az epilepsziás nyugatra, micsoda áradat sodorta Bajorországig, Kosaras el nem tudta képzelni.

A fertőtlenítő szaga émelyítően keveredett a testek kipárolgásával és az ázott ruhák gőzével – ne tessék félni, mindenkinek a dolgát elintézzük – hajtogatta a mereven mosolygó írnok. A tisztiorvos jó háromnegyedóra múlva jelent csak meg, bevonult a hátsó kamrába, oda egyenként kellett bemenni hozzá egy kis cédulával, melyet az írnok töltött ki, ezen a jelentkező neve és születési éve állt, meg az a betegség, amelyet esetleg

tollba mondott. A tisztiorvos szemléje mindössze abból állt, hogy ránézett a cédulára, ránézett a jelentkezőre, megkérdezte, nem szenved-e valami fertőző betegségben, aztán a cédulát aláírta és nyújtotta vissza.

A tisztiorvosi szemle után elöl, az állomásépületnél várakoztak a bizottság helyisége előtt, hatosával engedték be őket, a 131-es szoba hajdani lakói ide is együtt léptek be, a zsúfolt helyiségben írógépek kattogtak, két hivatalnok töltött ki rovatokat egy hosszú, festett asztal mellett. A tanár került először sorra, elővette a Dachaui Nemzetközi Fogolybizottság ujjlenyomatos igazolványát, a hivatalnok megnézte, aztán közölte, hogy Kaposvárra kell mennie a szűrőtáborba. Nyilvánvalóan azért gondolta ezt így, mert Dachau táborában abban az időben köztudomásúan magyar csendőröket tartottak az amerikaiak. A tanár felvilágosította őt tévedéséről. A hivatalnok hümmögött, gyanakvása azonban még nyilván nem oszlott el teljesen, mert megkérdezte, hogyan került ki Németországba. - Gyalog, 1944 novemberében - felelte Babrián s hallgatott. A hivatalnok ezt már nyilvánvalóan elégnek tartotta. Kezdte kitölteni az utazási igazolvány nyomtatott űrlapját. Ez másolattal készült.

Magas, jól öltözött férfi lépett oda, gomblyukában búzakalászos jelvény, melyet Babrián persze nem ismert még, valaki aztán felvilágosította: az ország akkori legnagyobb politikai pártja, a Független Kisgazda Párt jelvénye. Azé a párté, melynek sorából a miniszterelnök is kikerült, Babrián azt már tudta, hogy Nagy Ferencnek hívják. A jól öltözött férfi félrehívta a hivatalnokot. Egy idősebb hölgyet mutatott be neki - kérlek, Feri - mondta, és pár szót beszéltek. A hivatalnok hellyel kínálta az idős nőt, írógépen felvette az adatait, aztán átment a másik szobába, visszajött, s az aláírt utazási igazolványt átadta a nőnek. Az megköszönte, és eltávozott. Ezután felvették Babrián Mihály nacionáléját. Az utazási igazolvány másodpéldányát aláíratták vele: „Ágfalva-Budapest." - Tessék egy óra múlva - mondta a hivatalnok - addigra aláíratjuk mindet.

Babrián visszament a vonatba, az eső miatt nem lehetett a töltésen sétálgatni, különben is teljesen sötét volt. Ő végzett elsőnek, a többiek utána érkeztek vissza a kocsiba, a szájharmonikás Krüll már kezében lobogtatta kész utazási igazolvá-

nyát, isten tudja, hogyan csinálta. Társa, Schmeiss, azonban igen gondterhelt volt, neki az adatok felvételénél valami összetűzése támadt egy hivatalnokkal, meggondolatlanul felelt az egyik kérdésre. Arra, hogy hol szabadult, önkéntelenül azt válaszolta: „Budapesten", mire megkérdezték tőle, hogy akkor hogyan került ki Németországba?

Volt már fél tizenegy is, amikor újra lementek az állomásépülethez, ott várakoztak az ömlő tavaszi esőben az iroda ajtaja előtt, a keskeny eresz alatt. Fedett helyre nem mehettek, mert egy hivatalos ember, aki az ajtóban állt, kezdte már kiáltozni a neveket, s a jelentkezők feléje nyújtott kezébe egyszerűen belenyomta az utazási igazolványokat. Botos, Zák Zsiga, Wilhelm, a tanár és a többiek egyenként megkapták, s indultak, hogy az eső elől fedél alá húzódjanak. Tíz-tizenöt nevet olvasott fel az ajtónálló egyszerre, mert csoportonként kapta az elintézett írásokat.

Múlt az idő. Felolvasták az utolsó nevet is. Kosaras és Zák Ede magukra maradtak.

– Nincs több – mondta végül az ember.

– Az nem lehet – felelte Kosaras.

– Ha mondom!

A küszöbön álló férfi be is akarta csukni az ajtót, Kosaras vörös lett, egyszerűen félretolta őt és benyitott. – Jöjjön – szólt maga mögé Zák Edének.

A hivatalnokok már csavargatták le a lámpákat, egy egyenruhás férfi cigarettázott – félóra múlva indulás!

Kosaras arcát egyszerre elöntötte a vér, az a hivatalnok, aki az ő papírját kitöltötte, még ott ült asztalánál, éppen szedte le fekete klott könyökvédőjét. Kosaras erősen türtőztette magát, és előadta a dolgot, a visszafojtott indulattól azonban kissé lihegett.

– Az nem lehet – mondta a hivatalnok –, mi minden utazási igazolványt kiadtunk.

– Szíveskedjék utánanézni!

A hivatalnok ránézett, hümmögött, lapozgatni kezdett a másolatok között. – Sem Kosaras József, sem Zák Ede nevére szóló másolat itt nincs – mondta, és becsapta a könyvet.

Kosaras nem tudta tovább türtőztetni magát. Az asztalra ütött.

– Ne lármázzon! – mondta a hivatalnok. Zák Ede igyekezett olyan kicsire összehúzni magát, amilyen kicsire csak tudta.

– De lármázok! – mondta Kosaras. – Még jobban is lármázok majd. Hol a másolat, amit aláírtam?

A hangos szóváltásra a szoba távolabbi szögletéből odalépett a cigarettázó egyenruhás férfi. – Mi az? – kérdezte. Kosaras elmondta a dolgot. Eltűnt kettejük utazási igazolványa, de hol vannak a másolatok?

– Hm – mondta a rendőr főhadnagy, végignézte Kosarast és erősen megnézte a hivatalnokot is. Az széttárta kezét.

– Van valami igazolása? – kérdezte az egyenruhás. Kosaras elővette a Fogolybizottság ujjlenyomatos igazolványát: „Transported from Komarom November 1944" – olvasta a tiszt.

Hümmögött és fürkészőn nézte az előtte állót.

– Kommunista? – kérdezte hirtelen.

Hányszor kérdezték ezt Kosarastól Magyarországon. Fenyegetőn, káromkodva, dühösen, vészjóslón, gúnyosan, lekicsinylőn. Kicsit elszorult a szíve. Bólintott. A főhadnagy kezet fogott vele, Zák Ede kiegyenesedett, és nagyot lélegzett.

– Tessék azonnal kiállítani – mondta a főhadnagy a hivatalnoknak –, a másik dolgot majd... megbeszéljük.

Arca igen komoly volt, s nem ígért valami sok jót. Az elszontyolodott hivatalnok kitöltötte a két utazási igazolványt, a főhadnagy tüstént aláírta és lepecsételte. Még Zákkal is kezet fogott. Annak hirtelen melege lett.

– Hogy lehet ez? – kérdezte, amint a sötétben bukdácsoltak vissza kocsijukhoz. Kosaras vállat vont.

– Az állam – mondta – ...még a régi gépezet... idő kell...

A sötétben nem lehetett látni az arcát.

Éppen idejében értek vissza a kocsiba, már szóltak is a sípok, a kerekek csikorogtak, elindultak Sopron felé. Akkor hallották csak meg, hogy a zömök Schmeisst, aki Grauingban még partizánnak mondta magát, két detektív bőröndjével együtt levitte a vonatról; tiltott határátlépéssel és valami csempészdologgal vádolták. Az ügyes Krüll ott feküdt az ágyban, hanem szájharmonikázni nem volt már kedve.

Kosaras állt az ablaknál, ráncolt homlokkal nézett ki a sötétbe, s azon emésztette magát, hogy próbálta elképzelni,

vajon miféle alak utazik az ő „elveszett" másik utazási igazolványával...

Éjfél után értek be Sopronba, tehát öt és fél napot töltöttek a kórházkocsiban. Szedték a cókmókjukat, hogy leszálljanak, még egyszer visszanéztek a gyűrött lepedőkre, a feltúrt ágyakra, az ápolónő most is ott ült a tűzhely előtt, most valami krumplit sütött, esze ágában sem volt, hogy rendet csináljon.

Sötét volt, az eső azonban nem esett, több mint százötven ember hagyta el a vonatot Sopronban, csodálatos módon mindenkinek volt utazási igazolványa. K. nyugalmazott ezredes is leszállt a feleségével, az öt súlyos állapotban levő közhonvéd fennmaradt a kocsiban. Hátul, a csomagkocsiknál, acetilénégő fénye mellett nagyban folyt a lerakodás. Lekerült Krüll négy nagy ládája is, köztük az a furcsa formájú, amely a Herley-Davidson motorkerékpárt rejtette. Krüll itt nagyban tanácskozott négy másik emberrel, ezek bilgericsizmát viseltek, az egyik bársonygalléros városi kabátot és puhakalapot, ketten valami bekecset. A kórházvonat lassan kigördült, sokáig látszott az utolsó kocsi távolodó vörös lámpája. Mire az a lámpa eltűnt, addigra az ügyes Krüll létre is hozta a megállapodást, ők öten összeálltak, egy teherautót béreltek hétmillió pengőért ládáiknak, s még az éj sötétjében el is indultak Budapest felé.

Kosarasék hajnali négy órakor szálltak be a harmadik sínpáron veszteglő budapesti személyvonatba, s elhelyezkedtek az egyik kocsiban. Bizony ide beülni egy kicsit leverő érzés volt még Kosarasnak is. A hiányzó üvegablakokat még csak deszka sem pótolta, a kopott padokon már a hajdani számozás sem látszott, még az ajtóval is volt valami kis baj. Lámpa persze nem égett.

Igen hűvös hajnal volt, fél hatkor mégis elindultak. Csöndben, megilletődötten nézték a vidéket, az erős tavaszi szél bevert az ablakon, fáztak. Aztán azonban fölkelt a nap, és ott vonult el szemük előtt Magyarország. Mindannyian igen nagyokat nyeltek, még Botos Gáspár is. Sokáig tartott, míg egyikük megtörte a csendet.

A vonat döcögött délkelet felé. Micsoda utazás volt ez.

Az egyik állomáson Kosaras kapott valakitől ajándékba egy régi *Szabad Nép*et. Március 11-i szám, ára húszezer pengő. A zömök Flohr Jenő egy előző napi *Hírlap*ot vásárolt, isten

tudja honnan volt rá pengője. Zákéknak is volt ugyan egy kevés magyar pénzük, ezt Botos szerezte tíz amerikai cigarettáért Krülltől. De ehhez nem nyúlhattak, talán elég lesz villamospénzre Újpestig. Wilhelm a Jointhoz akart menni, Kosaras meg a Szövetség utcába.

A vasúti töltés mentén itt is, ott is romok. Elhagyott harckocsik, összebombázott vagonok. A mezőkön több helyütt szántottak már, görnyedt parasztok, igen sovány lóval, a barna barázda oly nehezen fordult ki az ekevas alól; egy sovány, középkorú paraszt feltolta zsíros kalapját, s a verejtéket törölgette homlokáról, igen foltozott kabátban volt, látták, hogy tűnődve néz a vonat után, aztán kabátját leveti, és hajol vissza ekéjéhez. Rongyos ingeujját lengette a szél.

Ez volt az új Magyarország első képe – bizony szegény és nyomorúságos minden – gondolta Zák Ede bánattal –, újra kell kezdeni... – Szeme előtt felmerült az újpesti Szent Gellért utca, a kis lakás, ahol... – sóhajtott.

– Mire gondol, Zák bácsi? – kérdezte Kosaras, az ő arca is foltos volt az izgalomtól, és mereven mosolygott.

– Arra, amire maga – mondta csöndesen Zák.

Botos Gáspártól Győrben búcsúztak el. Fülkéjük akkor már zsúfolásig tömve volt, az emberek arcán gond és öröm vegyesen, sok volt a batyuzó, aki élelemért utazott vidékre, egy vasutas azt magyarázta, milyen újjáépítési munka folyik a közlekedésben, a vitába többen is beleszóltak, néhányan hümmögtek. A lisztnehézségekről beszéltek, mindenféle hidakról, a Nemzeti Parasztpárt nagygyűléséről, meg egy Győr melletti tüntetést is szóba hozott valaki, amelyet a Parasztszövetség ottani titkára rendezett; a szociáldemokrata párttitkárt megkéselték, a kommunista titkárt is keresték, de azt nem találták meg. Öt embert a rendőrség letartóztatott.

Győrnél, szóval, Botos Gáspár elbúcsúzott tőlük, mert ő itt kiszállt, a cigányfiú ott állt a töltésen, amikor az ő vonatjuk továbbment, s keservesen sírt, Zák Edének majd megszakadt a szíve, „azt kellett volna neki mondani, gondolta, jöjjön velünk Újpestre. De hát hiszen mi sem tudjuk, mire megyünk."

Szürkült már, amikor Kelenföldön az első villamost megpillantották, a vezető csengetett, és éppen indult, oly furcsa volt ez, a kocsiban már égtek a lámpák, a padokon néhány közönyös

utas üldögélt, hogy megszokhatták már ezek ezt a villamosutazást. Hanem szívszorítóan egyre szaporodtak a romok, a vasúti pálya mentén mindenütt rom, sokszor elképzelték ezt az érkezést, szívük azonban nagyon elszorult, olyannyira hasonlatos volt ez a nyomorúság az idegen Münchenéhez, és íme, ők itt vannak, itthon.

Este hét óra volt, amikor a Délivasút pályaudvarának romjai közé érkeztek. Ők szálltak ki utoljára, még egyszer elbúcsúztak ettől a vasúti kocsitól is, amelyben talán a legnagyobb utat tették meg. A padlón gyűrött újságok, cigarettacsutkák, itt benn nem volt világítás, csak annyi világosság, amennyit a pályaudvar lámpái bevetettek. Felvették hátizsákjukat, fejükbe húzták micisapkájukat, kezükbe fogták csomagjukat, most látták csak egymáson, hogy milyen idegenek lettek ők az elmúlt irtózatosan hosszú idő alatt, még a külsejük is... vagy csak az?

Négyen ültek villamosra, mert Wilhelm Paitinszkyval és Csizmadiával tartott s Amália is velük ment, Zák Ede legnagyobb megkönnyebbülésére. A villamost Zák fizette, kissé szorongva, hatvanezer pengőt négyükért. A pénzzel nem ismerte ki magát, ilyen szégyen, csak odatartotta két tenyerét a bankjegyekkel a kalauz elé, s az kiszedett annyit, amennyi a viteldíj, ez azonban nem keltett különösebb feltűnést, mert mindenki bonyolultan fizetett, egész csomó papirossal; a kalauz táskája kidagadt tőle, alig tudta cipelni. A Döbrentei térnél szálltak le, két járókelőt is megállítottak, kérdezősködtek a híd felől – melyik híd? – kérdezte tőlük egy férfi, ők csak néztek, mert nem is tudták a nevét – a fahíd! – nyögte ki végül Zák Ede. A férfi csóválta a fejét, megmutatta.

Lassan bandukoltak át a Petőfi-hídon – micsoda palló – csóválta fejét Zák Ede, a Duna fölött tavaszi szél fújt, ez volt az első átkelésük, a híd közepén megálltak, és nézegettek. Jobbra az Erzsébet-híd irtózatos roncsai, az állva maradt óriási tartó úgy szúrt az égbe, mint valami komoran intő mutatóujj, bal kéz felől a Lánchíd pillérei, mint két fekete öregasszony. – Jaj – mondta Zák. Kosaras és Babrián nem szólt egy szót sem.

Átértek a hídon. Kosaras megismételte ajánlatát, Zákék aludjanak náluk, most már este van, ráérnek reggel kivillamosozni Újpestre. Zák megköszönte – nem – mondta –, csak gyerünk, Zsiga, a Horn-vendéglőben biztosan kapunk szállást.

Kosaras elhatározta, hogy a földalatti villamoshoz megy le a Vörösmarty téren, Zák azonban mindenáron az Erzsébet-híd felé akart menni, ők majd a Kossuth Lajos utcán utaznak egészen a Károly körútig, s ott szállnak kocsira a Nyugatihoz. Összeölelkeztek, s erősen megígérették a kis szabóval, hogy felkeresi majd őket – gondolhatják – mondta Zák.

Aztán kézen fogta Zsigát, és elindultak gyalogszerrel az Erzsébet-híd égbe mutató, magányos, iszonyú ujja irányában. Fogta Zsiga fia kezét, vigyázva lépegettek, két lejtős vállú, vézna kisalak, degesz hátizsákkal, körvonalaik lassan beolvadtak a homályba.

Ők ketten a Vörösmarty tér felé indultak el, a Vigadó teret Kosaras nagyon megbámulta; nem volt ott semmi látnivaló a Vigadó kiégett épületén és még más romépületeken kívül, csak egy repülőgépet ábrázoló emlékmű cirill betűkkel s egy névjelző utcatábla: – Molotov tér – mondta Kosaras.

Tavaszi szél fújt, itt álltak a világtörténelem legnagyobb inflációjának s egy összeszorított foggal megkezdett óriási küzdelemnek kellős közepén, vagy talán csak kezdetén; a fejük fölött a házakról lelógó zászlók csattogtak a szélben, vörös és nemzetiszínű zászlók – holnap március 15-e van – mondta Kosaras, és nagyot nyelt.

A földalatti lejáratánál egy darabig álldogáltak.

– Rágyújt? – kérdezte Kosaras. A „Munkás" cigaretta füstjét mindketten mélyen beszívták.

– De büdös ez a cigaretta! – mondta Kosaras.

– Büdös – felelte a tanár. – Jobban szeretne Leventét szívni?

... Valamit mormogott még, valami verssorokat: ...„Kit ürömével a tapasztalás, sötét pohárból annyiszor kínált." Ez azonban talán nem is a cigarettára vonatkozott.

– Mit mond? – kérdezte Kosaras.

– Semmit – felelte a tanár, és legyintett.

Aztán elbúcsúztak – viszontlátásra – mondták mindketten egyszerre, s Kosaras József lement a lépcsőn. Odalenn dübörögve indult éppen a földalatti villamos.

– Mit tanítok majd? – gondolta Babrián, s könnyű részegséget érzett. Micisapkájában, bakancsával és ormótlan hátizsákjával semmiféle tanárhoz nem hasonlított most ezen a világon. Mélyet lélegzett, és elindult a Wekerle Sándor utca felé.

Vége

15.146

48,– Ft